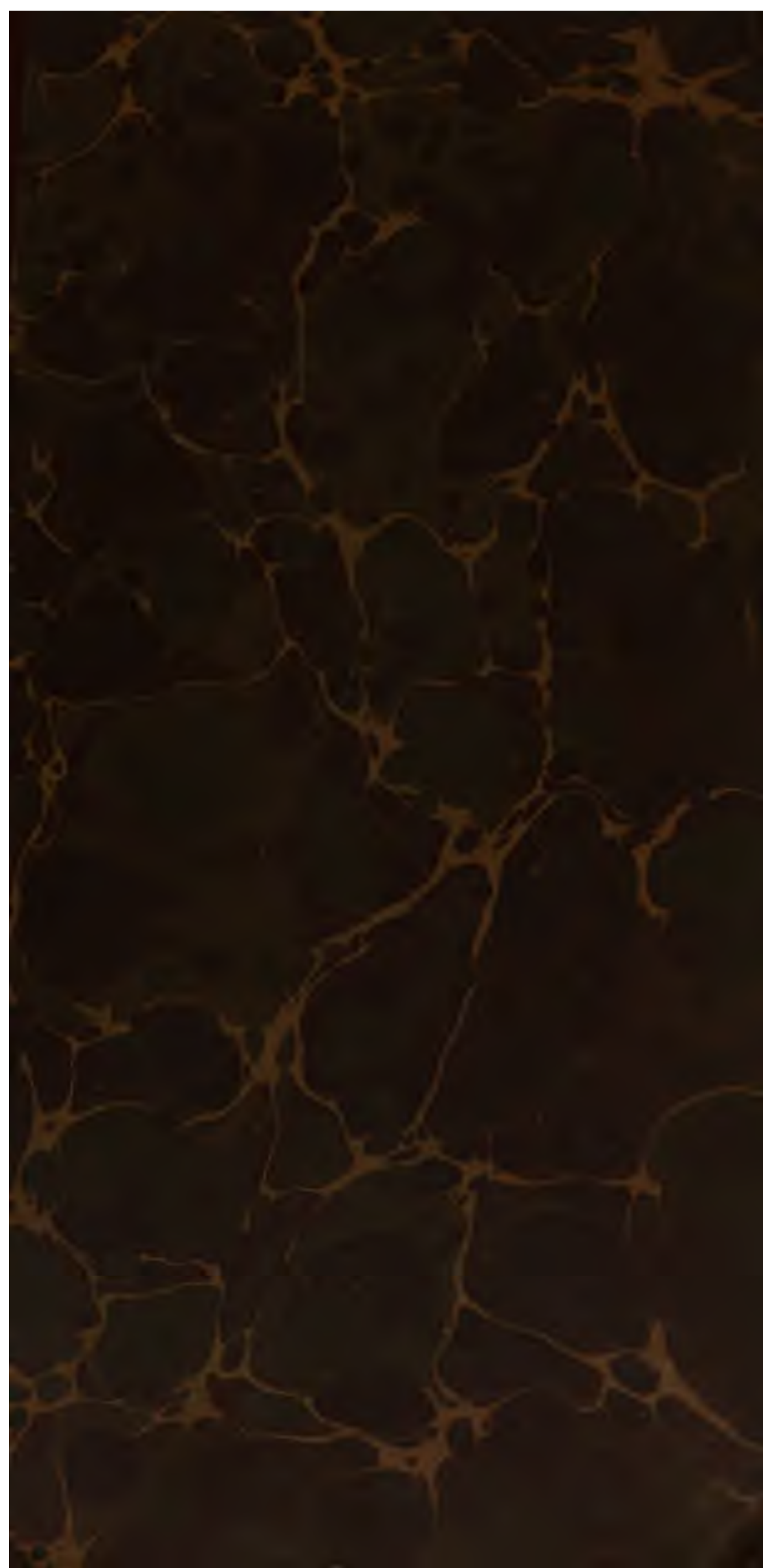
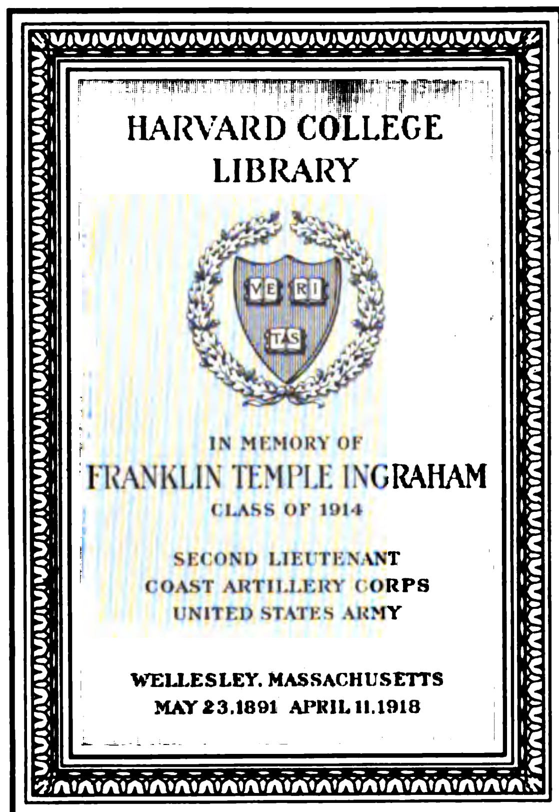

HARVARD COLLEGE
LIBRARY
VE RI TAS
IN MEMORY OF
FRANKLIN TEMPLE INGRAHAM
CLASS OF 1914
SECOND LIEUTENANT
COAST ARTILLERY CORPS
UNITED STATES ARMY
WELLESLEY, MASSACHUSETTS
MAY 23, 1891 APRIL 11, 1918

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE

VOOR

TAAL- EN LETTERKUNDE.

VERSLAGEN

EN

MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE

VLAAMSCHE ACADEMIE

VOOR

TAAL- EN LETTERKUNDE.

1902.

GENT

A. SIFFER

Drukker der Koninklijke Vlaamsche Academie

1902

Zitting van 15 Januari 1902.

Aanwezig de heeren J. Obrie, bestuurder, J van Droogenbroeck, onderbestuurder, Fr. de Potter, bestendige secretaris;

de heeren H. Claeys, Jhr. N. de Pauw, Edw. Gailliard, P. Alberdingk Thijm, S. Daems, Th. Coopman, Am. de Vos, J. Broeckaert, Edw. van Even, H. Sermon, J Bols, K. de Flou, D Claes, A. Janssens, Jhr. K. de Gheldere, A. Prayon-van Zuylen, Ad. de Ceuleneer, G. Segers, werkende leden;

Jhr. F. van der Haeghen, binnenlandsch eerelid;

de heeren Am. Joos en W. de Vreese, briefwisselende leden.

Na vaststelling van het verslag over de vorige zitting wordt de lijst medegedeeld der

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Bibliographie de Belgique, nrs 22, 23 en 24.

Idem. *Sommaires des périodiques*, 1901, nr 10 en 11.

Revue de l'Université de Bruxelles, 7e jaar, nr 3.

Revue Sociale catholique, 6e jaar, nr 3.

Annales des travaux publics de Belgique, 1901, nr 6.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1901, nr 10.

Door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden :

Handelingen en Mededeelingen, 1900-1901. — Idem *Bijlagen*.

Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, 19e deel.

Door de Redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* :

De 2e aflev. van het 6e deel : *Hebben-Heer*.

Door de Vrije Hoogeschool te Rijsel :

Travaux et Mémoires de l'Université de Lille, 1889-1900.

Atlas d'embrologie, nr 1.

Album paléographique du Nord de la France.

Cartes et documents historiques reproduits par la phototypie et publiés avec transcription partielle par JULES FLAMMERMONT. (*Atlas* nr 2.)

Door den heer P. VAN ISEGHEM, procureur-generaal bij het Beroepshof van Gent :

L'organisation du Notariat. Le recrutement des notaires. 1900.

Idem. Ressort, compétence, nombre des notaires. 1901.

De laatstverschenen afleveringen van *De Taalstrijd hier en elders*, *Biekorf*, *het Katholiek Onderwijs*, *St.-Cassianusblad*, *Dietsche Warande en Belfort*.

Briefwisseling.

De bestendige secretaris deelt een afschrift mede van het koninklijk besluit, gedagteekend 10 December 1901, goedkeurende de kiezing, gedaan door de Academie in hare zitting van 20 November 1901, 1° van den heer J. Obrie tot bestuurder, en 2° van den heer J. van Droogenbroeck tot onderbestuurder voor het ingetreden jaar.

—

De heer Bestuurder staat recht en richt tot de vergadering de volgende toespraak :

MIJNE HEEREN,

Bij het aanvaarden van de leiding uwer werkzaamheden beschouw ik het als een groot voorrecht hier hulde te mogen brengen aan mijn hooggeschatten voorganger en vriend, den heer Coopman, voor al het goede, dat hij voor onze Academie heeft tot stand gebracht. Ik houd me overtuigd dat ik ook uw aller tolk zal zijn, wanneer ik hem tevens dank zeg voor den ijver en de toewijding, waarmede hij steeds de belangen dezer instelling behartigde.

Des te aangenamer is mij deze taak, daar ik weet dat hij alles wat hij deed om de waardigheid en het aanzien der Academie te handhaven en te verhoogen, hij steeds een ideaal voor oogen had, dat ook het mijne is. Hij wilde ze maken tot eene baak, die haar licht zou laten uitstralen

niet alleen in het algemeen over alles, wat tot het gebied van Nederlandsche taal en Nederlandsche letterkunde behoort, maar in het bijzonder over de Nederlandsche wetenschap, die in de laatste jaren, dank zij het flinke optreden van jonge geleerden, hare rechtmatige plaats in de Vlaamsche Beweging is komen innemen.

En al mochten nu al zijne wenschen niet in vervulling zijn gekomen, al mocht hij dus zijn ideaal nog niet geheel hebben bereikt, toch zal het hem eene zalige voldoening zijn het bewustzijn te mogen hebben dat door zijn arbeid de Academie een grooten stap nader tot het verwezenlijken van dat ideaal heeft gedaan. (*Toejuichingen.*)

—

De heer van Droogenbroeck betuigt zijnen dank aan de Academie omdat zij hem mede tot het bestuur der instelling geroepen heeft. Hij zal dit het hem geschonken blijk van vertrouwen trachten te beantwoorden door eene volkomene toewijding aan de Koninklijke Vlaamsche Academie. Geheel zijn vorig leven was verpand aan de Vlaamsche zaak; hij zal dienzelfden weg verder opgaan! (*Toejuichingen.*)

Bibliographische aanteekening.

Namens den heer Jan Bouchery heb ik de eer de Koninklijke Vlaamsche Academie een exemplaar aan te bieden van zijn jongstverschenen werk :

Filips van Artevelde. Dichtverhaal in tien zangen.

Mij schijnt dat het poëtisch verhaal, in onze letterkunde, door Tollens, van Duyse, van Ryswyck, van Beers en anderen met zooveel geluk beoefend, thans schier geheel verwaarloosd wordt.

Het werk van Bouchery volgt nagenoeg de geschiedenis; doch het is met romantische tafereelen doorweven, die de poëtische vlucht en het belang in hooge mate bevorderen. Het gedicht is in eene zeer sierlijke taal en tevens vloeiend geschreven en ademt een krachtigen vaderlandschen geest.

Men leest het dan ook met belangstelling, en het brengt een zeer gunstigen indruk te weeg.

G. SEGERS.

—

Ik heb de eer, in den naam van den schrijver, U een werk aan te bieden, getiteld : *Le Ministère de Botto-Adorno dans les Pays-Bas autrichiens, pendant le règne de Marie-Thérèse* (1749-1753), *par M. Joseph Laenen, docteur en philosophie et lettres, ancien élève de l'école des chartes à Paris*, etc.

Dit ministerie is in de geschiedenis van België weinig gekend, en het verdient dit nochtans te zijn.

Antoniotto, markies Botta-Adorno, werd te Pavia geboren, uit een voornaam Genueesch geslacht. Op vijftienjarigen ouderdom trad hij in de orde van Malta en ging in 1709 tot den dienst van het hof van Weenen over, waar hij zijne eerste veldtochten deed onder Prins Eugeen van Savoie. In 1725 was hij colonel, in 1735 generaal-

majoor; hij nam deel aan de verschillige oorlogen welke Oostenrijk op dit tijdstip voerde. Van 1737 tot 1739 deed Botta eenen veldtocht tegen de Turken; den 3 Juli 1738 hielp hij den slag bij Cornia winnen. Voor en gedurende den opvolgings-oorlog werd hij naar Berlijn en St.-Petersburg gezonden, waar hij zeer getrouwe, zoo niet altijd gelukkige diensten bewees. Eene ongelukkige samenzwering aan het Russisch hof, waarin hij een zekeren rol schijnt gespeeld te hebben, deed hem voor eenigen tijd in ongenade vallen. In 1745 kwam Botta weer in gunst, kreeg het opperbevel in Italië en behaalde de zegepraal te Plaisance.

Een geschil tusschen Botta en den koning Karel-Emmanuël, alsook een opstand, welke te Genua uitbrak en Botta met de Oostenrijkers uit het land dreef, dwongen hem zijn ontslag te geven.

Dat was de man, dien Maria-Theresia in 1749 als gevolmachtigden minister naar België zond.

Wat hij hier te doen had, vatte hem de keizerin in drie punten te zamen : het leger vergrooten, de financiën verbeteren en 's volks welzijn ontwikkelen. Dit heeft Botta hier in korten tijd en op merkwaardige wijze gedaan.

Hij heeft 's lands verdediging heringericht, en een aanzienlijk leger te voet gebracht; hij stelde een einde aan de talrijke misbruiken, welke in het bestuur van 's lands geldwezen geslopen waren; hij vond talrijke hulpmiddelen voor de koninklijke schatkist; tezelfder tijd graafde hij vaarten, trok

steenwegen, richtte zeehavens in, verbrak ongerechte tractaten, wierp de hinderpalen van het tolwezen om, deed tal van nijverheidsgestichten ontstaan, zond onze voortbrengsels naar den vreemde; in een woord, hij beschermde en verdedigde telken stond en op alle wijze onzen handel en onze nijverheid.

Sterk door de grootheid van het beoogde doel, worstelde hij tegen alle hinderpalen : hij deed de ikzucht der Raden van Weenen buigen, bestreed en overwon het wantrouwen der Staten, de ijverzucht der provinciën, en, zonder tegen de wetten noch de voorrechten des lands in te gaan, deed hij de inzichten des bestuurs en het welzijn des volks zegepralen; door omwegen leidde hij de bijzonderen tot hunne ware belangen. Dus een sterk leger, het verbeterde geldbeheer, een heropkomende handel, eene bloeiende nijverheid, eene breede poort geopend voor rijkdom en welvaart : dit is de balans van 't ministerie Botto-Adorno in Zuid-Nederland.

H. SERMON.

—

De heer Segers onderhoudt de vergadering aangaande zekere wijzigingen, door de *Académie royale de Belgique* toegebracht aan het reglement voor den Bergmann-prijskamp (eene in 't Nederlandsch opgestelde geschiedenis eener gemeente uit de Vlaamschsprekende gewesten). Volgens dit reglement zou elke provincie, bij beurt, deel kunnen nemen aan dien wedstrijd; nu aan de provincie

Oost-Vlaanderen de beurt gekomen was, werd deze afgeschaft en de wedstrijd geopend voor al de Vlaamsche gemeenten, zonder dat eenige redenen voor die wijziging op te geven zijn.

Door den heer Jhr. de Pauw worden ook eenige bedenkingen medegedeeld betreffende bedoelde wijziging, en de heer van Droogenbroeck herinnert de stichting van dien wedstrijd, ingericht op verzoek van des schrijvers weduwe met het bedrag van den prijs, door Tony Bergmann behaald in den vijfjaarlijkschen wedstrijd voor Nederlandsche letterkunde. Een reglement voor dien wedstrijd werd aan de Regeering voorgesteld door de weduwe Bergmann zelve, bij brief van 21 October 1875, en ook door koninklijk besluit goedgekeurd.

Na verdere bespreking wordt het Bureel gelast deze quaestie grondig te onderzoeken.

—

Men gaat over tot de dagorde.

De heeren Claeys, Jhr. de Pauw en de Ceuleneer worden herbenoemd tot leden der Commissie van Rekendienst voor het jaar 1902, waartoe ook behooren de leden van het Bureel.

—

Door den heer Broeckaert wordt medegedeeld dat de Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie haar bureel heeft vernieuwd. Werden gekozen : tot voorzitter de heer Bols, tot ondervoorzitter de heer de Flou, tot secretaris de heer Broeckaert.

De heer Bestuurder verleent thans het woord aan den heer Broeckaert, die lezing doet van een opstel, getiteld : ***Bijdrage tot de geschiedenis van den Vlaamschen Taalstrijd***, waarna de heer de Vreese spreekt over ***het Woordenboek der Nederlandsche Taal en de critiek in Zuid-Nederland***.

Nadat de heer Bestuurder beiden leden den dank der vergadering voor hunne mededeelingen heeft betuigd, stelt hij voor, deze in de *Verslagen* te laten drukken. (*Aangenomen.*)

Te 4 1/4 ure wordt de zitting gesloten.

Lezingen.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS
VAN DEN
VLAAMSCHEN TAALSTRIJD
door JAN BROECKAERT.

Dat de Vlaamsche Beweging, na zoovele jaren strijdens, nog immer het zegelied niet mag aanheffen, is niet alleen aan de stelselmatige tegenkanting harer vijanden, maar ook, en misschien wel het allermeest, aan de onverschilligheid van een groot gedeelte des Vlaamschen volks zelf, aan de verslapping van het nationaal gevoel, het niet genoeg beseffen zijner eigenwaarde toe te schrijven.

Veel reeds, het dient te worden erkend, hebben de Vlamingen, vooral in deze laatste jaren, op het gebied hunner taalrechten veroverd; doch nog zoovele grieven zijn er te herstellen, nog zooveel is er te doen om het volk uit zijnen sluimer wakker te schudden, het de oogen voor de waarheid te doen openen en de zijner zake vijandigen van het verkeerde hunner handelwijze te overtuigen, dan dat wij, den oproep onzer voorgangers getrouw, niet moedig en hoopvol zouden blijven vooruitstreven.

Zoo ik heden, ter vervulling mijner spreekbeurt, verkozen heb over de ons dierbare beweging eenige woorden in het midden te brengen,

dan is mijne bedoeling geenszins mijne medekampers tot het volhouden van den strijd aan te wakkeren; de meesten hunner hebben er sinds lang, even roemrijk als op het bloedige slagveld, hunne sporen bij verdiend, en mogen de getuigenis afleggen dat zij het beste deel hunner krachten ten voordeele hunner land- en taalgenooten hebben ten offer gebracht. Evenmin heb ik het noodig de middelen te bespreken, reeds zoo dikwijls en tot vervelens toe aangeduid, om een einde te stellen aan eenen toestand, die voor de eer en de toekomst der Belgische natie hoe langer zoo gevaarlijker wordt. Ik wenschte alleen door eenige nieuwe voorbeelden aan te toonen hoe zij het mis op hebben dezulken, die beweren dat de Vlaamsche Beweging slechts van gisteren dagteekent, alsof de liefde voor de moedertaal zoo maar opeens in de harten der Vlamingen zou ontstaan zijn en deze zich om haar vóór 1830 niet het minst zouden hebben bekommerd.

De geschiedenis is daar om te bewijzen dat de Vlamingen van vóor eeuwen en eeuwen, zoodra zij als een zelfstandig volk optraden, met denzelfden geest als hunne negentiende-eeuwsche nazaten, ter handhaving hunner taalrechten evenzeer als ter verdediging hunner vrijheden bezield waren. Reeds in 1838 wees JAN-FRANS WILLEMS er op (1), hoe

(1) *Belgisch Museum*, 1838, bl. 387.

de Gentenaars in 1290 een gewijsde van het parlement van Parijs wisten af te dwingen, waarbij bepaald werd dat de taal vóor de rechtbanken in Vlaanderen de Vlaamsche moest zijn, dus de bekrachtiging van de leus, welke de Vlamingen van dezen tijd op hun vaandel hebben geschreven : « In Vlaanderen Vlaamsch! »

Men herinnere zich, onder andere, de krachtdadige houding der Gentsche gemeentemannen toen, bij de troonsbestijging van Jan-Zonder-Vrees, zij dezen vorst de verbintenis deden bezegelen dat de zaken tusschen de Leden van Vlaanderen en het hoogere bestuur voortaan in het Vlaamsch zouden worden behandeld. Zoozeer hielden zij aan de getrouwe nakoming dezer verbintenis, dat zij de brieven, hun in eene vreemde taal toegestuurd, onbeantwoord lieten, en het magistraat, in eene gedenkwaardige oorkonde, beval « dat men gheenen walschen mandemente obedeyren en zoude ». Zulke manmoedige, onverschrokken taal, de afstammelingen der fiere Germanen kenmerkende, voerde men reeds in de XIIe eeuw, toen de schrijver van het beroemde middeleeuwsch epos deze woorden in den mond legde van Grimbert den das, sprekende tot den loozen Reinaert :

. . . . . oom, walsche di?
Of gi iet wilt, spreect jegen mi
In dietsche, dat ict mach verstaen ».

Niet alleen de wethouders der stad Gent, ook die van Brugge toonden zich onverzoenlijk, waar

het hunne plechtig bezworen voorrechten en de moedertaal gold. Met de vertegenwoordigers der andere goede steden weigerden zij niet meer noch min dan den opvolger van Philip den Stoute te gaan verwelkomen te Rijsel, omdat deze stad in Walsch-Vlaanderen was gelegen, zoodat hij verplicht was hen te gemoet te komen tot Meenen, de eerste stad van het eigenlijke Vlaamsche land, alwaar zij hem stout en onbewimpeld hunne grieven blootlegden (1).

De Vlamingen, men weet het, hadden er vooral op aangedrongen dat hun vorst niet, zooals de overledene hertog, Frankrijk zou blijven bewonen, maar zich, te midden zijner onderdanen, in Vlaanderen zou vestigen. Hij had hun dat ook plechtig beloofd; doch nauwelijks verscheen hij nu en dan eens, 't zij te Gent of te Brugge, of de staatkundige aangelegenheden riepen hem telkens weder te Parijs, wat tot bittere klachten vanwege de Vlamingen aanleiding gaf.

Het waren nogmaals de Bruggelingen, die er toe besloten den hertog zijne belofte te herinneren. Men leest in de rekening van het Brugsche Vrije, over 1411-1413, dat den vrijdag 25 Maart de burgemeesters Arnout Brantin en Jan de Grijsperre, vergezeld van Mr Pieter Bije en de afgezanten der andere steden, zich naar Parijs begaven, ten einde

---

(1) *Annales de la Société historique d'Ypres.* VI.

den hertog te verzoeken met zijne gemalin, de dochter van den koning van Frankrijk, naar Vlaanderen te komen, of, zoo hem zulks onmogelijk was, zijnen zoon in de plaats te zenden en dezen alzulke macht te geven « datter sijn lant bi bewaert ware ». Hun verlangen zou volkomen bevredigd wezen, indien mevrouw van Charolais, 's hertogen schoondochter, hier insgelijks mocht komen « residencien doen *ende de tale, condicie ende manieren vanden lande leeren* » (1).

---

(1) Arnout Brantin, Meester Jan van Gryspeire ende meester Pieter Bye, svridaghes den XXVe in maerte, te Parijs metten ghedeputeerden vanden anderen leden, omme onser gheduchter vrauwen, dewelke langhe tijd in Bourgoengen ghezijn hadde, ende onlanx te Parijs comen was, te welcomme ende onsen gheduchten heere te biddene dat hem ghelieven wilde, metgaders onser gheduchter vrauwen, te sinen lande van Vlaendre te commene, of, daer hi niet ne mochte mids belette, dat hi hebben mochte van sconinx zaken, dat hem ghelieven wilde cortelix mijnen heere van Chaerlais, zinen zone, denwelken (*hi*) doe ter tiden bi hem ontboden hadde te Parijs, binnen sinen lande van Vlaendren weder te zendene ende hem zulke macht gheven datter sijn lant bi bewaert ware, ende anden coninc so doen dat hi mer vrauwen van Chaerlais zijn wijf, hem telivereeren wilde, te dien hende datzoe, metghaders hem, binnen den lande van Vlaendre residencien doen mochte, ende de tale, condicie ende manieren vanden lande leeren, omme twelke zoe ghescepen ware meer de goede lieden vanden lande te beminnen ende zij hare; up twelke onse gheduchte heere dede verandwoorden dat hi noch onse gheduchte vrauwe, sine gheselnede, jeghenwordelic te sinen lande van Vlaenderen niet comen ne mochte, maer soude cortelix minen heere van Chaerlais weder zenden, ghelijc dat an hem versocht hadden ghezijn, ende anden coninc gheerne zine neerensticheit bezeghen omme mer vrauwen van Chaerlais te hebbene, ende omme de voordernesse vander zake, wilde dat

Mag het uit het antwoord van Jan-Zonder-Vrees aan de vertegenwoordigers der Vlaamsche gemeenten worden betwijfeld of deze laatste wensch werd ingewilligd, zooveel is althans zeker dat zijne verdere regeering, wat de eerbiediging der landtaal betreft, geene stof meer gaf om de Vlamingen te misnoegen.

Hoe het met de taal onder Philip den Goede en zijne opvolgers uit het huis van Burgondië gesteld was; hoe zij, na gedurende het leenroerig tijdvak in tal van meesterstukken te hebben uitgeblonken, van lieverlede ontaardde en verwaarloosd werd, is genoegzaam gekend om er langer over uit te weiden. Zooals ons betreurd medelid MATHOT het in eene zijner voordrachten zeer wel zegde, « verkreeg de Fransche hoftaal te dien tijde in onze gewesten zulken overwegenden invloed, dat zij dreigde de Dietsche niet alleen buiten de hoogere kringen der samenleving, maar ook buiten het bestuur des lands te dringen ».

---

de voorseide ghedeputeerde sghelix verzochten an den coninc, ende ooc mede an minen heere van Guyenne dat hi den coninc zinen vader, sghelicx bidden wilde, dewelke ghedeputeerde an den coninc dit verzocht hebbende, dede de coninc de goede lieden vanden lande van Vlaendren zeere bedancken dat zij hare ghedeputeerde an hem ghezonden hadden, ende up thand dat zij an hem versocht hadden, zoude cortelix advis hebben ende zo doen dat de goede lieden van sinen lande van Vlaendre wel vernoucht zouden zijn.

(*Rekening van het Brugsche Vrije*, 1411-1413, bl. XLVIII v°, in 't Staatsarchief te Brugge).

En toch, hoe de franschdolheid zich van de hoogere standen mocht hebben meester gemaakt; welke middelen er werden aangewend om onzen landaard te verbasteren, toch bleef het Vlaamsche volk, door de verschillende staatsstormen heen, getrouw aan alles wat vanouds her zijne eigendommelijkheid uitmaakt, en noch den listigen Burgondiër, noch Spanje, noch Oostenrijk, noch wie ook, die over Vlaanderen den schepter voerde, kon het gelukken het vaderlandsch karakter en wel het allerminst de liefde voor hunne taal bij de Vlamingen uit te dooven.

Getrouwe bewakers van 's volks vrijheden en rechten, lieten de bestuurders onzer steden en gemeenten geene gelegenheid voorbijgaan om door woorden en daden te toonen dat zij er aan hielden deze onverminkt te blijven bezitten. De moedertaal stond bij hen op den eersten rang, en alhoewel ze niet meer zoo zuiver kunnende schrijven als in de letterkundige voortbrengselen der middeleeuwen, vonden zij het niet dan natuurlijk deze in alle omstandigheden de plaats te geven, welke haar toekomt. Zoo deed het magistraat van Kaprijk in 1517 de aloude keuren en verordeningen dier gemeente « uuten walsche in vlaemsche » vertalen, en dit, zegt de rekening over gemeld jaar, « om ze den ghemeenen volcke te beth te kennen te gheven » (1). Zoo verdedigden nogmaals de Gente-

(1) De Potter en Broeckaert, *Geschiedenis van Kaprijk*, bl. 101.

naren de taal als het schild der vrijheid in 1539, toen zij de brieven, hun door Karel V toegezonden, zegden niet te verstaan, « midts dat ze alle in walsche waren », begerende « dat men se translateren soude in vlaemsche », waarin de graaf van Rœulx, 's vorsten afgezant, gedwongen was toe te stemmen (1).

Uitgaande van het natuurlijk grondbeginsel dat de openbare ambtenaren gehouden zijn de taal te kennen van het volk, waarmede zij moeten omgaan, vergde het magistraat der genoemde stad in 1636, dat de toen opengevallen plaats van hoogbaljuw zou gegeven worden aan iemand, die het Vlaamsch machtig was en zich te Gent vestigen zou, ten einde hem in staat te stellen zijn ambt naar behooren uit te oefenen (2)

Reeds in 1349 bepaalde Lodewijk van Male, op verzoek van de inwoners der stad Dendermonde, dat geene andere rechterlijke beambten aldaar voortaan zouden benoemd worden dan geboren Vlamingen, wat evenwel later, vooral in de laatste eeuwen, over het hoofd werd gezien (3).

Onder de wethouders van het Vlaamsche land,

---

(1) *Memorieboek der stad Ghent*, II, 158.

(2) Fr. de Potter, *Petit Cartulaire de Gand*, bl. 220.

(3) « Item dat die vander poort voors. ende van den lande mannen, schepenen ende andere, gheenen vremden officiers, baillin noch andere van buten slants, die gheen Vlaminc zij, ontfaen zullen van nu voort. »

(*Charter, in 't stedelijk archief van Dendermonde.*)

die zich in de XVIIIe eeuw het meest door hunne gehechtheid aan de volkstaal onderscheidden en er voor in de bres sprongen, verdienen de hoofdschepenen des Lands van Waas eene eervolle vermelding. Toen hun in 1755 vanwege de regeering afdruksels werden gezonden van twee vorstelijke besluiten, bestemd om op de gewone plaatsen te worden afgekondigd, lieten zij op eene beleefde, maar krachtdadige wijze weten daaraan niet te kunnen voldoen, vermits (zegden zij) « de voorseyde « ordonnantien sijn in de fransche taele ende dat « weynige inwoonders van desen lande die taele « sijn verstaende ». Zij vroegen derhalve de vertolking der bedoelde « ordonnantien in de moederlijke « taele, opdat zij souden van eenieder verstaenbaer « zijn », en het was genoeg deze stem te doen hooren, de stem der goede rede, om hen voldoening te geven. Het was echter eerst in 1761, na de zaak aan het advies van den Raad van Vlaanderen te hebben onderworpen, dat Maria-Theresia bevel gaf, alle edicten, plakkaten en verordeningen voor de Vlaamsche gewesten voortaan in het Vlaamsch uit te vaardigen (1).

Even krachtdadig en met onwederlegbare bewijs-

---

(1) Ie Bijlage.

Het ambachtsbestuur van Assenede, onder andere, had in denzelfden zin als het hoofdcollege van 't Land van Waas eene beraadslaging uitgebracht.

(De Potter en Broeckaert, *Geschiedenis van Assenede*, bl. 91.)

redenen kwam de Raad van Vlaanderen eenige jaren later op tegen de weigering van sommige tiendeheffers vóor de rechtbanken te verschijnen, onder voorwendsel dat zij in 't Vlaamsch waren gedagvaard. Dit was, in den grond, den loop van het gerecht tegenhouden, met het doel zich aan hunne verplichtingen tegenover de eischers, meest parochiepastoors en kerkbesturen, te onttrekken. Het dient te worden aangemerkt dat het vreemdelingen waren, die met deze uitvlucht voor den dag kwamen.

In zijn vertoog aan de regeering om aan dezen tijd- en geldkostenden toestand een einde te stellen, had de Raad van Vlaanderen geene moeite om de tegenstrijdige handelwijze der tiendeheffers te doen uitschijnen. Immers, wanneer het er op aankwam de Vlaamsche boeren vóor het gerecht te dagen, wanneer deze niet op tijd hunne belastingen kwet.n, bezigden zij, tegen alle recht en rede, uitsluitelijk het Fransch, en het omgekeerde zou door die heeren niet geduld worden? De Raad van Vlaanderen noemde dit terecht eene ongerijmdheid. « Il est « connu de tout le monde, (zoo drukte hij zich, « onder andere, uit) qu'il se trouve dans la Flandre « flamingante des commanderies de l'ordre teuto- « nique, dont les commandeurs, qui régulièrement « sont allemands, perçoivent des dîmes dans nos « provinces. Il y a dans la même province des « évêques étrangers, ainsi que des abbés, tant com- « mandataires qu'autres, qui de même lèvent des « dîmes dans la Flandre, dont les uns sont alle-

« mands, italiens, d'autres anglais ou de quelqu'autre
« nation. Or, en admettant le système des décima-
« teurs, il s'en suivroit que les habitants de la
« Flandre flamingante, ainsi que les avocats et les
« juges, devroient posséder toutes les différentes
« langues propres à ces décimateurs ».

Zulke eisch kon in een « land van rechte », zooals onze voorouders het noemden, niet worden aangenomen, en het zal geene verwondering baren te vernemen dat hij van hooger hand dan ook verworpen werd. De desbetreffende brief van de keizerin, onder dagteekening van 14 Januari 1775, zal men hierachter onder de bijlagen aantreffen (1).

Evenals onze rechters en wethouders, onderscheidde de geestelijkheid zich over het algemeen door hare gehechtheid aan de taal, welke degene was van het volk, dat zij moest stichten en onderwijzen; zij leverde daardoor het bewijs, dat zij die taal als eenen band aanzag, die beiden nauwer met elkander kon vereenigen. Het zou niet moeilijk vallen daarvan verscheidene voorbeelden aan te halen. Bepale ik mij met, voor het slot, den inhoud bekend te maken van een vertoog, door het kapittel van Ste-Pharaïldis, te Gent, op het laatste der XVIIIe eeuw aan de Staten gestuurd, en waarin het zijne ontevredenheid lucht gaf over de benoeming eens nieuwen proosten, graaf de Torrès, kanunnik

(1) IIe Bijlage.

van St.-Baafs, die met het Vlaamsch hoegenaamd niet bekend was.

De kapittelheeren, nauw er op gezet om hunne rechten en voorrechten te doen eerbiedigen, waren met deze benoeming, die zij zeiden door den vorst zonder kennis van zaken te zijn gedaan, zoo weinig in hunnen schik, dat zij vlakaf weigerden den nieuwen titularis, alleen omdat hij een vreemdeling was en de taal des volks niet verstond, te erkennen. Zij eischten dus noch min noch meer dan de intrekking zijner benoeming, en voerden aan, dat door Maria van Burgondië, ten verzoeke der prelaten en collegiale kerken, bij haar decreet van 22 Mei 1477, was verklaard geworden, dat voortaan geene vreemdelingen tot de bediening der geestelijke beneficiën mochten worden toegelaten, en dat alle tegenstrijdige acten als nietig en zonder waarde dienden beschouwd te worden. Ook herinnerden zij daarbij het aan de Vlamingen verleende octrooi, onder dagteekening van 28 Maart 1514, door verscheidene graven van Vlaanderen, onder andere door Philip II bekrachtigd, en bewezen, met deze wetten in de hand, dat zij ten volle in hun recht waren met de benoeming van den heer de Torrès af te keuren, en zich tegen zijne inambttreding te verzetten.

Doch dit was de hoofdreden niet welke hen tot het indienen van hun bezwaarschrift aandreef: « immers (zeiden zij) diende het aangemerkt te worden, dat de proost van Ste-Pharaïldis met een

zielenbeheer was belast, hetwelk hij onmogelijk kon waarnemen indien hij de taal zijner onderhoorigen niet verstond, met wie hij dagelijks in betrekkingen moest komen », en, om de misselijke benoeming van hunnen nieuwen proost op de klaarblijkelijkste wijze te betoogen, riepen zij de getuigenis in van het Concilie van Trenten, hetwelk tot eene leerstelling had aangenomen, dat een zielenherder bijzonder moet bekwaam zijn het woord Gods te verkondigen en zich van zijne toehoorders te doen verstaan.

« Dat men niet opwerpe (vervolgden zij) dat de heer de Torrès zich door eenen vicaris kan doen vervangen, want wij zullen er op antwoorden, dat, volgens het canoniek recht, een met geestelijke waardigheid bekleede personen, *door zich zelven* de bekwaamheid moet bezitten om zijne bediening uit te oefenen; anders te werk gaan, ware de deur voor eene menigte misbruiken en nadeelige gevolgen wijd openzetten, en niets zou beletten, de meeste onzer pastorijen alzoo door vreemdelingen te laten bekleeden, onder voorwendsel dat de dienst zou kunnen verricht worden door de onderpastoors. »

« Het is een bekend feit, (voegden de kanunniken er bij) dat de pauselijke gezanten, bij hunne intrede in de Nederlanden, den eed afleggen, geene priesterlijke waardigheden. aan welken zielenlast verbonden is, aan andere personen, dan die de landtaal kennen, op te dragen », en om aan hun vertoog nog meer kracht bij te zetten, beriepen zij zich op een edict van

keizer Karel, van 't jaar 1541, waarbij de bedoelde plaatsvervanging volstrekt verboden werd (1).

De kapittelheeren van Ste-Pharaïldis deden nog meer : zij haalden aan, dat door het hof van Spanje, in 1670, zekere Pieter Perez Fagla, die ook niets van het Vlaamsch wist, tot proost van hun sticht was benoemd geworden, en dat het toenmalige kapittel zich met kracht daartegen verzette, bij zoo verre dat de gekozene gedwongen werd van zijne plaats af te zien, en, bij koninklijk besluit van 7 Juli deszelfden jaars, door Karel Vrients, die de vereischte hoedanigheden bezat, vervangen werd (2).

---

(1) « .... que lettres de placet ne seront accordées sur privilège de non résider sur les cures, ou sur dispense d'âge, ou qu'il ne scait le language du pays, ny aussy sur coadjutories, de prèbendes ou aultres bénéfices simples ».

(*Placcaeten van Vlaenderen*, I, 779.)

(2) Dit gedenkwaardig verzet besloeg een tiental bladzijden van het besluitboek des kapittels, dat wij, tot ons spijt, in de archieven niet hebben teruggevonden. Alleen het volgende kunnen wij er uit mededeelen :

« Dni de capitulo post varias contestationes petiverunt terminum deliberandi a commissariis, qui concesserunt quatriduum. Voorders de heeren van het capittel, voor reden van rejectie vanden voornomden Fagle allegerende dat syne brieven geobtineert sub- ende obreptief sijn, doordien het noodig was dat hij soude weten de Vlaemsche taele, conform het decreet van de princesse Maria, hertoginne van Bourgoignen, van den 28 Mey 1477, oock hetgone vanden prince van Spaignen, 28 Maerte 1514, dat geen vreemdelijngen binnen dese provintie en souden moghen bedienen eenige beneficien ofte officien, dan wel ende alleene de inborelynghen van de selve provintie. Item

De vertooners hadden er kunnen bijvoegen dat de proost van Ste-Pharaïldis van rechtswege deel uitmakende van de Staten van Vlaanderen, alwaar alles in de landtaal geschiedde, de graaf de Torres in de onmogelijkheid was te verstaan wat er in die vergadering verhandeld werd.

Nog vóor de kapittelheeren van Ste-Pharaïldis zich in zulke gegronde, krachtdadige bewoordingen hadden uitgedrukt (1), had de zaak niet weinig de gemoederen te Gent in opschudding gebracht. Vooral de Staten van Vlaanderen, van wier houding de te nemen beslissing grootendeels zou afhangen, waren er ten hoogste mede bekommerd. Van den eenen kant verklaarden zij onbewimpeld de klacht niet te mogen afwijzen, zonder te kort te blijven aan de heiligste hunner plichten; van den anderen waren zij er mede verlegen, wegens de moeilijkheden, welke de zaak zou kunnen voor gevolg hebben Vooraleer zich dus anderszins te uiten, vonden zij het geraadzaam zich te wenden tot den gevolmachtigden minister des keizers te Brussel, ten einde van hem te vernemen wat er hun te doen stond (2).

---

bij hetgone van Carel den vyfden, 20 November 1515, insgelycks als leert ZYPEUS, *de Jure pontificio novo, lib. I, de Constiti.*

(*Archief van 't Ste-Pharaïldis-kapittel*, in 't Staatsarchief te Gent.)

(1) IIIe Bijlage.

(2) IVe Bijlage.

Ons is het antwoord van den minister niet in handen gevallen, doch wat wij weten, is dat de Staten van Vlaanderen den 7 December 1793 de besturen der steden en kastelnijen van hun gebied uitnoodigden over het grondwettelijk punt, in het vertoogschrift der kapittelheeren aangeraakt, te beraadslagen en hun advies vóór den 16 derzelfde maand in te dienen (1).

De uitslag van dit onderzoek, het eerste ***referendum*** van dien aard misschien, dat in Vlaamsch-België plaats had, is voor de geschiedenis van onzen taalstrijd niet zonder belang, en verdient, zoo niet geheel, dan toch in hoofdzaak, te worden bekend gemaakt.

Ziehier vooreerst het antwoord van het magistraat der stad Gent, op den *Sermo collegiis*, het onderwerp zijner beraadslaging in volle collatie hebbende uitgemaakt.

« De generaele vergaederinge der Staeten te « authoriseren om de voornoemde representatie van « het capittel van Sinte Pharaïldis aen Z. H. toe « te zenden ende dezelve op het alderkragtigste te « ondersteunen, alsmede om haer met die van « het voorseyde capittel te voegen, ten eynde van « hun in cas den heere graeve de Torrès zich ver- « stonde te adresseren in gereguleerde justitie, om uyt « kragte van de gemelde brieven hem in possessie « te stellen, daer jegens te opposeren. »

(1) Ve Bijlage.

Het advies van het bestuur der kastelnij van den Oudenburcht luidde bondig maar krachtig :

« Niet alleen van zonder tydverlies jegens dese « benoeming kragtiglyk by het serenissime gou- « vernement te representeren, nemaer oock om de « saecke in gereguleerde justitie gesaementlyck met « hetselve capittel te defenderen, indien genoemden « heer de Torrès verstonde syne benoeminge aldaer « te verdedigen ».

Namens de « hoogpointers » der kastelnij van Oudenaarde werd geantwoord met evenveel nadruk :

« Dat het ten hoogsten noodsaeckelyck is dat « de Staeten de noodige demarchen doen om te « beletten dat de vreemdelingen niet en continueren « van met de beste beneficien wegh te gaen, naement- « lyck die aen dewelcke ziellast vast is, of stemmen « in den Staet, ter groote schaede vanden lande, over « welckers belangen sy voteren sonder intrest in « te hebben, en ten grooten nadeele van de religie, « dewelcke sy noch door predicatien noch andersints « en konnen ondersteunen by het volck ***die hun « niet verstaet.***

« Diergelycke provisien ten nadeele van d'inboor- « linghen hebben in alle landen altydt stoffe van « troubel en misnoegen voor 't volck geweest, soo « ons genoegsaem bewysen d'annalen van Vranck- « ryck, als wanneer d'Italiaensche partye aldaer « heerschte, en onse eygene jaerboeken, als wanneer « de Spaensche alhier d'overhand had.

« Dat men naersiet de chronologische lysten

« van de capittels in Sanderus, men sal bevinden « dat alle de Nederlanders, die alhier tot d'hooge « beneficien verheven syn geweest, alle mannen syn « geweest van seer groote geleertheyt, bequaem- « heyt en deugden, en dat telkens als er eenen « uytlander bevonden wordt gepromoveert, syne « eenige titels zyn syne geboorte of protectie. »

Het antwoord van het stedelijk bestuur van Dendermonde was in even gunstigen zin opgesteld. Moest de keizer, tegen alle recht, de benoeming van den graaf de Torrès handhaven, dan diende daartegen door alle wettelijke middelen te worden ingegaan.

Dat van het magistraat van Oudenaarde luidde :

« Dat den Staet sigh moet mede voeghen met « het capittel van St. Pharaïldis, om in justitie « reglée sigh te opposeren jegens het nemen van « possessie door den grave de Torrès, naer alvooren « nochtans aen de Majesteyt eene respectueuse repre- « sentatie te hebben gedaen ten aensien der gemelde « collatie. »

Het hoofdcollege van 't Land van Aalst bepaalde zich met de « memorie t'appuyeren op de motiven ende redenen aldaer opgehaelt. ».

De wethouders van Ninove achtten het zich tot eene plicht « als lid van den Staet deszelfs constitutie, privilegien ende voorrechten te handhaeven en tegen alle hindernissen te beschermen. »

Ook de hoofdschepenen van 't Land van Waas en het ambachtsbestuur van Assenede verhaastten

zich het vertoog des kapittels uit al hunne krachten te ondersteunen. « Er is niets zoo redelyck » (zoo schreef laatstgemeld bestuur) « als dat den Staet « secoureert desselfs members, ingevalle dezelve « in hunne rechten en privilegien beleedigt worden, « welck secours ende intercessie wel naementlyck « in het geval voorhanden dienen plaats te hebben, « niet alleenelyck om dies wille den voors. graeve « de Torrès notoirelyck inhabiel is tot de voorseyde « weerdigheyd, nemaer ook omdat den Staet onder- « vonden heeft van wat slegt gevolg het is te gedoo- « gen eenigen act, die strydig is aen de rechten « ende privilegien vanden Lande in het generael, « ende van eenigen member in het bysonder, waer- « over wy van advys zyn, niet alleen het gegrond « vertoog van het voors. capittel by den troon « van onsen doorluchtigen monarch te ondersteunen, « nemaer zelfs oock, in gevalle den voormelden « graeve de Torrès zig van dese by hem geimpe- « treerde patenten wilde prevaleeren jegens het ge- « seyde capittel, dat den Staet sig voege met hetselve « capittel om daeromtrent in gereguleerde justitie « formele oppositie te doen. »

Uit het West-Vlaamsche gedeelte van het land kwamen even krachtige stemmen op tegen de gedane benoeming. De wethouders der kastelnij van Kortrijk ondersteunden de vraag zooveel te meer « omdat « den regel van de cancellerie *de idiomate* by « d'auteuren aensien wordt als gefondeert op het « goddelyck recht, waeraen niet en can gederogeert

« worden, om welcke reden Z M. Keyzer Karel « V, by zyn edict van 20 october 1541, expresselyk « gestatueert heeft dat het *placetum regium* niet « en sal toegestaen worden op de dispensatie van « d'onwetendheid der taele ten opzigte van de « *beneficia curata*. »

Het antwoord van het stedelijk bestuur van Brugge was niet ingekomen, wel dat van de burgemeesters en schepenen van den Vrije, die insgelijks de benoeming afkeurden. Alleen verlangden zij niet de zaak tot het uiterste te drijven, doch den keizer te verzoeken in het vervolg geene andere dan geboren Vlamingen tot dergelijke bedieningen nog te benoemen.

Slechts drie antwoorden luidden meer of min ongunstig, namelijk die van het hoofdcollege der stad en des Lands van Dendermonde. van het gemeentebestuur van Kortrijk en van de afgevaardigden der geestelijkheid van het Gentsche bisdom. Volgens de hoofdschepenen van Dendermonde bestond er geene reden om tegen de benoeming van den graaf de Torrès op te komen « vermits (beweer« de zij) het eenieder bekent is dat voor ende onder « de geluckige regeering van Maria-Theresia er « aertsbisschoppen, bisschoppen en proosten van « capittels zijn geweest, die niet meer kundig in « de vlaemsche taele waeren als den grave Torrès, « ende jegens welckers aenstellinge men geene recla« matien gedaen en heeft. » Toch zouden zij Z. M. eerbiedig verzoeken in het toekomende geene waar-

digheden, als zulke waarvan er spraak was. meer op te dragen dan aan Vlamingen, of ten minste aan hen, die zouden geboren zijn in de eene of de andere Nederlandsche provincie, « waar de Vlaemsche de landspraek is. »

Volgens het gemeentebestuur van Kortrijk moest het den souverein vrij staan te benoemen wien hij het verkieslijkst achtte, zonder onderscheid of hij al dan niet een geboren Vlaming was. Aan de geestelijke overheid te oordeelen of hij daartoe de noodige bekwaamheden bezat.

Het antwoord van de Gentsche geestelijkheid, zonder den eigenlijken grond der zaak, de taelquaestie, te bespreken, was vervat in de volgende bewoordingen :

« In aendagt genomen dat het niet teenemael « en blyckt dat deze nominatie eene infractie is « aen de constitutie, en al den anderen kant over« wegende dat het eene saeke is in dewelke het « Capittel van St. Pharaïldis beweert dat den heer « graeve de Torrès inhabiel is tot de genoemde « plaatse, ende in tegendeel den heer de Torrès houd « staen dat deze inhabiliteiten geen plaetse zoude « hebben, zijn van advies deliberatief dat deze zaek, « ist dat het behaegt aen de partijen, kan geventi« leert worden in gereguleerde justitie, maer dat « den Staet zig daer in niet en zal wikkelen, totdat « het opentlyck consteert dat de nominatie door « den souvereyn tot de prosdije waerlyck strijt « tegen de constitutie. »

Gesteund door de overgroote meerderheid der geraadpleegde steden en kastelnijen, besloten de Staten van Vlaanderen, in hunne eerstvolgende vergadering van 28 December, een beroep te doen op den keizer, dien zij wisten met de beste gevoelens jegens zijne Belgische onderdanen bezield te zijn. Beleefd, maar nadrukkelijk, wezen zij er op hoezeer de benoeming van eenen vreemdeling de gemoederen had verbitterd; hoe zij in strijd was met de eeuwenoude wetten en gebruiken, zooveel te gevoeliger voor de Vlamingen, alsof er hier te lande geene personen waren, bekwaam en verdienstelijk genoeg om tot de waardigheid van proost eens kapittels verheven te worden. Moest de zaak vóor het gerecht komen, geen twijfel, of zij zou ten voordeele der eischers uitvallen. Zij verzochten derhalve de bemiddeling van den vorst, opdat de heer de Torrès zou afstand doen van de hem opgedragen bediening; op dien voet zouden alle verdere moeilijkheden uit den weg worden geruimd (1).

Werd het vertoog der Staten van Vlaanderen door den keizer in acht genomen, of aarzelde hij, op zijne eerst genomen beslissing terug te komen? Dit alleen is bekend dat de graaf de Torrès geen bezit nam van de proosdij en dat de plaats onbezet bleef. De tijden waren, ten andere, voor Frans II alles behalve geruststellend. Sombere wolken, pas

---

(1) VIe Bijlage.

eenige maanden te voren verdreven, kwamen weder op aan den staatkundigen gezichteinder. Nauwelijks had de keizer, onder de juichkreten der bevolking, trouw gezworen aan de Blijde Inkomst en zich als hertog van Brabant doen inhuldigen, of de Franschen, die gezworen vijanden van ons volksbestaan, vielen met geweld andermaal in het land, en wonnen den vermaarden veldslag van Fleurus, die over het lot der Nederlanden besliste.

Wat de Vlamingen gedurende eeuwen hadden lief gehad en verdedigd, hunne vrijheden en voorrechten, hunne zelfstandigheid en hunne taal, dit alles werd hun opeens door de zoogezegde geluk en gelijkheid aanbrengende Franschen ontweldigd of aan boeien gelegd. Van het kapittel van Ste-Pharaïldis, evenals van onze aloude gilden en andere instellingen, bleef alleen de herinnering over. Tot zelfs de naam van Vlaanderen werd van de wereldkaart gevaagd.

Het vierde eener eeuw zuchtten de Belgen onder het dwangbeheer van Frankrijk; doch deze vijf en twintig jaren waren genoeg om hier meer onheilen te stichten dan onze voorouders ooit hadden beleefd. Zonder eigenlijk hun grootsch verledene heel en gansch te verloochenen, lieten vele Vlamingen, vooral in de steden, zich den blinddoek vóor de oogen schuiven en verfranschen. De tijd was nochtans niet lang voorbij dat de benoeming van graaf de Torrès allerwege in Vlaanderen een krachtig, luidklinkend protest had uitgelokt, en het

bewijs was geleverd dat men niet verstond zich door den vreemdeling, al zou hij ook priester zijn, te laten overrompelen of ter zijde duwen. Eilaas, de nationale geest, weleer zoo levendig, was bij een groot gedeelte des Vlaamschen volks weldra verdoofd, en er zouden jaren verloopen eer er een man zou opstaan, die zijne verdwaalde landgenooten tot het besef van hunnen oorsprong zou heropwekken, en den kamp voor eigen taal en wezen tegen de verbasteraars van onzen landaard in het leven riep.

Die man was JAN-FRANS WILLEMS, de vader der Vlaamsche Beweging.

BIJLAGEN.

I.

Wy hebben ontfanghen Ul. brief de daete 18 deser, ons daernevens toesendende uwe gedruckte exemplairen van Haere Majesteyts ordonnantien, d'eene nopende de fraudeurs van haere rechten ende d'ander regarderende de judicature van deselve Maj[ts] ordonnantie, om daervan de publicatie ende affixie te doen ter plaetse gecostumeert, dan vermits de voors. ordonnantien syn in de fransche taele ende dat weynige inwoonders van desen lande die taele syn verstaende, soo hebben d'eere van Ul. te informeren dat wy, om te voorcommen de exceptien, dewelcke ter dier oorsaecke souden connen ingespannen worden ende de inconvenienten, dewelcke daeruyt souden connen commen te reysen, hebben goet gevonden te supercederen van deselve publicatie te doen, sooveel te meer dat d'een derselve ordonnantien is behelsende groote straffen, selfs van de doodt, Ul. aensoeckende van ons te dier causen voor diligent te houden ende van deselve ordonnantien gelieve te doen translatteren in de moederlycke taele, opdat sy souden voor eenieder verstaenbaer syn, hetwelcke een requisitum is van de weth, alsmede opdat er vande voors. ordonnantien in de provincie maer een en hetselve translaet en soude wesen.

Wij hebben d'eer van te blijven met respect, hooge ende mogende heeren Ul. ootmoedige en onderdanige dienaren, hoogbailliu ende hooftschepenen van den lande van Waes.

Tot Sinte Nicolaes den 24 December 1755.

L'Impératrice Reine,

Chers et bien amés, ensuite de votre représentation du 10 de ce mois, concernant l'envoi des édits, placcarts et ordonnances au païs de Waes, nous vous remettons pour votre information la dépêche que nous avons adressée aujourd'huy á ce sujet au président de notre conseil en Flandres.

A tant, chers et bien amés, Dieu vous ait en sa sainte garde.

De Bruxelles, le 26 Novembre 1761.
N. Nt
Par ordre de Sa Majesté.
De Reul.

Aux Députés des Etats de Flandres.

L'Impératrice Reine,

Tres cher et féal, ayant vu ce que vous avez mandé á notre missive par votre lettre du 5 de ce mois, au sujet de la difficulté qui se rencontre au pays de Waes á la publication des deux ordonnances du 2 Décembre 1755, parce qu'il n'y en a pas été envoié d'exemplaires flamands, nous vous ordonnons á la délibération de notre Sme gouverneur général des Pays-Bas, de charger en notre nom et de nos conseillers fiscaux, de les traduire en flamand, cela fait, vous ferez passer, par le canal de notre conseil provincial, au pays de Waes, pour y être publiés á la maniére accoutumée, et vous nous ferez conster dans la quinzaine de l'exécution de ces ordres; au surplus vous envoiiez au pays de Waes, par le canal du même Conseil, à qui vous communiquerez notre présente dépêche pour sa direction, un exemplaire flamand de l'ordonnance du 31 octobre dernier, concernant les bourses fondées dans l'université de Louvain, voulant que la même chose soit observée pour tous les édits, placcards et ordonnances qui devront être publiés à l'avenir.

A tant, tres cher et féal, Dieu vous ait en sa sainte garde.

Bruxelles, le 26 Novembre 1761.
De Reul; Nevt.

Au Président du Conseil en Flandres.

Edele, weerdige ende voorsienige Heeren.

Mijnheeren, de heeren van het hooftcollegie van het lant van Waes, op den ontfanck bij gewoonelijcke brieven van uytsent van den raede in Vlaenderen van twee ordonnantien ofte placcaeten van 2 December 1755, sigh hebbende geexcuseert vande publicatie daervan te doen, omdat de exemplairen hun ten dien

eynde toegesonden waeren in de fransche taele, dewelcke het meeste deel van hunne inwoonders niet en verstaen, ende daerop gecomen sijnde in discussie met den heer procureur generael, hadden ons versocht van daer over representatie te doen, als regarderende de generaliteyt van de provintie, tgene wij hebben gedaen, daerin oock compreherende de ordonnantie van den 31 October lestleden, raeckende de borsen ghefondeert in d'universiteit van Loven, die hun insgelijks bij exemplair in het fransch was toegezonden, ende wij hebben daerop ontfangen de dispositie van haere Maj[t], begrepen in den brief vanden 26 November, geadresseert aen den raede in Vlaenderen, benevens den genen van deselve daete, beede bij copie autenticque hier nevens gaende. Wij sijn van gevoelen dat in de plaetsen alwaer de publicatie der voorgemelde ordonnantien paisibelijck is gedaen geweest ende daerop geene difficulteyt en is gemaekt, sulcx in dat regard dient in ruste gelaeten te worden; maer alsoo het alleszints conveniert dat voor het toecommende alle ordonnantien ende placcaeten worden gepubliceert in de taele van het lant, gelijck wij in de gemelde representatie met bondighe redenen hebben bewesen, ende dat selfs de exceptie op de publicatie in eene vreemde taele, die het gemeente niet en verstaet, nochte geobligeert en is te verstaan, omtrent soude van deselve kracht wezen als degene op de non publicatie; wij sijn oock van gevoelen dat het seer oirbaer soude wesen voor het toecommende, het cas voorvallende, dat alle magistraten ghelijckelijck souden handelen, ende in cas van noode sigh voor de gemelde dispositie souden bedienen.

Blijven, edele, weerde ende voorsienige heeren.

Ul. ootmoedige Dienaren,

De ghedeputeerde van de Staeten van Vlaanderen.

M. de Bisschop.

Uyt onse vergaderinghe binnen den Stadthuyse van Gent, den 14 December 1761.

(Archief van het Hoofdcollege des Lands van Waas).

II.

L'Impératrice Reine.

Très-cher, chers et féaux.

Sur le rapport qui nous a été fait de votre représentation du 26 Novembre de l'année dernière, nous vous faisons la présente, à la délibération du S[me] duc Charles Alexandre de Lorraine et de Bar, notre lieutenant gouverneur et capitaine général des Pays-Bas, pour vous dire, qu'il est permis à tout habitant de la Flandre, lorsqu'il s'adresse à un tribunal compétent, établi dans cette province, sans avoir égard à la nation de la partie contre laquelle la poursuite est intentée, et sans que de ce chef ladite partie puisse refuser de contester les conclusions prises à sa charge, interdisant à tout juge d'admettre aucun souténement contraire à cette disposition, que nous vous chargeons de faire publier en la manière accoutumée; vous prévenant au surplus, que nous avons communiqué à ceux de notre grand conseil une copie de notre présente dépêche, pour son information et direction.

A tant, très-cher, chers et féaux, Dieu vous ait en sa sainte garde.

Bruxelles 11 Janvier 1775.

Par ordre de sa Majesté.

P. de Ghent.

Au Conseil de Flandre.

(*Staatsarchief te Gent.*)

III.

Messeigneurs,

Le Chapître de Ste Pharaïlde de Gand croit qu'il est en ce moment de son devoir, d'exposer à vos Seigneuries, comme Pères de la Patrie, comme gardiens et défenseurs de la constitution, l'extrême perplexité où il se trouve. On vient en effet de surprendre à son égard la religion de notre Auguste Souverain, en obtenant obrepticement des Lettres-patentes pour la prévôté de son Eglise, contre les droits, usages, coutumes et privilèges du pays, et contre les siens en particulier.

C'est Monsieur le comte de Torrés, chanoine de St. Bavon,

qui en vertu de ces Lettres-patentes, s'est présenté pour être mis en possession de la dite prévôté.

Nous avons cru devoir nous mettre en opposition, en refusant de l'admettre. Nous lui avons notifié, qu'étant étranger et ne possédant pas la Langue Flamande, il n'avoit pas les qualités réquises, pour obtenir légalement cette place, à laquelle est attachée charge d'âmes.

Il vous est connu, Messeigneurs, que la Princesse Marie, Duchesse de Bourgogne, sur les instances des Prélats et des Eglises collégiales, représentant le clergé, a déclaré par un Décret du 28 Mai 1477, que les bénéfices écclésiastiques, consistans en dignités, ne seroient pas dorénavant conférées aux étrangers; ce qu'elle a promis d'observer et de faire observer par ses successeurs, ajoutant que tout acte y contraire devroit être regardé comme nul et sans valeur, d'où il s'ensuit qu'elle donne la faculté à ses sujets de ne pas mettre à exécution les dispositions contraires à cette loi. La même chose à été accordée et octroyée par forme de privilége aux Flamands, à l'exception des chevaliers de la Toison d'Or, le 28 Mars 1514. Cette même loi a été renouvellée par plusieurs Comtes de Flandre, et notamment par Philippe second.

Néanmoins ce n'est pas là, Messeigneurs, la raison principale, qui nous a engagés à cette opposition.

Personne ne contestera au prévôt de Ste Pharaïlde charge d'âmes, á l'égard des chanoines et autres suppôts du dit Chapitre, conme Chapelains, Receveurs, Chantres, Musiciens, Sonneurs, Sacristains, Bedeau, Maître d'Ecole, Enfans de chœur etc., il est donc de toute nécessité qu'il sache la Langue Flamande, pour remplir ses devoirs de Pasteur vis-à-vis de ces personnes.

En effet, selon le concile de Trente « un Pasteur doit surtout « être capable d'entendre les confessions du clergé et de ceux « qui lui sont soumis, leur administrer les Sacrements, leur en « expliquer la vertu et la manière de les recevoir, leur interpréter « les divines écritures, leur donner les conseils nécessaires à leur « salut, leur recommander l'observation des jeûnes et des jours « de fêtes, et plusieurs autres choses semblables. »

Or, tout cela ne peut être exécuté par un Recteur ou Curé étranger, qui ne possède pas la langue du pays; donc il est constant qu'on ne peut admettre aucunement pour Prévôt de Ste Pharailde, une personne qui ne possède pas la langue flamande.

Qu'on n'objecte pas que Monsieur le Comte de Torrés pourroit exercer ses fonctions de Pasteur par un Vicaire; car le droit canonique requiert de la part d'un Pasteur, en prenant possession, la capacité *actuelle*, pour s'acquitter des fonctions de sa charge. D'ailleurs, presque tous les curés ayant un Vicaire, il s'en suivroit qu'on pourroit nommer presque à toutes les cures de la Flandre des étrangers, qui ne sauroient pas la langue, sous prétexte qu'ils pourroient se faire remplacer par un Vicaire. Aussi Charles Quint lui-même (1), en 1541, donna-t-il un Edict par lequel il déclaroit que les provisions apostoliques pour bénéfices à charge d'âmes, ne seroient point dorénavant placetées, à moins que les pourvus ne sussent la langue du pays, et que de tels bénéfices ne pourroient être desservis par un substitut. On pourroit peut-être opposer que des personnes qui ne possédoient pas la langue, ont été nommées à des bénéfices à charge d'âmes; mais il est constant que l'abus ne détruit pas la loi. En outre les Comtes de Flandre ont toujours, conformément aux usages anciens de notre Châpitre en particulier, évité de nommer à la Prévôté de Ste Pharaïlde quelqu'un, qui ignorât la Langue Thyoise, excepté dans un seul cas, où le châpitre, après avoir fait une vigoureuse résistance, triompha complettement. Il est bon que Vos Seigneuries soient instruites en détail de ce fait mémorable, consigné dans un Registre, que nous avons l'honneur d'ouvrir en votre présence.

L'an 1670, la cour d'Espagne conféra la Prévôté de Ste Pharaïlde à Pierre Perez Fagle, qui ne possédoit pas la Langue Flamande; alors le Chàpitre s'opposa fortement à la prise de possession du pourvu; les débats à ce sujet allèrent si loin, que l'on jugea prudent sans doute d'engager le pourvu contre les loix canoniques et les loix du pays, à donner sa démission, d'après laquelle le Souverain nomma à la Prévôté le 7 Juillet 1670, le sieur Charles Vrients, qui avoit les qualités requises.

Puis donc que les loix et usages, tant du Pays en général, que les Coutumes, de notre chapitre en particulier, demandent pour la

---

(1) C'est un fait avéré et connu de tout le monde que les Nonces Apostoliques à leur entrée dans les Pays-Bas prêtent serment de ne donner de provision de bénéfices à charge d'âmes à personne qui ignore la langue.

place en question une personne, qui sache la Langue Flamande, il semble que la bonne foi du Souverain a été surprise en nommant à la Prévôté de Ste Pharaïlde M. le Comte de Torrés, qui ne la possède aucunement.

Tels sont, autre autres, Messeigneurs, les motifs de réclamation que nous avons l'honneur de vous présenter.

Il vous sera facile d'appercevoir, que cette réclamation tient non seulement aux intérêts de notre Châpitre en particulier, mais même à ceux de toute la Province. Il est en effet connu de tout le monde que François second, notre Auguste Souverain, lors de son inauguration jura solemnellement par son Altesse Royale le Duc de Saxe-Teschen, muni de ses pleins-pouvoirs, « qu'il « maintiendroit cette Province dans ses privilèges, coutumes et « usages, tant écclésiastiques que séculiers, et que comme Comte « de Flandre il ne souffriroit point que rien fut altéré ou diminué, « en l'un ou à l'autre d'iceux. »

C'est aussi ce qui nous a déterminé à nous adresser à Vous, Dignes Représentants du Peuple Flamand, Pères de la Patrie, pour vous prier de faire parvenir jusqu'au pied du Trone notre très juste et très respectueuse réclamation. Présentée par Vous, elle sera d'autant mieux accueillie, que Vous travaillez de commun accord avec notre Monarque bienfaisant, au bonheur de ses peuples et à la prospérité de toute la Province. Nous osons espérer en attendant, que vous daignerez Vous joindre à nous, pour former opposition en justice réglée à la prise de possession de M. le Comte de Torrés, s'il entreprenoit de la faire valoir juridiquement.

C'est la grâce etc.

De Mandato Reverendorum Adm. Dominorum de Capitulo.
C. F. AUDENROGGHE, *Can. et Secret.*

IV.

A son Excellence le Ministre plénipotentiaire etc. à Bruxelles.

Les Etats de Flandre vont être obligés d'entrer dans une affaire infiniment désagréable, et dont l'éclat ne pourra que porter le plus grand préjudice au service de Sa Majesté.

La nomination de M. Torrés, chanoine de St. Bavon, à la prévôté de Ste Pharaïlde, fait ici la sensation la plus désavantageuse et ne peut manquer de produire le plus mauvais effet.

Nous sommes même informés avec certitude que le Chapitre de Ste Pharaïlde est décidé à s'opposer à la prise de possession de M. Torrés, et de s'appuyer sur des motifs qu'il sera très difficile de combattre. Il est en effet certain que le prévôt de cette église a charge d'âmes à l'égard des chanoines et de tous les suppots, et que par conséquent il doit, d'après toutes les loix canoniques et celles du pays, savoir la langue flamande; dont néanmoins il n'a pas la moindre teinture.

Un fait notoire à toute la Flandre rend la chose incontestable. En 1670, la Cour d'Espagne ayant nommé à la prévôté de Ste Pharaïlde le sieur Pierre Perez Fagle, qui ignorait la langue du pays, le Chapitre s'opposa en conséquence à sa prise de possession avec la plus grande rigueur, malgré la saisie de son temporel et la condamnation de chacun de ses membres à une amende pécuniaire très considérable. Les choses furent portées si loin que la Cour jugea prudent, pour éviter des débats ultérieurs infiniment dangereux, d'engager le pourvu à désister.

Le Chapitre de Ste Pharaïlde très informé de ce fait mémorable, qui parait être consigné au long dans ses registres, ne manquera pas de s'en appuyer. Il se propose même de le faire valoir auprès de nous, avec une multitude d'autres raisons d'opposition, dans une requête qu'il a arrêté de nous présenter au premier moment.

Jugez, Monseigneur, dans quel embarras nous allons nous trouver. D'un côté nous sentons toute la force de ses raisons, et nous ne pourrons pas, *sans nous compromettre vis à vis de la nation, nous empêcher de prendre en mains la justice de la cause qu'il se propose de défendre*. D'un autre côté, nous prévoyons que l'affaire aiant requis un nouvel éclat par le recours aux Etats, il en résultera les suites les plus fâcheuses pour la réunion des esprits qui nous parait être en ce moment critique le plus grand bien auquel on doit aspirer.

Dans cette perplexité nous avons cru devoir épancher dans le sein de Votre Excellence l'objet de nos inquiétudes, afin que dans sa sagesse elle puisse trouver promptement un moyen efficace de prévenir l'éclat que nous avons tant de raisons de redouter.

Nous sommes avec le plus profond respect,

De Votre Excellence

Les très humbles et très obéissants Serviteurs,

Les Députés des Etats de Flandre.

Gand, le 9 Novembre 1793.

V.

Gent, 1 December 1793.

Mijnheeren, de gedeputeerde van het Capittel van Ste Pharaïldis hebben ons heden behandigt de Memorie ten desen gevoegt. Deselve is van te groote aengelegentheyd, om dieswille dat sy voor oogwit heeft de verdedinghe van een point constitutioneel deser provincie. Wij versoecken oversulckx UE. deselve met uwe gewoonelycke aendagtigheyd te willen overwegen ende nopende den voorstel daerby gedaen te verleenen UE. advys deliberatif, mitsgaders hetselve te behandigen aen UE. gedeputeerde tot de generaele vergaederinge van den 16 deser, ende blijven, Edele heeren, enz.

VI.

Sire,

Il est connu de toute l'Europe combien le gouvernement vraiment paternel de Votre Majesté lui a gagné tous les cœurs de ses sujets. Il est notoire avec quelles marques de bonté elle accueille toutes les réprésentations et avec quelle sollicitude elle les fait examiner dans la crainte que sous son règne bienfaisant quelqu'un ait en vain réclamé sa justice. C'est ainsi que Votre Majesté en déployant toutes ses forces pour nous défendre contre les invasions d'un peuple devenu féroce et barbare, elle donne en même temps à tout l'univers le beau spectacle d'un souverain sincèrement occupé à confirmer ou à rétablir les droits de son peuple, que le laps et les vicissitudes des temps avoient fait violer ou anéantir. C'est aussi cet amour constant de la Justice et cet attachement inviolable de Votre Majesté aux lois des différentes provinces de ses vastes domaines, qui engage aujourd'hui les Etats de Flandre à s'approcher du Trône, avec autant de confiance que de respect, pour y porter les doléances de quelques uns de vos sujets, qui par une surprise faite à votre religion ont été lesés dans leur droits et privilèges.

En effet, des députés du Châpitre de Ste Pharaïlde de Gand se sont rendus à notre assemblée et nous ont remis la requête ci-jointe, dans laquelle ils exposent que Votre Majesté a nommé à la Prévoté de leur Eglise, à laquelle est attachée charge d'âmes,

une personne étrangère, qui ne possède pas la langue flamande, quoique les loix canoniques, les coutumes de la Flandre en général et les usages particuliers de leur Chapitre s'y opposent de la manière la plus formelle.

Ils nous ont prié en conséquence de soutenir efficacement leur réclamation auprès de Votre Majesté; nous n'avons pas cru pouvoir, en qualité de représentants du peuple, nous y refuser. En effet, Sire, nous pourrions faire une longue énumération des loix émanées de la part de vos augustes prédécesseurs, par lesquelles il est clairement statué que les bénéfices écclésiastiques, principalement ceux auxquels est attachée charge d'âmes, ne pourront pas être conférées dorénavant aux étrangers, même sous peine de nullité, mais ces loix sont si connues de tout le monde qu'il nous paraît superflu de les rapporter ici.

Cette nomination fournit d'autant plus matière à réclamation, que la dignité de prévôt de Ste Pharaïlde rend habile celui qui en est pourvu à siéger aux Etats, où les affaires se traitent dans la langue du pays. Quelle confiance peut avoir le peuple dans une personne étrangère qui n'aiant aucune connaissance de nos loix, de nos mœurs, ds nos coutumes et de nos usages, n'à d'ailleurs d'elle même aucun intérêt dans l'Etat!

Ouvrons nos cœurs; n'est-il pas d'ailleurs fort sensible pour les flamands de voir envahir les dignités et les principaux bénéfices des églises par des étrangers! Ne semble 't il pas que la Flandre est dépourvue de personnes capables d'y être promues! Néanmoins il est constant par les listes chromologiques de nos châpitres que tous les Belges qui ont été élévés aux dignités écclésiastiques ont été d'une vertu éminente et d'une capacité supérieure.

Sire, qu'il nous soit permis de le dire à Votre Majesté : ces sortes de provisions accordées au préjudice des indigènes, ont donnés lieu dans tous les païs aux murmures et aux plus grands mécontentements de la part des peuples. Sans rapporter ce qui s'est passé à cet égard dans les autres païs, nous trouvons des preuves constantes de ce que nous venons d'avancer dans nos propres annales, lorsque nous étions sous la domination espagnole. Qu'on n'objecte pas qu'on a dérogé à ces loix, en nommant à ces sortes de places des personnes étrangères, car il n'est pas étonnant qu'on ait plus d'une fois surpris la religion du Souverain; d'ailleurs dans le temps où ces sortes d'infractions ont été faites, nous n'avions pas, comme aujourd'hui, le bonheur d'avoir accés auprès du

souverain, quand nous avions quelques doléances à mettre sous ses yeux.

Il est une autre objection encore plus dépourvue de fondement. Monsieur le Comte de Torrès pour rendre sa nomination légale se dit *ubique natus*. Mais quel est donc le texte du droit qui statue qu'un fils de lieutenant général, né et domicilié hors des limites de la Belgique, doit jouir des avantages de l'indigénat! Le seul privilège qu'il acquiert en cette qualité, c'est qu'à raison de l'absence de son père pour le service public, il peut être censé né dans le lieu du ci-devant domicile de celui-ci, et peut jouir du droit de bourgeoisie, ce qui n'a aucun rapport avec le cas en question.

Il est, Sire, une autre raison qui s'oppose invinciblement à la nomination de Monsieur de Torrès. Votre Majesté faisant gloire d'être le protecteur et le défenseur des lois de l'Eglise, dans ses Etats, Elle ne manquera pas d'y faire une attention spéciale. La prévôté de Ste Pharaïlde emporte avec elle charge d'âmes sur les chanoines et les supports laïcs du Châpitre. Or, toutes les fonctions canoniques statuent qu'il faut savoir la langue du pays où l'on doit exercer les fonctions pastorales, d'où il suit que Monsieur le Comte de Torrès est inhabile, même selon les loix écclésiastiques, à posséder la prévôté de Ste Pharaïlde, puisqu'il ignore la langue flamande. Qu'il ne dise pas qu'il comprend cette langue, ou peut être qu'il peut se faire comprendre, car ces mêmes loix réquièrent dans toute personne qui a charge d'âmes la connaissance parfaite de la langue de ses ouailles. A la réclamation des loix canoniques se joignent enfin celle des usages et coutumes du Châpitre de Ste Pharaïlde en particulier, qui exigent pour la place en question une personne du pays, qui sache la langue, comme il est constant par le fait cité dans sa requête et consigné fort au long dans ses registres capitulaires, dont nous avons pris communication.

D'après cet exposé nous laissons à la haute prudence et à la sagesse reconnue de Votre Majesté à juger ce qu'il est expédient de décider dans les circonstances présentes. Cependant nous prendront la respectueuse liberté de le dire : il nous parait indispensable d'éloigner toutes les entraves capables de nuire à la bonne harmonie, qui règne entre Votre Majesté et ses fidèles sujets. Rien, Sire, n'est plus propre à la cimenter, cette heureuse et si désirable harmonie, que de faire observer inviolablement la constitution.

Quelque soit l'issue du jugement qui doit intervenir dans l'affaire présente, elle ne manqueroit pas de produire les plus mauvais effets, si une fois elle était portée en justice réglée. Nous ne connaissons qu'une seule voie par où il soit possible de conserver les droits du Châpitre de Ste Pharaïlde, sans compromettre la Majesté du Trône. Nous osons, Sire, la soumettre à votre décision royale; c'est d'engager Mr le Comte de Torrès à donner de lui même sa démission de la prévôté en question, et de nommer à la place une personne qui ait les qualités requises par les sanctions canoniques et les loix du pays.

C'est la grâce, etc.

Les Etats de Flandre.

(Archief van Ste-Pharaïldis-Kapittel, Nr 138, in 't Staatsarchief te Gent.

Zitting van 19 Februari 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, van Droogenbroeck, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, Sermon, Bols, Claes, jhr. de Gheldere, Prayon-van Zuylen, Simons, de Ceuleneer, Segers, werkende leden.

jhr. F. van der Haeghen, buitenlandsch eerelid;

de heeren de Vreese en Joos, briefwisselende leden.

Verontschuldigen hunne afwezigheid de heeren Alberdingk Thijm, Janssens, de Flou, van Even.

De bestendige secretaris leest het verslag over de voorgaande zitting, hetwelk wordt goedgekeurd.

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Bulletin des commissions royales d'art et d'archéologie, 40e jaar, nrs 1-6.

Commission royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de la Belgique. Procès-verbaux des Séances. Septième volume, 5e cahier.

Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens, 3e série, 1700-1794.

Coutumes du pays et comté de Flandre. Quartier de Furnes. V. Coutumes de Nieuport.

Revue sociale catholique, 1902, nr 4.

De Hagelander, 8e jaar.

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 1 en 2. — *Bulletin des sommaires des périodiques. — Tables systématiques.*

Compte rendu des séances de la Commission royale d'Histoire, 1901, nr 4.

Annuaires de l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts, 1902.

Bulletin de la classe des Lettres, 1901, nrs 11 en 12.

Wallonia, 1901, nr 12.

Biographie nationale, 16e deel, nr 2.

Bulletin der maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 9e jaar, nr 9.

Arbeidsblad, December 1901 en Januari 1902.

Inspection du Travail. Rapports annuels.

Bulletin de l'Agriculture, 1901, nr 6.

Revue du Travail, 1901, nr 12.

Door de Hoogeschool van Loven :

Musée belge, 1902, nr 1.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1902, nr 1.

Leuvensche Bijdragen, 1902, nr 3.

Door den heer S. DAEMS :

Handboekje tot aanleeren der taal gebruikt in de Norbertijner missiën van Oewelee, 1901.

Door den heer J. BROECKAERT :

Rentboek van het Begijnhof van Dendermonde, (1499).

Door den heer JOS. LAENEN :

Le Ministère de Botto-Adorno dans les Pays-Bas autrichiens (1749-1753).

Door den heer ERN. SOENS :

Onuitgegeven gedichten van ANNA BIJNS, I.

Door den heer P.-J. GOETSCHALCKX :

Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant. 1e aflev.

Door den Oudheidkundigen kring van Dendermonde :

Annales, 1901, nr 3.

Door het *Historisch Genootschap* van Utrecht :

Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus.

Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, 1e deel.

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, 22e deel.

Door het bestuur van de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage :

Verslag over den toestand der Koninklijke Bibliotheek in het jaar 1900.

Door de Hoogeschool van Upsala :
Skrifter utgifna af kongl. humanistiska vetens-kaps-samfundet i Upsala, 4e dl.

Door den heer E. GIELKENS :
Une modification à la loi sur le droit d'auteur.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf, de Student, Dietsche Warande en Belfort, St.-Cassianusblad, Vlaamsche Kunstbode, het Katholiek Onderwijs, de Taalstrijd hier en elders.*

Briefwisseling.

Mededeeling wordt gedaan van het bericht des overlijdens van Mevrouw van Peene, die vóor jaren, bij de herleving van het Nederlandsch tooneel in Vlaanderen, daar eene eervolle plaats bekleedde. — De vergadering beslist dat aan den zoon der overledene een brief van deelneming zal gestuurd worden.

De heer Daems biedt, namens den heer VAN ROOY, een door dezen opgesteld werk aan, getiteld : *Geschiedenis van het wonderdadig Mariabeeld der Zandkapel te Noorderwijk.* — Den schrijver zal de dank der Academie voor dit geschenk worden betuigd.

Dagorde.

Letterkundige Wedstrijden voor 1902.

De Academie heeft de volgende verhandelingen ontvangen :

EERSTE PRIJSVRAAG.

Letterkunde.

Geschiedenis van het rijm in de Nederlandsche poëzie van de oudste tijden tot heden : 1° stafrijm en zijn overgang tot het eigenlijke rijm; 2° in de middeleeuwsche gedichten; 3° in de rederijkerswerken, het tooneel, de refereinen en liederen; 4° in de godsdienstige liederen van de XVIe eeuw; 5° in de hedendaagsche poëzie met hare uitheemsche vormen.

Beschouwingen over den schilderenden aard van het rijm in onze poëzie, in den zang en in de voordracht.

Eéne verhandeling is ingezonden, met kenspreuk :

Ut desint vires, tamen laudanda voluntas. (Ovidius.)

TWEEDE PRIJSVRAAG.

Geschiedenis.

Eene critische studie en eene critische opgave der verschillende geschiedkundige bronnen van den Gulden Sporenslag en van alle oorkonden, over-

deze gebeurtenis uitgegeven, met wederlegging van de fabelen, die omtrent den Sporenslag in de wereld gebracht zijn.

Eéne verhandeling, met kenspreuk :

Mijne redenen zullen de oprechtigheid mijns harten en de wetenschap mijner lippen, wat zuiver is, uitspreken. (Job. 33.3.)

DERDE PRIJSVRAAG.

Onderwijs.

Eene verhandeling over het nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche taal met het oog op dezer uitbreiding en 's volks beschaving, tevens over de in Zuid-Nederland aan te wenden middelen en inzonderheid over de in te voeren leerwijzen om aldaar het best en ten spoedigste naar wensch te slagen.

(*De leerwijzen bespreken in verband met onze voornaamste plaatselijke of gewestelijke tongvallen.*)

Twee verhandelingen : Nr 1 met kenspreuk : *Arbeid adelt.* Nr 2 met kenspreuk : *De spraak is het zintuig der rede.*

Ter beoordeeling van deze handschriften worden benoemd :

Voor de *Geschiedenis van het Rijm* : de heeren van Droogenbroeck, Daems en jhr. de Gheldere;

voor de *Critische studie* enz *der geschiedkundige bronnen van den Gulden Sporenslag*, de heeren de Ceuleneer, de Potter en Broeekaert;

voor de quaestie betreffende *de zuivere uitspraak van de Nederlandsche taal*, enz., de heeren Coopman, de Vos en Prayon-van Zuylen.

—

De heer Bestuurder verleent het woord aan den heer W. de Vreese om de door hem in Januari ll. begonnen lezing voort te zetten over *het Woordenboek der Nederlandsche Taal en de critiek in Zuid-Nederland.*

Bij het einde dezer voordracht betuigt de heer Bestuurder aan den heer de Vreese den dank der vergadering voor de mededeeling, welke in de *Verslagen* zal gedrukt worden.

De heer Am. Joos vraagt het woord en deelt de volgende taalkundige aanmerking mede :

In KILIAAN staat het volgende te lezen :

Gruyte, *fland.* Viridis lenticula anatibus gratissima : lenticula palustris quæ in paludibus et stagnis per œstatem aquæ supernatat, gratissimum anatibus pabulum.

Gruyten, omnino et perfecte canales expurgare, aquarum canales publicos purgare et fodere.

Gruyt-gheld, vectigal quo penditur pro tollenda dissipandaque lenticula aquas operiente, quo limpidam haustris fistulisque hauriant ad concoquendam cerealem potum. Ad. Junius.

Dr. VERDAM merkt aan op het woord *grute* door KILIAAN opgegeven :

« De meening van KIL., dat het eene waterplant zou zijn (*kroos*; BILD. *Gesl.* « 't kroos in sloten en kreken; vanwaar bij KIL. *gruyten*, canales expurgare; bij SCHUERMANS : gruiten of grutten, kuischen, ruimen, eene sloot) », is reeds door anderen wederlegd. Zie over *gruit*, Nyh. 1,31 noot, en 405; V. d. Wall 150 vlg.; Warnkönig — GHELDOLF, *Hist. de la Flandre* 3 § 36.; R. v. ELBURG 20; MATTH. *Anal.* 3, 258 vlgg.; NOORDEWIER, RO. 78; 230; DU CANGE op grutum en grutta ».

Het *Woordenb. der Nederl. Taal* gaat verder :

Gruyte bij KILIAAN voor : eendenkroos (*lenticula palustris*) is verder alleen uit woordenboeken bekend; het moet voor een door hem verzonnen beteekenis gehouden worden (verg. VERDAM 2, 2198); misschien deed *gruiten* (2[de] art.), slooten reinigen, hem deze beteekenis onderstellen.

KILIAAN, hij zelf zegt het bij *grute*, heeft het woord in Vlaanderen gevonden. En uit opzoekingen gedaan in de Wasche polders waar KILIAAN uit Antwerpen gemakkelijk komen kon, blijkt dat de volgende woorden, die in *Waasch Idioticon* zullen staan, er in volle leven en wezen zijn.

Gruit, z. nw., o. = (Kruidk.) Eendenkroos, soorten van *Lemna*, *lentille d'eau*, fam Lemnac.

Gruiten, werkw. overg., gelijkvl. = Kuischen, ruimen. De watergangen gruiten. *Gruiten* bestaat in riet, lisch en vooral gruit weg te nemen.

Gruitzeisen, z. nw., vr. = Werktuig voorzien van een mes dat schuins gevestigd is op

eenen stok van drij tot vier meters lang. De poldermannen bedienen er zich van om de groote watergangen van riet, gruit, enz. te zuiveren.

Uitgruiten, werkw. overg. = Volledig kuischen. De poldermannen hebben de slooten uitgegruit.

Dus KILIAAN heeft in het besproken punt noch *verzonnen*, noch *ondersteld*, en zij die zijne meening wilden wederleggen, hadden het mis op.

Zeer waarschijnlijk is *gruiten* van *gruit* af te leiden, gelijk *pluimen* van *pluim*, *kroozen* van *kroos; gruiten* zou dus eigenlijk *het gruit wegnemen* beteekenen.

Ik heb groote achting voor KILIAAN en 't is om hem de eer te geven, die hem toekomt, dat ik deze kleine aanmerking deed.

De heer Bestuurder dankt den heer Joos voor zijne taalkundige bijdrage, die ook aangenomen wordt voor de *Verslagen*; hij verklaart daarna (4 1/2 uur) de zitting gesloten.

Lezing.

HET WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL

EN DE

CRITIEK IN ZUID-NEDERLAND.

De stichter van het Woordenboek der Nederlandsche Taal heeft er in zijn classieke Inleiding op gewezen, hoe weinig zakelijk de critiek was, waaraan het Woordenboek tot dan toe werd onderworpen, en de hoop uitgesproken dat daar verandering in zou komen.

« Thans, nu eindelijk een Deel is afgesloten, is de tijd voor meer gezette en grondige critiek aangebroken. De hernieuwde uiteenzetting van de geschiedenis, den aard en de bestemming onzer onderneming, door mij in deze Inleiding gegeven, kan medewerken om haar het juiste standpunt aan te wijzen. Stelt zij zich ten doel, ons plan in verband met de behoeften der natie te beoordeelen, na te gaan of wij aan het voorgenomen bestek getrouw zijn gebleven, of te midden van zooveel verscheidenheid de eenheid behoorlijk in acht is genomen, of wij voldaan hebben aan de eischen der hedendaagsche wetenschap, en of onze opmerkingen van practischen aard iets kunnen bijdragen om den bloei der taal te bevorderen : dan mogen wij van hare beschouwingen nuttige leering en bruikbare wenken

verwachten, die ons bij het voortzetten van den arbeid goede diensten kunnen doen. Vervult zij daarbij tevens hare taak — waarop men tot dusverre niet lette — om het Nederlandsch Woordenboek in zijn aard en aanleg te vergelijken met andere werken van dezelfde soort, door naburige volkeren aan hunne talen gewijd, dan zal het karakter van het onze des te beter in het ware licht treden, en zoo zal zich allengs een billijk en onpartijdig oordeel vestigen over de wijze, waarop wij aan het vertrouwen onzer lastgevers hebben beantwoord. » (1)

Van die grondige en gezette critiek is, zoover ik weet, niets gekomen. In Noord-Nederland is het vóor als na gebleven bij op- en aanmerkingen over details. De opzet van het Woordenboek zelf is niet meer ter sprake gebracht, te minder, daar die opzet langzamerhand de veranderingen onderging, welke door de gewijzigde begrippen op taalkundig gebied noodzakelijk werden, en het groote werk zoodoende op het standpunt der voortschrijdende wetenschap bleef.

In Zuid-Nederland is de toestand eenigszins anders geweest. Langen tijd is hier om zoo te zeggen in 't geheel geen spraak geweest van critiek. Althans zoolang De Vries leefde: zijn persoonlijkheid hield ze op eerbiedigen afstand. Eerst sedert zijn dood schijnt men den moed gekregen te hebben op het Woordenboek aanmerkingen te maken, waarbij men

(1) *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, Dl. I, blz. XCIII vlg.

het meestal, in tegenstelling met hetgeen zich in Holland voordeed, wel degelijk op den aanleg van het werk gemunt heeft, maar merkwaardigerwijze steeds zorgvuldig vermijdt zich op dat « juiste standpunt » te plaatsen, door De Vries in de Inleiding aangewezen. Men schijnt het er hier vooral op te willen toeleggen, het werk der jongere Redactie *tegenover* dat van den Meester te stellen, alsof zij het door dezen vastgestelde plan was ontrouw geworden; met een zonderlinge verblindheid doet men de opvolgers allerlei verwijten, waarvan iedereen, die de zaak ook slechts oppervlakkig maar te goeder trouw onderzoekt, onmiddellijk zal erkennen dat ze aan een verkeerd adres gericht zijn en, gesteld dat ze gegrond blijken, niet die opvolgers, maar den Meester zelf treffen. Met een woord, men krijgt den indruk, dat de Zuidnederlandsche critici alleen daarom zoolang gezwegen hebben, omdat ze De Vries niet aandurfden, terwijl ze voor de jongere Redactie noch denzelfden eerbied noch dezelfde vrees kunnen koesteren. Tot nog toe was die critiek vrij beknopt en verscheen ze anoniem, — redenen om er niet op in te gaan. Maar daar is thans verandering in gekomen : ons geacht medelid, de heer Claes heeft zich wat uitvoeriger uitgelaten en is met open vizier in 't krijt getreden : in de *Dietsche Warande en Belfort* (1) en in *De Vlaamsche Kunstbode* (2)

---

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort*, 1900, I, 297 vlg.

(2) Zie *De Vlaamsche Kunstbode*, 1901, blz. 225 vlgg.; 333 vlgg.

heeft hij verschillende artikelen over 't Woordenboek geplaatst, en ten slotte heeft hij het als een duren plicht beschouwd, « dewijl ... niemand anders die taak schijnt op zich te willen nemen », de in het tweede dezer artikelen uitgesproken beweringen hier in de Academie grootendeels woordelijk te herhalen, vermeerderd met eenige andere, en zoogenaamd toegelicht met meer voorbeelden. Ook al bond mij niets aan het Woordenboek noch aan de Redactie, toch zou ik thans het oogenblik gekomen achten om de uitgebrachte critiek te bestrijden en een poging te doen om een gezonder opvatting over aanleg en strekking van ons Taalmuseum ingang te doen vinden. Het feit echter, dat ik lid ben Uwer Academische Commissie voor het Woordenboek en tevens correspondeerend lid der Redactie in Zuid-Nederland, maken mij dit optreden tot een plicht. Aan de eene zijde komen in geen enkel der verslagen Uwer Commissie, waaraan ik heb medegewerkt, aanmerkingen voor in den aard van die welke wij uit den mond van ons medelid hebben gehoord; is die critiek juist, dan is er alle reden om te beweren, dat Uwe Commissie niet op de hoogte der haar opgedragen taak is. Aan de andere zijde treffen talrijke aanmerkingen den Zuidnederlandschen adviseur der Redactie persoonlijk.

Als we daarenboven nog bedenken, dat de bedoelde critiek in deze vergadering met het epitheton « onpartijdig » is bestempeld en het besluit der Academie, het stuk in hare *Verslagen* op te nemen,

in het oog van het verder staand publiek als een soort van officieele sanctie geldt, terwijl het eigenlijk slechts een beleefdheid is, dan zal men het, hoop ik, billijken dat ik het voor het Woordenboek en zijn samenstellers opneem, daar die critiek niet slechts onpartijdigheid mist, maar het gevolg is van verkeerd inzicht in den aard, den aanleg en de strekking van het Woordenboek, en vooral — het spijt me dat ik het zeggen moet, want het klinkt vrij onwaarschijnlijk — van onnauwkeurig lezen en verkeerd verstaan van wat er metterdaad in 't Woordenboek te lezen, van wat er zwart op wit gedrukt staat.

I.

De eerste vraag welke onderzocht wordt is deze : *Is het Woordenboek algemeen voor Zuid- gelijk voor Noord-Nederland?*

Het antwoord luidt kortaf neen, op verschillende gronden, die wij nader willen beschouwen.

Na er met blijkbare instemming aan herinnerd te hebben, dat de drie redacteuren, De Vries, Te Winkel en David, niet alléén de bouwstoffen voor het Woordenboek konden bijeenbrengen, zegt de heer Claes :

« In zijn *Verslag* namens de Commissie van het *Woordenboek*, door DE VRIES in 1862 te Brugge voorgelezen, noemt hij twee dozijnen Noordnederlandsche geleerden, « landgenooten van naam », zegt hij, « allen mannen van gezag in wetenschap of praktijk », die zich volgaarne bereid hadden ver-

klaard hem « met hunne kennis en hunnen ijver ter zijde te staan » ; daarnaast noemt hij geenen enkelen Zuidnederlander ! »

Met eenig recht kan men vragen, waarom de heer Claes, toen hij zich wilde vergewissen van het aandeel der Zuidnederlanders in het verzamelen der bouwstoffen voor het Woordenboek, er niet liever de Inleiding heeft op nageslagen, waar De Vries immers *voor het laatst en definitief* verslag heeft gegeven over de hulp welke hij heeft mogen ondervinden. Evenzoo, waarom de mededeelingen over het apparaat van 't Woordenboek in de laatste jaren bij herhaling gedaan, laatstelijk in de circulaire door Uwe Woordenboekscommissie aan alle leden der Academie gezonden, geignoreerd worden.

Dit eenmaal zoo zijnde ben ik wel verplicht aan te toonen, dat hetgeen de heer Claes gezegd heeft zonder eenige bewijskracht is, zooals duidelijk blijkt, als men den geheelen passus met de noodige aandacht overleest. De Vries spreekt daar nl. over de bezwaren, welke de Redactie ondervond met betrekking tot de terminologie der onderscheiden vakken van kennis en bedrijf die buiten het bereik zijner studiën lagen, en noemt vijftien Hollandsche geleerden op, die hunne hulp hadden toegezegd voor woorden betreffende : natuurkunde, geneeskunde, ontleedkunde, dierkunde, scheikunde, godgeleerdheid, zeewezen en scheepsbouw, krijgsbouw, bouwkunde, waterstaat, aardkunde, landbouw, bouwteelt, plantenkunde, schoone kunsten, staat-

huishoudkunde en rechtsgeleerdheid. Ik vraag het in gemoede, waren er in het jaar 1862 Zuidnederlandsche geleerden die de Redactie van 't Woordenboek op het gebied der genoemde wetenschappen en bedrijven konden voorlichten? Noem mij *onze* mannen van gezag in wetenschap of practijk, die in het jaar 1862 de Nederlandsche terminologie kenden der natuurlijke en geneeskundige wetenschappen, van waterstaat, zeewezen, scheepsbouw, krijgswezen enz. ! Ze waren er niet ! Maar al waren zij er geweest, dan hadden zij zich die terminologie alleen eigen kunnen maken door omgang met Noordnederlandsche geleerden en boeken, en wat dan? Moest hetzelfde werk twee maal verricht worden? Wel waren hier menschen genoeg, minder of meer grondig bekend met de technische woorden eigen aan een aantal bedrijven, als landbouw, bouwkunde, de verschillende handwerken, scheepsbouw, in een zekere mate ook zeewezen, enz., maar dat waren geen geleerden, bekwaam om de Redactie voor te lichten. En al was dat anders geweest, als De Vries ook geen enkelen dergelijken Zuidnederlander noemde, aan wie de schuld?

Laat ons eens de geschiedenis der voorbereiding van 't Woordenboek meer in bijzonderheden nagaan, en het verslag ter hand nemen door De Vries op het vierde Congres, in 1854 te Utrecht gehouden, voorgedragen. Daarin vindt men achteraan, als Bijlage C, een lijst der ingekomen en toegezegde bijdragen voor 't apparaat van 't Woordenboek.

Als wij die lijst even doorloopen, dan zien we dat de volgende afkomstig zijn van Zuidnederlanders:

SCHRIJVERS	INGEKOMEN OF TOEGEZEGDE BIJDRAGEN	BEWERKERS
Poirters	Masker van de wereldt	Dautzenberg.
»	H. Hof van den Keyzer Theodosius en enkele kleinere stukken.	»
Ogier	De Seven Hooft-sonden.	Heremans.
Bilderdijk	Ziekte der geleerden.	J. David.
	Ovidius, gedaanteverwisselingen.	»
	Zedelijke gispingen.	»
Tollens	Eenige uittreksels uit de verschillende dichtbundels.	Ph. Blommaert.
A. De Buck	Vertaling van Boëtius.	Snellaert
Heinsius	Nederduitsche gedichten.	P. van Duyse.
Harduyn	Dichtwerken.	»
Zevecote	Gedichten.	»
L. De Meyer	De Gramschap.	»
M. De Swaen	Dichtwerken.	Snellaert.
Bilderdijk	Al de boven niet genoemde dichtwerken.	J. David.
	Verschillende uittreksels.	J. van Beers.
Hasebroek	Waarheid en Droomen.	Heremans.
V. Koetsveld	Pastorij van Mastland.	»
	Geschied- en Oudheidkunde.	Jan de Laet. K. Stallaert. M. v.d. Voort.

Dat geeft 10 bewerkers met 16 geëxcerpeerde werken, ***waaronder een opmerkelijk getal geschriften van Noordnederlanders,*** en drie onduidelijke opgaven. Daarentegen vermeldt de lijst 60 Noordnederlandsche helpers met 100 werken, in welk getal elk auteur als een eenheid geteld is, terwijl daar verzamelingen onder zijn als de werken van Vondel, Feith, Conscience, Van Lennep, Van

der Palm, Beets, Wagenaar enz. enz. Doch, dat is het minste. De vraag is, hoe hebben de bewerkers zich van de op zich genomen taak gekweten?

Vooreerst moet worden gezegd, dat noch J. De Laet, noch Stallaert, noch Van der Voort ooit een letter schrifts aan de Redactie hebben gezonden, wat hieruit blijkt dat De Vries hunne namen niet heeft vermeld, toen hij in de Inleiding hulde bracht aan hen die wél hadden geholpen (1). Blijven de anderen.

Het zij me vergund mijne medeleden even te herinneren aan de statistieken vroeger door sommige leden der Commissie voor Nieuwere Taal- en Letterkunde opgemaakt. Uit die statistieken kan men reeds zien, dat het aantal citaten uit de bovengenoemde werken, die in 't Woordenboek voorkomen, zeer gering is.

Nu heeft men tot nog toe niet openlijk durven beweren, geloof ik, dat de Redactie, hetzij dan De Vries zelf, hetzij zijn leerlingen, de Zuidnederlandsche citaten terzijde legt, alleen maar omdat ze Zuidnederlandsch zijn. Dat ware dan ook vrij ongerijmd. De reden moet dus elders te zoeken zijn, en me dunkt dat niemand een buitengewone dosis denkvermogen hoeft te verspillen om die reden te vinden. Als de Redactie, aan wier betuigingen van liefde voor de Zuidnederlandsche broeders en hunne werken niet te twijfelen valt, zoo weinig Zuidnederlandsche citaten

(1) Zie de noot in de *Inleiding*, blz. XVI.

geeft, dan kan een kind beredeneeren, dat ze die citaten zeer waarschijnlijk niet heeft. En zoo is het ook werkelijk!

Daaraan is in de laatste jaren bij verschillende gelegenheden herhaaldelijk en met nadruk herinnerd door hen die het wisten; in de circulaire der Woordenboekscommissie werd er zeer bepaaldelijk de aandacht op gevestigd. Wat meer is, De Vries zelf heeft reeds jaren geleden den Vlamingen beleefd, maar onomwonden onder 't oog gebracht, dat hunne medewerking niet was wat hij recht had te verwachten. Laat ons ook eens zijn tweede Verslag, in 1856 te Antwerpen voorgedragen, inzien. Nadat hij gesproken had over de plichten die allen, « voor wie de beoefening der taal eene ernstige roeping is », tegenover het Woordenboek te vervullen hadden, richtte De Vries zich tot de Vlamingen met de volgende woorden :

« Vergunt ons een woord, tot U in het bijzonder gesproken, Vlaamsche broeders! wier gastvrije ontvangst hier op nieuw getuigt van uwen vaderlandschen zin. Gij hebt aan onze Redactie uw vertrouwen geschonken; gij hebt de taak, die zij aanvaardde, met geestdrift toegejuicht. En te regt. Want het Nederlandsch Woordenboek, dat zij eenmaal aan het vaderland hoopt te schenken, het moet de taal van Zuid en Noord gelijkelijk omvatten; het moet de afspiegeling zijn van de eenheid, die op dit gebied onveranderlijk zal bestaan; het moet Vlaamsch en Hollandsch eens voor al verbinden

tot ééne gemeenschappelijke Nederlandsche taal. Maar het moet ook een gewrocht zijn van den gelijken ijver, die Vlamingen en Hollanders eendragtig bezielt voor dit edel doel. En dan... zij ons de vraag ten goede gehouden, *of uwe medewerking aan die bestemming wel geheel evenredig was*. Het is waar, bij ons overzigt van den arbeid, aan Nederlandsche dichters en schrijvers gewijd, hebben ook Vlaamsche namen niet ontbroken : onze Redactie heeft het dankbaar erkend. *Maar wij hadden zoo gaarne ze talrijker gewenscht.* Het verjongde Vlaanderen heeft immers menig sieraad der letterkunde aan te wijzen, wiens werken aan het Woordenboek groot gewin konden geven. De rijke letterschat van Noord-Nederland is immers mede uw eigendom, dat ruime stof ook voor U beschikbaar stelt. En levert ook hier het praktische leven geen overvloed van kunstwoorden op? Wappert ook de Belgische vlag niet over de wijde zee? Wordt ook niet aan uwe stranden en oevers een waakzaam toezigt gehouden, niet hier vooral getoond, wat werktuigen en stoomkracht vermogen? Heeft de nijverheid en landbouw van Vlaanderen en Brabant, of de handel hier in Antwerpen gezeteld, geene bijdragen te schenken aan onzen vereenigden taalschat? Toch, broeders! mogt ons Verslag, waar het de verzameling van kunstwoorden beschreef, *alleen van Noord-Nederlandsche namen gewagen.* Rond en openhartig, als ware Nederlanders past, spreekt onze Redactie hier uit wat haar op het

gemoed ligt, in het volle vertrouwen, dat de taal, door vrienden gesproken, als een blijk van welmeenende belangstelling, een even belangstellend gehoor bij vrienden zal vinden. Welaan dan, Vlamingen! neemt onze zaak met verhoogden ijver ter harte! *Draagt vlijtig het uwe bij, opdat ook aan de Vlaamsche taal in het Woordenboek regt worde gedaan!* Des te meer zal het een blijvend gedenkteeken zijn onzer broederlijke eendragt ». (1)

Aldus de Hoofdman der Redactie, nu haast eene halve eeuw geleden. Hoffelijker, maar tevens duidelijker kon het niet. Toch is De Vries' stem die eens roependen in de woestijn geweest. Is dat betreurenswaardig en beschamend voor de Zuidnederlanders, het is het nog in veel hoogere mate, dat sommigen onder hen het zoover hebben gedreven, de rollen om te keeren en als beschuldigers der Redactie op te treden. Laat ons hopen dat we dit zonderling schouwspel voor het laatst hebben bijgewoond!

Intusschen is het ontbreken van voldoend materiaal uit Zuid-Nederland wel de hoofdreden, maar niet de eenige reden waarom de Zuidnederlandsche voorbeelden in 't Woordenboek niet talrijker voor-

---

(1) M. DE VRIES, *Verslag der Redactie van het Nederlandsch Woordenboek... in de vergadering van het vijfde Nederlandsch letterkundig Congres, te Antwerpen, den 16 Augustus 1856, voorgedragen*, blz. 48 vlg.

komen. Hun getal wordt nog verminderd door deze omstandigheid, dat niet zelden een citaat onbruikbaar wordt doordien er eene of andere fout tegen ons taaleigen in voorkomt; reeds meer dan eens echter heeft de Redactie dergelijke citaten tóch opgenomen, wat wel bewijst dat er van vooringenomenheid geen sprake zijn kan. Intusschen, om in dezen allen twijfel weg te nemen, zal ik enkele mededeelingen doen uit mijn persoonlijke ervaring. Gedurende al de jaren, dat ik als redacteur van 't Woordenboek werkzaam was, heb ik nooit een enkel excerpt uit Heinsius' *Nederduitsche Gedichten*, toegezegd door P. Duyse, noch uit De Swaen's werken, toegezegd door Snellaert, met mijn oogen aanschouwd. Ik ben twee of drie excerpten uit het *Masker van de Wereldt* tegengekomen; twee uit het *Hof van K. Theodosius*; een enkel uit De Buck's *Boetius*; een tweetal uit de *Seven Hooft-sonden;* een enkel uit de dichtwerken van J. de Harduyn; een drietal uit Zevecote en even zooveel uit De Meyer's *Gramschap*. De excerpten uit een paar werken van Bilderdijk door David en die uit Tollens door Blommaert waren betrekkelijk talrijker, ofschoon absoluut genomen toch nog zeer gering. Wat Van Beers geleverd heeft, weet ik in 't geheel niet te zeggen.

Uit dit alles moge U blijken, niet alleen dat de Zuidnederlanders weinig geëxcerpeerd hebben, maar ook dat zij slecht geëxcerpeerd hebben. Evenals verschillende anderen trouwens, in wier hulp — om met De Vries te spreken – de Redactie

zich mocht verheugen (1), hebben zij alleen die woorden opgeteekend, waaraan iets buitengewoons was, een dichterlijk gebruik, een hun vreemde beteekenis, een weinig voorkomende samenstelling, enz. Maar de woorden en uitdrukkingen van dagelijksch gebruik, daar lazen ze over heen. En wilt ge de proef op de som? Een der twee citaten uit het *Hof van K. Theodosius*, geëxcerpeerd door Dautzenberg, die ik gedurende mijn werkzaamheid te Leiden in handen gekregen heb, was een blad met een bewijsplaats voor *oogensbraecke*, dat ik tegenkwam onder de samenstellingen van *oog*. Ik herinner mij nog heel goed, hoe verwonderd ik dat blad papier, dat ik als curiositeit heb bewaard, zat aan te staren, want ik begreep niets van dat vers met dat woord *oogensbraecke*. Ik las nl. :

« Maar voor wie stort ick eerst mijn oogensbraecke stroomen, Poirters, *H. Hof van Theodosius* 182. »

---

(1) Zie het derde *Verslag*, in 1860 voorgedragen te 's-Hertogenbosch, blz. 57, waar De Vries zich genoopt zag er ernstig op aan te dringen, dat men de vastgestelde bepalingen voor 't excerpeeren beter zou in acht nemen, en zich beklaagt dat de Redactie zoo weinig bruikbare aanhalingen van bekende en gewone woorden bekomt. De geheele uiteenzetting verdient, in verband met wat hier aan de orde is, nagelezen en overwogen te worden! Ik zou de waarheid te kort doen, indien ik beweerde dat alleen Zuidnederlanders zich zulke ongeschikte helpers betoond hebben, maar mijn als redacteur opgedane ervaringen geven mij toch vrijmoedigheid te zeggen, dat De Vries hen zeker meer dan anderen op het oog had, toen hij die bladzijden schreef.

De eerste gedachte die bij een woordenaar in zoo'n geval opkomt, is natuurlijk deze: Zou dat in 't oorspronkelijke wel zóó staan? Ik nam dus het boek zelf ter hand, en zie, daar leest men:

Maer voor wie stort ick eerst
Mijns oogens bracke stroomen.

Ik breng dat alles niet ter sprake, om een blaam te werpen op mannen als Dautzenberg, Van Duyse (1), Snellaert, Heremans enz., want ik wensch voor niemand onder te doen in waardeering van elks wezenlijke en erkende verdienste. Maar men moet de wáárheid zoeken, en, hoe onbehaaglijk ze ook zij, onder de oogen durven zien, vóór men met gevolgtrekkingen aankomt die gelijk staan met een blaam voor de Redactie van het Woordenboek.

Doch ik moet hier nog wat bijvoegen. Als men de afleveringen doorloopt, sedert het jaar 1891 verschenen, dan zal men zien dat de aanhalingen uit sommige der zooeven genoemde werken veel talrijker zijn dan men uit bovenstaande mededeelingen zou opmaken. Dit is het geval met Poirters' *Masker van de Wereldt* en *H. Hof van keyser Theodosius*, Ogier's *Seven Hooft-sonden*, De Harduyn's werken, De Buck's *Boetius*. Om alle verkeerde gevolgtrekkingen dienaangaande te vermijden,

---

(1) Ik vergeet evenmin dat P. VAN DUYSE reeds in 1859 overleed.

kan het zijn nut hebben mede te deelen dat die werken door de jongere Redactie opnieuw en uitvoerig geëxcerpeerd zijn. De werken van Heinsius werden reeds in 1856 opnieuw geëxcerpeerd onder het toezicht van De Vries zelf (1).

Men zou ook verkeerde gevolgtrekkingen kunnen opmaken uit het feit dat De Vries in zijn Inleiding Blommaert, Dautzenberg, Van Duyse, Snellaert, Van Beers en Heremans met dankbaarheid vermeldt onder hen, « die allen, het zij dan in meerdere of mindere mate, onze verzameling van aanhalingen uit verschillende tijdperken onzer letterkunde door hunne bijdragen hebben verrijkt. » (2) Bij het lezen dier uitingen, moet men nl. twee dingen bedenken. Vooreerst was De Vries een uiterst humaan man, die van nature ook voor de geringste hulp dankbaar gestemd was, en tevens niet minder hoffelijk dan humaan : hij zwaaide liever te veel lof toe dan wien ook te ontstemmen door hem den geringen lof, waarop hij recht had, te onthouden. Verder dat in zijn zooeven uit de Inleiding aangehaalde woorden de nadruk moet gelegd worden op de bepaling « hetzij dan in meerdere of mindere mate », en op wie hier « het mindere » of « het meerdere » slaat kan niet alleen blijken uit deze mijne mededeelingen, maar ook en evengoed uit

---

(1) Zie het tweede *Verslag*, in 1856 voorgedragen te Antwerpen, blz. 17.

(2) *Inleiding*, blz. XVI.

alles wat De Vries zelf over het verzamelen der bouwstoffen voor het Woordenboek in zijn Inleiding heeft medegedeeld.

Er is nog meer. Niet alleen in de jaren van voorbereiding, maar ook later heeft het de Redactie aan voldoende hulp ontbroken. Toen ik in de jaren 1890 en 1891 tot een aantal Zuidnederlandsche schrijvers het verzoek richtte, zoo mogelijk een exemplaar hunner werken beschikbaar te stellen om die ten behoeve van 't Woordenboek te excerpeeren, dan hebben de meesten met de grootste welwillendheid aan dat verzoek voldaan : het is mij een aangename plicht, daarvan thans weer met dankbaarheid te kunnen gewagen; maar er zijn er ook geweest die het op de meest onheusche manier hebben beantwoord, een manier die grievend was voor de Redactie in 't algemeen, maar inzonderheid voor den man die 't verzoek met de beste bedoelingen, en geheel uit eigen beweging deed! *Hij* kon het *in geen geval* helpen, dat de werken dier vertoornde heeren niet vroeger geëxcerpeerd waren; zij hadden veeleer reden hem dankbaar te zijn, dat hij tijd en moeite veil had om hetgeen nu eenmaal verwaarloosd was, weer goed te maken.

Omstreeks denzelfden tijd kwam het Woordenboek in deze Academie ter sprake. Laat ons eens de *Verslagen en Mededeelingen* over 't jaar 1890, blz. 209 vlgg. opslaan.

De Commissie voor Nieuwere Taal- en Letterkunde had zich bezig gehouden met de vraag, waar-

om het Woordenboek zoo weinig voorbeelden aanhaalde uit Zuidnederlandsche schrijvers, en meende dat die leemte « hoofdzakelijk te wijten (was) aan het feit dat de geëerde Redactie wellicht minder bekend (was) met de werken der Vlamingen dan met die der Noord-Nederlanders. » Ofschoon men uitging van een meening die, zooals uit al het voorgaande blijkt, geheel en al onjuist was, kwam men toch tot het eenig besluit dat rationeel was. Er werd nl. voorgesteld met de Redactie in verbinding te treden, een verzameling van een duizendtal aanhalingen te maken en haar die aan te bieden. Welnu, dit bij uitnemendheid practische plan, dat tot onmiddellijk en weldadig gevolg had kunnen hebben dát voor eens en altijd alle misverstand uit den weg zou geruimd zijn, daar de Redactie de Academie ongetwijfeld op de hoogte zou gebracht hebben van den toestand van haar apparaat, dit voorstel werd verworpen, niettegenstaande het warm protest van den heer Van Droogenbroeck, die zeer duidelijk de positie der Redactie tegenover de officieele machten uiteenzette.

Laat ik u ten slotte nog herinneren aan gebeurtenissen der allerlaatste jaren. Uwe Woordenboekscommissie, langen tijd niets anders dan een verslaguitbrengend lichaam, streeft er sedert een viertal jaren naar op practische wijze werkzaam te zijn. In 1898 werd door haar aan alle gewone en briefwisselende leden een uitnoodiging gestuurd, om ten behoeve van het Woordenboek

Zuidnederlandsche werken te excerpeeren. Weten de heeren hoeveel leden van de 35 die oproeping beantwoord hebben? Zij waren met diep in de *vier!*

Doch nog eens, ik breng dit alles niet ter sprake om wien of wat ook te veroordeelen. Ik eerbiedig de overtuiging van de meerderheid dezer Academie, die in 1890 meende dat men meer zou bereiken door zich tot onze Regeering, dan door zich tot de Redactie zelf te wenden. Ik begrijp evenzeer dat in 1898 niet ieder lid der Academie kon klaar zitten om boeken te gaan excerpeeren. En ik zeg ten slotte, evenals de heer Claes : gedane zaken hebben geen keer. Maar ik voeg er bij : bij het vellen van een oordeel moet men ook met die gedane zaken rekening houden.

Het valt dus niet te loochenen, dat het feit, dat het apparaat van 't Woordenboek voor meer dan 99/100 uit Noordnederlandsche excerpten bestond, invloed moest hebben op de samenstelling van 't werk zelf, te meer als men bedenkt dat de werken van Conscience weldra werden geciteerd naar een minder of meer verhollandschte uitgave. Het Woordenboek *moest* inderdaad, zooals de heer Claes gezegd heeft, de taal van het Noorden oneindig beter weerspiegelen dan die van het Zuiden. Maar het zal nu wel ieder onbevooroordeeld man duidelijk zijn dat op mijn vraag van daareven : aan wien de schuld? geen ander antwoord te geven is dan dit : aan Zuid-Nederland zelf.

Misschien zal men zeggen : toen de Redactie

ondervond dat er van Zuidnederlandsche zijde niet de noodige hulp werd geboden, moest zij zelf de handen uit de mouw steken.

Ik zal u weldra de bewijzen leveren, dat zij het niet heeft nagelaten, maar verzoek u eerst de volgende punten te overwegen. Vooreerst heeft De Vries van den beginne af verklaard, dat hij wel bouwmeester wilde zijn, maar geen opperman. En wie hem ongelijk moge geven — niet ik, en de heer Claes blijkbaar ook niet. Ten tweede mag men niet vergeten, dat de financieele middelen der Redactie steeds zeer gering zijn geweest, zoodat zij er nooit aan heeft kunnen denken, op ruime schaal bezoldigd werk te laten doen. En ten derde, dat het publiek veel te ongeduldig was: men wilde tot elken prijs dat het Woordenboek zou beginnen te verschijnen.

Tot het meer Noord- dan Zuidnederlandsch zijn heeft ongetwijfeld ook bijgedragen het door den heer Claes aangehaalde feit, dat de medewerkers van De Vries steeds Noordnederlanders zijn geweest (er is niets tegen om de vijf jaren, dat een Zuidnederlander redacteur geweest is, niet te laten medetellen). Maar ook hier durf ik een bescheiden vraag doen. Toen het eenmaal bleek dat er van een eigenlijke medewerking van David geen sprake kon zijn, was het de schuld der Redactie dat er in België niemand was, die hem kon vervangen? Van historische taalstudie had hier destijds niemand eenig begrip (een der vruchten der Fransch-

dolheid is geweest, dat België op het gebied der taalstudie langen tijd, een halve eeuw en meer ten achteren is gebleven). En de mannen, die eenigszins in aanmerking konden komen, bekleedden betrekkingen, die ze niet hadden willen ruilen voor een karig gehonoreerd redacteurschap aan 't Nederlandsch Woordenboek.

Is het onbillijk, de Redactie verantwoordelijk te stellen met het oog op het Zuidnederlandsch, 't is het nog meer het te laten voorkomen, alsof de toestand nog altijd dezelfde is als bij den aanvang. Het is zeker waar, wat de heer Claes zegt, dat « het toezicht van eenen enkelen Zuidnederlander, gelijk dat nu bestaat, niet toereikend is om de belangen van Zuid-Nederland voldoende te bewaken, en de Redactie voor te lichten in zaken betreffende de talrijke Zuidnederlandsche dialekten, de godgeleerdheid, de natuurkunde, de landbouwkunde, de schoone kunsten enz. onzer Vlaamsche provinciën. » Met deze eene restrictie, dat er hier van geen toezicht sprake is, alleen van 't geven van adviezen en inlichtingen. Want die eene Zuidnederlander heeft niet de pretentie een alweter te zijn, en al is hij in de gelegenheid verscheidene gestudeerde personen uit onze verschillende gewesten dagelijks te raadplegen, toch moet hem noodzakelijkerwijze nog veel ontgaan of onbekend blijven. Maar het mag toch zonderling heeten, dat de heer Claes, die gewaagt van zijn « steeds even belangvol (1) naslaan der opeen-

(1) Er wordt ongetwijfeld bedoeld *vol belangstelling*.

volgende afleveringen sedert vijf-en-dertig jaar », niets heeft gemerkt van de groote veranderingen die sedert 1888 in 't Woordenboek te bespeuren zijn.

Ik heb niet zoozeer het oog op de uiterlijke omstandigheden : het versterken der Redactie met nieuwe krachten, en, als onmiddellijk gevolg daarvan, het weldra klimmend getal der jaarlijks verschijnende afleveringen. Ik bedoel de wijzigingen van inwendigen aard. De jongere Redactie heeft er zich nl. niet toe bepaald, afleveringen samen te stellen en uit te geven; zij heeft ook, *geheel belangloos*, daarin bijgestaan door anderen, enkele « welgezinden », haar apparaat belangrijk vermeerderd en verbeterd. Dat moet iemand die het Woordenboek geregeld leest, of ook slechts naslaat, onmiddellijk in het oog vallen : hoeveel meer verscheidenheid is er niet waar te nemen, én chronologisch én topographisch, in de aanhalingen der afleveringen ná 1888, en in die vóór dat jaar verschenen! Wie daar onder 't lezen van 't Woordenboek blind mocht voor gebleven zijn, kan het in elk geval opmaken uit de drie vervolglijsten, waarmede sedert 1888 de eerste *Lijst van aangehaalde schrijvers* aangevuld werd.

Ik zie er van af, in bijzonderheden aan te toonen hoe zonneklaar uit die lijsten blijkt, dat de Redactie in het vermeerderen van haar apparaat met buitengewone veelzijdigheid is te werk gegaan. Maar ik wil op mijne beurt een kleine statistiek opmaken. Laten wij eens nagaan wat die verschillende lijsten

der werken, die in 't Woordenboek geciteerd worden, ons leeren. In de lijst geplaatst voor het eerste deel, worden 47 Vlaamsche schrijvers vermeld met 89 boekdeelen (Vondel niet medegerekend, want hij is voor meer dan 3/4 Noordnederlander). In het eerste vervolg (vóór het 4de deel), staan 14 Vlaamsche schrijvers, met 65 boekdeelen; in het tweede vervolg (vóór het tiende deel), 69 Vlaamsche schrijvers met 160 boekdeelen; in het derde vervolg eindelijk (vóór het 5de deel): 128 Vlaamsche schrijvers met 250 boekdeelen.

Me dunkt: such figures speak volumes, te meer daar die cijfers niet het gevolg zijn van een angstvallige telling: ze zijn beneden de waarheid. Dat alles komt hier op neer: dat sedert 1888 meer dan vierhonderd Zuidnederlandsche geschriften meer dan vroeger in het Woordenboek worden aangehaald. Daarenboven verlieze men niet uit het oog dat een heele reeks werken, in de eerste lijst vermeld, na 1888 opnieuw zijn geëxcerpeerd, en blijve vooral indachtig, dat het overgroot gedeelte van dezen arbeid werd verricht door de veel gesmade jongere Redactie!

Voorwaar, zonder aarzeling mag gezegd worden, dat het meer dan onrechtvaardig is bij het beoordeelen van het Woordenboek der Nederlandsche Taal, waarvan de Redacteuren een loon genieten dat een gewoon leeraar bij het middelbaar onderwijs in België beneden zijn verdienste zou achten, terwijl hun de hoogste wetenschappelijke eischen

gesteld worden, dat het meer dan onrechtvaardig is bij het beoordeelen van hun arbeid niet de minste rekening te houden met al het medegedeelde. Het zijn immers geen geheimen, maar bijzonderheden die bekend *kunnen* zijn aan allen die zich eenige moeite willen geven om ze te weten, en bekend *moeten* zijn aan allen, die over het Woordenboek willen rechten.

Ten slotte valt er nog op wijzen, dat onder het genoemde getal Zuidnederlandsche geschriften niet begrepen zijn onze Zuidnederlandsche woordenboeken en idiotica : Kiliaan, Plantijn, De Bo, Schuermans, Tuerlincx, Rutten, Cornelissen-Vervliet, Joos; de door de Academie uitgegeven vakwoordenboeken; onze tijdschriften : *Biekorf*, *'t Daghet in den Oosten*, *Ons Volksleven*, *Volkskunde* enz. Zoover is de zorg voor het Zuidnederlandsch gedreven, dat sommige der uitgaven onzer Academie, t. w. onze vakwoordenlijsten en bepaaldelijk het *Antwerpsch Idioticon*, door de bemiddeling Uwer Woordenboekscommissie en dank zij de welwillende hulp van het Bestuur, meer dan eens door de Redactie konden gebruikt worden nog vóór ze verschenen (1). Hetzelfde zal gebeuren met het *Waasch Idioticon*, waartoe de Redactie door den heer Joos met de meeste bereidwilligheid is in staat gesteld.

---

(1) Op verzoek der Woordenboekscommissie laat het Bestuur van de vakwoordenlijsten en idiotica, die door de Academie uitgegeven worden, een exemplaar aan een kant van het papier drukken, en stelt dit ter beschikking der Redactie.

Niettegenstaande deze soort van geschriften haast bij elk artikel worden aangehaald, is de heer Claes toch van gevoelen, dat de Redactie « er niet genoeg aan put ». Maar ook hier zijn verschillende belangrijke punten in 't oog te houden.

Men moet nl. bedenken, dat niet alles wat in de genoemde geschriften te lezen staat, in het Woordenboek zoo maar kan overgenomen worden, en wel om twee redenen. Vooreerst is niet alles wat in die boeken staat, even betrouwbaar. Dit geldt vooral voor Schuermans, die een groote hoeveelheid bouwstof heeft verwerkt welke hij niet kon controleeren en die zelfs vaak niet te controleeren was door hen, die ze hem bezorgden. De verdienstelijke man heeft zelf erkend — en betreurd —, dat het hem niet altijd mogelijk geweest was nauwkeurig de plaats aan te wijzen waar de in zijn idioticon vermelde woorden in zwang zijn, noch hunne beteekenis juist te omschrijven. Wat nog bedenkelijker is : wanneer de plaats waar een woord thuis hoort, in zijn materiaal niet was aangeduid, heeft hij ondersteld dat het gebruikt werd « in de omstreek der inzenders, die (hij) alsdan (dacht) te mogen volgen » (1). Daaruit kan men zien, dat er in het *Algemeen Vlaamsch Idioticon* meer voetangels en klemmen — wolvenijzers en schietgeweren, zeggen de Vlamingen — liggen, dan gewenscht is, zoodat

(1) Zie SCHUERMANS' eerste *Voorwoord*, oorspronkelijk behoorende bij de eerste aflevering, blz. XI.

bij het gebruik van dat werk groote behoedzaamheid geboden is. Niet zelden beschikt de Redactie dan ook over betere inlichtingen dan die welke Schuermans' idioticon aan de hand doet; of, als zij navraag doet om zich van de betrouwbaarheid zijner mededeelingen te vergewissen, krijgt ze een bescheid, dat in strijd is met wat door hem wordt vermeld.

Dit is soms ook het geval, ofschoon in veel mindere mate, met de idiotica van De Bo en Tuerlinckx, aan wier gebruik daarentegen weer andere bezwaren verbonden zijn. Bij De Bo staan talrijke woorden vermeld die alleen met voorbeelden uit vroeger tijd toegelicht worden, zonder de minste aanwijzing of die woorden nog heden al of niet in gebruik zijn; tusschen de drie verschillende hoofddialecten van West-Vlaanderen is heelemaal geen verschil gemaakt; de voorbeelden zijn alleen met den naam der schrijvers voorzien, niet met de titels en de bladzijden hunner werken, wat op heel wat moeite en tijd te staan komt, als men De Bo wil controleeren, en dat dit noodig is, kan ik op grond van mijn eigen ervaring bevestigen : aan de aangehaalde voorbeelden zijn meestal talrijke, al of niet willekeurige veranderingen toegebracht, en in het oorspronkelijke staat wel eens glad het tegenovergestelde van 't geen De Bo opgeeft.

Tuerlinckx en Cornelissen hebben het zeer ongerieflijk gebrek, dat zij zeer veel woorden geboekstaafd hebben in hun gewestelijken vorm, zoodat men, om die woorden in hun idiotica te kunnen vinden,

eerst goed Hagelandsch of Antwerpsch moet kennen. Men zal mij toestemmen dat dit toch wel wat veel gevergd is.

De tweede, en ook de voornaamste reden, waarom niet alles wat in onze idiotica vermeld staat, in het Woordenboek kan overgenomen worden, is deze : het Woordenboek is niet ondernomen met het doel, een algemeen Nederlandsch idioticon samen te stellen.

In Uw aller aandacht beveel ik de bladzijden, welke De Vries eerst in zijn *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek* (1), later in zijn Inleiding, aan dit netelige vraagpunt heeft gewijd (2), inzonderheid zijn vingerwijzing, dat, waar het zoo moeilijk is scherpe grenzen te trekken, het noodig is onbekrompen te werk te gaan : « men helle in twijfelachtige gevallen naar de liberale zijde over; en, moet men eenmaal inconsequent zijn, men zij het liever door te veel, dan door te weinig op te nemen ». Wie zou durven beweren, dat de opvolgers van De Vries deze vingerwijzing van hun Meester niet hebben opgevolgd? Zeker niemand. En dit is zoo waar, dat de Redactie reeds meer dan eens de aanmerking heeft moeten hooren, dat er integendeel *te veel* eer bewezen wordt aan dialectische eigenaardigheden. Me dunkt, wij moeten in dezen vertrouwen op de wijsheid en het gezond

---

(1) Zie het *Ontwerp*, blz. 14 vlg.
(2) Zie de *Inleiding*, blz. XLI vlgg.

oordeel der Redacteuren, en vooral niet vergeten, met welke eigenaardige moeilijkheden zij ook in dit opzicht te kampen hebben. Men stelle hun geene onredelijke eischen; meene niet dat zij alles weten, noch dat zij alles kunnen weten (1), en sluite vooral niet moedwillig het oog voor de groote verbetering die ook in dit opzicht waar te nemen valt. Men bedenke eens, dat niemand die vingerwijzing van De Vries minder indachtig is gebleven dan — De Vries zelf, en dat de negen tienden van wat de jongere Redactie uit of over de Zuidnederlandsche dialecten mededeelt, door De Vries onverbiddelijk zou afgewezen zijn. « Datgene ... wat niet van algemeen, maar uitsluitend van gewestelijk of plaatselijk gebruik is, ligt buiten ons bestek », luidt het in de *Inleiding* (2), en al liet De Vries daarop volgen, dat men in twijfelachtige gevallen naar de liberale zijde moet overhellen, van die gewenschte liberaliteit was in de werkelijkheid bij hem zelf al heel weinig te bespeuren, zooals iedereen die met eenige aandacht de door hem bewerkte deelen van het Woordenboek leest, zeer duidelijk kan opmerken en zooals zij, die met hem samen gewerkt hebben,

---

(1) De heer CLAES gaat zelfs zoover te verlangen, dat de Redactie bij het artikel *Hans* (bewerkt a° 1899!) een plaats zou gegeven hebben aan iets dat hij als schoolkind van zijn onderwijzer gehoord had (dus a° ± 1850!!) en zelf erkent een *gissing* van dien onderwijzer te zijn! (zie *Dietsche Warande en Belfort*, 1900, I, blz. 297).

(2) Zie blz. XXXVIII.

maar al te goed hebben ondervonden. In dat opzicht zijn De Vries' daden slechts zelden in overeenstemming geweest met zijne woorden. Dat was geen gevolg van onoprechtheid, maar van zijn hooggestemden geest, die alleen in het verhevene en het hoogere behagen kon scheppen. « Zoo had ook het alledaagsche leven », naar de verzekering van Dr. Kluyver, met wien allen die De Vries gekend hebben, daarin overeenstemmen, « met al wat daarin valt op te merken, voor hem weinig aantrekkelijkheid, en vandaar dat zeer veel woorden en zegswijzen, daaraan ontleend, hem vreemd waren. Vernam hij ze, dan gaven ze hem niet dat levendige genoegen dat duizenden menschen er in vinden. Het Woordenboek moest de bestaande taal wel naar waarheid afbeelden, maar te gelijk veredelen, door de aandacht te vestigen op het hoogere ». (1) Om volkomen juist te weten hoe De Vries in den grond dacht over de ruimte die het Woordenboek aan gewestelijke eigenaardigheden mag afstaan, moet men nagaan wat hij daaromtrent in zijn *Ontwerp* heeft gezegd : « evenmin kan al datgene worden toegelaten, wat niet algemeen, maar slechts van gewestelijk of plaatselijk belang is, of wat uitsluitend tot den kring der lagere volksklasse behoort, maar tegen het gebruik der beschaafden aandruischt. » (2) Zie-

---

(1) A. Kluyver, *Levensbericht van* Matthias de Vries (Leiden, 1893), blz. 54.

(2) *Ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek*, blz. 11.

daar zijn wezenlijke meening, en heeft hij zich in zijn Inleiding wat ruimer betoond, dat was wetenschappelijke theorie; in de practijk hield hij zich aan de grenzen die hij in het *Ontwerp* had afgebakend. Bedenkt me nu, dat er in hetgeen uit onze Zuidnederlandsche dialecten door de jongere Redactie opgenomen is, of zou moeten zijn, al heel weinig verhevens is, en zeer veel dat tegen het gebruik der beschaafden aandruischt, of tot den kring der lagere volksklasse behoort, ofschoon niet uitsluitend, dan kan men zich gemakkelijk voorstellen wat daar onder de handen van De Vries van zou geworden zijn.

Vooral klage men niet, dat, waar het Friesche woord *gast* opgenomen is, een plaats geweigerd is aan « ons » *mandel*, *geleg* en *stuik*. Daar men nog niet aan de *M*, en nog minder aan de *S* toe is, lijkt het oogenblik al slecht gekozen om te weeklagen dat *mandel* en *stuik* niet opgenomen zijn. Ze zullen ongetwijfeld een plaatsje krijgen, en ik hoop het te beleven, dat ik naast de *mij* bekende beteekenis van *stuik*, ook de aan den heer Claes bekende in 't Woordenboek mag lezen. Volgens zijn mededeeling is *stuik* in de Haspengouw **twee** « geleggen »; in Vlaanderen echter is een *stuik* **zes** schoven; in Holland **acht** of **tien** schoven. Daaruit kan men afleiden, wat eigenlijk van de Redactie gevergd wordt als men er haar een grief van maakt dat zij de Haspengouwsche beteekenis niet kent. Men kan den Redacteuren evengoed toevoegen : wordt eerst gedurende eenige jaren landbouwers, nu eens

in dit, dan eens in dat onzer gewesten, en maak dan uw woordenboek. Op die wijze zou er om de twintig of dertig jaar eens een aflevering kunnen verschijnen en het Woordenboek klaar komen tegen dat het einde der wereld nabij is.

Wat *geleg* betreft : dat woord is in *geen enkel* der *thans bestaande* idiotica te vinden; blijkbaar wordt het alleen in de geboortestreek van ons medelid gehoord. Hoe wil men dat De Vries er *vóór meer dan twintig jaar* mede bekend zou geweest zijn? (1)

Men make ook geen lijst van een dertigtal woorden op, om dan te besluiten : Als men die « en honderden andere bij KILIAEN en in Z.-N. onbekende woorden eene plaats waardig acht, waarom dan gansche reeksen woorden, die bij oudere, zelfs Hollandsche schrijvers gedurig voorkomen en hier dagelijks gehoord worden, waarom die doodgezwegen? » Met dergelijke algemeenheden loopt men gevaar zijn succes te bederven, want iedereen, ook de minst kundige, zal bij eenig nadenken inzien dat daarmede meer gezegd is dan kan verantwoord worden. Als er, zooals hier het geval is, geen klemmend bewijs op volgt, dan zal ongetwijfeld niemand gelooven dat er in het Woordenboek gansche reeksen woorden, « die bij oudere, *zelfs Hollandsche schrijvers gedurig voorkomen* en

(1) De aflevering waarin *geleg* zou moeten voorkomen verscheen in 1878.

hier dagelijks gehoord worden » gewoonweg ontbreken. Vooral niet, wanneer als voorbeelden genoemd worden een viertal woorden, die zeer waarschijnlijk buiten 't Hageland en de Haspengouw niet bekend zijn. Als het niet met den ernst dezer vergadering in strijd was, zou ik geneigd zijn te zeggen : laten zij, die het woord *alp* kennen, den vinger opsteken. Dat *alp* is in zekeren zin een technisch woord, dat zelfs in de Haspengouw niet aan iedereen kan bekend zijn. *Grichten* is blijkbaar niets anders dan de tegenwoordige uitspraak van *grechten*, denominatief van *gracht*.

Nog veel minder zal men u geloof schenken, als ge als voorbeelden opgeeft de woorden *gritselen* en *grondhaak*, die met de door den heer Claes genoemde beteekenis wel degelijk in het Woordenboek vermeld staan (1). 't Is wel waar, dat *gritselen* (in den zin van *harken*, *rijven*) noch *grondhaak* aparte artikelen zijn, maar men hoeft geen dertig jaar lang getrouw het Woordenboek gelezen te hebben om te weten, dat woorden die

---

(1) Zie het art. *Gritselen* in Dl. V, kol. 792, waar men leest :

« **Aanm. 2**). Een geheel ander woord (*dan gritselen = beven, rillen* enz.) is het dialectische *gritselen*, harken, rijven, t. w. een afleiding van *gritsel* (PLANT.; KIL.), hark. Zie ook VERDAM, *Mnl. Wdb.* op *Grietsele* en *Grietselen*. »

Verder, zelfde deel, kol. 965, onder de samenstellingen van *grond* :

« *grondhaak*, soort van dreg, stokdreg ; ook : kloet, vaarstok (« **Grondthaeck**. Un croc à plusieurs crochets, à tirer quelque chose du fond de l'eau. *Harpago, lupus, contus* », PLANT.). »

Mein liebchen, was willst du noch mehr?

of dichterlijk, of zuiver gewestelijk zijn, of in vroegen tijd slechts eenmaal voorkomen, niet afzonderlijk vermeld worden!

Met de laatste woorden, die ik uit de lezing van ons medelid heb aangehaald, zijn we eigenlijk op een ander terrein gekomen, zoodat het zaak is het besluit onzer voorafgaande redeneeringen op te maken. Me dunkt, dat dit besluit niet anders kan luiden dan als volgt : de vraag of het Woordenboek, *strikt genomen*, algemeen is voor Zuid- en Noord-Nederland, is niet met een volmondig ja te beantwoorden. Men moge dat bejammeren — zooals de bewerkers zelven tot op zekere hoogte doen —, maar trekke er geene verkeerde gevolgen uit, en bedenke dat niet de onwil der Redactie daaraan schuld heeft, maar wel omstandigheden waar zij machteloos tegenover staat. Het Woordenboek zou zeer zeker beter aan het ideaal van menigen Zuidnederlander beantwoorden, indien die Zuidnederlander zelf wat meer de handen uit de mouwen gestoken had — en nog stak; indien die Zuidnederlander, in plaats van aldoor te klagen over 't geen in de afgewerkte deelen ontbreekt, bouwstoffen bijeenbracht, hetzij uit de litteratuur, hetzij uit de dialecten, die in de toekomst door de Redactie kunnen gebruikt worden. Dát is de waarheid. En waar zulk een toestand heerscht, is het dubbel onbillijk niet te erkennen, dat de Redactie er met allen ernst en met alle haar ten dienste staande middelen naar streeft, iedereen, Noord- en Zuidnederlander, zijn wensch te geven.

II.

We zijn thans genaderd tot de tweede vraag, welke de heer Claes behandeld heeft : *Is het Woordenboek onpartijdig en betrouwbaar?*

Het spreekt vanzelf dat ons medelid die vraag niet zou gesteld hebben, als hij niet diep overtuigd was geweest dat ze ontkennend dient beantwoord. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* onbetrouwbaar en partijdig! Laten we zien, en in de eerste plaats de onbetrouwbaarheid onderzoeken.

Als ik wel verstaan heb, dan zou die onbetrouwbaarheid voortvloeien :

1° uit het feit dat het Woordenboek niet algemeen is voor Noord en Zuid;

2° uit het ontbreken van een zeker getal woorden of uitdrukkingen, in Zuid-Nederland hier of daar, bepaaldelijk in de geboortestreek van den heer Claes, bekend, dus uit onvolledigheid;

3° uit een zeker aantal — wezenlijke of vermeende — fouten, door den heer Claes opgemerkt en aangewezen.

Wat we van de eerste oorzaak te denken hebben, weten we reeds. Wat de onvolledigheid betreft, laat ons toch eerst en vooral indachtig blijven, dat de Redacteuren van 't Woordenboek geen alweters zijn, maar menschen van gelijke beweging als Gij en ik; dat het verder een onredelijke, ja dwaze eisch zou zijn, van hen te vergen dat zij alle Nederlandsche dialecten zouden kennen, en dat zóó goed,

dat ze zelfs woorden, uitdrukkingen en spreekwijzen kunnen vermelden die niet eens voorkomen in de idiotica, opgemaakt door mannen in de streek geboren en getogen. Laten wij niet vergeten dat zij in de allereerste plaats moeten werken met het materiaal dat zij hebben (het betere is immers vaak de vijand van het goede), en geloofthet iemand die het weten kan : met dat materiaal verrichten zij nog wonderen. Dat materiaal wordt, dank zij de zelfopoffering en belangloosheid der Redacteuren — want alleen het gedrukte product van hun arbeid wordt gehonoreerd : zij genieten geen vast traktement — dagelijks aangevuld en verbeterd. Daaraan nóg meer tijd besteden, staat echter gelijk met minder stof bewerken, en ik twijfel niet, of Gij zult het allen, *zelfs* de heer Claes, met mij eens zijn, dat het beter is dat er jaarlijks geregeld vijf afleveringen verschijnen, waarin hier of daar een woord, een zegswijze, een uitdrukking of een beteekenis ontbreekt, die wij er wel gaarne in zouden aangetroffen hebben, dan slechts twee of drie, waarin toch nooit absolute volledigheid zou bereikt zijn, daar dàt een hersenschim is. Wil men in zijn ijver voor het betere het goede niet missen, dan is een verstandige zelfbeheersching een onafwijsbare eisch. Ten slotte moet ik herhalen : het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* is niet ondernomen met het doel, een algemeen Nederlandsch idioticon tot stand te brengen, en er nogmaals aan herinneren, dat door De Vries aan de gewestelijke talen, vooral aan die van het Zuiden, zoogoed als geen aandacht werd geschonken.

Summa summarum : als een of ander in het Woordenboek ontbreekt, dan kan dit het gevolg zijn van een dezer vier oorzaken :

1° Een woord enz., dat niet tot de algemeene, beschaafde spreektaal, noch tot de letterkundige taal behoort, kan der Redactie, die moet roeien met de riemen die ze heeft, volslagen onbekend zijn;

2° Een woord enz. kan topographisch van zeer beperkt gebruik zijn, en daardoor tot opnemen ongeschikt geoordeeld worden;

3° In de vóór 1887 bewerkte gedeelten kan een woord enz. ontbreken, dat na dien tijd zeker zou opgenomen zijn : de opzet van 't Woordenboek is niet altijd geweest wat hij nu is (waarover later meer);

4° Iets kan werkelijk door de bewerkers vergeten zijn.

Onder de woorden, uitdrukkingen, zegswijzen en beteekenissen welke de heer Claes zich beklaagt te vergeefs in het Woordenboek te hebben gezocht, zijn er van elk dezer vier soorten. De meeste behooren tot de eerste rubriek : ons medelid heeft menige eigenaardige spreekwijze vermeld, die zeker in het Woordenboek zou te lezen staan, had de Redactie ze maar gekend; daaronder zijn er verscheidene, die gelukkig nog op een ander woord zullen kunnen vermeld worden. Enkele behooren tot de tweede rubriek, en werden, na gezette overweging, afgewezen. Veel valt onder de derde rubriek, en een klein getal onder de vierde, zoo b. v. de opmerking over *lijk*-

bidder, dat inderdaad onder de samenstellende afleidingen van ***bidden*** vergeten is, wat in dit bijzonder geval al een heel klein ongeluk is, daar het woord natuurlijk een afzonderlijk artikel wordt.

Tot ieders niet geringe verbazing heeft de heer Claes, behalve de reeds besproken ***gritselen*** en ***grondhaak***, nog een aantal andere woorden, zegswijzen of beteekenissen opgenoemd, als ontbrekende in het ***Woordenboek***, terwijl ze er wel degelijk in staan: te weten (1) :

Blz. 15 « Bij **Aanslaan** ontbreekt : *in beslag nemen : Al zijne goederen werden aangeslagen.* Ook bij KIL. — Insgelijks van gewassen gezeid: door de groote hitte het sap en de levenskracht verliezen. — Zoo ook bij SCHUERMANS, TUERLINCKX, RUTTEN, CORNELISSEN-VERVLIET ».

Men leest echter in het Woordenboek, op het artikel *Aanslaan*, dl. I, kol. 310 :

« 3) Van goederen, Eigenlijk : aan iets de hand slaan, om het in bezit te nemen, volgens het oud-Germaansche rechtsgebruik, waarbij men door handtasting of aanraking zich als eigenaar deed gelden (*manum injicere;* verg. *Mnl. Wdb.* op AENVAEN, 2); doch overdrachtelijk in 't algemeen genomen voor In bezit nemen, in verschillende toepassingen. *a*) Iets in bezit nemen, er beslag op leggen, hetzij bij verbeurdverklaring, hetzij bij bekommering ter voldoening van schuld. Thans gewoonlijk *in beslag nemen.* ‖ » (*volgen drie voorbeelden*).

---

(1) Ik citeer naar het overdrukje, waarvan de bladzijden naast iedere aanmerking opgegeven worden.

De andere beteekenis, in de aanmerking vermeld, staat inderdaad niet in 't Woordenboek; maar toen de eerste aflevering van Schuermans' *Idioticon*, waar ze voor 't eerst geboekt werd, uitkwam, dus in 1865, was de eerste aflevering van 't groot Woordenboek al verschenen (September 1864). Al had De Vries ze dus *willen* opnemen, hij had niet gekunnen.

* * *

Blz. 15 « Bij **Afdragen** ontbreekt : *door veel dragen verslijten*, gelijk HEREMANS ook opgeeft. *Op dat vacantiereisje heeft hij zijne zondagsche kleederen geheel afgedragen.* Ook : Voortdurend dragen, niet ontzien : *Die jas is toch uit de mode, ge moet ze maar afdragen.* »

De allereerste beteekenis, die het Wdb. vermeldt, is juist die welke gezegd wordt te ontbreken. Er staat dl. I, kol. 913 :

« **Afdragen**...

1) Bedr. *Dragen* in de gewone opvatting.

1) *Af* in den zin van *verslijting*... Van kleedingstukken. Ze zoolang dragen tot ze versleten zijn. || (*volgen twee voorbeelden*).

— Vanhier het verleden deelw. *afgedragen*, voor *versleten*, van kleederen gesproken. || » (*volgen de voorbeelden*).

* * *

Blz. 18 « Voor **Braamschijter** (een vogel) zeggen wij **Braamkrets**. »

Deze benaming is tot tweemaal toe in 't Woordenboek vermeld : eerst onder de samenstellingen van

Braam I (Dl. III, kol. 965); daarna bij de verklaring van den naam *Braamsluiper* (Dl. III, kol 969). Om redenen waarvan reeds boven (blz. 32 vlg.) herinnerd werd, is 't woord geen afzonderlijk artikel geworden.

***

Blz. 18 « **Breugel.** Hier hoort men overal : *'t Is een vieze Breugel* voor : Hij is een zonderling man. »

In 't Wdb. dl. III, kol. 1302 uitvoerig vermeld :

« **Breugel,** naam van den Vlaamschen schilder *Pieter Breugel* den ouden († 1569), bekend door zijne talrijke volkstafereelen, waaraan hij den bijnaam *boeren-Breugel* of *vieze* (d. i. koddige) *Breugel* te danken had (in onderscheiding van zijne zonen, eveneens schilders : Pieter, bijgenaamd *helsche* —, en Jan, bijgenaamd *fluweelen Breugel*). Zijn bijnaam *vieze(n) Breugel* leeft thans in Zuid-Nederland nog voort als benaming van een « aardigen » (d. i. zonderlingen), « plezanten » (luimigen), koddigen man, een spotvogel; zie b. v. ROOSES, *Antw. Schildersch.* 113. »

***

Blz. 21 « Bij **Beziener** hoort **Pisbeziener** : doktoor of kwakzalver, die in de pis van den lijder den aard der ongesteldheid ziet. Bij BREDERODE *pis-bezier.* (Zie kol. 2467, BEZIEN.) »

De terechtwijzing is verkeerd.

Pisbeziener hoort niet bij *beziener*, met welk woord het *niet* is samengesteld; 't is een samenstellende afleiding van het werkwoord *bezien*, en het

wordt dan ook als zoodanig Dl. II, kol. 2469 vermeld, met verwijzing naar het afzonderlijk artikel.

* * *

Blz. 23 « Bij de samenstellingen met *biecht* is *biechtpunt*, *biechtoefening*, *voorbiecht*, *nabiecht* vergeten. »

Dl. II², kol. 2533 worden als samenstellingen van *Biecht* vermeld : ***oorbiecht***, ***voorbiecht***, ***nabiecht***, en daar aan die woorden een afzonderlijk artikel zal gewijd worden, wordt daarheen verwezen.

Tevens wordt daar, volkomen terecht, gezegd :

« Sommige woorden, beginnende met ***biecht-***, kunnen opgevat worden hetzij als samenstelling met ***biecht***, hetzij met ***biechten*** : zie deze woorden onder **Biechten**. »

Vanwege den bewerker van het artikel is dit natuurlijk een voorzichtige wijze om te kennen te geven, dat hij gelooft, dat die woorden werkelijk met het **werkwoord**, *niet* met het **zelfstandig naamwoord** zijn samengesteld. Volgt men de verwijzing op, dan vindt men onder ***Biechten*** eene lange reeks woorden die een oppervlakkig beschouwer voor samenstellingen met ***Biecht*** zou houden, zooals de heer Claes ook deed; daaronder vindt men nu ook ***biechtpunt***, behoorlijk verklaard; niet echter ***biechtoefening***.

* * *

Blz. 28 « Bij **Geld** vind ik niet de wijze spreuk : *Geld heeft eenen goeden meester noodig*, evenmin als den vorm *te gelde maken*, d. i. verkoopen. »

Alleen de eerste zegswijze staat niet in 't Woordenboek; de uitdrukking (niet de *vorm!*) ***iets te gelde maken*** vindt men Dl. IV, kol. 1058 aldus verklaard :

« — *Iets te gelde* (ook wel *tot geld*) ***maken***, het verkoopen, zoodat men er *geld*, hetzij muntspecie of gangbaar papier, voor in de plaats krijgt. || » (*volgen zeven voorbeelden*)

***

Blz. 28 « **Gelijk** heeft hier als bijw. van tijd eene beteekenis. welke in 't *Wdb.* niet is opgenomen, die van *gelijktijdig met, terzelfder tijd als : Hij vertrok te zeven, ik te acht uren, en we kwamen gelijk aan;* — Hij is altijd *gelijk den dag aan 't werk* (met den hoofdtoon op *gelijk*), d. is, als de dag opkomt. — *Te biechten gaan* GELIJK *de molders*, beloken Paschen (RUTTEN), dus met de molders gaan, d. i. den laatsten dag. »

Men leest in het Woordenboek, Dl. IV, kol. 1169, in het **eerste** artikel *Gelijk :*

« III) *Als bijwoord van tijd.*

1) Op denzelfden tijd, te gelijker tijd, te gelijk; in toepassing op twee of meer voorvallen of omstandigheden, die in den tijd samenvallen. || De twee treinen kwamen juist gelijk aan. » (*volgen nog zeven voorbeelden*).

In een uitdrukking als ***gelijk den dag aan 't werk zijn*** is ***gelijk*** geen bijwoord, maar een voegwoord van tijd. Dit gebruik wordt in Dl. IV, kol. 1179-'80, in het **vierde** artikel *Gelijk*, onderschikkend voegwoord, volgenderwijze behandeld :

« IV) *Als voegwoord van tijd.* — Het begrip van gelijkheid, op den tijd toegepast leidt tot de voorstelling

van *gelijktijdigheid.* Vandaar dat *gelijk,* evenals het voegwoord *als,* kan gebruikt worden als *voegwoord van tijd,* in den zin van *terwijl, te gelijk dat* (verg. ALS, 4de art., V). Als zoodanig echter wordt het thans alleen nog in Vlaamsch België gebezigd. ‖ (*volgen drie voorbeelden uit* CONSCIENCE, *waarvan het laatste is :*) Gelijk deze naam uit haren mond viel, verscheen Geeraart Denys in de kamer, 3, 117*b.* »

In de zegswijze ***te biechten gaan gelijk de molders***, is ***gelijk*** een vergelijkend voegwoord. In die rubriek geeft het Woordenboek ***geen enkele*** zegswijze op, blijkbaar met opzet : uitdrukkingen en spreekwijzen die een vergelijking als bestanddeel hebben, zijn immers zeer talrijk ; de beteekenis van 't woordje ***gelijk*** is daarin altijd zeer duidelijk : ze worden dus beter vermeld op een belangrijker woord.

***

Blz. 30 « **Goedvinden.** Bij te voegen : Spreekw. : *Men kan niet hebben en goedvinden.* »

Het is een elementaire waarheid, dat men in een woordenboek soms meer dan een artikel moet naslaan, om een bepaalde uitdrukking te vinden : als ze op 't eene woord niet staat, kan ze op 't ander staan. Het is immers niet altijd mogelijk vooraf te beslissen, op welk woord een locutie moet staan : gewoonlijk op 't voornaamste woord; vaste regels zijn er niet. Zoo moet men de zegswijze ***te biechte gaan gelijk de molders*** niet zoeken op ***gelijk***, zooals de heer Claes wil : het eigenaardige ligt hier immers niet

in 't gebruik van *gelijk*; men zal ze vinden op *molenaar*. Intusschen had ze ook *kunnen* staan bij *biecht*. Zoo had *men kan niet hebben en goedvinden* ook op *Goedvinden* kunnen staan; nu ze daar niet staat, moet men toch, voor men gaat jammerklagen eerst kijken of ze niet op *Hebben* staat. Dat heeft de heer Claes tot zijn schade verzuimd : zie Dl. VI, kol. 184, waar de uitdrukking met andere dergelijke, haar vollen eisch gekregen heeft.

***

Blz. 31 « Bij **Haarhamer**, werktuig « tot het scherpkloppen (waarom niet *haren?*) van zeisen », behoorde ook

Haargetouw, znw. o., ijzeren tuig met platten kop en scherpe punt, dat in den grond geslagen wordt om er, als op een klein aanbeeld, de pikken en zeisen op te *haren*. »

Het is niet zeer duidelijk waarom *haargetouw* bij *haarhamer* zou dienen vermeld te zijn. Wie de moeite neemt, Dl. V, kol. 2202, het art. *Haren* aandachtig te lezen, zal *haargetouw* dáár vermeld vinden met een veel juister verklaring dan die van den heer Claes :

« Verder komen voor... als benaming voor haarspit en haarhamer te zamen : *Haaralm, -gereedschap, -gerei,* **-getouw** » enz.

***

Blz. 32 « **Oom...** Bij de spreekw. behoorde : *Eerst oomke en dan oomkes kinderen.* »

Dit spreekwoord staat wel degelijk in 't Woordenboek : dl. XI, kol. 19 wordt het aldus toegelicht :

« *Eerst oom en dan ooms kinderen* (HARREB. 2, 146*b*, JOOS 175), zeggen de hebzuchtigen, om hunne slechte eigenschap te verschoonen (verg. fr. *charité bien ordonnée commence par soi-même*). »

* * *

Blz. 32 « **Hak.** Ik twijfel of de spreekw. *op de hak drinken*, d. i. zonder vertoeven, zelfs al staande uitdrinken, opgenomen is. »

Dat is zeker het summum! Het was immers gemakkelijk uit dien twijfel te geraken. De uitdrukking staat werkelijk *niet* in 't Woordenboek. Als *hak* in de Haspengouw het gewone woord is voor *hiel*, dan is de uitdrukking, geloof ik, duidelijk.

* * *

Men zal moeten toegeven, dat hetgeen voorafgaat nu juist niet bewijst, dat de heer Claes het Woordenboek met behoorlijke opmerkzaamheid heeft gelezen. Hij heeft nog andere dergelijke leemten genoemd, die feitelijk alleen in zijn verbeelding bestaan : er zal gelegenheid zijn dat aan te wijzen bij het bespreken der fouten, die de heer Claes in het Woordenboek meent opgemerkt te hebben, waartoe we thans overgaan.

Blz. 11 « **Ammelaken,** « het laken, waarop men de schotels, nappen, stoopen, kannen enz. plaatste ». Dat zegt immers meer dan *tafellaken*? »

Om deze vraag te begrijpen moet men eerst weten, dat in het Woordenboek op de door den heer Claes aangehaalde woorden volgt : « dus het tafellaken. » Waaruit volgt, dat voor den steller van het artikel, Prof. De Vries, ***ammelaken*** gelijk stond met ***tafellaken***, en dit is in Noord-Nederland dan ook het geval. Voor den heer Claes is dit blijkbaar ***niet*** het geval : in zijn dialect beteekent ***tafellaken*** wellicht iets anders dan ***ammelaken***, maar dat bewijst immers nog niets tegen de verklaring van 't Woordenboek.

***

Blz. 11 « **Bespieder,** 2) heet « thans zoo goed als in onbruik », ofschoon er voorbeelden bij opgegeven worden uit OUDAAN, J. DAVID, VAN LENNEP, CONSCIENCE, en bij het ww. *bespieden*, waar het van afgeleid is, van geene veroudering gesproken wordt. »

Zoover ik weet zijn Oudaan, David, Van Lennep en Conscience immers dood; en al is het overlijden van den jongsten der vier pas 15 jaar geleden, iets dat niet lang geleden nog gebruikt werd, kan immers thans in onbruik zijn? Men kan een hoed, een fiets of wat ook hebben, die men kort geleden nog wel gebruikte, maar thans ***niet*** meer? De vraag waar het op aankomt is deze : in welk jaar de aangehaalde werken geschreven of althans verschenen zijn. Ik ben thans niet in de gelegenheid, in bijzonderheden na te gaan uit welk bepaald geschrift de betrokken voorbeelden

van *bespieder* genomen zijn, en beperk mij dus tot deze opmerkingen : de aangehaalde uitgave der *Poëtische Werken* van J. van Lennep begon te verschijnen in 1859; die van de werken van Conscience in 1867 (het voorbeeld is, meen ik, uit den *Jacob van Artevelde*, wat ons tot 1849 zou brengen); het tweede deel van David's *Vaderlandsche Historie* verscheen in 1847. Het jongste voorbeeld van *bespieder* is dus op zijn minst 35 jaar oud, waarschijnlijker ongeveer 50. Hoe vaak veroudert een woord niet in veel korter tijd! Men houde daarenboven in het oog, dat het voorkomen van een woord in de schrijftaal geen bewijs, nog minder een waarborg is, dat het te gelijk in de dagelijksche gewoon is. Het is b. v. niet ondenkbaar, dat een schrijver uit onze dagen het woord *bespieder* zou gebruiken, ook al zegt iedereen *spion*.

Ten slotte : omdat *bespieden* niet verouderd is, volgt daar noodzakelijk uit dat de afleiding *bespieder* het evenmin is? Te Gent is zelfs *bespieden* aan 't verouderen : men zegt veel meer *afspionneeren*.

* * *

Blz. 11 « **Besprek,** « in N.-N. verouderd » — leeft hier zoo frisch als **Besprinkelen,** dat « Middelnederlansch » heet. »

Wel, wat is er bij *Besprek* dan miszeid? Als

het Woordenboek *constateert*, en niets meer, dat het woord in Noord-Nederland verouderd is, dan zegt het immers meteen : in Zuid-Nederland nog algemeen bekend? Wie kan zich in de bedoeling vergissen?

Wat de opmerking over *Besprinkelen* aangaat, die treft evenmin doel. De heer Claes wil ons doen gelooven, als zou het Woordenboek beweren dat *besprinkèlen* geen modern Nederlandsch is. Maar hij heeft het artikel niet met de noodige opmerkzaamheid gelezen. Anders had hij gezien dat er onder de Zuidnederlandsche citaten twee zijn met den vorm *besprinkelen*. Beweerde het Woordenboek werkelijk hetgeen het volgens ons medelid zegt, dan zou het lijnrecht in tegenspraak zijn met zich zelf.

De heer Claes is tot zijn meening gekomen, doordien het Woordenboek als Middelnederlandschen vorm van *besprenkelen* alleen opgeeft : *besprinkelen*. Maar dat heeft immers zijn reden : tot nog toe is alleen *die* vorm voor 't Middelnederlandsch opgeteekend (zie VERDAM), en dáárom wordt die alleen opgegeven. Maar daarmede is immers niet gezegd, dat *besprinkelen* thans onbekend is.

* * *

Van *Besteken* en *Besteek* wordt gezegd :

Blz. 12 « **Besteken,** iemand op zijnen feestdag een geschenk aanbieden, heet « in de zuidelijke gewesten (?)

nog thans gewoon », en **besteek**, het geschenk bij die gelegenheid gegeven of ontvangen, is, naar 't schijnt, alleen in zuidelijke (?) gewesten bekend », ofschoon daar voorbeelden bij aangehaald worden uit CATS, VONDEL, WESTERBAEN, DE DECKER, MOONEN, DE GEYTER, J. VAN RYSWYCK, (J. VAN BEERS werd vergeten met den *Besteek bij den Kuiper*) + « Noord-Brabant + Zuid-Nederland ».

Al hebben de genoemde *Hollandsche* schrijvers in de 17de eeuw *besteken* gebruikt, bewijst zulks, dat het woord *thans* in Holland bekend is? En wat kwaad zit er in, Zuid-Nederland én Noord-Brabant met betrekking tot de overige gewesten als de *zuidelijke* te kenmerken?

Verder heet het, dat Jan van Beers vergeten werd met den *Besteek bij den Kuiper*.

Wij kennen allen het gedeelte van *Begga*, dat onder den genoemden titel in alle bloemlezingen voorkomt (die titel wordt in het gedicht natuurlijk niet gevonden, maar is toch afkomstig van den schrijver zelf, die hem in zijn *Keur van Dicht- en Prozastukken* gebruikte). Welnu, in dat stuk komt het werkwoord *besteken* niet voor, er was dus geen gelegenheid om V. Beers aan te halen; het zelfstandig naamwoord daarentegen komt er driemaal in voor, en van deze **drie** plaatsen zijn er **twee** in het Woordenboek geciteerd. Mij dunkt, er is geen reden om te zeggen dat Van Beers vergeten is.

* * *

Blz. 12 « **Bestendig**, (*perpétuel*). « In Z.-N. *bestendige secretaris* ». — Die uitdrukking is dus niet de rechte? Maar daarmede weten we nog niet, *hoe* wij moeten zeggen om richtig te spreken; want *algemeene* secretaris voldoet ons niet; daarin zien we eenen *secrétaire général*, niet eenen *secrétaire perpétuel*. »

Om zuiver te redeneeren moeten we even nagaan wat er in 't Woordenboek eigenlijk te lezen staat. Daar zien wij dan, dat *bestendig* in talrijke, verschillende beteekenissen gebruikt *werd en wordt* met betrekking tot **zaken**; dat het vroeger ook in twee beteekenissen gebruikt *werd* met betrekking tot **personen**, maar thans niet meer, tenzij in een zeer bijzonder geval, dat aldus wordt beschreven :

« Enkele malen in verbinding met een qualitatief woord, t. w. in navolging van fr. *perpétuel*; in Zuid-Nederland. || De heer N.N. Bestendige Secretaris van die Maatschappij. »

Welnu, wordt hier nu gezegd dat de uitdrukking *bestendige secretaris* de rechte niet is? Neen immers, er wordt alleen geconstateerd, en niets meer, dat in Zuid-Nederland de Fransche uitdrukking *secrétaire perpétuel* vertaald wordt met *bestendige secretaris*, en die vertaling wordt noch goed- noch afgekeurd.

Is er iemand onder u. die de juistheid daarvan **kan** betwisten? neen immers. Welnu, waarover beklagen wij ons dan? Had er niets gestaan, de heer Claes zou zich waarschijnlijk toch beklaagd

hebben, dat er eens te meer een Zuidnederlandsche uitdrukking « doodgezwegen » wordt. Nu ze er wel in staat. is 't ook niet goed. Niet alleen wordt de Redactie onverdiend beschuldigd, maar nu luidt de klacht anders. Thans wordt er gevraagd wat wij wél moeten zeggen, « want *algemeene* secretaris voldoet ons niet », zegt de heer Claes, aldus bewijzende dat hij niet ziet, waar het paard gebonden staat. Immers, het geldt hier geen taalkundige, maar een psychologische kwestie.

Wij zijn allen Vlaamschgezinden; allen die hier aanwezig zijn zouden zich scherp beleedigd achten, indien aan hun gevoelens in dit opzicht mocht worden getwijfeld, en dat te doen ten opzichte van de leden, die der Academie reeds ontvallen zijn, zou haast heiligschennis lijken. Toch heeft deze instelling in 1886 niet kunnen nalaten, haar reglement op Franschen leest te schoeien en een zeker getal leden der tegenwoordige vergadering hebben het overbodig en onnut geoordeeld, daarin verandering te brengen. Zoo is de Secretaris der Academie voor het leven benoemd, en Gij wilt dat dit uit zijn titel zou blijken, ook al moet, wil dat kunnen, ons taaleigen geweld worden aangedaan (1). Mij wel, maar beklaagt u dan niet, als de Redactie van het Woor-

(1) Men brenge hier niet tegen in dat titels als *bestuurder* en en *bestendige secretaris* door de Regeering zijn vastgesteld. Had men er in 1886 om gedacht er andere te wenschen, men zou er andere gehad hebben.

denboek niet tot algemeen Nederlandsch proclameert, wat feitelijk slechts in een zeer beperkten kring in het Zuiden gebruikt wordt. In de Hollandsche Koninklijke Academie is de secretaris ook voor het leven benoemd; toch heet hij, met echt Hollandschen eenvoud, slechtweg *de Secretaris*.

***

Blz. 12 « **Bestiaal,** (*bétail*) « thans nog algemeen in Z.-N. », en er volgen, 't is waar, voorbeelden bij de vleet uit *oude*, maar ook uit Noordnederlandsche schrijvers en placaatboeken. Volgens DE BO leeft het nog in West-Vlaanderen. Misschien, ja, hier en daar bij eenen notaris; maar elders heb ik het nooit hooren of zien gebruiken. »

Deze aanmerking is karakteristiek voor de geheele critiek van den heer Claes : zij laat ons goed zien van welk standpunt ons medelid uitgaat. Ziedaar een woord dat hem *niet* bekend is, en daarom keurt hij af dat het in 't Woordenboek opgenomen werd. Zuidnederlandsche woorden moeten maar in 't Woordenboek behandeld worden, voor zooveel ze tevens Haspengouwsch zijn! Intusschen werd *bestiaal* niet alleen opgenomen, omdat het nog heel Vlaanderen door, oost en west, van dagelijksch gebruik is, maar om verschillende andere redenen, t. w. 1° omdat het vroeger ook in Noord-Nederland bekend was; 2° omdat het ook andere beteekenissen gehad heeft, dan die waarin het thans bekend is; 3° omdat het tegenwoordig gebruik een **zelfstandig** gebruik is van het **bijvoeglijk** naam-

woord ***bestiaal***, dat in de 17de eeuw nog een enkele maal voorkomt; 4° omdat fr. ***bestial***, waaraan het ontleend is, thans als zelfstandig naamwoord vervangen is door ***bestail*** (***bétail***). Men ziet, dat het woord een heele geschiedenis heeft.

Het heet, dat er ***voorbeelden bij de vleet*** aangehaald zijn. Er zijn er inderdaad veertien, wel geteld, verdeeld over ***vier verschillende*** beteekenissen, en geen enkel daarvan kan gemist worden.

Nog een opmerking. Om wat over het tegenwoordig gebruik van ***bestiaal*** in Vlaamsch-België te weten te komen, heeft de heer Claes zich moeten behelpen met De Bo, en hij is door dezen slechts ten halve ingelicht. Nu hij zich één keer op een ander moet beroepen, is hij in dezelfde onaangename positie gekomen, waarin de Redacteuren van 't Woordenboek zich dagelijks kunnen bevinden.

* * *

Blz. 13 « **Bestierder** en **bestieren,** wisselvormen van ***bestuurder*** en ***besturen***, zijn « in Noord-Nederl. thans nog alleen in hoogeren stijl in gebruik », zoodat de groote hoop der Zuidnederlanders, zonder het te weten, in hoogeren stijl spreken! »

Als het Woordenboek zegt: « in Noord-Nederland thans nog alleen in hoogeren stijl in gebruik », dan wil dat immers tegelijk zeggen: in Zuid-Nederland daarentegen in de gewone taal wel in gebruik; en dat zoo zijnde, spreken de Zuid-Nederlanders ***niet*** in hoogeren stijl. Juist door de aanwijzing van

't Woordenboek kan worden voorkomen, dat een ontwikkeld Noordnederlander vreemd opkijkt, of gemaaktheid, onnoodige deftigheid enz. onderstelt, als hij een Zuidnederlander *bestieren* hoort zeggen.

* * *

Blz. 13 « **Bestuurlijk** « in Z.-N. gebruikelijk als purisme voor administratif (*sic*) ». Nog al wonder dat *besturen, bestuur, bestuurder* geene purismen zijn van *administreeren, administratie, administrateur* of van *dirigeeren, directeur, directie;* in alle geval, bij het vrouwelijke *bestuurster* staat : thans vaak *directrice.* »

Het komt mij voor, dat ons medelid volstrekt niet begrijpt, wat met de woorden « als purisme voor *administratief* » bedoeld wordt. In zijn oog is het een verwijt, terwijl het werkelijk niets is dan een historische toelichting, zoo beknopt mogelijk uiteengezet. Het begrip, dat door fr. *administratif* wordt uitgedrukt, is een begrip van den jongeren tijd. Het oudst bekende voorbeeld komt voor bij Mirabeau, in 1790 (1). Met de zaak heeft men buiten Frankrijk het woord overgenomen; hier heeft men, gedreven door zeer eerbiedwaardige gevoelens, naar een gelijkbeteekenend Nederlandsch woord gezocht, en dat meenen te vinden in *bestuurlijk.* Dit woord heeft aan niets anders zijn ontstaan te danken, dan aan de zucht om het gebruik van *administratief*

(1) HATZFELD-DARMESTETER, *Dictionnaire Général de la langue française* I, 36*b*.

te vermijden; het is dus een purisme. Van deze lange rede is de korte zin : « in Zuid-Nederland gebruikelijk als purisme voor *administratief* », zooals in 't Woordenboek te lezen staat.

Vanwege een Zuidnederlander zou men veeleer ingenomenheid met dit artikel verwachten, aangezien er uit blijkt, dat de Redactie tegenover onze woorden haar plicht doet, en zelfs meer dan haar plicht, als zij er maar de middelen toe heeft. *Bestuurlijk* is immers een afzonderlijk artikel : de oorsprong wordt op de gebleken wijze aangegeven, en de geschiedenis van 't gebruik blijkt duidelijk uit de zeven voorbeelden die volgen.

Wat nu de vermelding bij *bestuurster* betreft : « thans vaak *directrice* », kan de Redactie het helpen, dat de menschen geen trek hebben om *bestuurster* te zeggen, en liever *directrice* bezigen? Neen immers; zij constateert alleen het feit. Laat, wie wil, dat betreuren; mij wel. Maar het Woordenboek moet vermelden wat *is*, niet wat wij wenschen dat zou zijn. 't Is hier trouwens in Zuid-Nederland net eender : *ons volk* zegt niet alleen niet *bestuurster*, het zegt zelfs zeer weinig *bestuurder*. Dat de flaminganten, als zij mooi Nederlandsch willen spreken, die woorden wel gebruiken, verandert niets aan de zaak.

* * *

Blz. 13 « **Betalende school** wordt gezegd eene navolging te zijn « van fr. *école payante*... van eene school

waar de leerlingen betalen », en op 't gezag van Dr DE VREESE wordt de uitdrukking als Zuidnederlandsche (*sic*) gestempeld en *betaalde school* voor beter gehouden, alsof alle school niet op de eene of andere wijze betaald werd. Daarmede is het vonnis gestreken; wie zal er tegen in beroep gaan...? Ik ben nieuwsgierig te vernemen (1), welk vonnis de Redactie bij onze *lezende mis, zingende mis, of zingend lof* (die sedert de XVIe eeuw in Noord-Nederland moeten verouderd zijn), *vallende ziekte* e. a. uitwijzen zal. »

Het spijt me dat de heer Claes hier weer door een vergrootglas gekeken heeft. Er is in 't Wdb. sprake noch van een vonnis, noch van het gezag van Dr. De Vreese. Er staat nl. :

« In Zuid-Nederland wordt in navolging van fr. *école payante* gezegd *betalende school*, voor eene school waar de leerlingen voor het onderwijs betalen; de volkstaal zegt ook *betaalde school*, dat eigenlijk juister is (verg. DE VREESE, in *Het Belfort* 1899, I, 150 vgl. en 361 vlgg.). »

Waar is het vonnis, waarvan de heer Claes gewaagt? Ik zie het nergens. Er wordt eenvoudig geconstateerd :

1° dat *betalende school* in Zuid-Nederland in gebruik is;

---

(1) *Ik ben nieuwsgierig te vernemen* is blijkbaar letterlijk vertaald naar fr. *je suis curieux de savoir.* In 't Nederlandsch is dat werkwoord bij *nieuwsgierig* overbodig : de bepaling wordt immers uitgedrukt door den afhankelijken zin.

2° dat het in gebruik gekomen is in navolging van fr. *école payante;*

3° dat de volkstaal ook zegt : *betaalde school;*

4° dat dit laatste eigenlijk juister is dan het eerste.

Met vrijmoedigheid durf ik vragen of er, buiten den heer Claes, onder mijne medeleden iemand is, die meent, en kan bewijzen, dat deze vier punten onjuist zijn?

Er is geen kwestie van, dat *betalende school* op *mijn* gezag als Zuidnederlandsch zou gestempeld zijn; er wordt wel, voor wie uitvoeriger wenscht ingelicht te worden, verwezen naar een paar artikels van mijne hand, maar mijn medeleden in de Redactie hadden mijn geschrijf niet noodig om te weten dat *betalende school* Zuidnederlandsch is; zij wisten het beter dan ik.

De bewering dat *betaalde school* eigenlijk beter is, wordt niet ontzenuwd door de opmerking : « alsof alle school niet op de eene of de andere wijze betaald werd. » Op zich zelf is dat misschien waar, maar het doet hier niets ter zake. Met *école payante*, hoe ze in 't Nederlandsch dan ook heeten moge, wordt een school bedoeld waar men niet toegelaten wordt, tenzij een zekere som als schoolgeld betaald worde, in tegenstelling met de *kostelooze scholen*. Met andere woorden : het geldt hier een zeer bijzondere wijze van de *school*, d. i. het *onderwijs*, te betalen.

Wat nu de nieuwsgierigheid van den heer Claes

betreft, welk vonnis de Redactie bij *lezende mis* enz. uitwijzen zal, het is duidelijk dat daartoe niet den minsten grond bestaat : er zal bij die uitdrukkingen evenmin een vonnis gestreken worden als bij *betalende school.*

Het feit, dat deze uitdrukking niet zulke oude brieven heeft als andere dergelijke, die in onze taal bestaan, maar daarentegen in de tweede helft der vorige eeuw werd « gefabriceerd » door menschen die met ons taaleigen niet vertrouwd waren ; dat ze dus niet door het volk zelf, de « spraeckmakende gemeent », in zwang gebracht, maar haar veeleer werd opgedrongen ; dat ze, ten slotte, het bedoelde begrip stellig minder juist uitdrukt dan *betaalde school;* dat alles is voor mij, én als particulier persoon én als Vlaming, meer dan reden genoeg om ze niet te gebruiken. Maar met mijne persoonlijke voorkeur, hoeveel er ook voor te zeggen zij, heeft het Woordenboek niets te maken. Zoodra een uitdrukking, welke haar oorsprong ook zij, op eenigszins ruime schaal verspreid is, wordt ze vermeld. Dit geval is hier aanwezig : *betalende school* wordt door een zeker aantal Vlamingen — in weerwil van alle waarschuwingen niet het minst door de flaminganten, die hun taal o! zoo liefhebben —, geregeld gebruikt, en desnoods verdedigd. Welnu, de Redactie van het Woordenboek — en ik hoor er immers ook toe —, voor wie het gebruik de hoogste wet is, heeft aan het Zuidnederlandsch taalgebruik alle eer bewezen : *betalende school* is opgenomen

zonder een woord van goed- noch afkeuring! Het eenige wat ze doet, is verwijzen naar een geschrift dat ze voor de geschiedenis der uitdrukking niet geheel zonder belang acht, en niettegenstaande deze zeer besliste neutraliteit, wordt ze nog — gecomplimenteerd!

***

Blz. 14 « **Beweeglijk,** « geschikt om iemand te bewegen, te treffen, te roeren.... Thans verouderd ». Dat belet niet dat ons volk er eene zekere voorliefde voor gevoelt. »

In den grond is de aanmerking juist : in Zuid-Nederland is het woord nog bekend; maar zoover ik weet is het zeer overdreven, te zeggen, dat ons volk er een zekere voorliefde voor gevoelt. Ik heb van een dergelijke voorliefde nooit iets gemerkt; integendeel, ik durf volhouden dat het woord uitstervende is, althans hier in Vlaanderen : het jongere geslacht kent het zeker niet meer; menschen van mijn leeftijd gebruiken het maar heel weinig meer, al verstaan ze 't nog.

***

Blz. 14 « **Gezwader** wordt « verouderd » geheeten. Ik heb het nooit weten gebruiken; maar **gezwaad,** eene rij met de zeis (bij Kil. *swade*) afgemaaid gras, leeft hier frisch voort. — Zie ook Corn.-Vervl. »

Gezwaad wordt slechts in één enkel Zuidnederlandsch idioticon vermeld, t. w. bij Corne-

lissen-Vervliet, en wel in de tweede aflevering, die in 1900 verscheen. De aflevering van 't Woordenboek, waarin het woord zou moeten staan, verscheen einde 1889.

De heer Claes ziet blijkbaar verband tusschen *Gezwader* en *gezwaad*. Maar dat verband bestaat niet. *Gezwader* is een krijgsterm, in de 16[de] eeuw door Duitsche huurtroepen ontleend aan ital. *squadra* (1); *gezwa(a)d* is een afleiding van *zwad, zwade*, dat een zuiver Nederlandsch woord is (dat reeds in de oudste Germaansche dialecten voorkomt (2)) en in 't Woordenboek op zijn plaats zal te vinden zijn, waarbij dan de afleiding *gezwaad* zal kunnen vermeld worden.

* * *

Blz. 15 « Bij **Andoren**, waarvan de afleiding nog onbekend is, wilde ik het volgende doen opmerken :

Hakendover (eene gem. in Zuid-Brab., bij Tienen) heette vroeger *Hagendoren*, en strekt zich uit tot aan het gehucht van Tienen. dat *Haandoren* heet (te Tienen, waar de *h* niet uitgesproken wordt, *Aandoren*). *In zijne Geschiedenis der gemeente en mirakuleuze kerk van Hakendover*, bl. 39, zegt P.-V. Bets : « Vroeger schreef men, in plaats van *Haandoren*, in 't Nederlandsch *Hagedorne*, en in 't Latijn *Spina* ». Hij verwijst daarbij naar Pertz, *Monumenta Germaniae historica*, X, 326, en naar Grandgagnage, *Mémoire sur les anciens noms des lieux*, bl. 42. »

---

(1) Zie Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, fünfte Auflage, op *Geschwader*.

(2) Zie Franck, *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*, op *Zwad*, *zwade*.

Hetgeen de heer Claes ons doet opmerken is op zich zelf zeker interessant. Hij heeft echter één ding, dat ons nog meer interesseert, vergeten : nl. ons te zeggen, op welke wijze deze mededeeling kan dienen om meer licht te verspreiden over de afleiding van ***andoren?***

Blijkbaar moet er naar zijn meening verband bestaan tusschen den plantennaam ***Andorn*** en den plaatsnaam ***Haandoren***, of althans tusschen de vorming van de beide woorden, en dit verband stelt hij zich ongetwijfeld aldus voor : als de tegenwoordige plaatsnaam ***Haandoren***, waarvan de ***h*** niet uitgesproken wordt, ontstaan is uit een vroeger ***Hagedorne***, dan moet de plantennaam ***andorn*** ook uit een vroegeren vorm ***hagedorne*** voortkomen. Doch we weten zeker dat zulks niet gebeurd is, en ook de heer Claes zou het geweten hebben, had hij met meer aandacht het art. ***Andoren*** in 't Woordenboek gelezen : daar wordt nl. medegedeeld, en die mededeeling is juist, dat reeds in het Oudhoogduitsch, dus nog vóór 1200, de plantennaam ***Andorn*** luidde, zoodat hij niet kan ontstaan zijn uit ***hagedoren***.

* * *

Blz. 16 « **Baboe** is « in Oost-Indië eene inlandsche kindermeid ». — Dat willen wij onthouden; maar ***baboe, leelijke baboe***, znw. m., is hier een spook, waar men de kinderen bang meê maakt. »

De aanmerking is hier totaal misplaatst. Het *Noordnederlandsche baboe*, dat een Javaansch

woord is, heeft met het ***Zuidnederlandsche baboe*** niets te maken. Men zegt in Vlaanderen (***peere***) ***boeboe***, welke vorm in de Haspengouw ook bekend is naast ***baboe***, althans volgens Rutten; in Limburg ***boeba***, welke verschillende vormen zelfstandig gebruikte tusschenwerpsels zijn, zooals iedereen in het Woordenboek zelf kan lezen (zie dl. III, kol. 58).

***

Blz. 16 « **Bats** heet « 1° groote schop, 2° kleine Zwitsersche munt ». — *Bats* is te St-Truiden en omstreken eene *bil.* »

Een woord met de beteekenis ***bil*** staat evenmin Rutten als bij Tuerlinckx vermeld. Hoe wil men dan dat de Redactie bekend zij met een woord dat binnen zulke enge grenzen beperkt is?

***

Blz. 19 « **Bedachteloos**, « niet goed overlegd ». Verdient dat woord burgerrecht, omdat TOLLENS het eens gebruikte in :

« Zoo weende de koning; zoo rouwde te laat
Hem 't aaklig gevolg dier *bedachtlooze* daad. »

Bedachteloos voor *onbedacht* is wat minder goed dan *beweegloos.* »

Er is in 't artikel van 't Woordenboek geen sprake van burgerrecht. Het woord is geregistreerd, evengoed, en met hetzelfde recht, als ***beweegloos***, en meer niet : dergelijke minder juiste formaties

zijn voor de geschiedenis van de taal van belang. Van het standpunt eener regelmatige grammatica is *bedachteloos* **niet** « wat minder goed dan *beweegloos* ». De fout is in beide afleidingen dezelfde.

* * *

Blz. 16 « Indien **Bedpan**, 2), « slechts in Z.-N. » gebruikt wordt, hoe heet dan dat noodig meubel in N.-N.? »

Uit het Woordenboek blijkt duidelijk, dat dit meubel in N.-N. geen bijzondere naam heeft; ik meen zelfs te weten dat het er onbekend is. Trouwens, wat bewijst zulk een vraag tegen het artikel *bedpan?*

* * *

Blz. 16 « **Bedel** (*van bedelen*), « thans in de algemeene taal in onbruik ». Als men een woord niet meer gebruiken wil, geraakt het in onbruik; maar er worden hier, zelfs zonder aanduiding van plaats, zoovele woorden opgenomen, die nooit tot de *algemeene* taal behoord hebben! Intusschen gebruiken de Vlamingen vrij algemeen : *Op zijnen bedel gaan,* of *zijn,* of *uitgaan.* »

Het Woordenboek zegt : « in de algemeene taal in onbruik »; de heer Claes : « bij de Vlamingen vrij algemeen ». Maar mij dunkt, dat klopt. Dat de Vlamingen het woord in de genoemde uitdrukking vrij algemeen kennen, is, geloof ik, waar; maar ten opzichte van de algemeene taal is de opmerking van 't Wdb. toch juist. Wat is er dan miszeid?

* * *

Blz. 17 « **Begrafenis**, 2), plechtige teraardebestelling. « In België kent de levende taal alleen *begraving*, niet *begrafenis* ».

Tot over eenige jaren was *begraving* mij gansch onbekend. Op onze doodsbrieven, die niet verhollandscht zijn, leest men nog altijd : *De lijkdienst gevolgd van* (*sic*) *de* BEGRAFENIS *zal plaats hebben* .... »

Den heer Claes zij dank gezegd voor zijne mededeeling : het Woordenboek is hier inderdaad fout, en dat is aan mij te wijten. Ik ken, tot mijn spijt, geen Haspengouwsch.

* * *

Blz. 18 « **Boter**. In plaats van « *Versche boter en versch brood is allemans dood,* » (wat niet waar is) wordt hier gezegd : *Versche boter en versch brood is mijn dood, zei de man* (die dat doodgeern at), *en de vrouw* (die niet beter verlangde dan van hem ontslagen te zijn) *bakte en boterde alle dagen.* »

In het Woordenboek leest men eigenlijk het volgende :

« — *Versche beuter en nieuwbakken brood is allemans dood* (DE BO, TUERLINCKX, RUTTEN) ».

Of dit waar is of niet waar, doet hier niets ter zaak : dát hoeft de Redactie niet te onderzoeken. In dien vorm heeft ze de zegswijze gevonden bij De Bo; er wordt ook verwezen naar Tuerlinckx en Rutten, die beiden de variante opgeven : *Versche boter en versch brood is mijn dood, zei de man, en hij at dit gaarne.* Nu deelt de heer Claes een

tweede, werkelijk aardige variante mede. Maar als noch Tuerlinckx noch Rutten die vermelden, hoe wil men dat de Redactie ze kenne?

Nu zal ze althans nog bij *Dood* kunnen opgenomen worden.

*
* *

Blz. 18 « **Brak,** jachthond is hier vr. »

Dank zij De Bo, kon in 't Woordenboek vermeld worden dat *brak* in West-Vlaanderen vrouwelijk is. Hadden Tuerlinckx en Rutten medegedeeld dat zulks ook in hùn gewest het geval is, het Woordenboek zou er zijn voordeel medegedaan hebben.

*
* *

Blz. 18 « **Brandel. Brandijzer** heet hier *reu-, rugbrand,* gelijk in het lied:

Jan, mijne man, zou ruiter wezen,
Kon hij geraken aan een peerd.
Hij nam den reubrand uit den heerd,
Toen had Jan, mijne man, een peerd.
Ju! ju! Jan, mijne man,
Die nog ruiter wezen kan. »

Heel interessant, maar — *brandel* bestaat toch ook? Zoo kan men een eindelooze lijst met aanmerkingen maken.

*
* *

Blz. 19 « Bij **Beter,** A) Bnw. 1), c), komt de spreekw. « *Beter een gebuur die nabij is, dan een broeder die verre is.* » Dat drukt de Vlaming veel sierlijker uit met: *Beter een na(aste) gebuur, dan een wij(d)e vriend.* »

Wie het Woordenboek met de vereischte aandacht leest, zal aanstonds bemerken dat het bij het artikel *Beter*, dat uitdrukkelijk een aanvulling van het artikel *Goed* wordt genoemd, vooral te doen is om de verschillende constructies waarin het woord voorkomt. In zulke artikelen worden gewoonlijk weinig of geen zegswijzen vermeld, tenzij hun constructie iets opmerkelijks oplevert. Zoo wordt voor *beter* onder A, 1, *c*) het gebruik met een datiefbepaling vermeld, die vooral in den bijbel voorkomt, en een der voorbeelden is *Spreuk.* 27, 10 : « Beter *is* een gebuer die naby is, dan een broeder, die verre is ». Er is dus geen sprake van een spreekwijze. De « veel sierlijker » uitdrukking, niet der Vlamingen, maar van Hagelanders, Haspengouwers en wellicht ook Brabanders, zal veel beter op haar plaats zijn in het artikel *na*(*ar*) of *wijd*, wat trouwens Tuerlinckx, en op zijn voorbeeld Rutten en Cornelissen, zeer goed begrepen hebben : van een taalkundig standpunt ligt het eigenaardige der zegswijze niet in 't gebruik van *beter*, maar in dat van *na* en *wijd*.

***

Blz. 19 « Als **Beukeren** opgenomen wordt, dat (naar hier zeer ernstig beweerd wordt!) « Boomen snoeien volgens J.-I. DE BEUKERS methode » beteekent (!!!) dan mocht er wel een plaatsje ingeruimd worden voor het algemeen bekende *beuken*, d. i. hard schreeuwen en voor

Boken, afslaan, hier bijzonder : afslaan van noten. Bij KIL. *Boken, booken.* Batuere, — Spottender wijze vergelijkt men den notelaar met de vrouw : Hoe meer

hij gebookt wordt, hoe beter hij 't volgende jaar draagt. — Die in 't Fransch het rechte woord op de rechte plaats gebruiken (anders gezegd : de « lawaaiigen »), drukken *noten boken* uit door *gauler des noix.* »

De afleiding van ***beukeren*** is stellig waar, zooals men kan ervaren als men de verwijzing naar de ***Landbouwcourant*** 1867, n° 42, die in 't Woordenboek opgegeven wordt, opvolgt; het is daarenboven een zeer verspreide technische term in Noord-Nederland, veel meer verspreid dan het ww. ***beuken***, dat hier te pas gebracht en algemeen bekend genoemd wordt. Dit is stellig niet het geval : het wordt alleen door Schuermans vermeld, als gebruikelijk in Limburg. Bij Tuerlinckx noch bij Rutten, den landsman van ons medelid, is ***beuken*** opgeteekend. Op dat « algemeen bekend zijn » valt dus nog al wat af te dingen.

Het werkwoord ***Boken***, bij Kiliaan zoogenaamd wél te vinden en in het Woordenboek niet, is natuurlijk niets anders dan de oudere, in onze dialecten nog bekenden vorm van ***beuken***, dat in het Woordenboek meer dan een kolom beslaat. Dit is zeker te weinig om de aandacht te trekken.

Dat daarenboven op ***Boken*** verwezen wordt naar ***Beuken***, schijnt den heer Claes ook al ontgaan te zijn.

Van een vergelijking van den notelaar met een vrouw, blijkt uit de medegedeelde zegswijze : ***hoe meer hij gebookt wordt, hoe beter hij 't volgende jaar draagt***, al heel weinig. Intusschen begrijp ik

heel goed, wat de heer Claes eigenlijk meent; het heeft mij alleen verbaasd, dat hij, die zoo heftig tegen onkiesche woorden, uitdrukkingen enz. te velde trekt, zich een zinspeling veroorlooft als deze, waarvan de kieschheid nu juist niet boven allen twijfel verheven is en waartoe heelemaal geen aanleiding bestond.

Wat met het slot der aanmerking bedoeld wordt, kan ik niet recht vatten. Ik denk dat iedereen *noten beuken* zal uitdrukken door *gauler des noix*.

* * *

Blz. 20 « **Beweren** is volgens VERCOUILLIE en WEILAND: *waar verklaren;* hier heet het afgeleid van *weren* (tegenhouden). Ik houd het met de eersten. »

Men kan het houden met wien men wil, natuurlijk, en meer gezag toekennen aan Weiland en Vercoullie, dan aan Kluyver, als men dat verkiest; maar misschien zou het in dit geval goed zijn eens te bedenken dat Weiland nu juist geen groot etymoloog was, terwijl de heer Vercoullie zijn art. *beweren* heeft gemaakt, vóór hij dat van 't Woordenboek kon zien. Vroeger dacht men álgeméén, dat *beweren* met *waar* in verband stond, al nam men aan, dat die afleiding den invloed van *weren* had ondergaan (1). Maar 't spreekt van zelf dat de Redactie de gangbare meeningen toetst aan wat haar materiaal haar leert; en wie nu het gebruik

(1) Zie b. v. FRANCK, *Etymologisch Woordenboek* op *bewèren*.

van *beweren* door de eeuwen heen, zonder vooroordeel nagaat, zal, geloof ik, moeten erkennen dat het niet aangaat nog langer vol te houden dat het een afleiding is van *waar*.

* * *

Blz. 20 « Bij **Bewijzen** is, meen ik, eene beteekenis vergeten, namelijk: *wijzer maken* of *wijs maken* (instruire). Ofschoon ik deze beteekenis nooit in een woordenboek ontmoet heb, geloof ik toch, dat *bewijzen* zoo moet verstaan worden in deze welgekende plaats uit de *Krekelzangen* van BILDERDIJK:

« Geen bondel
Van VONDEL
Geen verzen van POOT;
Geen dichten
Van lichten,
Op Pindus vergood;
Geen werken,
VAN MERKEN
Of FEITAMA waard,
Bewijzen
Den Grijzen,
Verstijfd bij den haard. »

Dat is: De stokoude grijsaard is niet meer geschikt tot de studie, wordt door lezen niet meer *wijzer* of *wijs*.

BILDERDIJK is misschien de eerste en de eenige, die het woord gebruikt hebbe; maar het dient geëerbiedigd, omdat HIJ het gemaakt heeft en volgens den geest onzer taal, die ook *be*DROEV*en*, *be*MOEDIG*en*, *be*TEM*men* enz. bezit. »

Ik kan het met den heer Claes niet eens zijn, dat de Redactie zich aan gebrek aan eerbied tegenover Bilderdijk heeft schuldig gemaakt, want het is niet aan te nemen dat de aangehaalde

verzen de beteekenis zouden hebben welke ons medelid er aan geeft. Dit blijkt uit den samenhang van het geheele gedicht: Bilderdijk opent het derde deel zijner *Krekelzangen* met een *Voorzang*, waarin hij de lezers waarschuwt, dat ze geen meesterstukken moeten verwachten,

Maar luttel
Gepruttel
Van Bestevaârs brij.

Hij gewaagt van « 't Bezwaren der jaren » die « Gedachten en krachten » verdrukken en verwoesten; als tegenstelling laat hij daaraan de door ons medelid aangehaalde verzen voorafgaan, bedoelende: een bundel van Vondel, Poot, Van Merken of Feitama bewijst niet (d. w. z. levert het bewijs niet, « men kan het hem niet aanzien ») dat hij door een grijzaard, bij den haard stram en stijf geworden, gemaakt is; m. a. w. zulke werken als de bundels van Vondel, Poot, Van Merken of Feitama kunnen niet gemaakt zijn door een versuften grijzaard. Waarna Bilderdijk zijn best doet, stellig met gemaakte nederigheid, om dat derde deel zijner *Krekelzangen* wél als het werk van een versuften grijzaard af te schilderen. Leest het geheele stuk, en gij zult overtuigd zijn dat dit de ware verklaring is; maar tevens zult gij met de Redactie van meening zijn dat Bilderdijk zich hier vrij onbeholpen, althans gewrongen heeft uitgedrukt, en dat een dergelijk citaat in 't Woordenboek niet thuis hoort.

***

Blz. 22 « **Bidden** 3) « In de bijzondere opvatting van *bedelen* is *bidden* nog thans in verschillende streken in gebruik; vroeger zeer gewoon. ‖ Alle biddende orden (bedelende orden, bedelorden) DE POTTERE, *dagb.* 32 ».

Het zij mij geoorloofd aan die verklaring van *biddende orden* te twijfelen. De bedelorden zamelen wel aalmoezen in, doch niet al biddende langs de deuren, gelijk de bedelaars. « Voortijds was het een gebruik dat de Paters der vier bedelende orden, namelijk de Augustijnen, Karmelieten, Predikheeren en Minderbroeders, in sommige dorpen hunne statie hielden en op termijn gingen. Zij sloten met den pastoor en de wethouders een verdrag om op bepaalde dagen te komen biecht hooren en prediken, mitsgaders andere diensten te verrichten... Tot hun loon mochten dan die Paters op zekere dagen bij de gegoede burgers rondgaan, die hun boter, eieren, hout en andere levensmidddelen ten geschenke gaven » (1).

Er zijn immers in de Roomsche Kerk ook orden, wier voornaamste bezigheid het is te bidden en te mediteeren; dat zijn in 't Fr. *les ordres contemplatifs* en bij ons de *beschouwende* of *biddende orden.* »

Twijfele wie wil, de verklaring is niettemin juist. De bedelorden leefden van almoezen en van inzamelingen van geld en mondbehoeften, van « collecten ». Hoe dit inzamelen in zijn werk is gegaan, doet niets ter zake; er is zelfs geen twijfel aan, of het werd niet *altijd* gedaan « langs de deuren, gelijk de bedelaars ». Het bleef niettemin ***bidden***,

---

(1) P. FR. ST. SCHOUTENS, *Geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen* (1446-1797); naar P. D. KUYL, *Hoboken* (*noot van den heer* CLAES).

in den zin van *bedelen*. Hoe zouden ze anders hebben kunnen heeten *mendicantes*, *ordres mendiants* enz.? Trouwens, *biddende orden* is in de bedoelde beteekenis nog heden welbekend.

De meening, dat *biddende orden* hetzelfde zou zijn als *beschouwende orden*, is volkomen onjuist.

*
* *

Blz. 23 « **Biddag**, hetzelfde als **Bededag**, een dag waarop volgens aanschrijving van het burgerlijk of kerkelijk gezag godsdienstoefeningen worden gehouden, waarin gebeden wordt om een gunstigen afloop van bepaalde omstandigheden ». Dat kan overeenkomstig zijn met den hervormden eeredienst in een protestántsch land. Bij de Katholieken is de *biddag* de dag, welke in iedere parochie jaarlijks toegewijd is aan de aanbidding van het H. Sakrament. Deze dag heet ook *gedurige aanbidding*, welke uitdrukking ik te vergeefs zoek, zoowel bij AANBIDDING als bij GEDURIG. »

Ik geef toe, dat de verklaring van *biddag* met het oog op den R. K. eeredienst wat uitvoeriger had kunnen zijn, maar dat ze daarom onjuist is, durf ik betwisten. Er kan hier geen kwestie zijn van **den** biddag bij de Katholieken, maar van **een** biddag. De dag, welke bestemd is tot gedurige aanbidding van het H. Sacrament, is er een; te Gent is die waarop men *petsonkelt*, d. i. waarop men den aflaat genaamd *portiuncula* tracht te verdienen (2 Augustus), er een ander; en uit een citaat uit Croon's *Almanak* (aº 1665), in 't Woordenboek opgenomen, kan men zien dat de *kruisdagen* er in dien tijd nóg andere waren. Van

al die dagen kan men immers zeggen, dat ze gehouden worden « volgens aanschrijving der kerkelijke overheid » en dat er gebeden wordt « om een gunstigen afloop van bepaalde omstandigheden ». zooals in 't Woordenboek gezegd wordt.

Dat ***gedurige aanbidding*** noch op ***aanbidding*** (bewerkt a° 1863!) noch op ***gedurig*** (bewerkt a° 1876!) te vinden is, bewijst natuurlijk al weer hoe veel beter het Woordenboek was onder De Vries dan onder de tegenwoordige Redactie.

* * *

Blz. 23 « **Biechten** bedr. en wederk. zw. ww. » — In den *Roomschen Catechismus*, Antw. 1701, gelijk nu nog in den *Mechelschen* is *Biechten* ook onzijdig. »

Het gebruik van ***biechten*** als onzijdig werkwoord is bloot formeel, waardoor de beteekenis niet verandert; toch wordt er in 't Woordenboek de noodige eer aan bewezen : er worden verschillende aanhalingen medegedeeld waarin ***biechten*** onzijdig gebruikt is.

* * *

Blz. 24 « Bij **Brood** komt ook de zegsw. « Kruin geschoren, brood geboren ». Dat rijmpje wordt bij ons bevalliger en toegeeflijker ingekleed; wij zeggen: *Kruintje geschoren, wijntje geboren.* »

Over die meerdere bevalligheid kan ik het met den heer Claes wel eens zijn, niet echter over de meerdere toegeeflijkheid. Maar daarover zullen we niet twisten. De zaak is, dat ons medelid een belangrijk iets uit het oog verloren heeft : indien de Redactie

die bevalliger en toegeeflijker inkleeding had geciteerd op *Brood*, dan zou dat een citaat geweest zijn, waarin 't woord *Brood* — niet voorkwam. Tableau!

Misschien zal de heer Claes hierop antwoorden, dat hij het dan ook zoo niet bedoeld heeft, en ik zal hem gaarne gelooven.

Maar waartoe dient een dergelijke aanmerking dan? Er was te minder aanleiding toe, daar *kruin geschoren brood geboren* in 't Woordenboek geciteerd wordt uit — Rutten's *Haspengouwsch Idioticon*. Er was dus volstrekt geen reden, om er zich op te beroemen dat de Haspengouwers dat « bevalliger en toegeeflijker inkleeden » : ze zeggen blijkbaar het een én het ander.

*
* *

Blz. 25 « Bij **Garen, gaderen,** hoort de spreekw. : *Spaarmond zooveel als gaarmond*, omtrent zooveel als : wie eenen stuiver spaart wint eenen stuiver, of Een stuivertje gespaard, een stuivertje gegaard. »

Alweer de oude geschiedenis! De genoemde uitdrukking wordt in geen enkel onzer idiotica vermeld : ze is dus blijkbaar tot een gering taalgebied beperkt; in Holland is ze onbekend. Waar had de Redactie ze dus moeten opvisschen, toen *Gaderen* met afleidingen en samenstellingen in bewerking waren, d. w. z. in 1872 (Dl. IV, eerste aflevering, *G-Galeas*)? Nog wel in een tijd dus, toen

van al onze idiotica alleen De Bo juist begon te verschijnen? Al had de zegswijze dus nog in al de overige dialectica gestaan, toch had de Redactie ze niet kunnen vermelden.

* * *

Blz. 25 « Het **Gansrijden** wordt beschreven volgens TER GOUW; hier gaat dat spel heel anders toe. »

Meent de heer Claes soms dat de Redacteuren van 't Woordenboek alle mogelijke volks- en kinderspelen met alle gewestelijke varianten, de Haspengouwsche incluis, kenden en kennen? De heer Claes zou zeker én meer dan een zijner medeleden én de Redactie verplicht hebben door hier wat uit zijn hoorn des overvloeds mede te deelen en ons te zeggen **hoe** het ten zijnent dan wel toegaat. Misschien krijgen we nu tot antwoord : dat kon en kan men lezen in Schuermans' *Bijvoegsel* en bij Rutten. Maar het eerstgenoemde werk verscheen pas in 1883; Rutten's *Idioticon* in 1890; de aflevering van 't Woordenboek, waarin *Gansrijden* behandeld is, dat wil zeggen de **tweede** van het **vierde** deel (*Galeas — Gast*), in 1873!

* * *

Blz. 25 « Tot de samenstellingen met **Gans** hooren nog : *Ganzebrug, Ganzendries, Ganzepoel, Ganzepoot* (eene houtsoort). »

Ganzepoel staat wel degelijk in 't Woorden-

boek vermeld : zie dl. IV, kol. 248. Van de andere woorden staat alleen ***ganzepoot*** in onze idiotica, t. w. bij Tuerlinckx, in 1886 verschenen. Nogmaals 't zelfde liedje dus.

*
* *

Blz. 25 « **Gast.** *Zooals de waard is, vertrouwt hij zijne gasten* luidt op menige plaatsen *(sic)* : *Zooals de duivel is, betrouwt hij zijne gasten.* »

Wat de heer Claes is hier zegt, is volkomen juist; ik meen zelfs dat deze lezing in onze gewesten dat eenig bekende is. Men vindt ze dan ook bij Schuermans, Rutten en Cornelissen vermeld, maar op het artikel ***duivel.*** Al had ze op ***Gast*** gestaan, de Redactie had ze immers toch niet kunnen kennen, om dezelfde afdoende redenen die zooeven genoemd werden.

Het spreekt overigens van zelf dat de zegswijze in het Woordenboek op ***Duivel*** zal ter sprake komen.

*
* *

Blz. 25 « **Ge** (kol. 368) staat : « Van het simplex *eten* is het verl. deelw. (*gegeten*) aldus gevormd ten gevolge eener onjuiste opvatting van het mnl. verl. deelw. *geten,* dat uit *ge* en *eten* was samengetrokken, doch welke *g* in later tijd uit misverstand voor een bestanddeel van den verbalen stam werd aangezien. »

Wij, Vlamingen, hebben aan die *onjuiste opvatting* en dat *misverstand* niet deelgenomen, en wij zeggen nog altijd, gelijk onze voorzaten der Middeleeuwen, *geten,* maar uit eerbied voor de spraakkunst schrijven we *geëten.* Wie kan dat afkeuren? en waarom laat het *Wdb. der Ned. T.* en al de Hollandsche Woordenboeken onzen beteren vorm achterwege, om alleen aan den

onjuisten en uit *misverstand* geboren vorm een wettig bestaan te erkennen? Men denkt hier onwillekeurig aan de fabel van GELLERT, *Het Land der Hinkenden!* »

Deze aanmerking geeft een zeer duidelijk denkbeeld van het standpunt waarop de heer Claes staat.

Gesteld dat het waar is, dat de Vlamingen « aan die onjuiste opvatting » en aan dat « misverstand » geen deel genomen hebben, dan er is volstrekt geen reden om er zich op te beroemen. Iedereen die met de geschiedenis onzer taalvormen ook maar oppervlakkig bekend is, zal zich aanstonds voorbeelden bij de vleet herinneren van gevallen, waarin wij het wél gedaan hebben, en ook van zulke, waar *wij* het deden, en de Hollanders weer *niet*.

Ongelukkig voor den heer Claes hebben de Vlamingen echter wel degelijk aan die onjuiste opvatting en dat misverstand deelgenomen, en dat, o ramp! reeds in de middeleeuwen. In de *Middelnederlandsche Spraakkunst* van Van Helten vindt men § 161 (blz. 230), een heel dozijn bewijsplaatsen voor *gegeten*, gevolgd door een *enz.*, en daaronder zijn er uit Maerlant en uit den Reinaert! Ook in later tijd is *gegeten* volstrekt niet zeldzaam in het Zuiden (1), al is *geten* de overheerschende vorm gebleven.

Het Woordenboek keurt dan ook niet af dat wij

(1) Zie b. v. LUBACH, *Over de verbuiging van het werkwoord in het Nederlandsch der 16de eeuw*, bl. 20; HEINSIUS, *Klank- en buigingsleer van de taal des Statenbijbels*, blz. 62. Ook Vondel gebruikt *gegeten* naast *geten* : zie V. HELTEN, *Vondels's Taal*, blz. 37.

« nog altijd, gelijk onze voorzaten der middeleeuwen », *geten* zeggen. Het verspilt daaraan geen enkel woord. Het beschouwt dien vorm als Middelnederlandsch : waarschijnlijk wisten De Vries, Verwijs en Cosijn niet, toen ze het artikel *Ge-* bewerkten, dat is in 1874, dat *geten* hier nog de gewone vorm is; maar dat moest hun niet beletten om aan den vorm *gegeten* een « wettig » bestaan toe te kennen, daar die vorm reeds sedert eeuwen bestaat, en geen machtspreuk van woordenboekschrijvers hem uit de wereld kan helpen. Dat *gegeten* aan een « onjuiste opvatting » en een « misverstand » zijn oorsprong te danken heeft, mocht daar geen beletsel voor zijn : in onze, gelijk in alle talen, gebruiken wij dagelijks duizenden vormen, waarvan hetzelfde te zeggen is. We zouden wel te doen te hebben, indien we die alle daarom als onbruikbaar goed gingen beschouwen. Er zou al heel weinig van onzen woord- en vormenvoorraad overblijven.

Het mooiste van alles is echter de bewering dat wij Vlamingen « uit eerbied voor de spraakkunst » *geëten* schrijven. Dat is een zeer misplaatste eerbied, want de grammatica heeft zich te voegen naar de werkelijk bestaande taal; hare regels moeten afgeleid zijn uit het gebruik, en niet omgekeerd. En me dunkt, ten slotte, dat het erger is een vorm te *schrijven* die in de levende taal niet bestaat, dan in het Woordenboek een vorm te boeken die iedereen in Noord-Nederland, en uitsluitend, sedert eeuwen gebruikt.

***

Blz. 26 « **Gebies** beteekent niet alleen het « sissen der slangen », maar hier het *biezen* of *bijzen* der koeien. »

De aanmerking is juist, met dit voorbehoud : het woord dat in 't Woordenboek ontbreekt is *gebijs*. Het is nl. volstrekt geen uitgemaakte zaak, of *biezen*, sissen, en *bijzen*, driftig springend rondloopen, ook : schommelen, touteren, één zijn. Als het twee verschillende woorden zijn (wat het waarschijnlijkste is), dan zijn ze door onze « voorzaten » uit « misverstand », « ten gevolge eener onjuiste opvatting », met elkaar verward.

* * *

Blz. 26 « **Gebod.** I. « Thans alleen nog gezegd van de openbare wettelijke bekendmaking van een voorgenomen huwelijk, de huwelijksafkondiging, welke thans na invoering van het burgerlijk huwelijk door den ambtenaar van den burgerlijken stand voor de deur van het gemeentehuis op twee achtereenvolgende zondagen plaats heeft, doch voorheen voor de belijders van den gereformeerden godsdienst driemaal in de kerk geschiedde ».

Dat moge zoo zijn voor Holland; voor België is het *autant de mots, autant d'erreurs.* »

De aanmerking is, zoo niet geheel, dan toch grootendeels juist; maar er was waarlijk geen beter voorbeeld te kiezen om te laten zien, dat het Woordenboek nu juist niet fouteloos was in den tijd van De Vries.

* * *

Blz. 26 « **Gebral**, behalve het *pralen* en het *roemen*, beteekent ook nog het eigenaardig schreeuwen (*brallen, loeien*) der koeien, ook volgens VAN DALE. »

Dat « ook volgens VAN DALE » is blijkbaar een vergissing. In geen enkele uitgave van Van Dale's woordenboek wordt voor *gebral* de beteekenis *geloei* opgegeven. Men vindt ze wel bij Tuerlinckx, maar diens idioticon verscheen pas in 1886, terwijl de aflevering van 't Woordenboek, waarin *Gebral* behandeld is (Dl. IV, derde aflevering, *Gast* — *Gebrek*), uit het jaar 1874 dagteekent! Er was voor de bewerkers van die aflevering maar een middel om de bewuste beteekenis van *gebral* te leeren kennen, dat was : eerst een poos bij de Haspengouwsche boeren te gaan doorbrengen, en dan hun artikel te maken.

Doch alle gekheid op een stokje! De aanmerking van den heer Claes doet een ongezochte, en daardoor te voortreffelijker gelegenheid aan de hand om aan te toonen, dat de boven gedane mededeelingen over 't apparaat van 't Woordenboek juist zijn. Onder de samenstellingen van *gebral* vond de Redactie er eene, die haar de volgende woorden in de pen gaf :

« In ongewonen zin bij BILD. 8,358 : *schutgebral*, gedonder van het geschut (« onder 't dondrend *schutgebral* Bezwijkende op den legerwal ») : eene opvatting, die door de beteekenissen van *gebral* en *brallen* niet gerechtvaardigd wordt. »

Slaat men thans het artikel *Brallen* op, dan

vindt men daar onder B) de volgende beteekenis vermeldt en met verschillende voorbeelden geillustreerd : « Een krachtig geluid geven, luid schallen, galmen, schetteren, schreeuwen enz. Thans nog in het Haspengouw gebezigd voor het loeien eener koe (RUTTEN). »

Daaraan kan men zien, met welk gebrekkig materiaal de Redactie zich vóór 1887 moest behelpen, en hoe veel ***gebrekkiger*** het Woordenboek thans is dan in den tijd van De Vries.

*
* *

Blz. 27 « **Gedachte,** zn. vr. — voorheen ook onzijdig ». Daar is veel tegen te zeggen.

1° De meeste voorbeelden bij dit artikel geven *gedachten* in 't meerv., met of zonder lidw. en laten geen geslacht onderscheiden.

2° In *al* de voorbeelden, waar *gedachte* in 't enkelvoud voorkomt, is die vorm vrouwelijk, nergens onzijdig.

3° *Overal* (en er zijn vele voorbeelden), waar de vorm *gedacht* gebezigd wordt is hij onzijdig; alzoo bij STARING, DE BRUNE, VAN HEMERT, BREDERO, SPIEGHEL, HOOFT, HOFFERUS, DE DECKER, COORNHERT, VISSCHER, L. DE MEYER, VONDEL, SIX VAN CHAND., VAN BEVERN (*sic*), J. DAVID, DELCROIX en alle Vlaamsche schrijvers. In de *Lijst* van D VAN HOOGSTRATEN is **Gedacht** ook onzijdig.

Uit de menigte voorbeelden, door het *Wdb.* zelf aangehaald blijk, dat de vorm *gedacht* zonder *e* (gelijk KIL. hem ook geeft) vroeger algemeen gebezigd werd en onzijdig was.

De onzijdige vorm *gedacht* is geheel Z.-N. door de gewone;

Waarom wordt die vorm dan uit al de woordenboeken gebannen? waarom heeten wij particularisten, als wij hem gebruiken? »

De heer Claes is toch wezenlijk moeilijk te voldoen. Hij erkent zelf, dat het *Woordenboek* een « menigte voorbeelden » van *Gedacht* aanhaalt; waarom zegt hij dan, dat die vorm uit *al* de woordenboeken wordt « gebannen? » De billijkheid vorderde toch te erkennen, dat die vorm in elk geval *niet* uit het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* gebannen is.

Daarenboven heeft hij er bezwaar tegen, dat van *Gedachte* gezegd wordt dat het onzijdig is. Maar had ons medelid wat nauwkeuriger toegekeken, hij zou bemerkt hebben, dat er ook een artikel *Gedacht* in 't Woordenboek staat, Dl. IV, kol. 554, waar men lezen kan :

« **Gedacht, Gedachte,** znw. onz.... In Noord-Nederland verouderd, doch in Vlaamsch-België in eerstgenoemden vorm het gebruikelijke woord (DE Bo 346). In beteekenis volkomen hetzelfde als *Gedachte,* vr., en in den meervoudsvorm daarvan niet te onderscheiden, zoodat de afzonderlijke behandeling van beide alleen in suffix verschillende vormen niet geraden is. Zie derhalve verder bij GEDACHTE. »

Et voilà pourquoi votre fille est muette.

***

Blz. 27 « Bij **Geduren** moest de uitdr. gevoegd worden: *Noch hermen noch geduren kunnen,* d. i. zeer *ongedurig* zijn. — *Hermen* heet elders *rusten,* ook in de Middeln. Spraakk. van VAN HELTEN : *gheheermen.* »

Verzoeke nog wat geduld! Het artikel ***hermen*** is haast aan de beurt. — Het spreekt van zelf dat in ***hermen noch geduren kunnen*** het ww. ***hermen*** ook beteekent : rusten, evenals ***overal*** elders.

* * *

Blz. 28 « Het **Gekokerel** is in Holland « herhaald *kokerellen* of *koken* ». Ik geloof het; doch het zn. is hier even onbekend als het ww.; — of neen : *de kokerel* is te Hasselt en elders *de drijftol; kokerellen* is met de drijftol spelen; het *gekokerel* is de naam dier werking. »

Omdat ***kokerellen*** en ***gekokerel*** te Neerlinter onbekend is, moeten ze daarom uit het Woordenboek blijven?

Toen ***gekokerel*** geschreven werd (a° 1878! Dl. IV, zevende aflevering, ***Gekken-Gelegenheid***), had de Redactie blijkbaar in haar apparaat niets dat op een andere beteekenis betrekking had. Op ***kokerellen*** zal de heer Claes beter bevredigd worden : daar zal hij niet alleen de hem bekende, maar ook nog andere, thans in Noord-Nederland onbekende beteekenissen vinden. Voorshands verwijs ik naar de artikels van Eymael in het ***Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde***, XI, 82.

* * *

Blz. 26 « **Genekt** is niet alleen « voorzien zijn van » eenen nek, maar ook *beroofd* zijn van dat noodige lichaamsdeel, fig. *gedood.* »

De opmerking treft geen doel: ***genekt***, voorzien van een nek, is een bijvoeglijk naamwoord, rechtstreeks afgeleid van ***nek***; ***genekt***, gedood, is het verleden deelwoord van ***nekken***, en hoort dus bij dit werkwoord. De heer Claes verlangt dus iets, dat eigenlijk fout zou zijn.

***

Blz. 29 « **Goddeloos,** bw. « Om eenen hoogen graad aan te duiden: *Een goddelooze deugniet* (fel, groot). SCHUERM.» — Hier valt op te merken, dat in dit geval *loos* den klemtoon krijgt. »

Die opmerking is vrij overbodig, aangezien ***goddeloos*** in de beschaafde taal altijd den klemop het achtervoegsel heeft.

***

Blz. 29 « **Goed.** *Mannen van goeden wil,* « in Z.-N. in gebruik in den zin van *des hommes de bonne volonté,* welgezinden. ‖ *Mannen van goeden wil,* zoo riep men telkens, wanneer men mannen noodig had. CONSCIENCE ».

Niet juist. 't Was, ja, alsof men in 't Fransch zou geroepen hebben: *Des hommes de bonne volonté;* maar dat wil niet zeggen *welgezinden.* 't Zijn mannen, die zich vrijwillig aanbieden om eene (buitengewone) taak te vervullen, zonder daartoe verplicht te zijn of gedwongen te kunnen worden, maar ook zonder belooning te kunnen eischen. »

Deze aanmerking bewijst niets anders, dan dat de heer Claes de Noordnederlandsche beteekenis van ***welgezinden*** niet kent.

Men moet nooit uit het oog verliezen, dat hetzelfde woord vaak een andere beteekenis heeft in Noord- dan in Zuid-Nederland, of omgekeerd. In het Zuiden beteekent ***welgezind*** : goed gehumeurd; in Noord-Nederland heeft het woord een beteekenis die dichter staat bij de oorspronkelijke, nl. : gunstig gestemd —, genegen tot datgene wat uit het verband blijkt, zooals men met één blik in 't Woordenboek, op ***gezind***, leeren kan. Zelfstandig gebruikt, is ***een welgezinde*** dan begrijpelijkerwijze de Nederlandsche uitdrukking voor wat in 't Fransch ***un homme de bonne volonté*** heet. Ziehier een voorbeeld uit een geschrift van den dag :

« Toynbee-werk, een woord, populairder nog steeds dan de daad.

Maar ook daden zijn in den laatsten tijd verricht, krachtig is alom de zaak aangepakt, die zooveel meer goeds nog kan stichten, dan waartoe tot dusver zij bij machte bleek.

Wij willen hiermede niet gezegd hebben, dat het aantal willige werkers en werksters uit meer bevoorrechten stand, dat zich aanbood en blijft aanbieden, zoo luttel is, dat met inspanning der beste krachten door al die welgezinden niet zeer veel goeds kon worden tot stand gebracht (*Het Vaderland* 1901, nr 307 (28 Dec.), *tweede blad* A, 1*a*). »

Daarentegen maakt de uitdrukking ***mannen van goeden wil*** op iemand die zijn taal kent, den indruk een gallicisme te zijn; toch is ze in het Woordenboek opgenomen, zonder eenig « brandmerk ».

* * *

Blz. 30 « **Gordijn.** « Znw. onz.. daarnaast *gordijne*, vr.; alleen in verheven stijl wordt *gordijn* ook nu nog wel vrouwelijk gebezigd ». — En daarop volgen, voorbeelden, waar *gordijn* vrouwelijk is, uit CONSCIENCE, BILDERDIJK, VONDEL. Maar *gordijn* is bij ons altijd vrouwelijk, gelijk bij D. VAN HOOGSTRATEN. »

Die voorbeelden uit Vondel, Bilderdijk en Conscience bewijzen ze, dat het onwaar is wat het Woordenboek zegt? En dat Van Hoogstraten het woord vrouwelijk noemt, bewijst zulks dat de Hollanders het *thans* vrouwelijk gebruiken? Dat zal de bewerker van 't art. toch wel beter weten?

*
* *

Blz. 30 « **Gracht.** Bij te voegen : *Van den kant in de gracht helpen, stooten.* In België algemeen voor : iemands toestand verergeren. *Hij kan gerust zijn, ik zal hem helpen. — Ja, van den kant in de gracht!* »

Dezelfde geschiedenis als met het spreekwoord *zooals de duivel is, betrouwt hij zijne gasten. Iemand van den kant in de gracht helpen* staat vermeld bij Tuerlinckx en bij Cornelissen-Vervliet, maar bij beiden op *kant*, niet op *gracht*. Het is toch niet te vergen dat een Redacteur van 't Woordenboek, die bezig is met een zeker artikel te bewerken, alle idiotica ga doorlezen, om te zien of er niet nog een of andere zegswijze bestaat, waarin het woord dat aan de beurt is, voorkomt?

De heer Claes vergeet telkens dat, als een zegswijze, een uitdrukking enz. niet op het eene

woord staat, er alle kans is dat ze op het andere zal vermeld worden.

*
* *

Blz. 30 « **Gremelen.** « Glimlachen, grimlachen... » ('t Is noch 't een noch 't ander, maar tusschen de twee). — Ofschoon VAN BEERS « *gremelende* » schreef, staat het vast, dat de hier gebruikte vorm die is, welke door KILIAEN werd geboekt, nl. *Gremeelen* (⏑ — ⏑), *grameelen.* (Zie T., R. C.-V.) »

Het is niet duidelijk, waartoe deze opmerking dienen moet, aangezien hetgeen de heer Claes hier vertelt ook in 't Woordenboek te lezen staat, alleen niet met zooveel beslistheid. Men leest dl. IV, kol. 653 :

« **Gremelen...** In Noord-Nederland niet in gebruik.

1) Glimlachen; grimlachen; grijnslachen. Verg. ook: « **Gremeelen.** Fland. j. **grenicken.** *Subridere, renidere* » (KIL.) || (*volgen twee voorbeelden.*) »

Men ziet dat de bewerker van 't artikel het voorzichtiglijk laat bij een « vergelijk ». Het *kan* zijn, het is *waarschijnlijk* zelfs, dat er verband bestaat tusschen het door Kiliaan geboekte *greméelen* en het thans bekende *grémelen;* maar dat vast staat, dat beide woorden een zijn, ziedaar wat nader bewijs behoeft.

*
* *

Blz. 30 « **Groen**. Ik kon mijne oogen niet gelooven, toen ik het las (kol. 822): « Misschien moet men ook aan de groene oogen van deN immer valscheN kat denken! »

« Viel Lärm um nichts ». — Als ik dat zie, dan kan ik mijn oogen wél gelooven. Het is een feit, dat in Noord-Nederland, evenals in Engeland, het gevoel der geslachten zeer flauw geworden is. Men kan dat betreuren, maar er is niets aan te doen. Het is een verloop, dat ook hier tot op zekere hoogte bestaat ; in Holland worden alle woorden manlijk of vrouwlijk; hier verschilt het geslacht van een zelfde woord van gewest tot gewest. De meening, dat er in Zuid-Nederland vastheid en eenheid in de geslachten zou bestaan, is zelfbedrog. (1)

***

Blz. 30 « **Haag**. II. « In Z.-N. nog altijd uitsluitend hage ». Dat is mij wat nieuws! Ons kadaster geeft *de Haag, de lange Haag* (met de bet. *bosch*), en elkeen noemt die velden gelijk *de haag*, d. i. de omheining. »

Hier moet ik persoonlijk ***mea culpa*** zeggen : de vergissing is van mij afkomstig, niet van den bewerker van 't artikel *Haag*.

***

(1) Zie daaromtrent enkele lezenswaardige mededeelingen bij H. Meert, *Distels*, blz. 37.

Blz. 31 « **Haal.** II. « Eene benaming van (*sic*) de nageboorte bij de merrie ». — Die naam is hier onbekend. Het woord dat hier algemeen gebruikt wordt voor : *nageboorte* (niet alleen bij de merrie, maar) bij het vee, is *bed.* « Vele boeren hangen het bed van een veulen op eenen boom, ten einde dees beter zijn hoofd omhoog houden, fraaieren gang zou hebben ». (RUTTEN op *Bed.*) Ook zoo langs de Geet en in 't Hageland. —

De melk der eerste dagen na het kalven der koeien heet *bedmelk.* Zij wordt niet in de keuken gebruikt. »

Op zich zelf is dat alles zeer wetenswaard, maar het is mij niet duidelijk wat het met het artikel *Haal* te maken heeft. Omdat *haal* in de Haspengouw onbekend is, had de Redactie zeker moeten schrijven : « **Haal**, bestaat niet, maar heet te Neerlinter *bed.* »

***

Blz. 31 « **Haarzakken.** Onz. zw. ww. « (Alleen in de onbepaalde wijs?) — Neen, in alle wijzen en tijden. — Wordt hier alleen gebruikt in den zin van zijn synoniem *foetelen* (*tricher*), beter dan *moffelen*, en beteekent : (veelal uit kortswijl) bij het spel bedrog plegen. Men zegt ook *haarzak doen*, en wie *haarzak doet* of *haarzakt*, is *een haarzak.* »

Wie de moeite wil nemen, deze aanmerking te vergelijken met het artikel *Haarzakken* in 't Woordenboek, zal ervaren dat hem hier niets meer wordt medegedeeld dan wat dáár staat, behalve : dat *haarzakken* ook in andere dan de onbe-

paalde wijze gebruikt wordt. De vraag in het **Woordenboek** : « alleen in de onbepaalde wijs? » toont aan, dat de bronnen die den bewerker ten dienste stonden, daaromtrent geen voldoende licht gaven. En dat is ook zoo. Eerst bij Cornelissen wordt men beter ingelicht, maar diens derde aflevering (*Grouwelijk-Lutter*) verscheen pas in 1900, terwijl de aflevering van 't Woordenboek, waarin *Haarzakken* voorkomt (Dl. V, tiende aflevering, *Haar-Hakzenuw*), reeds in 1897 uitkwam.

De aanmerking van den heer Claes zal daarenboven op menigeen den indruk maken, dat *haarzak* niet in 't Woordenboek staat, terwijl het artikel ongeveer een halve kolom groot is.

* * *

Blz. 32 « **Hakselbank** heet hier *snijbank* (zie HEREMANS), en **hakselsnijder,** *snijmes.* »

Accoord! Maar is daarmede aangetoond dat er aan de artikels *hakselband* en *hakselsnijder* wat ontbreekt? *Die* woorden bestaan toch ook?

* * *

Blz. 32 « Bij **Halleluja, alleluia** mocht het volksrijmpje vermeld worden, dat des zaterdags in de Goede Week na de Mis vroolijk herhaald wordt :

Alleluia is gezongen
En de Vasten is gesprongen. »

Zeker mocht dat rijmpje vermeld worden! Het staat ongelukkig in geen enkel onzer idiotica opgeteekend. Had de heer Claes maar den goeden inval gehad, het tijdig aan de Redactie mede te deelen! Ik weet zeker, dat de bewerker van 't artikel *Halleluia* het versje zeer gaarne had opgenomen, ***had hij het maar gekend.*** Dat zal duidelijk zijn aan iedereen die zich het aardige artikel herinnert, waarin Dr. Beets de uitdrukking *'t alleluia is geleid* afdoende heeft verklaard (1), en waarbij hij ook dit rijmpje had kunnen gebruiken.

***

Blz. 32 « **Ooit**. « Op een zeker tijdstip in het verleden; thans in de Nederlandsche schrijftaal ongebruikelijk ». Met voorbeelden : « *Ik heb het ooit bijgewoond* (HOEUFT), — *Ik alleen heb het ooit geweten* (BERGMANN), — *Niemand heeft Godt oyt ghe-sien* (KILIAEN) ». Sedert wanneer en door wien werd dat verval uitgesproken? »

De heer Claes heeft onnauwkeurig gelezen. Er staat **niet** in het Woordenboek : « thans in de Nederlandsche schrijftaal ongebruikelijk », maar : « in de *Noord*nederlandsche schrijftaal ongebruikelijk ». De voorbeelden zijn dus niet in strijd met die bewering. Er wordt ook « geen verval uitgesproken »; er wordt alleen een feit geconstateerd.

***

(1) Zie het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 16, 290 vlgg.

Blz. 32 « **Oom.** Zelfs het « jonger geslacht », dat niet verwend is, zegt hier nog : *Jan-oom, Sus-oom, Bertus-oom*... gelijk het *Triene-moetje* (voor *moeitje*), *Anne-moetje*... *Sus-neef, Jan-neef*... *peter-oome, pete-moetje*... zegt. — Het spreekt van zelf, dat *Gaston-oom, Pulcherie-moeitje* anachronismen zouden zijn! »

In het Woordenboek staat, dl. XI, kol. 18 :

« Wanneer *oom* vergezeld is van een eigennaam, wordt deze in de Hollandsche spreektaal thans nagenoeg uitsluitend achteraan geplaatst; vroeger echter werd de eigennaam steeds vooropgezet, wat zelfs in Vlaanderen thans alleen nog door zeer oude menschen gedaan wordt; het jongere geslacht zegt *nonkel Jan, Pier,* enz. »

Nu deelt de heer Claes ons mede dat te Neerlinter nog iedereen, jong en oud, zegt : *Jan-oom* enz. Wij zijn hem dankbaar voor die mededeeling, maar laat hij op zijne beurt erkennen, dat er metterdaad in 't Woordenboek niets miszeid is, en dat het niet te vergen is dat de Redacteuren alle Nederlandsche dialecten zouden kennen.

***

Blz. 32 « *Oom,* om den berg van bermhertigheid aan te duiden, is hier onbekend; men zegt daarvoor *matant : Zijne zondagsche kleederen staan bij matant.* »

Misplaatst. Of moeten wij de beteekenis : berg van barmhartigheid, in Vlaanderen en Antwerpen algemeen bekend, weglaten omdat ze te Neerlinter niet bekend is?

Daarenboven niet zeer logisch : voor 't artikel *oom* is *matant* toch immers onbruikbaar?

* * *

Blz. 33 « **Oorlap**. « Dat gedeelte van het oor dat op een lapje gelijkt (?) : hetzelfde als *Oorlel*, dat in Zuid-Nederland zoo goed als onbekend is. »

Hoe is 't mogelijk! Wij kennen schier niets anders dan *oorlel*. *Oorlapje* (het verkleinwoord, let wel op!) wordt veel minder gebruikt. HEREMANS geeft : *Oorlapje*, zie *Oorlel*. — *Oorlap* is hier een lap om de ooren te bedekken : *Eene klak met oorlappen*. »

Ik zeg gaarne *peccavi*, want ik heb dat artikel bewerkt, en 't spijt me hoe langer hoe meer dat ik geen Neerlintersch geleerd heb vóór ik naar Leiden ging.

Wat de opmerking over de beteekenis : lap om de ooren te bedekken, hier komt doen, is mij niet duidelijk, aangezien die beteekenis (die niet alleen in de Haspengouw bekend is) uitvoerig behandeld is in 't Woordenboek. Men leest dl. XI, kol. 122 :

« 2) Het lapje ter weerszijden eener pet of muts, waarmede de ooren (b. v. voor koude) kunnen bedekt en beschut worden. || » (*volgen drie voorbeelden*).

* * *

Blz. 33 « **Ootje**, « als cijferteeken thans in Z-N. nog zeer gewoon. » — Ja, wel te verstaan zonder den verkleiningsvorm. *Eene O te veel* van CONSCIENCE heet hier immers eene *oo* te veel, niet eene *nul* te veel?

Om te beteekenen : 't is eene onvoordeelige, eene mislukte zaak, zegt men : *'t Is eene o* (eene *oo*); van eenen persoon, die in zijn vak onbekwaam is, zegt men : *'t Is eene o* (eene *oo*) *in cijfer.* »

Ik wil graag gelooven, dat op sommige plaatsen de verkleinvorm *ootje* niet, *o* daarentegen wel gebruikt wordt. Maar doet dat iets af aan de bewe ring dat *ootje* « nog zeer gewoon » is?

't Is eene o staat niet in 't Woordenboek, maar de uitdrukking *Een ootje in 't cijfer zijn* is zeer uitvoerig behandeld. Zie Dl. XI, kol. 230 :

« — *Een ootje in 't cijfer zijn,* thans alleen nog in Zuid-Nederland (waar men ook zegt — *in 't cijferen*); hetzelfde als Noordndl. *eene nul in 't cijfer zijn.* Eigenlijk : een *ootje,* eene nul in 't cijfergetal zijn, en vandaar : zooveel beteekenen als eene nul (op zich zelf genomen!) in een getal; niets te zeggen, in te brengen hebben; « van geen tel zijn. » Verg. fr. *être un zéro en chiffre.* || (*volgen twee voorbeelden*).

— *Iets, iemand* (*voor*) *een ootje in 't cijfer houden, rekenen,* van geener waarde achten. || (*volgen twee voorbeelden*).

— *Een ootje in 't cijfer geven,* niets (*volgt een voorbeeld*). »

* * *

Blz. 34 « **Op.** « Iemand op de teenen trappen (in Z-N. : terten). » — *Terten* is hier buiten West-Vlaanderen onbekend. »

De heer Claes vergist zich; de Vlaming, Oost- en West, kent niet anders; de Limburger zegt *terren* met assimilatie.

Schuermans geeft op : bijna algemeen.

De qualificatie « in Z-N. » is dus gerechtvaardigd.

***

Blz. 34 « **Op**... Bij de zegsw. dient nog gevoegd : *Op twee schouders dragen*, geene overtuiging hebben, wit en zwart zeggen volgens de omstandigheid, met twee tegenstrevers trachten wel te staan. »

Het was niet de bedoeling, bij *Op* alle mogelijke zegswijzen, waarin dat voorzetsel voorkomt, op te noemen. *Op twee schouders dragen* kan evengoed op *schouder* vermeld worden.

***

Blz. 34 « — *Op stam,* « van planten : nog staande, nog rustende op haar stam; nog niet geveld. » — *Op stam* wordt alleen van *boomen* en *hout* gezegd : voor zwakkere gewassen zegt men *op stok : Graan hooi op stok verkoopen.* Zie KILIAEN op *stock, halm.* »

Dat naast *op stam* ook *op stok* bestaat, is goed om te weten. Maar zou het onderscheid tusschen de beide uitdrukkingen wel zoo scherp te trekken zijn? Heeft de heer Claes in 't Woordenboek de aanhaling niet gelezen : « Jaarlijksche verkooping van Wissen op stam », uit het *Notarieel Annoncenblad van Gent?* Of behooren de wissen **niet** tot de zwakkere gewassen?

***

Blz. 34 « *Bier op flesschen.* « Thans alleen in Vlaamsch België. in Noord-Ned. zegt men *in.* » En daarbij de eenige voorbeelden : « *Bier op flesschen zetten,* WEILAND, *Deze drank zetteden zij op kruiken* BERKHEY, om te bewijzen dat men alleen in Vl.-B. *op flesschen* zegt! KUIPERS geeft ook : *Wijn op flesschen tappen.* »

« In Noord-Nederland zegt men ***in*** » is inderdaad te exclusief : ***in flesschen*** wordt meestal, maar niet uitsluitend gebruikt. Toch is de redeneering van den heer Claes onjuist : Weiland en Berkhey zijn immers sedert een eeuw en meer dood? Wat in ***hun*** tijd gebruikelijk was, kan thans buiten gebruik zijn?

* * *

Blz. 36 « *Op zijne renten leven,* « thans nog in Z.-N.; in N.-N. zegt men *van zijne renten leven,* » — naar het Fr. *vivre de ses rentes !* — WEILAND zegt : « *Leven van zijn renten,* ook *op zijne renten* : *dat ghij op* uwe renten leeft. [Gesch.] » En CATS (de Redactie zegt het zelve) schreef *op zijn renten.* 't Is waar, CATS had eenen Zuidnederlander tot leermeester gehad! »

In het Woordenboek zien wij, dat bij de werkwoorden ***bestaan, leven,*** (***zich***) ***generen*** en dergelijke in een bepaling met ***op*** de spijs of de drank genoemd wordt waarvan men leeft, of wel het bedrijf of de inkomsten waarmede men in zijn levensonderhoud voorziet. In 't Middelnederlandsch gebruikte men de voorzetsels ***met*** en ***bi***, en thans wordt het gebruik van ***op*** gaandeweg minder om plaats te maken voor ***van***. Zoo gebruiken wij ***thans***, zoowel in Zuid- als

in Noord-Nederland, een oorzakelijke bepaling met *van*, en wij zeggen : *van iets leven; van zijn handenarbeid, van almoezen leven; niets hebben om van te leven, van vleesch leven; hij kan toch van den wind niet leven; een mensch leeft van geen brood alleen*, zegt de Bijbel; *van zijn geld leven*, d. i. zonder te werken, rentenieren. In overeenstemming daarmede : *van zijn renten leven*. Alleen in dit laatste geval hebben wij Zuidnederlanders het gebruik van *op* behouden. Overal elders zeggen wij *van*, maar we zeggen nog altijd : *op zijn renten leven*. En ziedaar wat in 't Woordenboek kortweg geconstateerd wordt, meer niet. Dat er een voorbeeld uit Cats bij staat, bewijst immers niets, en dient alleen om er de aandacht op te vestigen, dat *op* ook in 't Noorden vroeger de gewone wijze van zeggen was, maar bewijst niet dat men het nu nog zegt. De heer Claes beroept zich op Weiland. Ik zou kunnen antwoorden : Weiland is sedert een eeuw dood en begraven, en wat in zijn tijd gebruikelijk was, kan sindsdien lang in onbruik zijn. Maar 'k heb beters.

Reeds in Weiland's tijd zei men dus in Holland : *van zijn renten leven*; de heer Claes citeert het zelf. Als Weiland nu zegt : « ook *op zijne renten* » dan komt dat eenvoudig hierdoor, dat hij over een citaat met *op* beschikte. Dit blijkt uit zijne verkorte verwijzing : GESCH., waarvan de beteekenis den heer Claes ontgaan is. Daarmede wordt nl. bedoeld : GHESCHIER, *Des Wereldts Proefsteen*, een wel-

bekend **Zuidnederlandsch** werk, in 1643 te Antwerpen verschenen! Wie de proef op de som verlangt, neme het boek eens ter hand. Het kost een oogenblik zoekens, om op blz. 61 te vinden:

Wilt dan noyt door hoogh-moet swellen,
En in vrydom hope stellen;
Oock een hoogh-gheboren Graef
Wordt seer haest een leeghe slaef.
Maer ghy wilt hier teghen streven,
En in uwen vrydom leven,
Segghende dat ghy noch zijt
Van de slavernij' bevrijt;
Dat ghy niet en moet verkeeren
Als een slave met de Heeren,
Noch voor iemandt oock en beeft,
Maer op uwe renten leeft.

Ziedaar waar het beroep op Weiland ons medelid gebracht heeft: we zijn ver van het bewijs dat *op zijn renten leven* thans ook *Noord*nederlandsch is.

Intusschen had de heer Claes zich deze ontgoocheling kunnen besparen. Men hoeft geen woordenaar van beroep te zijn, om de beteekenis te kennen van Weiland's verwijzing GESCH. Voor elk deel van diens woordenboek staat een verklaring van eenige verkortingen; in de lijst vóór deel III vindt men: GESCH.=GESCHIER, en dan weet men immers genoeg.

Men hoeft evenmin taalkundige van beroep te zijn, om te weten dat vele van Weiland's opgaven niets bewijzen voor de taal van zijn tijd, en

dus nog minder voor die van den onzen. Men hoeft niets meer gelezen te hebben dan het *Voorberigt* voor zijn eerste deel, als men het werk toch bezit (1); ofwel een paar bladzijden uit De Vries' *Inleiding* (2): op beide plaatsen kan men vernemen dat Weiland de vrije beschikking heeft gekregen over de bouwstoffen uit onze zestiendeeuwsche letterkunde, oorkonden, handvesten en keuren, bijeengebracht door de leden van de maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden ten behoeve van een « algemeen omschrijvend woordenboek », dat door die maatschappij zou worden uitgegeven, maar waarvan mettertijd niets gekomen was.

Blz. 36 « *Op zijn paaschbest,* « .... misschien ontleend aan de nog hier en daar, o. a. in Vlaanderen heerschende gewoonte om zich op Paschen « in het nieuw te steken », zoodat men op dat tijdstip van het jaar het mooist gekleed is. »

---

(1) WEILAND zegt in zijn bedoeld *Voorberigt*, blz. 6 vlg.: « Ik... deelde mijn... ontwerp. op de, in oogstmaand 1796, gehoudene algemeene Vergadering van de Maatschappij der nederlandsche letterkunde, te Leide, mede, en had het genoegen, deze mijne onderneming met de aanmoedigendste goedkeuring vereerd te zien; terwijl mij tevens, op mijn verzoek, toegestaan werd, om van den voorraad, tot het vervaardigen van een algemeen omschrijvend woordenboek onzer taal, door de Maatschappij reeds verzameld, zoodanig gebruik te maken, als ik tot de zamenstelling van mijn nederduitsch taalkundig Woordenboek mogt noodig oordeelen. »

(2) Zie DE VRIES, *Inleiding*, blz. VI.

Ook die met Paschen geene nieuwe kleederen gehad hebben, kunnen op hun paaschbest gekleed zijn; gelijk Paschen het grootste feest der christenen is, zoo doen zij met Paschen hunne *feest*kleederen aan, dat is hunne *allerbeste* kleederen, en die allerbeste doen zij slechts aan bij gelegenheid van een feest, dat gelijk staat met Paschen. »

Hetgeen de heer Claes zegt is volmaakt juist, maar overbodig, aangezien in het Woordenboek niet beweerd wordt dat het anders is; alleen de vermoedelijke oorsprong wordt besproken.

***

Blz. 37 « *Op de letter spreken* is « Zuidnederlandsch ». Hoe zegt men dat op zijn goed Hollandsch? »

Overbodige vraag! en zonderling van wege iemand die zooveel in 't Woordenboek leest. Dl. XI, kol. 304 staat duidelijk te lezen, niet hoe men dat *op zijn goed Hollandsch* zegt, maar hoe men dat in *Noord-Nederland* zegt, wat hierop neerkomt dat de beide manieren van spreken in de oogen der Redactie evenveel waarde hebben :

« *Op de letter,* in Zuid-Nederland : zooals het geschreven wordt, hetzelfde als Noordndl. *naar de letter.* || » (*volgen de voorbeelden*).

***

Blz. 37 « *Iets op eenen draad weten,* met een voorbeeld uit Cats is thans Zuidn. » »

Nogmaals, wat bewijst dat? Cats is welhaast 250 jaar dood, en in die lange spanne tijds kan die uitdrukking toch wel onbekend geworden zijn in Noord-Nederland?

* * *

Blz. 37 « *Als 't op is, is 't koken gedaan, op is op :* « Zuidnederlandsch »! — Waarom geeft KUIPERS dat nog op? »

Het is de moeite waard er even aan te herinneren, dat Kuipers deze zegswijze vermeld op ***koken***. Misschien kende hij ze wezenlijk; 't is echter veel waarschijnlijker dat hij ze gevonden heeft bij Van Dale, bij wien ze ook op ***koken*** staat. Van Dale heeft uit zijn dialect, het Zeeuwsch (dat in vele opzichten dicht bij het Vlaamsch staat), veel opgenomen zonder nadere aanwijzing, en ook zeer zijn best gedaan heeft om van het Zuidnederlandsch zooveel mogelijk mede te deelen. In Noord-Nederland zegt men : ***als 't op is, is 't koopen gedaan***, maar dat wist ik niet toen ik het artikel *op* bewerkte, en 't staat dan ook niet in 't Woordenboek.

* * *

Blz. 37 « **Opboeren.** « In Z.-N. *Hij is opgeboerd.* » Men hoort hier meer *doorgeboerd, uitgepachterd.* »

Dankbaar! Best voor ***doorboeren*** en ***uitpachteren***, maar bij ***opboeren*** niet te gebruiken.

* * *

Blz. 37 « **Opheldering,** « het ophelderen, verscherpen van het verstand door nadenken en studie. » En daarbij het merkwaardig geduld-op-de-proef-zettend voorbeeld: « Zal een bewijs den stempel **van eene,** *uit eene,* ONDER EENE GESTADIGE WIKKING van voor en tegen, *opheldering der denkbeelden* gesproten, **innerlijke overtuiging** van den betooger zelven dragen enz. GEEL 131. »

De lezer moge zelf beproeven, of er « nadenken en studie » noodig is om die taal te verstaan; maar of zijn verstand daardoor zal « opgehelderd, verscherpt » worden, dat blijft te zien. »

Een fout wordt door deze aanmerking niet aangewezen. Ons medelid had zeker liever een minder nadenken eischend voorbeeld gehad. Als men echter geen keus van citaten heeft, ei lieve! wat zal men dan doen? Géén voorbeeld geven? De heer Claes moet maar niet veel in Geel gaan lezen, want dat zou hem nogal meer hoofdbreken kosten.

* * *

Blz. 38 « **Opkomen.** « Ook figuurlijk. Iemand slecht bekomen, onaangenaame gevolgen voor hem hebben. || Och hoe salt hen ten lesten daghe op komen, als sy sien sullen..... »

Opkomen. « Ook zonder nadere adverbiale bepaling..... In Zuid-Nederland algemeen gebruike*lijk.* || Nu bedroeft gij uwe ouders, maar het zal u later opkomen. »

Welk onderscheid van beteekenis biedt opkomen in die twee gevallen aan? En indien het eerste onvoorwaardelijk Nederlandsch is, waarom is dan het tweede Zuidnederlandsch alleen? »

Wel, het Woordenboek beweert immers niet dat er « onderscheid van beteekenis » is? De heer Claes rukt de opgaven van het Woordenboek uit hun verband. Laten we dat verband even overzien. Er is spraak van 't gebruik van *opkomen*, gezegd van genuttigde spijs, dus : opbreken, oprispen. Daarop volgt :

« — Vandaar figuurlijk : Iemand slecht bekomen, onaangename gevolgen voor hem hebben. In verschillende staande uitdrukkingen... ‖ Het sal u opkomen als een hond het gras. — Het zal hem slecht (*of* raar) opkomen, HOEUFFT, *Bred. T.* 435. (*volgen nog meer voorbeelden, o.a. dat overgeschreven in de aanmerking hier boven*).

— Bij uitbreiding ook : *Het komt hem duur op* (= *duur te staan komen*) (*volgen twee voorbeelden*).

— Ook zonder nadere adverbiale bepaling. *Het zal hem opkomen*, het zal hem berouwen, hij zal het zich beklagen. In Zuid-Nederland algemeen gebruikelijk. ‖ Nu bedroeft gij uwe ouders, maar later zal het u opkomen, DE BO » (*volgen nog twee voorbeelden*).

Men ziet dat er geen kwestie is van verschillende beteekenissen; iedereen die eenigszins thuis is in 't Woordenboek weet, dat verschillende beteekenissen niet door een eenvoudig streepje van elkaar woorden gescheiden.

Er wordt alleen gesproken van een, zeker belangrijk, verschil in de constructie. En wie kan het helpen dat de laatstgenoemde constructie alleen in Vlaamsche België gebruikt wordt?

* * *

blz. 38 « Het woord *opkomen* beslaat in het *Wdb.* zeventien kolommen en heeft *reeds* honderd een en dertig gerangschikte beteekenissen! Als ik nu zeide: Een gevoel van afschrik kwam bij mij op, toen ik dat artikel nog maar half gelezen had, — zal dan bij iemand het gedacht opkomen om in het art. *Opkomen* te gaan zoeken welke beteekenis *kwam op* hier heeft? »

Dat het artikel *opkomen* lang is, is waar. Maar waar er 131 beteekenissen (de heer Claes zegt het; ik heb ze niet nageteld) te rangschikken vallen, is het toch wel eenigszins verklaarbaar dat het woord niet in een paar kolommen af te handelen was.

Ik kan niet nalaten, hier noch een kleine vraag te doen. Als ik mij veroorloofde, ook maar den geringsten twijfel uit te spreken aangaande 's heeren Claes liefde voor zijn moedertaal, die hij zelf onovertroffen noemt, dan zou hij zich zeker beleedigd achten. Maar dan wil ik toch gevraagd hebben, hoe die onovertroffen liefde voor de moedertaal te rijmen is met het feit dat een gevoel van afschrik bij hem opkwam, toen hij het artikel *opkomen* nog maar half gelezen had? Zou hij zich niet veeleer hebben moeten verblijden over zulk een rijkdom, waarmede hij bij andere gelegenheden zoo gaarne praalt?

Wie geestkracht noch geduld genoeg heeft, om een artikel als *opkomen* in zijn geheel te lezen en te begrijpen, doet beter, zou ik meenen, in het Woordenboek heelemaal niet te lezen, want er staan nog al langer en moeilijker artikels in!

***

Blz. 38 « Kol. 928 staat : « Zegsw. *Het komt op als kakken* [ik geloof dat *op* hier te veel staat!], plotseling verrijst de begeerte, het plan er toe. » Ik meende, dat zulks eene noodzakelijkheid, eene behoefte was, die met of zonder plan moet voldaan worden! Die zegswijze wordt, indien zij de verklaring behoeft, met een enkel woord verklaard, door het woord : *natuurlijk.* »

Vooreerst wensch ik op te merken dat het « geloof » van den heer Claes, dat *op* hier te veel staat, niet het ware geloof is. Men zegt in Holland wel degelijk : ***dat komt op als kakken***, niet ***dat komt als kakken***; in Vlaanderen zegt men ***dat komt op als groote kakke***. Ten tweede : er is hier geen kwestie van de ***eigenlijke*** beteekenis der zegswijze, maar van de figuurlijke, en de uitlegging : « plotselings verrijst de begeerte, het plan er toe » is volkomen juist, zoowel voor de Zuid- als voor de Noordnederlandsche zegswijze.

Ik vermoed dat de heer Claes uit zijn dialect een andere uitdrukking kent, ***komen als kakken***, die hij met de hier besprokene verwart, en welke de beteekenis heeft die hij ten onrecht aan ***opkomen als kakken*** of ***als groote kakke*** toekent.

* * *

Blz. 39 « **Opkomen.** « Met eene bep. in den 4den nv., aanwijzende de richting waarin (den weg waarlangs enz.) men zich beweegt of de plaats, die men betreedt, zonder dat er sprake behoeft te zijn van eene opwaartsche richting. » — Dat kan ik niet aannemen. De Vlaming (al is naar het zeggen van sommigen « zijn taalgevoel verstompt ») maakt onderscheid tusschen « *de kamer in* » en *de kamer op*, tusschen « *de zaal in* »

en *de zaal op*, tusschen « *de dreef op* », *de dreef af* of *de dreef door*; en in « *het erf op* » ziet hij een *geleeg*, dat, hoe weinig het ook zij, boven den straatweg verheven is. »

Ik ben geneigd te zeggen : alles onverplichte moeite. Het moge alles waar wezen wat de heer Claes zegt, waar heeft hij in het Woordenboek het tegendeel gelezen? Of begrijpt hij niet wat het beteekent : « zonder dat er sprake behoeft te zijn van eene opwaartsche richting »? Er *kan* sprake zijn; er *is* dikwijls sprake van —, men *denkt* dikwijls aan een opwaartsche beweging; maar het *behoeft* niet zoo te wezen. Bij gewenschte beknoptheid kon het zeker niet keuriger noch nauwkeuriger uitgedrukt zijn.

De heer Claes zou deze aanmerking stellig niet gemaakt hebben, was hij er op bedacht geweest dat men, in het Woordenboek lezende, nooit uit het oog mag verliezen dat iedere beteekenis of constructie, die behandeld wordt, een schakel in een keten is, een onderdeel in de uiteenzetting van een reeks beteekenissen die min of meer logisch uit elkaar voortvloeien of historisch op elkaar volgen. Zeer dikwijls is het gevaarlijk zulk een onderdeel op zich zelf, buiten alle verband met wat er aan voorafgaat, te beschouwen, zooals we reeds eenmaal gezien hebben, en wat ik ook hier uitvoeriger zou aantoonen, ware 't niet dat ik daarvoor een paar kolommen van 't Woordenboek zou moeten uitschrijven.

* * *

En nu de laatste aanmerking waaruit moet blijken « dat men in de toelichtingen van het *Woordenboek* geen onbepaald vertrouwen mag stellen. »

Blz. 39 « Bij **Oog**, dat hier nog algemeen vrouwelijk is, staat: « Alleen in 't Hageland is *oog* in twee gevallen onzijdig. Men zegt namelijk: *iemand goed in 't oog houden* en *iets op 't oog zien* (zie RUTTEN op *Onzijdig* en *Oog*). Anders is ook daar het woord altijd vrouwelijk. »...

Oog is in 't Hageland, zonder uitzondering, vrouwelijk. Men zegt daar *in de oog* en *op de oog*: dat kan men overigens zien bij TUERLINCKX. Zoo nu een enkele Haspengouwer *in 't oog, op 't oog* zegt, daarom is *oog* in zijne opvatting nog niet onzijdig, evenmin als *weide*, als hij zegt: *Oëp te wää* (op de weide). Die verharding van *d(e)* tot *(he)t* is zeer gewoon, en als de Hagelander en de Haspengouwer zeggen: *naar 't school, naar 't stad*, dan volgen zij daarin het gebruik onzer voorzaten na; anders zeggen zij *de aa (oude) school, de schoonste stad.* »

Gesteld dat de verklaring, die hier gegeven wordt van uitdrukkingen als *op 't oog*, *in 't oog*, *naar 't stad* enz. in 't Hageland, juist zij (wat echter niet het geval is), dan is de critiek op zijn minst aan een verkeerd adres gericht: ze treft niet den bewerker van 't artikel *oog* in 't Woordenboek, maar Rutten en Tuerlinckx. De eerste zegt op het woord *bosch*: « Dat mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden, in vaste uitdrukkingen als onzijdig voorkomen is geen ongewoon verschijnsel. » En op het artikel *onzijdig*: « In 't Haspengouw hebben we eenige vaste uitdrukkingen,

waarin mannelijke of vrouwelijke substantieven immer onzijdig voorkomen. » In *beide* artikels vermeldt Rutten dan een reeks uitdrukkingen, waarin zich de besproken eigenaardigheid voordoet, daaronder ook : *iemand in 't oog houden;* op het artikel *oog* komt daar dan nog bij : *iets op 't oog zien.*

Van zijn kant zegt Tuerlinckx in zijn inleiding, blz. XVII : « in sommige uitdrukkingen gebruikt men het onz. geslacht in de plaats van het man. of vr. », en laat dan ook een aantal uitdrukkingen volgen, op een paar na dezelfde die bij Rutten staan. Wat meer is, Tuerlinckx geeft *oog* op als vrouwelijk, ja, maar **ook** als onzijdig, en vermeldt **niet**, dat men zegt *in de oog* en *op de oog*. Het is er dus verre van af, dat men bij Tuerlinckx kan zien, dat *oog* in 't Hageland « zonder uitzondering » vrouwelijk is. Wil de heer Claes ons mededeelen, waar dat in 't Hagelandsch Idioticon wél te zien is, dan zullen wij hem daarvoor zeer dankbaar zijn.

Ziedaar dan het materiaal waarop de bewerker van 't artikel *oog* steunde, om te schrijven wat de heer Claes als fout beschouwt. Heeft hij gelijk, dan treft de critiek mijne zegslieden. Het tegenovergestelde volhouden, is meteen beweren, dat de Redacteuren van 't Nederlandsch Woordenboek alle Nederlandsche dialecten in de perfectie moeten kennen, een onzinnigen eisch die de Redactie recht zou geven te zeggen : als de Zuidnederlandsche idiotica,

zelfs die welke samengesteld zijn door een man van 't gewest zelf, die zijn gansche leven ter plaatse doorbracht, — als die idiotica zóó onbetrouwbaar blijken, doen wij beter, althans voorzichtiger, van hun inhoud niet langer gebruik te maken.

* * *

De eerlijkheid gebiedt te erkennen dat de op- of aanmerkingen welke de heer Claes gemaakt heeft naar aanleiding van ***Bedauwelen***, ***Bekoren***, ***Bekoring***, ***Bezoeking***, ***Beter dat brood naar den oven smaakt dan naar de moel***, ***Bruid*** in de beteekenis B, 3), ***Gelijk*** in zinnen als ***ik had het gelijk in 't oog***, ***Opheffen*** en ***Opheffing***, op kleinigheden na, gegrond zijn.

Evenzoo de herhaalde klacht, dat de Haspengouw verward wordt met het Hageland. De fout is te betreuren, en er zal voor gewaakt worden dat het niet weer gebeurt. Maar me dunkt, daar wordt wel wat veel belang aan gehecht : de verwarring is verklaarbaar, aangezien noch Tuerlinckx, noch Rutten nauwkeurig de grens tusschen het Hageland en de Haspengouw aanwijzen, en Rutten voor tallooze woorden eenvoudig naar Tuerlinckx verwijst, wat wel bewijst dat in den woordenschat der beide streken veel gemeenschappelijks is.

* * *

Als we nu de balans van dit overzicht willen opmaken, dan mag ik gerust zeggen dat het be-

wezen is, dat de aanmerkingen van den heer Claes, op een twaalftal na, zonder eenige bewijskracht zijn, maar integendeel berusten op onnauwkeurig lezen en verkeerd inzicht.

Met dit al is het niet mijn bedoeling te beweren, dat het Woordenboek vrij zou zijn van fouten. Het is menschenwerk, en als alle menschenwerk heeft het « verbeterens noot », naar het trouwhartig woord van Jacob van Maerlant. Er zijn fouten en leemten in, de eene al belangrijker dan de andere : de bewerkers weten het maar al te goed. Is het niet merkwaardig, dat de heer Claes dáárvan niet meer opgemerkt heeft, en zich is gaan stooten aan zooveel dat wel degelijk in den haak is? Maar gesteld nu nog, dat al zijn aanmerkingen zonder uitzondering gegrond zijn, ja, dat hij er dubbel zooveel kan te berde brengen, wat heeft dat te zeggen, vergeleken met al het overige dat wél juist is? Is het rechtvaardig te toonen dat men alleen oog heeft voor de gebreken, en den schijn aan te nemen, dat er niets uit het Woordenboek te leeren valt? Is het rechtvaardig te eischen dat de Redactie alles zou bijvoegen wat wij weten, en alles zou weglaten wat wij overbodig vinden?

Ik kom thans tot een uiterst kiesch punt : de bewering van den heer Claes, dat het *Woordenboek* partijdig is tegenover Zuid-Nederland; kiesch in een dubbel opzicht, doordien het een hatelijkheid is aan het adres van mannen wier eerlijkheid en nauw-

gezetheid van geweten ver boven mijn lof verheven zijn, en het uiterst pijnlijk is voor mij, tegenover een mijner medeleden de ongegrondheid dézer beschuldiging te moeten aantoonen.

Toen de heer Claes zeide, dat gansche reeksen woorden, die bij oudere, zelfs Hollandsche schrijvers gedurig voorkomen en hier dagelijks gehoord worden, in 't Woordenboek ontbreken, toen noemde hij die « dood gezwegen. » Laat ons niet vergeten, dat dit Zuidnederlandsche woord een zeer ongunstige beteekenis heeft : het onderstelt een boos opzet. Wij hebben gezien wat er van het ontbreken dier gansche reeksen woorden aan is; we hebben gezien dat ons medelid een aantal leemten in het Woordenboek heeft ontdekt, die eenvoudig niet bestaan. Maar al bestonden ze, nog zou niemand het recht hebben van « doodzwijgen » te spreken. Zoo iets achten de mannen die het Woordenboek bewerken verre beneden zich. Hoe gaarne zou ik gelooven dat de heer Claes zich daar alleen wat sterk heeft uitgedrukt, maar helaas het vervolg zijner *Wenken* laat daaromtrent niet den minsten twijfel over. Wat het Woordenboek zegt, wordt zonder eenig gewetensbezwaar op de schromelijkste wijze verdraaid.

Blz. 12 « **Bestellen** (het vee —), het vee van voeder voorzien, door KILIAEN geboekt en heel Z.-N. door geboekt, mag ook nog geen Nederlandsch heeten. »

Het Woordenboek zegt : « in verschillende gewesten nog thans in gebruik » ; er volgen voor-

beelden uit De Bo en Cornelissen, en een uit het *Bancket-werck* van den **Zeeuw** Jan de Brune (17de eeuw). Het Woordenboek constateert dus het feit, dat *het vee bestellen* niet *overal* gebruikt wordt, meer niet. Het voorbeeld uit De Brune bewijst, dat het ook in Zeeland bekend geweest is en misschien nog is; verder in het Noorden is de zegswijze blijkbaar niet in zwang geweest. Had het Woordenboek ze zonder meer vermeld, dus « als algemeen Nederlandsch gestempeld », *het had* **willens en wetens** *een onwaarheid verkondigd.*

* * *

Blz. 14 « **Geraadzaam** heet « in N.-N. verouderd en door *raadzaam* vervangen, maar in Vlaamsch-België nog heden in gebruik ».

Uit de voorbeelden blijkt, dat de Noordnederl. schrijvers vroeger *geraadzaam* schreven; bij ons is het nog springlevend; waarom wordt het dan gebrandmerkt? »

De heer Claes spreekt hetgeen het Woordenboek zegt, niet tegen. Wat is er dan verkeerd, en waar is het brandmerk? Kan de Redactie het helpen dat men thans in Noord-Nederland alleen *raadzaam* zegt, en in Zuid-Nederland alleen *geraadzaam*? Moeten de Hollanders daarom misschien weer *geraadzaam* gaan zeggen?

* * *

Blz. 33 « **Oorpeuluw**, « het in West-Vl. gebruikelijke woord voor: *oor-, hoofdkussen.* »

Wij gebruiken naast *oorkussen* veelal *oorpulf*, bij KIL. *oor-peluwe*, bij HALMA *oorpeuluwe*, bij WEILAND *oorpeuluw*, bij HEREMANS *oorpe(u)luw*, bij KUIPERS *oorpeuluw*. — De West-Vlamingen mogen dus gerust voortgaan met *oorpeuluw* te gebruiken. »

Het Woordenboek verbiedt den W.-Vl. immers niet, het woord bij voortduring te gebruiken! Het feit alleen, dat het woord opgenomen is, bewijst reeds dat de heer Claes zich in zijn opvatting vergist. Hij meent oogenschijnlijk, dat *oorpeuluw* ook Noordnederlandsch is, omdat het bij Halma, Weiland en Kuipers voorkomt; maar iedereen die de geschiedenis onzer lexicographie kent, weet dat Halma en Weiland, evenals al onze oudere woordenboekmakers, eerst den ouden Kiliaan en daarna elkander eenvoudig hebben uitgeschreven. Wat Kuipers betreft, deze is geen uitzondering op den regel: waarschijnlijk heeft hij het woord uit Heremans overgenomen. Ik meen dat te mogen opmaken uit het feit dat hij in zijn groot *Geillustreerd Woordenboek* uitdrukkelijk zegt dat *Oorpeluw* **Zuidnederlandsch** is; in zijn kleiner boek had hij voor dergelijke mededeelingen blijkbaar geen plaats.

Daarmede is het beroep van den heer Claes ijdel en nietig gebleken. Nu nog een vraag : waarom heeft ons medelid « doodgezwegen » dat Van Dale *oorpeuluw* niet kent? Gaf hem dat niets te denken?

* * *

Blz. 33 « **Oorsmout,** « thans nog in het Hageland gebruikelijk (zie RUTTEN op *Oor*) ».

RUTTEN schreef (ik zeide het reeds herhaaldelijk) een *Haspengouwsch Idioticon*. *Oorsmout* staat ook bij TUERLINCKX, die eene *Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon* schreef. Maar het woord wordt ook opgegeven door KUIPERS. Neen, het moet niet verstooten worden! Het is minder bes*met*tend, minder *smotsig*, dan *oorsmeer*. »

Altijd dezelfde geschiedenis! Het Woordenboek verstoot immers het woord niet, het verzekert integendeel zijn voortbestaan!

Dat *oorsmout* bij Kuipers voorkomt, bewijst al heel weinig : in zijn grooter werk heeft hij de restrictie bijgevoegd : « weinig meer in gebruik ». Het is van meer belang, dat Van Dale het woord heelemaal niet kent. Niettegenstaande *oorsmout* dus zeer zeker verre van algemeen bekend is, werd het toch in het Woordenboek opgenomen; het is zelfs een artikel, terwijl vele woorden, die van uitgebreider gebruik zijn, vaak alleen onder de samenstellingen vermeld worden. Dan nog komen beweren, dat het verstooten wordt, is toch wat al te kras!

Het is daarenboven volkomen onjuist, als zou *oorsmout*, « minder smotsig » (hoe kiesch uitgedrukt!) zijn dan *oorsmeer*. Wie alleen *oorsmeer* of, gelijk de Gentenaar, *oorevet* kent, heeft geen besef van de meerdere voornaamheid van *oorsmout*, en omgekeerd. Ten slotte : al bestond een dergelijk verschil tusschen de beide woorden, dat zou nog geen reden zijn om het minst voorname der twee niet op te nemen; wel echter om van dat verschil melding te maken.

***

Blz. 35 « *Op de zee, op de Maas liggen* (van steden gezegd), dat, volgens de aangehaalde voorbeelden, vroeger de Nederlanden door gebruikt werd, is « thans alleen in Vl.-België » nog — toegelaten? — HALMA en WEILAND geven : *Keulen ligt op den Rijn.* »

Nog toegelaten? Wel zeker, waarom niet? Het Woordenboek zegt immers, als onderdeel van het gebruik van *op* om de onmiddellijke nabijheid aan te wijzen :

« Vooral ter aanduiding der gelegenheid van plaatsen in de onmiddellijke nabijheid van de zee of van eene rivier. Thans alleen nog in Vlaamsch-België. »

Wie kan daar nu in Gods naam uit lezen, dat de Vlamingen niet langer mogen zeggen : *Antwerpen ligt op de Schelde?* Laten zij het doen zooveel zij willen. Geen enkel mensch in Holland heeft er bezwaar tegen. Maar dat neemt niet weg, dat men 't in Noord-Nederland niet meer zegt, en dat is immers al wat beweerd wordt!

Dat het beroep op Halma en Weiland niets « inhoudt », hoeft geen nader bewijs meer.

* * *

Het is natuurlijk niet noodig alle aanmerkingen van denzelfden aard te bespreken, het antwoord is toch altijd hetzelfde; alleen voor nog een tweetal schijnt dat wenschelijk.

Blz. 35 « *Op klokslag* —, *op slag van* (*tien uren* b. v.), d. i. : tegelijk met den klokslag, « alleen in Z.-N. : in N.-N. zegt men *met het slaan van* »! Zoodat TONY in plaats

van : « Van Bottel komt elken donderdag op klokslag drie, drinkt zijne koffie... » beter zou geschreven hebben : « Van Bottel komt elken donderdag met het slaan van drie.... »

Hoe komt de heer Claes er aan? Geen enkel woord in 't Woordenboek geeft recht tot een dergelijke gevolgtrekking. Er is veeleer reden tot dankbaarheid, aangezien het Zuidnederlandsch taalgebruik zoo nauwkeurig beschreven wordt.

Maar nog zijn we aan 't ergste niet toe. De heer Claes veroorlooft zich ook aardigheden als de volgende :

Blz. 35 « *Op korten tijd, op minder dan een uur, op drie dagen* enz., « alleen in Z.-N.; in N.-N. zegt men *in.* » — 't Is goed dat het de Zuidnederlanders niet zijn, die *in* zeggen, anders ware 't : « een gallicisme, naar het Fr. *en peu de temps....* » In Noord-Ned. mag men gallicismen maken. Intusschen geeft WEILAND : *Rome is niet op eenen dag gebouwd.* »

Me dunkt, dat dergelijke insinuaties aan een wetenschappelijk betoog vreemd moesten blijven.

Intusschen komt door de aanmerking die er aanleiding toe gaf, 's heeren Claes onnauwkeurig lezen en citeeren van wat er gedrukt staat, en zijn gebrek aan inzicht in taalkundige vraagstukken opnieuw helder aan het licht.

Ons medelid beroept zich op Weiland. Hoe komt het dat hij, sedert dertig jaar zulk een belangstellend lezer van 't Woordenboek, niet opgemerkt heeft dat hij dáárin zelf veel beter materiaal kon

vinden? Op twee verschillende artikelen kan men immers het spreekwoord lezen ***Aken en Keulen zijn niet op een dag gebouwd*** (zie ***Aken,*** Dl. II. kol. 13, en *Bouwen* (III), Dl. III, kol. 778). Hij had dan immers kunnen uitroepen : ziedaar het Woordenboek op heeterdaad van tegenspraak betrapt? Toch niet.

In het Woordenboek staat, dat *op* in eigenlijke tijdsbepalingen te kennen geeft (Dl. XI, kol. 285 vlg.) :

« *a*) Op een of meer oogenblikken in den loop van de genoemde tijdruimte.

b) Gedurende, in de genoemde tijdruimte. **Thans** alleen in Zuid-Nederland; in Noord-Nederland zegt men *in*. »

Dat woordje **thans** heeft de heer Claes volkomen over het hoofd gezien. Er is dan ook geen enkele Noordnederlander die thans zou zeggen of schrijven :

« Op de drie jaren die sedert de nederlaag der Nerviërs verloopen waren, hadden deze *enz.*, DAVID, *Hist.* 1,181. Op drie kwart uurs zal ik den weg afleggen, CONSC. 1,350*b*. Op minder dan een oogenblik was de kruiwagen volgeladen, 3,17*b*. Op vier dagen hebben ze mij dat daar in de stad aaneengeflikt, 3,345*b*. Een dozijn dweepers en evenveel schurken slaagden er in, op ongelooflijk korten tijd, zich meester te maken van Frankrijk, ROOSES, *Derde Schetsenb.* 193.» *(Er staan nog meer voorbeelden in 't Woordenboek).*

In al dergelijke gevallen zegt de Noordnederlander, en ook menig Zuidnederlander : *in*, en geen mensch zal er aan denken daar een gallicisme in te zien. *Op* is alleen gebleven in het zooeven

genoemde spreekwoord *Aken en Keulen zijn niet op één dag gebouwd*, waarnaast reeds sedert lang (1) bestaat : *Rome is niet op een dag gebouwd*. Maar daardoor wordt niet onwaar gemaakt wat in het Woordenboek gezegd is : iedereen weet immers dat in zeer vele spreekwoorden, spreekwoordelijke uitdrukkingen en zoogenaamde « versteende » uitdrukkingen, oude woorden en vormen bewaard blijven die daarbuiten in 't geheel niet meer gebruikt worden. Daarenboven, al schrijft iedereen *Aken en Keulen zijn niet op een dag gebouwd*, in de dagelijksche omgangstaal wordt dit *op* vaak door *in* vervangen.

Men ziet dat er volstrekt geen reden bestond, om aan het adres der Redactie, inzonderheid aan 't adres van een harer leden, de onheusche aardigheid te richten die in de laatstbesproken aanmerking voorkomt. Maar dat is nog niets vergeleken bij het volgende :

Blz. 15 « Terwijl menige uitdrukking verdacht gemaakt wordt door de toevoeging « Zuidnederlandsch », dat is : minder aan te bevelen, ontbreekt bij eenen hoop woorden de eene of andere gangbare beteekenis »,

waarop dan de aanwijzing van de zoogenaamde leemten in de artikels *Aanslaan* en *Afdragen* volgt.

---

(1) Zie STOETT, *Nederlandsche Spreekwoorden*, nr 68.

Voorwaar, het is plicht een ernstig woord van protest te spreken tegen dit insinueeren van onbewezen, niet bewijsbare en niet bestaande bedoelingen. De heer Claes beweert iets, waaraan geen enkel lid der Redactie ooit gedacht heeft.

Hoe hij tot die zonderlinge opvatting van de bedoelingen der Redactie gekomen is, is me verre van helder, en ik durf daaromtrent slechts een bescheiden gissing wagen. In het Woordenboek wordt dikwijls het woordje *gebruikelijk* gebezigd, b. v. *thans niet gebruikelijk*, *alleen in Zuid-Nederland gebruikelijk*, enz. Het is de nuchterste, de neutraalste wijze die men uitdenken kan om te kennen te geven dat een woord tot het gebruik behoort, in gebruik, gewoon is. Toch heeft ons medelid blijkbaar een hartgrondigen hekel aan dat woord; telkens en telkens weer drukt hij de laatste lettergreep cursief, en dit heeft mij op dit denkbeeld gebracht: verwart de heer Claes *gebruike*lijk soms met *bruik*baar? Tot in de 17de eeuw beteekende *gebruike*lijk inderdaad *bruik*baar. Is dat wellicht in de Haspengouw en in 't Hageland nóg het geval, en is daarin de oorsprong van 's heeren Claes meening te zoeken, dat « *in Zuid-Nederland gebruikelijk* », en het daarmede gelijkstaande « *in Zuid-Nederland* », een afkeuring behelst?

Het zou zeker vreemd zijn vanwege iemand die zoo lang en zoo veel in 't *Woordenboek* gelezen heeft als de heer Claes, wien het artikel *gebruikelijk* toch wel eens onder de oogen moet geko-

men zijn. Wie weet? In elk geval kan dat niet de eenige oorzaak zijn, wat ik opmaak uit den volgenden eisch welke gesteld wordt, wil het Woordenboek niet langer van partijdigheid beschuldigd worden :

Blz. 40 « Het weglaten van de aanhaling *Zuidnederland* (*sic!*). Want als de Redactie na grondige studie het opnemen van een woord gepast oordeelt, dan is zij den lezer daarover geene rekenschap verschuldigd. Ik heb aangetoond, dat eene menigte woorden onvoorwaardelijk opgenomen worden, die in Zuid-Nederland en zelfs in een deel van Noord-Nederland onbekend zijn; waarom zouden de uitdrukkingen, die alleen in Zuid-Nederland voortleven, maar waarvan de wettelijke afkomst bewezen is, met minder voorkomendheid behandeld worden? Daarbij staat het immers iedereen nog volkomen vrij die woorden te gebruiken of niet. »

Die eisch, welke door de Redactie onmogelijk kan ingewilligd worden, bewijst niets anders dan dat de heer Claes een halve eeuw en meer bij zijn tijd ten achter is, en dat hij nooit, als het nog moest bewezen worden, het Woordenboek met aandacht gelezen heeft; dat hij van doel en strekking van het groote werk niet het minste begrip heeft.

« De Redactie is geen rekenschap verschuldigd ». Voorzeker : neen! Maar 't is juist het systeem, het opzet der jongere Redactie, daarvan rekenschap te **willen** geven; zij meent het voor de geschiedenis der taal, zoowel de verledene als de toekomende, te **moeten** doen; het is haar niet voldoende, de

verklaring en omschrijving van de hedendaagsche beteekenissen der Nederlandsche woorden te geven, zij wil tevens hunne geschiedenis in het licht stellen, chronologisch en topographisch; zij wil niet alleen uiteenzetten hoe het is en hoe het geweest is, maar verklaren hoe en waardoor het zoo **geworden** is als het thans is; en ze kent geen hooger ideaal dan zoo nauw mogelijk aan te sluiten bij het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Verdam, zoodat men, eenzelfde woord in de beide lexica bestudeerende, zijn geheele geschiedenis, van de vroegste middeleeuwen tot op dezen dag, kunne nagaan.

Dat hooge doel tracht de Redactie te bereiken buiten alle overweging van practischen aard om, op zuiver wetenschappelijken grondslag, geheel objectief, zonder te willen vaststellen hoe het moet zijn. De tijd is lang voorbij, toen de taal**kundigen** meenden aan het taal**gebruik** wetten te mogen en te **kunnen** voorschrijven; zij hebben te goed ondervonden dat de spraakmakende gemeente zich aan hun adviezen toch niet stoort. Daarom zwijgt de Redactie van 't Nederlandsch Woordenboek hoe langer hoe meer over 't aanbevelenswaardige van 't gebruik (1); of, indien er wat over gezegd wordt,

---

(1) Men denke b. v. aan de behandeling van uitdrukkingen als *mannen van goeden wil*, *bestendige secretaris*, *betalende school*, *bedachteloos*, *beweegloos*, *begeesteren*, *begeestering*, enz. enz.

dan gebeurt het alleen met de uiterste bescheidenheid (1).

Het Woordenboek ***brandmerkt*** dan ook de Zuidnederlandsche uitdrukkingen ***niet; het maakt ze niet verdacht;*** het behandelt ze ***niet*** met minder voorkomendheid dan de Noordnederlandsche; de toevoeging ***Zuidnederlandsch*** beteekent ***niet:*** minder aan te bevelen. Er wordt alleen geconstateerd, behoudens vergissing, dat een of ander taalverschijnsel tot een zeker gebied beperkt is. De Redactie maakt de taal niet, ze vindt ze, en wijst aan wat hier, wat daar; wat overal, wat slechts ergens ***gebruikelijk*** was of is. ***Bruikbaar*** blijkt het te zijn, want : men gebruikt het. Het Woordenboek moet in de eerste plaats bevatten datgene wat **algemeen** gebruikelijk is, en bij zulke woorden staat ook nooit iets omtrent Zuid- of Noord-Nederland. Maar telkens komt het voor, dat een woord of een uitdrukking slechts een beperkt gebied heeft, en dan moet de Redactie dat zoo goed mogelijk vermelden, niet om

(1) Een enkel voorbeeld, het eerste het beste dat mij te binnen schiet, dl. III, kol. 779 :

« In den laatsten tijd is het woord *bouwen*, in navolging van nhd. *bauen*, ook wel gebezigd van spoorwegen, havens, dijken enz. (« Het bouwen van spoorwegen en het voltooien van het vestingstelsel », *Uit eene Memorie van toelichting bij eene staatsbegrooting*). Het schijnt wenschelijk de eigenaardige vanouds hiervoor gebruikelijke woorden *aanleggen* enz. te handhaven ».

Stellig zou De Vries dit gebruik als een « aanstootelijk germanisme » hebben « gebrandmerkt ».

het af te keuren, maar ter wille van de juistheid. Wanneer alleen te Amsterdam, of alleen te Antwerpen, of alleen te Gent een bepaalde term bestaat, dan kan dat niet zonder meer als algemeen Nederlandsch worden vermeld. Tot wat zou het trouwens helpen, het te doen? woorden, in Noord-Nederland onbekend, zoodoende tot Nederlandsch te stempelen? Zouden ze 't daardoor zijn? Neen immers. Laten wij toch niet vergeten, dat, van een streng wetenschappelijk standpunt, eenheid van taal tusschen verschillende gewesten van een land een fictie is, niet alleen in de Nederlanden, maar overal op de wereld; dat de zoogenaamde algemeene taal, op den keper beschouwd, volstrekt niet uitgebreid is, en dat hare uitgebreidheid in omgekeerde rede staat tot den bloei der dialecten. Welnu, het Woordenboek, als streng wetenschappelijk werk, moet den toestand aangeven zooals hij is : getrouw, juist. Wat tot geheel, of tot een gedeelte van Zuid-Nederland beperkt is, moet als zoodanig worden aangewezen, evenals wordt aangewezen wat speciaal Hollandsch, Utrechtsch, Overijsselsch, Groningsch, Zaansch, Zeeuwsch enz. is. Dat dit alles even goed en even vaak gedaan wordt als het eerste, schijnt, jammer genoeg, den heer Claes geheel ontgaan te zijn.

III.

De derde vraag van den heer Claes luidt: *Is het Woordenboek niet te uitgebreid in zijne voorbeelden?* Hij beroept zich op De Vries, en komt tot de slotsom dat het niet moeilijk zou zijn te bewijzen, « dat zijne opvolgers in deze zijne bezorgdheid en nauwgezetheid met hem van meening verschillen ».

Het is niet mooi gezegd, naar vorm noch naar inhoud. Als het zoo gemakkelijk was dat te bewijzen, waarom heeft de heer Claes dat dan niet gedaan?

Dat beroep op de beknoptheid van De Vries is inderdaad kostelijk. Zoo er onder de aanmerkingen, die in de jaren zijner werkzaamheid op het Woordenboek gemaakt werden, eene is, waarvoor van een zeker standpunt heel wat te zeggen was, en die dan ook telkens en telkens weer herhaald werd, dan is het wel de klacht dat sommige onderdeelen van het werk veel te uitvoerig behandeld werden en het getal voorbeelden dikwijls grooter was dan strikt noodig. De Vries heeft het altijd beneden zich geacht, het Woordenboek tegen in zijn oog onrechtvaardige beoordeelingen te verdedigen; alleen voor dat ééne punt is hij van zijn gewoonte afgeweken: hij is niet moede geworden te verkondigen, dat hij met den besten wil van de wereld het Woordenboek niet beknopter kon maken dan hij deed; reeds in 1868 verklaarde

hij dat zijn geweten dat niet gedoogde (1), en in zijn Inleiding heeft hij de zaak zelfs tot tweemaal toe ter sprake gebracht. Nadat hij heeft uiteengezet, wat met de aanhalingen eigenlijk beoogd wordt, gaat hij aldus voort:

« Dat wij ons in het bijbrengen van voorbeelden niet lichtvaardig hebben toegegeven, daarvan zijn wij eerlijk bewust. Het publiek ziet alleen de aanhalingen, die wij mededeelen, maar denkt er veelal niet aan, dat zeker een driedubbel aantal uit de verzamelde uittreksels, na toetsing en keuring, door ons is weggelaten. Wij geven slechts datgene wat uit een grooteren voorraad met zorg is uitgezocht. Dat hier of daar wellicht een enkel citaat meer geschrapt had kunnen worden, wil ik niet betwisten. Wij zullen gaarne pogen zooveel mogelijk de spaarzaamheid in acht te nemen. Maar gerust durven wij verklaren, dat wij naar ons beste weten niets hebben opgenomen zonder bepaalde reden en goed overleg » (2).

Niet alleen is deze passage den heer Claes ontgaan, maar merkwaardigerwijze heeft hij zelfs niet bemerkt, dat hetgeen hem wél getroffen heeft tot een andere zelfverdediging van De Vries behoort - het is niet aannemelijk dat hij de door hem aangehaalde zinnetjes behendig uit hun lijst zou gelicht

(1) Zie beneden.
(2) *Inleiding*, blz. LXV vlg.

hebben. Laten wij ze in elk geval eens in hun verband lezen :

« Het kan nu eenmaal niet anders. Een woordenboek bestemd om een beredeneerd overzicht te geven van alles wat de denkende en scheppende geest der natie in de taal heeft nedergelegd, kan onmogelijk in een klein bestek worden samengedrongen. Een uitgebreid museum kan niet in een korten catalogus worden beschreven. Onze Nederlandsche taal wordt in rijkdom van woorden en uitdrukkingen, om de fijnste wijzigingen der begrippen af te beelden, misschien door geene andere overtroffen. Dat alles, hoe beknopt ook, te ontvouwen, eischt vrij wat ruimte, vrij wat meer b. v. dan het dubbel van hetgeen voor een Fransch woordenboek gevorderd wordt. De groote omvang van onzen arbeid is derhalve niet meer dan natuurlijk ; het is zelfs een feit, dat allergunstigst voor de denkkracht en de geestelijke rijpheid onzer natie getuigt, en waarover niemand zich billijk beklagen kan, — indien althans de schuld niet aan onze behandeling ligt. De vraag is alleen, of wij misschien door al te groote uitvoerigheid de betamelijke grenzen zijn te buiten gegaan. Wij vreezen niet, dat dit verwijt ons treffen zal. Het is waar, wij mochten ons niet zoo eng beperken, dat de juiste voorstelling schade zou lijden. Aan alles, wat werkelijk ter opheldering verstrekken kon, moest eene plaats worden ingeruimd, en eene rijke keur van voorbeelden en aanhalingen was onontbeer-

lijk, om de taal in al hare kracht en frischheid te doen leven. Doch wij zijn ons bewust, dat wij overal naar beknoptheid hebben gestreefd, dat wij zuinig zijn geweest op iederen regel, op ieder woord. De aandachtige lezer zal er overal de bewijzen van vinden. Herlezen wij de reeds verschenen afleveringen, dan mogen wij vrijmoedig de bekentenis herhalen, « dat wij niets weten te schrappen, waarbij niet een trek verloren zou gaan van het beeld dat wij poogden te schilderen. » Zoodoende trachten wij, naar onze beste weten, overvloed met spaarzaamheid te vereenigen, en de beschrijving eener taal, die onuitputtelijk is in woorden en vormen, binnen die grenzen te beperken, die het gezond verstand, de goede smaak en de eerbied voor het publiek gebiedend voorschrijven » (1).

Me dunkt, dat men niet eens op de hoogte hoeft te zijn van alles wat over de te groote uitvoerigheid van 't Woordenboek geschreven werd, om te voelen en te begrijpen dat men hier met een *oratio pro domo* te doen heeft. Dat wordt vooral duidelijk als men deze verklaringen leest in het oorspronkelijk verband, waarin ze in de ***Mededeelingen en Opmerkingen betreffende het Nederlandsch Woordenboek*** (1865) voorkomen.

---

(1) *Inleiding*, blz. XCIV vlg. De geheele passage is met geringe wijzigingen overgenomen uit de *Mededeelingen en Opmerkingen betreffende het Nederlandsch Woordenboek* (1865), blz. 14 vl

Het is natuurlijk niet mijn doel, hier het werk van den stichter van het Woordenboek aan critiek te onderwerpen; ik wil alleen laten zien, dat hij er zelf voor uitkwam dat hij het Woordenboek niet kort en beknopt maakte; dat zijn eenige bedoeling was, de menschen te overtuigen dat hij het niet korter noch beknopter maken kon dan hij deed, zonder schade voor het werk en voor de taal zelve : « Men dwinge ons niet — gelijk velen schijnen te verlangen — een Woordenboek af, in haast hoe dan ook neergeschreven, en waar onze natie geen baat bij vinden zou; men gunne ons den tijd om een werk op te bouwen, getuigende van betamelijken eerbied voor de schoone taal onzer vaderen, en waarachtig berekend om aan de behoeften der natie te voldoen. Op die voorwaarde alleen hebben wij onze taak aanvaard. Van die verplichting een haarbreed af te wijken, gedoogt ons geweten niet » (1).

Aldus schreef De Vries in 1868; in denzelfden geest had hij gesproken in 1865 (2); in denzelfden geest, ja dezelfde woorden schreef hij in 1882 (3). Dat zijn waarlijk geen uitingen van iemand die kort en beknopt wil zijn, en er is weinig kans op succes, als men zich dáárop beroept, om de

(1) *Bericht* bij de zevende aflevering van het eerste deel, blz. 3 van het omslag.

(2) *Mededeelingen en Opmerkingen betreffende het Nederlandsch Woordenboek*, blz. 16.

(3) *Inleiding*, blz. xcv.

jongere Redactie te kunnen verwijten dat ze in het opnemen van voorbeelden noch dezelfde bezorgdheid noch dezelfde nauwgezetheid aan den dag legt.

De opvolgers van De Vries zijn *op zijn minst* even bezorgd en nauwgezet. Zij meenen wel eens juist omgekeerd, dat zij beknopter en nauwgezetter zijn dan De Vries, in dezen zin nl. dat zij niet zooveel citaten geven voor één beteekenis, maar meer beteekenissen met de noodige citaten (dat de smaak en het oordeel der verschillende Redacteuren hierin eenig verschil medebrengen, spreekt van zelf). Er is veel meer verscheidenheid in de voorbeelden der jongere Redactie, ze stellen veel meer de geschiedenis van het woord ten toon dan die van De Vries, die daarbij veeleer als literator te werk ging. Naarmate de bouwstoffen van het Woordenboek uitgebreider en rijker werden, naarmate er meer gelegenheid was bij de bewerking der artikelen de geschiedenis van woorden en beteekenissen hun eisch te geven, in dezelfde mate werd er naar gestreefd de aanhalingen uit schrijvers, levend en werkend in een en denzelfden tijd, te verminderen. Het is het hooge, welbewust streven der jongere Redactie, het werk van De Vries bij voortduring te doen beantwoorden aan de eischen der wetenschap en het te voltooien binnen een afzienbaren tijd, en men hoeft niet eens zeer druk in het Woordenboek te studeeren, om dat al heel gauw te merken.

Leg maar eens een artikel uit Deel I naast een ander uit Deel III, V, VI of XI. Vergelijk eens het gedeelte van Deel II door De Vries bewerkt met dat door Dr. Kluyver bewerkt, vergelijk ze nauwkeurig, en laten we elkander dan weer eens spreken. Gij zult me b. v. kunnen vertellen dat De Vries bij ieder artikel, ja bij iedere beteekenis waar 't maar eenigszins mogelijk was, telkens een zeker aantal voorbeelden én uit het Oude én uit het Nieuwe Testament aanhaalde : hij achtte dat onmisbaar, maar de jongere Redactie niet. Gij zult verschil zien in 't behandelen der spreekwoorden en zegswijzen. De Vries begon met ze te vermelden, ieder afzonderlijk; daarna werden ze verklaard, met de noodige verwijzingen naar Harrebommee enz. voorzien; ten slotte volgden twee of meer voorbeelden, waarin de besproken spreekwijze telkens in haar geheel werd herhaald. Ga nu eens na hoe de tegenwoordige Redactie dat tracht te bekorten : de verklaring van 't geen iedereen bekend is, wordt tot het hoog noodige beperkt; de voorbeelden worden niet altijd in hun geheel meer afgedrukt, er wordt dan eenvoudig naar verwezen; verschillende spreekwoorden of zegswijzen, met dezelfde of verwante beteekenis worden zooveel mogelijk in één hoofdstukje vereenigd.

Doch het is niet mogelijk, het verschil in de bewerking thans en vroeger op denzelfden voet verder uiteen te zetten. Een ding is zeker: waarin de leerlingen van De Vries voor hun Meester ook mogen

onderdoen, in nauwgezetheid en in bezorgdheid om de juiste maat niet te overschrijden, stellig en zeker niet!

Het gebrek aan nauwgezetheid en bezorgdheid der tegenwoordige Redactie in het opnemen van voorbeelden zou volgens den heer Claes ook blijken uit de wijze waarop zij « platte, onkiesche uitdrukkingen » behandelt. Ook hier beroept hij zich op De Vries, en spreekt ten slotte zijn overtuiging uit, dat « *platte, onkiesche* woorden en uitdrukkingen » uit het Woordenboek dienen geweerd te worden, en de opstellers moeten redeneeren als J. Sigart in zijn *Dictionnaire du patois de Mons* : « L'ommission des mots tout crus n'est nullement regrettable. » « Als dit voor een idioticon waar is, » voegt ons medelid daaraän toe, « dan zal het zulks ook wel zijn voor een algemeen woordenboek. »

De Redactie kan het met den heer Claes niet eens zijn. Naar haar oordeel is dat niet waar voor 't Woordenboek, en ook niet voor een idioticon. En niet alleen naar de meening der jongere Redactie, maar ook naar die van De Vries. Tegenover het gezag van Sigart stelt zij dat van haar Hoofdman en dat van den grooten Grimm. De heer Claes heeft onderzocht of, en meent bewezen te hebben dat de jongere Redactie het voorschrift van De Vries : *n'appuyez pas* uit het oog verliest. Maar het wil mij voorkomen dat hij dit voorschrift volkomen verkeerd heeft begrepen. Want het *n'appuyez pas* geldt niet het

opnemen der woorden, **maar** hunne **verklaring:** Wat de heer Claes tot staving van zijn gevoelen uit de Inleiding aanhaalt is uit zijn verband gerukt en geeft de bedoelingen van De Vries slechts zeer onduidelijk en onvolledig weer. Laten wij dus alles eerst weer in zijn lijst zetten; waar het van een zuiver wetenschappelijk standpunt het meest op aankomt, wordt door vetten druk aangewezen. De Vries heeft gezegd :

« Zelfs dan, wanneer de volkstaal iets aanbood, dat minder welvoeglijk klonk, dat overkiesche ooren licht kwetsen kon, of wel rechtstreeks tot de platte taal van het gemeen behoorde, mochten wij niet al te vies vallen of uit laffe preutschheid door uitsluiting de taal verarmen. Jacob Grimm heeft terecht opgemerkt, **dat ieder woord op zich zelf rein en onschuldig is,** en dat een verstandig man aan dergelijke uitdrukkingen in een taalmuseum evenmin aanstoot neemt als aan de naakte beelden in eene kunstgalerij of aan de waspraeparaten in een kabinet van ontleedkunde. **De onwelvoeglijkheid van die zaken bestaat alleen in de gedachten die de aanschouwer er mede gelieft te verbinden.** De verrichtingen des lichaams, waarbij men geen getuigen toelaat en waarover men in gezelschap niet spreekt, zijn even natuurlijk als elke andere, eten, drinken, enz. **Scheldwoorden, verwenschingen, vloeken en dergelijke grofheden maken een wezenlijk bestanddeel van de taal uit,** die zich in alle richtingen vrij

moet kunnen bewegen, in het lage zoowel als in het hooge. Behoort al een schrijver, uit eerbied voor zijn publiek en voor zich zelven, altijd de betamelijkheid en de eischen van den goeden smaak in acht te nemen, toch zijn er gevallen, waarin een plat woord de eenig juiste term op de juiste plaats kan wezen. In eene verzameling als de onze mogen zulke woorden zeer zeker niet ontbreken. Uit een taalkundig oogpunt zijn zij niet zelden van het hoogste belang en geven aanleiding tot leerrijke vergelijkingen met de oude aanverwante talen, tot verrassende opmerkingen omtrent de volksbegrippen, die zich in de taal uitspreken. Daarenboven, in het rijk der woorden, evenals in dat der menschen, heeft eene gedurige wisseling plaats van aanzien en stand. Geen woord is uit zich zelf hoog of laag, beschaafd of gemeen. Dat hangt af van het veranderlijk gebruik. *Stinken*, eenmaal eene sierlijke uitdrukking, is nu bijna plat geworden; *aarzelen*, en evenzoo fr. *reculer* en gr. ὀῤῥωδεῖν, alle van lage afkomst, zijn allengs veredeld; *aterling*, in de vuilste straattaal geboren, bekleedt thans eene eereplaats in den hoogeren stijl. En zijn niet de lieve Fransche woorden *tête*, *bouche*, *manger* enz. die het zedigste meisje zonder bezwaar in den mond neemt, aan ruwe Romeinsche soldatentaal ontleend? Wie had te Rome, in fatsoenlijke kringen, van *testa*, *bucca* of *manducare* durven spreken? Dat alles gaat op en neder, al naar de grillige luimen

van het gebruik. **Het Woordenboek, dat de lotgevallen der woorden beschrijft, mag niets uitsluiten wat werkelijk tot de taal behoort.** Het geeft aan alles zijn recht, ook aan het schijnbaar onreine of gemeene, maar dat misschien voorheen edel was of bestemd is om eenmaal op zijne beurt geadeld te worden. **Het komt er maar op aan, hoe men zulke termen verklaart en behandelt.** En dat is iets, waarbij alles afhangt van smaak en van tact. Bovenal mag het Fransche voorschrift gelden : *n'appuyez pas*. In hoeverre wij hier de juiste maat hebben gehouden, mag de lezer beoordeelen ». (1)

Als men de passage aldus in haar geheel leest, dan maakt zij toch wel een heel anderen indruk dan dien welke de uittreksels van den heer Claes ons geven. De Vries heeft niet altijd zoo geredeneerd : hij heeft er zelf aan herinnerd, dat hij in zijn *Ontwerp* veel minder liberaal was, maar dat zijn zienswijze gewijzigd werd onder den invloed der gebroeders Grimm, « die op dit punt een zeer besliste overtuiging hadden, later door Jacob uitgesproken in de Inleiding op het *Deutsches Wörterbuch*, bl. XXXII — XXXIV. » (2) Dat betoog scheen De Vries zoo afdoende, dat hij niet aarzelde zijn vroeger standpunt te verlaten. Me dunkt, dat had de heer Claes wel mogen bedenken, vóór hij met het gezag van J. Sigart kwam schermen.

---

(1) *Inleiding* blz. XLV vlg.
(2) *Inleiding* blz. XLV, noot 1.

In het bovenstaande betoog heeft De Vries veel van Jacob Grimm overgenomen; men vindt echter bij dezen nog een en ander, dat De Vries op den achtergrond heeft gelaten, en toch van een zuiver wetenschappelijk standpunt van het grootste belang is. Zoo zegt de Schepper der moderne Germaansche taalkunde o. a. :

« Das wörterbuch, will es seines namens werth sein, **ist nicht da um wörter zu verschweigen, sondern um sie vorzubringen. es unterdrückt kein ungefälliges wörtchen, keine einzige wirklich in der sprache lebende form**, geschweige reihen von benennungen, die seit uralter zeit bestanden haben, fortbestehn und dem was in der natur vorhanden ist nothwendig beigelegt werden. so wenig man andere natürliche dinge, die uns oft beschwerlich fallen, auszutilgen vermöchte, darf man solche ausdrücke wegschaffen. » (1)

En verder :

« Das wörterbuch ist kein sittenbuch, sondern ein wissenschaftliches, allen zwecken gerechtes unternehmen. » (2)

Dat is dan ook het standpunt der Redactie van het Nederlandsch Woordenboek; het was dat vroeger zoowel als thans. Dat het daarbij vooral op de wijze van behandeling aankomt, op smaak

---

(1) JACOB GRIMM, Inleiding op het *Deutsches Wörterbuch*, kol. XXXIII.

(2) T. a. p., kol. XXXIV.

en tact, is terecht door De Vries gezegd. Nu meent de heer Claes dat de jongere Redactie in dit opzicht te kort schiet en het voorschrift *n'appuyez pas* niet altijd voldoende naleeft. Maar hij vergist zich schromelijk, en ik zal U aantoonen, dat hij ons valschelijk beschuldigt van iets dat hij niet bewijst en ook niet kan bewijzen.

Laten we daartoe zijn aanmerkingen op bepaalde gevallen van nabij beschouwen.

Blz. 44 « Zou... **Betasten** niet meer dan duidelijk verklaard zijn, indien er ook de twee volgende voorbeelden niet bijkwamen, welke de Redactie zich wel zou wachten aan hare zoons en dochters voor te lezen : « Dese hoereerden in Egypten : daar werden de tepelen haars maaghdoms betast. » — N.-B. *sublacta* wordt door VAN WINGHE vertaald door *ghedruct*. — « Jemy ick ben so hiet, betast me toch met jouw hangden. BREDERO. »

Het Wdb. verklaart *betasten* aldus : « Iets of iemand tastend aangrijpen, bevoelen; gewoonlijk om zich van iets te vergewissen. »

Me dunkt, dat is omzichtig genoeg; uit de voorbeelden moet men dan opmaken, dat iets of iemand *betasten* ook wel eens eene obscoene handeling kan zijn. Nu is er maar *één enkel* voorbeeld van dien aard aangehaald, t. w. dat uit een zeer bekend hoofdstuk van Ezechiel. Dat de Roomsche vertalingen (niet alleen die van Van Winghe) hier *ghedruct* lezen, doet niets te zake : het woord *betasten* is immers aan de beurt, niet *drukken*, en de Redactie heeft niet te onderzoeken, welke vertaling in elk

bijzonder geval de juiste is. De heer Claes meent echter, dat in het voorbeeld uit Bredero ook een onkiesche handeling bedoeld is. Wie de plaats in haar samenhang beschouwt, zal zien dat het ***betasten*** vrij onschuldig is. De verliefde Nieuwen Haen noodigt Grietje eenvoudig uit, met haar handen eens aan de zijne te voelen hoe hij brandt van « liefdekoorts ».

***

Blz. 44 « **Broederkenszonde,** in sommige kringen van Vlaamsch België wel eens gezegd voor: ontucht met jongens, paederastie. » Kol. 1443.

Neen, zoo iets zou DE VRIES niet opgenomen hebben! Ik wil zelfs gelooven, dat de Redactie (met de Belgische toestanden minder bekend) geen besef heeft gehad van het bereik van dat schandelijk woord, en het zou mij voor haar innig spijten, indien ik me moest vergissen. 't Is mogelijk dat men « in sommige kringen van Vlaamsch België weleens » zoo spreekt; o! de laster en de wulpschheid hebben nog hun laatste woord niet gezegd; maar een eerlijk Woordenboek moest de lastertaal van laffe eerloozen onder een deftig volk niet voortplanten! »

Ik begin met er de aandacht op te vestigen, dat over de verklaring zelf, die 't Woordenboek van *broederkenszonde* geeft, gezwegen wordt. Het *n'appuyez pas* is dus niet uit het oog verloren.

Verder ben ik diep overtuigd dat De Vries, had hij *broederkenszonde* gekend, dat woord wel degelijk zou opgenomen hebben; waarschijnlijk zou hij zich ook zeer verbaasd hebben over den vertoornden

toon en de groote woorden van den heer Claes. Dat woord is voor de bewerkers van het Woordenboek niet schandelijker dan eenig ander; zij hebben niet te onderzoeken of de personen, die het hebben in zwang gebracht, waarheid spraken of « lastertaal »; het woord bestaat, en daarmede uit. Ofschoon het niet elken dag door iedereen gebruikt wordt, maar alleen « in sommige kringen », heeft het evenveel recht op een plaats in 't Woordenboek als b. v. *bestendige secretaris*, waarvan precies hetzelfde geldt. Door het op te nemen, **zal** het Woordenboek « de lastertaal van laffe eerloozen onder een deftig volk **niet** voortplanten » : leert iemand dat woord pas uit het Woordenboek kennen, niets verplicht er hem toe, het te gebruiken; doet hij dat wel, dan pleit dat niet tegen het Woordenboek, maar tegen hem!

***

Blz. 45 « **Bevliegen,** « 3) In de volkstaal gebruikt voor..... » heb ik nooit ontmoet : ik vindt (*sic*) het in geen mijner talrijke woordenboeken. Waar wordt het gebruikt? 't Is eene *grivoiserie*, gelijk er « in sommige kringen » wel meer gehoord worden, maar die zoo min in een geschikt woordenboek te pas komen, als de leden dier kringen in een fatsoenlijk gezelschap. »

Alweer bezwaar tegen het opnemen, niet tegen de verklaring op zich zelve.

Het schijnt wel dat de heer Claes met de logica op gespannen voet staat. Eerst eischt hij in 't Woor-

denboek een plaats voor allerlei, binnen enge grenzen beperkte dialectische uitdrukkingen, ook al staan zij in geen enkel *boek* vermeld; nu weigert hij een plaats aan een vrij verspreid woord, **omdat** het in geen enkel *woordcnboek* staat. Het eene oogenblik verkondigt hij dat de Redactie, « als ze na grondige studie het opnemen van een woord gepast oordeelt, ... den lezer daarover geene rekenschap verschuldigd is »; het andere, zoodra hij een woord tegenkomt dat hem onbekend is, roept hij haar op ter verantwoording, en wil hij weten waar zij 't woord vandaan haalt. Het mooiste van al is intusschen, dat in dit geval naar den bekenden weg gevraagd wordt : de criticus zelf citeert uit het Woordenboek : « in de volkstaal gebruikt », en iedereen weet toch wel wat dat beteekent : in de volkstaal van Noord-Nederland, wat niet precies hetzelfde is als « in sommige kringen ». Het woord is dan ook geen *grivoiserie* -- is het niet eigenaardig en karakteristiek, dat voor de flaminganten niet het Latijn, maar het Fransch « dans les mots brave l'honnêteté »? — zooals reeds blijkt uit de wijze waarop het Woordenboek zich over den oorsprong der beteekenis uitlaat.

De heer Claes twijfelt aan het bestaan der besproken beteekenis, omdat hij ze in geen enkel zijner talrijke woordenboeken vindt. Maar als het Woordenboek alleen woorden en beteekenissen mag opnemen, die reeds in andere woordenboeken staan, waartoe moet het dan dienen? Dan kunnen we ons

immers even goed met die andere behelpen? Staat het Woordenboek dan niet vol van woorden, uitdrukkingen en beteekenissen, die men tot nog toe nergens geboekt vond, en strekt juist dát niet tot meerdere aanbeveling van het werk? Is niet juist een der voornaamste redenen van zijn bestaan, zoo niet de voornaamste : de dringende behoefte aan een inventaris onzer taal in haar tegenwoordigen toestand? het levendige besef, dat er zooveel woorden en beteekenissen zijn die tot nog toe niet opgeteekend werden? De Vries heeft dan ook verklaard, dat het de plicht was der Redactie juist datgene wat vroeger nooit vermeld werd « met bijzondere zorg op te zamelen en met liefde te behandelen » (1), en die zorg en liefde moeten gelijkelijk besteed worden aan alle woorden zonder onderscheid : de wetenschap kent geene *edele* en *onedele* woorden.

Doch niet alleen om zich zelve moest deze beteekenis van *bevliegen* opgenomen worden. Uit het Woordenboek kan men zien, dat de afleiding *bevlieging* in de Hollandsche spreektaal gewoon is voor : een plotseling overvallende lust tot iets, wat door een voorbeeld uit Couperus zeer aardig wordt geillustreerd. Met welke beteekenis van het simplex kan die der afleiding wel in verband staan? Met de eerste : vliegende bereiken? Onmogelijk. Met de tweede : door vliegen verkrijgen? Evenmin. Daaren-

(1) *Inleiding*, bl. XLV.

tegen laat ze zich heel wel in verband brengen met de derde, en zoo hebben we hier weer een voorbeeld van een *kiesch* gebruik, dat aan een *onkiesch* ontleend is. Het is wel de moeite waard, dat te constateeren, maar hoe wil men dat kunnen doen, als de onkiesche beteekenis van *bevliegen* uit het Woordenboek, d. w. z. uit ons wetenschappelijk materiaal, moet « gebannen » blijven?

***

« **Bruien,** I) A, waar de Redactie nochtans bij opmerkt : « Behoort vooral thuis in de Hollandsche volkstaal, en is vandaar doorgedrongen in de gemeenzame spreek- en schrijftaal der 17de en 18^e^ eeuw, waar 't een zeer gewoon woord geweest is; thans is het meer en meer aan 't verouderen ». En toch worden aan dat woord zeven kolommen besteed ».

Ziedaar een duidelijk voorbeeld met hoe weinig aandacht sommige menschen lezen. Wat de heer Claes in deze aanmerking uit het Woordenboek aanhaalt, slaat immers niet op het geheele artikel, maar alleen op de beteekenis die onder **I, A)** behandeld is. Nu zijn aan deze beteekenis **twee derden van één** kolom besteed, niet **zeven kolommen.**

***

« **God Melis,** voor de H. Hostie. Die spottende uitdrukking, door het redeverband, waar zij in oude schriften voorkomt, duidelijk, zal immers door geen verdraagzaam mensch nog gebruikt worden? »

Of die uitdrukking door geen verdraagzaam mensch nog zal gebruikt worden, is hier de vraag niet. Het Nederlandsch Woordenboek een historisch werk zijnde, is de vraag alleen : wat gebruikt werd of wordt.

Daarenboven geloof ik *niet*, dat die uitdrukking door het verband duidelijk is ; zij kan dat alleen zijn voor hem die in de geschiedenis van en in de letterkunde over de godsdiensttwisten goed thuis is. Een gewoon katholiek onzer dagen, althans een Belgische katholiek, zal niet zoo dadelijk vatten dat er in *God Melis* een woordspeling met *Meel* zit, te meer daar hij volstrekt onbekend is met de bezwaren welke de protestanten tegen de H. Hostie hebben.

***

« **Broodgod.** « Schimpende benaming, bij de Geuzen in gebruik, van de (uit brood bereide) H. Hostie in den R. K. eeredienst. » — Dat was duidelijk genoeg ook zonder voorbeelden er bij. »

Duidelijk genoeg, maar toch niet zonder tact verklaard, niet waar?

Die voorbeelden zijn volstrekt niet overbodig. Ze dienen immers niet uitsluitend, ja slechts bij uitzondering om de omschrijving der beteekenis te verduidelijken ; bij verouderde of ongewone woorden of beteekenissen gelden ze als bewijsplaatsen voor dezer bestaan ; maar vooral dienen zij om de geschiedenis : ontstaan en duur van het gebruik,

aan te wijzen. Zoo is het in de hoogste mate belangrijk, dat we het bestaan van *broodgod* door een officieel stuk van 1568 bevestigd zien ; verder twee citaten uit de 16de eeuw, een uit de 17de en een uit de 19de : 't is geen overdaad. Bij *God Melis* is het eenige citaat uit het *Nieuw Geuzenliedboek* bepaald onvoldoende ; een paar meer, uit eigenlijke theologische geschritten ware zeer gewenscht ; maar toen het artikel *God* gemaakt werd (a° 1890), had de Redactie ze niet.

***

Blz. 47 « Bij **Broodkant**, dat vooral uit den samenhang voor iedereen zoo duidelijk is, dat zelfs onze beste woordenboeken het niet opnemen, staan hier voorbeelden, meer dan genoeg, om het volgende van MARNIX te kunnen missen, waardoor het woord toch niet duidelijker wordt gemaakt : « De Bedelaers...., souden gheerne het selve hebben naghespeelt (het Mislezen nl.), om van de brootcanten die sy ghebedelt hadden, een goede vleeschhutspot te maken met de Vijf woorden [d. i. de woorden der Consecratie] daer op te seggen ». — C'est dégoûtant! ja nog walglijker dan bij

Buikloop (door een half dozijn uit den aard der zaak zelve sterk gekruide voorbeelden meer dan voldoende verklaard) het volgende specimen van verdraagzaamheid en kieschen smaak : « Der Papisten Broodt-godt werdt.... somtyts deur weeckigheyt of dunnigheydt des buyck-loops haestigh uyt gekackt, *Hist. v. Corn. Adr.* I. 102 ».

De heer Claes vergist zich niet weinig, als hij meent dat zelfs onze beste Woordenboeken *broodkant* niet hebben opgenomen omdat dat

woord uit den samenhang voor iedereen zoo duidelijk is. Dat woord was voor onze vroegere woordenboekschrijvers op verre na zoo duidelijk niet : zij wisten immers niet wat wij weten (1), en hebben het niet opgenomen eenvoudig omdat zij 't niet kenden. Indien het werkelijk hun bedoeling geweest was alleen zulke woorden, die uit hun samenhang niet duidelijk zijn, op te nemen, dan zouden ze er nog duizenden andere hebben weggelaten, die ze echter zorgvuldig opteekenden. He woord is zoo weinig duidelijk, dat Schuermans, de eenige die het vóór het Nederlandsch Woordenboek heeft vermeld, er eene goed bedoelde, maar allerongelukkigste omschrijving van heeft gegeven.

Wat het punt betreft, als zouden er voorbeelden meer dan genoeg aangehaald zijn om het door den heer Claes medegedeelde overbodig te maken, dat is een vrij onjuiste voorstelling. Er staan bij *Broodkant* in 't geheel **drie** voorbeelden, niet meer : twee uit Marnix' *Bijencorf* en een uit Ogier. Daarvan is dat waaraan ons medelid zich zoo geërgerd heeft, het eerste Hoe « walgelijk » ook, toch mocht het niet wegblijven. Niet alleen is het belangrijk op zichzelf als het oudst bekende dat we bezitten, maar ook en vooral omdat het een bewijs behelst voor het bestaan van *broodkant*

(1) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 15, 26 vlg. (in het Woordenboek luidt deze verwijzing 18, 27 : de 8 is een drukfout).

reeds in het jaar 1574, dat is het jaar waarin Kiliaan zijn nooit volprezen *Dictionarium* voor 't eerst uigaf. Nu komt de samenstelling *broodkant* daarin nog niet voor; Kiliaan kent alleen : « **kant broodts j. hompe.** *Frustum praecidaneum* ». Zelfs in zijn derde uitgave (1599) staat *broodkant* nog niet.

Dit alles kan ieder aandachtig lezer van 't Woordenboek weten, ook al is hij geen « taalkundige van beroep »; daartoe is niets anders noodig dan de verwijzingen, die in 't artikel *Broodkant* voorkomen, op te volgen. Doch de heer Claes is waarschijnlijk van meening dat die verwijzingen daar maar staan voor de grap of « uit oogverblinding ».

De heer Claes vindt de aanhalingen uit Marnix nog walgelijker dan die uit de *Historie van broeder Cornelis*, welke hij een « specimen van verdraagzaamheid en kieschen smaak » noemt. Het is niet zeer duidelijk wiens verdraagzaamheid en smaak hier bedoeld worden, die van den auteur der *Historie*, of die der Redactie. Nog nooit kwam dubbelzinnigheid een criticus beter te stade.

Wij Redacteuren van 't Woordenboek voelen voor dergelijke citaten al even weinig bewondering als wie ook. Maar wij moeten onze persoonlijke gevoelens het zwijgen opleggen; onze arbeid *moet* buiten den invloed van elke politieke of kerkelijke richting blijven. We kunnen in ons particulier leven om het even welke meening toegedaan zijn, als wetenschappelijke woordenaars zijn we de onzij-

digheid zelve. Alle woorden, alle citaten zijn —, ja moeten ons even welkom zijn, hoe onaesthetisch, hoe onkiesch ook. Wij moeten er mede omgaan als de natuuronderzoeker met zijn experimenten. Gelijk de scheikundige vaak met minder welriekende stoffen moet werken, zoo moeten de woordenaars dikwijls platte, onkiesche woorden, uitdrukkingen en citaten behandelen. Daar kunnen ze niet buiten, want nogmaals : zij maken de taal niet, zij vinden ze; en zooals zij ze vinden moeten zij die nemen en beschrijven.

De Redacteuren van het Nederlandsch Woordenboek beseffen levendig dat aanhalingen als die uit Marnix bij *Broodkant* of die uit de *Historie van Broeder Cornelis* bij *Buikloop* een goed katholiek een gruwel kunnen zijn; maar zij hebben het recht te verwachten dat de lezer zijn gevoelens het zwijgen zal opleggen, evenals zij het de hunne moeten doen; zij hebben het recht te eischen, dat de lezer die tot dergelijke zelfbeheersching onbekwaam is, in geen geval **hen** zal verantwoordelijk stellen voor het gebrek aan beschaving en humaniteit van schrijvers, wier werken zij bij hun arbeid gebruiken. De katholiek, die geneigd is zich aan een of ander citaat te ergeren, moge bedenken dat er ook citaten in 't Woordenboek staan die hem behagen kunnen maar den protestant niet. Moet de katholiek aanhalingen uit Marnix of Broeder Cornelis lezen, de protestant moet er lezen uit David of Arnout van Gheluwe, die in onkieschheid, ruwheid, hef-

tigheid, onverdraagzaamheid voor die der tegenpartij niet onderdoen.

***

Buiten de besproken woorden, noemt de heer Claes er nog een tiental andere op, die hem aanstoot hebben gegeven, maar bij deze als bij gene blijft hij in gebreke te *bewijzen* wat hij beweert : dat de Redactie het *n'appuyez pas* uit het oog verloren heeft. Het bewijs is trouwens niet te leveren.

Maar in den geest van den heer Claes heerscht verwarring. Niet appuyeeren staat voor hem gelijk met : zekere woorden, uitdrukkingen en beteekenissen niet opnemen.

De eene moeten wegblijven, omdat ze « voor de jonkheid alles behalve nuttig zijn. » Maar waar beweert de Redactie dat ze dat zijn? Is het Woordenboek een schoolboek? Zeker neen! Is het bestemd om aan zoons en dochters voorgelezen te worden? Het was eenmaal de droom van De Vries, maar 't zal wel een droom blijven. Mocht al een huisvader lust hebben het werkelijk te doen, dan zal het hem niet de minste moeite kosten om artikels te vinden waarin geen enkel onvertogen woord voorkomt. Wat den gewonen lezer betreft, ik zeg met Grimm : « wer an nackten bildseulen ein ärgernis nimmt oder an den nichts auslassenden wachspraeparaten der anatomie, gehe auch in diesem sal den misfälligen wörtern vorüber und betrachte

die weit überwiegende mehrzahl der andern (1).

Van andere woorden acht ons medelid het « zooveel te meer te betreuren », dat ze opgenomen zijn, daar ze « verre van tot de algemeene taal te behooren, slechts eene enkele maal in onze Letterkunde, of « hier en daar » in ruig gezelschap voorkomen. Wie zulke uitdrukkingen gebruiken wil, slaat er geen woordenboek op na, en wie ze leest en er belang in stelt (het zijn geene kunsttermen) zal ze genoeg verstaan. Dus herhaal ik met DE VRIES : *n'appuyez pas!* want door de omstandigheid, die zij in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* worden opgenomen of toegelicht, dreigen zij hier burgerrecht te bekomen of het burgerrecht terug te krijgen. »

Deze argumenten bewijzen alweer, dat de heer Claes aanleg noch strekking van het Woordenboek begrijpt en van het verloop der taalverschijnselen al weinig op de hoogte is. Thans verouderde uitdrukkingen zouden weer burgerrecht verkrijgen! IJdele vrees. Iedereen weet dat zoo iets een hooge zeldzaamheid is en alleen gebeurt onder den invloed van buitengewone omstandigheden. Ofwel zouden in Holland bekende « schuine » uitdrukkingen hier in gebruik komen! Alsof er hier voor die onbekenden geen aequivalenten bij honderden bestonden! Maar gesteld : iemand leere werkelijk door

(1) Inleiding op het *Deutsches Wörterbuch*, kol. XXXIV.

het Woordenboek platte, onkiesche taal gebruiken, dat getuigt tegen hem, niet tegen het Woordenboek, en zoo iemand zal dat doen, ook al leest hij er nooit een regel in!

*
* *

Laten we ten slotte de algemeene conclusie van den heer Claes nagaan.

Hij meent bewezen te hebben, zegt hij, dat :

« wil het *Woordenboek* aan zijne bestemming van *Woordenboek der Nederlandsche Taal,* naar het inzicht van De Vries beantwoorden, het dringend noodzakelijk is :

1° dat onze Zuidnederlandsche Idioticons, Vakwoordenboeken en allerhande Woordenlijsten met meer belangstelling en waardeering door eene commissie van Zuidnederlanders onderzocht en vergeleken, en door de Redactie, uit Noord- en Zuidnederlanders samengesteld, benuttigd worden. »

Dat de heer Claes zich in de inzichten van De Vries volkomen heeft vergist, lijdt geen twijfel; evenmin, dat hij het genoemde bewijs niet geleverd heeft. Mocht een dergelijke commissie als door hem gewenscht wordt, ooit tot stand komen, dan zal de Redactie gaarne gebruik maken van 't bruikbare dat haar geboden wordt. Maar juist daar zit de knoop. Het ontbreekt de Redactie aan belangstelling noch aan waardeering voor de Zuidnederlandsche Idiotica; dat blijkt ten overvloede uit elke kolom van 't Woordenboek. De Redactie betoont niet meer

belangstelling en waardeering voor het Zaanlandsche Idioticon dan voor een der Zuidnederlandsche, die dan nog wat methode en betrouwbaarheid betreft, zoover bij het eerste achter staan. Maar nog eens : die idiotica kunnen niet in hun geheel in 't Woordenboek opgenomen worden, daar dit geen algemeen Idioticon moet zijn, en die boeken vaak onbruikbaar blijken. Als de tijd daar zal zijn, dat het dilettantenwerk van De Bo, Schuermans, Tuerlinckx, Rutten, hoe verdienstelijk ook, zal vervangen zijn door ander dat aan de strenge eischen der historische taalwetenschap voldoet, dan zal het ook mogelijk zijn er op nóg grooter schaal dan thans gebruik van te maken. Trouwens, al schreef de Redactie thans reeds onze Idiotica geheel over, de heer Claes zou nog niet voldaan zijn, zooals genoeg blijkt uit het feit, dat hij haar telkens verwijt dit of dat woord niet opgenomen te hebben, dat in geen enkel onzer idiotica, ook niet bij zijn landsman Rutten, opgeteekend staat.

« 2° dat bij de benuttigde woorden en uitdrukkingen uit die werken geput, de bemerkingen : *Zuidnederlandsch, alleen in Zuid-Nederland gebruikelijk* en dergelijke beperkende zinsneden achterwege blijven, zooveel te meer, dewijl de voorbeelden uit Noordnederlandsche schrijvers, welke er doorgaans bij aangehaald worden, negen maal op tien die bemerkingen ongeldig maken ; »

Uit alles wat voorafgaat blijkt dat de heer Claes in dat opzicht niets bewezen heeft ; hij heeft alleen bewezen dat hij niet begrijpt wat in het

Woordenboek te lezen staat en dat hij de eischen der taalkundige wetenschap onzer dagen niet kent. Hij zou datgene willen weggelaten zien, waar de Redactie uit alle macht naar streeft om het zoo volledig mogelijk te kunnen mededeelen. Juist het weglaten zou tegen het systeem zijn, ongewenscht, onnoodig, onnut.

« 3° dat de Redactie « overal naar beknoptheid » streve, indachtig dat « niet het aantal der geraadpleegde schrijvers, maar het gehalte der uittreksels » hoofdzaak is; dat zij bij het noodwendig behandelen van wat « minder welvoeglijk klinkt » met de grootste omzichtigheid te werk ga, en bij het verklaren dier termen nooit de spreuk uit het oog verlieze, door den voorzichtigen DE VRIES als eene vermaning voor zijn reuzengewrocht geplaatst : *N'appuyez pas.* »

Naar dat alles wordt door de Redactie naar vermogen, maar ook naar eigen inzicht gestreefd, en de bewijzen van het tegenovergestelde moeten nog door den heer Claes geleverd worden.

« 4° dat de leden der commissie, onder 1° vermeld, ook de drukproeven nalezen. »

Reeds vroeger had de heer Claes gevraagd :

« Het zenden van proefbladen in al de deelen van Noord- en Zuid-Nederland aan bekwame, verknochte (1) mannen, die zouden aanvullen wat de Redactie mocht

---

(1) *Verknochte mannen*, wat moet dat beteekenen? Blijkbaar een navolging van fr. *des hommes dévoués.* Zoover ik weet wordt *verknocht* alleen praedicatief gebruikt : *aan iemand verknocht zijn.*

overgeslagen, of verbeteren wat zij verkeerd zou uitgelegd hebben. »

Prachtig, maar ook uitvoerbaar? Heeft de heer Claes dan niet gedacht aan deze gewichtige bezwaren :

1° Dan verscheen er misschien een aflevering per jaar;

2° Van wat zouden de redacteurs dan wel moeten leven?

3° Wie zal de kosten der correctie betalen?

4° Wat zullen de inteekenaren zeggen?

5° Of wie zal 't geld verschaffen om 't getal redacteuren en assistenten te vermeerderen?

Weet de heer Claes dan niet, dat de arbeid aan 't Woordenboek « stukwerk » is, d. w. z. dus dat de verdienste der Redacteuren geheel en al afhangt van de hoeveelheid werk dat zij leveren? dat het hun, ten gevolge van de groote hoeveelheid stoffelijken arbeid — schrijfwerk — die ze moeten verrichten, zoogoed als onmogelijk is meer dan anderhalve aflevering per jaar af te maken, zelfs als zij zich uitsluitend aan 't Woordenboek wijden? dat hun toekomst door geen pensioen verzekerd is? dat het Woordenboek een zuiver particuliere onderneming is, waar elk oogenblik een eind aan kan komen?

Ziet hij dan werkelijk niet in dat hij, nog van dit alles afgezien, in de hoogste mate onbillijk is door alles op eens te eischen : *volledigheid*, *beknoptheid*, *spoed*, *raadpleging van ieder-*

een, om nu nog van de eischen der wetenschap te zwijgen! (1) 't Onmogelijke moet der Redactie van 't Woordenboek maar mogelijk wezen!

Neen, dat is 't waarlijk niet wat wij hebben moeten.

Een belangstelling als die waarvan het stuk van den heer Claes blijk geeft, is vruchteloos voor het Woordenboek. Niets is gemakkelijker dan lange lijsten samen te stellen met woorden, uitdrukkingen, voorbeelden enz. die in 't Woordenboek, te recht of te onrecht ontbreken, maar die zware arbeid levert voor dat zelfde Woordenboek geen greintje nut op, en ook niet voor hen die het gebruiken. Wil men aan het Woordenboek diensten bewijzen, welnu, men werke met het oog op de toekomst. Men betoone zijn belangstelling door daden : men make uittreksels, schrijve op wat men weet en zende dat te voren naar Leiden, in plaats van zijn tijd te besteden aan een critiek die geen steek houdt. Het

---

(1) Ik kan den belangstellenden lezer niet genoeg aanbevelen kennis te nemen van het stuk van Dr. J. W. MULLER, *Eischen en bezwaren der wetenschappelijke Lexicographie* (opgenomen in *Taal en Letteren*, 1899, blz. 193 vlgg.), waarin ook sprake is van verschillende punten welke hier behandeld zijn. Daarenboven is het uiterst leerrijk een vergelijking te maken tusschen de voorstelling welke Dr. MULLER van het « woordenboeken » geeft, zooals de jongere Redactie dat opvat en verricht, en het tafereel dat De Vries er van heeft opgehangen (zie zijn *Vierde Verslag*, blz. 31 vlgg., overgenomen in de *Inleiding*, blz. LXX vlgg. ; en de *Mededeelingen en Opmerkingen*, blz. 16 vlg.).

is niet genoeg hoog op te geven van liefde voor de moedertaal; bewijs dat ook, vooral als het *otium cum dignitate* uw deel is, door de Redactie te helpen voorzien van een apparaat, die haar in staat moge stellen artikels te maken die beter aan Uw ideaal beantwoorden, Wek anderen, vrienden en kennissen, op, om zich op dezelfde wijze nuttig te maken De Redactie zal u gaarne alle gewenschte inlichtingen verstrekken over hetgeen haar op een gegeven oogenblik het meest zou baten.

De heer Coopman heeft er aan herinnerd, dat in Engeland 1500 personen (*readers*, noemt men ze), regelmatig excerpeeren voor het *New English Dictionary* van Murray. Maar de Redactie van dat Woordenboek beschikt over nog machtiger middelen. Vooreerst een staf met *subeditors*, die het materiaal eerst schikken. Is er wat te kort voor een of andere periode, dan gaan circulaires naar de readers, met aanwijzing van 't geen der Redactie ontbreekt. Zoo komt den eigenlijken redacteur een materiaal in handen dat meer dan volledig is, alle citaten netjes uitgeschreven, geverifieerd enz. Ze hebben maar aan 't redigeeren te gaan; de proeven krijgen ze maar te zien, als alle zetfouten er uitgehaald zijn. Vergelijk daarmede de arbeid aan ons Woordenboek. Eerst moeten de Redacteuren heele dagen zitten pennen om citaten uit te schrijven; hebben ze dat gedaan, en is hun bij een eerste bewerking gebleken wat er hun ontbreekt, om maar eenigszins de geschiedenis

van een woord te kunnen opmaken, dan moeten ze maar zelf zien, hoe ze 't verder zullen bedisselen. Geen subeditors, geen readers, alleen bij groote uitzondering een vriendje die eens mee aan 't zoeken wil gaan. Zelf aan 't zoeken en sjouwen, boeken en nog boeken overhoop halen, om 't ontbrekende te vinden — hoe vaak dan nog niet zonder uitslag. Bij 't corrigeeren der proeven, geen hulp; integendeel, heeft men tusschen 't oogenblik van de bewerking en het drukken van een artikel nog wat gevonden, angstig wikken en wegen of men het gevondene zal laten invoegen: het toegestane getal uren voor de correctie is gauw verbruikt, en op 't einde van 't jaar krijgt men een rekening thuis van de drukkerij voor zooveel uren extra-correctie. Is de aflevering eindelijk de wereld in, dan komt er een Zuidnederlander, die U hetgeen ge aan honorarium te kort mocht komen, vergoedt door ongegronde, onjuiste, onvruchtbare critiek, en zelfs niet opziet tegen grievende insinuaties, — een onvaderlandsch werk bij uitnemendheid.

Mijne medeleden mogen het verschoonen, dat er iets bitters in mijn toon gekomen is. De Redactie vraagt niet dat men haar werk dagelijks met lof en eer zou overladen. Zij wil rustig en stil haar plicht doen. Maar zij meent er recht op te hebben, dat hij, die haar werk wil beoordeelen, dat doe met ernst, met kennis van zaken, zonder vooroordeelen; dat hij bedenke, dat het groote publiek te weinig op de hoogte is van taalkundige vraag-

stukken om juist te kunnen oordeelen wie gelijk heeft de criticus, of het Woordenboek.

Ten slotte nog dit eene. De geheele voorlezing van den heer Claes spruit voort uit dit eene denkbeeld : dat de Redactie van het Woordenboek geen sympathie heeft voor het Zuidnederlandsch. Ik heb dat gevoelen met dit mijn antwoord gelogenstraft; maar ik ben gelukkig dat deze mijne logenstraffing dezer dagen overbodig gemaakt is : den eersten Februari ll. is, op voordracht der Redactie, door de Commissie van Bijstand een jong geleerde, Brabander van geboorte die aan de Gentsche Hoogeschool zijn wetenschappelijke opleiding heeft ontvangen, benoemd ter vervulling van de vacature ontstaan door het vertrek van Dr. J. W. Muller naar Utrecht. Zoo ooit, dan zal deze benoeming bewijzen, hoezeer de Redactie er op bedacht is, aan Zuid-Nederland en aan het Zuidnederlandsch de eer te geven waarop ze aanspraak mogen maken.

Zitting van 19 Maart 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Bols, de Flou, Claes, jhr. de Gheldere, Prayon-van Zuylen, Simons, de Ceuleneer, Segers, werkende leden;

jhr. Ferd. van der Haeghen, binnenlandsch eerelid;

de heeren Teirlinck en Joos, briefwisselende leden.

Door de heeren van Droogenbroeck, Coremans, Muyldermans en Janssens is bericht gezonden dat zij ter vergadering niet kunnen aanwezig zijn.

Na vaststelling van het verslag over de vorige zitting biedt de bestendige Secretaris de lijst aan der

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

De Vlaamsche Kunstbode, 31e jaar.

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 3 en 4.

Bulletin mensuel des Sommaires des périodiques, 1902, nr 1.

Académie royale de Belgique. Bulletin de la classe des Sciences, 1902, nr 1.

Vlaamsche Zanten, 3e jaar, nrs 10-12, 4e jaar, nrs 1-2.

Arbeidsblad, 1902, nr 2.

Revue néo-scolastique, 1902, nr 1.

Revue de l'Université de Bruxelles, 1901-1902, nr 6.

Revue sociale catholique, 1902, nr 5.

Bulletin de l'Agriculture, 1902, nr 1.

Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai, tome II.

Annales des travaux publics de Belgique, 1902, nr 1.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1902, nr 2.

Door den heer S. DAEMS :

Voor twee vaders. Tafereelen uit het leven der pauselijke Zouaven. Derde uitgave, 1902.

Door den heer Dr J.-W. MULLER :

De taak der Nederlandsche philologie.

Door de Académie royale d'archéologie d'Anvers :

Bulletin, 1902, nr 3.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf*, *St. Cassianusblad*, *Dietsche Warande en Belfort*, *Het Katholiek Onderwijs*, *De Vlaamsche Kunstbode*.

De bestendige Secretaris leest eenen brief, ingezonden door de letterkundige vereeniging *Snellaerts-kring*, te Gent, meldende dat deze eerlang haar vijf en twintigjarig bestaan zal vieren, met eene feestzitting en een banket, en vragende dat de Koninklijke Vlaamsche Academie zich bij die jubelviering zou laten vertegenwoordigen. — Op voorstel van den heer Bestuurder duidt de vergadering daartoe den heer Coopman aan.

—

Lezing wordt gedaan van eene beslissing des bestuurs betreffende het aanbieden van bibliographische mededeelingen. Deze zullen voortaan op het bureel nedergelegd en niet voorgelezen worden, ten einde meer tijd over te laten aan de heeren Leden, die in de maandelijksche vergaderingen hunne leesbeurt vervullen. Zij, die zouden verlangen hunne bibliographische nota voor te dragen, zullen dit kunnen doen na de voordracht der meer uitgebreide letterkundige opstellen.

Dagorde.

De heer Joos bekomt het woord voor zijne aangekondigde voordracht : *het Licht in onze Beeldspraak.* — De heer Bestuurder dankt den redenaar voor zijne mededeeling en stelt voor, het opstel in de *Verslagen* op te nemen. — Aangenomen.

—

Namens de Commissie van Nieuwere Taal en Letteren vraagt de heer Coopman dat de lijst der voornamen, opgemaakt ten verzoeke des heeren Boddaert, schepene van den Burgerlijken Stand, te Gent, onmiddellijk ter perse worde gelegd. — Aangenomen.

De heer Prayon-van Zuylen vestigt de aandacht der vergadering op het ontwerp van heruitgave der *Pharmacopea belgica*, waarvan alleen een Latijnsche tekst thans officieel is De uitgave zal nu volledigd worden door eenen Franschen tekst, die de officieele zal wezen. Van eenen Vlaamschen tekst is er geene spraak. Houdt de Academie geen oog in 't zeil, dan zou de gelijkheidswet, voorschrijvende dat alle namens den Staat gedane uitgaven in de beide landstalen behooren te zijn, geschonden worden. Spreker vraagt dit punt aan de dagorde te brengen der eerstvolgende zitting. — Aangenomen.

De heer Bestuurder sluit de vergadering te 4 1/4 uur.

Lezing.

HET LICHT IN ONZE BEELDSPRAAK

door den heer AM. JOOS.

Wat is het licht in onze beeldspraak?
Het licht is vreugde.

't Was alles vreugd en levenslust, wat op
Zijn aangezicht *blonk*.

HILDA RAM.

Het is verstand en kennis.

Driften mogen 't hert omkluisteren,
't *Waarheidslicht* er in *verduisteren*.

A. JANSSENS.

Het is geloof.

De Kristen, nu *verlicht* door 's *Evangelie's klaarheid*,
De Godheid overal aanbidt in geest en waarheid.

VONDEL.

Het is hoop.

Een *glim* van hoop bleef slechts nog over.

LEDEGANCK.

Het is liefde.

Wat wondren de Almacht soms verricht!
Wie kan haar wegen achterhalen,
Als zij haar liefde reeds doet *stralen*
Op 't kind dat in de wiege ligt.

DE GHELDERE.

Het is leven.

Aaklige raven! kunt ge niet wachten.
Tot mijn *licht* is *uitgedoofd*?
Weg! 'k wil sterven in zoete gedachten!...

VAN BEERS.

Het is zedelijke weerde.

Hoe rijst Ge — een glanzend hemellicht gelijk —
Voor mijn verbeelding op met roem *omluisterd*!
DAEMS.

Wanneer ik zeg *onze beeldspraak*, heb ik niet het inzicht uitsluitend te spreken.

Wel mogen wij aan het licht meer belang hechten, omdat het ons, menschen van het Noorden, spaarzamer dan die van het Zuiden toegediend wordt. Maar het licht heeft, van in het begin, iederen mensch beschenen, verkwikt en verlevendigd; vandaar dat alle volkeren het min of meer gebezigd hebben om onzinnelijke, geestelijke en zedelijke begrippen voor te stellen.

In *Commentaria in Proverbia Salomonis*, op het vers *Lux justorum lætificat, lucerna autem impiorum extinguetur*, vraagt Cornelius a Lapide wat dit *lux justi* is. En hij antwoordt, steunende op verschillende teksten der H. Schriftuur : 1° Est anima justi, 2° intelligentia, 3° symbolum lætitiœ, 4° symbolum prosperitatis et felicitatis, sicut tenebræ adversitatis et infelicitatis, 5° symbolum famæ, claritatis et gloriæ, 6° symbolum est doctrinæ, virtutis, gratiæ, quæ est lux cœlestis et divina.

Men hoort het, Cornelius a Lapide haalt bijna al de beteekenissen aan die ook onze taal eigen zijn.

Voor een zeker deel dus geldt het hier een gemeene schat der sprekende monden. Maar hoe hij heete, hij blijft een schat, want in allen gevalle doet hij het volk, zijne taal, zijne wijze van denken

en gevoelen grondiger kennen. Dan, waar hij gemeen is, geeft de bevestiging van andere volkeren meer zekerheid over de natuurlijkheid van den band tusschen het uitgedrukte woord en het uit te drukken gedacht; waar hij eigen is, daar zeggen wij met Ledeganck :

Geen rijker kroon
Dan eigen schoon.

Moeste ik mijn onderwerp volledig ontwikkelen, ik zou te veel tijd noodig hebben en u wellicht vermoeien. Gij zult mij dus toelaten onvolledig te zijn en alleenlijk over het eerste beeld te spreken.

Het licht is vreugde.

Welk verband is er tusschen het licht en de vreugde?

Moet men dat verband zoeken in den weldoenden invloed van het licht op den mensch?

Dien invloed ondervinden de zieken. ***De avond bezwaart*** is de spreuk van het volk en de waarheid ervan wordt door de geneesheeren bevestigd. Volgens dat het daglicht meer en meer verflauwt, wordt de zieke treuriger, lastiger en zwaarder.

Menige zieke denkt met den dichter :

Helaas! helaas! hoe blijde blonk de morgen,
Zoo vuriglijk betracht!
Wie heeft het licht, mijn levenshoop verborgen!...
't Is weder nacht!

A. JANSSENS.

De lange nacht is traag, en sleept zich langs zijn baan
En rekt zijne uren uit...

TOLLENS.

En dikwijls zijn het uren van kommer en verdriet voor de nabestaanden. Maar zie! daar piept de eerste lichtstraal in de kamer : het wordt dag, en hoe meer de lucht verheldert, hoe lichter ook het gemoed van den kranke wordt. Ja, het licht is een krachtig medecijn.

Met reden zingt Ahazueer Van den Berg tot de opkomende zon :

Den slapeloozen kranken,
Die op het pijnlijk leger,
In 't akelige duister,
De slepende uren telde,
En snakte naar den morgen,
Giet gij den zagtsten balsem
In 't afgefolterd harte,
Nu gij begint te dagen.

Dien invloed ondervinden de zwakken en kwijnenden. Hun geest, hoorde ik dikwijls door geneesheeren zeggen, is als de hemel : treurig bij donkere of grijze lucht, opgeruimd bij heldere.

Voor hen allen die kwijnen,
Lieve Heer!
Laat het zonneken schijnen...

COOPMAN.

Dien invloed ondervinden de gezonden. Wie van u de grot van Han bezocht, herinnert zich voor gansch het leven hoe hij, na lang in de donkere spelonken rondgewandeld te hebben, blijde den eersten lichtstraal door de spleet der rotse lachen zag en verrukt hem begroette als een besten vriend van vroeger dagen.

Ik lees in onze dichters:

Niet bestand is
Weemoed voor uw vriendlijk licht;
Weemoed is een zwarte schimme
Die voor 't zonnestraaltje zwicht.

H. RAM.

Goddank, daar wordt mij 't hartje licht;
Want, waar zich 't weldoend zonvuur spreidt,
Daar vlieden twijfel, liefdloosheid
En argwaan. Sombre droefheid zwicht.

H. RAM.

o Ziel en zegen van het leven!
o Zoete klaarheid! streelend licht.

H. CLAEYS.

o Gulden hoofd der blijde ronne!
volheerlijke, nieuwe bronne
van levenskracht,
gij staat des morgens op, beneden
't bereik van sterflijke oogenleden.
En, rijzend, dan
verblijdt gij mensch en dier en boomen.

GEZELLE.

Ja, heel de natuur ondergaat den zoeten invloed van het licht.

Zie! (zegt VAN BEERS,)

Zie! als het daagt in het Oosten, dan juicht
Gij heemlen; dan tintelt van vreugd
Het grondeloos blauw uwer sferen; dan kleedt
Gij de wiegende wolken in purper en goud;
. . . .
Zie! als het daagt in het Oosten, de zee!
Uit den afgrond des afgronds
Ruischt er een liefdegemurmel; en grootsch
Glimlacht de onmeetlijke vlakte!

En de aarde!
Hoor, als de morgend,
Met zijne lippen
Van dauw en van rozen,
Haar wakker kust, —
Hoor wat een hymne er dan opstijgt van de aarde!
Duizend miljoenen van zielen
Zingen: wees welkom, o licht!
Bosschen en bergen en dalen,
En stroomen en beken,
En alle de ontwakende vogels,
En alle de ontluikende bloemen
Zingen: wees welkom, o licht!

***

Het licht maakt dus den mensch opgeruimd.

En waarom heeft het licht dat uitwerksel?... Is 't misschien, als ik hier iets vragen mag, omdat ons oog, het levendigste onzer zintuigen, dat in de duisternis haast geen voorwerp had, door het licht voldaan wordt, vermits het er door wederkeeren kan tot werkzaamheid, waar het, bijna zonder ophouden, naar haakt?

Is 't omdat de mensch, die een gezellig schepsel is, door het licht weder in tegenwoordigheid gesteld wordt van geliefde wezens, waar de duisternis hem, om zoo te zeggen, van verwijderd hield?

Is 't omdat de mensch door het licht volledige kennis van de hem omgevende wezens krijgen kan en zoo zekerder en geruster wordt, terwijl de duisternis hem belet de gestalte, den vorm, de kleur der zaken waar te nemen en hem zoo in twijfel laat nopens mogelijke vijanden en gevaren?

De natuurkundigen ook stellen vast dat het licht het zenuwstelsel ophitst en den mensch verheugt. Hoe het licht dat laatste gevolg heeft, hebben zij, meen ik, nog niet opgelost.

Genoeg daarover. Want liever dan in de uitwerksels van het licht op den mensch, zoek ik het verband tusschen het licht en de vreugde, in de uitdrukking van de vreugde op 's menschen aanschijn.

Als men iemand beschouwt wiens hert, daareven kalm, plotseling door vreugde aangedaan wordt, dan bespeurt men op diens gelaat eene heele verandering : er komt eene frischheid, eene levendigheid, ja, een stille glans op die gelijk het geschitter van het licht is; die verandering ontstaat vooral in de oogen, die, op meest sprekende wijze, verscheiden gemoedsbewegingen aanduiden : de oogen op eens beginnen te blinken, te glanzen gelijk een licht.

Ik lees in Hlodwig en Clothildis, van Conscience :

Er verscheen een *heldere lichtgenster* in Hlodwigs oogen.
Hare oogen begonnen van blijdschap te *vonkelen*.
Hare oogen *glinsterden* van blijdschap.

Bij Hilda Ram :

Schittrend straalt haar *glansend* oog.

Bij A. Janssens.

Daar *glansen* de oogskens, vol genot.
Het stergeflonker dof.

Wat van de oogen gezeid wordt, wordt ook aan heel het gelaat toegekend.

Het gelaat des Gallo-Romeins *glanste* van geluk en blijdschap.

CONSCIENCE.

Waar dit gelaat op *straalt*, daar
Moet een hart ontdooyen.

VONDEL.

't Bleek gelaat......
...... *beglinsterd* door
een vreugdestraal die hel en heller glimt.

H. RAM.

Wat van het licht gezeid wordt, kent men aan de vreugde en vooral aan den glimlach toe.

De vreugde die in de oogen van Aurelianus als een vluchtige genster had *gevonkeld*...

CONSCIENCE.

De vreugd *glanst* uit zijne oogskens,
Zoo helder als de dag.

A. JANSSENS.

Dan kwam er op uw wezen
Een lach van gul onthaal;
Dan *blonk* er uit uwe oogen
Een *vreugdezonnestraal*.

J. A. VAN DROOGENBROECK.

Steeds *glimme* blijheid in uw droomrige oogen.

H. RAM.

Een ongemeen heldere glimlach *verlichtte* zijn gelaat.

CONSCIENCE.

Een heldere glimlach *beglanste* Clotildis gelaat.

IDEM.

Toen *blonk* er een hemelsche lach op uw mond...
VAN BEERS.

Doch, zoodra ze den hoek
Van de straat omkeerende, ontwaarden
Hoe Kato aan de deur
Op den uitkijk stond, *overglanste*
De eigenste glimlach beider
Gelaat...

IDEM.

Van een anderen kant doet men het licht lachen.

Ieder Vlaamsche moeder wijst haar kind op de maan, al zeggende : *Kijk, het maantje lacht op u.*

Van Beers maakt van de zon den glimlach van God :

Want God blikt op de aard met een glimlach zoo teeder,
Als die waar een vader mee ziet op zijn kind;
En 'k groet u, o meizon, o glimlach des Heeren.

***

Dan, de lach eens blinden wiens oog daar dof en dood staat, geeft mij altijd eene rilling. Dat is geen lach, 't is eer een grijns van vreugde, dus iets gedrochtelijks. En waarom? Omdat aan dien lach het eigene der vreugde ontbreekt, — de glans van het ooglicht.

***

Het beeld « licht is vreugde » ligt duidelijk in de samengestelde woorden *glimlach* en *vreugdestraal*; in de werkwoorden *ophelderen* en *verhelde-*

ren, wanneer wij zeggen *zijn gelaat heldert op* of *verheldert*; in *onbewolkt, wolkeloos* en *zonnig*, gelijk blijkt uit de volgende verzen :

Een onbewolkt gelaat, welks heldre glimlach toonde,
Wat liefde en eenvoud saam er in dat herte woonde.
TER HAAR.

O dagen van voorheen en wolkelooze tijden.
H. CLAEYS.

Haar leven was een *wolkloos* licht.
LEDEGANCK.

Ziet gij uw kindsheid daar
herleven, uw *zonnige* kindsheid
Zoo afstekend, eilaas!
bij het ijskoud donkere heden?
VAN BEERS.

Ook ligt het in *blijde*.

Dr. Verdam geeft aan *blijde* tot eerste beteekenis, *vroolijk, lustig, opgewekt;* tot tweede : *helder, stralend*, en hij haalt twee voorbeelden aan uit Alexanders Geesten : *Dat weder waert al blide*, IX, 317. *Soe hadde wel gemaecte lede... oghen blide, nese recht*, VIII, 88.

Mij komt het voor dat die tweede de grondbeteekenis heeten moet.

De beteekenis *helder, stralend* leeft nog in de volkstaal. Gelijk De Bo, zoo kent het volk van het land van Waas *blijde kleur*, heldere kleur; *blijblauw, blijrood*, helderblauw, helderrood. In de bij ons nog levende volksvergelijkenis *zoo blij als een scherf*, zeer vroolijk, moet *blijde* eerst *helder* beteekend hebben.

Het is bijna een algemeene regel dat de taal van het stoffelijke uitgaat om het zedelijke te benoemen, terwijl van het tegenovergestelde moeilijk voorbeelden te vinden zijn. Natuurlijk is dus de overgang van *helder* tot *vroolijk*, zooveel te meer omdat hij steunt op een algemeen beeld der taal.

Dezelfde overgang bestaat voor het woord *droef*, dat later volgen zal.

In *blijde* vind ik den wortel *bl* —, die *lichten*, *glanzen* aanduidt en mede voorkomt in *blaar*, *blaken*, *blank*, *bleek*, *blei*, *blekken*, *blijken*, *blik*, *blikken*, *blinken* en *bliksem*.

Door die grondbeteekenis van *blijde* wordt het gebruikelijk verschil klaar dat er tusschen *blijdschap* en *vreugde* gemaakt wordt : de eerste uitwendig, de tweede inwendig.

***

Bij uitbreiding zal, niet alleenlijk de vreugde, maar al wie en al wat aangenaam is en vreugde verschaft, *licht*, *ster* en *zon* heeten.

En nu, er moge u vreugd of smart omgeven,
't Zij *licht* of donker op uws harten grond,
Een fletsche glimlach plooit er steeds uw mond.
VAN BEERS.

... hoe dan uit uw lenden.
't *Licht* der gerechtigheid zijn stralen ons zal zenden.
VONDEL.

Uw glimlach is de *schitterende starre* mijns geluks.
CONSCIENCE.

O! van wat *heldren zonneglans* omgeven,
Hoe tintelend van vreugde, zie ik daar
Dien laatsten avond van 't verleden jaar
Op eens voor mijn verbeelding komen zweven!

VAN BEERS.

Uw vroeg gestorvene zult gij alom
Bij lief en leed, bij *zonneschijn* en vlagen
In uwen boezem opgesloten dragen
Als in een onverstoorbaar heiligdom.

IDEM.

Uw kind was, ja, uw vreugd, uw liefde, uw leven,
Zij was de frissche bron in uw woestijn,
Uws winters koesterende *zonneschijn*,
't Licht in uw blindheid u teruggegeven.

IDEM.

Zij had een dochter, heur eenig kind:
Een meisje als melk en honing;
De balsem van heur weduwschap,
Het *zonneken* in hare woning.

IDEM.

Steeds zal een *zon* van heil uw baan beschijnen.

DE GHELDERE.

Het Kruis zal over de wereld glanzen als de eenige *zon* van 's menschen heil en redding.

CONSCIENCE.

En hij sprak haar van dat Vlaandren
Waar de *zon* der vrijheid gloort.

LEDEGANCK.

Ofschoon reeds op uw' grond de *zon* van voorspoed schijn'.

IDEM.

Schoot, na den strijd, de *zon* der vrede
Heur stralen neder op uw grond,
't Was Tollens' juichtoon, Tollens' bede,
Waarin ge uw dank ten hemel zondt.

VAN BEERS.

***

Is het licht vreugde, dan is de duisternis droefheid. Droef is de nacht door zijn stilzwijgen, droef door zijne eenzaamheid, droef vooral door zijne duisternis. Niet het gerucht, niet het gezelschap kan het treurige aan den nacht ontnemen; dat kan het licht alleen. Eene wemelende menigte in het donker blijft somber en wordt licht geheimzinnig en verveerlijk; terwijl de eenzame reiziger langs de zwijgende en verlaten heide gezelschap en leven vindt in het pinkelend lichtje van eene verre woning of in het stralend sterreken van den hemel. Ook, wanneer ons volk eenen vreugdenacht vieren wil, denkt het eerst van al aan fakkeloptocht, aan vuurwerk en verlichting.

Wat afschuw en schrik verwekt, verjaagt de vreugde. En wij hebben afschuw en schrik voor de duisternis, ja, al wat in den nacht leeft, gelijk uil en vledermuis, veroorzaakt dezelfde gewaarwording.

Er is overeenkomst tusschen de duisternis en het gemoed van den droeve.

. . . . Mijmerij
Keert zich af van licht en leven,
Zoekt alleen zijn, duisternis.

H. RAM.

Het lief en vroolijk daglicht scheen
Haar haatlijk in haar smarte;
't Was even donker om haar heen
Als in haar nokkend harte.
Hoe treurig stak dat duister af
Bij 't middaglicht daar buiten!
Zij wilde 't zóó. Als in een graf
Zou zij zich op gaan sluiten.

A. KEHRER.

De droefheid ontneemt aan gelaat en oog hunne frischheid, hunnen glans.

Tranen verduisteren 't gezichte.
GEZELLE.

. . . . wee
verblindt onze oogenstralen.
GEZELLE.

De zwarte kleur, de kleur van duisternis en nacht, is, zegt de natuurkunde, de afwezigheid van alle licht; en al wat droevig is, heet *nacht*, heet *somber* (1), *zwart* en *donker*.

Verbitterd is zijn leven,
zijn hert is als versmacht;
hij heeft eens licht zien zweven,
maar aanstonds kwam de *nacht*.
DE GHELDERE.

Niet waar, onnoozle, 't is u onbewust,
Wat *nacht*, wat storm er dan verrijst in 't harte,
Hoe 't rondwroet in de helle zijner smarte.
VAN BEERS.

O! tergend en toch zoet genot voor 't harte,
Wanneer het door den *nacht* van ramp en smarte,
Waar 't zonder hoop op licht in ommedwaalt,
Zich 't heil uit vroeger tijd voor oogen haalt.
IDEM.

Uw blik was *somber* reeds, als zaagt
gij *zwarte* wolken voor u zweven
dien dag zelfs, toen bebloemd, verheven,
gij wierdt gekroond als Rozemaagd.
DE GHELDERE.

---

(1) Komt ons van het Fr. *sombre*, dat, zegt men, gemaakt is van *umbra* met voorvoegsel.

Zij sprak : « gij kijkt zoo stuur, zoo *zwart*...
Gij mindet nooit voorwaar.

IDEM.

. . . . waartoe, met bang versagen,
Op 't *donker* morgen 't oog geslagen,
Als 't heden nog straalt van zoo veel licht?

VAN BEERS.

Bij Vondel vond ik *troebel* :

O trouwe voêstervrouw, vermoeide sloof die vast
Een *troebel* voorhoofd toont en schijnt met druk bevangen.

Zoo spreekt men van *somber gelaat*, *sombere gedachten*, *sombere stemming* en *donkere toekomst*; zoo zeggen wij *iemand zwart aankijken*, *een zwart*, *een donker gezicht zetten*, *zich alles zwart voorstellen*, *alles van den donkeren kant bekijken*, *iets donker kleuren*, *iets donker inzien*.

Ook het woord *droef* behoort tot dit beeld. De grondbeteekenis, gelijk Dr. Verdam aanteekent, is *zonder licht*, *donker*, *duister*.

Droef weder vertaalt Kiliaan door *cœlum tenebrosum*.

Vondel zegt

Dees starre is flonkerlicht, die *droef* en luisterflauw.

En op hetzelfde blad

. . . geen wolk dien zonneschijn
Bedroev! . . .

Nevens *droef weder* bezigt ons volk nog, met dezelfde beteekenis, *droeve zon*, *droeve lucht* en *droeven hemel*.

***

Eindelijk, al wat het licht ontneemt, al wat verdonkert, dient om de droefheid voor te stellen.

Zoo *mist*.

Stil nu, een *mist* in uw droomrige oogen,
Doolt ge als een schim langs den weg.
H. RAM.

Zoo *nevel*.

Wat geeft het dat des twijfels grauwe mist,
Dat vuile dampen . . . .
u het oog
Beneevlen.
H. RAM.

Zoo *schaduw*.

. . . . een *schaduw* mat en duister
Ontnam op eens zijn licht aan 't zoet gelaat.
H. RAM.

Zoo *floers*.

Doch wat ligt er
U voor een *smartfloers* op het jong gelaat, o Dichter!
VAN BEERS.

Helaas! die bee wordt niet verhoord.
Nog nauwlijks heeft de zegeluister
Een poos het *nevelfloers* doorboord,
Of 't wordt weer hachlijk naar een duister.
LEDEGANCK.

Zoo *wolk*.

Zoo nog eens eene *wolk* der ergwaan mij over het hoofd rijst, straf mij door uw vertrek.

CONSCIENCE.

Hlodwig, welke *duistere wolk versombert* uw gelaat? Is er eene kwade tijding u toegekomen?

IDEM.

Daar stond het nu bewogen
Het kleine volk,
En 't zonneken in zijne oogen,
Met eene *wolk*,
Een *tranenwolk verduisterde.*

A. JANSSENS,

Maar langzaam woord op zijn gelaat
De *wolk* der treurnis weggetogen.

VAN BEERS.

Zitting van 16 April 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Coopman, de Vos, Broeckaert, Sermon, Bols, Claes, jhr. de Gheldere, Prayon-van Zuylen, Simons, de Ceuleneer en Segers;

de heer Mac Leod, briefwisselend lid.

Verontschuldigden hunne afwezigheid, de heeren Van Droogenbroeck, Daems, Coremans, van Even, Janssens, werkende leden, alsmede de heer Muyldermans, briefwisselend lid.

Het verslag over de vorige zitting wordt gelezen en goedgekeurd.

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Bibliographie de Belgique 1902, nrs 5 en 6. — *Sommaire des périodiques*, nr 2.

Arbeidsblad, Maart 1902.

Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 10e jaar, nrs 1, 2 en 3. — Idem, *Handelingen*, IV, nr 2.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1902, nr 3.

Wallonia, 1902, nrs 1 en 2.

Table générale des Recueils des Bulletins de la Commission royale d'Histoire. 4e série, I à XVII.

Académie royale de Belgique. — Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques et de la Classe des Beaux-Arts, 1902, nr 2.

Revue sociale catholique. VI, nr 6.

Commissions royales d'art et d'archéologie, 46e jaar, nrs 7 en 8.

Académie royale d'Archéologie de Belgique. Bulletin, 1902, nr 4.

Door den heer J. BROECKAERT :

A propos d'un registre mémorial.

Nog iets over den « Kerstnacht » van Antoon van Dyck.

Bijdrage tot de geschiedenis van den Vlaamschen taalstrijd.

Door den heer S. DAEMS :

Sprokkelingen van verscheiden aard.

Redevoeringen.

Door den heer D. CLAES :

Merkweerdige woorden en uitdrukkingen in onze oude costumen voorhanden.

Door den heer J. MUYLDERMANS :

Weerklank uit het buitenland. Eenige beschouwingen over het gebruik der moedertaal in het onderwijs van den godsdienst.

Door het « Kersouwken » van Loven :

Letterkundige Bijdragen. 1901.

Door de Société d'Archéologie de Bruxelles :
Annuaire, 1902.
Annales, 1901, 3e en 4e afleveringen.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf*, *de Vlaamsche Kunstbode*, *St-Cassianusblad*, *Dietsche Warande en Belfort*, *De Student*, *Het Katholiek Onderwijs*.

—

Namens den heer Mac Leod wordt aangeboden een afdruksel der eerste aflevering van *Palfyn*, *tweemaandelijksch bibliographisch Tijdschrift voor Nederlandsche Natuur- en Geneeskundige Literatuur*.

Dagorde.

De heer Bestuurder verleent vooreerst het woord aan den heer Claes, die lezing doet van een *Antwoord op de lezing van den heer W. de Vreese*. — Dit opstel zal in de *Verslagen en Mededeelingen* gedrukt worden.

—

Het tweede punt der dagorde bedoelt de heruitgave van de *Pharmacopea belgica*.

De heer Prayon-van Zuylen vestigt andermaal de aandacht der vergadering op de nieuwe uitgave van dit werk, welke, in zekeren zin, de belangstelling der Academie verdient. Tot heden was de Latijnsche tekst de eenige officieële van dit boek;

naar het schijnt zou de nieuwe uitgaaf ook eenen Franschen tekst hebben, maar niet eenen Vlaamschen, waaruit zou kunnen volgen dat, op den duur, de Fransche wel de officiëele tekst zou kunnen worden en de apothekers zich naar dezen zullen behooren te schikken. Dit nu is in strijd met de taalwet van 1878, die het Vlaamsch, in bestuurzaken, tot zijn recht laat komen, en ook tegen de wet, die de gelijkheid der beide talen heeft uitgeroepen.

De redenaar acht dit punt van groot wetenschappelijk belang, en oordeelt het noodig, dat de Academie bij den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs zou aandringen om in deze quaestie de Vlaamsche bevolking voldoening te geven en om de wetten betreffende de Nederlandsche taal te doen eerbiedigen. Hij zou willen dat het Bureel den heer Minister verzoeke ook den Vlaamschen tekst te laten opstellen en dien ook officiëel te verklaren.

De heer Coopman ondersteunt het voorstel des heeren Prayon, maar voegt er, tot inlichting, bij, dat de heer volksvertegenwoordiger de Backer den heer Minister de Trooz nopens de quaestie heeft ondervraagd, en het antwoord van genoemden hoogen ambtenaar luidde, dat alléen de Latijnsche tekst officiëel zal zijn.

Naar het oordeel des heeren Mac Leod zou de Academie eene Nederlandsche vertaling der *Pharma-*

copea kunnen vragen, maar wie zal met de overzetting worden gelast? Over dit laatste punt wordt nog het woord gevoerd door de heeren de Potter, de Ceuleneer en Prayon, waarna de vergadering het voorstel des heeren Mac Leod aanneemt.

—

De heer Segers vraagt en bekomt het woord. Hij drukt zich uit als volgt:

Mijne Heeren!

Het Nederlandsch Lyrisch Tooneel van Antwerpen, in samenwerking met het dramatisch Tooneel dezer stad, heeft het plan, in de maand Juni a. s. veertien lyrische en dramatische werken te Londen op te voeren.

Zouden opgevoerd worden:

Herbergprinses, door Jan Blockx en N. de Tière;

Théroigne de Méricourt, door De Boeck en du Catillon;

Quinten Massys, door E. Wambach en Verhulst;

Het Minnebrugje, door Van Oost en Verhulst.

Benevens deze zangspelen zouden de beste onzer nationale tooneel- en blijspelen: alsook de lyrische drama's *Charlotte Corday*, door Benoit en van der Ven, en *Parisina*, door Keurvels en Gittens, voor het voetlicht komen.

Al deze opvoeringen zouden in de Nederlandsche taal plaats hebben.

Eene dergelijke onderneming zou natuurlijk zeer

vele kosten na zich sleepen. Het Comiteit heeft zich tot den heer Minister van Schoone Kunsten gericht, ten einde van Staatswege eene toelage te bekomen om een gedeelte dezer onkosten te dekken.

Ik heb de eer de Koninklijke Vlaamsche Academie te verzoeken deze vraag bij den heer Minister te ondersteunen.

De Antwerpsche artisten, die in de hoofdstad van het Britsche Rijk onze Vlaamsche toonkundige werken, onze Vlaamsche tooneel- en blijspelen in onze moedertaal zullen opvoeren, zullen een wezenlijk vaderlandsch werk verrichten. Ik ben dus overtuigd dat de Koninklijke Vlaamsche Academie de vraag van het Comiteit bij den heer Minister krachtdadig zal ondersteunen. De vergadering treedt het voorstel des heeren Segers eenparig bij.

De heer Bestuurder biedt, namens den heer Van de Velde, een handschrift aan, getiteld : *Repertorium van de geschriften over de voedingsmiddelen gedurende het jaar* 1901 *verschenen.* — Dit handschrift wordt ten onderzoeke medegedeeld aan den heer Dr. de Vos.

Te 4 1/2 uur wordt de zitting gesloten.

Lezing.

ANTWOORD OP DE LEZING VAN DEN HEER Dr W. DE VREESE,

BETREFFENDE HET

WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL,

door den heer D. CLAES.

Toen ik, zes maanden geleden, op deze plaats *Eenige Wenken over het Woordenboek der Nederlandsche Taal* voorlas, verwachtte ik mij wel aan eenige tegenspraak; maar vermits mijn duidelijk verklaard inzicht was : « voor de gemeenschappelijke taal van al de Nederlanders iets goeds te zullen verrichten » (1); daar ik alle persoonlijkheid volkomen terzijde heb gelaten en ik nergens de palen der gematigdheid en der welvoeglijkheid ben te buiten gegaan, mocht ik verhopen, dat de tegenspraak even heusch zoude zijn en, mijnen nederigen persoon terzijde latende, alleen mijne stellingen zou gelden.

In dat geval, en hadde men mij overtuigd, dat mijne zienswijze gedeeltelijk of gansch verkeerd is, zou ik niet gevraagd hebben om u voor de tweede maal over hetzelfde onderwerp te mogen onderhouden.

---

(1) Eenige Wenken..., overdruk, bl. 6.

Maar in zijn urenlang verweerschrift dat gij, hoop ik, allen met aandacht zult gelezen hebben, heeft de heer de Vreese het niet zoozeer aangelegd om te bewijzen dat mijne op- en aanmerkingen ongegrond waren en mijne voorstellen voorbarig, — maar om te verstaan te geven, dat ik er de man niet toe ben om mij met een werk als het *Woordenboek* in te laten. Hij heeft mij in uwe oogen zeer klein pogen te maken om mij gemakkelijker te kunnen overwinnen. En daar heeft hij waarachtig een handje van! Met zelfgenoegzaamheid drukt hij er op, dat ik « een halve eeuw en meer bij mijnen tijd ten achter ben » (123 van W. de Vreeses overdruk (1)); dat « mijne critiek niet slechts onpartijdigheid mist, maar het gevolg is van verkeerd inzicht in den aard, den aanleg en de strekking van het *Wdb.* » (9, 113); dat ik « alleen oog heb voor de gebreken en den schijn aanneem, dat er niets uit het *Wdb.* te leeren valt » (113); dat ik zou gezeid hebben, « hoe veel beter het *Wdb.* was onder DE VRIES dan onder de tegenwoordige Redactie » (72, 76, 78, 82, 84), zeker opdat al de leden der Redactie zoo boos op mij zouden zijn als hij zelf! — dat ik, terwijl ik mij tegen onkiesche voorbeelden verzet, zelf onkiesche zinspelingen maak (71, 117). Hij spreekt zelfs van door mij « aangehaalde zinnetjes, die behendig uit hun lijst zouden

(1) De cijfers, die verder tusschen haakjes voorkomen, verwijzen naar dien overdruk.

gelicht zijn » (128), en van « wel te pas gebruikte dubbelzinnigheid » (148)!

En aan al die tekortkomingen en snoodheden heb ik mij, naar hij zelf verklaart « met open vizier » plichtig gemaakt (7)! Daaruit moet volgen, dat wie hem gelooft mij voor stapelgek, of blind verwaand, of aartsdom moet houden. Met het eerste of het laatste gebrek zou ik hier niet zijn binnengekomen; wat de verwaandheid betreft, wie zou die bij mij nog gaan zoeken? daar geneest men desnoods van met de jaren : dat zal, hoop ik, Dr de Vreese later ondervinden. Moge mijn antwoord in dezen gunstig op hem werken.

Voor weldenkenden is het klaar, dat mijn overzicht niet mag beschouwd worden als eene afbrekende critiek, maar als rechtzinnige wenken om het *Wdb.* te doen worden wat het zijn moet. Ik heb de persoonlijkheid der Opstellers gansch buiten het spel gelaten : dat ontkent niemand, tenzij de heer de Vreese, die u ook wil doen gelooven dat ik mijne beweringen, in *de Kunstbode* verschenen (1901, blz. 225) « hier in de Academie grootendeels woordelijk heb herhaald, vermeerderd met *eenige* andere en zoogenaamd toegelicht met voorbeelden. »

De heer de Vreese heeft hier zijnen mond voorbijgesproken, eerst te mijnen opzichte, dan ten opzichte van de leden dezer Academie.

Te mijnen opzichte. In *de Kunstbode* heb ik een overzicht gegeven van drie afleveringen van

het *Wdb.* : XI, 14de afl., II, 15de afl., III, 10de afl. Het beslaat nauwelijks zeven bladz (225-231) van het tijdschrift, dat is, loffelijk gerekend, negen bladz. van *Verslagen en Mededeelingen* der Academie, waar mijne *Wenken* vier en veertig volle bladzijden innemen. Hier schreef ik naar een aangeduid plan en gaf ik volgens dat plan een vluchtig overzicht van *alles* wat tot in October 1901 van het *Wdb.* uitgekomen was; daar heb ik elke der drie genoemde afleveringen een voor een in oogenschouw genomen en er al lezende mijne aanmerkingen over nedergeschreven.

Ten opzichte der Academie deed hij ook verkeerd.

Geene reeds gedrukte werken worden in de Academie voorgelezen, noch in de *Verslagen en Mededeelingen* opgenomen. Indien de hooger gemelde aantijging van den heer de Vreese gegrond is, dan heeft hier (te mijnen voordeele en ten nadeele van het *Wdb.*!) eene overtreding van het Reglement plaats gehad (art. 10, 13).

Maar neen, mijne lezing, die, gelijk de heer de Vreese zelf getuigt, « in deze vergadering met het epitheton » onpartijdig « is bestempeld » (8), is niet in de *Verslagen* gesmokkeld. In *Versl. en Meded.*, 1901, bl. 138, staat daarover : « Volgens stemming der vergadering zal dit opstel in de *Versl. en Med.* opgenomen worden. »

Die opneming schijnt den heer de Vr. te ergeren, omdat zij « in het oog van het verder staand publiek als een soort van officiëele sanctie geldt,

terwijl het eigenlijk slechts eene beleefdheid is »; daarom, wie er door geërgerd worde of niet, verklaart hij, dat mijne « critiek niet slechts onpartijdigheid mist », maar dat mij zelven al de hoedanigheden tot het leveren van eene degelijke critiek ontbreken (9). En dat zegt hij niet ééns, dat herhaalt hij gedurig, opdat de lezer het niet vergete.

De heer de Vreese had ook zoo lang gelezen, eerst in de Januari-zitting — om weinig te zeggen; dan, en nog veel langer, in de Februari-zitting om mij te weerleggen. En hij is overtuigd, dat zulks hem volkomen gelukt is.

Ik niet.

Zeker heeft hij een aantal goede dingen gezeid, waarvan de meeste, als nevens de quaestie, hier niet op hunne plaats kwamen; doch hij zeide er nog meer verkeerde. (Van zijne looze of booze aantijgingen spreek ik hier, natuurlijk, niet). Misschien is hij te snel te werk gegaan. Er was immers geene haast bij? « Het feit — zegt hij dat ik lid ben uwer Academische Commissie van het Wdb. en tevens correspondeerend lid der Redactie in Zuid-Nederland [dus : rechter en belanghebbende partij!] *maken* mij dit optreden tot een plicht. » Hij heeft misschien die verplichting, indien hij bij de Redactie verantwoordelijk is « als adviseur voor « het taaleigen van Zuid-Nederland », gelijk de heer Th. Coopman hem noemt (1); doch dat moet naar

(1) *Het Wdb. der Ned. Taal.* Openingsrede, 1901, bl. 31.

't schijnt, volgens den heer de Vreese, zoo opgenomen worden, « dat er hier van geen toezicht sprake is, alleen van 't geven van adviezen en inlichtingen (25) » (verkeerde en andere, maar dit zal later blijken).

Mij was zulks volkomen gelijk, daar ik mij, ik herhaal het, om geene persoonlijkheden heb bekommerd.

Maar in *Het Belfort*, 1899, I, 76, staat een artikel : *Woordenboek der Ned. Taal*, zonder naam van schrijver, maar van iemand, die de toestanden zoo goed kent als de heer de Vreese zelf, en daarin lees ik :

« Hij [de heer de Vreese] is (1) adviseur voor de taal van Zuid-Nederland, leest elke aflevering vóor zij wordt afgedrukt, *en zorgt er voor, dat de taal* der oudere Zuidnederlandsche schrijvers *en die van onzen tijd zoo goed mogelijk in het Woordenboek vertegenwoordigd blijven.* »

De heer de Vreese is nooit tegen die verklaring ingekomen, waaruit blijkt, dat hij inderdaad, en tegenover Zuid-Nederland en tegenover de Redactie, eene groote verantwoordelijkheid draagt; geen wonder dus, dat hij 't als eene plicht aanzag mij te antwoorden.

Maar was mijn opstel dan zoo onhebbelijk, dat hij, de kalme sferen der geleerdheid verlatende,

---

(1) Sedert December 1895; vroeger was hij medeopsteller.

noodig oordeelde mij alle vijf voet mijne minderheid te laten gevoelen?

« On a souvent besoin d'un plus petit que soi », en een peerd zelf kan zich mistrappen, als eene zwakkere hand het niet in den toom houdt.

Ik « ignoreer » noch de Inleiding van DE VRIES, noch de circulaire van de Commissie van het *Wdb.*; maar ik vind in de eerste, wat de heer de Vreese er misschien liever niet zou in zien.

Doch waarover beklaag ik mij? Worden de Zuidnederlanders in 't algemeen hier niet met mij op éénen kam geschoren? Immers de heer de Vreese vraagt « in gemoede » :

« Waren er in 1862 Zuidnederlandsche geleerden die de Redactie van 't *Wdb.* op het gebied der genoemde wetenschappen en bedrijven konden voorlichten? Noem mij onze mannen van gezag in wetenschap of practijk, die in het jaar 1862 de Nederlandsche terminologie kenden der natuurlijke en geneeskundige wetenschappen, van waterstaat, zeewezen, scheepsbouw, krijgswezen enz. Ze waren er niet! » (11).

Zal ik op dat compliment (dat mijne drie stellingen onaangeroerd laat) antwoorden? Toch, eventjes:

In de *Vlaamsche Bibliographie of Lijst der Nederduitsche boeken van 1830 tot 1855 in België uitgegeven*, (uitgave van het Willems-Fonds, nr 26), staan gansche reeksen boeken en schriften over Godsdienst, Rechtsgeleerdheid, Nijverheid, Koophandel, Huishoudkunde, Onderwijs, Kunsten, Wijs-

begeerte, Zedenleer, Opvoeding, Wiskunde, Scheikunde, Natuurkunde, Land- en Hofbouwkunde, Natuurlijke Historie, Genees-, Veeartsenijkunde, Gezichtskunde, Oudheidkunde, Krijgskunde, Geschiedenis, Aardrijkskunde enz.

De *Vlaamsche Bibliographie* van FR. DE POTTER, door deze Academie uitgegeven, is nog veel vollediger.

Wat waren dan de schrijvers dier werken, waarvan de meesten in 1862 nog leefden? « Geen geleerden, bekwaam om de Redactie voor te lichten »! (11)

Wel was F.-A SNELLAERT, de verzamelaar van het eerste werk, over den toestand niet voldaan; doch (zeide hij in de *Inleiding*, bl. XIII) « Wat er ook van zij, de tegenwoordige lijst diene tot maetstaf van onze armoede gelijk van onzen rijkdom. Onder de ongunstige omstandigheden, onder de meest rechtstreeksche tegenwerkingen heeft de Vlaemsche geest zijne wedergeboorte aengekondigd. »

De heer de Vreese, die « zorgt, dat de taal der oudere Zuidnederlandsche schrijvers en die van onzen tijd zoo goed mogelijk in het *Wdb*. vertegenwoordigd blijven, » maakt van dien toestand gebruik om ons te vernederen, zonder eenig profijt nochtans voor de zaak, welke hij verdedigt; want hij bewijst hier de waarheid mijner eerste stelling : Het *Wdb.* is niet algemeen voor Zuid- gelijk voor Noordnederland, zelfs daar niet, waar de heer de Vreese er aan medegewerkt heeft.

Hij moge nu, te pas of te onpas, onze mannen,

die lang overleden zijn en hem niet antwoorden zullen : DE LAET, STALLAERT, VAN BEERS, VAN DER VOORT, P. DUYSE *(sic)*, SNELLAERT, DAVID, BLOMMAERT enz. voor vadsigen of onverschilligen doen doorgaan; zijn publiek vermaken met onzen gemoedelijken DAUTZENBERG als eenen sukkelaar af te schilderen (18, 19), en daarna zoetsappig verklaren : « Ik breng dat alles niet ter sprake om een blaam te werpen op mannen als DAUTZENBERG, VAN DUYSE, SNELLAERT, HEREMANS enz. ».

Hier kwamen geene anecdoten te pas, en als Piet niet verlangde mede te werken, dan moest de Redactie zich tot Jan of Klaas wenden. Ik heb verscheidene werkers gekend, te nederig om hunne hulp aan te bieden, die nuttigen arbeid zouden volbracht hebben, indien zij daartoe waren uitgenoodigd geworden.

De heer de Vreese houdt zich niet tevreden met de namen der Vlamingen, die niet medegewerkt hebben, tegen de vergetelheid te bewaren; hij klaagt zelfs, in zijne langheid, over onbruikbare citaten door andere Vlamingen geleverd, « doordien er eene of andere fout tegen ons taaleigen in voorkomt » (17). Kom, kom! als men voorbeelden opneemt, waarin van « den koe » en « den kat » gesproken wordt!

Doch ik mag geenen tijd verliezen, en er is nog zoo veel te zeggen! Ik spijker hier de bekentenis van D[r] de Vreese vast, die na lang tegenstribbelen toegeeft :

« Het Woordenboek — zegt hij — *moest* inder-

daad, zooals de heer Claes gezegd heeft, de taal van het Noorden oneindig beter weerspiegelen dan die van het Zuiden » (23).

Zal hij die volmondige verklaring niet intrekken of mitigeeren? Misschien wel! (1)

---

(1) Immers, in *het Belfort*, 1899, I, bl. 150 zegt hij :

« En nu is het er zoo mede gesteld dat een gebruik van het tegenw. deelw., zooals dit in eene uitdrukking als *école payante* voorkomt, in het Nederlandsch van vroeger en later tijd absoluut onbekend is. »

Daarop werd hem (blz. 300) geantwoord :

« De Bo, *Idiot.* bl. 521, geeft ook *lezende mis*, en bl. 1239 *zingende mis*. Hij bewijst zelfs de oudheid dezer uitdrukking door de aanhaling uit N. Despars : « Fonderende een zeer solemneel *zinghende lof* binnen die kercke van S[t]-Donaes. »

In hetzelfde art. wijst men hem op algemeen gebruikte uitdrukkingen, als : *stamelende klanken*, *prevelend gebed*, *zwijgende overeenkomst*, *vallende*, *slepende*, *kwelende*, *etende siekte*, *ijlende koorts*, *inkomende rechten*, *liggende houding*, *kruipend gedrag*, *aanmatigende toon*.

In plaats van te bekennen, dat hij zich vergist had, schreef Dr. de Vreese, bl. 362, in een art. — dat schijnbaar te laat verzonden was om in de voorgaande afl. te kunnen opgenomen worden(!) :

« Het is te veel gezegd, zooals in mijn eerste art. staat, dat « een gebruik van het tegenw. deelw., zooals dit in eene uitdr. als *école payante* voorkomt, in het Nederlandseh van vroeger en later tijd absoluut onbekend is », maar dit was dan ook eigenlijk mijne bedoeling niet. Iedereen kent immers de uitdrukking *vallende ziekte*, die reeds in de 15de eeuw voorkomt; wat de Oostvlaming een *gelezen* en een *gezongen* mis heet, noemt de Westvlaming een *lezende* en *zingende* mis, en ook die benamingen waren reeds in het Middelnederlandsch bekend; De Bo haalt zelfs een zin uit Despars aan, waarin *zingende lof* voorkomt. »

Moeten wij het daarna betreuren, dat wij geene geleerden zijn!

Intusschen druk ik er op, dat hij verder dezelfde verklaring heeft bevestigd.

« Tot het meer Noord- dan Zuidnederlandsch zijn — zegt hij, — heeft ongetwijfeld bijgedragen het door den heer Claes aangehaalde feit, dat de medewerkers van de Vries steeds Noordnederlanders zijn geweest (24). »

En als besluit zijner redeneeringen heet het :

« Me dunkt, dat dit besluit niet anders kan luiden dan als volgt : de vraag of het Woordenboek, *strikt genomen* [hij neemt al wat terug !] algemeen is voor Zuid- en Noord-Nederland, is niet met een volmondig ja te beantwoorden (37). »

En is die toestand met de benoeming van W. de Vreese veranderd? Is 't mogelijk, dat hij er kunne voor zorgen « dat de Zuidnederlandsche taal van onzen tijd zoo goed mogelijk in het *Wdb.* vertegenwoordigd blijve? » Is hij een Vlaming met hert en ziel, die de rechten van het Vlaamsch met warme overtuiging handhaaft en verdedigt? Heeft ooit één lid der Redactie, heeft ooit één Noordnederlander de Vlamingen vernederd, gelijk hij het hier moedwillig gedaan heeft? En niet alleen de overledenen; ook mij, een der zeer weinigen die het *Wdb.* lezen, een van de « diep in de vier » academieleden die excerpten leveren; mij, die sedert jaren een deel mijner vrije uren heb besteed om ten nutte van het *Wdb.* lijsten van gangbare woorden uit KILIAAN, uit onze *Costuymen*, uit het dagelijkech leven bijeen te verzamelen, mij slingert hij mijne welverdiende

rust naar 't hoofd (157), als om voor te geven, dat ik voor het *Wdb.* niets doe! Hij slaat bovenarms op alwie onder zijn bereik valt, de verdienstelijke verzamelaars, levende en doode, van onze Zuidnederlandsche Idiotica niet uitgezonderd (153).

Doch keeren wij tot het *Wdb.* terug. Daar ik het wensch te zien worden wat het zijn moet en « in plaats van te klagen bouwstoffen bijeenbreng, » is het van mijnentwege niet « onbillijk niet te erkennen, dat de Redactie met alle haar ten dienste staande middelen er met allen ernst naar streeft iedereen, Noord- en Zuid-Nederlander, zijn wensch te geven (37). » Naar nieuwe middelen moet worden uitgezien; ik heb er eenige aangewezen; wat kwaad zou er in steken die te beproeven? De Commissie van bijstand is in België loffelijk vertegenwoordigd : Zes Vlamingen op elf leden! Waarom ook den arbeid der redactie, dien de heer de Vreese niet behoorlijk verrichten kan, en die door het nieuw benoemd lid van uit Leiden bezwaarlijk tot een goed einde zal kunnen gevoerd worden, waarom dien arbeid niet over de verschillende Vlaamsche streken verdeeld? Op die wijze zou de taak der Redacteuren van het *Wdb.*, die, gelijk de heer de Vreese het verklaart, « geene alweters zijn, » verlicht en veraangenaamd worden. Zij, die nu reeds « wonderen verrichten, » (39) wat zullen zij dan uitvoeren?

De lange uitweidingen over het gedurig vermeerderen der excerpten uit Belgische schrijvers hadde de heer de Vreese ons kunnen sparen; nergens

heb ik over te weinig excerpten geklaagd. Maar dat hier woorden met de vleet in zwang zijn, die noch in onze (voorheen zeldzamere) schrijvers, noch zelfs in onze Costuimen voorkomen en waaronder vele eene plaats in het *Wdb.* zouden verdienen, daar zal niemand aan twijfelen, die er over heeft nagedacht. Met mijn voorstel aan te nemen zouden eene menigte dier woorden seffens tot hun recht komen.

Wil de Redactie mijnen raad niet volgen, dan zal zij een onvolledig werk leveren; want zij heeft stellig te veel om de ooren, om alles te gelijk alleen voort te helpen. Dit is zoo waar, dat zij nu zelfs gedrukte oorkonden over het hoofd ziet.

De heer de Vreese heeft wel te verklaren (35) « Het woord *geleg* is in geen enkel der thans bestaande idiotica te vinden; blijkbaar wordt het alleen in de geboortestreek van ons medelid gehoord »;

Stout gesproken is half gevochten!

Dat bewijst eens te meer, met welke lichtzinnigheid de heer de Vreese de opgenomen taak vervult, *Qui trop embrasse mal étreint!* en de man heeft, door eigen schuld, te veel werk.

Geleg staat bij Schuermans (vroeg genoeg om bij *Gel.* in 't *Wdb.* benuttigd te worden) als volgt :

« **Geleg**, o. Als men graan pikt, rolt men het afgepikte graan met den pikhaak opeen, en als deze vol is, *legt* men den hoop af, welke dan *geleg* heet, van *leggen*, en dan maakt men bussels of schooven van zoo 2, 3 of 4 *geleggen* bijeengebonden (rond Thienen)..... »

CORNELISSEN-VERVLIET geeft het woord op voor het « Zuiden der Kempen », en legt het op dezelfde wijze uit.

Maar zoo de Redactie geenen tijd had om de idiotica na te slaan, er is nog eene andere bron, waar men ook vóór 1878 kon aan putten, te weten KILIAAN, die geeft :

« Ghe-legge. j. schoof. Merges, fascis spicarum ».

Indien **alp** « een technisch woord » (36) is, zooveel te meer verdiende het eene plaats.

Van mijn werkwoord **grichten** maakt de heer de Vreese zich trotsch af met : « *Grichten* is blijkbaar niet anders dan de tegenwoordige uitspraak (?) van *grechten*, denominatief van *grecht* ».

Ik dacht, dat ik mij vergist had, en ik zocht *grechten*, maar vond slechts « *grecht*, zie *gracht* ».

Hij, die beweert aandachtiger te lezen dan ik, waarom heeft hij *grichten* bij RUTTEN niet gezien?

Gritselen en *grondhaak* staan inderdaad in 't *Wdb*. vermeld. Voor mijn onnauwkeurig lezen beken ik schuld, ofschoon niet voor al de mij aangewreven misslagen. Missen is menschelijk; het lezen van het *Wdb*. is een zeer afmattend werk, en mijne oogen zijn niet meer zoo jong, als die van den heer de Vreese, die nochtans op menige plaatsen dezelfde fout begaat. Dit kan mij echter niet verschoonen; alleen verzoek ik u, Mijne Heeren, te willen gelooven, dat ik mij nooit met opzet heb vergist.

De juistheid mijner eerste stelling door den heer de Vreese erkend zijnde, laat ons zien, hoe het met de volgende gelegen is : Is het *Wdb.* onpartijdig en betrouwbaar?

Het tweede deel dezer vraag doet hem huiveren van verontweerdiging of van medelijden? En daarom treedt hij weer in lange consideraties, die hem toch niet verder brengen, en waar ik niet hoef op te antwoorden.

Ik moet hem nochtans terechtwijzen, waar hij wil doen gelooven. dat ik de pretentie zou hebben al de woorden mijner geboortestreek (die niet het Haspengouw is, gelijk hij steeds verkeerd zegt) in het *Wdb.* te doen opnemen (38). « Het *Wdb.* is niet ondernomen met het doel, een algemeen Nederlandsch idioticon tot stand te brengen » (39), ofschoon het op sommige plaatsen, als, b. v. Dl. V, 172-179, een echt Noordnederlandsch idioticon schijnt, zoodat de bekentenis van den heer de Vreese « dat door DE VRIES aan de gewestelijke talen, **vooral aan die van het Zuiden,** zoogoed als geen aandacht werd geschonken » (39) tevens de beschuldiging inhoudt, dat DE VRIES tegenover het Zuiden niet onpartijdig was!

De woorden, die ik aanhaal als in 't *Wdb.* niet voorkomende, zijn voor 't grootste gedeelte in al de Vlaamsche streken in gebruik. Alleen behooren zij niet allen tot de letterkundige taal in den zin, dat een of ander letterkundige met of zonder gezag die in zijne schriften zou gebruikt

hebben. Maar zijn ze daarom minder deugdelijk? En moeten onze schrijvers in de toekomst het betreurlijk voorbeeld van mij en mijne tijdgenooten navolgen, die geene andere woorden durfden gebruiken dan die in het woordenboek voorkwamen, uit vrees voor de critiek (1)?

Het spijt me, dat ik bij al de woorden, door mij als niet opgenomen, door hem als wel opgenomen verklaard, geene schuld mag bekennen; mijne taak zou er aanzienlijk mee verkort, en zijne verlegenheid eenigszins verlicht zijn.

Aanslaan, *in beslag nemen* wordt inderdaad opgenomen, — maar met de beperking, die alleen Noord-Nederl. kan gelden : « *Aanslaan*... Thans gewoonlijk *in beslag nemen* ».

Aanslaan : door te groote hitte het sap en de groeikracht verliezen, heel België door in gebruik (zie Sch., Tuerl., Rut., Joos), kwam (de heer de Vreese bekent het) niet tot zijn recht.

Bij **afdragen** beken ik schuld.

Braamkrets « is tot tweemaal toe in 't *Wdb.* vermeld », zegt de heer de Vreese. 't Is waar; bij *braam*, staat, verloren onder eenen hoop andere, ook *braamkrets*. Bij **braamsluiper** geeft het *Wdb.* : « in Holland ook *braamschijter* en in 't Hageland *braamkrets* geheeten ». — Indien het nu aan het Hollandsche *braamschijter* een gansch artikel wijdt,

(1) Zie daarover F.-A. SNELLAERT, *Belg. Mus.*, 1840, blz. 24.

waarom neemt het dan *braamkrets* (eene zeer eigenaardige benaming, gemerkt het geschetter, dat het vogeltje in de braamstruiken hooren laat) op zijne plaats niet op, al ware 't slechts met verwijzing naar een ander woord?

Vieze Breugel. « Leeft thans in Z.-N. nog voort ». Waarom die beperking? De Noordnederlanders hebben er geene eer van, dat zij den beroemden man, die van Noordnederlandsche afkomst was, geheel vergeten.

Geld *heeft eenen goeden meester noodig* « staat niet in 't *Wdb.* » (45); *iets te gelde maken* wel. Meâ culpâ!

Gelijk = gelijktijdig, komt in 't *Wdb.* voor.

Gelijk in *Ge waart gelijk zoo vriendelijk* wordt noch door het *Wdb.*, noch door den heer de Vreese goed uitgelegd; en als deze laatste *gelijk*, in *Te biechten gaan gelijk de molders*, een « vergelijkend voegwoord » noemt, dan bewijst hij, dat hij mijnen uitleg : « Beloken Paschen, dus met de molders, als de molders gaan, d. i. den laatsten dag » (van den Paaschtijd), of niet goed gelezen, of niet verstaan heeft.

Gelijk den dag aan 't werk zijn, gelijk den avond slapen gaan zijn uitdrukkingen, die volstrekt moesten uitgelegd worden.

Goedvinden. *Men kan niet hebben en goedvinden*, dat bij *goedvinden* had *moeten* opgenomen worden, staat, « tot mijne schade » (47) (waarom niet tot mijne schande?), maar tot schade vooral

van die de uitdrukking zoeken, bij ***hebben***. Maar (om nu ook eens eene uitvlucht op zijn de Vreeses te gebruiken) het art. ***hebben*** (van 1901) was nog niet verschenen, toen ik (in 1891) bij ***goedvinden*** mijne aanmerking neerschreef.

Ik zal den heer de Vreese op zijne sprongen door mijn werk trachten te volgen (van bl. 15, naar 18-21-23-28-30-31-32-11- en vlgg. -16-19-16-17-18-19 enz.), onstuimig genoeg om iemand te vermoeien, die jonger is dan ik!

Haargetouw verscheen in December 1899, onder de samenstellingen met ***haren***, « als benaming voor ***haarspit*** en ***haarhamer*** te zamen » (47), — maar niet als ***haarkruin*** alleen (zie dit woord bij TUERLINCKX). Maar in kol. 1446 (Maart 1897), waar het zou moeten staan is 't niet te vinden.

Hak. ***Op de hak drinken***. Omdat ik heb durven twijfelen, of die uitdrukking opgenomen werd (ik weet bij ondervinding, hoe men zich in dien doolhof vergissen kan!), krijg ik op de vingeren! Dat heet, met opgeschroefde verwondering : het summum! - Het summum is veeleer wat de heer de Vreese hier bijvoegt : « Als ***hak*** in de Haspengouw (!) het gewone woord is voor ***hiel***, dan is de uitdrukking (die ***niet*** in 't ***W'db***. staat) geloof ik duidelijk ».

Hier zal ik hem met gelijke munt betalen en zeggen : « Het was immers gemakkelijk uit dien twijfel te geraken! » Gij die van mij volstrekt eenen Haspengouwer maken wilt, waarom zocht

gij de uitdrukking niet in RUTTEN? — Gij zoudt ze niet gevonden hebben (ofschoon zij ook in 't Haspengouw gebruikt wordt). Zoek ze bij TUERLINCKX.

Maar als nu *hak* eens in 't Haspengouw en 't Hageland niet « het gewone woord was voor *hiel* »? (het gewone woord is daar *vessem*, Kil. *verssen*) « dan is de uitdrukking allesbehalve duidelijk » (48). (Zie TUERLINCKX *Hak*, houweel, — *karhak*.)

Nu sjort de heer de Vreese zijne lezers weer achteruit van bl. 32 naar bl. 11.

Ammelaken. Om te begrijpen, hoe hij het hier om eenen anderen boeg wendt, moet ik u herinneren, dat ik *ammelaken* (onder honderden) heb aangehaald, niet omdat het hier « iets anders » zou beteekenen dan in Holland, maar omdat het in 't *Wdb*. als « Zuidnederlandsch » gemerkt staat, waar het zegt, Dl. II, 404 : « Reeds in 't Mnl. het gewone woord *voor hetgeen thans* **tafellaken** *heet*. Van de drie vormen, waarin het voorkomt : *amelaken*, *ammelaken*, *amlaken* moet de eerste, die nog altijd in Vlaamsch België (?) in gebruik is, de oorspronkelijke geweest zijn... *Ammelaken* was nog in de 17de eeuw zeer gewoon. Thans is het in Vl. België nog algemeen bekend. In Noord-Nederl. leeft het nog in gewestelijke spraak, maar is in de schrijftaal in onbruik geraakt ».

Dát wilde ik doen zien; maar omdat ik het bovenstaande niet aangehaald had, wilde de heer de Vreese mij « iets anders » doen zeggen. Zal hij nu

willen lijden, dat hij zich vergist heeft, en vrijwillig?

Bespieder, met voorbeelden o a. uit DAVID, VAN LENNEP, CONSCIENCE, - dat wordt door al onze woordenboeken zonder aanmerking opgegeven, maar, zoo 't schijnt, te onrecht, omdat CONSCIENCE, die 't « pas 35 jaar geleden » nog schreef — nu dood is... Neen, omdat iets « dat niet lang geleden nog gebruikt werd, thans in onbruik *kan* zijn ».

Wanneer zal men begrijpen, dat beperkende uitdrukkingen als : *thans zoo goed als in onbruik, alleen in Vlaamsch België* enz. hier gelijk staan met : *Gebruik ze niet meer.*

Bij **besprek,** dat « in N.-N. verouderd » heet, bewonder ik de volgende redeneering: « Als het Wdb. *constateert*, en niet meer, dat het woord in N.-N. verouderd is, dan zegt het immers meteen : in Z -N. nog algemeen bekend? Wie kan zich in die bedoeling vergissen? »

Die sluitrede is gebrekkig. Volledigd zou dat zijn:

Wat in N.-N. verouderd is, is in Z.-N. nog algemeen bekend;
Besprek is in N.-N. verouderd;
Dus is *besprek* in Z.-N. algemeen bekend.

Of zou men de volgende aannemen :

Wat in N.-N. zeer flauw is, is in Z.-N. sterk;
Het gevoel der geslachten is in N.-N. zeer flauw (W. de Vreese, 91);
Dus is in Z.-N. het gevoel der geslachten zeer sterk.

Besprinkelen. Ik zou het art. van het ***Wdb.*** niet met de noodige opmerkzaamheid gelezen hebben? Laat ons nog eens zien :

« BESPRENKELEN. Van *sprenkel*, spat, vlek, of van het hiervan afgeleide *sprenkelen*. Mnl. *besprinkelen* (VERDAM I, 1090). Bij KIL. gelijk gesteld met *besprenghen.* »

Dan volgt de eerste beteekenis, waarbij inderdaad twee voorbeelden met den vorm ***besprinkelen*** aangehaald worden. Maar wat de heer de Vreese niet wil zien is, dat bij die eerste beteekenis staat : « thans verouderd ». Dus : « in Zuid- gelijk in Noord-Nederl. verouderd. »

In 't vervolg van het art. komt ***besprinkelen*** niet meer voor. En 't ***Wdb.*** is geenszins in tegenspraak met zichzelven : het aanziet ***besprinkelen*** als Mnl. en verouderd; anders moest dit woord eene plaats hebben achter ***bespringing***, al ware 't slechts met verwijzing naar ***besprenkelen***. — Zal het ***Wdb.*** ook ***sprinkel*** en ***sprinkeling*** (zie KIL.) weglaten?

Ik bewonder hier nogmaals de redeneering van den heer de Vreese. Waar het ***Wdb.*** ***besprinkelen*** Middelnederlandsch en verouderd heet, zegt hij : « Maar daarmede is immers niet gezegd, dat ***besprinkelen*** thans onbekend is.

Ik heb gezegd, dat ***besprinkelen*** hier frisch voortleeft, en zoo algemeen in gebruik is, dat van al onze idiotica dit van CORN.-VERVL. alleen het opneemt; de andere aanzagen het woord als echt Nederlandsch!

Besteken (met bloemen en geschenken) heet « in de zuidelijke gewesten nog thans gewoon. » Naar de schrijvers te oordeelen die 't woord gebruikt hebben, moet men door « de zuidelijke gewesten » verstaan : Vlaamsch-België en de zuidelijke provinciën van Noord-Nederland. Is dat gebied niet uitgebreid genoeg om het woord als algemeen gangbaar op te nemen?

Bestendig. Bij dat woord vraagt de heer de Vreese, na de zinsnede uit het *Wdb.* :

« Enkele malen in verbinding met een qualitatief woord, t. w. in navolging van het fr. *perpétuel;* in Zuid-Nederland. || De heer N. N. Bestendige Secretaris van die Maatschappij. »

te hebben aangehaald : « Wel*nu*, vraagt hij, wordt hier *nu* gezegd dat de uitdrukking *bestendige secretaris* de rechte niet is? Neen immers? »

Volgens zijne vroegere redeneering is zij *dus* de rechte. Maar de Hollanders beschouwen ze als een zuidnederlandisme. En in zijn *Boek* keurt W. de Vreese de uitdrukking gladweg af.

Hij zegt daar dat de Kon. Vlaamsche Academie bij hare stichting « de benaming *Sécrétaire* (sic) *perpétuel* ten onrechte vertaald (?) heeft door *bestendige secretaris.* » (*Gallicismen in het Zuidnederlandsch*, bl. 27).

En terwijl hij de Academie aangeroerd had, kon hij niet nalaten oude koeien uit de gracht te halen. Hij wil « de leden, die der Academie reeds ontvallen

zijn, niet beleedigen door hunne gevoelens van vlaamschgezindheid te betwijfelen; dat zou haast heiligschennis blijken. Maar 't moet hem volstrekt van 't hert : toch heeft de Academie « in 1886 niet kunnen nalaten haar reglement op Franschen leest te schoeien en *een zeker getal leden der tegenwoordige vergadering* hebben het overbodig en onnut geoordeeld daarin verandering toe te brengen. » (54)

Hij doelt hier op het ontwerp van herziening des reglements in 1901, en hij wil doen gelooven dat die herziening was voorgesteld om er den Franschen vorm van te wijzigen! Welnu, dat ontwerp werd niet in aanmerking genomen, omdat het de bij de Wetten vereischte meerderheid van stemmen niet bekwam.

Na deze uitweiding komen wij tot

Bestiaal. Ik heb niet gezegd, dat het woord mij « niet bekend is » (55), maar dat ik het niet heb « hooren of zien gebruiken, dan hier en daar bij eenen notaris. » Ik heb ook niet gezeid, « dat Zuidnederlandsche woorden maar in 't *Wdb.* moeten behandeld worden, voor zooveel zij tevens Haspengouwsch zijn! » Eene geestigheid, waarin Doctor de Vreese (die « zorgt dat de Zuidnederlandsche taal van onzen tijd zoo goed mogelijk in het *Wdb.* vertegenwoordigd blijve ») voor de hoeveelste maal bewijst, dat hij het Haspengouw niet weet te onderscheiden van 't Hageland.

« Om wat over het tegenwoordig gebruik van *Bestiaal* in Vlaamsch-België te weten te komen — zegt hij — heeft de heer Claes zich moeten behelpen

met de Bo, en hij is door dezen slechts ten halve ingelicht. Nu hij zich één keer op een ander moet beroepen. is hij in dezelfde onaangename positie gekomen, waarin de Redacteuren van 't Wdb zich dagelijks kunnen bevinden. »

Hoe lieftallig! Maar lees mijn artikel op *Bestiaal* bij hem herhaald, bl. 55; op wien heb ik mij nog beroepen?

Gij zoudt mij gaarne in eene onaangename positie zien, Mijnheer de Vreese? 't Spijt me, dat ik u dat genoegen niet kan gunnen. Maar indien *bestiaal*, zooals gij zegt, « heel Vlaanderen door, oost en west, van dagelijksch gebruik is (55) », hoe komt het dan, dat AMAAT JOOS in zijn *Waasch Idioticon* het woord niet opneemt? Zeker om mij genoegen te doen? Wat is hier nu « karakteristiek (55) » mijne onbelezenheid of uwe driestheid?

Bestierder, bestieren, bestuurlijk.

Uw « medelid » weet zeer goed, heer Doctor, » wat met purisme bedoeld wordt. » Dat nu « een ontwikkeld Noordnederlander vreemd opkijkt » of niet « als hij ons *bestieren* hoort zeggen (57) », dat laat ons even onverschillig als uw grameelen » als wij mooi Nederlandsch willen spreken (58). » Het moge u behagen of niet, in zake van bastaardwoorden wenschen wij u niet te volgen, en liever puristen te blijven.

Wat gaat gij aanvangen, als ooit het jongere geslacht vernoordnederlandscht(!) wordt, en gij geene Zuidnederlanders meer vindt om er den spot mee te te drijven?

Betalende school (1). De Redactie (waartoe « gij immers ook behoort (61) », dat mogen we niet vergeten, want elders schijnt gij de verantwoordelijkheid van u af te schudden), de Redactie « heeft aan het Zuidnederlandsch taalgebruik alle eer bewezen » met *betalende school*, niet een gallicisme, maar eene « navolging van fr. *école payante* » te noemen. De eer is niet groot! Maar wat hoeft de Redactie « waartoe gij behoort » te verwijzen naar W. de Vreese, d. i. naar de Redactie? En waarom zegt gij, « die tot de Redactie behoort », bl. 60, dat de Redactie uw « geschrijf niet noodig heeft? » Is de Redactie, « waartoe gij behoort, » geïnformeerd geweest van uw brillant volte-face, dat ik op bl. 250 heb beschreven. 't Zou zonde zijn, moest ze dat « ignoreeren »;

Gezwaad hoort niet alleen tot het Antwerpsch dialect, maar tot het Hagelandsch en het Haspengouwsch.

Baboe. De heer de Vreese verzendt mij naar kol. 58 (*sic*), Dl. III van het *Wdb.* waar ik de verschillende vormen, *baboe* en *boeba*, die « zelfstandig gebruikte tusschenwerpsels zijn, kan lezen. »

Ik zoek en vind, — kol. 50, *boe, ba;* kol. 51 :

---

(1) Hier ook eene noot! Als ik (*Wenken*, bl. 13) schrijf : « en op 't gezag van Dr de Vreese wordt de uitdrukking als eene Zuidnederlandsche gestempeld », waarom haalt gij dan aan : «... wordt de uitdrukking als Zuidnederlandsche (*sic*) gestempeld? » Was ik nog niet klein genoeg?

« **Samenst.** *Boeba,* het boven bij II) vermelde *boe! ba!* als znw. gebezigd.

Doch ik vraag niet dat ***boeba*** (_' _) **vermeld** **worde,** maar ***baboe*** (_ _')!

Bats. « Een woord (?) met de bet. *bil* staat evenmin bij Rutten als bij Tuerlinckx vermeld. Hoe wil men dan dat de Redactie bekend zij met een woord dat binnen zulke enge grenzen beperkt is? »

Maar **bats,** groote schop, dat als algemeen Nederlandsch opgenomen wordt, waar is dat bekend?

Bedpan. — Ik zal doen opmerken 1° dat het *Wdb.* bij ***Beddepan,*** 2), zegt : « In Z.-N. in den vorm ***bedpanne*** », wat niet waar is, dan voor een deel van Z.-N.; 2° dat bij ***beddepan*** 1), drie (slechts ***drie***) voorbeelden gegeven worden, het eerste met ***Bedpannen,*** (mv.), het tweede met ***Bedpan,*** het derde met ***Bedpann!***

En desalniettemin de vorm is ***beddepan!***

Boter. Van de variante door TUERLINCKX en RUTTEN opgegeven spreekt het *Wdb.* niet; het geeft de spottende uitdr., door DE BO, geboekt en laat ze door DE BO, TUERLINCKX en RUTTEN onderteekenen. 't Is dát, wat verkeerd is; tegen die ***verkeerde*** opgave, als zou de Hagelander en de Haspengouwer ***Versche boter en versch brood is allemans dood*** zeggen, teeken ik verzet aan, — dat weet de heer de Vreese zeer goed! Wat TUERLINCKX en RUTTEN beter opgeven, wordt niet vermeld. Is dát onpartijdig en betrouwbaar?

Van *brak*, *reu-* of *rugbrand*, *beter* hoef ik niets te zeggen; mijne aanwijzingen zullen in acht genomen worden : dat is mij genoeg.

Bij **boken** wordt, 't is waar, verwezen naar « *Beuken*, bedr. zw. ww. Mnl. *boken* », en er wordt o. a. een voorbeeld van *boken* gegeven uit een werk van ons geacht medelid, AM. DE VOS, die dus Middelnederlandsch schrijft !

Maar *boken* heeft in *noten boken* de beteekenis niet van *slaan*, maar van *afslaan*, *doen vallen*,

Fr. *gauler* = « Battre un arbre pour en faire tomber le fruit. Gauler un pommier, un noyer. » (B. DUPINEY DE VOREPIERRE, *Dictionn. franç. illustré*, II, 22.) — Lach nog niet! Dat artikel gaat aldus voort : « On dit aussi : Gauler des pommes, des noix, des châtaignes, pour : Les abattre avec une gaule. »

Indien de heer de Vreese nu nog « niet recht kan vatten, wat met het slot der aanm. bedoeld wordt (71), » dan geef ik de pijp aan Marten. De eigenaardige uitdrukking *noten boken*, die in 't *Wdb.* op moest genomen zijn, is vergeten. W. t. b. w.

Beweren. Daar hier de twijfel nog niet opgelost is, laten we dat woord met rust.

Bewijzen. 't Is wonder, hoe de heer de Vreese er naar streeft om de Redactie als slachtoffer van mijnen moedwil voor te stellen. Waar ik zeg : « Het (namelijk het woord *bewijzen* met de beteekenis, die ik er blijf aan hechten) dient geëerbiedigd, omdat BILDERDIJK het gemaakt heeft, » daar veinst hij te

gelooven, dat ik de Redactie van « gebrek aan eerbied tegenover BILDERDIJK » beschuldig! Blijven wij liever bij de beteekenis van het woord *bewijzen*.

Als de redeneering van den heer de Vreese juist is, dan heeft BILDERDIJK willen zeggen :

« Geen dichten van meesterdichters in 't algemeen en geen bundel van Vondel, Poot, van Merken, Feitama in 't bijzonder leveren het bewijs, dat zij door een versuften grijsaard gemaakt zijn. »

« Dat dankt dich den uil! » zou een Maaslander zeggen. »

« Lees het geheele stuk — gaat de heer de Vreese voort — .... en gij zult met de Redactie (?) van meening zijn dat Bilderdijk zich hier vrij onbeholpen, althans gewrongen heeft uitgedrukt, en dat een dergelijk citaat in 't Wdb. niet thuis hoort. » (73).

't Is zeker om den vromen eerbied te bewijzen van de Redactie tegenover BILDERDIJK, dat hij den grooten dichter die krauw geeft!

Ik neem de vrijheid te gelooven, dat de Redactie aan die verzen van BILDERDIJK niet gedacht heeft; anders, indien zelfs al hare leden het met den uitleg van den heer de Vreese houden, hadde zij die verzen, waar *bewijzen* eenen pers. als voorw. heeft, zeker aangehaald.

Indien zij met haar Belgisch medelid ook van BILDERDIJKS onbeholpenheid overtuigd is, dan is er nog een groot argument vergeten om die onbe-

holpenheid te staven : Hoe kon BILDERDIJK aan eenen « grijzaard (sic 73), bij den haard stram en stijf geworden » denken en tevens aan W. VAN MERKEN, die maar 68, aan FEITAMA, die maar 64, en aan POOT, die maar 44 jaar oud is geworden, en toch verzen geschreven heeft, die bij deze « onbeholpene, gewrongene » verzen van onzen subliemen knorrepot ver, zeer ver achterstaan?

Doch 't is mij niet te doen om gelijk te halen. Ik heb de quaestie opgeworpen, omdat zij mij de moeite waard scheen, en ik zal mijne zienswijze laten varen, zoodra iemand mij beter zal overtuigen dan de heer de Vreese.

Bidden. De heer de Vreese is gewoon te doceeren, maar ik beklaag de discipels die bij hem zweren. « Twijfele wie wil, de verklaring is niettemin juist, » roept hij uit. Hij zou veel beter doen met te bewijzen, dat *biddende orden* en *bedelende orden* dezelfde zijn; zijne verzekeringen : « dat is onjuist, dat is bekend » voldoen mij volstrekt niet.

Biddag. Om te bewijzen dat « de verklaring van dat woord niet onjuist is, haalt hij o. a. aan, dat ook de kruisdagen in 1665 *biddagen* genoemd worden. In 1665! hij die hier ernstig beweerd heeft, dat iets verouderd is, wat CONSCIENCE (en zijne landgenooten nu nog) gebruikte! Onze *biddag* of *gedurige aanbidding* is echter zoo oud niet; hij dagteekent eerst van omstreeks 1760 (1).

---

(1) Zie *Gesch. van den Eeredienst van het H. Sacrament in België*, door den E. P. FR. STEFANUS SCHOUTENS, Twintigste Hoofdstuk.

Biechten. « Er worden verschillende aanhalingen medegedeeld — zegt hij — waarin ***biechten*** onzijdig is », en daardoor bewijst hij de juistheid mijner aanmerking, dat ***biechten*** niet bedrijvend alleen, maar bedrijvend en onzijdig ***moest*** heeten.

Brood. Ik kan u verzekeren, dat de Hagelander (de heer de Vreese verwart hem hier weer met den Haspengouwer (77) !) noch een boos, noch een loos inzicht heeft, als hij, ook in het bijzijn van den jongen leviet, zegt : ***kruintje geschoren, wijntje geboren.***

Ge-. De heer de Vreese bekent het zelf (80), dat ***geten*** in het Zuiden de overheerschende vorm is gebleven. Ik heb mij alleen beklaagd, dat deze regelmatige vorm door de Hollandsche woordenboeken dood wordt gezwegen. Waarom? Dat heeft de heer de Vreese ons met al zijne geleerde uitweidingen niet geleerd.

Bij **gebral** spijt het hem, niet te kunnen bewijzen, dat ik ongelijk heb, daarom laat hij zich in zijne zachtmoedigheid ontsnappen : « Er was voor de bewerkers van die aflevering [waar ***gebral*** behandeld wordt] maar een middel om de bewuste beteekenis van ***gebral*** te leeren kennen, dat was : eerst een poos bij de Haspengouwsche boeren te gaan doorbrengen, en dan hun artikel te maken (83) ».

U wijst de Redactie weer verkeerd, Doctor! In plaats van naar mij, gelijk uw inzicht was, wijst U ze naar mijne geburen, deftig volk, beleefd jegens welopgevoede vreemdelingen, niet pluis als men ze

op de teenen trapt, en overtuigd dat er overal boeren zijn, zelfs in groote steden.

Al wat gij over *brallen* vertelt, bewijst te beter dat *gebral* = geloei *vergeten* is.

Gedachte wordt door het *Wdb.* « vr., voorheen ook onz. » geheeten. Ik heb gezegd : « In *al* de voorbeelden, waar *gedachte* in 't enkelv. voorkomt, is die vorm vrouwelijk, *nergens* onzijdig ». Zoek liever voorbeelden waarin *gedachte* onz. is, in plaats van mij te beschuldigen.

Goddeloos krijgt *niet* « altijd den klemtoon op het achtervoegsel », zelfs niet « in de beschaafde taal (87) », die anders toch niet altijd logiek ik.

In 't *Wdb.* wordt over den klemtoon van dit woord niet gesproken; maar de voorbeelden bij *goddeloos*, bijvoeglijk naamw., bewijzen, dat de hoofdtoon op *god* valt, daar het woord ook voorkomt onder den vorm « *godeloos*, *godenloos*, *godtloos* » en zulks nog wel in verzen, die geenen twijfel toelaten :

« Ik zie in 't gruwzaam eind van deze godenloozen...
NOMZ.

« Een ander schelt u godeloos en wreet.
VONDEL.

« Het godloos basterdsaed...
VONDEL.

Integendeel in : *Hij was goddeloos kwaad* wordt het bijwoord ⏑⏑ — uitgesproken.

Mijne opmerking is dus niet « vrij overbodig ».

Bij **mannen van goeden wil** krijg ik op mijn brood, dat ik de Noordnederlandsche beteekenis van *welgezinden* niet ken »; 't is zooveel gezegd als: Eerst Noodnederlandsch leeren en dan meespreken! Maar:

1° Wat verschil is er tusschen uw « goed gehumeurd » en uw « gunstig gestemd » (88)? of wil *goed gehumeurd* niet zeggen: *de bonne humeur* d. i. *welgezind?*

2° Is *un homme de bonne humeur* en *un homme de bonne volonté* voor eenen Noordnederlander hetzelfde? Men duide mij deze vraag niet ten kwade; ik wilde zoo graag Noordnederlandsch kennen!

Telkens als de heer de Vreese iets niet bewijzen kan, wordt hij zeer lang van stijl. Hier haalt hij zelfs een art. uit een dagblad (*Het Vaderland*) aan, om te doen zien, dat *welgezinden* beteekent: *des hommes de bonne volonté.* Wel! De dagbladschrijver heeft aan de Fransche uitdrukking niet gedacht. Maar wie dat art. *goed* wilde vertalen, zou *welgezinden* door *bien intentionnés* weergeven.

HALMA geeft: « Welgezind. Welmeenende. *Bien intentionné.* »

HEREMANS: « Welgezind. *Bien intentionné.* | Blijgeestig. *Gai, de bonne humeur...* »

Maar wat helpen mij bewijzen? De heer de Vreese, die wel bemerkt, dat *Het Vaderland* hem in den steek laat, trekt er zich behendig uit en heet *mannen van goeden wil* — een gallicisme!

Gordijn. « Znw. onz., daarnaast *gordijne* vr.

Alleen in verheven stijl wordt *gordijn* ook nu nog wel vrouwelijk gebezigd. » Waar ik zeg : « *gordijn* is in Zuid-Nederland *altijd* vrouwelijk, gelijk bij D. VAN HOOGSTRATEN », daar trekt hij zich Z.-N. niet aan, en antwoordt : « En dat VAN HOOGSTRATEN het woord vrouwelijk noemt, bewijst zulks dat de Hollanders het *thans* vrouwelijk gebruiken? Dat zal de bewerker van 't art. toch wel beter kennen? »

Natuurlijk! maar wat gij of een ander hem moest leeren kennen is, dat *gordijn* in Z.-N. altijd vrouwelijk is.

Gij die, à propros van *den kat*, bekent « dat in N.-N. het gevoel der geslachten zeer flauw geworden is (91), zoudt gij willen dat wij Vlamingen aan 't zelfde euvel mank gingen? In de *Woordenlijst* en in VAN DALE's *Taalkundig Handboekje* staat : *Gordijn V. en O.* », en gij leert : « Gordijn O. »!

Gremeelen. Indien gij maar eenigszins « aan het verband tusschen het door KILIAAN geboekte [hier algemeen gebruikte] *gremeelen* en het thans bekende *gremelen* » twijfeldet (90), moest ge het eerste in het *Wdb.* eene plaats inruimen vóór het tweede

Groen. Veel geschreew, luttel wol! roept de heer de Vreese. Ik antwoord : Zwijgen kan niet verbeterd worden! Hij werpt hier zijne eigen ruiten in! Nu hij om *den kat* te verschoonen, aan onze lezers verklaard heeft, « dat het gevoel der geslachten in N.-N. zeer flauw geworden is(91) », hoe zullen zij dan kunnen goedkeuren, dat het meer ontwikkeld gevoel

der geslachten in Vlaamsch-België door de Redactie niet in eer wordt gehouden, in zooverre dat het Zuidnederlandsch geslacht dikwijls óf niet vermeld wordt, of voor ouderwetsch doorgaat? ·

Haarzak. 1° Ik heb medegedeeld, dat ***haarzakken*** in alle wijzen en tijden gebruikt wordt, maar anders niets, zegt de heer de Vreese, « dan wat in 't *Wdb.* staat ». Is dat al niet genoeg?

2° Mijn artikel heeft het opnemen van ***haarzak*** geenszins in 't wijfel getrokken.

3° HEREMANS, *Nederl. Wdb.*, 1869, geeft : « ***Aaszak in het spel = fraude au jeu*** ». De Redactie, 1897, heeft deze beteekenis (die zeer belangrijk is) niet opgenomen, noch met ***haarzak*** vergeleken.

4° De Redactie zegt, dat ***haarzak*** en ***haarzakken*** tot « de buurt van St.-Truiden » behooren. — Ja, als men die buurt eenigszins wil uitstrekken : over Haspengouw, Hageland, Kempen...!

Hakselbank, hakselsnijder. Regelmatig geeft men synoniemen ter verklaring van woorden. ***Snijbank*** en ***snijmes*** hadden hier op hunne plaats gestaan.

Zoo ook bij de lokale uitdrukking ***Oom*** (Berg) ware de lokale uitdr. ***matant*** op hare plaats geweest.

Haal (92). Nogmaals Haspengouw met Neerlinter verwarrende, zegt de heer de Vreese recht geestig : « Omdat ***haal*** in de Haspengouw onbekend is, had de Redactie zeker moeten schrijven : « ***Haal*** bestaat niet, maar heet te Neerlinter ***bed***. »

Toch niet, Doctor! De Redactie had zoo iets niet

moeten schrijven; ik geloof haar, ofschoon ik ***haal*** (nageboorte bij de merrie) tevergeefs in al mijne woordenboeken gezocht heb. Maar juist omdat zij het onbekende ***haal*** opneemt, hadde zij het veel meer gekende ***bed*** = nageboorte bij paarden en koeien, op zijne plaats, bij het art. ***Bed***, moeten en kunnen opnemen. ***Bed*** komt aldus bij TUERLINCKX (1886), RUTTEN (1890), CORNELISSEN-VERVL., JOOS. Ook de samenst. ***bedmelk***, ***bedziekte*** zijn vergeten.

Oorlap. Als ik zeg : « *Oorlap* is hier een lap om de ooren te bedekken : Eene klak met oorlappen. » dat beteekent : Oorlap heeft hier slechts de beteekenis 2) en niet de bet. 1), door den heer de Vreese opgegeven met de bemerking : « *Oorlel* is in Z.-N. zoo goed als onbekend »!

Dat het hem spijten zou, « dat hij geen Neerlintersch geleerd heeft (96) », moet niemand gelooven! Hij zegt dat maar om ons te herinneren, dat hij « naar Leiden » gegaan is — in der tijd!

Welnu, ja, eer hij naar Leiden ging om Zuid-Nederland in de Redactie te vertegenwoordigen, hadde hij Zuid-Nederland moeten kennen, en voor een piepjong mensch, als hij toen was, is dat onmogelijk. Wij, Vlamingen, moeten in de Redactie medewerkers hebben, niet die al wat Noordnederlandsch is onvoorwaardelijk goedkeuren, en die als vreemdelingen, den Zuidnederlandschen taalschat kleinachten of « ignoreeren »; maar mannen, die ons taaleigen kennen, hoogschatten en verdedigen. — Geen Neerlintersch juist hoefde hij te kennen, maar

hij moest ten minste Haspengouwsch van Hagelandsch kunnen onderscheiden!

Bij **terten** (97) houd ik staande, dat het **woord** in het grootste gedeelte van Vlaamsch-België **onbekend** is.

Op stam, — op stok. Ik heb nergens gezien, dat het « *Notarieel Annoncenblad van Gent* » **ook** taalkundig gezag uitoefent. Ik heb mijne aanmerking gemaakt, omdat ook andere annoncenbladen verkoopingen aankondigen van ***graan op stam***, waar nauwgezette notarissen ***graan op stok*** zeggen.

Toen ik zwakkere gewassen schreef, had **ik** ***halmplanten*** voor, geene ***houtachtigen.***

Ik zou denken dat « bewust » Annoncenblad juist heeft geschreven, daar de ***wissen*** (wisschen), als ze gerust gelaten worden, tot wilgen opgroeien, dus jonge wilgen zijn.

In 't Haspengouw, en meer bepaald te St.-Truiden, zou de heer de Vreese daarover juiste inlichtingen kunnen bekomen.

Bij **bier op flesschen** is « mijne redeneering onjuist, omdat WEILAND en BERKHEIJ sedert een eeuw en meer dood zijn (99). « Wat in ***hun*** tijd gebruikelijk was, kan thans buiten gebruik zijn. »

Inderdaad, vooral na « eene eeuw en meer. »

Dat BERKHEIJ in 1812 overleed, en WEILAND pas in 1842, doet niets ter zake!

Mij is 't genoeg dat W. de Vreese « die immers **ook** tot de Redactie behoort, » hier bekent :

« In Noord-Nederland zegt men ***in*** » is inder-

daad te exclusief : *in flesschen* wordt meestal, maar niet uitsluitend gebruikt. »

De Redactie schreef: « *Bier op flesschen*. Thans alleen in Vlaamsch-België; in Noord-Nederl. zegt men *in*. »

En toch mocht ik niet vragen of het *Wdb. der Ned. Taal.* betrouwbaar was!

Bij **op zijne renten leven** is hij nog veel wijdloopiger om niets te zeggen. Hij die blz. 100 « Wij Zuidnederlanders » zegt, gebruikt blz. 95 de zeer voorname uitdrukking « Wij (Redacteuren) »; en waar ik mij op WEILAND beroep, herhaalt hij (100): « Weiland is sedert eene eeuw dood en begraven ». Hij ligt stellig met de tijdrekenkunde overhoop! Maar een eeuw mag kort zijn, als zij maar kan dienen om te bewijzen, dat ik « vijftig jaar bij mijne eeuw achteruit ben »!

Op de letter spreken en **naar de letter spreken** hebben dus in de oogen der Redactie evenveel waarde (103). » Dan hadde men het art. kunnen verkorten en schrijven :

Op de letter : zooals het geschreven wordt, *naar de letter.*

De voorbeelden met de namen der schrijvers, die de uitdr. gebruiken, moeten aantoonen, of deze algemeen is, of slechts tot een gedeelte der Nederlanden behoort.

Opheldering. Hier krijg ik eene krauw, die

zooveel beteekent als : ge zijt zwak van hoofd, en hadt « zeker liever *een minder nadenken eischend voorbeeld* gehad (105). » — (« Veel in Geel lezen » is aanstekelijk !)

Ik heb in mijne aanmerking geene « fout » aangewezen, tenzij eene gewrongen constructie, gelijk ik er elders (*Taal- en Letterk. Aanm.*) heb bijeengebracht onder den titel van : *Geduld - op - de - proef-zettende zinnen.* — Ik versta dergelijke monstertjes voor 't minst zoo goed als de heer de Vreese ; maar ik zocht me nog liever een half *oog* uit naar een beter voorbeeld, dan zulken gedrochtelijken volzin aan te halen om een woord, en nog wel het woord *opheldering*, toe te lichten.

Opkomen. « Ik kan niet nalaten hier *nog* eene vraag te doen » - - om te schrijven gelijk W. de Vreese blz. 10/ : Wat belang heeft het voor den lezer mijne geestkracht door den heer de Vreese te zien wikken? Als men in een art. als *opkomen* den opsteller ziet pataugeeren, dan kan men wel een gevoel van afschrik voelen opkomen, maar toch voortlezen om te zien, hoever hij zich zal embourbeeren. Die afschrik kan op den duur zelfs weer in lachlust veranderen, als men iemand zeer ernstig ziet schrijven : « Plotseling verrijst het plan om te k... ! » — Wat ik van *de kamer in, de kamer op*... geschreven heb, houd ik vol, en beroep mij op allen, die taalgevoel bezitten.

« En nu — zegt de heer de Vreese — de laatste aanmerking waaruit moet blijken « dat men in de

toelichtingen van het Wdb. geen onbepaald vertrouwen mag stellen (110). »

En daarop onderneemt hij, wat ik over **het** – in 't Hageland volgens hem ook als onzijdig gebruikte (!) — **naamwoord** *oog* heb in 't midden gebracht. Hier moet hij gelijk halen, al zou hij ook de waarheid verwringen! Zonder aarzelen zegt hij, « dat mijne verklaring van uitdrukkingen als *op 't oog*, *in 't oog*, *naar 't stad* enz. niet juist is » (110). Maar indien zij ook juist was, gaat hij, zeer behendig, voort, dan treft de critiek van den heer Claes « niet den bewerker van 't art. *oog* in 't Wdb. maar RUTTEN en TUERLINCKX ».

Dat betwist ik. Wat RUTTEN zegt is waar, maar de heer de Vreese leidt daar te veel uit af.

Wat TURRLINCKX zegt, namelijk : « in sommige uitdrukkingen gebruikt men het onzijdig geslacht in plaats van het mann. of vrouw. » is ook waar (hij hadde echter beter gezeid : ... het onz. lidwoord in plaats van het mnl. of vr.). Maar dat TUERLINCKX « op een paar na » dezelfde voorbeelden geeft als RUTTEN, zie, dat is niet waar. Deze geeft, niet « *een paar* » voorbeelden, maar *vier*, onder welke : *houd hem goed in 't oog*, die bij TUERLINCKX *niet* voorkomen. — Da's een!

Edoch, de heer de Vreese, die waant dat hij mij houdt liggen, wil mij nu den genadeslag toedienen. « Wat meer is, gaat hij voort, TUERLINCKX geeft *oog* op als vrouwelijk, ja, maar ook als onzijdig, en vermeldt *niet*, dat men zegt *in de oog* en *op de oog*.

Het is er dus verre van af, dat men bij TUERLINCKX kan zien, dat *oog* in 't Hageland « zonder uitzondering » vrouwelijk is. Wil de heer Claes *ons* mededeelen, waar dat in 't Hagelandsch Idioticon wél te zien is, dàn zullen *wij* hem daarvoor zeer dankbaar zijn. »

Dat wil ik doen, — alleen om te zien van wat kleur de dankbaarheid van den heer de Vreese wel mag zijn!

Hadde hij maar liever grootmoedig bekend, dat ik gelijk heb!

Hoe is 't mogelijk voor eenen doctor aldus te redeneeren : « TUERLINCKX meldt *niet*, dat men in 't Hageland zegt *in de oog* en *op de oog* » (1) en daar moet de lezer uit afleiden : In 't Hageland zegt men *in 't oog* en *op 't oog!* 't Is alsof iemand zeggen zou : Als de Vreese *niet* verklaart, dat Claes gelijk heeft, dan heeft Claes ongelijk!

De heer de Vreese, die mij zoo onzacht behandelt, omdat ik mij eenige malen in 't lezen van 't *Wdb.* vergist heb; hij die gedurig, en zelfs nadat ik er hem op gewezen heb, Hageland met Haspengouw verwart en blijft verwarren, — hij heeft TUERLINCKX (die in prachtige, groote letter gedrukt is) slecht gelezen, minder kan ik niet zeggen; want wie zou hem durven verdenken zijne lezers te willen verschalken om mij in 't ongelijk te stellen?

---

(1) SCHUERMANS, Bijv., 218, geeft « *Iets op de oog zien* (Brab.). »

Ziehier de knoop :

Overal, waar een woord in 't Hagelandsch taaleigen een ander geslacht heeft dan hetgeen door de *Woordenlijst* wordt aangeduid, staat bij TUERLINCKX het geslacht van de *Woordenlijst* tusschen haakjes vermeld Aldus :

Artikel, (o.) m. — As, (v.) m. — Autaar, (o.) m. — Bosch, (o.) m. — Baai, (v.) m. — Baan, (v.) « op sommige plaatsen van 't Hag. m., op andere v. » - Nest (v. drukfout voor o.) m. - Ontbijt, (o.) m. -- Oog (o.) v — Oor, (o.) v. — Trouw (v.) m. — en nog honderd andere.

Mijne critiek betreft dus wel degelijk den heer de Vreese (die de verantwoordelijkheid van 't art. op zich neemt), en niet zijne « zegslieden », die hij verkeerd leest en uitlegt, en (als hij in 't nauw gezet wordt) « onbetrouwbaar » heet.

Als teeken van dankbaarheid zal ik u niet veel vragen, Doctor ; slechts dit :

Wees altijd indachtig, dat gij uwe eigene verdienste geenszins in gevaar brengt met de verdienste van anderen te erkennen, en beschuldig hier TUERLINCKX en RUTTEN niet van « onbetrouwbaarheid » maar wel *u zelven*.

En na zulke dubbelzinnige anticritiek, « gebiedt de eerlijkheid den heer de Vreese te erkennen dat mijne op- of aanmerkingen naar aanleiding van negen uitdrukkingen (!), op kleinigheden na, gegrond zijn (112)! »

« Evenzoo (is dat nu op kleinigheden na of niet?) — gaat hij voort — de herhaalde klacht, dat de Haspengouw verward wordt met het Hageland. De fout is te betreuren, en er zal voor gezorgd worden dat het niet meer gebeurt. Maar me dunkt, daar wordt wel wat veel belang aan gehecht: de verwarring is verklaarbaar, aangezien noch Tuerlinckx, noch Rutten nauwkeurig de grens tusschen het Hageland en de de Haspengouw aanwijzen, en Rutten voor tallooze (?) woorden eenvoudig naar Tuerlinckx *verwijst,* wat wel *bewijst* dat in den woordenschat der beide streken veel gemeenschappelijks is (112) ».

Zou hij de twee « bewuste » Idiotica wel behoorlijk kennen? TUERLINCKX zegt (*Inleiding*): « ... Evenwel mag men aannemen, dat de Groote Geet van Tienen af tot aan den Demer, en dan deze rivier tot Aarschot, het Hageland... bepalen, zonder dat nochtans al de dorpen op den linkeroever dier rivieren van Tienen tot Aarschot tot het Hageland behooren » (1).

Zet daar nu nevens de verklaring van RUTTEN (Inleiding): « Het (Haspengouw) ligt tusschen Sint-Truiden, Montenaken, Zitterd-Lummen, Tienen en Leeuw », en *mijne* verzekering dat de bewoners

---

(1) VAN BEMMEL, *La Belg. illustrée*, I, p. 161, zegt: « la contrée située entre Louvain, Aarschot, Diest et Tirlemont ».

CONSCIENCE (*De Plaag der Dorpen*) zegt: « Het Hageland... zich uitstrekkende naar het Limburgsche over St Truiden en Thienen »; hij is echter mis: noch St.-Truiden, noch Tienen: noch de rechteroever der Groote Geet, van deze laatste stad tot Diest, behooren tot het Hageland.

van den linkeroever der Groote Geet, om eenen bewoner van den rechteroever te beduiden, steeds zeggen : hij is van over de Geet, of hij is van 't Haspengouw, — en gij moet overtuigd zijn, dat de heer de Vreese van mij te onrechte eenen Haspengouwer maken wil.

Wat het groot getal woorden betreft, die aan Haspengouw en Hageland gemeen zijn, dat maakt zijne « verwarring » nog niet « verklaarbaar ». In CORN.-VERVL., in AM. JOOS treft men er zoo honderden aan, die tot het Hageland en het Haspengouw behooren; wil dat zeggen, dat « men te veel belang hecht aan het onderscheid der gouwspraken (112)? » Hecht de Redactie genoeg belang aan het Zuidnederlandsch? Dat is de vraag!

« En als we nu de balans willen maken — zegt de heer de Vreese — dan mag ik gerust zeggen dat het bewezen is, dat de aanmerkingen van den heer Claes, op een twaalftal na, zonder eenige bewijskracht zijn, maar integendeel berusten op onnauwkeurig lezen en verkeerd inzicht (113) ».

Mijne balans teekent juist het tegenovergestelde?

Zij bewijst namelijk :

1° Dat het *Woordenboek der Ned. Taal* al mijne sympathie heeft;

2° Dat ik de pretentie niet gehad heb om de geleerdheid der Redacteuren in twijfel te trekken;

3° Dat ik mij niet beklaagd heb over te weinig excerpten;

4° Dat de heer de Vreese mijne bedoeling verkeerd uitlegt; dat hij hoopen argumenten bezigt, die bij de wederlegging van mijn schrift niet te pas komen, en dat de bedaarde vorm van mijne *Wenken* hem het recht niet geeft om tegen mij eenen toon aan te nemen, die zelfs in eene mercuriale van eenen Rector in de ergste omstandigheden nog misplaatst zou zijn;

5° Dat ik mij vergist heb bij de uitdrukkingen : *Gritsel*, *Grondhaak*, *Afdragen*, *Geld*, *Gelijk* (voor een deel), *Oom*, *Ganzenpoel*, *Genekt*, *Bestellen*, maar dat de heer de Vreese aan de andere tevergeefs heeft getornd;

6° Dat de heer de Vreese toegeeflijk genoeg is, om, hoewel met tegenzin, te bekennen, dat ik gelijk had bij *Biechtoefening* (44), *Geld heeft eenen goeden meester noodig* (45), *Beweeglijk* (62), *Begrafenis* (67), *Biddag* (75), *Gast* (79), *Gebod* (82), *Haag* (91(, *Oorlap* (96), *'t Is eene o* (97), *Bier op flesschen* (99);

7° Dat « de eerlijkheid hem gebiedt te erkennen dat de op- of aanmerkingen welke de heer Claes gemaakt heeft naar aanleiding van *Bedauwelen*, *Bekoren*, *Bekoring*, *Bezoeking*, *Beter dat brood naar den oven smaakt dan naar de moel*, *Bruid* in de beteekenis B, *Opheffen* en *Opheffing*, op kleinigheden na (!) gegrond zijn (112) »;

8° Dat dezelfde(?) eerlijkheid hem niet gebiedt te verklaren, dat hij mijne op- en aanmerkingen naar aanleiding van *Boterkroeg*, *Getweeën*, *Ge-*

drieën enz., ***Avondstond*, *Beest*, *Begrijzen*, *Behoudsgezinde*, *Bobijn*, *Betrouwen*, *Bewerken*, *Beurs*, *Bezilveren*, *Goedleven*, *Haam*** onaangeroerd heeft gelaten.

9° Dat hij edelmoedig schuld belijdt voor het herhaald verwarren van Haspengouw en Hageland. en belooft « dat er zal voor gewaakt worden dat het niet meer gebeurt », — en dat hij in 't zelfde schrift, waar hij die belijdenis (niet ***berouwvol*!**) aflegt, met genoegen en gedurig in dezelfde fout hervalt.

De heer de Vreese heeft dus geene reden om victorie te kraaien.

Intusschen is hij behendig genoeg om toe te geven, dat er « fouten en leemten » in 't *Wdb.* zijn (113); zelfs verwondert hij zich, in schijn, « dat de heer Claes däärvan niet meer opgemerkt heeft ».

O ik heb er nog zooveel opgeteekent, ik, een der weinige lezers van het *Wdb.* in België; ik, die de Redactie niet vlei met haar uitbundig te prijzen, maar die het *Wdb.* zou willen zien groeien tot een monument, waar Zuid- en Noord-Nederland fier mogen op zijn?

Is mijne zienswijze niet deftig? En is het vanwege den heer de Vreese, die op het punt van eerlijkheid zoo gevoelig schijnt, wel deftig zijne lezers te doen gelooven, dat ik in mijne *Eenige Wenken* « den schijn aanneem, dat er niets uit het *Wdb.* te leeren valt? (113) »

Na mij aldus volstrekt aan zijne goede trouw te hebben laten twijfelen, keert hij op zijne stappen terug om te onderzoeken, of het *Wdb.* ook van partijdigheid zou kunnen beschuldigd worden.

Ik heb het onbetrouwbare niet van het partijdige gescheiden, omdat het een dikwijls uit het ander voortvloeit; hij doet het wèl, om mij hatelijk te maken.

Een werk kan partijdig zijn, niet alleen door het inzicht, maar ook door de onwetendheid des opstellers. En daar het bewezen is, dat Dr de Vreese « zorgt, dat de taal van Zuidnederland zoo goed mogelijk tot haar recht kome », valt de schuld (sedert elf jaar) niet op de Redactie, die in hem haar gansch vertrouwen stelt, maar op één lid, op hem zelf: hij is verantwoordelijk tegenover haar, gelijk tegenover ons, en al zijn declameeren, en overdrijven, en jammeren, en vleien zal hem niet vrijspreken.

Het staat vast, dat eene menigte uitdrukkingen, die in België vreemd zijn, maar door onze schrijvers, in navolging der Noordnederlandsche, gebezigd worden (gelijk ik het overigens goedkeur), zonder aanduiding van hun gebied in 't *Wdb.* opgenomen worden, — terwijl bij eene menigte andere, die vroeger ook in Holland thuis behoorden en er dikwijls nog niet geheel verdwenen zijn, het Belgisch gebied (ook wel onnauwkeurig) wordt opgegeven. Zulks is het geval met ***bestellen***, ***geraadzaam***, ***oorpeuluw***, ***oorsmout***, ***op de Maas liggen*** enz.

Al het redeneeren daarover van den heer de Vreese schijnt alleen te bewijzen, dat er Noord-nederlandsch en Zuidnederlandsch mag bestaan; « geen mensch in Holland heeft er [immers] bezwaar tegen (118)! »

Maar volgens DE VRIES is het *Wdb.* bestemd « om te getuigen van de eenheid der taal »; moet het *Wdb.* « Vlaamsch en Hollandsch eens en vooral verbinden tot eene gemeenschappelijke Nederland-landsche taal »!

De heer de Vreese, integendeel, schijnt het Zuidnederlandsch zorgvuldig van het Noordneder-landsch (het echt Nederlandsch!) te willen afzonderen. Daarenboven legt hij menig als Zuidnederlandsch gemerkt woord óf onvolledig of verkeerd uit, en vergist zich in 't aanduiden der streken waar het thuis hoort.

In een Algemeen Nederl. Wdb. hoeft niet verwezen naar Noord of naar Zuid; al de schatten onzer taal behooren aan allen. Onnoodig te antwoorden op de vraag van den heer de Vreese: « Moeten de Hollanders misschien weer *geraadzaam* gaan zeggen (115)? » De Hollanders moeten dat niet; maar de Belgische Hollanders hebben dan ook het recht niet ons te bedillen gelijk zij weleens doen, wanneer wij dat woord gebruiken.

Al verklaart de heer de Vreese mij in dezen « eene halve eeuw en meer bij mijn tijd ten achter (123) », ik blijf van meening, dat de namen der schrijvers bij de voorbeelden gevoegd, die de woorden in hunne

onderscheiden beteekenissen moeten ophelderen, voldoende zijn om de herkomst dier woorden aan te duiden. Ziedaar *mijne* overtuiging en van menigen Vlaming met mij; vrij en betamelijk heb ik die uitgesproken, zonder iemand te kwetsen, zonder iemand te noemen.

Heeft de heer de Vreese last ontvangen om mij te weerleggen of heeft hij uit eigen beweging gehandeld om zich te verontschuldigen, dat hij de Redactie op 't ijs had geleid, — dat gaf hem het recht niet om mijnen nederigen persoon te vernederen, mij belachlijk te maken, mij te kwetsen, mij te hoonen door mij inzichten toe te schrijven, die niemand uit mijne woorden kan afleiden. Ik heb voor de leden der Redactie den verschuldigden eerbied; ik heb meer dan eens blijken van genegenheid gegeven voor den heer de Vreese, o. a. door hem excerpten te leveren voor het *Wdb.*, door hem vaderlijk te vermanen als hij verkeerd deed, door zijnen arbeid te helpen aanmoedigen, waar hij ondersteuning verlangde en verdiende. Voor dat alles krijg ik bij de eerste gelegenheid stank voor dank. Gelukkig dat mij zulks, op mijnen leeftijd, niet meer verwondert.

Mijne tweede vraag : Is het *Wdb.* onpartijdig en betrouwbaar? moet dus ontkennend worden beantwoord.

In het weerleggen van mijn derde deel komt

de heer de Vreese tot de slotsom dat « de opvolgers van DE VRIES even bezorgd..., beknopter en nauwgezetter zijn dan DE VRIES ».

Toen ik de uitgebreidheid in de voorbeelden noemde, had ik het oog op eene zekere soort van voorbeelden, niet b. v. op die, welke de 132 beteekenissen van één woord moesten verklaren. Ik wilde spreken over degene, waar DE VRIES den 31 Augustus 1851 op doelde, toen hij, op het Taal- en Letterk. Congres te Brussel, zeide:

« Slechts dan wanneer de volkstaal iets aanbiedt, wat stellig onwelvoeglijk en onkiesch is, wat bepaaldelijk tot de straattaal behoort, of wat niet hooger mag beschouwd worden dan als de uitdrukking eener tijdelijke en ras voorbijgaande aardigheid, dan eerbiedige men den goeden smaak, en houde het *Woordenboek* van zulke ruwe platheden vrij ».

Is dat weer « uit zijn verband gerukt »?

« De Redactie, zegt de heer de Vreese, [en hier moet hij zijne medeleden geraadpleegd hebben!] kan het met den heer Claes niet eens zijn », en hij is overgelukkig mij te kunnen toonen, dat DE VRIES onder den invloed der gebroeders GRIMM; liberaler geworden, en van zienswijze veranderd is « Dat had de heer Claes wel mogen bedenken voor hij met het gezag van J. SIGART kwam schermen (137) », roept hij zegevierend uit.

Veranderen is altijd niet verbeteren! Ik heb overigens DE VRIES niet geoordeeld naar zijne woorden, maar naar zijne werken. Wat hij over dat

punt ook geschreven hebbe, toch heeft hij de spreuk : *n'appuyer pas* niet uit het oog verloren, noch zijne opvolgers oorlof gegeven om voorbeelden en zegswijzen op te disschen als...

Maar neen, ik schrijf er geene meer over... Wie er belang in stelt, leze 't art. :

Been, Dl. II, 1309, — *Bekruipen*, ib. 1644, — *Brood*, Dl. III, 1547, — *Broodwinning*, 1577...

Ik weet niet, hoe men daar in Holland over denkt; de heer de Vreese moge dat trachten te vergoêlijken, ik keur het af en blijf het afkeuren, al schermde hij met nog grooter geleerden dan JACOB GRIMM, met nog zedelijker schrijvers dan BREDERO; al verdedigt hij (die hoopen woorden weglaat, omdat zij, volgens hem niet algemeen genoeg in gebruik zijn) het opnemen van *broederkenszonde*, dat niet « in sommige streken » in gebruik is, maar « in sommige kringen van Vlaamsch-België weleens gezegd wordt ». Hij « verzamele met bijzondere zorg en behandele met liefde alle woorden zonder onderscheid, die vroeger nooit vermeld werden » (143), ik zal, ik kan het niet goedkeuren.

—

Ik ga hem hier niet stap voor stap volgen, dat is niet noodig Een woord echter nog bij *Broodgod*. Na den uitleg van 't *Wdb*. gegeven te hebben voeg ik er bij : « Dat was duidelijk genoeg, ook zonder voorbeelden ». Voldaan roept de heer de Vreese hierbij uit : « Duidelijk genoeg, maar toch niet zonder tact verklaard, niet waar? »

Wel, Doctor, kortheidshalve had ik daar niet van gesproken; maar iemand, die wat op de hoogte is, zou niet zeggen : « de ***uit brood bereide*** H. Hostie in den R. K. eeredienst. »

Broodkant. Om volledig te zijn hadde het art. nog moeten geven dat ***broodkant*** ook ***koren-*** of ***roggenkant*** beteekent, in tegenstelling van ***mikkenkant*** (d. i. kant, snede, homp tarwebrood); daarmede is echter het voorbeeld uit MARNIX nog niet verschoond.

En terwijl we van ***kanten*** spreken ('t kan later nog te pas komen !), ***hij doet in kanten*** wordt spottend gezegd voor : hij gaat bedelen. In de Antwerpsche Kempen heb ik hooren zeggen : Niets is beter in 't land, als boter op 'nen vlaaienkant.

Deze en alle inlichtingen uit mijne *Wenken* en andere schriften, die u zouden kunnen gaden (« alleen in Vl.-B. gebruikelijk » !) lever ik u *à l'œil*; want wij, Vlamingen, wij voeden voor onze moedertaal eene reine, onbaatzuchtige liefde, zoodat de kwestie : « Wie zal 't geld verschaffen? » (155) hier van geen belang is, wanneer er middelen voorgesteld worden om het gehalte van het *Wdb.* nog te doen stijgen.

Maar als ik eene commissie van Zuidnederlanders vraag om onze woordenlijsten te onderzoeken en te vergelijken, dan schijnt de heer de Vreese à priori overtuigd, dat zulke commissie niet veel bruikbaars leveren zal. Als ik vraag, dat er proefbladen zouden gezonden worden in alle deelen van de

Nederlanden, naar mannen, die het ontbrekende zouden aanvullen, en het verkeerde verbeteren, dan heet hij dat prachtig, maar onuitvoerbaar, - en zijn voornaamste argument is weer : het geld! en hij laat me daarbij, ongevraagd, een kijkje werpen in het atelier (« stukwerk » (155) maken veronderstelt toch een atelier!) van eenen Redacteur. Maar wat heeft dat altemaal met mijne *Wenken* en mijne voorstellen te doen?

Al dat wringen en tegenstribbelen belooft niet veel goeds voor de toekomst!

In de Redactie zetelt (sedert twee maanden) op vier leden slechts één Belg, die te Leiden zal wonen. De heer De Vreese zal intusschen « zorgen dat de taal van Zuid-Nederland in het *Wdb.* zoo goed mogelijk vertegenwoordigd blijve. »

Maar als de Belgische Regeering, die het *Wbd.* zoo mild ondersteunt, eens inzag, dat het *Wbd.* voor Vlaamsch-België niet is wat het zou moeten zijn (gelijk de heer de Vreese zelf bekend heeft), zou het dan geen recht hebben om dien toestand te doen veranderen, met, b. v., te vragen dat mijne voorstellen verwezenlijkt worden?

Daardoor zou immers de taak der Redactie worden verlicht, die — naar de schets van den heer de Vreese te oordeelen — allesbehalve aangenaam en winstgevend is?

De winstgevendheid is van 't begin tot het einde zijn thema! 't Is zeker het onaangename van dat baantje, dat hem op 't einde zijner schets den kreet ontrukt (158) :

« Is de aflevering eindelijk de wereld in, dan komt er een Zuidnederlander, die U (sic!) hetgeen ge aan honorarium te kort mocht komen, vergoedt door ongegronde, onjuiste, onvruchtbare critiek, en zelfs niet opziet tegen grievende insinuaties — een onvaderlandsch (?) werk bij uitmuntendheid (1). »

Wat me hier verwondert is dat hij deze tirade niet met een uiroepingsteeken gesloten, of ten minste in verzen geschreven hebbe!

Heeft de taalquaestie hem heel zijn werk door te mijnen opzichte aanmatigend, bitter, onheusch, onbillijk doen zijn, de geldquaestie doet hem raaskallen.

Qu'il est noble dans son courroux!

Een Zuidnederlander! In dat woord ligt heel de verontweerdiging van Dr. de Vreese opgesloten! Zuidnederlander! dat is onhandig, onmondig, dat is hetzelfde als wat de Parijzenaar uitdrukt door *petit Belge* : iemand waar men mee lachen moet en waar men toch medelijden mee huichelt. Zuidnederlander, enfin, dat is den heer de Vreeses laatste argument; want volgens de kwispels, die zich inbeelden, dat zij alleen de wetenschap in pacht hebben, is een Zuidnederlander in opzicht van geestontwikkeling de grootste sukkelaar van Europa.

---

(1) Van welk vaderland zou hier wel sprake zijn? — Niet van 't mijne!

Wie twijfelt er dan nog aan, of hij sympathie heeft voor de Zuidnederlandsche taal? Hij heeft dien twijfel gelogenstraft; hij heeft bekend, — « dat het *Wdb.* de taal van het Noorden veel beter weerspiegelt dan die van het Zuiden ». — Dat het op vele plaatsen niet betrouwbaar en (zij het bij gebrek aan goede inlichtingen) niet onpartijdig is, heb ik in mijne *Wenken* en in dit mijn antwoord bewezen. Onvolledigheid en onbetrouwbaarheid gaan dikwijls samen. Zoolang de Redactie niet ruimschoots door Zuidnederlanders uit onze onderscheiden streken wordt ingelicht, zal die toestand voortduren. Ik ga verder : ik zeg : door Zuidnederlanders uit onderscheiden standen. een paar Roomschkatholieke priesters medegerekend. Want Dr de Vreese die, hoe geleerd hij ook zij, op verre na niet in staat is om den taalschat van de Vlamingen tot zijn recht te brengen, is nog veel minder bevoegd om inlichtingen te geven in zaken van leerstelling en rubrieken der Katholieke Kerk in België. Doch dat zal ik weer moeten bewijzen.

Offer, Dl. X, (vóór de Vreese). 't Art. is te lang, om hier aangehaald te worden. Zie bijzonlijk kol. 82, b), kol. 83 en kol. 88, bij *Offerande*.

Wat de voorbeelden betreft, die voor sommige lezers aanstootelijk kunnen zijn, het *Wdb.* zal er veel bij winnen met die weg te laten. Zoo bij

Beuren = *innen, in ontvangst nemen*. Dl. II, 2288 (een voorbeeld van verdraagzaamheid) :

« Midts dat de sielkes wonderlick seer verblijt zijn, als de Papen vele offerhanden beuren ». (MARNIX.)

En dit ander :

« Dat sy (t. w. de Moeder Gods) ten minsten also vele devocien ende vereeringe soude beuren, als Jesus Christus selve ». (ib.)

De heer de Vreese verdedigt dergelijke voorbeelden met te zeggen, dat er in het *Wdb.* ook voorbeelden komen, die onaangenaam in de ooren van protestanten, Israëlieten of andersdenkenden klinken. Ik antwoord hem : dergelijke voorbeelden zijn er evenmin op hunne plaats.

Ik heb ook aangetoond, dat er in het *Wdb.* talrijke *vette* voorbeelden zijn opgenomen, en onhebbelijke, moderne, tot enkele kringen beperkte uitdrukkingen, die zonder nadeel voor het plan konden en moesten achterwege blijven.

Ik besluit met de voorstellen in mijne *Wenken* uitgedrukt te vernieuwen, namelijk :

1° Dat de Vlaamsche woordenschat, door Vlamingen van verschillende streken en standen onderzocht en vergeleken, door de Redactie, uit Hollanders en Belgen bestaande, zou benuttigd worden;

2° Dat bij de benuttigde woorden de beperkende zinsneden : *Zuidnederlandsch*, *alleen in Zuid-Nederland gebruikelijk* en dergelijke achterwege blijven, iedermaal dat naar eenen schrijver, een idioticon of een ander gedrukt document kan verwezen worden;

3° Dat er bij het noodwendig behandelen van wat « minder welvoeglijk klinkt » met de grootste omzichtigheid te werk worde gegaan, en alle aanstootelijke voorbeelden wegblijven.

Ik eindig. Ik wil niet onderzoeken, of mijn artikel van Mei 1901 en mijne *Wenken* aanleiding hebben gegeven tot de benoeming van den jongen Belgischen geleerde, die Dr MULLER in de Redactie moet vervangen. Ik hoop dat deze benoeming voor Vlaamsch-België goede vruchten dragen zal en dat de Redactie, niettegenstaande het non possumus van den heer de Vreese, de andere maatregelen, door mij voorgesteld, na ernstige overweging, eerlang zal goedkeuren en toepassen.

Namen, 8 April 1902.

Zitting van 21 Mei 1901.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, Jhr. de Pauw, Gailliard, Coopman, de Vos, Broeckaert, Sermon, Bols, de Flou, Jhr. de Ghellere, Prayon-van Zuylen, Simons, de Ceuleneer en Segers, werkende leden;

de heer F. van der Haeghen, binnenlandsch eerelid; de heer W. de Vreese, briefwisselend lid.

Verontschuldigen hunne afwezigheid de heeren J. van Droogenbroeck, Daems, Janssens, werkende leden; de heeren Muyldermans en Joos, briefwisselende leden.

Het verslag over de voorgaande zitting wordt gelezen en goedgekeurd.

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Arbeidsblad, April 1902.

Recueil des Ordonnances des Pays-Bas, 1506-1700, 3e vol.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1902, nr 4.

Sommaire idéologique des ouvrages et des revues de philosophie, 8e jaar, 27e aflev.

Annales des travaux publics, 1902, nr 2.

Bulletin de l'Academie royale de Belgique. Classe des Lettres, 1902, nr 3.

Handelingen der maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent. Ve deel, 1e aflev. — Idem, *Bulletijn* 1902, nr 4.

Revue de l'Université de Bruxelles, 1902, nr 7.

Bulletin de l'Agriculture, 1902, nr 2.

Revue sociale catholique, 1902, nr 7.

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 7-8. — *Idem, sommaire des Périodiques,* 1902, nr 3.

Vlaamsche Zanten. Maart en April 1902.

Wallonia, 1902, nrs 3-5.

Door den heer D. Claes :

Merkweerdige Woorden en Uitdrukkingen in onze oude Costuimen voorhanden.

Door den heer J. BROECKAERT :

Prudens van Duyse en zijn standbeeld.

Door den Oudheidkundigen Kring van Dendermonde :

Gedenkschriften, 1901, 4e aflev.

Door den heer HERMAN RONSE :

De Tuinbouw, Maandschrift, nr 1.

Door de abdij van Maredsous :

Revue bénédictine, 1902, nr 2.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf, Dietsche Warande en Belfort, St.-Cassianusblad, het Katholiek Onderwijs, Wallonia.*

—

De heer Bestuurder staat recht en wenscht, namens de vergadering, Jhr. de Pauw geluk met zijne benoeming tot Procureur-generaal bij het Beroepshof te Gent. Hij drukt de hoop uit, dat Jhr. de Pauw, in zijn aanzienlijk ambt, de Vlaamsche zaak, op rechterlijk gebied, zooveel mogelijk dienst bewijzen zal. (*Toejuichingen*).

Jhr. de Pauw betuigt den heer Bestuurder, en de gansche vergadering, zijnen dank voor de hem toegebrachte gelukwenschen. « Hij acht zich te gelukkiger om zijne bevordering, daar deze eenen nieuwen luister werpt op de Koninklijke Vlaamsche Academie, wier belangen hij niet uit het oog zal verliezen. »

De heer Coopman vraagt het woord en drukt zich volgender wijze uit :

Geachte Heeren,
Waarde Medeleden,

Het heeft de Academie behaagt mij tot haren afgevaardigde te benoemen op het jubelfeest van de Gentsche letterkundige Vereeniging *Snellaertskring*, onder kenspreuk *Eigen Taal is d'echte Tolk*, die op 4 Mei ll. de 25e verjaring van hare stichting heeft gevierd.

Het is mij een aangename plicht UEd. naar Academisch gebruik een kort verslag over mijne zending uit te brengen.

Op de plechtige letter- en toonkundige Feestzitting (te 11 ure 's morgens in Minards-Schouwburg) werden de afgevaardigden van de Vlaamsche maat-

schappijen uit Gent, Antwerpen, Brussel en Leuven, welkom geheeten door den eerevoorzitter, hoogleeraar Julius Obrie.

Onder de toejuichingen van de talrijke aanwezigen betuigde hij, uit naam der feestvierende vereeniging, zijn besten dank aan de verschillende afgevaardigden en drukte in 't bijzonder op de tegenwoordigheid van den afgevaardigde der Koninklijke Vlaamsche Academie, die daardoor aan den *Snellaertskring* een kostbaar blijk van waardeering had gegeven.

Om die reden meende Uw afgevaardigde de toetreding der Academie te moeten verklaren.

Hij sprak nagenoeg als volgt :

Hooggeachte Toehoorders!

Een woord van dubbelen dank zij mij geoorloofd. Ik dank den waarden Eerevoorzitter voor zijn hartelijk welkom. Ik dank den Heeren Voorzitter en Leden van het feestvierend Genootschap, omdat zij, door hunne uitnoodiging, de Vlaamsche Academie in de gelegenheid stellen, bij monde van haren afgevaardigde, uiting te geven aan de gevoelens van warme genegenheid, welke zij den Snellaertskring toedraagt.

Haar zijn alle Vlaamschgezinde vereenigingen lief, zonder onderscheid, hoe zij heeten mogen of in welke richting zij streven; maar de Snellaertskring ligt haar nauw aan het hart, omdat hij haar een vriend is der allereerste ure, die medegejuicht

heeft bij hare stichting; omdat de onpartijdige Snellaertskring steeds gelooft in hare onpartijdigheid, en meer dan ooit vertrouwt in het werk en de toekomst, ten bate van taal en letteren, van die koninklijke instelling.

En daarom is het mij eene eer en een groot genoegen, hier, op deze plechtige vergadering, namens de Koninklijke Vlaamsche Academie, hulde te mogen brengen aan de goede, de geestelijke kracht die, gedurende het vierde eener eeuw, van den Jubilaris is uitgegaan; zijne belangstelling in de Nederlandsche letterkunde evenzeer als zijn kloek volgehouden strijd voor onze taalrechten te loven, en niet het minst mijne bewondering uit te drukken voor zijn edelaardig pogen om het Vlaamsche grondbeginsel boven alle partijschap ten troon te verheffen, omdat het is, niet het monopolium van dezen of genen, maar het gemeenschappelijk erfgoed van allen, die de taal en het volk, het vaderland en zijne instellingen, zonder de minste bijbedoeling, waarlijk zielslief hebben.

En ook daarom is het mij een geluk den wensch te uiten, dat de Snellaertskring, die den hooggeschatten naam dien hij voert, ten volle waardig is, in de toekomst moge blijven wat hij tot heden is geweest: een toonbeeld van opofferings- en vlaamschgezindheid.

Zijne heerlijkste feestgave zij hem op dezen heuglijken dag: het besef van den volbrachten plicht en de dankbaarheid van het nooit ondankbare Vlaanderen,

Uit het *Kort overzicht van de werkzaamheden* der Vereeniging (1) blijkt, dat de *Snellaertskring* gesticht werd den 5ⁿ April 1877.

De eerste oproep ging uit van de heeren Mr. J. Obrie en A. Siffer. Tot de 18 stichtende Leden behoorden : Mr. Herman de Baets, thans provincieraadsheer, Eugeen de Guchtenaere, onderwijzer, later Volksvertegenwoordiger, Karel Lybaert oudste, letterkundige, en zijne neven de kunstschilder Theophiel Lybaert en Karel Lybaert Jste, letterkundige, Mr. Albert Nijssens, later Minister van den Arbeid, Hendrik Schelstraete, candidaat-notaris, Hendrik van der Haegen, hulp-archivaris, en A. Vromant, hoofdonderwijzer te Sint-Amandsberg.

Sedert 30 Januari 1879 werd den letterlievenden ingenieur Fabri telken jare het voorzitterschap vereerd.

Snellaertskring hield 875 vergaderingen en 928 voordrachten over taal- en letterkunde, kunst en geschiedenis, tevens over schei-, natuur-, genees- en aardrijkskunde.

Tot verdediging van de rechten onzer Moedertaal stuurde hij niet minder dan 276 vertoogschriften en brieven naar Z. M. den Koning, naar de Wetgevende Kamers en de Ministers, den Gouverneur, den Provincie- en Gemeenteraad; ook naar de Hoogwaardigheidbekleeders der Kerk, tot vervlaamsching van het onderwijs in de Bisschoppelijke colleges enz.

---

(1) Voorgelezen door den heer secretaris R. Millecam.

Getrouw aan zijne wet, heeft de Snellaertskring er krachtig toe bijgedragen om eenheid in de werking tot stand te brengen onder de vlaamschgezinden van verschillende richting. Dat getuigen : het *Courtmansfeest*, het *Van Duyse-* en *Willemsfeest*, de inrichting der *Vlaamsche Landdagen*, het jaarlijks te Gent gevierde *Guldensporenslagfeest*, het ontstaan van den *Vlaamschen Volksraad*, van het *Nationaal Vlaamsch Verbond* enz.

Op de taal- en letterkundige congressen te Breda, Brugge, Amsterdam, Gent, Arnhem, Antwerpen, Dortrecht, Gent en Nijmegen was hij steeds vertegenwoordigd door een groot aantal zijner Leden.

In het *Kort overzicht der werkzaamheden* werd hulde gebracht aan « eenen der taaiste en hardnekkigste strijders voor de rechten onzer taal », aan den man, « dien Snellaertskring als zijn vader liefheeft », aan zijnen eerevoorzitter Mr. Julius Obrie, den huidigen bestuurder der Koninklijke Vlaamsche Academie.

In eene dikwerf toegejuichte feestrede handelde de heer voorzitter E. Fabri over de Vlaamsche Beweging en over het nut der samenwerking onder alle Vlamingen tot bereiking van het gemeenschappelijk doel.

De heer Ondervoorzitter, Karel Lybaert J^ste^, maakte den uitslag bekend van den prijskamp voor eene novelle, uitgeschreven door den Snellaertskring.

De uitgeloofde prijs werd toegewezen aan den

heer Emiel de Grave, statie-overste te Moortzele (1).

Ter gelegenheid van het 25-jarig jubelfeest werd het lidmaatschap van verdienste toegekend aan Uwen afgevaardigde, alsmede aan den volksvertegenwoordiger De Backer, den tooneelschrijver de Tière, en aan de heeren I.-J. de Beucker uit Antwerpen, en Hugo Mensinck uit Temsche.

De plechtige vergadering — waarop onze bestendige Secretaris Fr. de Potter en onze Medeleden Dr. A. de Vos, Prof. de Ceuleneer en Dr. W. de Vreese insgelijks aanwezig waren — werd besloten met Vlaamsche liederen en koren, vertolkt door de Heeren en Dames van het gunstig gekende *A Capellakoor*, onder het bestuur van den toondichter Em. Hullebroeck.

Tijdens het feestmaal, dat te 2 ure plaats greep, stelde de heer Voorzitter heildronken in op Koning Leopold, Koningin Wilhelmina en de presidenten Kruger en Steyn; daarna op de afgevaardigden der Vlaamsche genootschappen.

Uw afgevaardigde antwoordde; hij dronk op den toenemenden bloei van den kring en op zijn ijverigen Voorzitter. Ter loops deelde hij mede, dat de verloren gewaande verzameling brieven van Dr. Snellaert eindelijk was weergevonden. Met zijnen wensch, dat de huidige bezitter, ons hooggeacht eerelid Jhr Ferd. van der Haeghen, er mocht toe besluiten zoo mogelijk de voornaamste stukken

---

(1) De jury bestond uit de heeren : Mr. J. Obrie, Edm. Fabri, G.-D. Minnaert, Dr. Am. de Vos en K. van de Woestyne.

daarvan uit te geven, stemde gansch de vergadering in.

Ook Uwe medeleden prof. de Ceuleneer en Dr. W. de Vreese voerden het woord. Deze laatste dronk op de goede verstandhouding die moet bestaan tusschen de strijdende en wetenschappelijke Vlaamsche Beweging, die beide onmisbaar zijn en elkander dus moeten schragen en steunen, daar een volk niet alleen beoordeeld wordt naar zijne quantiteit, maar ook en vooral naar zijne qualiteit.

Onder de menigvuldige goede indrukken, welke het jubelfeest van den verdienstelijken Snellaertskring bij mij heeft nagelaten, herinner ik niet zonder aandoening aan de geestdrift der jeugd, aan hare welgemeende, broederlijke eensgezindheid op het stuk van de vervlaamsching van het lager, middelbaar en hooger onderwijs.

Voor het overige breng ik al de blijken van genegenheid en waardeering, welke mij dien dag te beurt zijn gevallen zoowel vanwege den Snellaertskring als vanwege de afgevaardigden der andere Vlaamsche genootschappen, op de Koninklijke Vlaamsche Academie over, met de gegronde hoop dat zij, door het eendrachtig streven voor taal en letterkunde, door ernstigen, steeds hooger klimmenden wetenschappelijken arbeid, het licht worde, naar hetwelk alle welmeenende Vlamingen, en inzonderheid de studeerende jeugd, verlangend uitzien.

Bibliographische mededeelingen.

Namens den vruchtbaren, kunstlievenden schrijver, OMER WATTEZ, heb ik het genoegen aan de Academie, voor hare boekerij, een paar van zijne kortere schriften te schenken.

Eerst en vooral, eene allerliefste novelle, *De Koorknaap*, eene roerende herinnering uit zijne vroegste jongelingsjaren. Het is een puik meesterstukje van eenvoud, soberheid, keurigheid en oprechte bezieling.

REMO heeft er sedert jaar en dag mijn hartelijke toeneiging mee gewonnen. Dikke romandeelen geef ik voor die fijne, teere 32 bladzijden prijs.

O! dat ongerept gevoel, die bevende schuchterheid, die wondere toover, die reine vereering der eerste spraaklooze liefde! En dit alles in een wereldje van kinderlijke vroomheid, in de heerlijkheden van orgeltoon en hymnenzang, van wierookwalm en bloesemgeuren!

En ten slotte, zoo ras het pijnlijk ontgoochelen van die schuldelooze aanbidding!

Die 't stukje gelezen heeft en waardeering voelt voor het echt, gedegen schoone zal het nóg lezen. En dat zegt wat.

—

In hetzelfde deeltje volgt zijn frissche schildering van de « lieve Zwalm », eenen veldvliet in Zuid-Vlaanderen.

De beek wordt geestig verpersoonlijkt. Het

landschap er omheen, de molens en de heuvelen, alles krijgt eene ziel, bekoorlijk belichaamd door de spelende phantasie van... den dichter. Van den dichter? Ja. Ik trek dit huldewoord niet in. Want hier is poëzie, bevallig aanschouwelijk in het losse prozakleed, werkelijk zwieriger dan zooveel wat in afgepaste, — dikwerf ongepaste, — regelen en getelde sylben gerijmeld wordt.

Het nummer van *Flandria's novellenbibliotheek*, dat uit deze twee proeven van REMO's beminlijk talent bestaat, is bij uitstek smaakvol.

Dan hebben wij een overdruk uit *Germania*, getiteld *Germaansche beschaving*, waarin de heer WATTEZ toont, ook met oordeel, kennis en warmte mee te mogen spreken over weidscher onderwerpen; met name *Edda*, *Nibelungen* en *Gudrun;* over het volksgemeen-maken der Oudgermaansche heldendichten door TIECK, de gebroeders GRIMM en anderen; over het verder opwekken van den Germaanschen geest door de nationale dichters KÖRNER en RÜCKERT, door ARNDT, HEBEL, UHLAND, HOFFMAN VON FALLERSLEBEN, FREILIGRATH en GEIBEL; dan eindelijk, boven nog meer genoemden, den grooten RICHARD WAGNER.

Ook laat S. de verbreiding zien der Germanistiek in den vreemde, b. v. door W. MORRIS, MARCELLUS EMANTS, ALBRECHT RODENBACH, ESAÏAS TEGNER en HENRIK IBSEN.

Hij eindigt met eene uitdrukkelijke aansporing

tot nadere kennis van de Germaansche beschaving ook hier te lande.

Mei. 1902. Dr. AM. DE VOS.

De heer de Flou, Secretaris der Commissie voor Middelnederlandsche Letteren, legt het verslag neder over de twee laatstgehouden zittingen dier Commissie.

Aan de *Dagorde* der eerste zitting stond : Welke boeken zullen in den loop dezes jaars, namens de Commissie, worden ter pers gelegd ?

Er wordt beslist de volgende werken te laten verschijnen :

1° Van den heer GAILLIARD, het 5e en laatste deel zijner *Keure van Hazebroek ;*

2° Van de heeren DE FLOU en GAILLIARD, het 1e stuk van den *Spieghel smenschen Behoudenisse :*

en 3° Van Jhr. DE PAUW, het 2de deel van het *Audienciebouc*.

Door den heer de Potter werd de vraag gesteld of het niet nuttig zou zijn eene verzameling voor te bereiden van al de bekende Vlaamsche charters uit de XIIIe eeuw en de tien eerste jaren der XIVe eeuw In die verzameling, welke ongetwijfeld een groot taalkundig belang zou opleveren, en daarbij van niet geringe beteekenis zou zijn in topographisch opzicht, zouden enkel *charters* opgenomen worden. Een Glossarium zou bij de uitgave worden gevoegd.

De Commissie erkent de nuttigheid van dergelijke uitgave en neemt het voorstel met algemeene stemmen aan. — De heer de Potter zal zich met die uitgave belasten.

In zitting van 21 Mei gaf de heer de Potter kennis van eenen ministerieelen brief betreffende de uitgave van critische werken door de Commissie voor Middelnederlandsche Letteren.

Dit punt lokt eene bespreking uit, waar deel aan nemen de heeren Gailliard, de Potter, jhr. de Pauw en de Flou Ten slotte wordt men het eens nopens het antwoord te zenden aan den heer Minister.

Door den heer de Flou wordt mededeeling gegeven van twee door hem afgeschreven fragmenten van den *Spieghel historiael.* Het eerste dier fragmenten behoort tot de Eerste partie, het IIIe boek; het andere, dat VAN VELLHEM's werk is, behoort tot de Vierde partie.

Er wordt besloten de medegedeelde teksten, met de noodige toelichting, in de *Verslagen en Mededeelingen* op te nemen.

Dagorde.

De vergadering gaat over tot het onderzoek der begrooting van de Academie van het jaar 1903 op verzoek des heeren Ministers van Binnenlandsche

Zaken en Openbaar Onderwijs. — Het ontwerp van begrooting geeft geene aanleiding tot opmerkingen en wordt derhalve goedgekeurd.

Namens de Commissie voor de candidaturen voor de opene plaats van Buitenlandsch eerelid, ter vervanging van den heer Jan ten Brink, overleden, worden twee candidaten voorgesteld.

Op voorstel van den heer Sermon wordt een derde candidaat aangenomen.

Academische wedstrijden voor 1902.

De leden der keurraden deelen de besluitselen mede van het verslag over de verhandelingen, aan hun onderzoek onderworpen. — Deze verslagen zullen gedrukt en vóor de Junivergadering aan de werkende leden toegestuurd worden.

—

De heer Sermon bekomt het woord om de lezing voort te zetten over *Thomas Cantipratanus*, door hem in eene vorige zitting aangevangen. — Dit opstel zal in de *Verslagen en Mededeelingen* gedrukt worden.

Daarna bekomt de heer W. de Vreese het woord om een *Wederantwoord* te geven aan den heer Claes, over het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. — Ook dit opstel zal in de *Verslagen* worden opgenomen.

Op de vraag des heeren Coopman, of er een gevolg te verwachten is op de lezing des heeren de Vreese, beslist de vergadering dat het debat tusschen de heeren Claes en de Vreese thans gesloten is.

—

De heer Dr. Am. de Vos geeft het volgende verslag over het door den heer Dr. A.-J.-J. Vandevelde ingezonden handschrift :

Repertorium van de geschriften over de voedingsmiddelen, gedurende het jaar 1901 *verschenen.*

Een verslag over dit Repertorium voor 1901 kan, uit den aard van de zaak, niet veel verschillen van een verslag over het Repertorium van 1900; wel te verstaan, met het oog op de verdietschingen in onze taal, die daarin voorkomen.

Het is echter niet ondienstig, meen ik, nogeens met nadruk een beroep te doen op de aandacht en den goeden wil van Dr. V. D. V., aangaande 't gebruik der vakwoorden.

De Academie is te redelijk in hare liefde voor de kennis van de taal, om er in de verste verte aan te denken, het verdwijnen te beoogen van volkomen ingeburgerde vreemde namen, die overigens in alle talen zijn opgenomen. Maar degene, die gemakkelijk met hun volle beteekenis door eigen uitdrukkingen te vervangen zijn, mogen zeer zeker niet bijna uitsluitend altijd en overal de voorkeur krijgen.

Voorbeelden heb ik, bl. 16 van de *Verslagen en Mededeelingen*, Juli 1901, aangehaald. Ik voeg er hier enkele nog aan toe, die ik, gevallig, voor betere gereedelijk wil ruilen :

Extraheeren = uithalen, uittrekken.

Distilleeren = overhalen, stoken.

Specifiek = soortelijk, eigensoortig.

Culture (de microbes) = kweeking, kweeksel.

Præparaat = toebereiding, toebereidsel.

Sublimatie = Opdamping, (Opdrijving [KRAMERS]), opwalming, opdooming, opstooming.

Soufre sublimé = opgedampte zwavel, enz.

Geëtioleerd = tierloos, ondijzaam, verkeest, kelderbleek, (schraal [KRAMERS]), waterscheutig, zuchtig.

Gisting*proces* = -verloop, voortgang.

Laten wij b. v. het woord *methode* nemen. Dat het niet gansch verstooten worde, goed! Maar, wat rijkdom van keus ligt ons niet ten dienste, om het desnoods te kunnen missen! Zie maar eens : *werkwijs*, *doenwijs*, *leerwijs;* en dan, voor nagenoeg elke soort van werking : *leefwijs*, *denkwijs*, *handelwijs*, *zingwijs*; *zaaiwijze*, *plantwijze*, enz. Door middel van het nw. *leer* krijgen we nog meer afwisseling : *zangleer*, *muziekleer*, enz. Dit alles, natuurlijk, met inachtneming van de schakeeringen in de beteekenis.

En waarom zouden wij zelfs, voorzichtig en bescheiden, zonder willekeur, niet pogen hier en daar, instee van het gereede, sleurige bastaard-

woord, eene eigen benaming, min of meer, geheel of ten deele nieuw, in omgang te brengen? Mag er dan géén woord, behalve barbarismen, worden aangewend, buiten de reeds gebruikte en geijkte? Mag men *nooit* zeggen in eigen spraak, wat men *niet* zegt? Maar in die voorwaarden ontwikkelt en verrijkt zich eene taal nimmermeer. Alle woorden, waaruit eene taal bestaat, zijn toch niet op honderden duizenden tongen tegelijk uit de lucht gevallen; ieder woord is toch eenmaal den eersten keer door één persoon uitgesproken geweest en later van mond tot mond overgeleverd.

Deze woordvorming en -vinding is voor de Vlamingen des te moeielijker, wijl Nederland en Duitschland ons in dit opzicht veelal een betreurlijk voorbeeld geven van ergerlijke verzuiming, en wij overstelpt worden met Fransch.

Dus, met de noodige vreesachtigheid waag ik voor : *réclamation de priorité* = vordering van voorgang, van eerstvinding, rechteisch van « eerstheid (KR.) ».

Eaux résiduaires = bezonken water, moer-, teerput-, zinkputwater; kwist-, afval-, grondwater.

Source intermittente = tusschenpoozende, tusschenwijlende, onderwijlende, in plaats van « uitblijvende » bron.

Indice (van zuren in de boter) = maatmerk, graadnummer, wijsteeken, regeltal, pegelmerk enz.; ja, teeken, merk, nummer, getal of pegel alleen.

Mouillage (du lait) = waterdoop (van de melk).

Coëfficient (in schei- en natuurkunde) merktal, kencijfer.

Wie geeft ons eene degelijke vertaling van *émulsion* en *enzyme?*

Indien Dr. V. D. V. goedvindt, rekening te houden ook met een aantal andere aanteekeningen, op zijn handschrift gemaakt, en die in dit verslag minder passen, zoo stel ik graag aan de Academie voor, dit nieuw voortbrengsel van den werkzamen geleerde, zoowel als het eerste gelijksoortige, te willen uitgeven.

22 *April*, 1902.

De heer W. de Vreese drukt zich over hetzelfde werk uit alsvolgt :

Het is mij een genoegen te adviseeren, dat de Academie den tweeden jaargang van het *Repertorium* des heeren Vandevelde zoo spoedig mogelijk zou uitgeven. In verschillende vaktijdschriften is dat werkje met onverdeelden lof aangekondigd, wat bewijst dat de Academie èn het belang der wetenschap èn het belang der taal door deze uitgave op voortreffelijke wijze bevordert.

Gezien het gunstig verslag van de heeren Dr. de Vos en W. de Vreese, besluit de vergadering tot het drukken van gemeld *Repertorium.*

De heer Bestuurder verklaart de zitting geheven te 4 1/4 uur.

ACADEMISCHE WEDSTRIJDEN. — VERSLAGEN.

—

TWEEDE PRIJSVRAAG.

Letterkunde.

Geschiedenis van het rijm in de Nederlandsche poëzie van de oudste tijden tot heden : 1° *stafrijm en zijn overgang tot het eigenlijke rijm* ; 2° *in de middeleeuwsche gedichten* ; 3° *in de rederijkerswerken, het tooneel, de refereinen en liederen* ; 4° *in de godsdienstige liederen van de XVI*^e^ *eeuw* ; 5° *in de hedendaagsche poëzie met hare uitheemsche vormen.*

Beschouwingen over den schilderenden aard van het rijm in onze poëzie, in den zang en in de voordracht.

Verslag van den heer J. VAN DROOGENBROECK, eersten beoordeelaar.

Over deze zoo uitgebreide en ingewikkelde vraag is, buiten mijne verwachting, een merkwaardig antwoord ingestuurd : ik had enkel gehoopt, de aandacht onzer letterkundigen op deze zaak te vestigen en een of meer werken van eenig belang te zien verschijnen, — de prijsvraag zou dan voor een volgende jaar aangehouden blijven.

Maar hier hebben wij een, in zijn geheel genomen, volledig opstel; de *Inhoud* doet het plan en

de groote hoeveelheid behandelde stof al dadelijk zien en hoe ernstig en hoe grondig de Schrijver zijne taak heeft opgevat en uitgevoerd.

Zijne verhandeling is verdeeld in drie boeken : het eerste, ***het rijm in de middeleeuwsche poëzie***, behelst vijf hoofdstukken, die dan nog onderverdeeld zijn in afdeelingen; deze stof is zeer breed behandeld met tal van bewijzen van 'Schrijvers volkomen bekendheid met onze middeleeuwsche letteren : dit gedeelte beslaat 149 blz. in-folio. Het tweede boek : ***het rijm bij de Rederijkers***, is behandeld in 6 hoofdstukken; het 7e hoofdstuk, dat als een aanhangsel hier geplaatst is, ***het rijm in de geestelijke liederen der*** 16e***eeuw***, is nog onderverdeeld in drie paragrafen, alle merkwaardig en klaar uiteengezet. Hier zou echter, naar mijne meening, de muziek wel tot haar recht mogen gebracht worden; doch deze leemte kan de Schrijver al licht aanvullen: ik zou hem bij gelegenheid daartoe kunnen helpen.

Het 3e boek, ***Renaissance***, beslaat meer dan 200 blz. en behelst nagenoeg alles wat van 1550 tot heden over het rijm te bemerken valt. De voornaamste rijmmeesters en critici worden in oogenschouw genomen en hunne voorschriften en beoordeelingen aangehaald : — misschien wel zonder eenige dier magisters naar hunne mindere waarde te schikken : 't ware te wenschen dat eenige der dwalingen, enkel gesteund op het *oor*, het ***gevoel***, den ***dunk***, voorgoed weggeholpen werden en dat het vraagpunt over het gebruik en de schikkingen

van het rijm opgelost werde door het vaststellen van op de natuurlijke taalwetten gegronde regels — en dit met het oog op de melodie in de muziek.

De strophenbouw zou hier ook uitvoeriger met voorbeelden worden toegelicht : het *sonnet* is tot in zijne kleinste varianten onderzocht; andere uitheemsche vormen zijn het minder, doch ze zijn door eenige gedichten of fragmenten genoegzaam verklaard. Over het algemeen blijft hier nu en dan eenige aanmerking omtrent de reden van bestaan dezer vormen en over de vereischten der kunst met belangstelling te gemoet gezien.

Deze kleine opmerkingen beletten geenszins dat ik het voorstel doe, den uitgeloofden prijs aan den Schrijver der verhandeling toe te kennen; want de korte tijd, welke tot het opstellen van het werk vergund is geworden, en de uitnemend rijke stof, die hier geleverd, geordend en verwerkt is, geeft mijns inziens daartoe volle recht.

In zijn *Voorbericht* zegt de Steller :

« Mocht de Academie mijn werk den uitgeloofden prijs waardig achten, dan zou ik alle wijzigingen bij den *eventueelen druk* toebrengen, welke de Academie zou noodig oordeelen. »

Zoo mijn voorstel ter bekroning aangenomen wordt, en de Academie de *Geschiedenis van het Rijm* wil uitgeven, zal ik mijne nota's ter beschikking stellen van den keurraad en van den Schrijver.

Reeds enkele dezer kleine aanduidingen en verbeteringen zijn op den rand of tegenover het handschrift in potlood genoteerd.

Ik bejammer zeer, dat de treurige omstandigheden, waarin ik sedert eenigen tijd verkeer, mij beletten een meer uitvoerig verslag in te leveren, en vraag daarover bij mijne geachte Collega's om verschooning.

Schaarbeek, 15n *April* 1902.

Nota's (1).

Blz. 1. *Vergeten :* Inleiding van V. DR. *Rijmwoordenboek*. Over Rhythmus en Rijm.

Blz. 2. Hebben wij in de oudste eigenlijk Nederlandsche gedichten geen stafrijm, zoo mag men toch er op wijzen dat vóór hunnen tijd

---

(1) Terwijl deze verslagen ter pers waren, werd ons betreurd medelid ons door den dood ontrukt. Op zijn sterfbed liet hij mij verzoeken, de proeven van zijn verslag te willen nalezen.

Deze nota's, in der haast gemaakt, tijdens de ziekte zijner echtgenoote, die hem maar pas is voorgegaan in 't andere leven, zijn in den vorm zeer onsamenhangend, en meermaals onverstaanbaar, omdat het enkel aanteekeningen zijn op het ingezonden antwoord, waarnaar zij telkens, in Van Droogenbroeck's handschrift, zeer bepaald verwijzen, niet enkel door aanduiding der bladzijde, maar bovendien met zeer verschillende teekens, die op de juiste plaats herhaald zijn in dat antwoord, doch welke door geen typographisch middel konden afgebeeld worden. Eén middel ware er geweest om dit te verhelpen, namelijk : bij elk alinea dezer nota's, buiten de bladz. nog den regel van het handschrift aangeven, waarop zij gemaakt zijn ; doch daartoe ontbrak mij dat handschrift, en zou overigens de kans ontbroken hebben om nog tijdig genoeg met de verslagen klaar te komen.

Hij ruste in vrede, onze hooggeachte collega en mijn dierbare vriend!... S. DAEMS.

(± 1200) het stafrijm hier, evenals bij alle Noorsche en Germaansche volken, moet bestaan hebben. Uit dit zelfs in de Edda waar te nemen verschijnsel kan het verschijnsel van het rijm afgeleid worden, al heeft dit eenen vreemden oorsprong. Daarop wilde men de aandacht vestigen en tevens de rol van staf- en andere rijmen tot eene zelfde reden brengen. Hebben wij tot heden geene met stafrijm gedichte Oud-Nederlandsche stukken, de merkwaardige volmaaktheid van taal en stijl der ons bewaarde schriften laten genoegzaam grond tot veronderstelling dat reeds lang vóór deze in 't Nederlandsch gedicht en geschreven werd. Op de reden van bestaan des stafrijms en terzelfder tijd van die des rijms is in de *Inleiding* van V. DR. *Rijmwoordenboek* gewezen.

Blz. 3. Het kwam er eigenlijk op aan, den *invloed van den zang* op de welluidendheid der verzen en rijmen na te gaan en vast te stellen. Dit verschijnsel kan van belang worden gerekend met het oog op de hedendaagsche muzikale poëzie in 't bijzonder.

Zou er niet eene onderverdeeling dienen gemaakt voor de *modernen* 1860-1900? De jongeren hebben zooveel met het rijm en de verschillende uitheemsche vormen gewerkt.

Het critisch onderzoek van sommige dezer voorschriften en van de gronden, waarop deze steunen, is van groot belang. Zijn vele dezer voorgeschreven regels verdwenen uit onze dichtkunst,

zoo is de oorzaak hiervan al licht te ontdekken. Zij waren ontstaan uit eene gril, eene verkeerde opvatting, eene onbehendige navolging, enz.

Blz. 4. Dat het rijm menigmaal aanleiding gegeven heeft tot min juiste aanwending van woorden, verdient insgelijks opgemerkt te worden.

Blz. 5. Hier zou de reden van bestaan des stafrijms dienen opgegeven te worden. Ik beschouw deze als zijnde ook de reden des eigenlijken rijms. (Z. nota Blz. 2.)

Blz. 6. Dit kan noch bewezen noch geloochend worden bij gebrek aan documenten. Hoe het zij, in de Germaansche talen heeft de alliteratie steeds bestaan en bestaat ze nog, ofschoon niet meer of uiterst zelden als dichtvorm.

Zie nota's bl. 5 en 6.

Ja — maar dat alliteratie in een gedicht, als dit, nog verschijnt, al is het eene vertaling, is geen bewijs *tegen* het bestaan van dezen vorm in onze vroegere — thans niet meer te vinden — gedichten.

Blz. 7. Het *waarom* van dit verschijnsel is vermoedelijk in de taal en den versbouw der Spanjaarden te vinden.

Blz. 11. Zie bv. *Het leven van Sint Amand.*

Beide kunnen onderzocht worden; het eene oogpunt sluit niet bepaald het andere uit.

Waaraan is dit toe te schrijven? Dit mag ook onderzocht worden.

Blz. 13. Deze gevallen met eenige voorbeelden ophelderen.

Is dit wel naar *onze* opvatting een gebrek?

Den geheelen volzin geven — niet een stuk — en aanduiden op welke blz. van de uitgave.

Blz. 14. Voorbeelden geven uit 3-4 gedichten.

Niet aan te nemen : het tegenovergestelde is veeleer waar. En dit is klaar te bewijzen door den aard zelf des gedichts.

Blz. 31. Deze nota is niet klaar

Blz. 38. Tegenover êx = êx. het cijfer ontbreekt.

Blz. 55. In verscheidene streken komt *u* in plaats van *oe* : vulen, spuken, ruren, enz. Dit schijnt hier aanmerkenswaardig.

Blz. 69. Het schrift van RAYNOUARD aanduiden en den tekst opgeven.

Blz. 77. Ook wel schrijven van *copies* onder *dictaat*.

Blz. 80. Deze verkeerde benaming van *arsis* en *thesis* geeft aanleiding tot misopvatting. De muzikant zegt : *thesis* = zware slag, *arsis* = opslag, en hij heeft gelijk.

Blz. 81. De beklemtoning van vreemde namen en woorden kan toch wat willekeurig zijn : *benedicité*, *Achillès* enz.

Blz. 83. Of de dicteerende klerk.

Blz. 84. Ook het *Leven van Sint Amand* is een monster van stoplapperij.

Blz. 86. Dat deze ongewone wending niet voorkomt in proza is geen wonder.

Blz. 91. Het slot van dit hoofdstuk is zeer belangrijk en goed geschreven.

Verder is niets meer aan te merken dan dat de stof zeer, misschien al te verre uitgewerkt is.

Bl. 234. Bestaat er geene nieuwe uitgave van dit werk?

Blz. 236. De verzen voluit geven en ook nu en dan eene strophe met de muziek.

Blz. 237. Id.

Blz. 238. Ter helle*n*, op eerde*n* is veeleer een buigingsvorm.

Blz. 239. De muziek zal hier nuttig wezen.

Blz. 240. *Selt* voor *zult* is een dialectvorm.

Hier en daar zijn sporen van 't Duitsch, waaruit waarschijnlijk dit lied vertaald is

Blz. 241. Een geheel lied met zulke verschillende vormen en de geheele melodie is hier hoogst gewenscht.

Blz. 242. Eenige verzen ten bewijze.

Blz. 243. De melodie van het « Welkom? »

Blz. 258. HOUWAERT's werken opgeven; ze zijn door STALLAERT en VAN VEERDEGHEM uitgegeven.

Blz. 319. Deze onderscheidingen van de rijmen dienen nader beschouwd. *Waarom*, *waardoor* of *wanneer* worden zij min sluitend?

Blz. 324 slot (bij te voegen): en hem te laten voelen waar, wanneer en waarom deze goed of ten minste niet al te vreemd klinken.

Blz. 325. Ik zie niet waarom *weder* (opnieuw);

weder (weersgesteldheid) enz. zoo sterk dienen afgekeurd te worden; het keurig gebruik van deze rijmen is toch zoo *onkundig* niet!

Blz. 326. Ja, maar daarom niet op vaste beredeneerde gronden!

Deze zijn ten volle te verdedigen; ik zou dit gebruik wel eens willen zien verrechtvaardigen.

Blz. 325. De aangeteekende specimens zijn bepaald af te keuren; maar de Steller zou dit met grond van redenen moeten doen — dunkt mij.

Blz. 329. Hier is wel eene aanmerking te maken, namelijk, dat het tweede woord eenen bijzonderen nadruk dragen moet; dus dat het best een *verbum* of een *nomen* en bij uitzondering een *adj.* of *adv.* weze.

Blz. 334. Dit alles « nadrukshalve » — juist.

Blz. 335. Opmerkenswaardig doch goed te verklaren is : dat VONDEL en anderen, vooral in hunne vertalingen, nog al vrij met het rijm omgesprongen hebben. — Dit vermindert zeer het gezag van hun voorbeeld in dichterlijke vrijheden.

Blz. 336. Om die reden — ook niet te laken, wanneer de dichter uit kunstgevoel handelt.

Blz. 337. Er valt te onderscheiden : *vrijheden* ter wille der kunst in de uitdrukking en *slordigheden* uit onachtzaamheid of onbeholpenheid.

Aanmerking van belang, die nog meer zou dienen vooruitgesteld te worden.

Blz. 338. Zijn zulke omzettingen geoorloofd? Zoo ja, in welke gevallen? — want er bestaan zulke.

Blz. 342. Eenige specimens of liever *vlekken* bij onze nieuwere poëten mogen hier aangehaald worden, liever dan het knoeiwerk van SNEYERS, dat hier gepast kan weggelaten worden.

Blz. 344. Ook in *Dicht- en Kunsthalle*, 8e jaargang,. blz. 202.

Blz. 345. De Inleiding van KLOOS over JACQUES PERK's sonnetten bevat, jammer genoeg, niets nieuws dan wat negatiefs. Aldus over eenen kunstvorm spreken beteekent niets.

Blz. 346. Is het wel juist dat het Nederlandsch een *minderen* rijkdom aan sleepende rijmen heeft? Men sla V. DR. *Rijmwoordenboek* eens na.

Blz. 351. Geef dit stukje, om zijne zeldzaamheid.

Blz. 363. Mag dit stukje wel gelden voor een sonnet? Ik betwijfel het.

Onjuist wat BOHL en HILDA RAM betreft. De *Canzonen* van den eerste en de *Droomerij* van juffrouw RAMBOUX zijn zuiver naar den Italiaanschen vorm en door binnenrijmen nu en dan nog verfraaid. Beide dichters hebben den Terzinenvorm tot volmaaktheid uitgewerkt.

Blz. 364. Ik ken geene *Sestinen* van V. DR.

Blz. 367. BILDERDIJK's stukje heeft niets van het karakter des madrigaals.

Blz. 370. In zijne eerste ritornellen schreef de dichter met sleepende of met staande rijmen; later heeft hij zijnen vorm verbeterd en verfijnd.

Blz. 372. De dichter heeft *Aboe Noewas* niet

opgegeven als Ritornellen; 't is een fantazievorm in overeenkomst met de stof.

Blz. 376. *Bij de Groeve* is als harmonie in de klanken verre te prijzen boven het Bilderdijksche geroffel der *Uitvaart* (z. blz. 428).

Blz. 383. Het vervangen der —⌣ door ×× enz. zou ik maar weglaten; wij weten immers genoeg dat hier spraak is van *rhythmische*, niet van *metrische* verzen en die molentjes zijn maar geschikt om verwarring te doen ontstaan; overigens MINOR, die met deze molentjes speelt, gebruikt daarnevens de metrische benamingen van *iambus*, *trocheus* enz., zoodat voor één woord twee teekens gebruikt worden, iets wat gansch nutteloos is.

Blz. 384. In eene beoordeeling van H. SWARTH's dichtbundel, verschenen in de *Dicht- en Kunsthalle*, 8e jaarg., heeft V. DR. eenige opmerkingen geschreven nopens de reden van den vorm des pantoens.

Blz. 385. Waarom deze afwijkingen van den oorspronkelijken pantoenvorm hier gebeurd zijn, zou wel mogen onderzocht worden. Deze stukjes zijn overigens niet betiteld met den naam van Pantoen.

Blz. 387. Een bundel *Rijmgedrochten* is b. v. de verzameling *Rijmlust* enz. van CAROLUS TUINMAN (Middelburg, Michiel Schryver, MDCCXXIX.)

Blz. 388. DAVID DE SIMPEL verdient maar eventjes aangehaald te worden.

Blz. 389. Zeer juist; maar voor uitbreiding vatbaar en zelfs aanleiding gevend tot grondige bespreking en onderzoek — er is reeds in deze richting gezien in het volgende.

Blz. 390. Of HOOFT hier niet op eene melodie gedicht heeft? Zoo mogelijk deze geven.

Blz. 391. Waarschijnlijk op eene melodie gedicht.

Blz. 394. Zeer juist!

Op eene melodie gedicht?

Blz. 395. Dat zulke speelsche dingetjes geene sporen van moeite mogen dragen, noch harde verzen behelzen, is duidelijk. Anders gaat alle pleizier der lezing er bij te loor.

Blz. 402. Deze strophe heeft, als vorm, veel overeenkomst met het kleine *sapphicum*. 't Is wel mogelijk, dat deze vorm *op zijn modernsch* werd nagevolgd; eene zeer fraaie strophe, die ongelukkiglijk te veel versleten is door het veelvuldig en vervelend gebruik van mindere dichters.

Blz. 403. Het gebroken rijm? Ik zage hier liever: rijmloos halfvers. Wat men door rijmbreking verstaat, moet klaar uiteengezet worden.

Blz. 403 (vervolg). Indien de zaak van eenig belang mag wezen, wat mij niet duidelijk is. (Z. MINOR, blz. 386, waar van Reimbrechung spraak is, doch niet zooals hier).

Zóó, in iamben geschikt, ja; doch andere lezingen geven:

Hoe luttel wetet mijne liefste...dus een hemistichon van 't Nevelingenvers.

Beter aan te duiden, door meer voorbeelden en op de monorhythmen te wijzen.

Blz. 444. Dat eene strophe met een rijmloos

vers kan eindigen (DE CORT, ***Anneessens***) ja zelfs een verhalend schilderend gedicht (V. DR., ***Zaterdag-avond***, ***De Molenbeek***) zou wel mogen aangestipt worden.

Hier is te bemerken, dat de romance oorspronkelijk bestemd was voor den zang — ja; maar nu? — En het rijm diende tot slot der muzikale phrase; nu men de balladen, romancen enz. maar opzegt of leest, kan het rijm zonder veel bezwaar gedeeltelijk wegblijven.

Blz. 405. De bewering van BOHME is maar ledig. Dat de volksliedjeszangers (componisten) kreupel rijmden weet iedereen, en waarom zij zoo sukkelden is niet te vragen : zij konden niet beter. Dat het rijm beter geworden is, mag dank geweten worden aan den algemeenen vooruitgang zelfs bij de componisten en bij hun publiek. Toch ziet het er daar maar ellendig uit nog heden ten dage.

Blz. 406. Hier waren het meerendeel geoefende dichters — en geene componisten!

Daar het Alexandrijn als vervanger van het Nevelingenvers gelden mag en deze verzen in twee helften gedeeld, het romancevers uitmaakten, kon het kruisrijm hier maar zelden goed komen. In zulke gevallen is de Alexandrijnsche strophe met kruisrijm veeleer te beschouwen als een uit tot dubbel verlengde verzen bestaande romance ; hetzelfde komt dan voor met vier- of vijf-iambische verzen in romancestrophe.

Deze verlengde verzen hebben een karakter van

treurigheid, mismoed, lamheid, dat verdient aangeduid te worden.

Zeer juiste aanmerking.

Blz. 427. De melodie-bouw is echter volkomen in overeenstemming met zulke strophen. (DE CORT, *Jan Breydel*).

Blz. 413. Dat de alliteratie met smaak en oordeel – dus met kunst – dient aangewend, zou hier moeten gezegd worden en aangetoond, want dit spelen met woorden ontaardt wel eens tot kinderspel en die overdaad van opeengestapelde stafrijmwoorden is niet zelden eene fout tegen de schoonheidsleer.

Blz 416 Dit menigmaal met ophef aangehaalde vers van LEDEGANCK is *slecht* te noemen en niet te roemen : « Zij wilden ***wat was*** recht en wonnen ***wat*** zij wilden. » is tautologie en erg kikvorschachtig. Ook is de slappe ***w*** gansch ongeschikt om de gedachte klem bij te zetten.

Blz. 415. Ik bewonder dit vers geenszins : wat doen die *t t t* hier als klankschildering?

Blz. 423. Een arbarmelijk gebrekkig voorbeeld, dat, eilaas! in vele prosodies gegeven en geprezen wordt. De alliteratie is valsch, en de taal!... — De mond die misdoet met misnoegd beklag — verleen me in 't verdriet 't vergenoegen;... Wat is dat voor gebazel?

Blz. 427. De bulderende ROTGANS heeft ook veel misbruik gemaakt van donderklootachtige woorden!

Blz. 428. Het dichterlijk oor van JAN TEN BRINK was niet al te fijn – misschien wel wat lang.

De *Uitvaart* van BILDERDIJK is meestendeels een hol gerammel, dat spoedig verveelt. (Zie hooger blz. 371.) Over het algemeen is eene zekere omzichtigheid in de keuze der voorbeelden aan te prijzen en is het ook te wenschen dat de aandacht des lezers mede gevestigd wordt op de mislukte vruchten van deze pogingen tot kunstgrepen, die, niet zelden, misgrepen en geknutsel nabij komen.

Blz. 449. De voortreffelijke *Canzonen* van JOAN BOHL bieden eene voortreffelijke keus van binnenrijmen — ook HILDA RAM's *Droomerij* — deze behooren aangehaald, liever dan die van eenige onbeduidende werkjes van kleine dichters.

Slotbemerking.

Waarom in de *Makamen* allerlei rijmen toegelaten zijn, is in de inleiding van de *Makamen en Ghazelen* uiteengezet : ook *dit* mag aangehaald worden.

Is er niet te veel belang gehecht aan de Echorijmen ? ze hebben zoo zelden eenige waarde ! en ze zijn zoo dikwijls pijnlijk bij het haar bijgehaald !

Verslag van den heer DAEMS, tweeden beoordeelaar.

Evenals het verslag van mijnen hooggeachten Collega J. van Droogenbroeck, zal het mijne kort zijn en tevens gunstig.

Het moet en kan kort zijn.

Het *moet* kort zijn, vooreerst omdat, ten gevolge der treurige omstandigheid, waarvan ons beproefd medelid gewaagt bij het einde zijner beoordeeling, ook de andere verslaggevers niet over voldoende tijdsruimte konden beschikken om het zeer lijvig handschrift niet slechts met aandacht te doorlezen, maar ook, en wel vooral in zijne bijzonderheden, aan een nauwkeurig critisch onderzoek te onderwerpen; en bovendien nog ben ik tot beknoptheid gedwongen, omdat ik, deze laatste weken, door ziekte verhinderd werd in mijne werkzaamheden.

Mijn verslag *kan* overigens kort zijn zonder eenig bezwaar, en wel omdat het gunstig is en dat het derhalve, althans voor 't algemeen, zich in allen gevalle zou bepalen tot eene min of meer breedvoerige opgave der behandelde stoffen, der geraadpleegde bronnen, der gevolgde methode en wat dies meer. Ten andere heeft de eerste verslaggever reeds dit alles voldoende genoeg besproken om te toonen, hoe ernstig de schrijver der ingezonden verhandeling zijne taak heeft opgevat en afgewerkt.

Wel heb ik, hier en daar, enkele bedenkingen in te brengen tegen eenige bijzondere punten der

Verhandeling; doch ook hier kan ik kort zijn; want die punten zijn meestal van ondergeschikt belang; ik houd er ook niet aan mijn persoonlijk gevoelen aan anderen op te dringen, vooral in betwistbare gevallen, en bovendien geldt het nagenoeg juist de punten aangeteekend in de nota's van M. van Droogenbroeck, met wien ik het voor 't algemeen volkomen eens ben, eenerzijds nopens de degelijkheid en de waarde van het werk, en anderzijds nopens de lichte wijzigingen, weglatingen en bijvoegsels, die aan de verhandeling diender: toegebracht te worden, vooraleer ze in het licht te geven. Van een enkel persoonlijk voorbehoud maak ik weldra gewag.

Met onzen achtbaren Collega ben ik dus van gevoelen, dat het ingezonden handschrift een werk is van groote waarde en alleszins verdient bekroond te worden. Het is eene grondige studie ten antwoord op de voorgestelde vraag : de Geschiedenis van het Rijm.

Grondige studie. Want de Schrijver heeft daarvoor tal van bronnen benuttigd, die getuigenis afleggen van zijne groote belezenheid en breede kennis in het vak : niet alleen raadpleegde hij de bijzonderste critische studiën der laatste jaren over dit vraagpunt; niet alleen zocht hij in de werken der rijmmeesters van voorheen en van thans de wetten of gewoonten, die in den loop der tijden het rijm beheerschten en regelden; maar wel voornamelijk onderwierp hij de werken zelf der dichters

aan een grondig onderzoek, en uit de feiten, die hij bij hen aantreft, soms algemeen en aanhoudend, soms zeldzaam of bij uitzondering, trekt hij zijne besluiten nopens het rijm en diens afwisselende lotgevallen in de verschillende tijdvakken onzer Nederlandsche poëzie.

En zoo ook — ik teekende het reeds daareven aan — toont hij, de prijsvraag juist begrepen te hebben en juist beantwoord : hij geeft — wat gevraagd werd — de *geschiedenis* van het rijm : hij schrijft, zooals de rijmmeesters en de leerboeken van poëzie het deden, geene regels, geene wetten voor met min of meer grond; hij constateert alleen feiten, vermeldt alleen wat gebeurde, met een woord, verhaalt echt de geschiedenis van het rijm naar diens beste oorkonden, van de oudste tijden af tot op onze dagen. En dat was wel, wat verlangd en gevraagd werd.

Toch heb ik nog een klein voorbehoud, dat ik hem ter bedenking geef : Hecht hij niet te veel waarde aan sommige knutselarijen en zonderlingheden, als, bijv., het kettingrijm en het echorijm? Wel diende zoo iets vermeld; maar 't kon, mijns dunkens, bij wat minder blijven. Datzelfde geldt ook nog de soms wat al te lang gerekte behandeling van uitheemsche vormen, als, bijv., van het sonnet. En nog rijst mij de vraag op, of de schrijver niet enkele malen al te veel gezag toekent aan brekebeenen, knoeiers of althans... laat ik het zeggen : *dii minores*, vooral wat sommige

modernisten aangaat. Ik zeg wel niet, dat de Schrijver zelf nu dit alles goedkeurt; maar hij schijnt er mij weleens te veel gewicht aan te hechten; het is niet daar — niet bij knoeiers uit gril of onbeholpenheid — dat men zijne voorbeelden en bewijzen moet zoeken: omdat soms een zonderling man in een hansworstenpak over straat loopt, is men toch niet gerechtigd te besluiten, dat zoo iets tot de algemeene kleederdracht behoort.

Doch dit geldt enkele punten, die geene afbreuk maken op de waarde van het geheele werk, en die, ten andere, licht voldoende te wijzigen zijn.

Ik sluit mij derhalve aan bij het voorstel van M^r van Droogenbroeck: bekroning en uitgave der Verhandeling.

Verslag van den heer Jhr. DE GHELDERE, derden beoordeelaar.

Den tijd heb ik waarlijk niet kunnen uitsplijten om het lijvig mij toegezonden handschrift in zijn geheel te overlezen, laat varen om er eene studie of verslag over te schrijven. Bij het doorbladeren van het werk heb ik evenwel kunnen vaststellen dat het te beschouwen is als eene degelijke en zeer geleerde studie, alleszins den uitgeloofden prijs weerdig.

DERDE PRIJSVRAAG.

—

Geschiedenis.

Eene critische studie en eene critische opgave der verschillende geschiedkundige bronnen van den Gulden Sporenslag en van alle oorkonden, over deze gebeurtenis uitgegeven, met wederlegging van de fabelen, die omtrent den Sporenslag in de wereld gebracht zijn.

Verslag van den heer DE CEULENEER, eersten beoordeelaar.

Ter gelegenheid der feesten, ingericht om de honderdste verjaring te herdenken van den Boerenkrijg, werden een aantal boeken en vlugschriften uitgegeven; maar na, evenals vóor de feesten, mist men nog altijd eene grondige geschiedenis van dit heldentijdvak. Zulks is licht te verstaan, daar de menigvuldige bronnen nog niet verzameld en wetenschappelijk onderzocht zijn geworden.

Over den strijd der Vlamingen met Philip den Schoone is ook reeds veel geschreven. De bronnen heeft men in de laatste jaren critisch bestudeerd, zoowel hier ten lande als in Duitschland en in Frankrijk.

Over 1302 bezitten wij een aantal wetenschappelijke studiën. De Koninklijke Vlaamsche

Academie heeft het raadzaam geacht, en zulks wel ten rechte, onder den vorm van een *Corpus documentorum* het opstellen eener critische verzameling te vragen, bevattende al de stukken, van welken aard ook, die ons iets over den slag van 1302 mededeelen. Daardoor zou in de toekomst, voor al wie den strijd van 1302, onder welk oogpunt ook, zou willen bestudeeren, een wetenschappelijk materiaal verschaft worden. Met dit doel schreef zij de volgende prijsvraag uit :

« Eene critische studie en eene critische opgave « der verschillende geschiedkundige bronnen van « den Gulden Sporenslag en van alle oorkonden « over deze gebeurtenis uitgegeven, met weder- « legging van de fabelen, die omtrent den Sporen- « slag in de wereld gebracht zijn. »

Eén antwoord is ons toegekomen met de kenspreuk :

« Mijne redenen zullen de oprechtheid mijns harten en de « wetenschap mijner lippen, wat zuiver is, uitspreken. »

JOB. 33. 3.

De Schrijver, na in 't kort de beteekenis van den veldslag in eene inleiding afgeschetst te hebben, somt de verschillende bronnen op en geeft eene lijst van boeken, die over de historiographie van den Gulden Sporenslag verschenen zijn, lijst die gevoeglijker plaats zou gevonden hebben in de bibliographie. De verhandeling is in drie hoofdstukken verdeeld :

I. *Critische Studie en uitgave der bronnen.*

II. *Betwiste vraagpunten.*

III. *Bibliographie.*

Het eerste hoofdstuk is het meest uitgebreid, daar het eigenlijk het antwoord op de gestelde vraag bevat. Eene critische waardeering gaat de aanduiding van iedere bron vooraf. Schrijver bestudeert enkel, en dit wel te recht, de kroniekschrijvers, die tijdgenooten van den slag waren; deze van de 15de en van de 16de eeuwen worden bijgevolg weggelaten. Ik keur deze handelwijze goed, maar ik denk dat het toch nuttig zou geweest zijn eenige woorden te reppen over de voornaamste geschiedschrijvers dier latere tijden (DE MEYER, D'OUDEGHERST en andere) en te doen zien welke bronnen zij benuttigd hadden, zonder dat het noodig zou geweest zijn hunne beschrijving van den slag mede te deelen, daar hunne werken niet als bronnen mogen aanzien worden. De eigenlijke bronnen dagteekenen van 1305 tot 1370. Ik vraag mij af waarom de verhandeling niet spreekt over JAN BOENDALE (DE KLERK) en waarom zijne verzen betreffende het onderwerp ontbreken. BOENDALE was nu toch een tijdgenoot, daar hij omstreeks 1280 te Tervuren geboren werd en te Antwerpen in 1351 of 1365 overleed. In het vierde boek zijner *Brabantsce Yeesten* zinspeelt hij op den Gulden Sporenslag (IV, 767) en hij beschrijft den strijd in het vijfde boek (V. 188-274.)

Men zou het natuurlijk gevonden hebben de bron-

nen chronologisch te onderzoeken en uit te geven; maar aan deze alleszins zoo eenvoudige methode heeft de Schrijver zelfs niet eens gedacht. Zijns dunkens kon men eene indeeling maken volgens de woonplaats van den schrijver of volgens den socialen rang dien hij bekleedde. Maar geene van beide indeelingen vindt hij raadzaam te volgen; hij acht het voordeeliger ze te rangschikken volgens hunne persoonlijke politieke neigingen. Hij verdeelt de schrijvers in aanhangers van den Koning en in verdedigers der Vlamingen, en dit wel volgens iedere schrijver den zegepraal der Vlamingen toeschrijft aan de list der verdoken grachten, ofwel van deze grachten niet gewaagt.

Ik zou enkel de chronologische methode willen gevolgd zien. Overigens bewijst de indeeling, door den Schrijver aangenomen, dat hij ten onrechte heel de studie beperkt tot het onderzoeken of het waar is dat de Vlamingen slechts de zegepraal behaald hebben door de Fransche ruiters in bedekte grachten te lokken en ze aldaar te dooden, gelijk meer dan één schrijver het hun verwijt. Dit feit moet natuurlijk grondig onderzocht worden, maar heel de slag bestaat toch niet in den strijd die rond de bedekte grachten zou geleverd geweest zijn, en het is niet uit reden dat een schrijver aan de list der grachten geloof hecht, dat men al zijne gegevens over de andere gebeurtenissen van den slag als niet bestaande moet beschouwen. Indien de Academie een wetenschappelijk onderzoek over het

verwijt der Franschgezinde schrijvers had verlangd, zou de voor ons liggende studie als een uitstekend antwoord te aanzien zijn. Maar dit was het doel der Academie niet. Wij denken dat dit vraagpunt reeds op zeer voldoende wijze door Prof. PIRENNE en door FUNCK-BRENTANO behandeld is geworden, zoodat het onnoodig was het aan een nieuw onderzoek te onderwerpen.

De vraag, door de Academie gesteld, is veel meer uitgebreid. Wij verlangen eene verzameling van al de bronnen en van al de oorkonden, zonder na te gaan of ze met het vraagpunt der grachten iets gemeens hebben. Ik wil er nog bij aanmerken dat men, in de laatste jaren, wellicht een al te groot, ik zal zeggen een al te overheerschend gewicht aan dit verwijt gehecht heeft, en daardoor het bestudeeren van den algemeenen gang van den Gulden Sporenslag verwaarloosde. Men mag aan die neiging, aan die hypercritische methode niet toegeven; want zij is schadelijk voor de wetenschappelijke methode der geschiedenis. Wat zou men zeggen van een geschiedschrijver die heel den slag van Waterloo slechts in de aankomst van Blücher zou doen bestaan en het onderzoeken van al de andere voorvallen zou verwaarloozen?

Het bestaan van grachten — ik spreek van de natuurlijke, niet van de bedekte — hebben, buiten kijf, eenen beslissenden invloed op den uitslag van den strijd gehad, niemand zal zulks betwisten; maar de geschiedschrijver heeft nog een groot getal andere

punten te onderzoeken. Van waar kwamen de Vlamingen, van welken kant het Fransche leger? Op welke wijze waren de legers verdeeld? Bestond het Vlaamsche leger enkel uit voetgangers; waren er ook ruiters? Hadden de Franschen kunnen vermijden dat de slag op Groeningeveld geleverd werd? ware het hun mogelijk geweest te dralen om den slag op een gunstiger terrein te leveren? Was Robrecht van Artois met den natuurlijken toestand van den grond bekend, of niet? Deze en vele andere punten dienen bestudeerd om eene goede beschrijving van den strijd te kunnen leveren. Deze vraagpunten moest de Schrijver niet onderzoeken, dit is zeker, ik haal ze enkel aan om te bewijzen dat men ongelijk heeft den Gulden Sporenslag te aanzien als bestaande slechts in den strijd rond de bedekte grachten.

De zegepraal op Groningekouter heeft hoogst belangrijke sociale, politieke en krijgskundige gevolgen gehad, maar deze veelzijdige belangen vergen dat de slag zelf in krijgskundig oogpunt tot in de kleinste bijzonderheden bestudeerd worde. Zoodoende zal men beter de fouten kunnen nasporen die Robrecht, als veldheer, begaan heeft, en de kennis dezer fouten zullen ons lichter het ontstaan van het verwijt der Franschen tegenover de Vlamingen kunnen klaar maken. Groeningerveld was natuurlijk door grachten doorkruist; op meer dan ééne plaats schijnt de bodem moerassig geweest te zijn, zoodat dit plein zeer ongunstig was, voornamelijk voor de ruiterij. Robrecht

moest met de streek bekend zijn, want hij verbleef lange jaren te Kortrijk zelf; het was te Kortrijk dat hij door zijne meter, Beatrix van Dampierre, werd opgevoed. De fout, door hem begaan, was dus des te grooter. Daar het gevecht rond de grachten beslissend was, zoo kan men heel goed verstaan dat de edellieden, die aan Philip hun bericht over den slag maakten, het bestaan der grachten vermeldden. Het verwijt van den list is een uitvindsel. Er bestonden grachten en moerassige gronden genoeg op Groeningeveld, en de Vlamingen hadden er geene nieuwe te graven, noch ze te bedekken. Het was hun voldoende de natuurlijke schikking van den grond te benuttigen. Zijn het nu de berichtgevers, die het verwijt hebben uitgevonden om zooveel mogelijk Robrecht te verontschuldigen, ofwel is het Philip zelf, die de ontvangene berichten gewijzigd heeft om te kunnen beweren dat het slechts door verraad, door trouwloosheid was dat men het Fransche leger had kunnen verdelgen, dat aan verdoken grachten en valstrikken de neerlaag moest toegeschreven worden?

Op deze vraag is men niet in staat een beslissend antwoord te geven. Het is echter bewezen dat het verwijt voor de eerste maal voorkomt in de onderrichtingen van 11 November 1302, door den Koning gegeven om soldaten aan te werven en toelagen te heffen in het gebied van den Senechal van Poitou. De uitlegging is in het vervolg door al de kroniekschrijvers aangenomen, behalve door

de Vlaamschgezinden. Deze laatsten dient men als de geloofwaardigste bronnen te aanzien, daar zij niets reppen van een verraad, hetwelk niet plaats heeft gegrepen. Men zal echter ook andere bronnen mogen raadplegen, voor zooveel hunne gegevens niet strijdig zijn met degene, die men in de beste bronnen ontmoet.

De critiek der bronnen, door den schrijver opgesteld, heeft eene groote wetenschappelijke waarde; ook, wat deze critiek betreft, kan ik mij bij eenige kleine opmerkingen bepalen (1).

Er valt in dat hoofdstuk, min af te keuren in hetgeen de schrijver ons levert dan aan te stippen wat hij verwaarloost te boeken. Men zal meer leemten aan te vullen hebben dan onnauwkeurigheden te verbeteren.

GUIART heeft voor doel (bl. 21) een Vlaamsch verhaal der krijgsgebeurtenissen te weerleggen. Uit dit feit had de schrijver het volgende kunnen vermoeden. GUIART schreef tusschen 1306 en 1307. De *Annales Gandenses* dagteekenen van tusschen de jaren 1310 en 1312. Men moest dus alreeds vóór den Minioriet in den Vlaamschen zin den slag beschreven hebben. Wellicht had men hier ten lande dadelijk op de aanklacht van Philip van

(1) Bl. 15 is te lezen *meest* in plaats van *minst*; bl. 35: Paus Bonifacius; bij te voegen: VIII; bl. 68 zou mogen vermeld worden: d'ACHERY, *Spicilegium*, III, 55; VILLY: *Hist. de France* 1770, IV, 156.

11 November 1302 geantwoord en zoo zou men mogen veronderstellen dat de Minoriet reeds geschrevene Vlaamschgezinde bronnen heeft kunnen raadplegen

Eenige opzoekingen daarover zouden wel van pas geweest zijn.

Bij zijn oordeel over VILLANI (bl. 40) kan de Schrijver niet nalaten op te merken : « kost wat kost wil hij van die zegepraal een mirakel maken; » hij spreekt ook van « een Gods oordeel. » (1) Dit is niet juist. VILLANI, even gelijk DANTE en gelijk de voortzetter van MARTINUS POLONUS — daarover later — aanziet den uitslag niet als een mirakel, maar als eene straf van God; iets heel anders dus. Daar de Schrijver het noodig acht bij deze gelegenheid het verbranden, door Robrecht van Artois, der pauselijke Bul *Ausculta fili* te vermelden, zoo is het niet

---

(1) De schrijver hadde ook kunnen vermelden de woorden door Paus Bonifacius uitgesproken als de nederlaag Hem nog niet bekend was en die later als eene voorzegging aanzien werden : *Volumus quod hic architophel iste Petrus* (Flote) *puniatur temporaliter et spiritualiter, sed rogamus Deum quod reservet nobis eum puniendum sicut justum est.* DUPUY, *Histoire du différend d'entre le Pape Boniface VIII et Philippe le Bel.* Paris, 1655, bl. 77; BAILLET, *Histoire des démêlez du Pape Boniface VIII avec Philippe le Bel.* Paris, 1718, bl. 152. Overigens heeft de Schrijver niet noodig geacht de stukken op te zoeken en over te schrijven die eenig licht kunnen bijbrengen over het verwijt (BAILLET, bl. 160) als zou de Paus koning Edward van Engeland aangespoord hebben de Vlaamsche gemeenten geldelijk te ondersteunen. Z. KERVYN DE LETTENHOVE, *Etudes sur l'histoire du XIIIe siècle.* (Mém. de l'Acad. de Belg. XXVIII, bl. 88).

voldoende te zeggen dat dit feit geene uitgemaakte zaak is; en voor zulk betwistbaar feit eene algemeene geschiedenis van Frankrijk (1) aan te halen. Dit is een gemis aan wetenschappelijke methode. Voor betwistbare feiten raadplege men de bijzondere studiën, die daarover verschenen zijn (2).

Wij zouden ook een grondiger onderzoek gewenscht hebben over den monnik van Sint-Denis, die het vervolg schreef der Kroniek van GUILLAUME DE NANGIS (bl. 68). Schrijver beweert, ten rechte, dat in de XIVe eeuw de monniken van Sint-Denis de officieele geschiedschrijvers waren der Fransche kroon. Nu, niettegenstaande dit officieel karakter, is deze kroniek heel en al in Vlaamschen zin opgesteld. Deze tegenstrijdigheid komt mij voor als zijnde van het grootste belang, en het zou wel raadzaam geweest zijn de zaak een weinig nader toe te lichten, dan zulks door den Schrijver gedaan wordt.

Bl. 132 worden de Engelsche kroniekschrijvers

---

(1) LANGLOIS bij *Lavisse, Hist. de France,* III, bl. 148.

(2) Daargelaten de algemeene kerkelijke geschiedenissen; (*B. V.* HERGENRÖTHER. *Handb. der allg. Kirchengesch.* Freiburg, 1876, I, 55, 829; PASTOR. *Gesch. d. Päpste*). LANGLOIS onder andere zegt : brûlé mais par accident; F. ROCQUAIN (*Philippe le bel et la bulle Asculta Fili,* Bibl. Ec. des Chartes. 1883 bl. 393) : brûlé mais pas par les ordres du Roi. HOLTZMANN, *Philipp der Schöne u. die Bulla Ausculta fili (Deutsche Zeitschr. f. Geschichtswissenschaft,* 1896, bl. 16-38) niet zeker. Men zie ook : BOUTARIC, *La France sous Philippe le Bel*; KERVYN DE LETTENHOVE, *Etudes sur l'hist. du XIIIe s.* bl. 82.

besproken, die over den Gulden Sporenslag het een en het ander mededeelen. Eenige worden overgeschreven, anderen niet.

Alzoo bekomen wij enkele regelen uit WALTER VAN HENINGSBURGH en WILLIAM RISHANGER ; maar NICOLAS TREVET, PIETER DE LANGTOFT en MATTHIAS VAN WESTMINSTER worden slechts bij name vermeld. Waarom niet al die noticen overgeschreven ?

Meer nog. Men spreekt van een Engelsch volkslied, waarvan eene Latijnsche vertaling bestaat; maar beide stukjes worden niet overgeschreven. Ik heb het aangehaalde boek van BÖDDEKER, *Altenglische Dichtung*, hier niet te mijner beschikking, maar denk dat dit lied wel hetzelfde moet zijn als hetgeen werd uitgegeven door VAN VLOTEN in zijne *Nederlandsche geschiedzangen* (1).

Dit lied begint met de woorden :

Lustneth, Lordinges, bothe jonge ant olde, het bevat 34 koepletten van 4 verzen ieder. VAN VLOTEN doet dit gedicht voorafgaan van 6 Latijnsche verzen, reeds overgedrukt door WARNKOENIG (2) en getrokken uit de kroniek van JAN VAN THIELRODE, waarvan het handschrift berust in de Gentsche Hoogeschoolbibliotheek (3).

---

(1) Amsterdam. 1852. I bl. 23, PERTZ, XXVIII, 496-499.

(2) *Hist. de Flandre*, I, bl. 406.

(3) Nrs 82 en 150. Zie DE ST-GENOIS. *Catalogue*. Gand, 1849, bl. 91 en 164.

VAN VLOTEN heeft dit gedicht afgeschreven volgens een handschrift der Bibl. Harleiana. Het was hier ook wel de plaats te doen herinneren dat DANTE een der eersten was om de zegepraal der Vlamingen te verheerlijken en in zijn *Vagevuur* te bezingen. (XX, 46):

Ma se Doagia, Guanto, Lilla e Bruggia
Potesser, tosto ne saria vendetta :
E io la cheggio a Lui che tutto giuggia,

Door J. BOHL vertaald op de volgende wijze :

Lag Gent, Douai en Rijsel niet gekluisterd,
en Brugge, daar werd weldra wraak gekreten
gelijk 't mijn bede Hem die oordeelt fluistert.

Ook heeft men met waarheid gezegd dat DANTE de eerste was, die den Slag van Groeninge bezong als de zegepraal van het Recht op de Ongerechtigheid.

Op bl. 243 bekomen wij de uitlegging van de redenen, die maakten dat de Fransche overlevering algemeen werd aangenomen.

Wij denken dat de Schrijver overdrijft als hij, na Prof. PIRENNE, zegt: dat eene der voornaamste redenen was dat die overlevering geboekt staat in het geschiedkundig handboekje, hetwelk het meest algemeen verspreid was op het einde der middeleeuwen, en wel in de voortzetting van de Kroniek van MARTINUS POLONUS ook MARTINUS VAN TROPPAU genoemd.

De Schrijver vergenoegt zich het gezegde van Prof. PIRENNE blindelings over te schrijven, zonder de zaak te onderzoeken en het handboekje te raadplegen. Het ware hem toch niet moeilijk geweest PERTZ te doorbladeren : hij zou daar meer dan eene notiz gevonden hebben, welke hij had kunnen overschrijven ; enkel de woorden, door Prof. PIRENNE aangehaald, zou hij er niet ontmoet hebben.

Daar de zaak van een zeker belang niet ontbloot is, wil ik ze nader bestudeeren.

Prof. PIRENNE schrijft (1) : « accueillie par « le continuateur de MARTIN DE TROPPAU .. on « croira à la défaite des Français *non tam virtute hostium quam incaute pugnantium Gallicorum, irruentium inconsulte,* » en die woorden ontleent hij aan MARTINUS POLONUS, ed. SUFFRIDUS PETRUS, p. 439.

En waarlijk. in de uitgave van MARTINUS POLONUS, bezorgd door SUFFRIDUS PETRUS (2), vinden wij de volgende beschrijving van den Gulden Sporenslag :

« *Anno sequenti, mense Julio, prope Cortracum fuit campestre bellum inter Gallicos et Flandrenses : ubi flos militiae Gallicanae in campo tam mirabiliter quam miserabiliter cecidit : non tam virtute hostium quam incautè pu-*

---

(1) *La version Flamande et la version Française de la bataille de Courtrai.* Bruxelles, 1890, bl. 36.

(2) Antverpiae, Plantin, 1574, bl. 439.

« *gnantium Gallicorum, irruentium inconsultè.*
« *Ibique mortuus est Robertus Comes Atrebatensis,*
« *Radulphus de Nigella Conestabilis regis Fran-*
« *ciae, et plures nobiles, barones et milites in foveis*
« *et fossis, ubi quum caderent, surgere minimè*
« *praevalebant.* »

De vooruitzetting van Prof. PIRENNE schijnt dus gegrond. Enkel ben ik verplicht eene kleine opmerking er bij te voegen :

MARTINUS STREBSKI, aartsbisschop van Gnesen (1), stierf te Bologna in 1279 en schreef eene Kroniek, die zoo algemeen verspreid werd, dat meer dan één ze tot zijnen levenstijd voortzette. Men bezit van de Kroniek en van de voortzettingen een groot getal handschriften. Het is bijgevolg licht te verstaan dat in menig handschrift inlasschingen, bijvoegingen, schriftvervalschingen, in een woord een heele boel interpolaties, voorkomen.

Ook was eene critische uitgave van MARTINUS POLONUS een werk, dat met de grootste moeielijkheden gepaard ging en deze is ons eindelijk geschonken geworden door WEILAND (2). Deze geleerde oordeelt de uitgave van SUFFRIDUS PETRUS volgender wijze : (3) *textum adeo ampliavit et spur-*

(1) Zie : M. CHEVALIER, *Rép. des sources du moyen âge*, Paris, 1877-1886, bl. 1518, 2734 ; *Allgemeine Deutsche Biographie*, XX, 483.
(2) PERTZ, *Mon. Germ.* XXII, bl. 377-475.
(3) Bl. 397.

cavit ut editio eius prorsus inutilis sit. Ook heeft WEILAND in zijne uitgave van de *Continuationes* de beschrijving van SUFFRIDUS PETRUS niet overgenomen. Wij hebben dus het recht te veronderstellen dat die beschrijving een bijvoegsel van SUFFRIDUS PETRUS is, hetwelk geene de minste waarde heeft, en dus ook geen bewijs kan zijn dat de *Continuatores* van MARTINUS het hunne zouden bijgedragen hebben om de Fransche overlevering te verspreiden. Het is juist de tegenovergestelde meening, die wij moeten aannemen, want de oude *continuatores* gewagen noch van list, noch van verraad. Wij schrijven ze hier over, daar ze door den Opsteller van het werk, hetwelk wij te oordeelen hebben, niet medegedeeld worden :

In de *Continuationes anglicae fratrum minorum* (1) leest men :

« *Anno Domini* 1301, 5 *Idus Julii* (1302 *Jul.* 11) « *fuit prelium inter Gallicos et Flandrenses; in* « *quo, excepta multitudine quasi innumerabili pedi-* « *tum et equitam tam militum quam et aliorum,* « *interfecti sunt de Gallicis* 68 *nobiles ad vexillum.* « *Inter quos de nobilioribus qui corruerunt erant* « *subscripti : videlicet comes de Pertuys, comes* « *de Artoys, comes de Arescot, domnus scilicet Go-* « *defridus de Louvein qui et domnus de Birsoun,* « *comes de Aumarle, comes de Eu, domnus Raudul-*

(1) PERTZ, *Mon. Germ.* XXIV, bl. 258.

« *phus de Nele constabularius Francie, domnus*
« *Guido de Nele marescallus, domnus Petrus Flote,*
« *qui erat unus de* 12 *paribus, filius comitis de*
« *Arescot et filius comitis de Henauth, domnus*
« *Iacobus de Sancto Paulo et domnus Willelmus*
« *de Fenes. Dicitur etiam, quod comes de Artois,*
« *qui Anglicis semper erat infestus et emulus, parum*
« *ante dictum bellum mandaverat Scotis, ut ad eos*
« *veniret contra regem Anglie succursum prebiturus,*
« *et hoc cum de paucis textoribus fuisset expeditus;*
« *quod se facturum ad spacium ientaculi, arroganter*
« *et pompose secundum morem patrie iactitabat.*
« *Set Dominus futurorum prescius, qui est for-*
« *titudo fidelium et protector in se sperancium, qui*
« *olim insidias Aman Agagite in caput suum ver-*
« *terat, pro ientaculo textoribus disposito convivium*
« *superfluens, sic ut ulterius in presenti esurire non*
« *oporteat, inimicis illorum preparavit. Meminisse*
« *quidam debuerunt dicti sapientis : Equus, inquit,*
« *paratur ad diem belli, Dominus autem salutem*
« *tribuet* »(Prov. 21 31).

In de *Continuatio brabantina* wordt de slag als volgend beschreven : (1)

« *Et accedens cum Brugensibus ad Corterike,*
« *ubi thesaurus regis erat reconditus, castrum obse-*
« *derunt. Rex vero, comperta dampnosa cede suo-*
« *rum, misit omnes de regno suo comites et duces*

(1) Bl. 265.

« *et stipendiarios cum innumerabili multitudine* « *bellatorum ex diversis patriis preelectis in Flan-* « *driam; qui pene omnes ibi a Flamigenis interfecti* « *ceciderunt, excepta una turma, que ad bellum* « *non pervenit et aufugit. Ubi dicuntur plus quam* « 40 *milia hominum interiisse, inter quos cecidit* « *nobilis comes de Arthois, comes Sancti Pauli cum* « *fratribus, Godefridus de Brabantia, Iohannes,* « *filius comitis de Hollant, et alii multi, quos enu-* « *merare longum est. Etiam multa bella alia* « *suo tempore postea ipsi Flandrenses viriliter ges-* « *serunt.* »

Onnoodig de zaak langer te bespreken.

De noticen der *Continuatores* bewijzen dat het handboekje van MARTINUS VAN TROPPAU niet heeft bijgedragen om de legende van het verraad te verspreiden.

De Academie had eene critische, volledige uitgave gevraagd. Er kon bijgevolg geen twijfel ontstaan over de wijze van uitgave. Die eene volledige verzameling wil leveren hoeft niet na te gaan van welk belang ieder stuk is : het moet voldoende zijn dat er in het stuk over het feit gesproken wordt. Wat voor u van geen belang is, kan voor een ander van het grootste gewicht zijn. Wij mochten ons bij gevolg verwachten aan volledigheid en juisten tekst. Wij bekomen noch het een noch het andere. De tekst kan enkel vastgesteld worden door de betrek-

kelijke waarde der verschillende handschriften. Wij kunnen niet vragen dat de schrijver de handschriften van al de bronnen zoù geraadpleegd hebben, dit ware zelfs overbodig geweest, daar van vele teksten er goede uitgaven bestaan, die men maar gedrukt heeft na eene grondige studie der bewaarde handschriften. Maar voor iedere bron had de Schrijver de bestaande handschriften moeten aanduiden, ons inlichten over de betrekkelijke waarde er van, en ons mededeelen welke uitgaven gedrukt waren en welke als de beste moest aanzien worden. Van dit alles bekomen wij niets. Men is waarlijk verbaasd zulk gemis aan methode te moeten vaststellen bij eenen Schrijver, die overigens zoo wetenschappelijk gevormd schijnt te zijn. Wellicht ontbrak het hem aan tijd. Wat er ook van weze, deze leemte dient aangevuld te worden.

Voor VAN VELTHEM zegt de Schrijver dat er enkel éen handschrift van bestaat, en dat de uitgave van den *Spiegel historiael*, door LELONG bezorgd, allergebrekkigst is. Goed zoo, doch daar VAN VELTHEM de voornaamste bron is, waarom het handschrift van Leiden niet afgeschreven? het was nu toch eene schoone gelegenheid om van dit deel van den *Spiegel historiael* eene goede uitgave te bezorgen. Men vraagt zich ook af waarom de Schrijver bij VAN VELTHEM een zeker getal verzen overslaat; is het omdat zij hem niet bevallen? Alzoo, bl. 167 : legende over de voorteekens van de nederlaag; bl. 174 over den monnik van Maastricht, bl. 179 over den heer van Aspremont, en nog andere bl. 198 en 202.

Wij missen ook (bl. 213) de kroniek van JAN VAN DIXMUDE; en bl. 105 zegt de schrijver ons dat hij de *Rijmkronijk* van Vlaanderen niet overschrijft, daar zij slechts voor den slag van Kortrijk eene vertaling is der Voortzetting van BAUDOUIN D'AVESNES en een getuige zonder waarde.

Laat ons nog den wensch uitdrukken dat eene Vlaamsche vertaling bij de oorspronkelijke teksten zou gevoegd worden, zoodat het *Corpus documentorum* door eenieder bruikbaar zou zijn.

Men stelt dezelfde leemten vast bij het uitgeven der oorkonden als bij het overschrijven der kronieken.

Alzoo : de brief van koning Philip van 29 Augustus 1302 en de onderrichtingen van 11 November zijn overgeschreven uit FUNCK-BRENTANO(*Mémoire*, bl. 85 en 89); maar men zou zich de moeite kunnen getroost hebben er bij te voegen dat de kopieën dezer stukken zich bevinden in de *Registres du Trésor des Chartes*, JJ. 35 en JJ. 36 (*Musée des Archives Nationales*), aanduiding die bij FUNCK-BRENTANO te vinden is.

Van den brief van een officier in dienst bij koning Edward I van Engeland, gedagteekend van 17 September 1302, deelt de Schrijver ons een uittreksel mede (1) om te bewijzen dat er van het verraad in dien brief niet gesproken wordt. Maar nog eens : bestaat heel de studie van den slag der Gulden Sporen enkel in het onderzoek nopens den

(1) Getrokken uit FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, bl. 438.

list der bedekte grachten? De brief zou in zijn geheel overgeschreven moeten worden.

Wij missen ook de rekeningen van Brugge (1), en de bijzondere rekeningen uitgegeven door GILLIODTS-VAN SEVEREN in zijnen *Inventaire*. Waarom? Dit zijn hoogst belangrijke oorkonden; en indien het overbodig en onnuttig was alle rekeningen van 1302 mede te deelen, zoo was het toch noodig degene over te schrijven, die met den strijd in betrekking kunnen gebracht worden. Andere nuttige oorkonden zou de schrijver gevonden hebben in het boekje van TH. SEVENS, *Kortrijk in 1302* (2), maar hij schijnt deze studie zoo gering te schatten (blz. 259 : *zonder de minste geschiedkundige waarde*), dat bij hem niet eens het gedacht is opgekomen dat er in dit boek iets nuttigs kon te vinden zijn. Tusschen haakjes opgemerkt : Schrijver spreekt altoos met zeker misprijzen van al wie niet juist in zijne denkwijze deelt; nu, wat het boekje van TH. SEVENS betreft, zoo mag niet vergeten worden dat de gegevens berusten op eene grondige plaatselijke kennis. Onze Schrijver heeft zulks uit het oog verloren. Hij heeft ook vergeten na te zien wat ontleend kan worden aan den *Codex diplomaticus Flandriae inde ab anno* 1296 *ad usque* 1325, verzameld door graaf TH. DE LIMBURG-STIRUM (Brugge, 1879-1889).

---

(1) *Le compte communal de la ville de Bruges, mai* 1302-*février* 1303, uitgegeven door COLENS in *Ann. Soc. d'Emulation*, D. 35, 1885.

(2) Kortrijk, 1893.

Men mocht ook verwachten, in een aanhangsel, eenige berichten te bekomen over den *Gulden Sporenslag en de Kunst.* Ik zal hier slechts vermelden de Gulden Sporen in O.-L.-V.-Kerk; het wonderdadig beeld van O.-L.-V. van Groeninge (nu in St.-Michielskerk), geschonken aan prinses Beatrix van Brabant, in 1280 door Paus Nicolaas III (1), en de muurschilderingen van GUFFENS en SWERTS op het Stadhuis van Kortrijk (2), alsook de muurschildering van den betreurden ALBRECHT DE VRIENDT op het Stadhuis van Brugge, voorstellende de terugkomst der Bruggelingen van den slag, en de schilderij van N. DE KEYSER (3). Over de abdij van Groeninge was er ook wel iets mede te deelen, alsook over het kapelletje van Groeninge, gesticht door FELIX-EDUARD DUJARDIN, een Kortrijkzaan die stierf op 18 April 1837 (4).

Het derde hoofdstuk, eene bibliographie, laat maar al te veel te wenschen : zij is onvolledig en getuigt, wij zijn zoo vrij het te zeggen, van eene zekere verwaandheid. In plaats van alles op te sommen wat over den Gulden Sporenslag geschreven werd, en alzoo een klaar bewijs te leveren van het

(1) Afgebeeld in *Bull. de la Gilde de S. Thomas et de S. Luc*, VIII, bl. 442.

(2) Ch. MUSSELY, *La Salle échevinale de Courtrai*, Gent. 1876; *Journal des Beaux-arts* van SIRET, 1876; *Vlaamsche School* 1875; H. RIEGEL. *Gesch. d. Wandmalerie in Belgiën*, seit 1856. Berlin, 1882. bl. 59.

(3) A. VOISIN, *Exposition de Bruxelles de 1836. Tableau de la bataille de Courtrai de N. de Keyser. Mess. des sc. hist.*, 1837.

(4) PRUD. VAN DUYSE, *Vaderlandsche Poëzij*, II, bl. 200.

grootsch en algemeen belang door de zegepraal verwekt, geeft men ons slechts een brokstuk, eene niet goed gerangschikte vermelding van eenige boekjes, nevens opmerkingen die dikwerf niet gepast zijn.

Men begint met te verklaren dat de beste beschrijving van den Gulden Sporenslag, in het Nederlandsch, die is van den betreurden J. FREDERICHS, en in het Fransch die van den heer V. FRIS. Deze beschrijvingen zijn goed opgesteld, wij aarzelen niet het te bekennen; maar zij zijn toch nog vatbaar voor verbeteringen, en er zal wel een tijd komen dat zij ook verouderd zullen zijn. Het is overigens altoos eene heel kiesche zaak vast te stellen welke de beste werken zijn over een zoo ingewikkeld feit als den Gulden Sporenslag.

Wij hebben nog een en ander over deze bibliographie te bemerken. Bl. 257, « beschrijvingen in proza, leest men : DE STASSART, *Œuvres*, bl. 234, 232, (*zonder waarde*). »

In STASSART (1), op gemelde bladzijden, vinden wij de *Méditations religieuses d'Eckartshausen*. Men zou aan een *lapsus calami* graag denken; maar dit kan zoo niet verklaard worden. DE STASSART heeft geene beschrijving van den Gulden Sporenslag opgesteld, maar toch over de zegepraal der Vlamingen iets gezegd, dat in zijnen tijd veel besproken en door de Vlaamsche vaderlanders, te recht, nog meer gehekeld werd. Het was iets heel

1) *Œuvres diverses*. Brussel, 1854.

anders dan eene beschrijving. In de openbare zitting der *Académie royale de Belgique*, van 15 December 1841, kenmerkte de Franschdolle schrijver den Gulden Sporenslag door de volgende woorden : ***une bataille dont il ne nous est guère permis de nous enorgueillir, car je n'admettrai jamais comme glorieux l'abus de la victoire et le meurtre d'un prince désarmé*** (*n[a] 10. Robert d'Artois fut massacré lâchement*) (1); en eene redevoering uitsprekende in dezelfde Academie, ter plechtige zitting van 19 Mei 1847, vereerd door de tegenwoordigheid van den hertog van Brabant, onzen huidigen Koning Z. M. Leopold II, aarzelde hij niet op de zaak terug te komen in de volgende bewoordingen (2) : « ***Breydel qui, s'il ne fut pas complice, se déclara du moins le protecteur des assassins d'un prince sans défense, du comte d'Artois, renversé de cheval à la journée de Courtrai.*** Dit is nu heel iets anders dan eene beschrijving en wel een verwijt van wellicht meer belang dan de list der bedekte grachten! Onze Schrijver weet er niets van, alhoewel heel deze zaak STASSART in het *Corpus* medegedeeld diende te worden, al ware 't enkel maar om voor het nageslacht te brandmerken wat men in openbare plechtige en officieele vergaderingen over de groote daden onzer voorouders in 1841 en 1847 durfde zeggen.

---

(1) Bl. 284.

(2) Bl. 323, cf. 327, 329, 333, alwaar men al de stukken vindt van den pennentwist, door die Franschdolle woorden verwekt. Zie ook PRUD. VAN DUYSE. *De Stoomkoets Breidel*, in het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje* van RENS, 1848, bl. 1.

Bl. 258. DE LA FONS MELICOCQ. *Zonder waarde.*

DE POTTER, *verouderd.* Men kon natuurlijk in 1873 niet schrijven gelijk in 1902; anders zouden de opzoekingen van Prof. PIRENNE en FUNCK-BRENTANO onnoodig geweest zijn.

DUCLOS, *fantazistisch.* Waarom? Wij zouden het wel graag te weten komen.

Bl. 258. *La Belgique militaire, 1898* (zonder den titel van het artikel te vermelden), *krijgskundige beschouwingen, doch op oncritische studie der bronnen gesteund.* Zeer goed zoo; maar de Gulden Sporenslag is een feit van het grootste krijgskundig belang (einde van de feodale ruiterij, begin van het voetvolk); het is bijgevolg noodig mannen van het vak te raadplegen en hun oordeel mag niet licht door ons, die geen krijgskundigen zijn, verworpen worden. Dezelfde opmerking geldt voor DE VIENNE (*Rev. des quest. histor.*, Oct. 1898, bl. 481) die zoekt te bewijzen dat er bij de Vlamingen ook eenige ruiters waren en op krijgskundig gebied den slag van Kortrijk aanziet als *la transition des milices féodales aux compagnies d'ordonnance.* Het boek van Baron MAURITS DE MAERE D'AERTRIJCKE (Schrijver vergeet melding te maken van de recensies geschreven door V. FRIS in *Archives belges*, 23 Februari 1901; en van het *Supplément concernant les campagnes flamandes de* 1302 (Gent, Siffer, Maart 1901) wordt op even misprijzende wijze aangehaald, niettegenstaande zijne groote krijgskundige waarde.

Wij missen een aantal werken, die in deze bibliographie niet mogen ontbreken. Ik haal er slechts eenige aan, en ben overtuigd dat de lijst nog wel verlengd zou kunnen worden.

H. DELPECH. *La tactique au 13e siècle*. Montpellier, 1845.

GOETHALS-VERCRUYSSE. *Jaerboek der stad en oude casselrij van Kortrijk*. Kortrijk, 1814. Deel I, bl. 262-298. De eerste grondige studie over den slag. Herbewerkt in GOETHALS et VOISIN. *La bataille des éperons d'or* (*Messager des Sciences hist.*, 1834, bl. 316). De boeken en talrijke handschriften van GOETHALS berusten op het stadhuis te Kortrijk. Wellicht ware daar ook nog wel iets te vinden.

R. GHESQUIERE. *De Gulden Sporenslag bezongen*. 8 liederen, woorden en muziek van R. Ghesquiere. Gheluwe, 1902.

H. PELSERS. *De Slag der Gulden Sporen* (*School- en Letterbode*, Sint-Truiden, II, 1845, bl. 138-149).

J. PLANQUAERT. *Vlaanderen's Verlossingskrijg*. Gent, Siffer, 1888.

TH. SEVENS. *Kortrijk en zijne omstreken*. Kortrijk, 1899.

PRUDENS VAN DUYSE. *Jan Borluut*. Gent, 1853, en *Nederl. Letterk. Jaerboekje* van RENS, 1855. *Broeder Willem van Renesse* (*Vaderlandsche Poëzij*. Gent, 1840, I, 97); PIETER DE CONINCK (*Vad. Poëz.*, II, 93); GROENINGE (*Vad. Poez.*, II,

100); M. VAN VAERNEWYCK's *Historie van Belgis*, Gent, 1574, bl. 138; DELEPIERRE, *Chroniques, traditions et légendes des Flandres*. Brugge, 1834, bl. 82-90.

Pieter de Coninck en Jan Breydel. (Oud en Nieuw, Gent, 1865, bl. 179).

D. DELCROIX. *Philippine van Vlaanderen*. Drama, Brussel, 1875.

Wij zullen hier nog aanduiden de geschriften die in de laatste maanden verschenen zijn.

E. DE GRYSE. *Ons Roemrijk* 1302. Gent, 1902. — *De Vlamingen te Kortrijk in* 1302. *Wat zij waren en wat zij deden*. Roeselare, 1902.

G. DES MAREZ. *Les luttes sociales en Flandre au moyen âge*. Brussel, 1900. (Rev. de l'Université de Bruxelles). — *De Maatschappelijke strijd in Vlaanderen en de Gulden Sporenslag*. Diest, 1902. — *La signification de la bataille de Courtrai*. Brussel, 1901 (*Revue de Belgique*).

E. DE VISSCHERE. *Eeuwfeesten* 1302-1902. *Naar Groeninge. Waarom het katholieke Vlaanderen in* 1902 *eeuwfeest viert*. Brugge, 1902.

V. FRIS. *La Bataille de Courtrai*. Gand, 1902. — *Vlaanderen's vrijmaking in* 1302. Gent, 1902.

J. LAENEN. *Vlaanderen in 't begin der XIVe eeuw en de strijd tegen Philips den Schoone*. Antwerpen, 1902.

J. OPDEBEEK. *De historische beteekenis van den Guldensporenslag*. Antwerpen, 1902. (Bijvoegsel tot het tijdschrift « *Vrij* »).

TH. SEVENS. *De Zege van Groeninge* (1302-

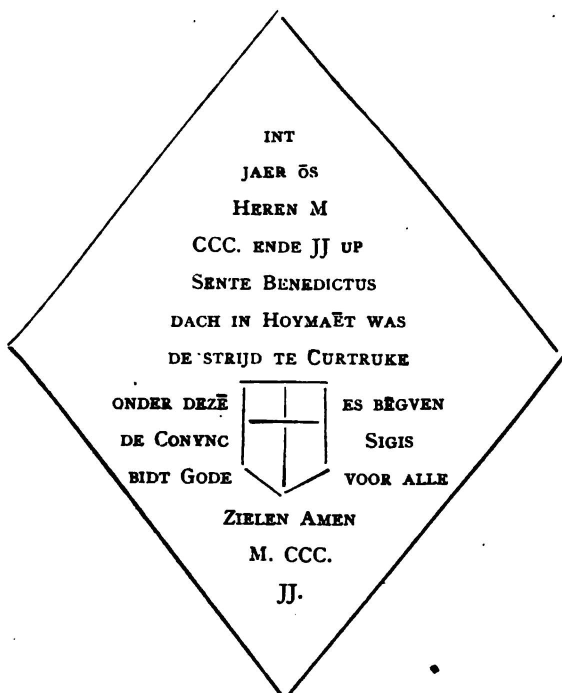
1902). Feestcantate, muziek van KAREL MESTDAGH. De tekst verscheen in de *Mengelingen van het Davids-Fonds*, VII, Leuven, 1902.

Schrijver beklaagt zich dat hij het werk van NAAF, *La bataille des éperons d'or*. Brussel. 1898, zich niet heeft kunnen aanschaffen. Ik begrijp dit allerbest : de naam van den schrijver is niet NAAF, maar wel L. NAVEZ.

Door eene volledige bibliographie zouden wij ook eene goede geschiedenis bekomen van de beweging, in 't leven geroepen om de zegepraal der Vlamingen op te helderen en meer en meer populair te maken. Ik herinnerde daareven aan de eerste poging van GOETHALS-VERCRUYSSE, in 1814. Ik wil er nog bijvoegen dat ten jare 1823 in de *Maatschappij voor Taal- en Letterkunde* LEO D'HULSTER een gedicht voorlas, *Flippine van Vlaanderen* getiteld, in 't welk eene dichterlijke beschrijving van den slag voorkomt (1), en het was misschien door toedoen van dien grooten vaderlander dat nog in 1823, door hetzelfde genootschap, een prijs werd uitgeloofd voor de schoonste dichterlijke beschrijving van den Gulden Sporenslag. RENIER, onderwijzer te Deerlijk, werd bekroond, en zijn gedicht is overgenomen in zijne *Vlaemsche Mengeldichten* (Kor-

(1) *Belgische Muzen-Almanak*, 1827, blz. 5. — D'HULSTER's *Lettervruchten*, uitgegeven door PR. VAN DUYSE. Gent, 1845, bl. 60 en 147. VAN DUYSE vergist zich, zeggende dat D'HULSTER dit gedicht schreef in 1826, want het wordt reeds vermeld in den *Messager des Sciences*, 1823, bl. 324, 462.

trijk, 1843, bl. 117-122). In hetzelfde boekdeel heeft de dichter (bl. 123-135) eenige geschiedkundige aanteekeningen uitgegeven, die nog altoos met nut kunnen geraadpleegd worden. Wij vinden er het grafschrift (bl. 132) van Sigis, koning van Melinde (1), ontleend aan het *Jaerboek* van GOETHALS (bl. 287) en hetwelk nu op het Stadhuis van Kortrijk bewaard wordt. Wij deelen het hier mede :

(1) Of Melide. Z. *Messag. des Sciences*, 1834, bl. 336.

Besluit. — Alhoewelik menigvuldige opmerkingen heb noodiggeacht hier neer te schrijven, heb ik de eer aan de Academie voorstellen aan het haar aangeboden werk den uitgeloofden prijs toe te kennen. Wat bijzonderlijk gewenscht werd : eene critische studie der bronnen, is op wetenschappelijke wijze goed behandeld. Wat ontbreekt, zijn leemten die heel licht door den Schrijver aangevuld kunnen worden : hij is best voorbereid om dit op degelijke wijze te doen. Ook, vóor men het werk late drukken, zal het noodig zijn dat Schrijver zijne verhandeling verbetere en volledige in den zin, dien wij het noodig geacht hebben aan te duiden, en dit omgewerkte handschrift zou dan opnieuw aan den keurraad dienen onderworpen te worden. Zoo doende kan men de hoop koesteren dat de Academie een *Corpus documentorum* zal kunnen uitgeven, hetwelk in de toekomst door alwie een vaderlandsch belang vindt in het navorschen van het grootste feit onzer geschiedenis, met veel nut geraadpleegd zal moeten worden.

Verslag van den heer DE POTTER, tweeden beoordeelaar.

Ik ben het eens met mijn geacht Medelid, den heer de Ceuleneer, om de ons aangeboden verhandeling over den Gulden Sporenslag merkwaardig te heeten. De Schrijver heeft zich geene moeite gespaard om de bronnen op te sporen met betrekking

tot de heuglijke zegepraal, welke Vlaanderen losrukte uit de knellende Fransche banden, en de wereld liet weten wat een klein volk, dat zijne vrijheid en zijn vaderland hartstochtelijk lief heeft, vermag. De Schrijver heeft de bronnen over de gebeurtenissen van 1302 met oordeelkunde onderzocht, en de waarheid ontdaan van het fabelachtige, waarmede vreemde pennen, sedert de XIVe eeuw tot heden, gepoogd hebben de vernedering der Fransche ridderschap, te Groeninge, veeleer toe te schrijven aan list en verraad, dan aan de onbedachtheid hunner aanvoerders, kleineerende daarmede den hoogen moed en den algemeen erkenden roem van de Vlaamsche strijders.

Over het algemeen ook kan ik de opmerkingen bijtreden, door den heer de Ceuleneer in 't midden gebracht, hoewel, wat den veldslag zelven betreft, eene omstandige beschrijving daarvan niet is gevraagd. Edoch, het is buiten kijf, dat een dergelijk relaas in het werk om zoo te zeggen onontbeerlijk is.

Waar de Schrijver handelt over de werken, aangaande den Sporenslag tot heden in 't licht gegeven, schijnt hij inderdaad niet onpartijdig. Het boek van kanunnik DUCLOS : *Onze Helden van 1302*, is niet zoo « fantazisisch », als hij beweert, maar geeft blijken van grondige kennis en gezond oordeel. Ik veronderstel dat de Schrijver geen partijganger is van de staatkundige en wijsgerige denkbeelden, door DUCLOS uitgedrukt, maar dit kan geene reden zijn om het verouderde stelsel aan te kleven van

zekere Schrijvers, die de werken van politieke tegenstrevers of doodzwijgen of met een spotwoord veroordeelen. Een echt wetenschappelijk man weet zich boven die kleingazetmanieren te houden. Wat het boek betreft van SEVENS, ons dunkt dat het wel mocht vermeld worden als hebbende, tot hiertoe, de volledigste en nauwkeurigste inlichtingen gegeven over de plek, waar de heuglijke gebeurtenis plaats vond. Het verhaal over den Sporenslag, opgenomen in een uitvoerig werk over Kortrijk, dat handelt over gansch het verleden dier stad : burgerlijke en godsdienstige inrichtingen, politieke geschiedenis, biographie van verdienstelijke mannen, enz , waar, voor gezegd verhaal, natuurlijk geene uitgebreide plaats kon ingeruimd worden, heet « verouderd » te wezen (het dagteekent inderdaad van 1873), hoewel het toch, op iedere bladzijde, de kroniek citeert van LODEWIJK VAN VELTHEM, welke, volgens den Schrijver der hier besproken verhandeling, te achten is als « de belangrijkste bron van den slag ». (*Vlaamschgezinde bronnen*, § 2). Overigens — is Schrijver wel zeker dat, na verloop van 29 jaren, aan hetgeen hij zelf ons heden te lezen geeft, niets zal te wijzigen zijn?

Wat de bronnen betreft over den Sporenslag, het moet niemand verwonderen dat ze zoo verschillend zijn. Onder de oude schrijvers was geen enkel daar aanwezig, en LODEWIJK VAN VELTHEM, gelijk de Gentsche Minoriet, stelden enkel te boek wat

men hun verteld had. Vele zegsmannen hebben zij ongetwijfeld niet gehad, en dan blijft nog de vraag wie, onder deze, op den Groeningekouter was, in 't gelid vooraan, van het begin tot het einde, derhalve in staat alles haarklein ga te slaan? De opgaven zijn dus, ongelukkiglijk, onvolledig, misschien niet altijd nauwkeurig.

Mijns inziens hebben de Fransche schrijvers, sprekende van de beken, grachten en putten op den Kouter, veel overdreven. De Schrijver onzer verhandeling neemt dit groot aantal grachten gereedelijk aan (bl. 248). Slechts drie beken zijn bij name bekend : de Groeningebeek, de Klakkaartsbeek en de St.-Jansbeek, welke laatste eigenlijk de verlenging was van de Groeningebeek. Eén der waterloopen van het veld kan van belang geweest zijn, maar toch niet zóoveel, dat, naar 't zeggen der Fransche schrijvers, *honderden* ridders daarin zouden verdronken zijn ! Deze beek kon, in elk geval, niet bijzonder breed wezen, daar de Franschen er eerst waren overgereden. En wat de grachten betreft, dit waren, hoogstwaarschijnlijk, niet loopgraven te midden des Kouters, gelijk J. FREDERICHS naar de *Annales Gandenses* beweert, maar de grachten, die het veld bezoomden (1).

---

(1) Schrijver, op zijn plan van Kortrijk, noemt de waterloop tusschen de Groeningebeek en den zuidelijken vijver, *Groote beek.* Wij herinneren ons niet, deze benaming in de XIII[e] of XIV[e] eeuwsche oorkonden van Kortrijk's archief te hebben aangetroffen. Wel St-Jansbeek (in de XVe eeuw.)

Al de gegevens van den Schrijver zijn niet ten volle nauwkeurig. Zoo voert hij op bl. 2 aan, dat na de zegepraal van 1302 het volk overal de « poortersbent » uit de schepenenzaal verdrong. Indien dit reeds, in eenige gemeenten, geschiedde vóor 1302, o. a. te Ieperen, is het van den anderen kant ook waar, dat de deelneming van den minderen man aan het gemeentebestuur, in verscheidene plaatsen, meer schijnbaar dan wezenlijk was, hoewel, na de uitbreiding aan de macht der schepenen gegeven, het bestuur mocht voortvloeien uit de menigte (*communitas*). Inderdaad, verscheidene vorsten wisten 't zóo aan te leggen dat de keus viel op lieden van aanzienlijken stand.

De Bibliographie van den Sporenslag zou behooren aangevuld te worden : wij tellen een twigtigtal nummers. Maar of er juist zóoveel zou mede te deelen zijn, als Schrijver beweert, zoodat eene volledige lijst te veel plaats zou innemen, durf ik betwijfelen. Aan zijne opgave nochtans ontbreken eenige schriften, die melding verdienen. Wij wijzen hier slechts op :

VAN DE PUTTE (F.). *Objets trouvés sur le champ de bataille de Groeninghe.* (*Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 1840).

Slag van Groeninghe. 1302. (*Wegwijzer der Stad Gent*, 1847.)

NELIS. *De Slag van Kortrijk* (*Halletoren*, 1875).

DUCLOS. *Jan Breidel en Pieter de Coninc in Juli 1302.* Brugge, 1877.

Bijdragen over Pieter de Coninck in *Rond den Heerd*, VIII en XI ; in *La Flandre*, I.

VAN HOUTTE. *Groeninge.* (Herhaling van wat « de beste geschiedschrijvers ons leeren wegens de beteekenis van dien veelbesproken veldslag van Kortrijk » (*Biekorf*, 1894).

De vertaling der kroniek van den Gentschen Minderbroeder, in *Corpus Chronicorum Flandriae*, uitgegeven door kanunnik DE SMET (1e deel).

OPDEBEEK (L.). *Almanak voor 1902.* (Schrijver wil aantoonen dat er in 1302 een klassen- en rassenstrijd is geweest...)

PALLEMAERTS (J.-FR.). *Vlaanderen's grootheid rond 1300.* Roeselare, 1900. — *Vlaanderen's heldenmoed in 1302.* Roeselare, 1901.

Bij de louter literarische stukken is nog te voegen :

SEVENS (TH.). *Eene wandeling zonder gids door Kortrijk en naar den Groeningekouter.* 1902.

DUCLOS (AD.). *Onze Helden van 1302.* (2e, herziene uitgave).

FLAMMEN (G.-H.). *Het groot vaderlandsch mimodrama van Groeninghe ofte van de Gulden Sporen*, in 7 tafereelen.

A. CLESSE *La bataille des Epérons d'or*, gelijktijdig vertaald door PRUD. VAN DUYSE (*Gazette van Gent*, en door FR. DE POTTER (*Beurzen-Courant*, 1859).

Vóor de viering van het groote Eeuwfeest zullen mogelijk nog wel andere ter perse komen; onder ander een werk van kanunnik AD. DUCLOS.

In de laatste dagen (na inzending van het handschrift), zijn verschenen :

E. DE GRYSE. *Ons roemrijk 1302.* (Uitgave van het Davids-Fonds).

De Vlamingen te Kortrijk in 1302. Wat zij waren en wat zij deden. (Idem).

V. COUSINNE. *Ter gelegenheid van de* 600ste *verjaring van den Gulden Sporenslag.*

V. FRIS. *Vlaanderen's vrijmaking in* 1302. *Een volksboek* (Uitgave van het *Willems-Fonds*).

Het lied van Groeninge. Staplied. Woorden en muziek van LEONI VIVENS (1901). *De zege van Groeninge. Feestcantate.* Woorden van TH. SEVENS, muziek van K. MESTDAGH.

Mag men de ons aangeboden verhandeling, in 't opzicht van historische critiek, verdienstelijk achten, als letterkundig gewrocht laat het te wenschen. Taal en stijl dienen verbeterd. Ik lees :

Bl. 2, *onder* opzicht,
6, monni*kk*en,
19, Schrijver *heeft schoon* ingelicht te zijn,
38, *alvoor* (voor alvorens),
100, en op andere plaatsen, *daarstelt, daadzaken*,
100, *voor* wat betreft,
111, *plaatsbeschrijving* (voor ligging der plaats),
135, *beruchte* abdij (voor vermaarde),
141, *Recolletten*klooster (voor *Minderbroeders*klooster; van Recollecten is eerst sprake in 1502).

Bl. 142, zich *onderling verpletterend* (elkander verpletterend).
151, *zich tot doel gestrekt* (tot doel gehad),
155, tijd van *bange ketterij* (begin der XIVe eeuw). In Vlaanderen?
229, de openbare meening *tot zich* te winnen,
241 *berekend* gerucht (voor : met inzicht, of met kwaad opzet, verspreid gerucht),

en zoo meer. — Verscheidene volzinnen zijn te dikwijls herhaald, en wij achten 't voldoende eenmaal, niet twee keeren, te verzekeren dat de beste beschrijving van den slag te Kortrijk, in het Fransch, geleverd werd door V. FRIS, en in 't Vlaamsch door JULIUS FREDERICHS. Zijn beide heelemaal aan elkander gelijk? Zoo niet — welke verdient de palm?

Wij erkennen gaarne dat de Schrijver, over het algemeen, de prijsvraag op verdienstelijke wijze heeft beantwoord; maar bij de leemten, aangeduid door den heer de Ceuleneer, is er nog eene te voegen : onder de dwalingen en fabelen, ten opzichte van den Sporenslag verspreid, en welke, op mijn voorstel, in de Academie door den mededinger te wederleggen waren, is er eene, welke in de laatste jaren nog al veel, en met klank, in verzen en in proza, werd vooruitgezet : « 1302 deed bij de Vlamingen het nationaliteitsgevoel ontwaken; zonder de groote zegepraal ware ons gewest, ja geheel Nederland, bij Frankrijk ingelijfd geworden; was het bij Frankrijk gebleven, ware de naam van ons

Vaderland sinds lang vergeten en uit de wereldgeschiedenis gevaagd; » eindelijk, volgens diezelfde schrijvers, legden de kampers van 1302, in zekeren zin, de grondslagen van ons tegenwoordig staatsgebouw, waren zij de voorwacht der stichters van het vrije, onafhankelijke België (1).

De geschiedenis, de aard, het karakter der Vlamingen komt tegen deze stellingen in verzet. Herinneren wij hier enkele feiten, algemeen bekend.

Na den moord op Karel den Goede gepleegd, in Maart 1127 (o. s.), was de kroon van Vlaanderen te beurt gevallen aan Willem van Normandië, niet krachtens erfrecht, maar door de bemoeiing van den koning van Frankrijk, Lodewijk de Dikke, bij de baronnen en edellieden van Vlaanderen. De groote gemeenten duchtten den Franschen invloed op 's lands zaken en zagen den nieuwen vorst met geen goed oog aan. Brugge riep de steden samen om raad te slaan nopens het kiezen van eenen graaf. Daar werd, met eenparigheid van stemmen, besloten, ja gezworen, dat zij niemand tot heer en vorst zouden erkennen dan een, die in staat zoude wezen *het land wel te besturen en tegen zijne vijanden te verdedigen*. (GALBERTUS, 198, n° 83).

Ja of neen — was dit « nationaliteitsgevoel »?

---

(1) TH. SEVENS, *De Kouter*, n° 8, en anderen.

Merkwaardig is de poging van Brugge en andere bondgenooten : voor de eerste maal sedert dat het graafschap Vlaanderen bestaat, bemoeien zich de gemeenten met een vraagstuk, hetwelk alleen tusschen den koning, opperleenheer, en den adel, de leenmannen, werd besproken. Het volk is derhalve ontwaakt, en zal voortaan zijn woord meespreken waar het zijne hoogste belangen geldt.

Wel werd Willem van Normandië tot graaf van Vlaanderen uitgeroepen, maar zijn gezag was van korten duur : hij speelde den dwingeland, of liet dit door ondergeschikten in zijnen naam doen, totdat het volk van Rijsel hem, en zijnen aanhang, uit vreemden bestaande, de stad uitjoeg. Brugge en Gent volgden weldra en de gunsteling des konings van Frankrijk werd vervangen door Dirk van Elzas, (26 Maart 1128).

Zouden de Vlamingen van dien tijd geen « nationaliteitsgevoel » bezeten hebben?

Koning Lodewijk beproefde daarop om Willem weer recht te helpen. 't Baatte niet. Brugge liet den Vorst weten, dat die zaak hem niet aanging. Geen « nationaliteitsgevoel »?

Willem van Normandië, na een leger bijeen gekregen en bewijs gegeven te hebben van dapperheid, sneuvelt in 't beleg van Aalst, zoodat Dirk van Elzas niet langer meer werd tegengekant. De burgerij, die hem krachtig had ter zijde gestaan, had ondervonden welke macht in hare hand lag, en zou voortaan den Franschen vorst, gesteund door de

meeste edellieden, eenige uit overtuiging, andere uit eigenbelang, op het achterplan laten. De Vlamingen waren voorgoed wakker, en onder Dirk en dezes zoon Philip van Elzas zouden de gemeenten eene ongemeene ontwikkeling bekomen, dank aan de hun verleende keuren en rechten, de bronnen van klimmende macht en voorspoed op nijverheid- en handelsgebied, weldra ook op staatkundig terrein. Zou de nieuwe toestand hun geen « nationaliteitsgevoel » hebben ingeboezemd? Zouden zij enkel geleefd hebben voor stoffelijke welvaart en weelde, zonder eenige zucht voor vrij en onafhankelijk bestaan?

Men vergete niet, welken harden strijd Philip van Elzas tegen Philip-August te voeren had, en met welk gelukkig gevolg hij zulks deed.

GUILLAUME, kapelaan des konings, in zijne verzen ter eere van zijnen meester, kon niet nalaten te zeggen : « Een vurige strijdlust is in gansch Vlaanderen opgerezen ; Gent, fier op zijne getorende huizen, zijn rijkdom en talrijke burgers; Ieperen, beroemd door zijne lakenweverijen; Brugge, rijk door zijne vruchtbare landouwen en weiden; Rijsel, door de vreemde natiën bewonderd om zijne lakens van schitterende kleur.... geheel Vlaanderen riep zijne talrijke zonen te wapen »... Deze oprechte bekentenis zegt duidelijk genoeg, dunkt ons, dat men niet wachten moest tot het jaar 1300 om in ons gewest te zien ontwaken « dat besef van een Vlaamsch « vaderland, met bijzondere zelfstandigheid, met een « scherp afgeteekend karakter » (V. FRIS, *Vlaande-*

ren's vrijmaking, 114). Het « diep gevoel, dat slechts « een prikkel noodig had om in de harten hoog « op te wellen » (ibid., 113), was sinds meer dan anderhalve eeuw in volle uitstorting.

Frankrijk, intusschen, verzuimde niets om zijne macht langs alle kanten, ook en vooral langs den Vlaamschen, uit te breiden : de welvaart en rijkdom der Vlaamsche gemeenten staken reeds lang de oogen van den Zuiderbuur uit. Lodewijk's opvolger, Philip-August, poogde op het einde der XII[e] eeuw Vlaanderen te verstrikken in een net, om hier zijne heerschzucht te kunnen voldoening geven. Graaf Philip van Elzas had onbedacht het Atrechtsche, in 't bijzonder de vestingen van St.-Omaars en Aire — de sleutels van Vlaanderen aan de Fransche grens — als bruidschat voor zijne nicht Elizabeth van Henegouw, bij haar huwelijk met den koning van Frankrijk, Philip-August, afgestaan (1179). Edoch, de Vlaamsche gemeenten, met meer politiek doorzicht bedeeld dan hun vorst, kwamen bijeen en verklaarden dat die afstand niet geldig kon zijn.

Ja of neen — was dit « nationaliteitsgevoel » ?

Intusschen had Boudewijn IX de kroon van Vlaanderen in handen gekregen, en, door geheel het land, door den adel zoo wel als de door burgerij, gesteund, verzette hij zich tegen het juk, dat de koning hem zocht op te laden. De Vlamingen grepen naar de wapens en rukten tegen het koninklijke leger op, met dit gevolg, dat de noordelijke streek van 't Atrechtsche aan Vlaanderen werd teruggegeven (Januari 1190, o. s.).

De beste verstandhouding bestond tusschen den graaf en zijne onderzaten, deze laatsten innig dankbaar bij 't besef dat zij rekenen mochten op eenen vorst, die hunne vrijheid en onafhankelijkheid met raad en daad te voren stond. Dieper dan ooit wortelde het « nationaliteitsgevoel » in de harten der Vlaamsche gemeentemannen.

Verslapte het ooit? Geenszins. Toen in 1211 de graaf Fernand van Portugal, in huwelijk met de gravin Joanna van Constantinopel, op zijne beurt verklaarde de steden Aire en St.-Omaars aan Frankrijk af te staan, lieten de Gentenaars hem zien dat zij met zulke vrijgevigheid niet gediend waren; zij sloten hem hunne poorten, verklarende Joanna wel als vorstin, niet haren gemaal als hunnen vorst te erkennen. - Was dit misschien ook bij gemis aan nationaliteitsgevoel? — Verder, toen de koninklijke benden ten jare 1213 een deel van Vlaanderen met puin hadden bedekt, kwamen adel en neringen samen op om den vreemden overmoed te fnuiken.

Het einde der XIIIe eeuw was weer getuige van de listen en geweldenarijen, door den Franschman in het werk gesteld om Vlaanderen bepaald onder de koningskroon te krijgen. De Gulden Sporenslag kwam dit plan verijdelen; maar moest de zegepraal op Groeningeveld gebleven zijn aan den vijand — wie zal, ernstig, houden staan dat het dan, voor altijd, zou gedaan geweest zijn met onze zelfstandigheid? dat die enkele neerlaag den moed geknot, de vrijheidszucht in het hart der Vlamingen

voor altijd gedoofd zou hebben? Na eenen strijd van honderd jaar met afwisselend geluk en ramp gevoerd tegen eenen machtigen vijand, zou een volk, gelijk het onze, zich der wanhoop prijs gegeven, en als slaven gekropen hebben aan de voeten van dén listigen, trouwloozen overweldiger, met wien het niet eens spreken kon? Een behendiger, machtiger vorst dan Lodewijk de Dikke, Philip-August en Philip de Schoone waren — « de Groote Hertog van het Westen, » Philip de Goede, zou, nog in het midden der XVe eeuw, gedurende eenen strijd van vijf jaren, hem door eene enkele Vlaamsche stad geleverd, ondervinden over welk een taai, kloek en onverschrokken ras hij den schepter zwaaide! Overigens : de Vlamingen hadden, sedert eeuwen, geleerd den Franschman te moeten mistrouwen. Gelijk de kroniekschrijver zegt : « *Zij mochten hem met sout nochte smout.* » — Welke andere gewesten, dezelfde taal als den koning sprekende, ook voor diens wapenen zouden onderdoen, Vlaanderen zou, tot aan de afschaffing van het feodaal stelsel, het eenigste leen van de Fransche kroon blijven, dat niet door deze zou ingelijfd worden.

Ik betreur dat dit punt niet eens door den Schrijver van het aangeboden studiewerk werd aangeroerd; die valsche stelling moet niet langer verspreid worden, evenmin als die andere van DESMAREZ, in *La signification historique de la bataille de Courtrai* (Brussel, 1901) die zijne lezers wil doen gelooven dat er vóór de Vlamingen van 1302 nog geen Vaderland bestond!

Mijn besluit komt overeen met dat van den heer DE CEULENEER : gaarne stem ik voor het toekennen van den prijs aan den Inzender van het handschrift, op voorwaarde, dat, indien de Academie het oordeel van den keurraad des wedstrijds bijtreedt, het werk, zonder verwijl, door den Schrijver worde overzien in den zin als hiervoren is aangeduid. Ik zeg « zonder verwijl », omdat ik het nuttig acht de ons toegezondene, en, naar ik hoop, weldra bekroonde verhandeling dadelijk ter perse te laten gaan, om ze in 't licht te kunnen geven vóor de viering van het 600e verjaren der groote zegepraal. in Augustus. e. k. Hierbij druk ik de meening uit, dat eene volksuitgave, d. i. voor den gewonen lezer, grooten dienst zou bewijzen, namelijk eene zonder opgave der verschillende oude Vlaamsche, Latijnsche en Fransche bronnen, welk slechts door enkele geleerden zullen gelezen worden, in de veronderstelling dat zij die niet reeds altemaal kennen.

Verslag van den heer J. BROECKAERT, derden beoordeelaar.

Met mijne geachte Medeleden van den keurraad ben ik het eens over de wezenlijke verdiensten der ons aangeboden verhandeling. Op volledigheid, wat de gedrukte en andere bronnen betreft, mag zij evenwel geene aanspraak maken. Niet alleen

ontbreekt er in wat BOENDALE, in het vijfde hoofdstuk der *Brabantsche Yeesten*, over den Gulden-Sporenslag zegt, maar ook de stadsrekeningen van Brugge, door KERVYN DE LETTENHOVE, onder anderen, in zijne *Histoire de Flandre* gedeeltelijk medegedeeld, werden door den Schrijver verwaarloosd.

Het bibliographisch gedeelte mocht uitvoeriger zijn. De enkele vermelding der voornaamste verhandelingen over de gebeurtenissen van 1302 schijnt mij in het geheel niet voldoende. Laat staan dat sommige niet meer op de hoogte zijn der tegenwoordige wetenschap, zij hebben er, in allen gevalle, veel toe bijgedragen tot betere kennis van het groote heldenfeit onzer voorouders, en verdienen dan ook niet met minachting te worden bejegend.

Onder de leemten, in dit laatste gedeelte voorkomende, zij het mij toegelaten te wijzen op een alleszins verdienstelijk verhaal van den Gulden-Sporenslag, in drie hoofdstukken verdeeld, door DAUTZENBERG en VAN DUYSE, te vinden in hun door het Staatsbestuur bekroond *Volksleesboek*, ten jare 1854 uitgegeven.

Op voorwaarde dat de Schrijver rekening houde met de hem gedane opmerkingen, sluit ik mij aan bij het voorstel om hem den uitgeloofden prijs toe te kennen.

VIJFDE PRIJSVRAAG.

Onderwijs.

Eene verhandeling over het nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche taal met het oog op dezer uitbreiding en 's volks beschaving, tevens over de in Zuid-Nederland aan te wenden middelen en inzonderheid over de in te voeren leerwijzen om aldaar het best en ten spoedigste naar wensch te slagen.

(*De leerwijzen bespreken in verband met onze voornaamste plaatselijke dialecten of gewestelijke tongvallen.*)

Verslag van den heer TH. COOPMAN, eersten verslaggever.

Twee ingezonden verhandelingen.

Nr 1, met kenspreuk : ***Arbeid adelt***, beslaat 309 bladzijden. Nr 2, met kenspreuk : ***De spraak is het zintuig der rede***, bedraagt 71 bladzijden.

Nr 2 (titel : *De Moedertaal in het Onderwijs*) is verdeeld in drie hoofdstukken : *a*) Belang der Moedertaal; *b*) Over het aanleeren van de Moedertaal; *c*) De zuivere uitspraak van het Nederlandsch.

Nr 1 (*Arbeid adelt*) bevat twee deelen welke, buiten de korte historische inleiding over de lotgevallen onzer taal en de bibliographie der aangehaalde werken, te zamen vier hoofdstukken vormen, te weten :

a) Nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche taal met het oog op dezer uitbreiding; *b*) Nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche taal met het oog op 's volks beschaving; *c*) Middelen over het algemeen om in Zuid-Nederland tot de beschaafde uitspraak te geraken; *d*) De school en hare leerwijzen met het oog op het verkrijgen van eene beschaafde uitspraak.

Het te behandelen onderwerp is nr 2 blijkbaar te zwaar gevallen: het geleverde voldoet in geen enkel opzicht, en het mag, derhalve, onbesproken blijven.

Nr 1 heeft de gestelde vraag goed begrepen en hare verschillende punten behoorlijk ingedeeld. Hoe de Schrijver, voor het overige, te werk is gegaan, verklaart hij zelf in zijne *toelichting*:

« ... In de jongste jaren heeft men zich ernstig met de zaak der zuivere uitspraak onzer taal bezig gehouden. Buitendien zijn de opvoedkundigen, schoolmannen van allen aard, deskundigen en vakmannen steeds werkzaam op het gebied der pædologie, der pædagogie, der psychologie en der methodiek.

Bij deze ontwikkelde Nederlanders zijn wij te rade gegaan. Wij hebben er aan gehecht veel minder eigen kennis, eigen ervaring, eigen beschouwingen op den vóorgrond te stellen dan wel te putten aan de rijke bron van wat reeds anderen, vaak hoogst bevoegden, vóor ons hebben gezegd.

Deze bronnen zijn, ja van uiteenloopenden aard, doch allen vloeien zij naar éen midden: de beschaafde uitspraak te verkrijgen van onze Moedertaal. Doch hoe

verscheidener zij zijn, hoe rijker is de stof, waaraan wij hebben mogen putten; hoe overtuigender, wij vertrouwen het, zullen de woorden wezen van mannen en vrouwen, die wij hebben bijeengeroepen om onze arbeid te laten zijn een beraadslaging, genomen door een vergadering van velen van hoog gezag ».

Inderdaad, de lezing van *Arbeid adelt* laat den indruk na van een uitgebreid, trouw en zaakrijk verslag over eene Congres- of Commissie-vergadering, waar Noord- en Zuidnederlandsche geleerden om de beurt de « zuivere uitspraak » onzer gemeenschappelijke taal ernstig behandelen. Daar wordt heel wat gezegd, wat goed en waar is; menig bedenkelijk feit voortreffelijk in het licht gesteld; menige moeilijkheid gewikt en gewogen. Aan waarschuwende woorden, liefderijke wenschen, theoretische wenken en nuttige beschouwingen ontbreekt het niet, evenmin aan belangrijke nota's of mededeelingen, welke getuigen van uitnemend veel zaakkennis, helder doorzicht en grondige studie. Kan dit wel anders op eene vergadering, waar gewezen wordt op den wijzen raad of het pogen herdacht van Schrant en van der Palm, K. Ternest en baron de Maere d'Aertrijcke en anderen meer; waar sprekers optreden als Jan Van Ryswyck Antwerpen's burgemeester, en de opvoedkundige H. Temmerman, als Max Rooses en Mac Leod, Douma en de Mont, Minnaert en Kan. Muyldermans, Van Eyck en Varenhorst, J.-L. ten Berge en Prayon-van Zuylen, Dr. A.-J.-C. Snijders en Dr.

E. de Keghel, om enkel deze te noemen; waar iedereen, evenals op het laatste taal- en letterkundig Congres te Gent, vol bewondering luistert naar het onovertroffen muzikaal Nederlandsch van Mevrouw Ypes-Speet.

't Spreekt, dat zelfs op zulke uitgelezen vergadering weleens redenaars aan het woord komen die, door hun ijver aangedreven, soms afwijken van de hoofdzaak, en die het spoor bijster worden. Met een beetje besnoeiing, inzonderheid van het tweede en het derde hoofdstuk, is dat licht te verhelpen. Ook in de historische inleiding blijft te wieden.

In weerwil van eene niet te verduiken schaduwplek, — het gebrek aan eenheid dat het werk aankleeft, — houd ik het aangeboden handschrift voor eenen zeer aantrekkelijken en leerrijken arbeid. Op veel goeds, dat vroeger nagenoeg onopgemerkt was gebleven, wordt de aandacht gevestigd; veel degelijks, dat verspreid lag in Congres-verhandelingen, pædagogische tijdschriften en geleerde boeken, is daarin tot een geheel te zamen gebracht. En juist om die reden, ook tot billijke waardeering van 'Schrijvers vlijt en eigene verdienste, voel ik mij als 't ware genoopt den nogal hoogstrevenden derden eisch der prijsvraag in te binden, opdat ik het werk, voor welks onvolkomenheden ik gewillig het oog luik, ter bekroning zou kunnen voorstellen met verzoek om het ten spoedigste mogelijk te laten drukken.

Het komt, immers, op zijnen tijd, althans in

en voor Zuid-Nederland, waar meer dan ooit en bijna overal de overtuiging begint te heerschen, dat de toekomst van onze taal, als omgangs-, onderwijs- en bestuurstaal, als middel tot 's volks ontwikkeling en veredeling, tot beoefening en verspreiding van hoogere wetenschap, zeer nauw verbonden is met het bestendig streven naar de loutering der uitspraak, opdat iedereen, wie het wenscht of wil, bij elke gelegenheid, naar de vast bepaalde, algemeen aangenomen norm, op zijn zondagsch zou kunnen spreken, en opdat boven de bonte verscheidenheid van dialecten, nevens de algemeen gekende letterkundige schrijftaal, de algemeen begrepen letterkundige spreektaal zou troonen.

Konden wij er toe komen, na weinige jaren onze vokalen vol en zilverhel te hooren klinken in de school, op den kansel en het tooneel, de verfijning van 's volks taal- en schoonheidsgevoel zou gaandeweg volgen. Helaas! de onvoldoendheid van de officieele schoolprogramma's, t. w. het gebrek aan een goed methodisch spreekonderwijs, gepaard met het verschil van meening over de norm der uitspraak en over het best geschikte stelsel tot het bereiken van het lang beoogde doel, heeft niet weinig struikelblokken in den weg gelegd. Daarom zullen alle welmeenende opvoeders onzer jeugd, die tot heden met de beste inzichten, maar bijna stuurloos werkzaam zijn geweest, *Arbeid adelt* met ingenomenheid begroeten. Al brengt deze verhandeling de iedereen bevredigende oplossing niet, zij geeft niettemin eene

richting aan. Met dien arbeid als uitgangspunt is iets voortreffelijks tot stand te brengen.

Derhalve neem ik de vrijheid de Koninklijke Vlaamsche Academie te verzoeken *Arbeid adelt* den uitgeloofden prijs toe te kennen en het werk dadelijk te laten drukken.

Brussel, 3 *April* 1902.

Verslag van den heer Dr. AM. DE VOS, tweeden verslaggever.

Het stuk : *De moedertaal in het onderwijs*, in vrij onberispelijke taal opgesteld, is anders uiterst onbeholpen. Schrijver geeft een paar hoofdstukken, die geen enkel woord, in betrekking staande met het bepaald voorwerp van den wedstrijd bevatten. Daarachter komt een derde kapittel, waarin magertjes en povertjes een klein deel van 't geëischte, als een bijzaak, wordt geleverd.

Hoog daar tegenover staat het werk, onder kenspreuk : *Arbeid adelt*. Wel biedt het ons ook veel meer aan dan bedoeld was. Maar hier is het bijgeschonkene eene toegift uit kwistigen rijkdom. De prijsvraag, bovenal, wordt breedvoerig, zorgvuldig en volkomen in al hare deelen beantwoord.

Daar hebben wij dan eerst, buiten de *Toelichting*, eene geschiedkundige *Inleiding* over het

Nederlandsch. Daarna wordt onvoldoende taalkennis en *gebrekkige* uitspraak behandeld. Er zijn uitweidingen omtrent het nut van de beschaafde taal, op haar zelve beschouwd; alsmede min of meer doelmatige afwijkingen op het gebied van zielkunde, in verband met spraak en uitspraak. Geleerde bespiegelingen over hersens en zenuwen, het leven der taal, en wat dies meer, worden ruimschoots medegedeeld.

Dan, door al dien woekerwasdom weg, al spelende nevenseen-, dooreen- en ineenkronkelend, stroomen overvloedig, reinigende verjongingswateren, de betoogbronnen van ervaring en wetenschap uit.

Ze vloeien verfrisschend rond door het grootendeels nog braak liggende veld van het verachterde taalleven in Zuid-Nederland.

Daar borrelt en bruischt, en sproeit en sparkelt de loop der heldere gedachten en gevoelens, lijk de vlieten in de kasteelwarande van Duras. Hier en ginds verrassen en verkwikken u groen loover en bloeisel van poëzie, tusschen braam en brem op den grond van het vruchtbaar onderwerp; evenals de meidoorn aan de Melsterbeek tusschen de winningen van Haspegouw geurend.

Arbeid adelt getuigt van veelvoudige belezenheid, van diep nadenken, groote vakbevoegdheid en onverdroten werkzucht.

Overal is de schrijftrant op de stof aangepast, lenig, zuiver, klaar en eenvoudig.

Het lust mij, enkele aanhalingen ten beste te geven, als proefjes der dichterlijke stemming van den begaafden schrijver en zijn beelderige taal, die midden in de prozadroogte van les en leering telkens genoegelijke afwisseling meebrengt :

« Doch, zoo lang zij (de taal) blijft de boersche, plompe holleblokkenmeid, die ze tegenwoordig voor de groote massa is, zoolang zal ze niet wandelen in de lusttuinen en salons, zoolang zal ze niet mogen neerzitten aan de huis- en vriendentafels onzer deftige burgerij. »

« Eene opgeschroefde taal, hoe beschaafd ook, staat tot een eenvoudige deftige taal,..... als het holle gezwets van een tandentrekker tegenover de aanspraak van Max Havelaar tot de hoofden van Lebak. »

« Eenvoudigheid blijft wel is waar nog steeds een hoofdvereischte bij elke spreekoefening, doch ook het eenvoudige mag een zonnekleed dragen, met bloeiende rozen en edelsteenen. »

Onnoodig meen ik, de aandacht op de zoo menigvuldige betrachtenswaardige bijzonderheden dezer studie te trekken. Toch schijnt het mij van aanmerkelijk belang, te doen uitkomen, dat, volgens hier aangeboekte getuigenis van *Hollandsche* meesters, de Hollandsche uitspraak lang niet altijd als een toonbeeld van echte, volle zuiverheid mag voorgesteld en nagevolgd worden.

De inzender van deze lijvige verhandeling toont

een zoo knap stylist als voortreffelijk schoolman te wezen. Ik noodig dus ook mijne geachte medeleden der Academie uit, hem den welverdienden lauwer om de slapen te hechten.

15 *April*, 1902.

Verslag van Mr. A. PRAYON-VAN ZUYLEN, derden verslaggever.

Met mijne geachte collega's, de heeren Theo Coopman en Dr. Am. de Vos, ben ik het volkomen eens dat proefschrift nr 2 (*De Moedertaal in het Onderwijs*) voor den prijs niet in aanmerking kán komen. Het is een vloeiend, ja sierlijk geschreven redevoering over de belangrijkheid der moedertaal, waarbij terloops ook op de wenschelijkheid eener zuivere uitspraak wordt gewezen; maar de opsteller ervan bepaalt zich bij algemeene en overbekende beschouwingen, treedt in geene bijzonderheden en laat duidelijk blijken dat hij óf wel de gestelde vraag niet begrepen heeft óf wel zich de moeite niet heeft willen getroosten dezelve naar behooren te beantwoorden.

Oneindig beter is proefschrift nr 1 (*Arbeid adelt*) en volgaarne sluit ik mij bij de twee eerste keurrechters aan, wanneer zij aan die uiterst belangrijke verhandeling eenen welverdienden lof toezwaaien. Niet alleen heeft Schrijver de vraag goed opgevat en voortreffelijk behandeld, maar tevens geeft hij

ons allerlei lezenswaardige inlichtingen ten beste betreffende vele punten, die met de besproken zaak rechtstreeks of onrechtstreeks in verband staan. Men mag zelfs zeggen dat hij in dat opzicht ietwat ver gaat. Ik denk echter dat hier het Fransche spreekwoord mag toegepast worden : ***Abondance de biens ne nuit pas.***

Edoch, juist omdat wij met een uitmuntend werk te doen hebben, moet ik 's Schrijvers aandacht op enkele vlekken vestigen, die zijne anders zoo degelijke verhandeling ontsieren en bij eene zorgvuldige herziening van den tekst gemakkelijk uit den weg kunnen worden geruimd. Eenige der voornaamste zal ik zoo vrij zijn hier op te sommen.

In de eerste plaats spijt het mij in de historische inleiding eene oude, maar minder achtenswaardige kennis te ontmoeten, namelijk het onnoozel vertelsel dat het Nederlandsch de « diplomatische taal van Japan » is of was. Menigmaal reeds heeft men bewezen dat die bewering uit de lucht gegrepen is. Te vergeefs ! Vlaamsche schrijvers schijnen zich daaraan niet te storen en gaan voort met het uitventen van onzin, die ons en onze zaak bespottelijk maakt, Of beeldt men zich in dat er niemand in de wereld is met Oostersche toestanden bekend?

Zoo wordt in het voorhandig proefschrift de volgende brok aangehaald uit een artikel, dat in het ***Tijdschrift van het Willems-Fonds*** (jaargang 1896) verscheen : « In Japan is het Nederlandsch de Europeesche taal, ***welke er het meest geërbiedigd wordt.***

Het bewijs? Toen *onlangs* tusschen Japan en de twee voornaamste mogendheden van westelijk Europa, Frankrijk en Engeland, verdragen werden gesloten, drukte 't Japaansch Staatsbestuur den wensch uit, dat de geschriften niet alleen in 't Japaansch en in de taal der landen, waarmee men het verdrag aanging, maar tevens in 't Nederlandsch zouden worden opgesteld. »

Dat het Willemsfonds zulke tastbare dwaasheden den Vlaamschen lezer opdischt, is zeer zeker te betreuren; maar het komt mij voor dat de Koninklijke Vlaamsche Academie ongelijk zou hebben zich op dien verkeerden weg te begeven.

Bis repetita placent. Laat ons dus nog eens op de feiten wijzen.

Het is niet waar dat het Nederlandsch in Japan de « meest geëerbiedigde taal » zou wezen. Het Nederlandsch is heden aldaar van geenen tel meer en wordt er door niemand gebezigd, -- noch in de betrekkingen met het buitenland, noch in den handel, noch in het onderwijs. De eerste plaats behoort thans verreweg aan het Engelsch, dat zelfs door Hollandsche handelaars in hun verkeer met Japaneezen doorgaans wordt gebruikt. Na het Engelsch komen het Duitsch en het Fransch, die in de militaire scholen en in de gestichten van hooger onderwijs voor vele vakken als voertaal van het onderricht worden aangewend. Duitsche, Fransche en Engelsche leeraars doceeren in hunne taal aan de Universiteit te Tokio; nergens is er in Japan

een Hollandsche professor te vinden. En in de Japaansche scholen worden Engelsch, Duitsch en Fransch onderwezen, maar geen Nederlandsch.

Waar komt de legende dus vandaan?

Ziehier :

Tot in 1854 bleef Japan van het wereldverkeer volstrekt afgesneden. Alle welkdanige betrekkingen met het buitenland of met buitenlanders werden ten strengste verboden en feitelijk onmogelijk gemaakt. Alleen aan eenige Hollandsche kooplieden liet men toe op het eilandje Desima bij Nagasaki eene factorij te bouwen, waarin zij als gevangenen opgesloten bleven en door toedoen van Japaansche ambtenaars goederen mochten aan- en verkoopen. Die toestand bracht natuurlijk mede dat in Japan de Hollandsche taal als die van Europa werd beschouwd en door de met de factorij te Desima in betrekking staande ambtenaars en andere personen werd aangeleerd. Geen wonder dus dat toen niet « onlangs », maar bijna eene halve eeuw geleden — de Amerikanen en onmiddellijk na hen de Engelschen, Franschen, Russen, enz. de opening van eenige Japaansche havens afdwongen, de Japaansche Regeering, die noch van Engelsch, noch van Fransch eenig begrip had en daarentegen met het Hollandsch min of meer vertrouwd was, den zeer natuurlijken eisch stelde dat een der afschriften van het verdrag in die taal zou zijn. Sedertdien echter veranderde de leus. Zeer spoedig leerden de Japaneezen de betrekkelijke belangrijkheid der Europeesche

Mogendheden en der Europeesche talen kennen, en het gevolg was het totaal verdringen van onze taal door het Engelsch en zelfs door het Duitsch en door het Fransch.

Belachelijk onjuist is het dus te beweren dat het Nederlandsch in Japan de meest geëerbiedigde Europeesche taal zou wezen. Overigens, de Hollanders zelven werden er nooit met eerbied, maar integendeel met kwetsende minachting bejegend, en wel om de volgende redenen : ten eerste, verschenen de Hollanders als ***kooplieden*** en in de oogen der regeerende standen in Japan staat een koopman ver beneden eenen boer of eenen handwerker: vervolgens, moesten de Hollandsche handelaars hun monopolie door allerlei vernederingen betalen, die stellig niet van aard waren om hen bij de trotsche Japaansche aristocratie in aanzien te doen stijgen.

Dienaangaande zal eene korte opheldering hier te pas komen.

Japan werd in 1542 door den Portugees Mendez Pinto ontdekt en kort daarna volgden de Jezuïet Franciscus Xaverius en een aantal zendelingen, die er het Roomsch-katholicisme invoerden en in den loop van weinige jaren eene menigte inboorlingen bekeerden, waaronder verscheidene machtige inlandsche vorsten (daïmio's). Ongelukkig brachten de tijdsomstandigheden mede dat de partij, waartoe die Katholieke daïmio's behoorden in de burgertwisten, die het land jarenlang stoorden, eindelijk het onderspit moest delven, met het gevolg dat het Chris-

tendom werd verboden en na eene bloedige vervolging uitgeroeid, terwijl alle vreemdelingen uit het land werden gebannen. Dan kwamen de Hollanders en deden gelden dat zij geene Christenen (meenende geene Roomsch-Katholieken) waren en overigens onverzoenlijke vijanden van Spanjaarden en Portugeezen. Ten bewijze waarvan zij, naar men beweert, erin toestemden het kruisbeeld met de voeten te treden. Zoo kregen zij de toelating om zich te Desima te vestigen en ter uitsluiting van alle anderen aldaar handel te drijven.

Ik acht het nutteloos verder aan te dringen. Mijn besluit is dat het tijd wordt met al dat romantisch chauvinisme voorgoed af te breken en ons het treurig lot te herinneren van den kikvorsch, die den os wilde overtreffen. Onze taal is een onschatbaar kleinood, dat wij niet kunnen missen, eene taal trouwens, die onder de talen van den tweeden rang, zooals Portugeesch, Zweedsch, Deensch, Poolsch, Grieksch, Rumeensch, enz., eene der eerste plaatsen inneemt, maar geene wereldtaal, geene taal, die met het oog op het internationaal verkeer met Engelsch, Duitsch of Fransch kan mededingen. Dit zijn feiten waarover wij ons evenmin hoeven te schamen als over dat ander feit dat België en Nederland kleine en bloeiende staten, ja in menig opzicht modelstaten zijn, maar toch geene groote Mogendheden gelijk Frankrijk of Duitschland.

Laat ons intusschen van den tekst niet afdwalen en keeren wij tot het besproken proefschrift terug.

Op bl. 1 van het vierde boekje lees ik het volgende: « De Fransche officieren, vooral deze, die aan de streek vreemd zijn, of geen dialect kennen, hebben vaak groote moeilijkheden om zich te doen verstaan door hun soldaten of te verstaan wat deze zeggen. Deze moeilijkheden nemen toe met de meest ongeletterden en zijn het ergst in streken, waar de taal weinig verwantschap heeft met het beschaafde Fransch : b. v. in Provence, in Bretagne, Normandië. »

Wie Normandië bezocht heeft en aldaar in stad en dorp met menschen uit de volksklas gesproken, heeft zich gemakkelijk kunnen overtuigen, ten eerste dat de plaatselijke tongval voor al wie Fransch kent zeer verstaanbaar is en verder dat die tongval eendergenen is, die van de beschaafde omgangstaal het minst verschillen. Het voorbeeld is dus in elk geval slecht gekozen.

Wat mij echter nog meer tegen de borst stuit is de omstandigheid dat Schrijver het Normandisch dialect in éénen adem noemt en op ééne lijn stelt met de taal van Bretanje en met die van Provence. Hem toch kan het niet onbekend zijn dat het Bretonsch en het Provençaalsch geene tongvallen zijn van het Fransch, maar afzonderlijke talen, welke met het beschaafd of onbeschaafd Fransch niets te maken hebben. Het Bretonsch is eene Keltische taal, die met het Fransch in het geheel niet verwant is, behalve het feit dat zij beiden, evenals de Germaansche en Slavische talen bij voorbeeld, van Ari-

schen oorsprong zijn. Het Provençaalsch ja is eene Romaansche taal; het Fransch ook; maar het Spaansch en het Italiaansch insgelijks. Zijn die laatste talen tongvallen van het Fransch? Dat in Zuid-Frankrijk de *langue d'oc* eeuwenlang geweldig werd onderdrukt en tot de nederige stelling van boerentaal zonk, is geene reden om haar met de *langue d'oil* te verwarren. Overigens, het Provençaalsch, de taal van Mistral en van de *Félibres*, herleeft thans en wordt met glans letterkundig beoefend, precies gelijk het aanverwante Catalaansch, dat tegenwoordig zelfs op politiek gebied tegen het opgedrongen Castiliaansch zijne aanspraken met goed gevolg doet gelden.

Op andere feilen van geringer belang acht ik het minder noodig hier te drukken en zal er maar over heenstappen.

Statistieken van allen aard, het onderwijs, de gesprokene talen, enz. rakende, geeft ons Schrijver ten beste. Zoo iets kan zeer leerrijk zijn, op voorwaarde dat de aangehaalde cijfers niet alleen nauwkeurig, maar *volledig* zijn, want anders kan men allicht tot verkeerde gevolgtrekkingen gedreven worden. Zoo mag het niet volstaan enkel op den toestand in deze of gene stad te wijzen: wanneer men eene juiste gedachte wil geven van hetgeen er in een land geschiedt, is het noodig *alle* steden, groot en klein, en ook den buiten in aanmerking te nemen en door vergelijking tot vaste besluiten te komen.

Bij voorbeeld, een punt, dat zeer zeker onzer aandacht waardig schijnt, is de toenemende verspreiding der goedkoope Parijzer bladen in België. Men zegt zelfs dat zij allengs onze Fransch-Belgische bladen in den grond boren. Opgaven daaromtrent zouden dus zeker welkom zijn. En Schrijver geeft ze.... maar de door hem medegedeelde cijfers betreffen alleen Ieperen en Meenen, twee kleine steden in eenen uithoek van het land, dicht bij de grens gelegen en dus geenszins als typische voorbeelden te beschouwen. Waarom ons niet liever medegedeeld hoeveel Parijzer bladen er dagelijks te Brussel, te Gent, te Antwerpen worden verkocht? Dit ware ten minste van wezenlijk belang.

Wat betreft de hoofdstukken aan het eigenlijke onderwerp der prijsvraag, namelijk aan de uitspraakleer gewijd, moet ik nog eens mijne ingenomenheid betuigen met de gewetensvolle wijze waarop Schrijver zich van zijne taak heeft gekweten. Dat beteekent stellig niet dat ik bereid ben al wat hij beweert onvoorwaardelijk te beamen. Maar ook op dit gebied komt de guldene spreuk te pas : *In necessariis unitas, in dubiis libertas.* En volgaarne breng ik hulde aan de uitstekende manier waarop Schrijver zijne zienswijze telkens verdedigt en door wetenschappelijke argumenten tracht te staven.

Er is echter éen punt, een punt van het hoogste belang, dat, m. i., al te oppervlakkig wordt behandeld.

Eene der neteligste questies, die wij moeten

oplossen, is of er ja dan neen in de uitspraak een verschil dient te bestaan tusschen de zachtlange en de scherplange *e* en *o*.

Men weet dat in het eigenlijke Holland, namelijk de provinciën Noord- en Zuid-Holland en Utrecht, en ook daarbuiten, bij vele personen tot de geletterde standen behoorende, dat verschil in de beschaafde taal niet meer bestaat. *Kolen* en *koolen*, *wezen* en *weezen* worden precies op dezelfde wijze uitgesproken. Daarvan kunnen de Vlamingen getuigen, die, zooals ik, hunne taal in Holland zijn gaan leeren. Wat mij persoonlijk aangaat, moet ik openhartig bekennen dat ik mijzelven een soort van geweld moet aandoen om bij het spreken *geene kolen* anders dan *gene koolen* te laten klinken.

Dit belet intusschen niet dat in geheel Vlaamsch-België en in een groot, misschien wel het grootere gedeelte van Noord-Nederland, het verschil nog altijd bestaat en zoowel in de taal der beschaafden als in die van het volk min of meer wordt vernomen. Ook is Dr. Kollewijn volstrekt mis wanneer hij apodictisch beweert dat het huidige beschaafde Nederlandsch het onderscheid waarvan sprake niet meer kent en hierop steunt om eene wijziging der spelling voor te stellen.

Het komt mij voor dat, rekening houdende met de feiten, die zich toch niet laten wegcijferen, het tevens billijker en practischer zou wezen dienaangaande aan den goeden smaak van het beschaafd publiek eenige vrijheid te laten. Laat den Neder-

lander vrij naar goeddunken al of niet in zijne spraak het verschil tusschen zacht- en scherplange *e* en *o* te eerbiedigen, juist als de beschaafde Engelschman het woord *girl* naar verkiezen *gurrel* of *gerrel* mag uitspreken. Of moet ik nog herinneren dat in Frankrijk de vakmannen het o. a. niet eens zijn aangaande de questie of de *verbindingen* (*liaisons*) dienen behouden te worden? Toen de Hertog van Aumale als lid der Fransche Academie werd ingehuldigd, liet hij in zijne redevoering geene enkele *liaison* hooren, terwijl de bestuurder, die hem verwelkomde, het tegendeel deed.

Met mij is de Opsteller van het besproken proefschrift het hieromtrent eens; maar hij, die andere, minder kiesche en trouwens minder belangrijke punten breedvoerig behandelt, heeft ongelijk gehad zich ditmaal bij eenige volzinnen te bepalen. Ik geef hem den raad de zaak ietwat grondiger te onderzoeken en natuurlijk minder kortbondig uiteen te zetten. En ik voeg erbij dat hij wel zou doen de geleerde studie te benuttigen, welke ons geacht medelid, de Eerw. heer Jan Bols, over de vraag heeft geschreven (1).

Ten slotte spijt het mij te moeten aanstippen dat 's Schrijvers houding tegenover Dr. Kollewijn en zijn spellingstelsel niet kan goedgekeurd worden. Wel erkent hij dat Dr. Kollewijn te ver

(1) *Verschil in uitspraak tusschen de zuivere* (zachtlange) *en gemengde* (scherplange) e *en* o. Gent, A. Siffer, 1891.

gaat en in onaannemelijke overdrijvingen vervalt, maar bij het princiep, waarop de leer van den Hollandschen taalomwentelaar berust, namelijk de leus : *Schrijf zooals ge spreekt*, sluit hij zich aan. Welnu, dat grondbeginsel is eenvoudig eene wetenschappelijke ketterij of hoogstens een utopisch droombeeld. Want geene enkele taal in Europa wordt phonetisch gespeld, tenzij door keukenmeiden en waschvrouwen, en toen Schrijver in ernst beweert dat onze spelling « versleten » is, « verouderd », « onpractisch », « onredelijk », en « aan den vooruitgang niet meer beantwoordt », moet ik mij afvragen of hij noch Fransch, noch Engelsch, noch Duitsch kent en niet heeft opgemerkt dat de spelling van De Vries en Te Winkel oneindig minder conventioneel is dan die van andere talen. Overigens verwijs ik hem naar de puike bijdrage van Dr. A. Kluyver (*De Vries en Te Winkel*, in *Onze Eeuw*, 2[e] jaargang, 1902). De bewijsvoering van den geleerden opsteller van het Woordenboek is afdoende en wie ze leest, zal Dr. Kollewijn's drogredenen naar waarde leeren schatten.

Mogelijk zal men zonderling vinden dat ik op de feilen van een werk, dat ik anders van ganscher harte prijs, met eenige strengheid heb gedrukt. Maar juist omdat ik het werk zoo goed acht, zou ik het gaarne van het onkruid zuiveren, dat men er hier en daar aantreft en waardoor de waarde ervan natuurlijk wordt verminderd. Ik hoop dus dat Schrij-

ver zulks zal begrijpen en erin zal toestemmen zijn werk onder toezicht van den keurraad zorgvuldig te wieden.

Mits die voorwaarde, ben ik het met mijne achtbare mederechters eens om den uitgeloofden prijs aan proefschrift n^r 1 (*Arbeid adelt*) toe te kennen.

Mei 1902.

TWEE NIEUWE FRAGMENTEN

VAN DEN

SPIEGHEL HISTORIAEL.

Eenigen tijd geleden werd mij door den heer J. Colens, bewaarder van het Staatsarchief te Brugge, de ontdekking gemeld van twee groote perkamenten bladen die ik zoo dadelijk met genoegen herkende als twee nieuwe fragmenten van den grooten codex, die eenmaal den geheelen *Spieghel Historiael* moet bevat hebben.

Het eerste dier bladen, gemerkt als folio xvij, behoort tot de Eerste partie, het IIIe boek; het is 422 millimeter hoog bij 302 millimeter breed.

Het draagt :

recto,	1e kol.,	76 reg.,	waarvan	1	oversprong en 1 rubr.	
»	2e »	76	»	»	2	rubriek;
»	3e »	76	»	»	4	»
»	4e »	76	»	»	3	»
verso,	1e »	76	»	»	3	»
»	2e »	76	»	»	3	»
»	3e »	76	»	»	2	»
»	4e »	76	»	»	2	»

Op de rectozijde staan teekens, noch bijschriften.

Op de versozijde daarentegen vindt men :

a) bovenaan, tusschen kolom 2 en 3, de navolgende cijfering :

26.
57 ½
80
125
090
75
3.1.3.

b) tusschen kolom 3 en 4, van boven naar beneden gelezen, de woorden : « Lapscheure & som moerk[e] S. Pieters-dijck ».

c) op den uitersten boord, nevens kolom 4, het enkele woord : « Lapschuere ».

Onderaan, in margine, staat, behalve eene groote drukletter F, namelijk :

a) onder kolom 3 :

1. Lapschuere.
2. |
3. |
4. |
5. |
6. moerk[e].
7. Lapschuere.

b) onder kolom 4 : « Ommeloopere van S[te] pietiers dijcaege d. dat. 1652 ». Daaronder nog, van eene andere hand, eene halfuitgesleten handteekening.

Het andere blad, waar geene foliatie op gemerkt staat, behoort tot de Vierde partie en past tusschen de fragmenten door De Vries en Verwijs

medegedeeld uit het 7e en 8e boek; het is 416 millimeter hoog bij 318 millimeter breed.

Het draagt :

recto,	1e	kolom,	75	regels,	waarvan	2	rubriek;
»	2e	»	75	»	»	1	»
»	3e	»	75	»	»	2	»
»	4e	»	75	»	»	1	»
verso,	1e	»	75	»	»	2	»
»	2e	»	75	»	»	4	»
»	3e	»	75	»	»	geen een rubriek, maar 2 overspongen.	
»	4e	»	75	»	»	4	rubriek.

Op de rectozijde, in margine, staat, nevens de 4e kolom, het opgeplakte cijfertal 115 en daarnevens het, eveneens opgeplakte, cijfer 2. Dan komt het volgende in geschrift : « Nieuw Regre ende Maete « van alle de huussen ende erfuen binder stede ende « graefscip van gistel behe mij onderschreven frans « veerlant, k. 1690. »

Op de versozijde, in margine, staat, nevens de 1e kolom, van beneden naar boven geschreven : « Bewysen van Landen van pastorie van middel- « burch jn vlaenderen ghecopiet by anthe messiaen ». In margine, onder de 4e kolom, van boven naar onder geschreven : « bewesten der eede pastorie en andere landen. »

De herkomst der teruggevonden bladen wijst dus haarzelven uit, en het jongste der daarop geschreven jaartallen leert ons dat de groote codex voór of omstreeks 1652 uiteengereten was. De

omstandigheid dat de sedert 1860 ontdekte fragmenten meest alle uit boeken van wateringbesturen van noordwaarts Brugge voor den dag gehaald zijn, laat vermoeden dat de geheele codex ten dienste van éénen enkelen persoon — ontvanger of landmeter van onderscheidene zulker besturen — zal versneden geworden zijn tot het inbinden of samennaaien van leggers, rollen van omstelling en rekeningboeken.

De nieuwgevonden fragmenten zijn in eene zelfde hand geschreven; doch het stuk uit de vierde partie is wat losser behandeld. Zooals gemeenlijk in boeken van zekere uitgebreidheid waar te nemen is, kon de afschrijver zijn verlangen om gedaan te krijgen niet in zijn schrift verhelen.

In allebei de bladen staan de verzen op potloodlijnen, die ineens voor alle vier de kolommen getrokken werden, op evenwijdigen afstand in de beide marginen door speldeprikken afgeteekend, die op ongeveer 1 centimeter van den rand staan.

Hier volgen nu de rubrieken, die op beide blavoorkomen :

Folio .xvij., recto :

kol. 1. Noch vanden selven .xlij.
» 2. Van Breniuse ende vanden gallen .xliij.
» 3. Hoe Brenius Rome wan mitten gallen .xliiij.
» 3. Vanden capytole van Rome. || Ende vander gans .xlv.
» 4. Van Aristotiles ende van sijnre spraken .xlvi.
» 4. Noch vanden selven .xlvij.

Folio .xvij., verso :

kol. 1. Van plaghen te Rome .xlviij.
» 1. Vanden coninc Assuerus die || doden (sic) sinen sone Daris .xlix.

kol. 2. Van Codomanus hoe (hi) suverde Persen .l.
» 2-3. Van Ochus rike. Ende van || Demostenes. lj.
» 3. Van Demostenese noch .lij.
» 4. Van Ysydorius van Machedone .liij.
» 4. Van Demonstenes in Athenen. liiij.

Ongenummerd blad, recto :

kol. 1. Van Sinte Dominicus .lxv.
» 1. Van sinen goeden leven lxvi.
» 2. Van Sinte Fransiscus .lxvij.
» 3. Hoe Sinte Fransiscus sijn || Orde eerst maecte .lxviij.
» 4. Van dinghen die ghescieden .lxix.

Ongenummerd blad, verso :

kol. 1. Vanden coninc Philips ende ander || dinc .lxx.
» 2. Hoe onse liede voeren || Up die Albugensen. lxxi.
» 3. Van Sinte Dominicus || Enten keyser Otten. .lxxij.
» 4. Hoe die bulgerien worden ghestort .lxxiij.
» 4. Van meester Amelrics || Heresien .lxxiiij.

Wat den tekst van de Brugsche fragmenten betreft, die is bij plaatsen beter dan dien door de Vries en Verwijs uit onzuiverder bronnen vastgesteld; en, evenals in het fragment D'haese, door mij in 1889 uitgegeven, komen hier en daar, doch in klein getal, bedorven lezingen voor, en worden sommige onderstellingen der bewerkers goedgemaakt. De tekst van het tweede blad is in menig opzicht van geringe waarde. Voor 't overige vertoonen de twee bladen waarvan hier spraak is, al dezelfde grafische bijzonderheden als het evenvermelde blad van 1889.

K. DE FLOU.

TEKST.

Folio xvij, recto, 1e kolom:

. . . .

Onghetelt buten allen wane
Ende pine pensen ende arbeyt,
Ende sorghe sonder nuttelicheit:
Dat is die sake die ons doet,
Dat wi in ghene dinghe sijn vroet.
Maer inden tiden dat wi leven,
Willen wi dat vleysch begheven,
Ende niet een twint of herde clene
Hebben dan mit hem ghemene,
Ende wi altoes in ghere werf,
Sonder nauwe dat hem bederf,
Den sin mit hem laten ghesellen,
Dus moghen wi die sonden vellen

Tekst van DE VRIES en VERWIJS:

Ie Partie, IIIe Boek.

. . . .

Ongetelt buten allen wane
Pinen, peinsen ende aerbeit,
Ende sorghe sonder nuttelicheit:
Dat es die sake diet ons doet,
Dat wi in ghenen dingen sijn vroet.
Maer indien tiden dat wi leven,
Willen wi dat vleesch begheven,
Ende niet een twint of harde cleene
Hebben dan met hem ghemeene,
Ende wi altoos in gheere waerf,
Sonder nauwe dat hem bedaerf,
Den zin mettem laten gesellen,
Dus moghen wi die zonden vellen,

Ende der wijsheit ghenaken,
Die ons sal so soete smaken.

Noch vanden selven. xlij.

Echt spreect Plato dese woort :
Salich ware lant ende poort,
Tvolc ende al die werelt echt,
Waer si vanden wisen berecht,
Of wilden heren, als si dolen,
Hem trecken ter wiser scolen.
Diere spise entie groot,
Dats der dulre liede doot;
Want also men vissche vaet mit ase,
Also vaetmen dicke die dwase.
Oec spreecti : Wilde haer wijsheit toghen
Onsen sterveliken oghen

Enter wijsheit genaken,
Die ons sal so soete smaken.

Van hem selven noch. XLII.

Echt spreect Plato die wort :
Salich ware lant ende port,
Tfolc ende al die werelt echt,
Waren si vanden wisen berecht,
Oft wilden heren, alsi dolen,
Hem trecken ter wisere scolen.
Diere spise entie groot,
Dats der dulre lieder doot;
Want alsemen vissche vaet men ase   hs : Of men
Of met hinghene, so vaetmen dwase.   inghene.
Echt spreect hi : Wilde hare wijsheit togen
Onsen sterveliken ogen,

Al die werelt soutse minnen,
Ende hem pinen om haer te winnen.
Dat recht en mach niement wete(n),
Hine sie hoe trecht is ghespleten.
Wetenthede die haer versceet
Vanden rechte ende dat ontleet,
Dan salmen nomen ghene wijsheit,
Maer behendighe scalcheit.
Die moet die tallen tiden
Vechten wille ende striden,
Diene heeft daer coenheit meer no min,
Maer hets .i. dul, haestich sin.
Dats gherechtichede recht,
Die op darmoede niene vecht.
Dien onnoselen en doen gheen quaet,
Dats ene zeghe daer ere wt gaet.
Doghen dat is al die cracht,

Aldie werelt soudse minnen,
Ende hem pinen omme haer winnen.
Dat rechte ne mach niemen weten,
Hine zie oft onrecht si gespleten.
Wetenthede die haer versceet
Vanden rechte ende dat ontleet,
Dan sal men noemen gene wijsheit,
Maer bendichede der scalcheit.
Die moet oec, die tallen tiden
Vechten wille ende striden,
Diene hevet der coenheit meer no min,
Maer dats een dul, haestich zin.
Dats gherechtechede gherecht,
Die up daermoede niene vecht.
Den onnoselen doen geen quaet,
Dats eene zeghe daer ere uut gaet.
Dogen dats al die cracht,

Daer philosophie op acht.
Plato quam in Cisilen
Toten tyran in ere wilen,
Denyse, daer wi eer of spraken.
Diene wiste wat feesten maken,
Noch werdicheden in sijn ghedochte,
Hoe hine best ontfanghen mochte;
Maer mit menighen man versiert,
Mit scepen daer wel ghevisiert,
Ontfinc hine mit groter hovesschede.
Doch sach hi Plato daer te stede,
Als ons Heliciandus (sic) seghet,
Hoe Denijs om was leghet
Mit menigher ghewapender scare,
Die sijns lijfs namen ware.
Hi seide : « Wat hevestu misdaen,
Datter so vele bi di gaen,

Daer philosophie al up acht.
Plato die quam in Cycilen
Toten tyranne in eere wilen,
Denise, daer wi eerst af spraken.
Hine wiste wat feesten maken,
Noch werdicheit in sijn gedochte,
Hoe hine best onthalen mochte;
Maer met menegen man verchiert,
Met scepen dore wel ghevisiert,
Ontfinc hine met groter hoochede.
Doe sach Plato aldaer ter stede,
Alse ons Helynandus seghet,
Hoe Denijs was ommeleghet
Met meneger gewapijnder scare,
Die sijns lijfs namen ware.
Hi seide : « Wat hevestu mesdaen,
Dattere so vele bi di gaen,

Die dijns levens nemen ware? »
Ay! edele armoede onmare,
Hoe luttel die werelt ghevroet,
Hoe seker du sijs ende hoe goet!
Doch is openbare in scine,
Dat Architan van Tharentine
Was doe Plato levende was;
Want die ystorie ghewaget das,
Dat Plato te sire scolen ghinc,
Ende van hem leerde menige dinc.
Architan spreect in sijn bi spel,
Dat en gheen dinc so fel
Van naturen is ghegheven

Recto, 2e kolom :

Den mensche als weeldich leven;
Ende dit proeft hi hier bi,
Dat gheen dinc ghegeven en si

Die dijns levens nemen ware? »
Ay! edele aermoede ommare,
Hoe lettel die werelt gevroet,
Hoe seker du sijs ende hoe goet!
    Doch es openbare anschine,
Dat Architan van Tarantine   hs : Karantine.
Was doe Plato levende was;
Want dystorie gewaghet das,
Dat Plato te siere scolen ginc,
Ende van hem leerde menege dinc.
    Architan spreect in sijn bispel,
Dat enghene dinc so fel
Van naturen es ghegheven
Den mensche alse weeldich leven;
Ende dit proevet hi hier bi,
Dat ghene dinc gegeven en si

Der menscheit over meer no min
Dan die ziele, die hiet hi sin.
So seecht hi dat weeldichede
Den sin verdonkert ende sede (1),
Ende niet der zielen meest en deert
Dan alst vleysch heeft dat begheert.
Dese Architan was rike sere.
Nu haddi onder hem als here
Den ghenen di sijn goet bedreef,
Ende ieghen hem rekende ende screef;
So datter knapen een misdede,
Doe seide Architan daer ter stede :
« Waer ic niet gram, du souts becopen. »
Hi liet eer onghewroken lopen
Die misdaet, eer hi den knecht

Der mensceit over meer no min
Maer die ziele die hiet hi zin
So seghet hi dat weeldichede
Sin verdonkert ende zede,
Ende niet der zielen meer en dert
Dan alse tfleesch heeft dat begert.
Dese Archilan was rike sere.
Nu haddi onder hem alse here
Den ghenen, die sijn goet bedreef,
Ende jegen hem rekende ende screef;
So dat die knape eens mesdede,
Doe seide Architan daer ter stede :
« Waric niet gram, du souds becopen. »
Hi liet eer ongewroken lopen
Die mesdoet, dan hi den knecht

---

(1) Hier wordt alweder een vermoeden van De V. en V. goedgemaakt.

Yet verswaert hadde ieghen recht.
Hier keren wi ter ieesten dan
Ende laten Plato ende Architan. (1)

Van Breniuse ende vanden
Gallen. xliij.

In Assuerus .xvij^{ste} jaer
Quam te Rome scade ende vaer
Vanden Gallen, die doe quamen
Uter stat van Sans te samen;
Want .i. here, hiet Brenius,
Quam mit here aldus,
Mit Breniuse (2) sinen broeder,
Die beide waren van ere moeder,
Ende wonnen al tlant vanden Rine,
Daer si daden menige rivine. (3)

Iet verswaert hadde jegen recht.

Van Brennus ende vanden Gallen. XLIII.

In Assuerus XVII^{ste} jaer
Quam te Rome scade ende vaer
Vanden Gallen, die doe quamen
Uter stat van Sans te samen;
Want een haer here, hiet Brennus,
Die quam met eenen here aldus,
Met Bellinus sinen broeder,
Die beede waren van ere moeder,
Ende wonnen al tlant van den Rine,
Daer si doden menege pine.

---

(1) De verzen 79 en 80 waren De Vries en Verwijs niet bekend.
(2) Andere teksten dragen *Bellinus*.
(3) *Rivine;* in andere hss. *pine*.

Van danen voeren si in Ytale,
Daer sijt wonnen al te male,
So dat si quamen in Tuscane,
Daer si daden sware bane
Ene stat, daer si voren laghen.
Doe quamen ghinder in die daghen
Boden van Romen ghevaren,
Die also spraken inder ghebaren,
Als of si te payse spraken.
Mittien ghevielen so die saken
Datmen daer vacht .i. pongijs.
Die Gallen, die waren wijs,
Saghen daer, waer die Romeyne
Inden stride waren ghemeyne,
Ende oec mitter steden vochten.
Fellike si hen bedochten
Ende penseden : sochten dese vrede

Van danen voeren si in Ytale,
Daer sijt wonnen altemale,
So dat si quamen in Tuscane,
Daer si daden sware bane
Eere stat, daer si voren laghen.
Doe quamen ghinder indien daghen
Boden van Rome ghevaren,
Die also spraken ende gebaren,
Alse of si ten payse spraken.
Mettien ghevielen also die saken,
Dat men vocht daer een pongijs.
Die Gallen, die waren wijs,
Saghen daer, waer die Romeine
Indien stride waren ghemeine,
Ende oec metter stede vochten.
Fellike si hem bedochten
Ende peinsden, sochten dese vrede

Mit ons sonder dorperhede,
Sine vochten tonsen scanden
Aldus niet mitten vianden,
Si voeren henen hare vaerden
Ende nament in groter onwaerden (1)
Vander stat daer si voren laghen,
Ende hebben over .i. ghedraghen,
Dat sijt willen op hem wreken;
Want ist dat si die stede breken,
Die hoeft stede was int lant,
Dander gaen hem al in hant.
Als si dus op Romen quamen
Mit haren here al te samen,
Was een raets man in die poort,
Diemen Fabius nomen hoort,

Met ons sonder dorperhede,
Sine vochten tonsen scanden
Aldus dan niet mettien vianden,
Ende nament in grotere onwerden.
Si voeren henen haerre verden
Vander stat, daer si voren laghen,
Ende hebben over een gedragen,
Dat sijt willen up Rome wreken;
Want eist, dat si die stede breken,
Die hooftstede es int lant,
Dandere gaen hem alle in hant.
Alsi dus up Rome quamen
Met haren here altesamen,
Was een raetsman indie port,
Diemen Fabius noemen hort,

(1) Vs. 30-31 staan hier getransposeert.

Hi quam wt mit groter were
Te ghemoete mit sinen here,
Daer men eerlike vacht
An elke side mit groter cracht;
Maer dan mochte altoes niet dieden.
Fabius mit sinen lieden
Was daer ghevelt in corter tijt,
Recht alsmen ripe coren snijt;
Entie Gallen voeren dure,
Ghelijc alsmen velt die mure,
Daer men op die stene tert.

Recto, 3e kolom :

So swaer was die wijch ende so hert,
Men mochte altoes lichtelike
Niet vinden dat roemsche rike
Meer ridderscap ter stat altoes
Tot dien daghe oyt verloes.

Die quam ute met grotere were
Te gemoete met sinen here,
Daermen hertelike vacht
An beeden ziden met groter cracht;
Maer dat en mochte altoos niet dieden.
Fabius met sinen lieden
Was daer gevellet in corter tijt,
Rechts alsemen ripe coren snijt;
Entie Gallen voeren dure,
Ghelijc dat men vellet de mure,
Ende men up die stede tart.
So swaer was die wijck ende so hart,
Men mochte altoos niet lichtelike
Ghevinden, dat dat Roemsce rike
Meer ridderscap teere stat altoos
Tote dien daghe oint verloos.

Hoe Brenius Rome wan mitten Gallen .xliij.

Die Gallen voeren (1) in die stede;
Want si verwoest was so daer mede,
Dat die straten ydel waren,
Si mochten daer si wilden varen.
Si staken in die huse brant,
Ende maectent al assche te hant;
Die oude liede, die senature,
Dander poorters, die ghebure,
Sloten si in haren huse mit allen
Ende daden die huse op hen vallen :
Dus worden die Romeyne begraven
In hare asschen, mit hare haven.
Ic waenre cume. m. waren
Als vander Roemscher scaren;

Hoe Brennus Rome wan metten Gallen. XLIIII.

Die Gallen voeren in lie stede;
Want so verwoest was soere mede,
Dat die straten idele waren :
Si mochten daer si wilden varen.
Si staken indie husen brant,
Ende maectent asschen altehant;
Doude liede, die senature,
Dander porters, die ghebure,
Slougen si indie huse met allen,
Ende daden die huse up hem vallen :
Dus worden die Romeine begraven
In haren asschen, in haerre haven.
Ic waenre cume M waren
Als vander Roemscher scaren,

(1) hs : voeren.

Die in tcapitoel (1) tier stont
Vloen, dat opten berch stont,
Dat ghemuert was wel ende vaste;
Daer onthelden si hen voor die gaste.
Al daer besaten si die keytive,
Ende daden hem noot van haren live,
Hongher, vrese ende menighe coude.
Doch hadden si .m. ℔ van goude, (2)
Al wast dus ghevallen,
In dat lant vanden Gallen,
Nochtan was Rome van groter name.
Om dit ende om dese scame
Hadden achtinghe die Romeyne
Stat ende mure te vellen al reyne,
Ende te maken .i. ander stede
Elwaer, ende te heten mede.

Die int capitoel tier stont
Vloen dat uptien berch stont,
Ende ghemuurt was wel ende vaste;
Daer onthiltsi hem vordie gaste.
Aldaer besatense die keytive,
Ende daden hem anxt vanden live,
Honger, vreese, menech coude.
Doch hadden si M pont van goude....
Nochtan, al waest aldus gevallen,
In dat lant nochtan van Gallen
Was Rome van grotere name.
Omme dit ende om dese scame
Hadden achtinghe die Romeine
Stat ende mure te vellen al reine,
Ende te makene eene andere stede
Elswaer, ende so te heetene mede.

---

(1) hs: tropitoel.
(2) Hier, evenals bij De Vries en Verwijs, mankt de tekst.

Vanden capytole van Rome
Ende vander gans. xlv.

Ystorie van grote Bertaengen seghet,
Dat nu Enghelant te heten pleget,
Dat van Bertaengen den coninc Bellijn
Breniuse, den broeder sijn,
Uten lande verdreef mit allen.
Doe quam hi in tlant van Gallen,
In tlant dat Aloboega (1) hiet,
Datmen Borgoengen nu te heten pliet,
Tot Sans, ende behoede tlant.
Sint werden si van eenre hant
Brenius ende Bellijn,
Ende wonnen tlant neven den Rijn,

Vanden capytole van Rome ende vander gans. XLV.

Dystorie van ouden Bertaengen seget,
Dat nu Inglant te hetene pleget,
Dat van Bartaengen coninc Bellijn
Brennuse, den broeder sijn,
Uten lande verdreef met allen.
Doe quam hi int lant van Gallen,
Int lant dat Allobroga hiet,
Dat men Bourgoenyen nu heten pliet,
Tote Sans, ende behuwede tlant.
Sindent worden si van eere hant
Brennus ende Bellijn,
Ende wonnent al neven den Rijn,

(1) l. Allobroga.

Ende begaden, als ghi hoort,
Romen die vermaerde poort,
Ende hingher .xx. vanden besten
Op die merct buten der vesten,
Daer si voor tcapitoel laghen,
Daert die andere toe saghen.
Oec hebben si bi na bi nachte
Tcapitoel ghewonnen mit crachte,
En ware en (sic) gans allene;
Want die wachters sliepen ghemene,
Als die wachters waren moede,
Entie Gallen mit stouten moede
Waren comen biden tinnen,
Ende souden hebben ghevallen binnen;
Maer ene gans die heefse verroken,
Die riep ende heeft te broken
Der wachters slaep, die cume benamen,

Ende begaedden, alse ghi hort,
Rome die vermaerde port,
Ende hingere XX vanden besten
Uptie maerct buten der vesten,
Daer si voer tcapitoel laghen,
Ende daer dandere toesaghen.
Oec hadden si hem na bi nachte
Tcapitool afgewonnen met crachte,
Ne ware eene gans alleene;
Want die wachters sliepen gemeene,
Want die wachters waren moede,
Entie Gallen met stouten moede
Waren comen toten tinnen,
Ende souden hebben gevallen binnen;
Maer eene gans hevetse verroken,
Ende riep en hevet tebroken
Der wachters slaep, die cume benamen,

Dat dander niet in en quamen.
Om dese dinc maecten die Romeyne
Ene silverine gans ghemeyne,
Ende aenbedense op dien dach,
Als dat jaer ghetide lach,
Daer na over menich jaer.
Sinte Ambrosius, over waer,
Maecte hier of sint sijn spot,

Recto, 4ᵉ kolom :

Ende seide : « Rome ! Jupiter, dijn god,
« Mit ander dinen goden, sliep ;
« Die gans wiec wel ende riep :
« Dies maecstu sacrificie hare,
« Niet te Jupiters outare.
« Dine goden sijn beneden der gans !
« Want en waer si, die van Sans

Dnt dandere niet in en quamen.
Om dese dinc maecten die Romeine
Eene selverine gans ghemeine,
Ende anebedense updien dach,
Dat dat jaergetide lach,
Daer naer over menech jaer.
Sente Ambrosius, over waer,
Maecte hier af sint sijn spot,
Ende seide : « Rome ! Jupiter dijn god
Met anderen dinen goden sliep,
Die gans die wiec wel ende riep :
Dies maecstu sacrificie hare,
Niet te Jupiters outare.
Dine goden sijn beneden der gans !
Newaer dor hare, die van Sans

« Hadden die gode gheroeft :
« Hi is dom die an hen gheloeft ! »
Valerius seit dat die van binnen
Hem ontsaghen sere dat winnen,
Want hem die hongher dade noot,
Worpen si wt in saken (sic) broot.
Doe dit saghen die van Gallen,
Voeren si henen wech mit allen.
Hi seghet : het stont hem so onsiene,
Dat die repe an die egiene
Al verrot oec waren daer,
Entie vrouwen haer haer
Daer toe gaven te maken linen :
Dus so waren si in pinen.

Van Aristotiles ende van
Synre spraken. xlvi.
In Assuerus .xxxiij.ste jaer

Hadden dine gode gherovet :
Hijs domp die an hem gelovet ! »
Valerius seget : doe die van binnen
Hem ontsagen jegen afwinnen,
Want hem die honger dede noot,
Worpen si uut dor scalcheit broot.
Doe dit saghen die van Gallen,
Voeren si woch al met allen.
Hi seghet : het stont hem so onsiene,
Dat die reepe andie engiene
Al verrot oec waren daer,
Entie vrouwen hare haer
Daertoe gaven te maken linen :
Dus sere waren si in pinen.

Van Aristotiles ende sire sprake. XLVI.
In Assuerus XXXIIIste jaer

Was Aristotiles, weet vor waer,
xviij. jaer out, ende hi was
Platons iongher, als ict las.
Hi was vanden stercsten sinne,
Daer ic of te sprekene kinne.
Aristotiles die seghet :
Hi is dom die hem te prisen pleghet :
Dat ydele glorie die sere achtert,
Ende dulheit ist dat hem .i. lachter (sic).
Hi sprac, hine hadde pine en ghene
Van armoeden, dan allene
Dat hi den armen niene (1) mochte
Helpen, als hem zijns ghedochte. (2)
Dat betaemt den goeden man,
Dat hi gheen onrecht doen en can,

Was Aristotiles, wet vor waer,
XVIII jaer out, ende hi was
Platoens disciple, alsict las.
Hi was vanden staercsten zinne,
Daer ic af te sprekene kinne.
Aristotiles die seghet :
Hijs dom die hem te prisene pleget :
Dats ydele glorie die sere achtert,
Ende dulheit eist datten een lachtert.
Hi sprac, kine hadde pine enghene
Van aermoeden, dan alleene
Dan dat hi den aermen mochte
Helpen, alsem sijns verdochte.
Dat betaemt den goeden man,
Dat hi gheen onrecht doen en can,

---

(1) Hier wordt de onderstelling van De V. en V. goedgemaakt.

(2) Hs. : ghedachte.

Noch ghedoghen in sinen moet,
Datmen hem oec onrecht doet
Sijn is die lachter ende misprijs,
Die onrecht doet tenigher wijs
Enighen mensche onverdient.
Ware ons nature so vrient,
Dat wi saghen so clare
Alse linx doet, die openbare
Al door siet dat hem coemt bi,
Wie is dan, die so scone si
Van buten van hude ende van hare
Alsmen binnen saghe clare,
Hine ware (1) onlieflic ter cure?
Ons en maect scone niet nature
Maer die crancheit vanden oghen,

Noch ghedoghen in sinen moet,
Datmen hem groot onrecht doet.
Sijn es die lachter ente mesprijs,
Die onrecht doet in eneger wijs
Eenegen mensce onverdient.
Ware ons nature also vrient,
Dat wi sagen also clare
Alse linx doet, dat openbare
Al doresiet dat hem coemt bi,
Wie es dan, die so scone si,
Van buten an hude, an hare,
Alsemen binnen saghe al clare,
Ne maer ontlieflijc ter cure?
Ons maect scone niet de nature,
Maer die crancheit vanden ogen,

(1) Zelfde opmerking.

Die toorsien niet connen ghedoghen.
Dit sijn Aristotiles woort
Jeghen die minres, leert ende hoort :
Vrouwen minne, wil hi weten,
Doet alle redene vergheten.
Hets verwoetheit herde naer,
Ende ene dinc die herde swaer (1)
In die vroede herte staet.
Het beneemt sin ende raet.
Hoghe herten, sterken moet
Minne dickent vallen doet.
Van hoghen pensen ende van groten
Dat soese neder ghenoten,
Clagheden ende van heten sinne, (2)

Diet doresien niet conen gedogen.
Dit sijn Aristotiles wort
Jegen de minres, leert ende hort:
Vrouwen minne, wille hi weten,
Doet alre redene vergeten.
Hets verwoetheit harde naer,
Ende eene redene sere onmaer
Indie vroede herten staet.
Het beneemt zin ende raet.
Hoghe herte, sterken moet
Minne dicken vallen doet.
Van hoghen pensene ende van groten
Doet soese neder ghenoten.
Claghende ende van heeten zinne,

---

(1) Geheel nieuwe lezing.

(2) Hier ontbreken vier van de bij De V. en V. voorkomende versregels.

Mit onversader heter minne.
Wantrouwel sere utermaten,
Si doet den mensche hem selven haten :
Ende int ende minne van vrouwen
Keert in haetscap ende in rouwen.

Noch vanden selven. .xlvij.

Hi is blode die alle dinghe ontsiet,
Hi is coene die niene vliet ;

Verso, 1e kolom :

Ende alle ghenuechte ontfaet
Ende ghene weder staet.
Dats .i. onghestade man ;
Die alle ghenuechte scuwet dan,

Ende van dommen beghinne,
Die harde zinne entie fiere
Maect soe sachte ende goedertiere.
Oec doet soe bernen die zinne
Met onversadere heetere minne.
Wantrouwel sere utermaten,
Soe doet den mensche hem selven haten,
Ende int ende minne van vrouwen
Veert in haetscepe ende in rouwen.

Noch vanden selven. XLVII.

Hijs bloot die alle dinc ontsiet,
Hi es coene die niet en vliet;
Ertie alle genouchte ontfaet
Ende neghene wederstaet,
Dats een ongestade man;
Die alle genouchte scuwet dan,

Diene mach niet ghestaen daer inne;
Suverheit ende cracht van sinne
Verderven ende comen te scaden
Mit brekene ende mit overdaden:
Middelheit maket al goet.
Wi so dan sinen moet
Vanden lichame overtrecket so,
Dat hijs is int herte vro,
Die is emmer van reynen sinne;
Maer so wie die droeft daer inne,
Die is onghestade van herten;
Entie in pinen is ende in smerten,
Ende dan al dat nemet in goede,
Die is van enen sterken moede.
Cracht van sinne dats overwaer
Middelheit tusschen coenheit ende vaer.

Diene mach niet gestaen daer inne;
Suverheit ende cracht van zinne
Verderven ende comen ter scade
Met brekene ende met overdade:
Middelheit maket dan al goet.
Wie so danne sinen moet
Vanden lichame ontrecket so,
Dat hijs es int herte vro,
Die'es emmer van reinen zinne;
Maer so wie dat droevet daer inne,
Hi es ongestade van herten;
Entie in pinen es ende in smerten,
Ende dan al dat neemt in goede,
Die is van eenen staerken moede.
Cracht van zinne dats over waer
Middelheit tusscen coenheit ende vaer.

Hoefscheit (1) is een middel leven
Tusschen nemen ende gheven.
Behaghelheit hout middel hande
Tusschen ere ende scande.
Verwoetheit, alst is tijt ende stede,
Is ene edele domphede,
Alset coemt te groten sorghen,
Daer hem niement wt mach borghen.
Elke dinc is best in sire tijt:
In doude wijs (2) is groot delijt,
Want els en heeft si ghene doghet;
Reynicheit prijst men in die ioghet.
Die somwile sal dat beste kiesen,
Hi macher wel an verliesen.
Hets beter leren dan worden rike;

Hovescheit es in middel leven
Tusscen nemen ende gheven.
Behagelheit hout middelhande
Tusscen die eere entie scande.
Verwoetheit, alst es tijt ende stede,
Es eene edele domphede
Alset coemt ter groter sorghen,
Daer hem niemen uut can verborgen.
Elc dinc es best in sinen tijt:
In doude wijsheit es groot delijt,
Want els en hevet soe gene doghet;
Reinechreit prijstmen in de joghet.
Die somwile sal dat beste kiesen,
Hi magere wel ane verliesen.
Hets beter leren dan worden rike;

(1) hs: hoefscheis.
(2) Zie de aanmerking van De V. en V., I, blz. 132, nota.

Nochtan ist nutteliker sekerlike,
Die noot heeft, dat (hi) goet ghecrige,
Dan hi om leren prighe.
Dese blomen hebben wi versocht,
Ende uten latine in dietsche brocht
Wt Aristotiles boeken ;
Voort willen wi der ieesten roeken.

Van plaghen te Rome. xlviij.

Tien tiden ende in dien daghen
Quamen te Rome sware plaghen :
Ene siecheit, ene scarpe sucht,
Die den menighen dede sware vrucht,
Entie stont langhe swaer.
Man ende wijf ende kindre daer
Storven alle, groot ende clene,
Al die stat wel na ghemene.

Nochtan eist nutteliker sekerlike,
Die noot hevet, dat hi goet gecrige,
Dan hi omme leeren prighe.
Dese bloemen hebben wi besocht,
Ende uten Latine in Dietsche brocht
Ute Aristotiles bouken;
Vort willen wi der jeesten roeken.

Vander plaghe van Rome. XLVIII.

Tien tiden ende indien daghen
Quamen te Rome sware plaghen:
Eene siecheit ende scaerpe sucht,
Die menegen dede grote vrucht,
Entie stont langhe ende zwaer.
Man ende wijf ende kindere daer
Storven daer, groot ende clene,
Indie stat wel naer ghemeene.

,ij. jaer so stont dese dinc,
Ende wie so der doot ontghinc,
Wert so magher ende so cranc,
Ende ongheverwet gheluwe gemanc.
Doe die .ij. jaer waren leden
Ende terde quam, mids inder steden
Scoorde derde mids ontwee,
Dies menich hadde van vare wee.
Een ridder hiet Marcus Curtius,
Wapendem, alst was aldus.
Ende spranc midden in die scure :
Dit was een dulle aventure.

Vanden coninc Assuerus die Dode (1) *sinen sone Daris. xlix.*

Alse Assuerus in Persi
Coninc hadde gheweest vri

II jaer so stont dese dinc,
Ende so wie dat der doot ontginc,
Wart so magher ende so cranc,
So ongevaruwet ghelu gemanc.
Doe die II jaer waren leden
Ende terde quam, mids inder steden
Scuerde die erde mids ontwee,
Dies menich hadde van vare wee.
Een ridder, hiet Marchus Curius,
Wapende hem, alst was aldus,
Ende spranc midden indie scuere.
Dit was eene dulle aventuere.

Van coninc Assuerus, die doodde Dariuse sinen sone. XLIX.

Alse Assuerus in Perci
Coninc hadde gewesen vri

(1) hs.: doden.

.xl. jaer, doe sterf hi ghinder.
Hi hadde .C. ende .xv. kinder.
Sonen warent al ghemene;
.iij. waren wettich allene.
Daris die outste hiet,
Dien die vader, eer hi versciet,
Des lants crone draghen dede (1)
Al wast ieghen der Persen zede,
Die niement trike wilden gheven,

Verso, 2e kolom :

Eer die vader doot waer bleven.
Om dese ere vanden vader,
Setten hem die sonen alle gader,
Hoe hi den ouden corten tleven.
Mit hem heeft hijt daer toe bedreven

XL jaer, doe starf hi ghinder
Hi hadde C ende XV kinder:
Sonen warent alle beghene,
III waerre wettachtich alleene.
Darius die outste hiet,
Dien de vader, eer hi versciet,
Des lants crone draghen dede,
Al waest jeghen der Percen zede,
Die niemen trike ne wilde geven,
Eer die ander doot was bleven.
Omme die eere vanden vader,
Sette hem die zone algader,
Hoe hi den ouden gecorte sijn leven.
Metten hevet hi daertoe verdreven

---

(1) hs. : mede.

Sire broedere .l. mede,
Dien hi dat al sweren dede.
Die nijt quam al om .i. wijf.
Van (sic) Assuerus, doude keytijf,
Hadde sijns broeder wijf ontfaen
In huwelike, ende hadse mit hem gedaen,
Eene vrouwe, hiet Astacia.
Darius die stonter na,
Datse hem die vader wilde gheven
Mitten rike na sijn leven,
So dat hem sijn vader behiet.
Daer na en docht hem eerlic niet.
Want hire hem niet wilde ionnen,
Begaf hise inden tempel der sonnen :
Wat wive daer quam ter stede,
Bleef ewelic in suverhede.
Hier omme wildi den vader moorden.

Siere broederen L mede,
Dien hi al dat sweren dede.
Die nijt quam al omme een wijf;
Want Assuerus, doude keytijf,
Hadde sijns broeder wijf ontfaen
En huwelike, ende met hem gedaen,
Eene vrouwe hiet Astacia.
Darius die stont daer na,
Datse hem die vader wilde gheven
Metten rike naer sijn leven,
So datse hem die vader behiet.
Daer naer en docht hem eerlijc niet.
Want hire hem niet wilde jonnen,
Begaf hise iuden tempel der sonnen :
Wat wive so quam daer ter stede,
Bleef in euwelikere suverhede.
Hier omme wildi den vader morden.

Maer dat quam wt bi wroech woorden.
Hi entie sine worden ghevaen
Ende alle ontlive(t) ende verdaen (1).

Van Codomanus hoe (hi) suverde Persen. l.

Assuerus wert van rouwen daer
Siec, ende sterf cortelike daer naer.
Dat rike opten middelsten quam,
Amilacus, als ict vernam.
Die ontsach hem in sijn ghedochte,
Dat yement ieghen hem sweren mochte,
Ende sloech sine maghen doot ginder,
Princen, wiven ende kinder,

Dit quam uut bi wroegers worden.
Hi entie sone worden gevaen,
Ende alle ontlivet ende verdaen,
Ende hare wive entie kinder,
Beede meerre ende minder.

Hoe Codomanus suverde Persen. L.

Assuerus wart van rouwen daer
Siec, ende staerf cortelike daer naer.
Dat rike upten middelsten quam,
Amilacus, alsict vernam.
Die ontsach hem in sijn gedochte,
Dat iemene jegen hem zweren mochte,
Ende slouch sine mage doot ginder,
Princen, wive ende kinder,

(1) Hier ontbreken weer twee verzen.

Hine spaerde ionghe no (o)ude, (1)
Want hi niements ontfermen woude.
Doe trac hi te Susen waert,
Al te male mitter vaert,
Want het des riken hoeft was.
Hem dochte wel die waerheit das,
Dat rike weke al ghemene,
Haddi Susen die stat allene;
So dat die vanden lande
Staken te samen die hande,
Ende volchden mit here ane,
Ende maecten prince vanden vane
Enen, die Codomanus hiet,
Die node die dinc achter liet.
Dien wich hi ieghen hem nam,
Daer die dinc also vulquam.

Hine spaerde jonc noch oude,
Want hem niemens ontfaermen woude.
Doe trac hi te Susen waert,
Alse dat te winne metter vaert,
Want het des riken hovet was.
Hem dochte wel die waerheit das,
Dat trike weke al ghemeene,
Haddi Susen die stat alleene;
So dat die beste vandien lande
Staken te samen die hande,
Ende volgeden met here ane,
Ende maecten prince vanden vane
Eenen, die Codomanus hiet,
Die node die dinc achterliet.
Den wijch hi jeghen hem nam,
Daer die dinc also vulquam,

(1) hs.: no ude.

Dat hi ende sijn hulpe groot
Bleven inden wighe doot.
Codomanus wan den zeghe,
Ende bleef te weerder alle weghe.
In dat rike van Persi;
Want so nauwe waren si
Verdreven, en haddi ghedaen,
Si waren doot of ghevaen.
Hier om so gaf men hem die balgye
Vanden lande van Armenye;
Ende Ochus, die joncste vanden drien,
Die Assuerus hiet, was na dien
In Persen coninc ghemaect daer,
Ende wast .xxvi. jaer.
Sint dese Codomaen
Na Ochus (1) doot wert hi ontfaen

Dat hi ende sine hulpe groot
Bleven indien wighe doot.
Codomanus wan dien zeghe,
Ende bleefs te werdere alle weghe
Indat rike van Persi ;
Want so nauwe waren si
Verdreven, en hadde hi gedaen,
Si waren doot of ghevaen.
Hier omme gaf men hem die baelgie
Vanden lande van Aermenie;
Ende Ochus, die joncste vanden drien,
Die Assuerus hiet, was nadien
In Persen gemaect coninc daer,
Ende waest XXVI jaer.
Sindent dese Codomaen
Na Ochus doot wart ontfaen

---

(1) hs. othus.

Ter cron (sic) om die hoefschede,
Die hi den lande van Persen dede,
Ende was Daris ghenoemt.
Bi hem wert sint verdoemt
Di crone van Persen ende van Meden;
Want het wan mit moghentheden
Alexander op hem al,
Alsmen hier na horen sal.

Van Ochus rike Ende van

Verso, 3e kolom :

Demostenes .li.

Ochus (1), Assuerus sone,
Was coninc ende regneerde die gone
Naden vader .xxvi. jaer.

Ter cronen, omme die hovescede,
Die hi dien van Persen dede,
Ende was Darius ghenoemt.
Bi hem wart sijnt verdoemt
Die crone van Persen ende van Meden;
Want het wan met mogentheden
Alexander up hem al.
Alsemen hier naer tellen sal.

Van Ochus rike ende van Demostenes. LI.

Ochus, Assuerus joncste sone,
Wart coninc, ende regnerde de gone
Naden vader XXVI jaer.

---

(1) hs. othus.

In sinen tiden, weet men vor waar,
Was Demonstenes (sic), die so wale
Was gheraect in sine tale,
Wies proverbien ende wies wijsheden
Ic wille setten hier ter steden.
Alse Demostenes leerde rethorike,
Dats ene (1) conste die maket rike
Die wil wesen tale man,
Dochten aen hem selven dan,
Dat sijn luut te clene ware
Om te spreken openbare.
Pugierdi mit so groter pine
Die smette entie blame sine,
Dat niement en brochte voort,
Als hi wilde, sine woort.

In sinen tiden, wet voer waer,
Was Demostenes, die so wale
Was gheraect an sine tale,
Wies proverbien ende wijshede
Ic wille setten hier ter stede.
Alse Demostenes leerde rectorike
(Dats eene const, die maket rike
Die wille wesen taleman),
Dochtem in hem selven dan,
Dat sijn luut te cleene ware
Omme te sprekene openbare.
Doe purgeerdi met so groter pine
Die smetten entie blamen sine,
Dat niemen bet en brochte vort,
Alse hi wilde, sine wort :

---

(1) hs. en.

Sijn luut, dat clene was ende stille,
Maecti grof na sinen wille,
So datten lieden wel bequam.
Als hi die tale eerst spreken an nam,
Opten oever ghinc hi staen,
Daer die zee sere an ghinc slaen;
Daer ghinc hi roepen lude ende spreken,
Om sine clene stemme te breken.
Oec droech hi te menigher stonde
Vele kesele in sinen monde,
Om dat in sijn orbare
Die mont te ghereder ware.
Dits die wise Demonstenes (1),
Daer dit of bescreven es,
Dat Tays was in sinen daghen

Dat luut, dat clene was ende stille,
Maecti grof naer sinen wille,
So dat den lieden wel bequam.
Alse hi spreken eerst annam,
Uptien oevere ginc hi staen,
Daer die zee an ginc slaen;
Daer ghinc hi roepen lude ende spreken,
Ende sine cleene stemme breken.
Oec drouch hi in somegen stonde
Vele keselen in den monde,
Omme dat hem in sinen orbare
Die mont vele te gereeder ware.
Dits die wise Demostenes,
Daer dit af bescreven es,
Dat Thays was in sinen daghen,

(1) Herhaaldemaal komt de vorm *Demonstenes* voor.

Die scoenste daer men of ghewaghen
In boeken hoort, over ene
Wijf der werelde ghemene,
Die man ghedoghede om ghelt.
Dese Tays, alsmen telt,
Hadde haer vermeten des,
Dat si desen Demonstenes
Emmer te valle bringhen soude,
Opdat sijs haer pinen woude: (1)
So dat si quam, daer si den man
Brochte daer toe, dat hi began,
Op haer merken ende sien,
Ende si wert gheware in dien,
Datten begaven sine sinne.
Doe toochde si ghebaer der minne,

Die scoenste daermen af gewagen
In bouken hort, eene over eene
Wijf ter werelt gemeene,
Die man gedogede omme ghelt.
Dese Thays, daermen af telt,
Hadde hare vermeten des,
Dat soe desen Demostenes
Emmer te valle bringen soude,
Weder woudi of en woude;
So dat soe quam, daer soe den man
Brochte daertoe, dat hi beghan
Up hare merken ende zien,
Ende soe wart geware indien,
Dattene begaven die zinne.
Doe togede soe hem gebaer der minne,

---

(1) Opmerkelijke lezing.

Ende hi leide haer te voren
Sinen wille ghelijc den horen (1),
Ende began bidden ende claghen,
Hoe hi sinen wille mochten beiagen,
Ende vraechde haer wat si woude
Hebben dat sine ontfanghe soude;
Ende si was op tbedde ghegaen,
Ende als diene wel waende hebben gevaen.
Tays seide (2) .C. pont. (3)
Die cost noopten tier stont,
Dat hi te sire redene quam.
Thoeft sloech hi neder, .i. deel gram;
Doe sprac hi : « en wil gheen berouwen

Ende hi leide hare te voren
Sinen wille ghelijc den doren,
Ende began bidden ende claghen,
Hoe hi sinen wille mochte bejagen,
Ende vragede hare, wat soe hebben woude,
Updat soene ontfangen soude;
Ende soe was upt bedde gegaan,
Alse diene waent hebben gevaen.
Thays eeschte C pont.
Die cost noeptene tiere stont,
Dat hi te siere redenen quam.
Thovet slouch hi neder, een deel gram,
Doe sprac hi : « In wille entrouwen

---

(1) Blijkbaar misschreven voor *doren*.

(2) De vertaling gewaagt hier, evenmin als andere teksten, van Demostenes' vraag : Hoc quantum ?

(3) .C. pont is geen eigenlijke misslag : Mille denariis wordt hier door 100 pond vertaald, even als elders weleens .c. door « dusentich » overgezet werd.

« So te copen gheen vrouwen. » (1)
Dus sciet hi danen puer ende claer,
Ende verwan sijn vleysch ende haer.

Van Demonstencse noch .lij.

Twee manne waren in sinen tiden,
Die souden door Athenen liden,
Ende si gaven haer ghelt
Eenre deerne, diet helt,
Die al tgoet te bewaerne plach,
Datter inder herberghen lach.
Si seiden : « en ghevet niement allene
« Sonder ons beiden ghemene. »
« Gherne », sprac si, ende in dien

So diere copen gheen berouwen. »
Dus sciet hi danen pùur ende clare,
Ende verwan sijn vleesch ende hare.

Van Demostenes noch. LII.

Twee man waren in sinen tiden,
Die souden dor Athenen liden,
Ende si ghaven hare ghelt
Eere diernen die tgeent helt,
Die alt ghelt te bewaerne plach,
Dat daer indie herberge lach.
Si seiden : « Ne ghevet niemen alleene,
Sonder ons beeden ghemeene. »
— « Gherne, » sprac soe, ende indien

(1) Vgl. De V. en V'. tekst.

Ghinc elc om bederve sien

Verso, 4e kolom :

Van comanscepe, haer entare;
So dat deen besiect wert sware,
Ende dander ghesellle die ghinc lieghen,
Ende ghint joncwijf bedrieghen,
So dat hi haer of wan mit ghilen
Al ghint (1) ghelt daer ter wilen,
Ende droecht daer hijs seker was.
Sijn gheselle hier na ghenas,
Ende eyschede der ioncfrouwen daer of
Sijn deel ghelts ende haer belof;
So dat die deerne ghewan
Demonstenes tenen taelman,
Voor tgherechte, daer si stoet

Ginc elc om sine bederve sien
Van comanscepen harentare;
So dat deen wart besieket sware,
Ende dander ghesellle die ginc lieghen,
Ende gheent joncwijf bedrieghen,
So dat hi hare afwan met ghilen
Al geent ghelt ter selver wilen,
Ende droucht aldaer hijs seker was.
Sijn gheselle daer na genas,
Ende eeschte den joncwive daer of
Sijn deel ghelts ende haer belof;
So dat die dierne ghewan
Demostenes, den taleman,
Voer tgerechte, daer soe stoet

(1) hs. : Aghint.

Ende moeste andwoerden over tgoet;
Entie ghene eyschede die vorweerde
Van dien ghelde voort die weerde.
Demonstenes maecte openbare
Ende vraechde den wive oft also ware,
Ende si sprac : « te waren ia!
« Vrient, » sprac Demonstenes, « nu ga,
« Oftu wilt datmen di tghelt telle,
« So brinc hare dinen ghesellen;
« Want tioncwijf hiet (1) wel,
« Dat die dinc aldus ghevel :
« Dijn eyschen hevestu ghewonnen dan,
« Op dattu bringhes den andren man. »

Van Ysydorius (2) *van Machedone. .liij.*

Sinte Ysydorius die seghet,

Ende moeste anrwoorden vor dat goet,
Entie gheene eeschte antworde
Vandien ghelde, van worde te worde.
Demostenes vragede openbare
Den joncwive, oft also ware,
Ende soe sprac : « Te waren ja ! »
— « Vrient ! » sprac Demostenes, « nu gha,
Oftu wilt datmen tgelt di telle,
Ende brinc hare dinen geselle ;
Want dat joncwijf lijet wel,
Dat die dinc also ghevel :
Dinen eesch hevestu gewonnen dan,
Up dattu bringes den anderen man. »

Van Phillip van Machedone. LIII.

Sente Ysidorius die seghet,

(1) l. liet.
(2) l. Philips.

Die vele dinghen te seggen pleghet,
Dat Philips, die felle man,
Die den groten Alexander wan,
Beleghen hadde eens Athenen. . . .
Men begonde vraghen den ghenen,
Wat hi wilde van haren goede. . .
Hi seide : men gheve hem die vroede,
Hine wilde els niet dat daer es.
Doe begonde Demonstenes . . .
Ene favele, daer hi mede ontriet,
Datmen dies en dede niet,
Ende seide : « die wolven entie her(den)
Eens .i. ghedinghe begherd(en),
Dat si ghevriende werden souden.
Die wolven seiden dat si wouden
Hebben te ghesellen (1) die honde,

Die vele dings te telne pleget,
Dat Phillip, die felle man,
Die den groten Alexandere wan,
Beleghen hadde eens Athenen.
Men begonde vraghen sijn meenen,
Wat hi wilde van haren goede.
Hi seide: men gave hem die vroede
Hi wilde els niet datter es.
Doe antwordde Demostenes
Eene favele, daer hi mede ontriet,
Datmen des en dade niet,
Ende seide: « Die wulve entie herden
Eens gedinghe wilen gherden,
Dat si gevriende werden souden.
Die wulven seiden, dat si wouden
Hebben te ghiselen die honde,

(1) l. ghiselen.

Anders en wilsi in ghere stonde
Pays maken, no gheven vrede;
Ende deden scade ende sware onzede
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .(1)
Dus salt varen, sprac die vroede,
Gheeft men Philippe onse hoede. »

Anders wilden si in ghere stonde
Pays geven, noch maken vrede;
Want vander honde pijnlichede
Quam dorloghe altemale.
Den herden docht gevoughe tale
Dese dinc, ende gaven hem de honde,
Diese wachten talre stonde,
Entie hare scaep verwerden.
Doe quamen die wulven ende verterden
Die beesten zonder eenege were
Ende daden scade ende grote dere.
« Dus saelt varen, » sprac die vroede,
« Gheeft men Phillipe onse hoede. »

---

(1) In het nieuwgevonden fragment werden de negen verzen, die bij de De V. en V. voorkomen overgeslagen, en geeft vers 20 eene geheel afwijkende lezing.

Dus moeste Philippe sceden dane
Sonder ghisel ęnich tontfane.
Demonstenes vraechde tier stonde
Enen, die favele vinden conde,
Hoe groot ware sijn meeste miede
Van ere favele voor die liede.
Hi andwoerde : « wel .i. pont. »
Demonstenes andwoerde tier stont :
« Ic hebbe meer ontfaen van goude,
Op dat ic swighen woude. »
Dus scadelic, alst comt te spronghe,
Is vanden tael man die tonghe :
Daer en is gheen trouwe an te ghere stonden,
So (1) ne si mit silver ghebonden;
Men moet vanden advocaet

Dus mǫeste Phillip sceden dane
Sonder ghisel ghenen tontfane.
Demostenes vragede teenen stonde
Eenen, die fave'en vinden conde,
Hoe groot ware sine meeste miede
Van eere favelen onder die liede.
Dander seide : « Wel een pont. »
Demostenes antworde tier stont :
« Ic hebbe meer ontfaen van goude,
Up dat dat ic surighen soude ».
Dus scadelijc, alst coemt ten spronge,
Es vanden taelman die tonge :
Daer nes geen trouwe an in gere stonden,
Sine si met selvere gebonden ;
Men moet vanden advocaet

(1) l. Soe.

Swighen copen, of het wort quaet.

Van Demonstenes in Athenen .liiij.

Eens quam also die aventure,
Dat tAthenen die senature
Jeghen Philippe van Machedone,
Die vol was van menigher hone,
Eens voorspraken hadden noot,
Also datmen daer onboot
Demonstenese, die hem siec maecte
Ende ghinc te bedde also naecte,
So datmen boden om hem sende,
Ende andwoerde dus int ende:
. . . .

Tswigen copen, of het wert quaet.

Van Demostenes ende Echines. LIIII.

Eens quam also die aventure,
Dat te Athenen die senature
Jegen Phillippe van Macedone,
Die vul was meneghere hone,
Eens voerspraken hadden noot,
Also dat men daer ontboot
Demostenese, die hem ziec maect,
Ende ginc te bedde al naect,
So datmen boden om hem sende.
Demostenes antwordde int ende:
. . . .

Tweede blad, recto, 1e kolom :

(Vierde Partie, te plaatsen tusschen het VIIe en het VIIIe boek.)

. . . .
Van den paus Innocent,
.xij. abden van ordine gereet,
Die men cesteaus nu heet,
Mit enen legate van Rome;
Ende elc predicte ende (1) gome
Van Albigensen in dat lant
Ende bringhen ter kerstine hant,
Dat si daden so datter bisscoppe mede
Ende pape ende clerke ter stede
Worden gheset ende daer ontfaen.
Sinte (2) Dominicus, sonder waen,
Was in dat lant oec bekent
Ende van daer an prediken sent,
Als ghi hier na wel sult verstaen,
Hoe hi began die doghet saen.

Van Sinte (3) *Dominicus .lxv.*

Sinte Dominicus, als wijt horen,
Was wt Hyspanien geboren,
Ute enen dorpe heet Calaroga.

(1) l : nam gome.
(2) hs : S'.
(3) hs : S'.

Een sijn petrijn oec daerna,
Diene hief uter vonten daer,
Doe hi ionc was, droemde haer
Dat hi een sterre hadde vor thooft
Die claerre sceen, des gelooft,
So dat haer dochte dat al tlant
Daer of verlichte alte hant.
Doe hi was een luttel out,
Ter scolen setti sijn gewout
Ende leerde so wel ende neernstelike,
Dat hi wort van sinne so rike,
Van alre sciensien, van alre aert,
Ende van doechden so vermaert,
Dat sijns ghelijc niene was.
Dese mare liep doe na das
In Hyspanien harde groot
Van sire doghet die hi doet;
Want sine boeke vercochti mede
Ende gafse te menigher stede.
Menighen groten riken man
Bekeerdi namaels, ende wort dan
Sijn geselle in armoeden groot (1).
In vasten, in beden, in odmoet,
Was hi altoos, nacht ende dach.
Doe van Oxomensen (sic) sach
Sijn goede leven, vercoos hine daer

(1) In het hs. zijn deze twee verzen, behalve het laatste woord, bijna uitgewischt.

Ende maecten canonic regulaer,
Daer hi onder die canoniken saen
Groten name heeft ontfaen.
Een boec haddi, daer hi in las
Wat der herten zuverheit was
Ende van godliken leven mede;
Ende als hi dan begonste gerede
Te pensen om al dese saken
Ende sijn herte niet conde volmaken
Al sijn ghepens in godlicheden (1),
Hier om heefti dickent leden
Grote pine, want hijt al
Wilde begripen, groot ende smal,
In sijn herte die gracie Ons Heren;
Ende dat hem dies yet soude ontkeren,
Was sere ieghen sinen wille.
Selden lach hi erghent stille,
Hine bede altoos mitten monde;
Ende als hi was teniger stonde,
Daert hem yet wort benomen,
So wildijt mitter herten volcomen.

Van sinen goeden leven .lxvi.

Van Castele coninc Adelfonsus
Bat Dicatuse, den biscop, aldus
Dat hi voer tot Marchyas
Mit sinen zone ende provede das

(1) hs : godlichede.

Of hi een huwelijc na tgone
Tusschen sire dochter ende sinen zone
Mochte gemaken; ende dit dede
Die bisscop, ende nam aldaer ter stede

2° blad, recto, 2° kolom :

Mit hem Dominicus nu saen.
Ende doe si quamen, sonder waen,
Tot Tholusen in die stat,
Daer si snachts lagen na dat.
Haer wert was een quaet man,
Een ketter, een ongelovich tyran,
Ende Sinte (1) Dominicus ghinc hem ane
Ende dedem van den gelove te verstane
Ende predicten ende seide menich wort,
Dat die ghene wort becort
Van sire quaetheit ende quamer af
Ende Gode ene goede ziele gaf.
Oec, doe hi in Abuensen ghinc,
Ende predicte, gesciede dese dinc,
Daer hi om tghelove dicke aldaer
Moeste disputieren vorwaer
Jegen ketters, iegen buggerien,
Jegen baeliuwe, onreyne quadien,
Ende ieghen meesters ende iegen ioden,
Ende ieghen alle onreyne roden
Die iegen Gods gebode daden;

---

(1) hs : S'.

Daer ieghen was hi vroe ende spade,
So dat si daer na worden te rade,
Dese onwettich entie quade,
Ende visierden dat si vorwaer
Hare wet wilden bringen aldaer
In een boec al bescreven,
Ende hi soude bringhen daer neven
Sijn boec, dat bi selve screef,
Ende daer hi grote bliscap in dreef,
Ende men soude maken .j. vier
Entie boeken leggen hier
Int vier, ende dan dat daer verbrant
Sine wet wert of gescant.
Dit wert gedaen na dese tale,
Ende haer boec verbrande altemale,
Ende Dominicus bleef ongescent.
Noch wert dit gedaen sent
Ende tboec spranc daer uten viere
Ende . . . . . daer na sciere (1)
So quam dat boec ongescant
Uten viere onverbrant.
Om dit ende om ander dingen,
Die hem gescieden sonderlingen.
So bekeerdi vele liede,
Die quamen te Gods meysniede.

Van Sinte Fransiscus. lxvij.

In desen tiden was Sinte (2) Fransiscus,

(1) Het hier ontbrekende woord is in het hs. niet meer te lezen.
(2) Hs.: S'.

Daer wi oec of lesen dus,
Dat hi eerst werf fondeerde gereet
Der minder broeder, God weet.
In sijnre ioncheit was hi goet
Ende in sine oude wies hem die moet
So sere in dogeden, dat hem die man
Niet te sere geprisen en can.
Sijn vader was rike sere van goede,
Ende was hem sere iegen den moede,
Dat hem die zone dus bekeerde
Gode te dienen; ende dat hi leerde,
Dat was den vader oec verholen;
Ende dat hi ghinc ter scolen
En wist die vader niet en (sic) twint.
Namaels so gesciede oec sint
Datten die vader vinc daer naer
Om tleven dat hi lede daer
Ende sloten in een kerker saen,
Daer en die moeder wt heeft gedaen,
Dies die vader erre was,
Ende versprac die moeder om das
Al dat hi genemen conde
Gaf hi doer Gode op die stonde.
Sijns selfs cleder gaf hi mede
Den lieden te decken hare lede;
In alle manieren waer hi can
Stont hi den armen bi vort an.

2e blad, recto, 3e kolom :

Mit enen roc ende bervoet mede,
Ghinc hi van stede te stede.
Ter lasarien is hi oec gegaen
Ende daer hare voete dwaen
Ende diende hem odmoedelike;
Daer na hordi als dier gelike
Die misse singhen tere stont
Daer hem die ewangelie wert cont
Dat ons heren iongeren ghingen
Ende niet mede en souden bringen
Daer hise prediken sende ter stat,
Gout no silver gaf na dat,
No sac no roede, no oec broot
Souden si draghen te gere noot;
No oec twe (1) rocke, no oec scoen
Souden si oec an doen.
Dus nam hi an enen roc
Ende warp wech roede ende stoc;
Ende doe hi dus dit al verstoet
Was hi blide in sinen moet
Ende seide : dit beghere ic allene.
Mit al sire herten ende na tghene
Dedi van hem roc ende scoen,
Ende wilde oec also doen,
Ende gorde hem mit enen zele boven.
Ende om dat hi hoorde Onsen Here loven

---

(1) hs : Noec twe.

Sinen iongers ende seggen mede:
« God gheve u sinen vrede, »
So plach hijt selve altoos vort an.
Daer hi predicte sprac hi dan,
Int eerste : « vrede si onder u; gehort! »
Ende dan sprac hi sijn sermoen vort.

Hoe Sinte Fransiscus sijn
Orde eerst maccte. lxvij.

Om sine goede exempelen saen,
Dier hi vele nu heeft gedaen,
So volchden hem vele liede;
Ende som lieten si alle miede.
Ende hebben sijn abijt ontfaen
Ende volchden hem na sonder waen
So . . . hi doe ge . . . (1)
Die sine voetstappen volgeden na.
Op enen dach sat hi onder hen,
Ende hem quam daer in sinen sen
Dat hi Gode dancte das
Van al dat hem gegeven was;
Daer na pensedi weder saen
Dat hi luttel hadde gedaen
Voer (1) Gode, ende sinen tijt oec mede
Niet wel en heeft besteet gerede;
Ende hier om wort hi bevende daer;
Ende hier om, op die ure daer naer,

(1) In 't hs. uitgewischt.
(2) hs : Doer.

Wort hi op gevort ter tide
Daer hi in wort so sere blide,
Dat hi in hem selven gebrac.
Hier na hi tsinen gesellen sprac :
« Wi moeten ons sceiden hier nu
« Ende in andren lande, segic u,
« Prediken elc sonderlinghe. »
Ende aldus scieden die dinghe.
Ende doe si daer hadden gewesen
Een stic van henen, doe bat na desen
Fransiscus Onsen Here saen;
Want hem langde sonder waen
Na sinen gesellen, dat segic u,
Dat hise mochte vergadren nu.
Ende Onse Here dede na dat,
Dat si vergaderden op een stat
Daer elc andren vertelde saen
Wat God doer hem heeft gedaen.
Daer na schreef hi enen boec,
Daer hi om dede ondersoec
Dat hi ene ordine soude maken
Na sijn leven, na sine saken,
Ende doe haddi .xi. gesellen.

2e blad, recto, 4e kolom :

Ende dit woudi den paeus gaen tellen.
Met .ij. gesellen is hi comen
Totten paeus der stat van Romen
Om hare regele te doene confirmeren.
Innocencius ontfincken mit eren,

Die doe paus was, God weet,
Ende confirmeerde sijn regele ghereet
Ende orlofde hem daer na zaen
Dat si prediken souden gaen.
Met bliscapene is hi danen (1) gekeert
Ende hevet tfolc onder wegen geleert.
Ende dit hadde grote wonderlichede,
In steden ende in dorpen (2) mede,
Gheleerden lieden, want si niet
En wisten dat hi ter scholen ghinc yet.
Daer om wonders hem ter mere,
Dat hi van Gode sprac diepe sere.
.iij. ordine maecti, segic u.
In dene bleef hi selve nu;
Dander was van goeden vrouwen,
Die sine ordine oec ane scouwen;
Terde was van diere manieren, (3)
Dat die ander ordine hantieren.

Van dinghen die ghescieden. lxix.

Doe men screef m. cc. mede
Ende .vij., wel gherede,
Doe voer Philips van Vrancrike
In Aquitaengen des gelike
Ende struwerde die lande daer,
Ende nam op oec daer naer

(1) hs. dane.
(2) hs. dorpe.
(3) hs. maniere.

Dorpe, castele ende porten mede.
Oec wert gesent van Rome der stede
Een legaet, die (1) den coninc
Dat hi verstorde weder die dinc,
Die hi daer voren hadde gedaen
An papen, an bisscopen sonder waen,
Ende hise weder ontfinge daer . . . . (2)
Die bi hem verdreven waren.
Ende zwaerlike sijn doe comen
Ende hise weder heeft genomen
In sinte Nyclaeus . . . . .
So waren grote . . . . . (2)
Ende daer na viel een reghen groot,
Die scade dede sonder genoot,
Ende blixme wort daer mede gesien,
Die menigen vervaerde van dien.
So worden huse verbrant vele
Ende grote gestichte ende castele.
Int selve iaer Satellia die stede
Wort verwonnen nu gerede
Van den heydene, mit pinen groot,
Daer der onser vele bleef doot.
Int ander iaer een pales grave,
Daer men aldus scrivet ave,
Dat hare sprake hiet Landegrana, (3)
Philippe die keyser dode hier na,

(1) Aldus in 't hs.
(2) In 't hs. uitgewischt.
(3) hs : landeg'na.

Wies wijfs dochter was
Des keysers van Grieken, die na das
Van rouwen starf, doe sijt wiste.
Doe quam Otte daer na mit liste
Des hertogen zone van Sassen
Ende wilde hem te keyser passen.
Over mits Innocente gereet
Die paus, die hem te helpere steet,
Peter van den niewen castele,
Monic ende legaet in enen dele,
Wort van den paus gesent saen
Tot den grave van Tholusaen,
Dat hine verbanne; mar (sic) di grave
Gheboot genoech te doene daer ave.
Nochtan en haddijs ghenen wille,
Maer wilden doen doden al stille.
Ende doe die legaet sciet van daer,
Twe sgraven knapen volgeden naer
Ende laghen snachts daer hi lach;

2e blad, verso, 1e kolom :

Ende smorghens alst was dach,
Voer Peter wech, die knapen mede,
Ende daer hi scepen soude gerede,
Stacken deen mit enen spere
In sijn side mit groten ghere,
So dat hi daer of bleef doot saen.
Doe dedi dit woort verstaen,
Eer hi starf : « die di gesent
« Hier hevet ende mi gescent,

« Hi hevet di vergeven al,
« Ende ic vergheeft groot ende smal. »
Die bisscop va Parijs
Starf oec in deser wijs,
Ende Peter van Tors, die tresorier,
Wort nu bisscop gemaect hier.

Van den coninc Philips ende ander Dinc. lxx.

Int selve iaer sende Inocencius
Die paus den legaet Gaulus
Ende enen cardenael mede,
Die was van harder groter zede,
Tot Philippe van Vrancrike,
Ende an alle sine princen gelike,
Ende onboot hem ende heet met
Dat si vergaderden al ongelet
Aldat here dat si mochten
Ende dat tenen hope brochten
Op Thollusen ende Albugensen mede,
Ende verbone oec die stede,
Ende al tlant dat leget daer,
Struwere ende versla daer naer
Alle die ketters entie ongelove,
Of sine bekeren int ghelove.
Ende eist dat yement inden stride
Of onderlinge bander side
Van uwen lieden blivet doot
In enighen sticken, in enigen noot,
Die obsalvieric van allen sonden,

Ende maken quite also (1) tier stonden,
Als of hi thant geboren ware,
Op dat hi sine biechte spreke dare.
Willam van Ripen, ende oec met
Die maerscailc, die waren geset
Te behoeden Pontoyse tlant.
Si hebben nu den coninc gescant (sic)
.xl. ridders, die si nu saen
Voer Pontoyse (2) hebben gevaen.
Int ander iaer Mellua vorwaer,
Een edel man ende getrouwe openbaer,
Onboot Philips van Vrancrike,
Dat waerlijc een casteel rike
Die Engelsce hadden in hant,
Dat leghet in Clene Bartaengen lant.
Philips die coninc die wort erre
Ende vergaderde volc bi ende verre
Ende voer daer ut harde saen
Ende heeft die engelsce al ondaen
Enten casteel gewonnen weder,
Ende gaven daer in ghichten zeder
Willam den ridder, sonder waen,
Die hem die dingen dede verstaen.
Doe die coninc soude weder keren
Quamen iegen hem die heren,
Bisscoppen, prelaten ende ridders mede,

(1) hs : alse.
(2) hs : ponsoyse.

Ende baden den coninc op die stede
Dat hise ontfinge, sine wouden niet,
Nemmermere, doen iegen hem yet;
Ende al dat si hadden misdaen
Wilden si nu betren saen.
Dus scoude die coninc al quite daer
Ende liet hem thare gebruken daer naer.
Ende om dit, so senden si also nu
Totten paus, dat segic u,
Om tlant entie baroene
Alle uten banne te doene.

2e blad, verso, 2e kolom :

Int selve iaer Jan van bleven, (sic)
Die grave, is te coninge verheven
Te Jherusalem in die stede,
Ende zijn wijf gravent mede (?).

Hoe onse liede voeren
Op die Albugensen. lxxi.

Nu in dit selve iaer
So cruusten si hem al openbaer
Die Fransoyse mit groten scaren,
Ende sijn op die Albugensen gevaren;
Entie grave van Tholouse
Was haer leder van alre noyse,
Entie paeus mit enen legate
Obsalvieretse van allen state.
Dus voeren si in ghenen lande
Ende wonnen ene stat te hande
Die Biterren is genant.

Onder mit zwerden ende verbrant
Blever doot in die stat
.xvij.^m, ende na dat
Beleiden si Carthosona.
Maer Rogier maecte daer na
Paeys ieghen donse, Godweet,
Dat si wech ghingen gereet.
Sonder enighe dinc, die si
Dragen souden, ghingen si vri.
Symon van Montfort mede
Helt oec getrouwichede
Ende voldede al sijn belof
Daer men bezwoer daer of.
Doe die Abulgensen (1) vernamen
Dat die Fransoyse in 't lant quamen
Bespieden si waer si mochten
Hoe si donse te scanden brochten.
Enen abt van der ordinen
Van Cestiaus si sere pinen
Met sinen moniken, want sise doot
Daer na sloegen, clene ende groot.
Een Gheraerd van Pippio
Ende (sic) gelovede enen pape so
Met -vi- ridders ende -l- knechte
Te gheleden wel gerechte
Totten onsen sonder scade;
Maer hi pensede anders in sinen rade,

(1) Aldus in 't hs.

Ende deetse eten, des ghelooft.
Daer heeft hise alle berooft
Ende in enen kerker gedaen
Ende wildse daer doen lochen saen
Onser vrouwen van hemelrike.
Men stacker vier onder dies gelike
Ende wilse verbernen altemale.
iij. daghe stoectmense also wale,
Nochtan en waren si verbernt niet,
Pape no knechte, no verdriet
En hadden si. Doe namen si wt
Twe ridders overluut
Ende wildense of doen gaen hare wet.
Doe mense hierin onbesmet
Vant ende niet en wilden vertien
Hare wet, om gheen castien,
Doe nam hi sinen dume saen
Ende stac hem doghen wt, sonder waen,
Ende sneet hem of beide die oren,
Ende hoer voerste lippen voren,
Daer die een staphans of starf.
Die grave van Susensen oec bedarf
Der onser vele mit sinen zone,
Want hise vrede sere na tgone.

Van Sinte Dominicus
Enten keyser Otten. lxxij.

Int selve iaer van Sinte (1) Dominicus

---

(1) hs: S'.

Was wt gesent om prediken dus
In Hyspanien in vele stede
Dongelovie (sic) liede senden mede
Ketters ende ander quadien,

2e blad, verso, 3e kolom :

Die hi gherne soude castien,
Als hi oec dede in sijnre tijt.
Menigen zwaren groten strijt
Haddi mit woorden iegen die quade,
Eer hi se brochte ter Gods genade.
Si worpen met modder hem na
Ende spoegen claetsten, als ict versta,
In sijn aensicht, te meniger ure,
Ende spraken an mit worden sture;
Maer hier om en liet hijs niet,
No om pine, no om verdriet,
Hine predicte Gods wort altenen :
Men mochten daer of niet verenen (1).
Dus predicti wel -x- iaer
Ende brochte tlant te punte daer
Mit (2) vasten, mit bedinge mede,
Mit sonderlinge leven dat hi dede,
Ende daer die lieden op sagen sere :
Hier mede brochtise tonsen Here.
Int selve iaer Innocencius

(1) Verenen : benauwd, verlegen maken.
(2) hs : M3.

Die paus dede comen aldus
Otten des hertogen zone
Van Zassen; maer ieghen tgone
Was die coninc van Vrancrike:
Die paeus dede doe sekerlike
Den keyser zweren, dat hi soude
Sinte Peters patrimonie mit gewoude
Bescermen, die Vrederic te voren
Dicke hadde helpen storen.
Na dit gesproken quam hi nochtan
Te Rome waert, mit menigen man,
Om ene scout die van rechte
Die van Rome hem verplechte.
Die Duutsce entie Romeyne aldoe
Worden in twivel om dit also,
So dat der duutsce bleven vele doot.
Daer na die keyser den
Romeynen ontboot
Dat hi -m- ende -c- papen mede
Verloos aldaer vor die stede,
Sonder liede die si verslogen daer.
Om dit soudi doen daer naer,
Waer hi mochte, scade groot.
Mettien voer hi mit sire conroot
Int lant al omme ende struwerde dat
Ende rovede dorpe, castele ende stat,
Ende nam Sinte Peters rente met,
Die hem int lant was geset.
Daer na voer hi te Poelgen waert
Ende struwerde daer ter vaert,

Ende wan daer op vele castele
Die Sinte Peter hadde te dele;
Ende dat men van hem hilt int lant
Heefti an hem gesaect thant
Doe hi dit dus niet laten woude,
Doe verbanden also houde
Die paus; mar dit en diede niet:
Hi dede der kerken te mere verdriet,
Ende weder stont ende rovede mede
Die pilgrine die te Romen der stede
Gaen wilden, wast nacht, wast dach.
Doe die paus dit gesach,
Verbien die paus al gemene
Diene keyser hieten na tghene,
Oft mit hem waren nu.
Om dit gebod, dat segic u,
So sciet van hem Landogranus
Van Doringen ende van Magintius
Die biscop ende van Triere mede,
Oec die bisscop van der stede
Entie hertoghe van Oostrike,
Entie coninc van Beem dier gelike,
Ende vele andre, also wel leke
Als clercke,
Lieten daer in desen gewerke.

2ᵉ blad, verso, 4ᵉ kolom :

Hoe die bulgerien worden
Ghestort. lxxiij.

Doe men screef ons heren iaer
M·CC.X· vor waer,

So wonnen onse liede Minebyan,
Daer in oec menighen man.
Ende alle die wilden ave staen
Haers ongelove set men zaen
Quite ende vri ende ongescent.
Nochtan vant men daer na sent
C. ende -lxxx- die hem lieten
Verbernen eer sijs wilden genieten
Dat si hare quaetheit of ghingen.
Doe togen si na desen dingen
Voer Terewijc enen casteel,
Daer scoot een starc quareel
Mit enen armborst so groot,
Dat was boven maten groot,
Ende geraecte der onser een
Op sine borst, dat op enen steen
Moeste die ghene averecht vallen
Ende gaf enen val ogesiens hem allen
So vreselijc ende so groot,
Dat sere donrede ende verscoot.
Nochtan die gene op stont
Ongequetst, onghewont;
No gat no score en haddi mede
In sijn cleet te ghere stede.
Doe sire lange hadden gelegen
Wort dat casteel op gedreghen
Ende som vloen si snachts daer wt.
Maer die eer si voeren overluut
Sloeghen donse al over doot
Een Geraerd, een bugger groot.

-iij- papen ende -l- kerstine
Dedi mit viere grote pine
-iij- daghe dede hise bernen gereet.
Nochtan daer na, God weet,
So worden si na die stonden
Van den viere ongebernt vonden.

Van meester Amelrics
Heresien. lxxiiij.

In desen tiden was Amelrijc
Een groot clerc, maer sekerlijc
Int gelove was hi clene;
Want hi wil seggen gemene,
Dat elkerlijc soude geloven
Dat hi Gods let van hier boven
Selve waer, ende dit oec es
Een artikele, des sijt gewes,
Daer die man niene mach sonder
Behouden bliven. Dit groot wonder
Dedi menighen verstaen.
Ende hier om so wort hi saen
Van menighen kersten meester nu
Wederseit, dat segic u.
Doe hi gevoelde den weder stoet,
Dat die paus mede geboot
Hem te proeven of dat hi
Ant ghelove blive vri,
So lyedi mitten monde das
Dat tsine al niet en was;
Maer in therte bleef hi staende.

Van den gelove bleef hi gaende;
Ende om dat hi hier in bleef,
Al heymelike iegen tghelove screef,
So seit men dat hi zaen daer naer
Op sijn bedde verbernde vor waer,
Ende also sinen ende dede.
Ende na sine dood sulc oec mede
Hilden hem an sine lere
Ende maecten werringe daer na mere;
Want si wilden maken -j- nuwe wet
Ende dander dus hebben verset.
Si seiden dat tsacrament soude
. . . .

Lezingen.

THOMAS CANTIPRATANUS.

De man, over welken ik het waag U te lezen, is zooniet een der laatstgeborenen der twaalfde, dan toch een der eerstgeborenen der dertiende eeuw. Het is de vaak genoemde, maar ook de vaak miskende predikheer THOMAS CANTIPRATANUS.

Het zal U misschien bevreemden, dat ik hier kom lezen over eenen persoon, die, alhoewel een Dietsch, toch nooit een woord dietsch geschreven heeft. Hij schreef in het Latijn, de taal der geestelijken zijns tijds; maar eenige zijner werken werden door zijne tijdgenooten in onze taal overgezet en dit wel door niemand anders dan Jacob van Maerlant, Willem van Affligem en Broeder Geeraart van St.-Truiden. Gij hebt, indien Gij Cantiprataan eenigszins kent, nog eene andere reden tot verwondering; want nog meer dan Cesar van Heisterbach, zijn tijdgenoot en geestverwant, gaat Thomas door voor eenen der grootste duisterlingen zijner duistere eeuw, als een schrikkelijk dweper, als de eigenlijke vertegenwoordiger van het kraste wan- en bijgeloof; doch niettegenstaande dat alles is hij voor ons, menschen der negentiende en twintigste eeuw, eene alleszins wonderlijke verschijning. De dampkring, waarin hij leefde en zich bewoog, is voor ons dikwijls een huiveringwekkende; maar zoo wij hem opvatten in

den geest zijns tijds, dan zal ons menig feit in een meer helder licht voorkomen, en zoo wij hem vooral beoordeelen naar zijn meest bekend werk, *het Bijenboek*, dan zullen wij aan vele zijner beschouwingen, vooral aan zijnen ijver voor zedelijke orde in staat, kerk en volksleven, onze instemming niet weigeren kunnen; nemen wij hierbij nog het een en het ander, hetwelk hij uit zijne persoonlijke ervaringen en lotgevallen medegedeeld heeft, dan zal hij ons als mensch naderbij komen en zelfs onze toegenegenheid winnen; het ontbreekt hem niet aan humor en in het verkeer met de menschen schijnt hem eene zekere jovialiteit en lieftalligheid eigen geweest te zijn. Zijne ingenomenheid met allerlei wonderen, met visioenen en droomen, met duivel- en spookverschijningen deelde hij met het grootste getal zijner tijdgenooten. Thomas was overigens geene rein phantastische natuur: hij betrachtte en beschouwde ook de wezenlijke wereld, en zoo is hij, wat eerst in den nieuwsten tijd meer bekend is geworden, een der invloedrijkste natuurvorschers der middeleeuwen. Als zulk heeft hij nog tot in de XVIe eeuw een kalmen, doch aanhoudenden invloed geoefend, en voorname geleerden onzes tijds hebben hem naar deze zijde gewaardeerd. Redenen genoeg om dien man wat van dichterbij te betrachten.

In ons land hebben zich in den laatsten tijd met Thomas bezig gehouden: Bormans (1), Du-

(1) *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, t. XIX.

bois (1) Eelco Verwijs (2), van Veerdeghem (3), en van der Vet, (4). Het geleerde Duitschland heeft hem in eene rij van werken en bijdragen van allen aard behandeld. Deze laatste zijn alle onderzocht en besproken geworden door wijlen Dr. Alexander Kaufmann en na diens dood, door de zorgen van Dr. Herman Cardauns onlangs in de werken van het *Görres-Verein* uitgegeven.

Thomas werd te Sint-Peeters-Leeuw, bij Brussel, geboren; dat wordt niet betwijfeld; maar het jaar zijner geboorte waggelt tusschen de jaren 1186 en 1210. Miraeus geeft het jaar 1186 op, Colvenerius, de beste kenner onzes schrijvers, aanziet het jaar 1210 als dat zijner geboorte, zoo ook Carus (5). Bormans laat het jaar onverlet, Eelco Verwijs neemt 1201 aan, van Veerdeghem 1200. Kaufmann neemt ook 1201 aan, ofschoon dit tot bijna onmogelijke uitkomsten leidt. Zoo zou men hem in 1205 of 1206 reeds naar Luik gezonden hebben om er zijne studiën aan te vangen!

Van zijn leven weten wij enkel wat hij er zelf van vertelt. Van zijnen vader spreekt Thomas op twee plaatsen. In de hoogst belangrijke mede-

---

(1) *Noord en Zuid.* Deel 1 bl. 63 en 145.

(2) *Jacob van Maerlant. Der naturen bloeme.* Inleiding.

(3) *Leven van Sinte Lutgart.* Inleiding VIII.

(4) *Het Biënboec van Thomas van Cantimpré en zijn exempelen,* door Dr. W. A. VAN DER VET. s'Hage. 1902.

(5) *Geschichte der Zoologie.*

deeling in het *Bijënboek* (II. 37. § 28) over eene oude merkwaardigheid van Bretanje, de wondergrot van Baranton zegt Thomas : « Dit heb ik « van mijnen vader, die onder koning Rijkaart « (Leeuwenhart) van Engeland (1189-1199) krijgs- « dienst gedaan heeft, voor veertig jaren ge- « hoord. »

Gunstiger voor den persoon en de ontwikkeling onzes schrijvers is het volgende verhaal, hetwelk hij op eene andere plaats (II § 53) mededeelt. « Als ik, zoo verhaalde mij mijn vader dikwijls « onder tranen, over de zee vaarde om het heilig « Land en de stad Jeruzalem te bezoeken, kwam « ik tot den berg, die *de zwartè* heet. Op dien « leven vele heilige eremijten, welke ijverig God « bidden. Nadat ik aan eenen dezer gebiecht had, « zeide hij mij onder andere, indien ik eenen « zoon had en hem liet studeeren, opdat hij « eens als waardig priester God zou dienen, dit « mij tot grooten zegen zou kunnen strekken. » Dit voorval gaf misschien aanleiding tot de bestemming van Thomas voor den geestelijken stand. Op dezelfde plaats bemerkt hij verder : « Christus zij « mijn getuige, dat, wanneer ik nu en dan ver- « hinderd was voor mijnen vader te celebreeren, « deze mij met opgeheven handen en met wonden « overdekt in den droom verscheen en mij ver- « weet, dat ik zijne arme ziel niet ter hulpe kwam. »

Op eene andere plaats in het *Bijenboek* (II 53 § 17) lezen wij eene sage uit de familie van

Thomas. « Wat ik thans vertellen ga, heeft mijne
« moeder mij verhaald. De eerstgeborene mijner
« grootmoeder was uitstekend begaafd en schoon.
« Hij stierf en de moeder was ontroostbaar; mis-
« schien vermoedde zij ook slecht voor de toekomst;
« want zij bezat nog een anderen zoon, die, door
« de ijdelheid der wereld vervoerd, een groot ver-
« kwister geworden was. Als zij zich nu over de
« dood haars eerstgeborenen niet troosten kon en
« bestendig om hem jammerde, geloofde zij eens
« op eenen weg eene rij jongelingen te zien, die
« blijmoedig vooruittraden. Bij dezen aanblik dacht
« zij aan haren zoon en daar zij hem niet onder
« de vroolijken zag, begon zij wederom bitter
« te weenen.

« Zie, daar kwam achter hen nog een jongeling
« die zich langzaam voortbewoog, en zij herkende
« in hem haren eerstgeborene. Dan kloeg zij luid-
« op: hoe komt het, lieve zoon, dat gij zoo alleen
« en langzaam achter de anderen aansluipt? Hij
« toonde haar echter zijn kleed, dat zwaar en nat
« was en zeide: Zie, moeder, dat zijn de tranen
« die gij onnoodiger wijze voor mij vergoten hebt
« en hun gewicht verhindert mij de anderen te vol-
« gen. Om Gods wille houd op over mij te weenen,
« schud daarentegen dijn hart oprecht en vroom
« uit voor het heilig offer des lichaams Christi
« en geef voor mij den behoeftigen aalmoezen,
« dan zal ik van den last bevrijd zijn, die mij
« thans drukt.. »

Hooren wij eindelijk nog een derden persoon uit den verwantenkring van Thomas, eene moei van vaderlijke zijde, die, als Thomas ze opzocht en sprak, 130 (?) jaar oud zou geweest zijn. Zij meldde hem een wonderlijk voorval, dat in hare woonplaats, te Leeuw, zou plaats gehad hebben en betrekking had tot de ridderspelen. « Op het « grondgebied van Leeuw, waar zich thans bijna « geen enkel ridder meer ophoudt, hadden vroe-« ger zestig ridders gewoond, die op eene bijzon-« dere wijze hunne ridderoefeningen uitvoerden en « daarom onoverwinnelijk waren. » Bemerkenswaardig is in dit verhaal, dat Thomas niet zegt, dat zijne voorouders tot eene dezer familiën behoord hebben, noch dat Leeuw zijne geboorteplaats was.

Zooals Cesar van Heisterbach verhaalt ook Thomas hier en daar voorvallen uit zijnen kinder- en jongelingstijd. Als knaap zag hij eens eenen uitgelaten dans toe. Na het einde er van vocht eene der danseressen met een gehuwden man; daar zonk zij plotseling ontzield te gronde. (*Bijenboek* II. 29. § 15). Dit schrikkelijk voorval kan er toe bijgedragen hebben den tegenzin van onzen Thomas tegen allerlei uitgelatene dansen op te wekken.

Met voorliefde gedenkt hij menige zijner jeugd- en studiegezellen en schetst ons in het bijzonder het beeld van eenen hunner, die naderhand in Brabant een voorbeeldig priester en zielzorger geworden is; doch zonder den naam te noemen.

Wij hebben reeds gezien dat Thomas wellicht door eene gelofte zijns vaders tot den geestelijken stand bestemd werd; wij durven echter uit zijne gansche opleiding het besluit trekken, dat hij ook zonder deze gelofte den geestelijken stand zou verkozen hebben.

In den tijd dat Thomas te Luik de school bezocht (1206-1217), was deze oude, sedert meer dan twee eeuwen wegens hare geleerdheid hoog beroemde bisschopsstad, nog immer een middelpunt van geestesleven en voorwaar niet voor Lotharingen alleen; want over gansch Duitschland en tot in Engeland strekte zich haar invloed uit en onderscheidde zij zich door letterkundige werkzaamheid. Wij herinneren onder anderen Reinier van Luik en Gilles van Orval.

Deze tijd was daar ook stormachtig bewogen; de krijgshaftigheid der Luikenaars bleek in den strijd met den hertog van Brabant, Hendrik I, en in de glansrijke overwinning, welke de Luiksche vazallen en gilden, onder hunnen prins-bisschop Huig van Pierrepont, den 13 October 1213 te Steppes, over het hertogelijk leger behaalden. De plundering der stad, door de Brabanters in vroegere jaren gepleegd, werd hierdoor gewroken, en het was eene gebeurtenis, die wijd en zijd opzien baarde; doch in geen zijner schriften spreekt Thomas er van.

Gewichtig voor zijne ontwikkeling en zijnen verderen levensloop was de omstandigheid, dat hij te Luik den later zoo beroemd geworden Jacob van Vitry hoorde prediken en voor dezen, zijn grooten

tijdgenoot, later kruisvaartprediker, daarna bisschop van Acco (1), dan van Tusculum en eindelijk kardinaal, eene levendige bewondering opvatte. Hij trad hem dan ook persoonlijk naderbij en heeft voor hem, zijn geheel leven lang, de innigste verkleefdheid bewaard.

Welke scholen hij daar bezocht, op welke studiën hij zich bijzonder toegelegd, bij welke leeraars hij zich aangesloten heeft, daarover ontbreken ons juiste opgaven.

Kort na de voleinding zijner studiën te Luik begaf hij zich naar het in 1180 gesticht Augustijner Koorstift van Cantimpré, hetwelk in de nabijheid der stad Kamerijk gelegen was en tot 1580 bestaan heeft, in welk jaar het den krijgsdrang ten offer viel. Cantimpré is uitgelegd geworden *Cantus in prato* : « eertijds zong in deze bekoorlijke eenzaamheid de jeugd hare liefde, thans zingt men er den lof des Allerhoogsten. » De stichter en eerste abt er van was een priester Johannes, bijgenaamd *Bonus valetus* (Bonvalet); hij was een geleerde en een dichter. Onze Thomas heeft zijn leven beschreven en dit was wel zijn eerste letterkundige arbeid, dien hij echter slechts in hoogen ouderdom afwerkte.

Waarom Thomas juist naar Cantimpré ging is wellicht aldus uit te leggen. De kerk van Leeuw stond onder den bisschop van Kamerijk en

(1) St Jean d'Acre, Ptolemaïs.

in 1070 gaf de bisschop Geeraard deze kerk aan den abt en de tien kloosterlingen der abdij van het H. Graf te Kamerijk. Deze abdij nochtans kwam of bleef niet in het rustig bezit dier kerk; want in 1137 werd door den bisschop Nicolaas eenen twist geslecht, die over haar bezit tusschen de abdij van het H. Graf eenerzijds en den klerk Raimbald anderzijds ontstaan was (1). Zoover de betrekkingen van Leeuw met Kamerijk. Op het rechtsgebied der hoofdbank van Leeuw, en wel te Bellingen, had de abdij van Cantimpré een bijhuis, in hetwelk Thomas later weleens verbleven heeft, zoodat Willem van Affligem hem eens Thomas van Bellingen noemt. De abdij van Cantimpré was dus te dien tijde te Leeuw genoeg bekend.

In een schrijven aan den abt Anselm van Cantimpré geeft Thomas aan, dat hij in dat kanunnikaat 15 jaren geleefd heeft; dus zoowat tot 1232.

In den tijd, dat hij daar verbleef, valt een wonder of een avontuur voor, dat wij naar des schrijvers eigen verhaal mededeelen, omdat het een klein gezicht geeft op het leven in de abdij.

« Mij zelven is iets merkwaardigs voorgevallen, « dat ik niet verhalen zou, indien het niet reeds « velen bekend geworden was. In de maand Augustus « was ons stiftpersoneel ijverig aan den oogst bezig;

---

(1) Wouters (Alph.) *Histoire des environs de Bruxelles.* Id *Table chronologique des chartes et dipl. imprimés.* Tome II.

« dan namen wij, ik een diaken, nadat wij ontbeten « hadden, een net en gingen visschen, om hiermede « den tijd te verdrijven; ik zond echter den diaken « weder naar huis, opdat hij het huis zou bewaken, « en besteeg alleen een bootje om te visschen. « Trots alle moeite, welke ik mij gaf, kon ik den « ganschen dag niets vangen en was, tegen zon- « nenondergang, reeds bereid onverrichter zake naar « huis te gaan. Zie, daar kwam de diaken met drij « Minorieten, die hij als gasten aangenomen had. « Ik verheugde mij zeer als ik ze zag, en zonder « te groeten, riep ik hun vroolijk toe : « Ik heb « den ganschen dag niets gevangen; doch in uwen « naam wil ik het net nog eens uitwerpen. » Nadat ik « de koord, welke de eene droeg, aan het zeel des « nets vastgemaakt had, wierp ik dit nog eens uit, « en zie, op den eersten trek ving ik niet minder « dan tachtig visschen, van zulke voortreffelijkheid « en goeden smaak, en van eene soort, welke ik in « dezen of in eenen anderen vijver nooit gezien of « ook nergens geëten had. Hoogst verheugd keerden « wij met onze rijke vangst naar huis, namen het « avondmaal en als de anderen van den oogst kwa- « men, zijn zij ook rijkelijk verzadigd geworden. « (Bijenboek II, 25, § 10). »

Gedurende zijn verblijf te Cantimpré werd Thomas priester en dan een ijverig predikant, maar bijzonder ijverig in den biechtstoel. Menigmaal nochtans werd het hem bang bij de gedachte of hij wel in staat was dien zwaren plicht wel te vervullen; doch

dan vond hij troost en opbeuring in de toespraak eener moederlijke vriendin, de extatische non Ludgardis van Aywières, die alhoewel Cistercienzerin eene bijzondere beschermster was der onlangs ontstane orde der Predikheeren en er ook wel zal toe bijgedragen hebben, dat Thomas tot deze orde overging.

Terwijl Thomas te Luik en te Cantimpré verbleef hadden zich in den schoot der Kerk voorvallen voorgedaan, die tot in de wereldgeschiedenis doorgedrongen zijn : de stichting der zoogezegde bedelorden der Franciskanen en der Dominikanen. Uit innerlijke noodwendigheden voortgesproten, gesticht door mannen van buitengewone begaafdheid, wilskracht en bezieling, verbreidden zich de beide orden snel in de toenmaals meest beschaafde en toongevende landen der Christenheid, en het is niet te verwonderen, dat een jong, ijverig man gelijk Thomas door deze vervoering levendig aangegrepen werd. Zelf voornaam predikant en veelbelovend schrijver, wendde hij zich tot de Dominikanen, wier beroep zijner eigene bekwaamheid best te beantwoorden scheen. Hij trad dan rond 1232 in deze orde. Zijne vriendelijke betrekkingen met de Augustijnen van Cantimpré schijnen daardoor niet, ten minste niet duurzaam, gestoord geworden te zijn. In het vermeld schrijven aan den abt Anselm zegt hij : « Ten slotte, bid ik u, dierbaarste, dat « gij mij bij de aankondiging van mijnen dood, als « ware ik een uwer afgestorvene broeders, de weldaad

« bewijzet, die bij u gewoonte is; want alhoewel « ik thans broeder eener andere orde ben, zoo heb « ik toch vijftien jaren en meer onder uwe broeders « geleefd, zonder, gelijk ik geloof, ooit ergernis « of haat verwekt te hebben. » Hij nam het ordekleed aan in Loven en werd na eenigen tijd, om zich verder te ontwikkelen, tot den grooten leeraar der orde, tot Albertus Magnus, naar Keulen gezonden.

Een groot natuurkundig werk, waarmede zich Thomas sinds 1230 bezig hield, misschien op aanraden van Jacob van Vitry, mag vooreerst aanleiding gegeven hebben, dat hij zich den grootsten natuurkundige zijns tijds tot leeraar verkoos. Dat hij gelijktijdig met Thomas van Aquine te Keulen gestudeerd heeft, berust op eene dwaling, daar de Aquinaat eerst in 1244 of 1245 daar gekomen is. Onze Thomas was echter een groot vereerder deszelfden, ja, hij noemt hem een sieraad der orde en geeft belangrijke mededeelingen over de geschiedenis zijner jeugd. Met Albertus Magnus stond hij op goeden voet en hij deelde eveneens veel belangwekkends over diens leven mede. In Keulen is hij ook bekend geworden met den vermaarden predikant, den Dominikaan Hendrik van Marburg, wien hij verscheidene en wonderbare mededeelingen, als b. v. de levendige schildering eener Oostersche *Fata Morgana*, verdankt.

Na ongeveer vier jaar te Keulen verbleven te hebben, begaf Thomas zich naar Parijs. Twee onderwerpen hielden daar toen de geleerde wereld bezig :

de ophooping der geestelijke prebenden en de Talmud.

Over beide onderwerpen danken wij hem eene reeks kostbare mededeelingen. Vele personen, welke als leeraren aan de hoogeschool of als geestelijke waardigheidsbekleeders eene rol speelden, worden ons door Thomas van meer nabij bekend, terwijl hij beschouwingen en meeningen van deze, alsook merkwaardige of merkwaardig schijnende gebeurtenissen uit hun leven mededeelt.

In 1248 vinden wij Thomas als supprior en lector bij de Dominikanen te Loven, en in hetzelfde jaar heeft voor hem een smartvol feit plaats, de dood zijner moederlijke vriendin, de zalige Ludgardis van Aquiria.

Zijn verder leven werd aan de zielenzorg, aan den biechtstoel, aan het prediken en het schrijven zijner werken toegewijd. Aan kettergerechten schijnt hij persoonlijk geen deel genomen te hebben. Zijne werkzaamheden strekten zich echter niet alleen over Brabant uit, maar ook over Frankrijk en Duitschland, waar wij hem in de Moezelstreek, namelijk te Trier, ontmoeten. Voor Thomas behoort het Dietsche gedeelte der Nederlanden tot Duitschland, het Waalsche tot Frankrijk. Daar zulke zendingsreizen meestendeels te voet, onder ontberingen en moeiten van allen aard, afgelegd werden, begrijpt men, dat Thomas in gevorderden ouderdom aan de jicht geleden heeft, waarover hij zich in gemeld schrijven aan den abt Anselm van Cantimpré beklaagt. Hoe

het den armen reiziger op zulke tochten menigmaal ging, vertelt ons Thomas in zijn *Bijenboek*.

« Ik kwam te voet in een onbekend dorp « (nochtans *in terra nativitatis meae*), door den « langen weg zoo vermoeid, dat ik geheel zwak « werd. De broeders gingen in het huis van den « geestelijke der plaats; maar zij vonden er niet « eens een stuk zwart huisbrood. Zij gingen door « de gansche plaats zonder iets op te speuren; « eindelijk ontvingen zij van een arm wijfje, dat « aan het einde der plaats woonde, een stuk zemelen « brood, onder zulke omstandigheden eene groote « gift, ja, voor mij eene zeer groote. Wij zetten « ons onder eenen doornstruik neder en aten het « brood. Alhoewel echter de punten der zemelen, « die nog in het brood staken, het gehemelte hoogst « onaangenaam kittelden en scharden, geloof ik « toch nooit in mijn leven iets zoo goed geëten « te hebben. »

Juist gelijk de opgaven over het geboortejaar van Cantiprataan uiteenloopen, zoo wankelen ook die over zijn overlijdensjaar, tusschen de jaren 1263 en 1293.

Eindelijk is er beweerd geworden, dat Cantiprataan bisschop geweest is. Hij zegt inderdaad drijmaal *vices episcopi habui* en tweemaal voegt hij erbij *in confessionibus audiendis*; maar was hij daarom een wijbisschop, coadjutor, suffraganeus, of is hier enkel spraak van zekere machtvergunningen of bedieningen, waartoe de bisschop

of de bisschoppen hem machtigden? was hij een groot penitentarius of zoo iets, gelijk te Antwerpen de groote Carmeliet of Lieve-vrouwen-broeder voor 1559 was? Een man van groot aanzien was hij altijd; maar ik geloof met Dr Steyaert en de schrijvers van het werk *Scriptores ordinis Prœdicatorum* dat hij geen bisschop geweest is.

In deze poging om het uiterlijke leven van onzen Thomas op te maken, spelen de woordjes *iets*, *wellicht*, *vermoedelijk* eene groote rol en, gelijk het weldra blijken zal, verzwinden zij ook niet geheel in de beschrijving zijner werken; dewijl men hem vele dezer langen tijd ontzegd en hem menig ander, dat niet van hem was, toegeschreven heeft. De schuld hiervan ligt gedeeltelijk aan Thomas zelf, die in zijne bescheidenheid, zelfs in hoofdwerken als het boek over *het wezen der dingen*, zijnen naam verzweeg of verborg.

Cantipratanus heeft de volgende werken geschreven :

1. Vita beati Johannis abbatis Cantipratensis.
2. Vita beatae Mariae Oigniacensis.
3. De natura rerum secundum diversos philosophos.
4. Vita beatae Christinae Mirabilis.
5. Vita piae Ludgardis.
6. Vita beatae Margaritae Yprensis.
7. Bonum universale de apibus.

Verder werden hem met meer of minder grond door enkele schrijvers toegekend :

A. de Latijnsche vertaling eener Hebreeuwsche verhandeling over de edelgesteenten.

B. De Latijnsche vertaling eeniger boeken van Aristoteles.

C. Een commentaar op Boethius : De disciplina scholarium.

Het leven van den abt Johan van Cantinpré.

Het leven des abts Johannes van Cantinpré, uit hetwelk in de *Scriptores ordinis Praedicatorum* uittreksels medegedeeld worden, schijnt Thomas op 23 jarigen ouderdom begonnen, doch slechts in 1260 voltooid te hebben. In den aanleg des werks toont zich reeds de mystieke richting des schrijvers. Hij onderscheidt in het leven des zaligen drij tijdvakken, het beginnende (inchoative), het vooruitstrevende (progressive), en het voltrokkene (consummative); het beginnende behandelt de kindsheid; het vooruitstrevende den tijd der hoogere liefde en betrachting, het voltrokkene den ouderdom en den dood.

Het leven der gelukzalige Maria van Oignies.

Zij werd te Nijvel geboren en behoorde tot eene goede familie. Zij trad in den echt, werd echter weldra weduwe en leefde, nadat zij het grootste deel haars vermogens den armen uitgedeeld had, vooreerst in een afgelegen dorp, en sedert 1206 te Oignies, niet ver van Charleroi, waar in 1192 Gillis van Walcourt en diens broeder een Augustijner-

klooster gesticht hadden. Het jonge sticht, welks eerste prior Gilles zelf was, verheugde zich door vroomheid en tucht in het algemeen aanzien. In de nabijheid hadden zich Begijnen gevestigd, welke de moeder van Gillis tot meesteres gekozen hadden. Maria trad in dit vroom genootschap en werd weldra *een edelsteen onder de zusters*. Door den roep harer heiligheid uitgelokt, zocht de jonge Jacob van Vitry haar op, en er ontwikkelde zich tusschen hem en Maria eene wederzijdsche vriendschappelijke betrekking. Hij vereerde Maria als eene moeder, en ook als eene heilige, van wien hij, na haren dood, steeds reliquieën over zich droeg. Zij zette den jongen man aan, naar Parijs terug te keeren om zijne studiën te voltrekken en priester te worden. Nadat dit in 1210 geschied was, kwam hij weder naar Oignies, waar hij onder de kanunniken aangenomen werd en de pastorij en de school bestuurde.

Dezen stillen en bescheiden werkkring werd de voorname man weldra onttrokken, om in het gewoel der wereld geworpen te worden en vooreerst als kruisvaartprediker den uitgebreidsten roem te verwerven. Zoolang Maria leefde, verwijderde Jacob zich niet al te ver van zijn geliefd Oignies; eerst na den dood zijner moederlijke vriendin, welke den 23 Juni 1213 voorviel en waar Jacob bij tegenwoordig was, greep hij met onverdeelde krachten en in den wijdsten omvang zijn nieuw beroep aan. Nadat ondertusschen in 1227 Jacob bisschop van

Acco geworden en uit het Oosten teruggekomen was, wijdde hij de door Gillis gebouwde kerk in, en liet het gebeente der zalige Maria daarin bijzetten.

Jacob richtte haar een gedenkteeken op door de twee boeken van zijn *Vita Mariae Oigniacensis*, en bij deze schreef een Broeder N. regulier-kanunnik van Cantimpré een vervolg of een derde boek. In dezen Frater N. ***humilis canonicus Cantipratensis*** zag Papenbroeck eenen Nicolaus of eenen anderen met N aanvangenden naam en loochende bijgevolg dat onze Thomas, dien men tot dan toe voor den schrijver gehouden had, er de bewerker van was. In de *Scriptores Ord. Praed.* werd daarentegen dat bijvoegsel op verscheidene innerlijke en uiterlijke, doch niet volkomen proefhoudende gronden, onzen Thomas mede toegeschreven. Dannou sluit zich bij de Dominikanen aan. « Men vindt » zegt hij, in dit bijvoegsel uitdrukkingen, wendingen, formulen en voor alles de geloovigheid van Thomas : eene lange eentonige rij van wonderen en openbaringen vult 23 hoofdstukken. Klaar is het, dat de bescheiden Thomas, dewijl hij het werk eens Kardinaals voortzette, zijnen naam onder de algemeene initiaal heeft willen verbergen, gelijk dit ook andere ootmoedige geschiedschrijvers der middeleeuwen gedaan hebben. Hedendaagsche bibliographen, Jan van der Meulen (Molanus), Colvenerius, Labbeus, Adrianus, Bellarminus hebben in dat bijvoegsel den bibliograaf van den abt Johannes en Christina erkend en wij vinden geen bezwaar dit bijvoegsel aan Thomas toe te schrijven »

Liber de natura rerum.

Hooren wij vooreerst wat doel de schrijver zich voorstelt met dat natuurkundig verzamelwerk, hoe hij zich de stof aangeschaft en ze dan geschikt en geordend heeft.

In het voorwoord uit hij zich hierover volgender wijze :

« Daar, gelijk ik vind, de narichten over de « natuur der dingen uit verscheidene wijd over den « aardbol verspreide werken bijeengebracht moeten « worden, heb ik mij bijna vijftien jaren onder « groote bezwaren en met geene geringere moeite « bevlijtigd, de schriften der autoren en verschei- « dene philosofen in te zien en hetgeen ik over « het wezen der schepselen en hunne eigenschappen « het beste en nuttigste, en den zeden gelijkvormig « merkwaardigst vinden zou, in een niet te omvang- « rijk boek kort samen te vatten. Met den mensch « echter moeten wij beginnen, daar hij, alhoewel « ook sterfelijk geschapen, toch onder de sterfelijke « wezens, door de waardigheid zijner onsterfelijke « ziel voor alle den voorrang bezit. Het eerste « boek handelt daarom over de ontleedkunde des « menschelijken lichaams, het tweede over de ziel, « het derde over de wondermenschen des Oostens, « het vierde over de viervoetige dieren, het vijfde « over de vogelen, het zesde over de zeewonderen, « het zevende over de rivier- en zeevisschen, het « achtste over de slangen, het negende over de

« wormen, het tiende over de gewone en het elfde « over de welriekende boomen, het twaalfde over « de welriekende en heelkrachtige planten, het « dertiende over de bronnen, het veertiende over « de edelsteenen en hunne bearbeiding, het vijf- « tiende over de zeven metalen, het zestiende over « de zeven gewesten en de vochtigheden der lucht, « het zeventiende over de gestalte der wereld, de « zeven planeten en hunne krachten, het achttiende « over de bewegingen der lucht, den bliksem, « donder en dergelijke, het negentiende over de vier « elementen. »

Thomas heeft van dit werk, als men wil, eene tweede uitgaaf gegeven en er dan een twintigste boek bijgevoegd; het handelt over de versieringen des hemels en de beweging der sterren.

Het slotwoord op het einde des negentienden boeks luidt echter : « Nadat wij nu het werk naar « ons beste vermogen voleindigd hebben, bidden « wij den welwillenden lezer om zijne toegevend- « heid; wij zijn echter overtuigd, dat hij, wanneer « hij niet alles daarin vinden mocht, wat hem « noodwendig schijnt, toch in overweging nemen zal, « dat al de philosofen (?), welke door verscheidene « en vele mannen, op den ganschen aardkring « dikwijls door toeval gevonden worden, onmogelijk « door eenen mensch opgezocht, gelezen, verklaard « en in een deel verzameld zouden kunnen worden. « Wij gelooven echter dat men toch in geen « ander Latijnsch werk zooveel en zoo menigerlei

« te samen vinden zal; want wij hebben noch « moeite noch onkosten gespaard om de volkomen-« ste volledigheid te bereiken. Reeds veertien of « vijftien jaren zijn verloopen, sedert wij ons ijverigst « met de boeken over de natuur der dingen bezig « gehouden hebben, waarbij wij steeds dien zin « des H. Augustinus in het boek over de Chris-« telijke leering voor oogen hadden : « het zou in den « hoogsten graad nuttig wezen, indien iemand zich « de moeite wilde geven, de natuur der dingen en « vooral die der levende wezens in een deel bijeen « te brengen ». Ik verzamelde dus, en ik genoegde « mij niet met Frankrijk en Duitschland, alhoewel « zij rijker aan boeken zijn dan alle overige landen, « maar ik heb ook over zee, in Engeland en in « het Oosten, boeken over de natuur opgehoopt « en uit alles het beste en het bruikbaarste samen « gelezen; wien dus mijn verzamelwerk ter hand « komt, die bidde voor mij, opdat God mij in het « andere leven mijnen arbeid beloone. Amen. »

De bescheidenheid van onzen Thomas is oorzaak, dat men langen tijd over den wezenlijken schrijver des boeks de *natura* of *naturis rerum* in den donkere rondgetast heeft, dat eenigen het Albertus Magnus, anderen Bartholomeus Anglicus en nog anderen het eindelijk Willem van Moerbeke toegeschreven hebben. De bijval van het boek was zeer groot, en terwijl Thomas nog leefde, laschte Vincent de Beauvais het grootste deel er van in zijnen *Spiegel der natuur* in, en dit voor 1250; Aalbrecht van

Keulen, de leermeester van Thomas, verwerkte het in zijn groot werk *Historia animalium* enz. Thomas had zijnen naam niet genoemd : hij was hier gelijk in het Bijenboek, *de ootmoedige broeder der prediker-orde, dien het voor thans niet noodig is te noemen.* Zij noemen Thomas ook niet en schreven het af, alsof het van hen was; en wie deed dat niet in de middeleeuwen? Maerlant vertaalde het werk in het Vlaamsch, volgens Eelco Verwijs tusschen de jaren 1265 en 1269, en schreef het aan « van Coelne Broeder Alebrecht » toe. Maerlant heeft het werk letterlijk vertaald, plan en verdeeling gevolgd; zijne afwijkingen zijn onbeduidend, alleen verkortte hij het werk en liet eenige hoofdstukken, die voor zijne lezers niet pasten, geheel weg. Hier zijn twee onderstellingen gemaakt geworden : of Maerlant heeft Thomas niet gekend, of hij heeft met opzet zijn werk aan den grooten Aalbrecht toegeschreven. Ik geloof het eerste.

Coenrad van Meyenberg, een kanunnik van Regensberg (1309-1374), een der beminnenswaardigste schrijvers der middeleeuwen, heeft het werk in het Hoogduitsch vertaald, doch zeer vrij; hij heeft zelfs de verdeeling der boeken en hoofdstukken gansch naar zijnen zin geschikt. Bij den aanvang van het werk hield hij het voor een boek van Aalbrecht van Volstädt, doch eens aan het hoofdstuk der Edelsteenen gekomen, zegt hij, dat Albertus de schrijver des boeks niet zijn kan. Den naam van den wezenlijken schrijver van het *puock ze latein*, dat voor hem lag, heeft hij niet gekend.

In de tweede helft der volgende eeuw zijn er nog twee schrijvers, die zich in Zuid-Duitschland met het werk van Thomas hebben bezig gehouden; het zijn, 1° Peter Königschlaher, schoolmeester en stadschrijver te Waldsee, die in 1472, op verzoek van Joris Truchsessen van Waldburg, het boek ***de natura rerum*** met slaafsche getrouwheid in het Duitsch overzette, en omstreeks denzelfden tijd schreef, op bevel des graven Jan van Wertheim, een Cistercienser uit het klooster van Bronnbach bij Wertheim, Michiel Bauman, eene uit twintig boeken bestaande natuurgeschiedkundige Encyclopedie en teekent onder zijne hulpmiddelen onmiskenbaar het boek van onzen Thomas aan. Hij schrijft het slotwoord van Thomas, dat ik u voorgelezen heb, letterlijk af. Uittreksels er van zijn nog in andere werken te vinden. Zelfs C. Gesner heeft het in zijne *Historia animalium* nevens Albertus Magnus en Vincent van Beauvais rijkelijk benuttigd.

Doch al deze schrijvers kenden Thomas niet; alleen Trithemius, de geleerde abt van Spanheim (1), schrijft het werk aan Thomas toe. In de *Scriptores ord. Praed.* wordt het werk ook aan Thomas toegeschreven en dit met min of meer grondige bewijzen gestaafd. Hoffmann von Fallersleben kende dit artikel en wees ook op de dwaling (2); eindelijk heeft

---

(1) *De scriptoribus ecclesiasticis.*

(2) *Horae Belgicae*, I, p. 65.

Bormans in de *Bulletins de l'Académie royale*, onwederlegbaar bewezen, dat het werk van Thomas is. Eelco Verwijs treedt de zienswijze van Bormans hierover volkomen bij.

Christina de Wonderbare.

Nu komen wij tot eene der verbazendste verschijnselen op het gebied des wonderbaren, van welke ons niet alleen mythus en sage, maar ook de geschiedenis kennis behouden hebben. Trekken wij alles af wat de phantazij eens geloovigen tijds overdreven opgesmukt en aan de wezenlijkheid bijgevoegd heeft, zoo blijft ons toch Christina Mirabilis een physiologisch raadsel. « Deze verschijning », schrijft Daumer (1), « is ten minste onder physisch oogpunt, het zeldzaamste en zonderlingste dat bij mijne wete voorgekomen is binnen genen, aan ongewone, de grenzen der menschelijke natuur overschrijdende personen en feiten, zoo rijken ouderdom. Reeds de naam duidt iets gansch bijzonders aan; deze jonkvrouw stond zelfs in haren tijd, waar men zoo geloovig en met mirakelen van allen aard zoo vertrouwd was, als een gansch eenig en onvergelijkelijk wezen daar, en werd daarom met het praedikaat *de wonderbare* aangeduid. » Jacob van Vitry, die Christina gekend en gezien had, spreekt over haar in zijn leven van Maria van Oignies, en

(1) *Christina Mirabilis*. Paderborn 1864.

onze Thomas beschreef, acht jaren na haren dood, in Juni of Juli 1224 voorgevallen, het leven van het wonderschepsel, met behulp van wat hij door ooggetuigen over haar vernomen had, zoowel in de streek van Sint-Truiden, waar zij in 1150 te Brusthem geboren was, als in het graafschap Loon, in hetwelk zij langen tijd had geleefd. Zijne hoofdgetuigen waren de abt Thomas van Sint-Truiden en eene non (reclusa) Iveta of Ivea van Loon, die negen jaren lang met Christina geleefd had.

Christina was ook volgens de mededeelingen, welke wij over haar bezitten, het beeld van volkomene ontlijving en vergeesting. Als zij zich vertoonde wist men niet of een geest of een mensch voorbijging, daar zij de aarde nauwelijks scheen aan te raken; zulke ontlijving of vergeesting is ook van andere heilige en vrome personen verzekerd geworden; maar wanneer Christina bijna vogelnatuur aanneemt, wanneer zij op boomtoppen, op daken en tinnen der kerken en torens niet stijgt, maar vliegt gelijk een pijl; wanneer zij gelijk eene musch aan de tengerste boomtwijgen hangt, dan overschrijdt dat toch alle grenzen. Van den anderen kant bezit zij eene wonderbare lichamelijke sterkte, ja, eene echte reuzenkracht. Als men ze in een welgesloten kelder opsluit, neemt zij eenen steen van den grond, slaagt daarmede een gat in den vasten muur en vliegt door de opening, gelijk een vogel in het vrije...

In het algemeen gevoelt zij zich slechts vrij en wel in wouden, en op hoogten, verre van de men-

schen, hetgeen ten deele daarmee samenhangt, dat zij in hare jeugd het vee harer familie gehoed had en zich op die wijze aan het leven in en met de natuur had gewoon gemaakt.

« In hare geheelheid en hare grootheid had deze verschijning iets ijzingwekkends, ja spookachtigs en haar *Leven* kan wel geen aangenamer tooneel aanbieden dan hoe zij, zelf bijna een vogel, allerlei vogelen rondom zich vergadert; hoe zij gelijk eene broedhenne onder hen gezeten, ze geliefkoosd en gekust heeft. Wanneer zij, integendeel, in St.-Truiden des nachts opstaat, de honden der plaats ophitst, en door hen gelijk eene wilde vervolgd, zich door bosschen, struiken en doornen laat jagen, totdat zij eindelijk over het gansche lichaam bloedt, zoo grenst zulk eene soort van boetedoening aan het grappige en kan door verstandige geestelijken niet gebillijkt worden (1). »

In hare jeugd, namelijk, door hare medemenschen dikwijls gehoond en wreed gekweld, schijnt zij toch in lateren leeftijd op menige van hen eenen niet onbeduidenden invloed op zedelijk en godsdienstig gebied geoefend te hebben; zoo op den graaf Lodewijk van Loon, die eene groote toegenegenheid voor haar opgevat had. Als hij op sterven lag, liet hij ze bij zich roepen en bad haar bij zijn overlijden tegenwoordig te blijven; dan gebood hij den anderen aanwezigen

(1) Kaufmann, bl. 42.

de kamer te verlaten en bekende haar ondertusschen alle zonden, welke hij van zijn elfste jaar af begaan had, om zijne *moeder*, zoo noemde hij haar, tot ijverige voorspraak voor het heil zijner arme ziel te bewegen (1).

Volgens het *Bijenboek* van Thomas (II. 33 69) moet er ook in Duitschland, de plaats wordt helaas niet aangegeven, eene dergelijke verschijning geweest zijn. « In onzen tijd » zoo zegt Thomas, « leefde daar, gelijk mij een ooggetuige, een predikheer, medegedeeld heeft, een zeer heilige juffrouw, voor welke er noch slot noch grendel was en welke door geenerlei banden aan eene bepaalde plaats kon gekluisterd worden. Zoodra de geest over haar kwam vloog zij weg gelijk een rasch afgeschoten pijl; zij verbrak sloten en boeien en verhief zich gelijk een vogel in de lucht; want waar de geest Gods is, daar is ook de vrijheid. Deze heilige juffrouw begaf zich, gelijk velen gezien hebben, somtijds op het veld, daar riep zij allerlei vogelen, zelfs roofvogels bij zich en zat in hun midden, gelijk eene hen onder hare kuikens; zij streelde en kuste ze, en dat was geen wonder; want zij bezat nog gene onschuld, welke Adam

(1) Dr J. TE WINKEL roept hierbij uit, dat dit het meest van alles boven zijn verstand gaat, hoe het mogelijk was, dat Kerstine door de Kerk verheven werd, en hoe men ooit iets stichtelijks heeft kunnen vinden in de onzinnige daden dezer menschenschuwe ongelukkige, hysterische koeienhoedster van St-Truiden (!!) (*Gesch. der Ned. Lett.*, *I*, *285*.)

verloren had, en daarmede bezat zij nog de heerschappij over de dierenwereld. »

Het leven van Lutgardis van Aquiria.

Lutgardis moet in 1182 te Tongeren geboren zijn, als dochter eens burgers en eener edele. De vader bestemde haar voor het echtelijke leven en zorgde reeds, als zij nog kind was, voor haren toekomenden bruidschat, dewijl hij voor haar twintig pond zilver in de zaken eens koopmans stak; de moeder integendeel wenschte dat Lutgardis den kloosterroep zou volgen; zij wilde zelfs voor haar een klooster stichten, waar het haar beviel. Zij uitte zich daarbij vrij zonderling : *Si vero virum mortalem elegeris, nullum alium nisi vaccarum custodem habebis.* Lutgardis werd in het Katharineklooster te St.-Truiden opgevoed. Eenen voornamen en rijken jongeling, die naar heur hart dong, schonk zij gewillig gehoor. Als beide gelieven eens samen zaten, verscheen haar Christus met de zijdewonde, en na deze verschijning werd de betrekking tusschen beide afgebroken. Lutgardis werd daarna aan een tweede en stormachtiger aanzoek blootgesteld. Een strenge ridder bood haar zijne hand; de maagd bleef echter haar voornemen van non te worden getrouw en wees den vrijer af. Maar als zij nu eens op reis was, deed de jonge man eene poging om haar te ontvoeren; het gelukte haar echter ras van het paard te springen en in

een woud te ontkomen. Zij trad dan in genoemd klooster en werd Benediktines. In 1206 ging zij van de Benediktinessen naar de Cisterciensen over en leefde daar van 1217, eerst te Awirs, aan de kanten van Luik, en dan tot aan haren dood, in 1246, te Aywières, in Waalsch Brabant, waarheen de nonnen verhuisd waren. Alhoewel Cistercienzerin was zij den Predikheeren zeer toegedaan en deze noemden haar moeder en voedster.

Lutgardis moet eene vrouw van hooge begaafdheid en verstandskracht geweest zijn. Zij stond in briefwisseling met Jacob van Vitry, en deze briefwisseling, welke voor de levensbeschrijving van Jacob hoogst waardevol materiaal bevat, werd zelfs nog voortgezet als de beroemde kruisvaartprediker bisschop van Acco en kardinaal geworden was. Met de hertogin Maria van Brabant, de dochter des konings Philip-August van Frankrijk en met Agnes van Meran, sedert 1206 echtgenoote des hertogen Hendrik van Brabant, stond Lutgardis in vriendschappelijke betrekking; eene andere vriendin van haar was de geleerde dichteres Sibylla de Gagis, die in Latijnsche verzen Lutgardis' grafschrift opgesteld heeft en ze daarin als *Spiegel des Levens*, *Bloem des kloosters*, *Edelsteen onder dè Zusters* betitelde.

De dood van verscheidene personen, onder andere van Paus Innocentius III, van de hertogin Maria van Brabant, van den generaal der Dominikanerorde Jordanus, moet zij voorspeld hebben.

Ook in wereldsche zaken schijnt men den raad der vrome, bijzonder door gebedsverhooringen beroemde, maar ook voorzichtige en ondervindingrijke nonne van Aywières ingehaald te hebben. Als ten jare 1241 de bekende inval der Tartaren in 't Westen van Europa ruchtbaar werd, verbreidde zich algemeen de grootste verslagenheid. Men smeekte Lutgardis, dat zij voor de afwending diens schrikkelijken geesels bidden zou; zij echter antwoordde : Ik heb er nooit aan gedacht om den wille dezer zaak te bidden; want ik ben vast overtuigd, dat ten minste nu de Tartaren niet tot in onze gewesten zullen voortrukken. — En zoo gebeurde het.

Als « *Spiegel des Levens* » en daardoor ook « *Edelsteen onder de Zusters* », werd zij volgender wijze door Thomas gekenschetst : « Indien de ootmoedigheid een weg Christi is, zoo is Lutgardis nooit hoogmoedig geweest; is de armoede een weg Christi, zoo heeft Lutgardis de armoede zoozeer liefgehad, dat zij zelfs niet eens aan het dagelijksch voedsel denken wilde; behooren barmhartigheid en vriendelijkheid tot de wegen Christi, dan moet ik bekennen dat ik in dit leven niemand gezien heb, die barmhartiger is geweest dan zij. Van haar komt ook de volgende spreuk : « Liever wilde ik met God in de hel zijn, dan zonder God met de engelen in den hemel. »

Lutgardis genoot dus in Brabant het hoogste aanzien en de grootste vereering. Iets is er, dat mij daarin treft, wanneer ik de toestanden van het

Vlaamsche en Waalsche land van heden met die der middeleeuwen vergelijk. Ik heb u de personen genoemd, met welke Lutgardis in betrekking stond, en onder deze waren de dochter van Philip-August en Agnes de Meran, die wellicht geen woord Dietsch verstonden, terwijl Lutgardis geen woord « Walsch » kende. Zij was te St.-Truiden priorin, en om van dezen last ontslagen te zijn, was zij naar Awirs verhuisd ; toen men haar daar opnieuw tot priorin en abdis verkiezen wilde, wierp zij zich voor God en Maria op de knieën en bad hen vurig om hunne tusschenkomst, omdat haar dezen last niet zou opgelegd worden en men haar zou toelaten God in alle ootmoedigheid te dienen. In haar gebed verscheen haar eindelijk de Moeder Gods en zeide haar volgens Willem van Affligem (langdradig genoeg) :

« .... ic sal u die walsche tale
Ontdragen, sodat ghi ne selt
Noch macht gewinnen, noch gewelt
Te sprekene it met walscher tongen......;

En hij laat hierop volgen :

Sent dat Lutgart din troest gewan
Van onser Vrowen, die se lise
Vertrostet hadde in derre wise,
So seggic u al sonder waen,
Alse ons die vite doet verstaen,
Dat si in ernste noch in spele
En conste noit sent so vele
Dis walschs geleeren noch verhalen,
Dat si wel hadde in walscher talen
Och broet genoemt ochte wijn,
Die lichte gnoch genoemet sijn,
Noch ander dinc och licht, och swar;
Nochtan dat si wel XL ijar

Gestadelic och daer omtrent
T Aiwires binnen woende sent,
Daer si vollevede in groten eeren
Al haren tijt al sonder leeren
Dis walsches it, nochtan dat si
Din walschen nonnen was so bi
Dat si aldaer dis walsches gnoch
Hen hoerde spreken int gevoch
Wel menechwerf op elken dach.
Mar alse men daer binnen sach
Dat si ne conde nit ontfaen
Int herte binnen noch verstaen
Dis walsches, noch gespreken oc,
Daer si wel lettel toe ontploc
Har herte, alse omme dat onthouden,
So lit man dis al Gode wouden,
Ende oc die maget goedertiren,
Die men tevoren plach visiren
Tambachte, eer man dis wart geware,
Dat dit gebreken was an hare,
Al sonder swarheit van ghebode
In haren closter dinen Gode (1).

De vriendinnen moesten dus de taal van Lutgardis spreken.

Nadat zij langen tijd van het licht harer oogen beroofd was geweest, stierf zij den 16 Juni 1246. Men stelt het opstellen harer levensgeschiedenis in den tijd tusschen 1247-48. Dit leven heeft geluk gehad, daar het in het Vlaamsch, Fransch, Spaansch en Italiaansch is vertaald geworden.

Ik houd, tegen hetgeen men in den laatsten tijd geschreven heeft, met al de geleerden uit de voorgaande eeuwen, den Mechelaar Willem van Affligem als den Vlaamschen vertaler van het werk.

(1) *Tekst van Veerdeghem.*

Het Bijenboek (Bonum universale de apibus).

Dit is het meestbekende en voornaamste werk des schrijvers, vooral uit het oogpunt van cultuur- en letterkundige geschiedenis. Ten tijde van Thomas bestond er in Frankrijk, in Spanje, in Italië, in Duitschland en zelfs in Engeland eene Latijnsche zoogezegd exempelen-literatuur. Zij diende vooral tot onderwijs des volks en werd door de predikanten veel gebruikt, aangezet als zij hiertoe waren door de woorden van Paus Gregorius den Groote : *Magis docent facta quam verba et magis movent exempla quam prædicamenta*, alsmede door die van Jacob van Vitry : *Multa enim incitantur exemplis, qui non moventur praeceptis*. Deze exempelen waren korte verhalen, meestal uit het werkelijke leven, maar met stichtende of moraliseerende strekking. Het is vooral aan Jacob van Vitry te danken, dat de exempelen in de sermoenen algemeen in zwang kwamen, en het moet ons dan ook niet verwonderen, dat wij van dien vurigen predikant lezen, dat hij, *vir sanctus et francus*, door den overvloed van exempelen, welke hij in zijne sermoenen aanvoerde, geheel Frankrijk bewogen heeft, gelijk dit voor of na hem niemand gedaan heeft.

Voor de XIIIe eeuw zijn de eigenlijke exempelenschrijvers in Frankrijk zeer zeldzaam. Later heeft men er nevens Jacob van Vitry, Etienne de Besançon, Etienne de Bourbon, in Italië Jacob

de Voragine, den dominikaan Peregrinus, in Duitschland Cesar van Heisterbach. Veertig jaar na dezen laatste begon Thomas exempelen op te teekenen, waartoe hij waarschijnlijk door Jacob van Vitry was aangezet geworden en de generaal der Predikheerenorde, Humbertus de Romanis, verzocht den broederen al de merkwaardigheden, welke hun bekend waren, op te teekenen. Dit werd gedaan; maar nu moesten al deze feiten geordend en gerangschikt worden en Thomas, die zich reeds door allerlei geschriften een goeden naam verworven had, werd hiermede gelast en zijne vrienden wilden dat dit werk een leiddraad zou worden voor het leven der geestelijken zoowel binnen als buiten het klooster.

Hij nam hiertoe het negende boek van zijn *de natura rerum*, waar hij het leven der bijen (immen), naar de oudere schrijvers behandeld had. Zijne aandacht viel op de bijen, omdat hun korf het voorbeeld was eener welgeordende samenleving, waar de bijenkoning (de prelaat) te gebieden heeft en de andere bijen, het volk (de onderzaten) te gehoorzamen. In overeenstemming hiermede verdeelt hij zijn werk in twee boeken : het eerste handelend over de prelaten, het tweede over de onderzaten. Deze boeken zijn in hoofdstukken verdeeld, zonder streng logisch verband met elkander.

Niettegenstaande deze hulp en hoe belezen Thomas ook was, heeft hij voor zijne exempelen zelden van schriftelijke bronnen gebruik gemaakt.

Hij verhaalt niet alleen voorvallen, die hij als kind heeft bijgewoond, maar ook gebeurtenissen uit zijn later leven, en de meeste zijner exempelen heeft hij uit den mond van vertrouwbare personen vernomen. Meestal noemt hij zijnen zegsman met name of hij volstaat met de qualiteit van den persoon op te geven. Hoofzakelijk heeft hij exempelen opgenomen die, zooals hij zelf zegt, « *in onsen tiden of bi onsen tiden geschiet sijn* ». De plaats, waar het verhaal te huis hoort, verzwijgt hij soms met opzet, want « *die menschen noch leveden en geen geruchte daervan hebben en wouden, ende daerom ontsach ic mi hem te bescamen* »; wij mogen daarom aannemen dat het grootste deel der verhalen uit de omgeving van Thomas afkomstig zijn. Zeer veel exempelen behooren thuis in Brabant en Vlaanderen, andere in Duitschland en Gallië, een in Oostenrijk, een in Engeland, een in Egypte, een in het Heilig Land, Friesland en Holland.

Alhoewel hij over die landen allerlei voorbeelden en bijzonderheden mededeelt, is hij geen geschiedschrijver. Historische gebeurtenissen zijn bij hem bijzaak; doch over hoevele gebeurtenissen en voorvallen geeft hij bijzonderheden op, welke wij door hem alleen kennen! Thomas was lichtgeloovig, maar dat was ook Cesar van Heisterbach, dat was alleman in zijnen tijd; maar liegen of verzinnen doet hij niet : *satius duxi etiam vera subticere quam falsa scribere*, zegt hij. Men doet hem dus onrecht aan, wanneer men van hem

geschiedkundige critiek vergt : alles wat hij en de andere exempelschrijvers aanboekten moest strekken tot meerder eer Gods, en bij God, zeiden zij, zijn alle dingen mogelijk.

Maar hoe moet men nu die exempelen, legenden, sagen enz. beoordeelen? Hierop antwoordt Kaufmann, die nochtans het Bijenboek als volksliteratuur niet zou willen heruitgeven : « Vat men », zegt hij, « de legenden, welke men bij Cesar, « Thomas en andere middeleeuwsche schrijvers « ontmoet, als vrome dichtingen op, ziet men bij « hen meer naar de ideale waarheid dan naar « de nuchtere werkelijkheid, dan zal het oordeel « over gene bloemen en vruchten van geestelijke « poëzij meer aannemelijk voorkomen, als dit dik« wijls gebeurt. Men zal de teedere en diepzin« nige legenden aan welke de middeleeuwen zoo « rijk zijn, kunnen vergelijken met de geurige « rozentakken, welke zich rond portaal en venster « eener schoone, stille woudkapel slingeren; tus« schen deze rozentakken dringen zich ook kruip« planten van nederigen aard, en zoo bezitten « niet ook alle legenden een gelijken geur, eene « gelijke bekoorlijkheid; niet immer toont zich bij « hen gelijke diepte der gedachte, niet immer « gelukt het den dichtenden geest voor den innigen « zin een passend uitwendig hulsel te vinden; niet « immer en overal werkt degelijke dichterlijke « scheppingskracht, of zij geraakt ten minste op « valsche paden. Zoo vindt men nevens edelstee-

« nen en parels ook half edelsteenen, ja zelfs keien, « die men nog niet gelijk hedendaags te slijpen « wist; nevens het zinnige, bekoorlijke, teedere, « grootsche ontmoet men ook het wonderlijke, « afstootend voor ons huidig ethisch en esthetisch « gevoel, en juist bij Thomas zijn er steenen van « dien aard » maar desniettegenstaande houd ik dit werk van Thomas, na Cesar van Heisterbach, als het voornaamste cultuur-historisch werk dat ons uit de middeleeuwen is overgebleven (1).

---

(1) Sedert dat het voorgaande geschreven werd, is er in den Haag eene dissertatie over het *Bijenboek* verschenen. Zij heeft voor schrijver D. W.-A. van der Vet en vormt een boekdeel van 456 bl. 8°. Dit werk behandelt het Bijenboek in bijna alle opzichten. Het ontbreekt den schrijver niet aan geleerdheid noch aan nauwkeurigheid : eene bibliographische tafel (7 bl. 8° kl. tekst lang) en achter het werk gevoegd, bewijst dat de schrijver alles kent wat over Thomas geschreven is. Hij is tamelijk onpartijdig en alhoewel hij zegt geen katholiek te zijn, trekt hij hier en daar tegen protestantsche schrijvers te velde, onder andere wanneer deze de gestadige tusschenkomst van Maria in allerlei zaken als demoraliseerend brandmerken. De logica wordt soms weleens op de teenen getrapt, vooral wanneer hij in zijne aanhalingen uit Belgische schrijvers, die hij moet weten valsch te zijn, in dezelfde feilen vervalt als de anderen.

Hij heeft het Bijenboek grootendeels afgeschreven en de exempelen in categorieën verdeeld en gecommenteerd. Zoo bespreekt hij, in opvolgende hoofdstukken, Maria, Jezus, den duivel, de Joden, de boete en de biecht, de vier uitersten en de geestelijkheid in het Bijenboek; hij voegt daarbij de beschrijving der Nederlandsche handschriften en der drukken die van het Bijenboek bestaan, en eindelijk de overzichtslijst der exempelen volgens Colvenerius.

Thomas heeft van dit werk, evenals van zijn *de natura rerum*, twee uitgaven gegeven, welke nog al van elkander verschillen moeten. Beide zullen, korts na hun verschijnen, evenals de andere werken van Thomas, in het Middelnederlandsch vertaald geworden zijn; maar deze vertalingen zijn verloren. Volgens Dr. van der Vet moet er van den eersten tekst een handschrift bestaan hebben van 1450, maar dit is thans ook verloren. Er bestaat een van te Straatsburg, doch van wat jaar is onbekend. In de koninklijke bibliotheek van den Haag is er een van 1458, in die van Leiden een van 1461, in den Haag zijn er twee andere van 1469, te Brussel een van 1481.

Van den tweeden tekst bestaat er te Utrecht een handschrift van 1491 en nog een ander zonder jaartal; te Nijmegen, bij de Predikheeren, een zonder jaartal en eindelijk te Berlijn een van 1639. Er zijn van het werk drij drukken verschenen, een van Gouda van 1484, die niet te vinden is, een van Pieter van Os, te Zwalle, van 1488, een van Jan Zeveren, te Leiden, van 1515. De beide laatste zijn op de bibliotheek der Hoogeschool te Gent.

Eindelijk laat ik hier vijf exempelen volgen, uit den druk van Jan Zeveren, welken de heer Ferd. van der Haegen welwillend te mijner beschikking gesteld heeft.

I exempel.

Laet ons horen hoe de duvelen wt der verhengenissen gods mede werken totten doden des menschen. In der scheidinge des lant van vlaenderen ende brabant is gelegen een groet dorp vol volckes ende in den dorpe was kercwijdinge. ende daer waren vele menschen vergadert te spelen onder wien dat was een piper als wi gehoert hebben van meister wilhelmus die een geleert goet priester is ende geboren van den selven lande. die voergeseide piper verwecte met sinen springen de iongelingen ende ander maechden tot oncuusschen liedeken te singhen.

Daernae doe die hemel des avonts verdonckert was ende alle man te huus ginc was alleen die piper noch niet ghesadet van den spele ende ginc ouer dien wege singende mitten pipen ende twee kinderen dat herdekens waren vloden doe si sagen dat de donre ende blixem grotelijke anstaende was ende schuulden onder die hage ende si sagen opeliken dat daer een blixem quam opten piper ende dodem ende sloech hem dien enen arm of. ende rechtevoert sagen die selve herdekens dat daer quamen twe alte swarte honden onversiens ende drogen des pipers arm tusschen hen beyden ende sijn lichaem wort te huys gedragen. Des morgens seide dye priester datmen hem niet graven en soude opten kerchof. want hi in den leliken spele van den donder so merkelijken gedodet waer. Die vrienden antwoerden. Al is hi van den donder gedodet hi toech nochtans mitten anderen gelovigen mede totter kercwidinge. Hierom lietet die priester toe al wast hem te onwillen. ende siet hier dye gerechticheyt des godliken ordels, doet morgen was

vonden si dat graft open ende dye dootkiste ledich, ende men mach alte wel geloven dattet lichaem vanden duvelen wech ghedragen was ende den arm. Merke hier dat alle degene die de heilige kerchove ende kerken onteeren met scadeliken sange ende spelen waerdich zijn sodaniger wraecken al ist dat si god oec een wijle tides spaert ende altoes niet so en pininghet als hier voer geseyt is.

II exempel.

Ic hebbe gesien mijns vaders moye dat een wijf was van hondert iaren ende dertich dese vertelde dat bi haren tiden aldustanigen dinc in brabant by brusel geschiede inden dorpe daer si geboren was. Inden dorpe woenden tsestich ridders die wapen drogen ghedeilet over alle dat kerspel daer nu nauweliken een en is. Dese begrepen seer dicwijl schone tornoyen ende steecspelen tegens die anderen ridderen dye daer omlanghes waren ende woenden. sonder enich harnas anders dan speer schylt ende helm ende een geuouden lynnen rock. Ende het ghesciede dat een ridder die dicwijl te steken placht eens qualijcken gedecket was mitten schilt gesteken wert mitter speren in dat herte. Hyer om soe wort dat dode lichaem gedragen mit bitteren schryden tot sinen eygenen huyse ende geleit in die dootkiste. Doe sine ouders ende sine vrienden die beganckenisse deden wert daer inder middernacht wonderlike verstueringhe by dat dode lichaem. ende eene ure daer na doe die knecht wt ginc ende ghesendet wort bi dat dorp om een bootscap ende ghemoete doe sijn heer dye dode ridder sittende op een swarten paerde ende hy seide totten knechte.

Sitte haestelic achter op ende ic sal di voeren totter steden daerstu by den dorpe gesant wordest. die knecht was vervaert ende sat op also hem daer gehieten wert, ende doe hij mitten armen hem hielde an dye side des geestes die voer hem opten paerde sat ruerde hi onversiens mit der hant dye wonde der siden, ende die voergenoemde ridder seide tot hem. Steke dyn hant diepe in die woende ende trecket wt dat yser des speers daer ic mede gesteken ende gewont bin. Die knecht wert van groten anxte bevende ende dede dat hem geheten was. Doe kwamen si ter steden daer die knecht ghesant was. ende die ridder seidet hem aldus. Sittet af ende segget bijsonderlinge den genen die mij doot geslagen heeft ende alle den anderen dien du wilste dat si comen tot sodaniger stede ende sien dat oerdel des almachtigen gods dat over my gegeven is. ende in teyken datstu mi warachtelike gesien heveste so toen hem dit yseren van sinen spere. Doet morghen gheworden was dede dye knechte als hem gheheyten was. Ende als si quamen totter stede daer die dode sinen dootslager ontboden hadde te comen. doe vonden sie daer ontellike veelheit der ravenen ende wywen die dat ongevallige sondighe lichaem mit crachtigen bijten te scoerden. Mer nu mach men hier vragen hoemen seyt dat die dode op stont leuende ende oec volcomelic sprac ende reet. Daer op antwoerden wi mitter getugenisse des heiligen paeus sanctus gregorius daer hi in des heiligen abt sanctus benedictus leven seit. dat eens backers dode lichaem opstont uten grave, ende ginck weder om volcomelicken te huus ende weckede dat ghesinde dat si backen souden. Nochtans mogen wi op een verbeteren hyer van

geven een properlike reden. Doe dat voergenoemde lichaem noch versche was ende die warmheit volcomeliken ende gehelicke bi hem hadde ende dye leden noch geboechsaem waren mochte dye duvel daerin gaen gelikerwijs als een mensche de daer een cleet antrecket ende die kinnebacken ende dye tonge weder brengen tot der stemme ende tot den woerden ende alle die gemeine leden weder brengen totter eerster beroeringhe. nochtans en conde hi dat nyet lange doen. want die natuer des vergancliken lichaems dye en mach hi sonder siele niet houden inder craft ten wort haestelick ende gheringhe vervulet. Daer is noch onder der sonnen een ander manier van des duvels spele vol ydelheit. Want daer sijn dobbelers die der werlt seer scadelic sijn dat geen dinc quader en is Mit desen spele werden die menschen arm ende naket. die rike werden broot bidders de edelinge werden onweert ende seer snode. Vanden quaden dobbelen werden die alre bijsterste luden als den rovers ende doetslagers ende die tot dobbelen gewennet sijn dye en kunnen niet lichteliken aflaten ende si hebben so groten brant der begeerten daer toe dat si alle schinen te verliesen oec als van haren clederen berovet werden.

III exempel.

Ic heb gehoert van broeder henryc wt duutslant de weleer lesemeester was der prediker orden tot colen, dat een man was claer in alre consten ende heilicheit. doe een broeder edel van geboerten ende rijc van goeden wt dien landen van britanien in der predicker orden ginc ende hi

wonde mitten broders in gallien bi ludunen, ende dye tijt zijnre professien genakede badt hi den prior dat hi mochte trecken tot sinen lande ende schicken sijn goet. Die prior liet dat toe ende hi wanderde selven mit hem. Doe si quamen in dye woestine van britanien sagen si een seer groot ende wonderlic mirakel. Die novicius zeyde tot dien prior, wildi sien dat oude mirakel van britanien. Die prior antwoerde totten novicius ende seide aldus, wat is dat. Die novicius leide hem op eene die alre claerste fonteyn daer een steen boven lach op columpnen van marmerstenen gelic een altaer. Die novicius goet water opten steen ende sonder merren wort die hemel verdonkert ende dye wolken liepen te samen ende het donderde ende het regende ende blixemde wonderlike zeer. ende altehants wort dat water also groet dat van die stede een mile weges veer alle dat aertrike scheen te bevloyen. Doe dat de prior sach verwonderde hy hem seer ende dit vertelde dye selve prior daert broeder henric hoerde ende die meister vande oerden. Ende die bisschop broeder iohan ende vele ander.

IV exempel.

Soe veel duvels inden wakenden menschen wercken hebbe ic horen vertellen den eerwaerdigen bonifacius bisscop van lausonen dustanighen dinc. In enen dorpe soe was een blinde die alle die koen des dorpes te hoeden plach. hi dreefse van den sade ende hy brachtse tot sekeren steden daer dye vetste weyde waren. Hi onderscheide bijsonderlinge een yegelike koe bi der verwen ender gedaante, ende als men van den blinden eyschede

enigherhande koe bi sonderlinger verwen so greep hi lichteliken ende sonder merren alsodanige koe bi den hoernen ende brachtse daer ter stont voert. Doe daer een bischop quam tot der selver stede ende aldustanighen dinck vanden blinden gehoert hadde ende oeck mede ondervonden hadde vraghede hij hem of hi oeck mede ghevarmet waer. Hi seide. neen. Die bisscop liet dien blinde biechten ende hi varmde hem. Sonder merren ende alte hans wert hem benomen die onderscheidinghe der koen want dat geschiede wt werken ende oec mede wt hulpe der duvelen. Want daer geschiet is in enen dye studeren woude heb ic gehoert van enen broeder der predicker orden diet mi aldus vertelde.

Een broeder woude nader mettene sitten ende studeren ende altehans doe hi in den boeke sien woude so began hij te slapen. Doe hi dicwijl dien slaep wederstont ende dien niet verdriven en mochte werdt hi onverduldich op hem selven ende hi seide aldus. Wat is dit dat mi den slaep meer verwinnet dan hi pleget. Rechtevoert so seide die duvel tot hem. Die poerten en sijn noch niet gesloten. Die broeder seide. Hoe sal mense sluten. Dye duvel antwoerde. Van den hoghesten des hovedes totter borst van den enen ore totten anderen. Ende mercket nu hyer dat dye duvel bewees dye verborghentheyt des heylighen cruus.

V exempel.

Ik wil vertellen een goet mirakel verveernisse alre prelaten.

In een consilio daer vele biscopen vergadert

waren wert een clerc gedwongen te prediken. Hij was in groter sorge hoe hi weerdelic prediken mochte voer so vele prelaten der heiliger kerken. Ende doe hi in sinen gebede lach voer der tijt dat hi prediken soude quam de duvel tot hem ende seide hem. Wat bistdu begaen dezen clercken te prediken. Segget hen dit ende anders niet. Die princen der duysternissen der hellen grueten dye princen der kerken ende wi dancken hem blijdelike want mitten prelaten werden ons te samen geoffert haer ondersaten ende overmits haer versumenissen comet tot ons bijnae alle die werlt. Dat ic u segge dat segge ick tegen minen wille mer ic werde daer toe gedwongen wten geboden des alre oversten. Die clerk antwoerde. Is dat ic hem dit vertelle si en sullen mi niet geloven. Die duvel roerde sijn kinnenbacke ende seide hem. Syet een teyken ongewoenliker swaerheit dyns aansichtes en roer dese vlecke niet eer gy geprediket hebste. want tis te vergeves mer nader predicacien salstuse wtdoen mitten wijwater. De clerck ginc voert int consilium daer hi prediken soude ende si verwonderden hem van den teyken dat hem in syn aensichte gegeven was. Hi vertelde hem allene dat hem geheyten was ende beroerde haerre alre herten toe alre grote verveernissen. Dese selve woerden worpen int iaer ons heren M. CC. ende XLVIIJ hoechgelic gepredict te parijs voer al den volcke ende clercscap.

H. SERMON.

Zitting van 18 Juni 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Bols, de Flou, Claes, Janssens, Jhr. de Gheldere, Prayon-van Zuylen, Simons, de Ceuleneer en Segers, werkende leden;

de heer W. de Vreese, briefwisselend lid;

Door den heer Muyldermans, briefwisselend lid, wordt schriftelijk medegedeeld dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

De bestendige secretaris leest het verslag over de voorgaande zitting, hetwelk wordt goedgekeurd.

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Bibliothèque du Bureau de Législation. Catalogue. 1. Janvier 1902, 4°.

Annales des Travaux publics en Belgique, 1902, 3e fascicule.

Bibliographie de Belgique, 1902, nr 10. — *Sommaire des Périodiques*, nr 5.

Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, X^e^ jaar, n^r^ 5.

Académie de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres, 1902, n^r^ 4.

Inventaire des Archives de la Belgique, publiés par ordre du Gouvernement, 1^r^ partie.

Catalogue raisonné, tome I.

Inventaires sommaires des Archives de l'Etat. Dépôt de Hasselt.

Compte-rendu des Séances de la Commision royale d'histoire. Bulletin, 1902, n^r^ 1.

Elekerlyc-Everyman. De vraag naar de Prioriteit opnieuw onderzocht, door H. LOGEMAN. (*Université de Gand. Recueil des travaux publiés par la faculté de Philosophie et Lettres.*)

Bulletin de l'Agriculture, 1902, n^r^ 3.

Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale de Belgique, 8e, tome LXI. — Idem 4°, tome LIV, fascicules 1 à 5. — Idem, 4°, tome LIX, fascicules 1 et 2.

Revue sociale Catholique, 1902, n^r^ 8.

Door den heer DE CEULENEER :

Een standbeeld voor Laurent.

Het wetsvoorstel Coremans betreffende het vrije Middelbaar Onderwijs.

Door den heer JOZ. LAENEN :

Vlaanderen in het begin der XIV eeuw.

Door den heer DE GRAVE, eere-provinciaal Griffier :

Nieuwe ondervindingen en leeringen aangaande de bieën, door P.-F. DE GRAVE, Gent, 1816.

Doòr de Hoogeschool van Loven :

Sommaire Idéologique des ouvrages et des revues de philosophie.

Revue néo-scolastique, 1902, nr 2.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée Belge, 1902, nr 5.

Door den heer FRED. DE LAET :

Lettre ouverte à M. Louis Huysmans.

Door den heer G.-H. FLAMEN :

Het groot vaderlandsch mimodrama van Groeninghe.

Door den Oudheidkundige kring van het Land van Waas :

Annales, 2e deel, nr 2.

Door de Académie royale d'archéologie de Belgique :

Bulletin, 1902, nr 5. — *Annales,* 1902, nr 4.

Door de Redactie *van het Woordenboek der Nederlandsche taal :* 3e deel, 12e aflevering.

Door den Bewaarder der Athenæum-Bibliotheek te Deventer :

Catalogus, 2 deelen. — Idem der Handschriften.

Door de Hoogeschool van Rijsel :

Tableaux des cours et conférences de l'année 1902-1903.

De laatstverschenen afleveringen van *Dietsche Warande en Belfort*, *Biekorf*, *Katholiek Onderwijs*, *de Tuinbode*, *St.-Cassianusblad*, *de Vlaamsche Kunstbode*.

De heer Bestuurder staat recht en richt tot de vergadering de volgende toespraak :

Hooggeachte Medeleden,

Sedert onze laatste bijeenkomst heeft onze Academie het afsterven te betreuren van een harer oudst verkozen leden, den heer Jan van Droogenbroeck.

Des te zwaarder treft ons die slag, omdat hij geheel onverwacht kwam. Wel wisten wij dat het overlijden zijner levensgezellin hem een ergen knak had gegeven, maar toch scheen het alsof de bemoedigende woorden, welke de dierbare overledene van haar sterfbed tot hem richtte, en welke hij in onze laatstgehouden bestuursvergadering met zooveel ontroering herhaalde, op hem zulken diepen indruk hadden gemaakt, dat men de hoop mocht koesteren dat hij langzamerhand van de diep geslagen wonde zou herstellen. Nog herinner ik mij hoe hij ons vertelde hoe zeer zijne vrouw er op had aange-

drongen dat hij zich vooral aan de Vlaamsche Academie zou wijden, omdat hij daarin een nuttigen werkkring en tevens eene heilzame verpoozing zou vinden.

De nauwlettende belangstelling, waarmede hij in den laatsten tijd aan de beraadslagingen van het Bestuur deelnam, bewijst dat hij dien gulden raad wilde opvolgen en dat hij de welverdiende rust, die hem na zijne lange ambtenaarsloopbaan eindelijk was ten deel gevallen, ten bate onzer instelling wilde besteden.

Helaas, de verwachtingen, die hij bij ons had gewekt, zouden niet in vervulling treden en thans kunnen wij nog enkel een laatste woord van hulde brengen aan zijne nagedachtenis.

Wat Van Droogenbroeck als letterkundige, als dichter was, heeft de heer Coopman in zijne lijkrede op treffende wijze in het licht gesteld. Daarop behoef ik dus hier niet terug te komen, des te meer daar ons geacht medelid zoo vriendelijk was zijne rede aan het Bestuur te laten geworden. Ik stel voor, dat zij in de *Verslagen* en *Mededeelingen* zal opgenomen worden. (*Aangenomen*).

LIJKREDE

over wijlen den heer J. van Droogenbroeck,

door TH. COOPMAN.

Mijne Heeren,

In dit stil en vreedzaam huis leefden vele lange jaren twee menschen éen leven; te zamen waren zij éen hart en eéne ziel.

Onlangs en gansch onverwacht kwam de dood hier binnen, en rukte de echtgenoote weg. Met den moed van den man hield de overgeblevene zich recht, en niemand, die hem tot over weinige dagen hoorde spreken in de volle helderheid van zijn verstand, kon vermoeden dat zijn hart gebroken was. Enkelen, die hem meer dan eens naar het kerkhof zagen wandelen, waar hij, buiten de wete van zijne vertrouwden, als eene schaduw heen sloop, hebben wellicht het naar gevoel gehad, dat die geknakte grijsaard een levende doode was...

Vooraleer het gebeente van den gestorven vriend tot dat van zijne wederhelft is verzameld, heb ik, hoe pijnlijk het mij ook valt, den droeven plicht te vervullen, welken de Koninklijke Vlaamsche Academie mij heeft opgedragen : haren onderbestuurder het laatste vaarwel toe te spreken.

Wat Jan van Droogenbroeck is geweest als mensch en onderwijzer, als ambtenaar en Vlaming, als geleerde en dichter, zal eerlang breedvoerig

beschreven worden in het Jaarboek der Academie, met de pen der waarheid en in den verhevensten zin van waardeering. In afwachting zij hier gezegd, dat een schat van werkzaamheid, van toewijding aan zijne veelvuldige taak, van grenzenlooze hulpvaardigheid in hem huisde, samen met een streng begrip van eerbied voor zijnen evenmensch en met een hoog gevoel voor vriendschap, die hij nooit tot gemeenzaamheid liet ontaarden.

Gesproten uit het rustig en verstandig gedeelte van ons volk, bezat hij in niet geringe mate de treffendste hoedanigheden van het gezond, echt Vlaamsch ras : aan zijn open oog voor de werkelijkheid dankte hij zijne veelvuldige zaakkennis; aan zijne liefde voor de kunst, aan zijne geestdrift voor klank en kleur, zijne dichterlijke gaven.

Gaf hij, als woordenboekschrijver en woordvorscher, blijken van buitengewoon geduld en kunde, als dichter dwingt zijn vaste, degelijke vorm, het zinrijk gehalte van zijn vers, dat hij smeedde totdat het klonk als eene klok, de bewondering der kieskeurigsten af. Half voltooide gedichten te laten drukken, kon hij niet, wilde hij niet voor geen goed ter wereld; daarvoor lagen zijne kunst en zijne taal hem al te nauw aan het hart, die taal waarvan hij in zijne *Makamen en Ghazelen* zong :

Dietsch! du schoone, du hemelsche taal, — ons Dietsch!
Bekoorlijke, zonder vlek of faal, — ons Dietsch!
Dietsch, dat het oor verrukt door rijmengeklingel,
Zacht als de toon der zilveren schaal, — ons Dietsch!

Wen de maged lacht, en lispelt van liefde, als peerlen
Rolt dan van der lippen koraal, — ons Dietsch!
Zwijgt, harpengetril en klanken der vedel,
Waar orgelt der spraken nachtegaal : — ons Dietsch!

. . . .

Dietsch! du krachtige, prachtige taal, — ons Dietsch!
Duizendtonig, als des Beiaarts metaal; — ons Dietsch!
De Dichter zingt : — Wat brult als de opgeruide golven,
Wat doorsiddert de ziel als een bliksemstraal? — ons Dietsch!

. . . .

Om populariteit te winnen, is het Jan van Droogenbroeck nooit te doen geweest. Had hij maar gewild, hij, die in zijnen bloeitijd zoo smakelijk en schalksch vertellen en zijne vrienden zoo hartelijk doen lachen kon met allerlei gezegden en verzinsels van eigen vinding; hij, wiens dichterlijke arbeid door de Koninklijke Academie van België en door het Staatsbestuur tot vier, vijf malen met goud werd bekroond! Maar neen! hij verkoos te werken in stilte, ver en wars van het gewoel der wereld; zaaiend, — als zijne voorvaders het voedzame graan, — het zaad van het goede, het ware en het schoone in de voren van den Vlaamschen akker.

Mij dunkt, ik hoor heden reeds zijn lof verkondigen door de honderden die hij aan zich heeft verplicht; want niemand in de Vlaamsche letterkunde heeft zooveel kostelijken tijd opgeofferd, en met zooveel innige toegenegenheid aan de jongeren, — ze mochten opkomende dichters, roman- of tooneelschrijvers, taalgeleerden of toonkundigen wezen, — dan Van Droogenbroeck. Zij moesten niet tot hem komen : hij zocht ze op, verbeterde

hunne proeven, gaf hun onderwerpen ter behanling en zijne beste boeken. In zijne verstandige raadgeving en zijn geestrijk gesprek putten zij moed en bezieling.

Moet ik herinneren aan zijn voorbeeldeloozen ijver voor ons vaderlandsch tooneel? 't ware overbodig; want zijn naam staat geschreven in het hart van al de ontelbare leden onzer tooneelmaatschappijen.

Waarde Onderbestuurder!

Bij uwe lijkbaar mag ik, namens al Uwe Medeleden der Koninklijke Vlaamsche Academie, de overtuiging uitspreken dat Gij, die voor de toekomst van Uw volk hebt gearbeid, door Uwe reeds tienmaal herdrukte *Dit zijn Zonnestralen* zoovele edele gewaarwordingen en goede gevoelens wekt in het hart der Nederlandschsprekende kinderen, in de toekomst leven zult juist door datgene, wat U in uw echtelijk geluk heeft ontbroken: het Vlaamsche kind, dat ik, in mijne verbeelding, om Uw graf onverwelkbare bloemen strooien zie van liefde en dank.

Dus moogt gij rusten in vrede.

—

De bestendige secretaris deelt twee opstellen mede, aangeboden door den heer Mr. Leon. Willems, getiteld: *Nog de Vlaamsche Academie van Rogier.* — *Over twee anti-Vlaamsche brieven toegeschreven*

aan Rogier. — Deze stukken zullen onderzocht worden door de Commissie voor Nieuwere Taal en Letteren.

Bibliographische mededeeling.

Ik heb de eer der Academie, in naam des Schrijvers, een exemplaar aan te bieden van het werk getiteld : « *Vlaanderen in de XIVe eeuw en de strijd tegen Philips den Schoone*, door Dr Jos. Laenen.

Onder dezen titel heeft de Schrijver de voordrachten in het licht gezonden, welke hij op het einde van verleden jaar te Antwerpen, in de Vereeniging « Hooger onderwijs voor het volk » gehouden heeft.

Het voorhanden werk is meer dan een volksboek. Schrijver is geen slaaf van wat anderen vóor hem schreven : hij kent grondig de oorspronkelijke bronnen en weet ze te benuttigen, om op menige bladzijde iets gansch persoonlijk voor te brengen. Op duidelijke wijze brengt hij de voorvallen van 1302 in verband met de algemeene beschaving van het tijdvak. Tusschen de twee uiterste zienswijzen, in welke de opvatting van het karakter diens oorlogs uiteen loopt : economische strijd of vaderlandsche krijg, slaat Dr Laenen eenen middelweg in. Hij duidt op het sinds lang ontwikkeld vaderlandsch en dynastisch gevoelen in Vlaanderen, dat alleen

een algemeenen opstand mogelijk maakte; maar geeft als onmiddellijke oorzaak, als *cause déterminante*, de misnoegdheid op der volksklas en de aanhitsingen van Pieter de Coninc.

Schrijver verdeelt zijn werk in eene inleiding en vijf hoofdstukken. In de inleiding bespreekt hij de bijzonderste bronnen voor het tijdvak en schetst tevens in breede trekken, ten behoeve van de oningewijden, de bijzonderste regels der historische kritiek. In de volgende hoofdstukken behandelt hij achtereenvolgens de politieke toestanden in Vlaanderen : het ontstaan namelijk van den feodalen band met Frankrijk en de inbreuk door den suzerein eenerzijds, door den vassaal anderzijds op het aloud leenheerlijk recht begaan; de maatschappelijke toestanden, het ontstaan der koopliedenklas, de stadvorming, het invoorrangtreden der handwerkers en de innerlijke verdeeldheid der stadsbevolking; de voorvallen van den oorlog tot aan Philips bezoek in Vlaanderen; den opstand der gemeenten; den zege van Kortrijk en de latere voorvallen tot aan den vrede. Stippen wij nu nog aan de bladzijde over Jan Breidel, waar Dr Laenen in het algemeen gevoelen, dat den beenhouwer naast de Coninc op het voetstuk heeft verheven, niet deelt; maar de rol van dien, zooals hij het heet legendarischen held, tot veel mindere gehalte wil brengen.

H. SERMON.

Dagorde.

De vergadering gaat over tot de kiezing van een Buitenlandsch Eerelid, ter vervanging van wijlen den heer Dr. J. ten Brink.

Wordt gekozen, de heer H. Taco de Beer, letterkundige te Amsterdam.

—

In de plaats van wijlen den heer J. van Droogenbroeck wordt, als onderbestuurder voor 1902, gekozen de heer Prayon-van Zuylen.

De heer Prayon, na door den heer Bestuurder geluk gewenscht te zijn, dankt de vergadering voor de hem bewezene eer, en belooft zijne volle kracht te zullen wijden aan de taak, door de Koninklijke Vlaamsche Academie behartigd. (*Toejuichingen.*)

Letterkundige wedstrijden voor 1902.

De heer Bestuurder legt de voorstellen der keurraden nopens de drie beantwoorde prijsvragen ter stemming.

Letterkunde. — *Geschiedenis van het Rijm.* Aan de eenig ingezondene verhandeling, met kenzin : *Ut desint vires, tamen laudanda voluntas* (OVIDIUS) wordt de uitgeloofde prijs toegekend. — Na opening van het briefje wordt als schrijver uitgeroepen de heer Jozef Geurts, leeraar aan het St.-Jozefscollege te Hasselt.

Geschiedenis. — *Critische studie en critische opgave der verschillende geschiedkundige bronnen van den Gulden Sporenslag en van alle oorkonden, over deze gebeurtenis uitgegeven, met wederlegging van de fabelen, die omtrent den Sporenslag in de wereld gebracht zijn.* — De ingezonden verhandeling wordt, naar luid der verslagen van de Leden des keurraads, bekronenswaardig geacht. — Het briefje behelst den naam van den heer Vict. Fris, leeraar van geschiedenis aan het Koninkl. Athenæum te Oostende.

Onderwijs. — *Verhandeling over het nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche taal.* Van de twee ingezonden verhandelingen wordt de prijs toegekend aan deze, met kenspreuk : *Arbeid adelt.* — Schrijver ervan blijkt te wezen de heer St.-L. Prenau, onderwijzer te Aalst, in Limburg.

Den prijswinnaren zal dadelijk bericht van hunne bekroning, en eene uitnoodiging tot het bijwonen der openbare zitting, op 26 Juni, gezonden worden.

—

De heer Bestuurder verleent nu het woord aan den heer Janssens, die lezing doet van eenige dichtstukjes, welke eerlang, met meer anderen in eenen bundel zullen ter perse gaan. — Na den heer Janssens den dank der vergadering te hebben uitgedrukt voor zijne voordracht, welke in de *Verslagen* eene plaats bekomen zal, wordt de zitting te 4 uur gesloten.

Lezing

door den heer A. JANSSENS.

Mijne Heeren, de gedichten, die ik de eer heb UE. voor te lezen, zijn getrokken uit eenen bundel die weldra verschijnen zal (1). Hij bestaat uit vijf deelen : Huisgedichten, vaderlandsche gedichten, godsdienstige, verscheidene en zeegedichten. Uit elk dezer deelen zal ik mij veroorloven een of twee van de kleinste stukskens te lezen, om UE., zonder verveling, over het geheele te laten oordeelen.

'T EERSTE KRIEKSKEN.

Wat zie 'k hem geern den ouden hof van moeder !
Wat al herinneringen zoet aan 't herte!
Hier, aan den zonnekant, staat nog de fruitmuur,
waar eens de vroege kriekeleer zijn vruchtjes,
zoo vol bekoorlijkheden, blozen liet.
Daar spreidde hij zijn takken uit, wat boven
't bereik van onze vingerkens; en als
nu de allereerste bezekens, gespannen
van 't sap, niets anders meer te wachten schenen
als kindertandjes om er in te bijten,

(1) *Gedichten* van A.-J.-M. Janssens, *tweede reeks*, met teekeningen van Jozef Janssens, bij de Wᵉ de Puysselaer, Sint Nicolaas, 300 bladzijden, prijs 3.50 fr.

kwam moeder. 'k Zie de brave daar nog staan,
vooraan den boom, de lieve kriekskens wijzend.
'k Hoor nog heur zoete stemme, die me zei :
« De bezen die daar blinken, en waarop ge
zoo zeer verlekkerd zijt, wie is het die
ze groeien liet en blozend rijpe worden,
mijn kindeken? Wie maakte die zoo lekker
aan 't mondjen als bekorelijk aan de oog?
't Is Juzeken, die laat zijn zonne schijnen
op veld en hof. 't Is Hij die blad en blom
doet schieten, Hij die deze schoone kriekskens
doet blozen, voor het brave kind, uit liefde,
uit liefde alleen, voor u, opdat ge zoudt
gehoorzaam zijn en dankbaar. Kom en proef nu
de handjes saam en 't mondjen open. Zoo... »
En moeders hand daalde uit den boom, terwijl
mijn trippelende voetjes dansten, en
mijn gretige oogen 't lieve fruit verslonden.
En als nu 't malsche bezeken in 't gapend
en watertandend mondeken terecht kwam,
dan neep ik lip- en oogskens dicht, om beter
het zoete sap te smaken dat er uitsprong ;
en 't was of 's Hemels goedheid nederdaalde
verkwikkende in mijn hert, of Jezus zelve
voor mijne tonge smaakbaar wierd, te zamen
met 't eerste krieksken. « Danke, danke, Juzeken ! »
klonk mijn gebed, en beter was het nooit gemeend.
o Zalige herinnering ! Nog heden
en kan ik moeders hof, zijn ouden muur
niet weerzien, zonder in het diepst des herten

te zijn getroffen, bij 't herdenken aan
het eerste roode en allerzoetste krieksken,
aan moeders wijsheid en aan 's Heeren goedheid.

—

ZATERDAGAVOND.

Naar huis! Naar huis! De week is om!
 Blijft achter, werk en zorgen;
en gij, mijn Dichterengel, kom,
 aan u de dag van morgen!

Naar huis! Naar huis! en afgemat
 de woning in, naar boven!
Een oogslag over boek en blad
 en regels vol beloven.

Ik voel mijn geest al welgesteld;
 een zoete warmte aan 't herte
begint te gloeien en voorspelt
 mij vruchten zonder smerte.....

Maar ziet, op eens, daar gaat de deur
 der kinderkamer open;
mijn kleine Jefa danst er deur
 en komt naar mij geloopen.

Zij is zoo krakend net gekleed,
 met slaapgoed uit de kassen,
de zuivre kaak ten kus gereed,
 de handjes witgewasschen.

Ze klemt heur aan mijn knieën vast :
« Och, mag ik niet vandage,
Terwijl de meid de broerkens wascht
wat blijven ? » luidt de vrage.

Ik neem ze droomende op mijn schoot,
verwonnen door heur koozen,
en kusse bei heur kaakskens rood ;
'k en zag ze nooit zoo blozen.

Daar komt nu Karel, bloode en blij,
stil, been voor been gewrongen,
en eindelijk daar staat hij bij
zijn zusterken gedrongen.

Hij heft, met duim en vinger fijn,
Josepha's bles, de blonde,
en vezelt iets in 't oorelijn,
met halfgesloten monde.

'k En hoorde 't niet, maar Jefa wel ;
ik las 't in de oogskensglansen,
in 't lachgezinde lippenspel,
ik zag 't aan Karels dansen.

En 't heldergalmend tongsken gong
en belde 't uit ter verte,
hoe Karels stille vrage klonk,
de wensch van Jefa's herte.

« Och vader, vader, is 't niet waar,
ge en moet niet werken morgen?
Toe, laat ons kegelen te gaar
en spelen zonder zorgen.

Zeg ja! zeg ja! » Ze dansten rond,
al plakkende in de handen,
rond mij, die haast gebonden stond,
met niet te breken banden

Die kindren!... Och, en zijn ze niet
de sprankels mijner dichten!
Zoo ik hun poëzij verstiet,
wat licht zou mij dan lichten!

« 'k Zal spelen, kinderen, voor u
En keglen met geklater!
't En is geen tijd van dichten nu.
Gij, Engel lief, tot later! »

—

GROET AAN ANTWERPEN.

o Scheldemaagd, wat zijt ge schoon,
bekoorlijk, nooitvergeten,
wanneer ge spreidt uw pracht ten toon,
naast uwen stroom gezeten,
in 't maagdelijke morgenlicht!
Wanneer het spelend water

te glanzen en te glimmen ligt,
  en 't golfje met geklater,
al dansende, de flanken kust
  der stoomers volgeladen,
der reuzenstoomers, zonder rust,
  die kruisen langs de kaden,
met vreemder oorden overvloed;
  en deelen aan de stede,
verstoken achter 't stapelgoed,
  hun wereldweelde mede!

Hoe schoon, wanneer de hooge tin
  van uwe praalgebouwen
verschijnt, gehuld als ware 't in
  der dampen sluiervouwen!
Hoe onverbeeldlijk schoon, wanneer
  uw Lieve-Vrouwen-toren,
der Maged patrones ter eer,
  in 't zonnelicht te gloren
staat; zegevierend uit den kamp
  der nevlen opgeschoten
en schittert, boven doom en damp,
  met stralen overgoten!
Hoe schoon, wanneer hij 't morgengoud,
  op elken rand ontvangen,
laat schittren, en de schaduw houdt
  in elke groef gevangen!
Hij rijst, als uit den grond gegroeid,
  in slankheid opgerezen,
gelijk een plant die tiert en bloeit

en niet gebouwd kan wezen;
vol leven tot zijn hoogste pin
vol blad en bloem en knoppen,
en 't schijnt daar zit nog groeikracht in
de hoogste zijner proppen!

o Toren, schoonste bovenal,
wie zal uw weerga noemen
uit al de torens zonder tal
waarop de volken roemen!

't Is dat gij 't Hooge Schoon weerstraalt,
gelijk die meestervonden,
waarmee van Eyck den Hemel maalt
in schittrende achtergronden.
Ja, 'k vraag mij, als uw klokkenspel
aan 't luiden gaat en 't bengelen,
of dit het lied der aarde, of wel
de lofzang is der engelen.
Uw eigen lied is 't, uwe stem,
die zingt in volle akkoorden;
en 't Hemelsche Jerasalem
en kent geen schooner woorden :
« Ik ben mijns volks geliefde zoon,
zijn wederbeeld en glorie,
zijn rijkdom en de zegekroon
van zijne kunstvictorie!
In Vlaamschen grond sta 'k breed en diep
gevest, het hoofd verheven.
De handel mijnen rijkdom schiep,

de kunste gaf me 't leven,
opdat ik hoog, door damp en wolk,
verheffen zou ter zonne,
het Kruis, de liefde van mijn volk
zijn hoop, zijn troost, zijn wonne! »

—

ZOETE KERSTDAGWICHT.

Almacht, Wijsheid onbegonnen,
Gij, door wien,
van de onmeetbre hemelzonnen
tot het stofken ongezien,
alles is en komt en gaat;
Gij, door wien de wereld staat,
Gij, die 't spansel overvademt,
Gij, door wien het leven ademt,
Gij, die licht en liefde zendt
in de ziel om, zonder end,
U te kennen en te minnen,
eeuw aan eeuw, met onverzade zinnen;
Albehoeder,
drijmaal heilig, drijmaal sterk,
uwer werken 't meesterwerk,
't Is de zuivre Maagd, uw Moeder!
't Is de schoot waarop ge lachend ligt,
zoete Kerstdagwicht!

—

AVOND.

Gedaan is 't werk; en de akkerman,
vermoeid en uitgeput,
keert, droomende over 't veld, weerom
naar zijn geliefde hut.

De zonne neigt ten Westen, en
hij ziet ze, zonder spijt,
ginds dalen achter 't boomgewas;
terwijl zijn hert verblijdt,

in 't ende zijner daagsche taak,
in 't koelend windgesuis
en in 't gedacht der lieve vrouw,
die hem verwacht te huis.

Welhaast zal de arme leemen hut,
met nedrig stroo gedekt,
verschijnen, waar de boomenlaan
heur kronkelbochten rekt.

Het zonlicht volgt den landman op,
al spiedend door het hout;
het lacht en strooit hem langs de baan
zijn tooverschat van goud.

Het teekent, als met vuur'gen trek,
den kloeken leest des mans;
en spiegelt in zijn blanke spa,
met heldren blikkerglans.

Daar prijkt de hut, door 't zonnelicht
herschapen! Kan het zijn!
Het stroodak vlamt van louter goud,
de kalk heeft marmerschijn!

In 't deurgat staat, een kind aan 't hert,
de jonge vrouw. Zij wacht
en reikhalst, spant de witte hand
al turende uit en lacht.

Aldoor heur blonde lokken, schiet
de zonne schicht op schicht,
zoo dat ze stralen rond heur hoofd,
gelijk een krans van licht.

Een blijde groet!.. Een vreugdekreet!..
En de arme, rijke man
geniet het zoet der zuivre min,
zooveel een herte kan.

En lang al is het deurken dicht
en alles buiten stil,
als 't raamken nog te vonklen staat
met heimelijk getril.

De liefdeschicht op aarde, zijt
ge, glanzend Zonnelicht!
Het zonnelicht des herten, zijt
ge, gulden Liefdeschicht!

o Zonneschicht! o Liefdelicht!
  Ge en kent noch leeg noch hoog:
God schonk u mild aan ieder mensch,
  uit 's hemels hoogsten boog!

—

'T OUDE MEKEN.

Daar zat een Meken in 't oûkensgesticht,
met hangend hoofd en gerimpeld gezicht,
  te breien bij de venster.
Heure oogen zagen noch witte gordijn,
noch rooden steenvloer, met zandekens fijn,
  ze en gaven glans noch genster.

Heur priemen gingen en tokten op een,
heur trekmuts schudde gedurig van neen,
  van neen en leugen! leugen!
Voorzeker liep heur gedacht op den hol;
ze breide, breide en ze werkte in heur wol
  den draad van heur geheugen.

Maar ziet, daar komt, met heur witte kornet,
een liefdezuster in de oûkenssalet:
  « Dag Moederken, hoe gaat het?
Uw vuurpot, heeft die nog kolen genoeg!
Ik kom vandaag een kwartierken te vroeg,
  en met de kous hoe staat het?

Van dage en blijft ge niet zwijgend en zuur
Ik breng u, zie, al en is 't nog geen uur,
  uw potje van verlangen,

uw koffij! » Aanstonds keek meken omhoog;
een schemer glom in heur uitgedoofde oog,
maar 't schudden ging zijn gangen.

De zuster zette zich neer op 'nen stoel
en zegde lachend, en met teeder gevoel:
« Och, wil me toch eens zeggen
waarom gij altijd zoo schuddebolt neen
en nooit een woordje mij antwoordt, niet een.
Weet gij dat uit te leggen?

Ik heb voor u nog iets goeds weggelegd
en eerlijk, als ge 't mij vriendelijk zegt,
zal 'k u twee klontjes geven
van 't suiker dat mij een liefdrijke vrouw
geschonken heeft, voor onze oûkens, die trouw
naar onzen regel leven ».

En bevend gingen de lippen vaneen
en proefden woorden te maken, maar neen,
ze waren 't lijk vergeten;
en Meken eindelijk schoot in 'nen krijsch.
Al zei de zuster nog: « Lieve, zij wijs, »
ze en kost er niets uit weten.

Na korte stonden, bedaarde ze weer;
de tranen schonken de spraak van weleer
der losgeweekte tonge:
« 'k en heb niet altijd gezwegen, Maseur,
en neen geschud; ja het komt mij weer veur,
eens was ik schoon en jonge!

Dan heb ik plechtig een jawoord gezegd,
de hand in die des onweerden gelegd.....
En, vader mijner kindren,
de lafaard, heeft ons verlaten, o wee!
En van gebrek, wat ik arbeidde of deê,
zag ik mijn kroost vermindren.

Vijf keeren heb ik een lijk vergezeld,
een brok mijns bloedenden herten besteld
aan 't graf, dat mij niet wilde;
en vijfmaal sloot het zijn zwelgenden mond,
die 't lijf me liet en mijn liefde verslond,
wat of ik weende of gilde!

Mijne oogen zijn gebroken sindsdien,
mijn mond is toe en, wat moge geschiên,
neen schud ik met den hoofde.
Doch, zuster, schudde ik nog honderd jaar goed,
dan had ik nog niet het jawoord geboet,
dat mijn geluk eens roofde! »

—

WITTE PEERDEKENS.

Als de zee heur hollen vloed
naar den oever deinen doet,
lust het mij, op 't leege zand,
in een veldstoel van het strand,
neer te liggen en te staren
naar de brekende baren.

En dan zie ik, over de kruinen
van die woelige waterduinen,

duizenden peerdekens wit en fel,
woest en snel,
kappende en klefferende opgeklommen,
weer beneên
draven, in verdringende drommen,
door de zwalpende dalen heen.

Knikkende koppen
schuimen en droppen ;
schuddende manen blank
fladderen dicht en lang ;
saamgedrongen,
opgesprongen,
wakkere pootjes wit
trappelen in 't gelid,
tot een rukkenden aanvalrit.

Ze komen, ze komen en, nooit ten ende,
zendt de Zeevorst bende op bende
uit de verste dalen op.
Stormend volgen ze in galop !
. . . .
Woeste en ontelbare Horden,
zegt, wat is er van u geworden!

'k Zoeke rond en, 'k en weet niet hoe,
niets en kwam er ten strande toe,
als een los en lillend schuim,
schrijvende over 't zandig ruim,
vóór mijn wondrende oogen,
zijn breedgeronde bogen.

—

'T ZEEGEZANG.

'k Zie van hier de golven spoelen,
en ze geven mij 't gevoelen
van een dreunend dichterlied,
varende over 't zeegebied.

Verzen zijn die breede baren,
regelmatig toegevaren;
en het schuimwit, dat ze boordt,
is het helder rijmend woord.

Zangen zijn 't die ruischen, klateren
uit de zee. 't Zij hare wateren
zachtjes op en nedergaan,
't zij ze bruisende overslaan.

Kan een dichter hem vervelen,
bij die wondre schouwtooneelen!
bij die zangen ongewoon,
altijd nieuw en altijd schoon;

somtijds klinkend, somtijds botsend,
somtijds vloeiend, somtijds klotsend,
in afwisselenden zwier,
liefdezucht en stormgetier!

Van het grijze morgenpinken,
tot het roode zonnezinken,
is 't mij lief en nooit te lang,
't onvolzongen zeegezang!

NOGMAALS

HET WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL

EN DE

CRITIEK IN ZUID-NEDERLAND.

Het is een hachelijk bestaan, voor de vierde maal de aandacht te vragen voor hetzelfde onderwerp. Ik zou het dan ook niet doen, indien ik alleen met mijn persoonlijke convenienties te rade ging. Maar waar het gaat om den goeden naam van het Woordenboek en van de mannen die het bewerken en, wat nog meer zegt : om de waarheid, valt niet te aarzelen.

Dat het mijne bedoeling niet kan zijn, op álles te antwoorden, en vooral niet op personaliteiten, spreekt van zelf. Opdat dit antwoord zoo onpersoonlijk mogelijk zij, wensch ik er, zooveel als doenlijk is, den vorm eener reeks kantteekeningen aan te geven. Ik zal dus meestal de woorden van den heer Claes aanhalen met een verwijzing naar de bladzijden onzer *Verslagen en Mededeelingen*, en daarop mijn opmerkingen laten volgen.

Bls. 242 « dat ik, terwijl ik mij tegen onkiesche voorbeelden verzet, zelf onkiesche zinspelingen maak (71, 117). Hij spreekt zelfs van door mij « aangehaalde zinnetjes, die behendig uit hun lijst zouden gelicht zijn » (128), en van « wel te pas gebruikte dubbelzinnigheid » (148)! »

Ad I. Als iemand zegt :

« Spottenderwijze vergelijkt men den notelaar met de vrouw : Hoe meer hij gebookt wordt, hoe beter hij 't volgende jaar draagt »

dan zie ik geen kans dat anders te verstaan dan als volgt : « evenals een vrouw het volgende jaar te beter « draagt », naarmate ze meer « gebookt » wordt, evenzoo draagt een notelaar beter, naarmate hij meer gebookt wordt. »

Als mij kan worden aangetoond, dat die opvatting verkeerd is, en dat het woord « smotsig » een fatsoenlijk woord is, zal ik gaarne excuus vragen.

Ad II.

Mag ik er de aandacht op vestigen, dat ik juist het tegenovergestelde geschreven heb? nl.

« *Het is niet aannemelijk* dat hij de door hem aangehaalde zinnetjes behendig uit hun lijst zou gelicht hebben? »

En dat ik zeg wat ik meen?

Ad III. Als ik ten onrechte gezegd heb :

« Nog nooit kwam dubbelzinnigheid een criticus beter te stade », wensch ik gevraagd te hebben van wiens verdraagzaamheid en kieschen smaak het

voorbeeld uit-de ***Historie van broeder Cornelis*** zulk een goed specimen is. Als mij wordt geantwoord : « van den auteur van dat werk », dan zal ik er aan herinneren, dat iedereen weet, dat in de 16[de] eeuw verdraagzaamheid en kiesche smaak bij ons volk nog ver te zoeken waren, zoodat men daar niet hoeft over te spreken.

* * *

« Ik heb de persoonlijkheid der Opstellers gansch buiten het spel gelaten : dat ontkent niemand, tenzij de heer de Vreese, die u ook wil doen gelooven, dat ik mijne beweringen, in *de Kunstbode* verschenen (1901, blz. 225) « hier in de Academie grootendeels woordelijk heb herhaald, vermeerderd met *eenige* andere en zoogenaamd toegelicht met [meer] voorbeelden. » Blz. 243

De heer de Vreese heeft hier zijnen mond voorbijgesproken, eerst te mijnen opzichte, dan ten opzichte der leden dezer Academie.

Te mijnen opzichte. In *de Kunstbode* heb ik een overzicht gegeven van drie afleveringen van het *Wdb.* : XI, 14[de] afl., II, 15[de] afl., III, 10[de] afl. Het beslaat nauwelijks zeven bladz. (225-231) van het tijdschrift, dat is, loffelijk gerekend, negen bladz. van *Verslagen en Mededeelingen* der Academie, waar mijne *Wenken* vier en veertig volle bladzijden innemen. Hier schreef ik naar een aangeduid plan en gaf ik volgens dat plan een vluchtig overzicht van *alles* wat tot in October 1901 van het *Wdb.* uitgekomen was; daar heb ik elke der drie genoemde afleveringen een voor een in oogenschouw genomen en er al lezende mijne aanmerkingen over nedergeschreven.

Ten opzichte der Academie deed hij ook verkeerd.

Geene reeds gedrukte werken worden in de Academie voorgelezen, noch in de *Verslagen en Mededeelingen* opgenomen. Indien de hooger gemelde aantijging van den heer de Vreese gegrond is, dan heeft hier (te mijnen voordeele en ten nadeele van het *Wdb.!*) eene overtreding van het Reglement plaats gehad (art. 10, 13).

Maar neen, mijne lezing, die, gelijk de heer de Vreese zelf getuigt, « in deze vergadering met het epitheton « onpartijdig » is bestempeld » (8), is niet in de *Verslagen* gesmokkeld. In *Versl. en Meded.*, 1901, bl. 138, staat daarover : « Volgens stemming der vergadering zal dit opstel in de *Versl. en Med.* opgenomen worden. »

Die opneming schijnt den heer de Vr. te ergeren, omdat » *enz.*

Ik zal met genoegen vernemen, waar en wanneer ik ontkend heb, dat « de persoonlijkheid der opstellers gansch buiten het spel werd gelaten ».

In hoeverre het waar is, dat ik de Academie en het publiek iets heb willen doen gelooven dat onwaar is, moge uit het volgende blijken.

Ik heb gezegd, dat de heer Claes verschillende artikelen over 't Woordenboek heeft geschreven, en dat hij het ten slotte « als een duren plicht (heeft) beschouwd de in het tweede dezer artikelen uitgesproken beweringen hier in de Academie grootendeels woordelijk te herhalen, vermeerderd met eenige andere, en zoogenaamd toegelicht met meer voorbeelden. »

Het moge al waar zijn, dat het artikel in de *Kunstbode* slechts over 3 afleveringen liep en

ten hoogste 9 blz. onzer *Verslagen* zou gevuld hebben, terwijl de *Wenken* over 't geheele Woordenboek loopen en 44 « volle » blz. innemen; dat alles doet niets ter zake. Het is hier de vraag, **of de beweringen daar als hier uitgesproken,** dezelfde zijn, en dat wordt door den heer Claes immers niet ontkend.

Verder wil hij bewijzen dat zijn lezing niet in de *Verslagen* is gesmokkeld. Alles onverplichte moeite, daar dit door mij niet beweerd werd; of de wet der Academie overtreden was, had en heb **ik** immers niet te beoordeelen.

Het is hier niet de vraag, of de Academie al of niet beslist heeft dat de *Wenken* in haar *Verslagen* zouden opgenomen worden : dat wordt immers door niemand betwist noch ontkend. De vraag is : of het artikel uit de ***Kunstbode*** wezenlijk « grootendeels woordelijk » in de voordracht is overgegaan. Aangezien dit door ons geacht medelid wél wordt ontkend, zullen we ons daar even van overtuigen. In dit artikel leest men onder andere :

BESPIEDER. « 3. Verspieder, verkenner, spion; thans zoogoed als in onbruik. » — Bij BESPIEDEN, waar het van afgeleid is, wordt van geene verouderring gesproken, en worden voorb. aangehaald uit *Statenb., Vondel, Vollenhove, Bakh. v. d. Brink, van Lennep, Kneppelhout, Quack, Courtmans.* — Bij BESPIEDER zelf komen voorb. uit *Oudaan, J. David, van Lennep, Conscience....*

Zelfde aanmerking voor BESPREK, dat « thans in Noord-Ned. verouderd » heet....

BESPRENKELEN. « Mnl. *besprinkelen.* » — Deze laatste vorm is in Z.-N. nog springlevend....

BESTEKEN. A. 6.) « Iemand met bloemen of wel andere geschenken begiftigen, en wel om hem geluk te wenschen, b. v. op zijn verjaardag, zijn naamdag of derg. In de zuidelijke gewesten nog thans gewoon. — BESTEEK, van *besteken* (in de bet. A. 6.) Alleen in zuidelijke gewesten. » Met voorbeelden uit CATS, VONDEL, WESTERBAEN, DE DECKER, MOONEN, DE GEYTER, J. VAN RIJSWIJCK + Noord-Brabant (kol. 2126) + Zuid-*Nederland!* Dat alles is nog niet genoeg om die uitdrukkingen zonder voorbehoud in de algemeene taal op te nemen!...

BESTELLEN, A. 3.) « Het vee van voeder voorzien; in verschillende gewesten nog thans in gebruik. » Met voorbeelden uit DE BO (Vlaanderen), CORNELISSEN (Antwerpen); heel Brabant door in gebruik en bij Kiliaen opgenomen; en toch is 't nog geen Nederlandsch!

BESTENDIG,... « *perpetuel;* in Z.-N. Bestendige secretaris. » Niet goed dus! Maar met dat gezuidnederlandsch weten wij nog niet, *hoe* wij zeggen moeten, en zijn wij in eene *bestendige onzekerheid!* (?)

BESTIAAL, *bétail* heet « thans nog algemeen in Z.-N. » Daarop volgen voorb. bij de vleet uit oude, ook Noordn. schrijvers en placaatboeken. Volgens DE BO leeft het nog in West-Vl. (misschien hier of daar bij eenen notaris), maar ik heb het nooit hooren of zien gebruiken.

BESTIEREN. « Van *Stieren,* wisselvorm van *Sturen.* In Noord-N. thans alleen nog in hoogeren stijl. » — *Bestierder.* « Een wisselvorm van *Bestuurder.* Id. »

Dus, Zuidnederlanders, zet uw' zang voor 't minst een toontje lager, en zegt nooit anders dan *besturen, bestuurder,* tenzij in hoogeren stijl; anders klimt ge te hoog met uwe scherpe *ie,* de schrik van alle toondichters!

BESTUURLIJK. « In Z.-N. gebruike*lijk* als purisme voor *administratief.* » Nog al wonder dat *besturen, bestuur* en *bestuurder* geene purismen zijn van *administreeren, administratie* en *administrateur* of van *dirigeeren, directie* en *directeur.* In alle geval, het vr. *bestuurster* is « thans vaak *directrice.* »

BETALENDE SCHOOL. « In Z.-N. wordt in navolging (?) van fr. *école payante* gezegd *betalende school* voor eene school waar de leerl. voor het onderwijs betalen; de volkstaal (?) evenwel zegt ook *betaalde school,* dat eigenlijk juister is (vergelijk DE VREESE, in *Het Belfort,* 1899, I, 150 volg. en 361 vlgg.). »

't Ware correcter geweest ook de art. aan te wijzen, die omtrent denzelfden tijd ten voordeele van *betalende school* in *Het Belfort* verschenen zijn. — Dus gij allen, die *betalende school* verdedigd hebt, nu weet ge, wat uur het is; nu kunt ge maar zeggen : het vonnis werd gestreken; en er u bij neerleggen. Doch

A vaincre sans péril, on triomphe sans gloire.

Ik ben nieuwsgierig, welk vonnis Dr KLUIJVER bij *lezende* en *zingende mis, zingend lof* (twee uitdrukkingen, die sedert de XVIe eeuw in N.-N. moeten verouderd zijn), *vallende ziekte* e. m. a. uitwijzen zal.

BETER. « A) Bnw. 1), c.) Beter een gebuur die nabij is, dan een broeder die verre is. » — Dat drukt de Vlaming veel sierlijker uit met : Beter een na(aste) gebuur dan een wij(d)e vriend, (en de Franschman : Qui a bon voisin a bon mâtin)....

BETROUWEN. Bij te voegen : Spreekwoord : Die niet betrouwt, is niet te betrouwen.

Betrouwen. II). Door huwelijk verwerven.

Bij te voegen : 't Is beter betrouwd dan bewerkt = 't is beter te trouwen met iemand die fortuin heeft, dan dat fortuin door werken te moeten winnen....

't Is wonder dat :

BEUKEN = schreeuwen niet wordt opgenomen, als BEUKER, « een in verschillende gewesten bekende

term voor : stevige knaap » (wat al zoo goed van BEUKEN, SCHREEUWEN als van BEUKER, werktuig om vlas te BEUKEN kan voortkomen), en

BEUKEREN opgenomen wordt, dat, naar 't schijnt, « boomen snoeien volgens J. I. DE BEUCKERS' (*sic*) methode » beteekent!!!

BEURS. Spreekw. Bij te voegen : Leeg beurzen, ijl (ijdele) zinnen! d. i. Als 't geld op is, vergeet men dikwijls verstandig te redeneeren, en wordt de vrede tusschen man en vrouw licht gebroken.

Bij te voegen :

BEURZEN, bedr. zw. ww. Alles afwinnen wat iemand in zijne beurs heeft; ook bij 't knikkerspel gebruikelijk. Ik zal u beurzen (ook uitbeurzen); hij heeft mij gebeursd; ik ben gebeursd, heel uitgebeursd.

BEVLIEGEN. 3). Heb ik nooit ontmoet. Waar wordt het gebruikt? 't Is eene *grivoiserie,* gelijk er in sommige kringen meer gehoord worden, maar die zoomin in een goed woordenboek thuis hooren, als de leden dier kringen in een deftig gezelschap.

BEVRIEZEN. Bij te voegen : Zegsw. Hij is niet bevrozen = wees niet bang, hij zal u wel te woord staan....

De woordenschat van RABELAIS wordt door de deftige Fransche woordenboeken, niet in zijn geheel opgenomen, *et pour cause!* Zoo moest het ook zijn met dien van BREDERODE, e. a. Niemand ontweet..., dat onze volkstaal grof, losbandig, schurftig wezen kan; maar al die rijkdom (?) dient niet onder aller oogen te komen. « Si je n'écrivais que pour les philologues — zegt J. SIGART in zijn *Dictionnaire du patois de Mons*, p. 33 — je jetterais bas tout voile; mais il y a des oreilles que je dois respecter. Il faut dire et ne pas tout dire. La difficulté est de tracer la limite. L'omission des mots tout crus n'est nullement regrettable. »

Zoo moeten de Opstellers van 't *Wdb.* ook redeneeren. Zij zouden b. v. de beteekenis van *betasten* even goed doen verstaan zonder het paar voorbeelden,

die zij aan hunne zoons en dochters niet zouden willen voorlezen.

In Deel III, 10de afl. loopen dergelijke uitdrukkingen dikker. Waarom, b. v. kol. 1443 :

« BROEDERKENSZONDE, in sommige kringen van Vlaamsch België (?), wel eens (?) gezegd voor : ontucht met jongens, paederastie ? »

't Is mogelijk, dat men in « sommige kringen » zoo spreekt; maar die uitdrukking is 1° te lasterlijk, 2° te wulpsch om door een eerlijk woordenboek onder deftig volk voortgeplant te worden.

Bij 't art. BROEK staan menige « onkiesche zinspelingen » (gelijk de schrijver die, kol. 1468, zelf noemt), die de jonkheid al te veel doen nadenken. Ook bij BROM (1503), BRONSEN (1529), BRONZIG (1534), DAGELIJKSCH BROOD (1547), EEN BROODJE LEENEN (1553), BROODWINNING (1577), BROUWEN (1592); en dat is zooveel te meer te betreuren, dat die uitdrukkingen, verre van algemeen te zijn, slechts eene enkele maal in onze letterkunde (als bij onzen RABALAIS, BREDERODE) of « hier en daar » in ruig gezelschap voorkomen. Door de omstandigheid, dat zij in het *Nederl. Wdb.* werden opgenomen, dreigen zij burgerrecht te verkrijgen! Ik geef nog slechts één voorbeeld :

BROODGOD voor het H. Sakrament des Altaars, en het onverdraagzamer, voor katholieken nog kwetsender : « De bedelaers... souden gheerne het selve hebben naghespeelt, om van de brootcanten die sy ghebedelt hadden, een goede vleeschhutspot te maken met de Vijf woorden daer op te seggen (MARNIX, *Byenc.*) » — Hier wordt doodeenvoudig gespot met de Consecratie in de H. Mis en met de vijf woorden der Consecratie : *Hic est enim corpus meum!* om het woord BROODKORST duidelijk te maken!

Wat meer moeite en keurigheid elders kwame beter te pas.

Bij BROOD (kol. 1536), in het voorbeeld « Beter

dat brood naar den oven smaakt dan naar de moel » (beter dat het hard, dan te week gebakken is) wordt *moel* uitgelegd door *molen*, wat geen' zin heeft. *Moel, moelie*, hier nog algemeen in gebruik, beteekent *baktrog* (pétrin). KIL. geeft : « Moelie, *moelie, baktrog* », gelijk al onze woordenboeken. Zie ook J. VERCOULLIE, Etym. Wdb. bij MOELIE.

« Kruin geschoren, BROOD geboren ». Dat wordt hier verzachtender en bevalliger uitgedrukt met : Kruintje geschoren, wijntje geboren.

Ook elders, b. v. Tiende Deel, kol. 2251, komen onnauwkeurigheden voor.

Zoo, bij OOG, dat hier nog algemeen vrouwelijk is, staat : « Alleen in 't Hageland is OOG in twee gevallen onzijdig. Men zegt daar namelijk : *iemand goed in 't oog houden*, en *iets op 't oog zien*, (zie RUTTEN op *Onzijdig* en *Oog*). Anders is ook dáár het woord altijd vrouwelijk. »

Voor het *Hagelandsch* taaleigen moet TUERLINCKX geraadpleegd worden, die *oog* als vrouwelijk opgeeft zonder uitzondering. Wel zegt hij in zijne Inleiding (XVII) :

« In sommige uitdrukkingen gebruikt men het onz. gesl. in plaats van het man. of vr. : *Het schelm in den nek hebben. Het zot met iemand houden. Het vies man spelen. Iets in 't zin hebben. Pijn in 't zak hebben. E mager specht, spaan. E schouw haas, vent, e vies vent. In 't stad. Naar 't school* » ; doch daarbij zal niemand denken dat *schelm, zot, man, zin, zak, specht, spaan, haas, vent* onzijdig zijn ; gelijk men hier van *den schelm, den zot, den zin* spreekt, zoo zegt men *uit de school klappen* en *komt men uit de stad* ; men *houdt iemand in de oog*, men *ziet iets op de oog* en als men iets kent, dat men niet onthouden wil, *dat gaat de eene oor in en de andere uit.*

Zoo is 't ook bij SCHUERMANS.

Maar de Opstellers zijn verkeerd ingelicht gewor-

den. RUTTEN schreef geen *Hagelandsch*, maar een *Haspengouwsch Idioticon.*

Die verharding van *d(e)* tot *(he)t*, vóór een der harde medeklinkers *s*, *v* = *f*, *z* = *s* is zeer gewoon; en als de Hagelander en de Haspengouwer zeggen *naar 't stad* enz. dan spreken zij gelijk de Ouden. »

Alle verdere commentaar is hier overbodig. Belangstellenden kunnen nu zelf oordeelen, in hoeverre in deze Academie werd herhaald wat reeds in de *Kunstbode* gedrukt stond.

* * *

« Het feit — zegt hij — dat ik lid ben uwer Academische Commissie van het Wdb. en tevens correspondeerend lid der Redactie in Zuid-Nederland [dus : rechter en belanghebbende partij] *maken* mij dit optreden tot een plicht. » Hij heeft misschien die verplichting, indien hij bij de Redactie verantwoordelijk is « als adviseur voor « het taaleigen van Zuid-Nederland », gelijk de heer Th. Coopman hem noemt; doch dat moet naar 't schijnt, volgens den heer de Vreese, zoo opgenomen worden, « dat er hier van geen toezicht sprake is, alleen van 't geven van adviezen en inlichtingen (25) » (verkeerde en andere, maar dit zal later blijken).... Blz. 245

Maar in *Het Belfort*, 1899, I, 76, staat een artikel: *Woordenboek der Ned. Taal,* zonder naam van schrijver, maar van iemand, die de toestanden zoo goed kent als de heer de Vreese zelf, en daarin lees ik :

« Hij [de heer de Vreese] is adviseur voor de taal van Zuid-Nederland, leest elke aflevering voor zij wordt afgedrukt, *en zorgt er voor, dat de taal* der oudere Zuidnederlandsche schrijvers *en die van onzen tijd zoo goed mogelijk in het Woordenboek vertegenwoordigd blijven.* »

De heer de Vreese is nooit tegen die verklaring ingekomen, waaruit blijkt, dat hij inderdaad, en tegenover Zuid-Nederland en tegenover de Redactie eene groote verantwoordelijkheid draagt; geen wonder dus, dat hij 't als eene plicht aanzag mij te antwoorden. »

Ik ben niet « rechter en belanghebbende partij », maar de aangevallen partij die zich verdedigt, en het is onjuist dat ik de verantwoordelijkheid voor 't geen in 't Woordenboek staat beurtelings op mij neem en van mij afschud.

Ik ben natuurlijk zonder eenig voorbehoud verantwoordelijk voor de artikelen van 't Woordenboek die ik zelf gemaakt heb. Maar ook voor niets meer. Sedert ik zelf geene artikelen meer bewerk, geef ik alleen adviezen en inlichtingen, maar, volgens een formeel contract tusschen de Commissie van Bijstand en de Redactie aan de eene zijde en mij aan de andere, blijft de verantwoordelijkheid voor den uitgegeven tekst geheel voor den Redacteur op wiens naam eene aflevering verschijnt.

Ziedaar waarom ik gezegd heb, dat er geene sprake is van toezicht.

Natuurlijk is het mijn plicht, én tegenover de Redactie én tegenover Zuid-Nederland, de bewerkers van het Woordenboek « zoo goed mogelijk », dat wil zeggen : *zoo goed ik het doen kan*, in te lichten, en ik verbeeld mij, dat ik in dit opzicht mijn plicht volbreng.

* * *

Het heet, dat ik de Vlamingen vernederd heb door te zeggen dat wij in 1862 geen mannen van gezag in wetenschap of praktijk hadden, en men verwijst mij naar de *Vlaamsche Bibliographie*. Maar als die *Bibliographie* over al de genoemde vakken zooveel belangrijks bevat, hoe komt het dan dat de bewerker van het tweede deel, niemand anders dan de heer De Potter, in de voorrede daarvan kon schrijven :

« Het tweede deel der *Vlaamsche Bibliographie* zal nog eens de armoede onzer wetenschappelijke literatuur in al hare naaktheid vertoonen. Op dezen weg zijn wij, sedert jaren geenen stap vooruitgegaan ».

De waarheid is, dat de *Vlaamsche Bibliographie* niets anders bevat, op zeer enkele uitzonderingen na, dan vulgarisatiewerken en schoolboeken.

Het is niet mijne bedoeling te beweren, dat er onder die boekjes geen enkel is, waarin iets staat dat dienstig is voor 't Woordenboek. Integendeel. Nog kort geleden heb ik groot nut gehad van een werkje, dat ik uit de *Vlaamsche Bibliographie* heb leeren kennen. Maar men moet zich daar toch ook niet te veel van voorstellen. Toen ik dezer dagen een vakterm uit de hoppeteelt te verklaren had, werden al de boekjes, die in de *Bibliographie* van den heer De Potter vermeld worden, te vergeefs geraadpleegd, en 't heeft heel wat geschrijf gekost vóór de Redactie te weten kwam wat ze zocht.

Trouwens dat alles is alweer de vraag niet.

De vraag is : waar zijn, onder al de in de *Vlaamsche Bibliographie* opgenoemde schrijvers, de mannen van gezag? Gesteld dat men op het denkbeeld gekomen ware een Commissie te benoemen, laat men ons eens aanwijzen wie onder die mannen er hadden moeten toe behooren.

Onze mannen, die lang overleden zijn en mij niet zullen antwoorden, zou ik voor vadsigen en onverschilligen hebben doen doorgaan, en Dautzenberg als een sukkelaar hebben afgeschilderd. Ik ben mij bewust dat ik dit verwijt niet verdien. Ik heb alleen geconstateerd, dat verschillende menschen bijdragen voor 't apparaat van 't Woordenboek toegezegd hadden, maar hunne belofte niet gehouden. De oorzaak daarvan heb ik geheel en al buiten beschouwing gelaten. Met het ongelukkige citaat door Dautzenberg uit het *Hof v. Theodosius* afgeschreven, heb ik niet bewezen en ook niet willen bewijzen, dat Dautzenberg een sukkelaar was. Dat citaat bewijst niets anders, en moest niets anders bewijzen, dan dit : dat er meer nauwkeurigheid noodig is dan Dautzenberg en anderen aan 't excerpeeren besteedden, om het Woordenboek van dienst te kunnen zijn.

Ik teeken verzet aan tegen de beschuldiging als zou ik hier anecdoten verteld hebben. Ik heb destijds gezegd dat ik het blad met dat citaat nog bezat ; hier is het (1).

---

(1) De spreker laat het blad circuleeren.

« Als Piet niet verlangde mede te werken, dan moest de Redactie zich tot Jan of Klaas wenden », Waar zijn de bewijzen, dat De Vries zich *niet* tot Jan of Klaas gewend heeft? Als de heer Claes die heeft, laat hij ze leveren. Hij heeft verscheidene werkers gekend, zegt hij, « te nederig om hunne hulp aan te bieden, die nuttigen arbeid zouden volbracht hebben, indien zij daartoe waren uitgenoodigd geworden. » Ik wil het heel gaarne gelooven, maar ik zou wel eens willen weten, hoe De Vries, of wie ook, met naam en adres van die nederige werkers kon bekend zijn, zoodat hij hun een fraaien brief kon schrijven om hun medewerking te vragen.

Als er iets is, dat niet te pas komt, dan zijn het dergelijke argumenten. In de jaren van voorbereiding is De Vries niet moede geworden de menschen tot medewerking uit te noodigen. In Febr. 1852 werd een oproeping in alle dagbladen geplaatst; aan alle letterkundigen werd daarenboven een uitvoerige circulaire gericht met instructies; in 1854 nieuwe brief. In ieder zijner Verslagen herinnerde De Vries alle Congresleden aan de noodzakelijkheid om hem te helpen, en vooral de Vlamingen hadden zoo'n herinnering hard noodig. Inzonderheid in het verslag van 1860 heeft De Vries zeer uitvoerige mededeelingen gedaan over 't geen ontbrak. Bij die gelegenheid wees hij er met nadruk op, dat « de katholieke kerk nog altijd wacht op die opzettelijke behandeling der woorden, tot hare inrichting, leer en eeredienst betrekking hebbende. » Het heeft

nog tien, zegge tien volle jaren geduurd, voor in deze leemte van het apparaat voorzien werd. Dergelijke pogingen werden ook in later jaren gedaan; in dagbladen en tijdschriften werd er voor geijverd. Nog op het Congres in 1899 te Gent gehouden, deed Prof. P. Fredericq een warm woord. Niemand heeft zich echter aangeboden. Als er, desniettegenstaande, nog nederige werkers zijn, die zich niet durven aanmelden en aan niemand bekend zijn, dan gaat het toch niet aan er der Redactie een grief van te maken, dat zij zich tot hen niet heeft gewend.

***

Mijne verklaring :

« Het Woordenboek *moest* inderdaad, zooals de heer Claes gezegd heeft, de taal van het Noorden oneindig beter weerspiegelen dan die van het Zuiden ».

wordt als eene alles afdoende bekentenis voorgesteld.

Maar dat is alweer de vraag niet. De vraag is : of die toestand te wijten was en is aan de Redactie, of wel aan Zuid-Nederland zelf. In de *Wenken* wordt het eerste beweerd ; dat dit laatste het geval is, heb ik bewezen. De vraag is verder, of de toestand nog altijd dezelfde is. Ik heb aangetoond, dat de Redactie, vooral sedert 1888, alles gedaan heeft en doet wat mogelijk is, om de leemten in haar apparaat aan te vullen. Maar dat betoog is voor den heer Claes niet geschreven. De toestand is niet veranderd volgens hem, zelfs niet door

de benoeming van D[r] De Vreese. Ik zou die bewering kunnen beschamen, door in bijzonderheden mede te deelen wat ik heb gedaan om 't apparaat van 't Woordenboek te verbeteren, maar dat is niet noodig.

Het is niet mogelijk, heet het verder, dat ik er kunne voor zorgen dat de Zuidnederlandsche taal van onzen tijd zoo goed mogelijk in het Woordenboek vertegenwoordigd worde. Inderdaad, dat is niet mogelijk als men het onmogelijke vergt. Ik ben geen alweter, ken niet alle dialecten even goed; niet altijd is er iemand bij de hand, wien ik in bepaalde gevallen inlichtingen kan vragen; niet altijd komt het antwoord op dergelijke vragen gauw genoeg: de proeven van het Woordenboek kunnen niet weken of maanden onder handen blijven. Ik doe wat in mijn krank vermogen is.

En niet alleen de overledenen, ook den heer Claes,

« een der zeer weinigen die het *Wdb.* lezen, een van de Blz. 251
« diep in de vier » academieleden die excerpten leveren; (hem), die sedert jaren een deel (zijner) vrije uren (heeft) besteed om ten nutte van het *Wdb.* lijsten van gangbare woorden uit Kiliaan, uit onze *Costuymen*, uit het dagelijksch leven bijeen te verzamelen, (hem slinger ik z)ijne welverdiende *rust* naar 't hoofd (157), als om voor te geven, dat (hij) voor het *Wdb.* niets doe(t)! »

De waarheid is anders, en zoo geheel anders, dat de heer Claes wel weer zal beweren dat ik hem verneder door ze bekend te maken. Het zij dan zoo.

Ons geacht Medelid is inderdaad een der leden dezer Academie, die excerpten hebben *geleverd*. Hij heeft nl. een enkel duodecimo'tje geëxcerpeerd, een der oudste uitgaven der *Navolginghe Christi*. Maar meer heeft hij voor 't Wdb. niet gedaan.

Ik weet wel dat de heer Claes verleden jaar eene lijst van *Verouderde woorden, bij Kiliaan opgenomen, die in de hedendaagsche Woordenboeken niet voorkomen en toch nog voortleven* aan de Academie heeft aangeboden. Maar wat nut heeft die lijst voor 't Woordenboek gehad?

Verder heeft de heer Claes twee artikeltjes geschreven : in 1899, een : *Wetenswaardigheden* —, voor een paar maand een ander : *Merkweerdige Woorden en Uitdrukkingen uit onze oude Costumen*, samen een dertigtal bladzijden. Op zich zelf, en vooral voor de lezers van *De Kunstbode*, zijn die stukjes volstrekt niet kwaad; maar ze bevatten al heel weinig dat voor 't Wdb. van belang is.

Ten slotte heeft de heer Claes hier in 1890 een voordracht gehouden : *Eenige volksuitdrukkingen verdedigd en aanbevolen*, een twintigtal bladzijden, waarin een en ander voorkomt dat zeker bij gelegenheid zal gebruikt worden.

***

Blz. 252 « Hij slaat bovenarms op alwie onder zijn bereik valt, de verdienstelijke verzamelaars, levende en doode, van onze Zuidnederlandsche Idiotica niet uitgezonderd. »

Dat is gauw gezegd. Maar bewijs ook eens,

dat de bedoelde critiek op onze Zuidnederlandsche idiotica ongegrond is.

***

« De lange uitweidingen over het gedurig vermeer- deren der excerpten uit Belgische schrijvers hadde de heer de Vreese ons kunnen sparen ; nergens heb ik over te weinig excerpten geklaagd. » Blz. 252

Inderdaad, maar er is en er wordt nog geklaagd over de onvolledigheid van 't Woordenboek. Het Woordenboek is niet te maken zonder apparaat ; dat apparaat moet bestaan uit excerpten. Geen excerpten, geen artikels. Ge klaagt over 't ontbreken van dit en dat artikel. Ik toon u aan, dat het Woordenboek de noodige excerpten niet heeft, dus de artikels niet leveren kan. En dan komt ge zeggen : over te weinig excerpten heb ik niet geklaagd !

***

Van het woord *geleg* heb ik gezegd dat het in geen enkel der thans bestaande idiotica te vinden is.

De heer Claes wijst aan, dat *geleg* bij Schuermans en bij Cornelissen staat. Hetzij ik verkeerd heb gezien, hetzij ik verzuimd heb die beide woordenboeken na te slaan, het is en blijft een fout. Welke fout aldus beoordeeld wordt :

« Dat bewijst eens te meer, met welke lichtzinnigheid de heer de Vreese de opgenomen taak vervult, *Qui trop embrasse mal étreint !* en de man heeft, door eigen schuld, te veel werk. » Blz. 253

Als ik mij éénmaal miszie, dan heet het lichtzinnigheid; als de heer Claes zich meer dan een dozijn keeren misziet, dan heet het :

Blz. 254 « Missen is menschelijk; het lezen van het *Wdb.* is een zeer afmattend werk, en mijne oogen zijn niet meer zoo jong, als die van den heer de Vreese, die nochtans op menige plaatsen dezelfde fout begaat. Dit kan mij echter niet verschoonen; *alleen verzoek ik u,* Mijne Heeren, *te willen gelooven, dat ik mij nooit met opzet heb vergist.* »

Het is meer dan waarschijnlijk dat mijn oogen veel slechter zijn dan die van den heer Claes, en toch zijn die « menige plaatsen » waar ik mij heb miszien, beperkt tot eene enkele, nl. *geleg.*

Het bewijs, dat ik mij wèl met opzet heb vergist, is achterwege gebleven.

***

Blz. 254 « Maar zoo de Redactie geenen tijd had om de idiotica na te slaan, er is nog eene andere bron, waar men ook vóór 1878 kon aan putten, te weten Kiliaan, die geeft:

« Ghe-legge. j. schoof. Merges, fascis spicarum ». »

De Redactie heet in dit geval Cosijn, Verwijs en De Vries. Die heeren hadden natuurlijk wel tijd om Schuermans na te slaan. Maar juist in die jaren was het Woordenboek nog lang niet wat het nu is. Er was toen nog geen kwestie van een geschiedenis der woorden op groote schaal. De Vries wilde alleen de tegenwoordige taal in haar beschaafden toestand beschrijven, en hij dacht er

in de verste verte niet aan, een woord op te nemen dat alleen bij Kiliaan en bij Schuermans staat. Dat doet wel de tegenwoordige Redactie. Maar dat wil de heer Claes niet geweten hebben. Hij spreekt altijd van « **de** Redactie », en stelt aldus de tegenwoordige redacteurs aansprakelijk voor dingen, waaraan zij part noch deel gehad hebben.

* * *

« Indien **alp** « een technisch woord » (36) is, zooveel Blz. 254
te meer verdiende het eene plaats. »

Dat *alp* geen plaats verdient, heeft niemand beweerd; wel dat het voor De Vries moeilijk was, zoo niet onmogelijk, het woord te kennen, aangezien het thans levende geslacht het nóg niet kan kennen.

* * *

Met hetgeen ik over *grichten* gezegd heb, bedoelde ik niets anders dan een verklaring van dien vorm te geven. Ik heb niet beweerd dat het in 't *Woordenboek* stond.

* * *

Om de tweede stelling van den heer Claes heb ik noch van verontwaardiging noch van medelijden gehuiverd; ik heb er mij alleen over verbaasd, en het meest over de beschuldiging van partijdigheid, niet over die van onbetrouwbaarheid.

Onbetrouwbaar is het Woordenboek in dezelfde mate als alle menschenwerk dat is. De Redactie geeft haar werk niet uit voor overvolledig en onverbeterlijk.

Maar partijdig is het Woordenboek niet. Laten wij niet vergeten, dat partijdigheid onderstelt : vooringenomenheid, belang of weerzin. Het is een leelijk iets.

De heer Claes zegt, dat hij op mijn lange consideraties niet hoeft te antwoorden. Mij wel. Slechts één punt wil hij aanroeren : Hij heeft niet de pretentie, zegt hij, al de woorden zijner geboortestreek te doen opnemen. Ik wil hem gaarne geloo ven, maar dan had hij zich niet moeten beperken tot het bespreken van woorden en uitdrukkingen die haast nergens elders bekend zijn. Hij zegt wel, dat de woorden die hij aanhaalt als in 't Wdb. niet voorkomende, voor 't grootste gedeelte in al de Vlaamsche streken in gebruik zijn, maar dat ontken ik beslist : juist het tegenovergestelde is het geval.

Op mijn zeggen, dat het Woordenboek niet ondernomen is met het doel een algemeen Nederlandsch idioticon tot stand te brengen, wordt geantwoordt dat het op sommige plaatsen een echt Noordnederlandsch idioticon schijnt, en verwezen naar dl. V. kol. 172-179. Daar staan inderdaad eenige specifiek Hollandsche woorden, maar 1° men moet niet over het hoofd zien dat verschillende daarvan in de schrijftaal der 17de eeuw van groot gebruik zijn geweest; en 2° er zijn kolommen genoeg

in 't Woordenboek te vinden, waar het werk wel een Zuidnederlandsch idioticon lijkt; maar dat ziet de heer Claes niet.

Mijn woorden dat door De Vries aan de gewestelijke talen, vooral aan die van het Zuiden, zoo goed als geene aandacht werd geschonken, zouden de de beschuldiging inhouden dat de Vries tegenover het Zuiden niet onpartijdig was. Hier had ik beter gezwegen.

Geen beter bewijs voor 't geen ik gezegd heb, dat men De Vries zelf niet aandurft, maar de jongere Redactie wel. Deze, die *veel* over 't Zuidnederlandsch vermeldt, wordt lastig gevallen; De Vries, die er **niets** van vermeldde, mag niet te na gekomen worden! Het is genoeg bekend dat ik een der grootste bewonderaars van De Vries ben, maar de waarheid is de waarheid.

* * *

Het spijt den heer Claes, dat hij bij al de woorden die ik « opgenomen heb verklaard », geen schuld mag bekennen. Voor sommige zegt hij mea culpa, voor andere niet.

Maar is er dan één woord of uitdrukking die hij **niet** gezien had, die ik wél gezien heb, die ik alleen in mijn verbeelding gezien heb? Neen immers. Er werd beweerd : dit en dat staat er **niet** in; ik heb aangewezen, dat het er **wel** in staat. Dat wascht al het water van de zee niet af. Hetgeen ons geacht Medelid nu komt vertellen, dat alles is de vraag niet.

Ik zou het daarbij kunnen laten, maar 't is een kleine moeite om aan te toonen, dat de heer Claes verkeerd redeneert, zelfs op het terrein waar hij de zaak thans brengt.

Dat de eigenaardige beteekenis van *aanslaan* : verdrogen, niet in 't Woordenboek staat, heb ik niet *be*-, maar *er*kend. Maar 'k heb tevens aangetoond, dat het er niet in kón staan.

Braamkrets zou onder een hoop andere samenstellingen « verloren » staan. Ja, voor iemand die het plan van 't Woordenboek kent noch begrijpt. Waarom het geen apart artikel is, heb ik gezegd.

Bij « **Vieze Breugel** » heet het :

Blz. 257 « Leeft thans in Z.-N. nog voort ». Waarom die beperking? De Noordnederlanders hebben er geene eer van, dat zij den beroemden man, die van Noordnederlandsche afkomst was, geheel vergeten. »

Waarom die beperking? Wel, omdat het tegenovergestelde beslist onwaar zou geweest zijn. Of het den Noordnederlanders al of niet tot oneer strekt, dat zij den man vergeten hebben — aangenomen dat dat waar is — heeft met de taalkunde niets te maken. De oorzaak, waarom de uitdrukking in Noord-Nederland thans niet meer gebruikt wordt, is waarschijnlijk te zoeken in het feit, dat men daar *vies* niet kent in de beteekenis die het heeft in *vieze Breugel*.

Over de beteekenis van *gelijk* in *ge waart gelijk zoo vriendelijk* heb ik me volstrekt niet uitgelaten;

de opmerking dat *gelijk* door mij niet goed wordt uitgelegd, is dus misplaatst. Dat het *Woordenboek* hieromtrent niet volkomen juist is, geef ik grif toe.

Gelijk den dag aan 't werk zijn enz. zijn uitdrukkingen die volstrekt moesten uitgelegd worden, heet het. Ik heb de uitvoerige uitlegging van 't Woordenboek medegedeeld.

Te biechten gaan gelijk de molders heb ik wel goed gelezen, maar misschien niet goed verstaan, doordien de zegswijze mij uit mijn dialect onbekend is. Alles hangt er van af, of *gelijk* in het dialect waar 't gebezigd wordt den klemtoon heeft of niet. Zegt men *te biechte gaan* gelijk *de molders*, dan is t een bijvoegwoord van tijd; zegt men *te biechte gaan gelijk de* **molders** dan is 't een vergelijkend voegwoord. Uit de aanmerking van den heer Claes is op te maken, dat het eerste het geval is.

In zijn aanmerking bij *Goedvinden* trekt de heer Claes zich uit den slag door iets dat een beleediging al zeer nabij komt.

Ik heb er op gewezen, dat het een elementaire waarheid is, dat men in een woordenboek soms meer dan één artikel moet naslaan, om een bepaalde uitdrukking te vinden : als ze op 't eene woord niet staat, kan ze op 't ander staan. Het is immers niet altijd mogelijk vooraf te beslissen, op welk woord een locutie moet staan : gewoonlijk op 't voornaamste woord; vaste regels zijn er niet. Zoo had *men kan niet hebben en goedvinden* ook op *Goedvinden* kunnen staan; nu ze daar niet staat, moet men toch,

voor men gaat jammerklagen, eerst kijken of ze niet op *Hebben* staat.

Dat noemt de heer Claes een uitvlucht, en verdedigt zich verder met de mededeeling, dat het art. *hebben* nog niet verschenen was, toen hij in 1891 zijn aanmerking neerschreef.

Ik wil dat gaarne gelooven, maar ik ben zoo vrij te meenen, dat het van weinig nauwgezetheid en nog minder van wetenschappelijken zin getuigt aanteekeningen te gebruiken die tien jaar oud zijn, zonder even te onderzoeken of ze nog juist zijn.

De vergissing dat *haargetouw* niet in 't Woordenboek zou staan, en bij *haarkamer* diende vermeld te worden, tracht de heer Claes nu goed te maken door te beweren dat het in kol. 1446 moest staan. Ik geloof echter dat het woord zeer terecht geen apart artikel is geworden.

Dat *pisbeziener*, *voorbiecht*, *nabiecht*, *biechtpunt*, *Eerst oomken en dan oomkes kinderen* **niet** vergeten zijn, evenmin als Jan van Beers met den *Besteek bij den kuiper*; dat ten onrechte geklaagd werd over 't niet opnemen van woorden, die nog niet aan de beurt zijn, — daarover wordt gezwegen.

* * *

Daarna gaat de heer Claes over tot het bespreken mijner aanmerkingen op 't geen hij fout heeft genoemd.

Blz. 259 « **Ammelaken.** Om te begrijpen hoe hij het hier om (*sic*) eenen anderen boeg wendt, moet ik u herinneren»

dat ik *ammelaken* (onder honderden) heb aangehaald, niet omdat het hier « iets anders » zou beteekenen dan in Holland, maar omdat het in 't *Wdb.* als « Zuidnederlandsch » gemerkt staat... (*volgt een aanhaling uit het Woordenboek*).

Dát wilde ik doen zien; maar omdat ik het bovenstaande niet aangehaald had, wilde de heer de Vreese mij « iets anders » doen zeggen. Zal hij nu willen lijden dat hij zich vergist heeft, en vrijwillig? »

Neen, ik zal niet « lijden » dat ik mij vergist heb, nog minder dat ik het « vrijwillig » heb gedaan. Ik zal veeleer beweren dat niet *ik* het op een anderen boeg wend. In de *Wenken* staat er niets anders dan het volgende :

« **Ammelaken**, het laken, waarop men de schotels, nappen, stoopen, kannen, enz. plaatste. Dat zegt immers meer dan tafellaken? »

Wie kan daaruit verstaan, wat ons thans gezegd wordt dat er mede bedoeld werd?

* * *

« **Bespieder**, met voorbeelden o. a. uit DAVID, VAN LENNEP, CONSCIENCE, — dat wordt door al onze woordenboeken zonder aanmerking opgegeven, maar, zoo 't schijnt, te onrecht, omdat CONSCIENCE, die 't « pas 35 jaar geleden » nog schreef — nu dood is... Neen, omdat iets « dat niet lang geleden nog gebruikt werd, thans in onbruik *kan* zijn ». Blz. 260

Wanneer zal men begrijpen, dat beperkende uitdrukkingen als : *thans zoo goed als in onbruik, alleen in Vlaamsch België* enz. hier gelijk staan met : *Gebruik ze niet meer.* »

Dat *bespieder* in al onze woordenboeken zonder aanmerking wordt vermeld, bewijst niets. Ze zijn immers geen van alle *historische* woordenboeken, en geven niet een, maar talrijke woorden op, die niet meer van dagelijksch gebruik zijn.

De wijze waarop mijn betoog verder geparaphraseerd wordt, kan veilig onbesproken blijven.

Wat nu de beteekenis betreft van aanwijzingen als *thans zoogoed als in onbruik*, *alleen in Vlaamsch België* enz., ik verzeker op de stelligste wijze, dat er niet mede bedoeld wordt : *gebruik dit of dat woord niet meer* Ik weet dat die opvatting hier in Vlaamsch-België meer gehuldigd wordt. Maar waarlijk : ze is verkeerd. Die aanwijzingen hebben alleen een historische beteekenis : het Woordenboek constateert, behoudens vergissing, den tegenwoordigen toestand der taal. Heeft iemand er nu genoegen in, een woord of een uitdrukking te gebruiken die uit het algemeen gebruik verdwenen is, dan hoeft hij dat niet te laten, ook al staat in 't *Woordenboek* vermeld : verouderd. Hetzelfde geldt de topographische aanwijzingen Trouwens, indien uitdrukkingen als : *alleen in Noord-Holland*, *alleen in de Graafschap*, *alleen aan de Zaan*, *alleen in Vlaanderen*, *alleen in Zuid-Nederland in gebruik*, wezenlijk beteekenden : gebruik ze niet meer, zou dat niet het belachelijkste donquichotisme zijn, dat men kan uitdenken? Want niet alleen wordt het Woordenboek door veel te weinig menschen gelezen, opdat die aanwijzingen doel

zouden kunnen treffen; zelfs al kwamen die aanwijzingen tot de kennis van het groote publiek — niemand zou er zich aan stooren.

* * *

Hetgeen gezegd wordt naar aanleiding van ***besprek***, kunnen we gerust ter zijde laten.

Wat ***besprinkelen*** betreft : het « thans verouderd » geldt immers niet den ***vorm***, maar de ***beteekenis***.

Daarenboven doet de heer Claes me iets zeggen dat ik niet gezegd heb.

« Ik bewonder hier nogmaals de redeneering van den heer de Vreese. Waar het *Wdb. besprinkelen* Middelnederlandsch en verouderd heet, zegt hij : « Maar daarmede is immers niet gezegd, dat *besprinkelen* thans onbekend is. » Blz. 261

Ik heb immers niet gezegd dat het Woordenboek den vorm ***besprinkelen*** verouderd noemt, maar het volgende :

« De heer Claes is tot zijn meening gekomen, doordien het Woordenboek als Middelnederlandschen vorm van *besprenkelen* alleen opgeeft : *besprinkelen.* Maar dat heeft immers zijn reden : tot nog toe is alleen *die* vorm voor 't Middelnederlandsch opgeteekend (zie Verdam), en dáárom wordt die alleen opgegeven. Maar daarmede is immers niet gezegd dat *besprinkelen* thans onbekend is. »

* * *

Blz. 262 Bij **besteken** wordt gevraagd, of Vlaamsch-België en de zuidelijke provincien van Noord-Nederland geen groot gebied genoeg is om het woord tot algemeen gangbaar te proclameeren. Zeker niet : Zuid-Nederland met Noord-Brabant maken samen nog niet eens de helft der Vereenigde Nederlanden uit.

***

Blz. 262 Bij *bestendig* wordt gewaagd van de tegenspraak tusschen het Woordenboek en mijn Gallicismen. Inderdaad : volgens mijn vroegere redeneering is de uitdrukking *bestendige secretaris* niet de rechte; ze is het naar mijn tegenwoordige meening nog niet. Toch zou ik, indien ik het artikel *bestendig* had gemaakt, net eender geschreven hebben als Dr. Kluyver : want de Redacteurs moeten in 't Woordenboek niet verkondigen wat zij voor goed houden; zij moeten vermelden hoe het gebruik is. Het Woordenboek kiest geen partij.

***

Blz. 263 « **Bestiaal.** Ik heb niet gezegd, dat het woord mij « niet bekend is » (55), maar dat ik het niet heb « hooren of zien gebruiken, dan hier en daar bij eenen notaris. »

In de *Wenken* staat :

« Volgens DE BO leeft het (woord) nog in West-Vlaanderen. Misschien, ja, hier en daar bij eenen notaris; maar elders heb ik het nooit hooren of zien gebruiken. »

Dat kan naar mijn bescheiden meening niet anders beteekenen dan het volgende : « Misschien, ja, hier en daar bij een notaris in West-Vlaanderen; maar elders, d. i. buiten West-Vlaanderen, heb ik het nooit hooren of zien gebruiken. »

En dat dit wezenlijk de bedoeling was, kan men duidelijk zien uit het artikel in *De Vlaamsche Kunstbode*, waar men leest : « *Volgens* DE BO *leeft het nog in West-Vl.* (*misschien hier of daar bij eenen notaris*), *maar ik heb het nooit hooren of zien gebruiken* ».

« Ik heb ook niet gezegd, « dat Zuidnederlandsche woorden maar in 't *Wdb.* moeten behandeld worden, voor zooveel (*sic*) zij tevens Haspengouwsch zijn! » Eene geestigheid, waarin Doctor de Vreese... voor de hoeveelste (*sic*) maal bewijst, dat hij het Haspengouw niet weet te onderscheiden van 't Hageland. »

Als mijn conclusie te gewaagd was, laat de heer Claes dan duidelijk te kennen geven wat hij met zijn aanmerking bedoeld heeft. Die aanmerking maakt zeer zeker den indruk, dat naar het oordeel van den criticus *bestiaal* niet in het *Woordenboek* mag staan, omdat het woord in 't Hageland niet bekend is.

Wat die geestigheid betreft, ze bewijst alleen dat de grenzen van 't Hageland mij niet nauwkeurig bekend zijn, aangezien ik *Neerlinter* tot de Haspengouw reken. Doch daarover straks nader.

« Lees mijn artikel op *Bestiaal*...; op wien heb ik mij nog beroepen? » Blz. 264

In de *Wenken* wordt *niemand anders* genoemd dan De Bo.

Blz. 264 « Maar indien *bestiaal*... « heel Vlaanderen door, oost en west, van dagelijksch gebruik is (55) », hoe komt het dan, dat AMAAT Joos in zijn *Waasch Idioticon* het woord niet opneemt? Zeker om mij genoegen te doen? Wat is hier nu « karakteristiek (55) » mijne onbelezenheid of uwe driestheid? »

Waarom de heer Joos het woord *bestiaal* niet opgenomen heeft, weet ik niet. Naar mijn gevoelen bewijst dat nog niet, dat het woord in het land van Waas onbekend is. Dat ik waarheid gesproken heb, toen ik zeide dat *bestiaal* in Vlaanderen overal bekend is, mogen de aanwezige leden getuigen : op hen beroep ik mij (1). En al was dat *niet* zoo, dat zou nog geen reden geweest zijn om het woord niet in 't Woordenboek op te nemen. Me dunkt dat iemand, die aldoor klaagt dat aan het Zuidnederlandsch niet de eer gegeven wordt die er aan toekomt, blij moest zijn dat *bestiaal* opgenomen werd, ook al is het niet overal bekend.

***

Hetgeen in 't midden gebracht wordt naar aanleiding van *bestierder* enz. kan weer onbesproken blijven.

---

(1) Hier hebben alle leden hunne instemming betuigd.

Bij *betalende school* heet het opnieuw, dat ik mijne verantwoordelijkheid van mij afschud. Dat dit ongegrond is, werd boven reeds aangetoond. Daarenboven heb ik niet gezegd :

« De Redactie « heeft aan het Zuidnederlandsch taalgebruik alle eer bewezen » met *betalende school*, niet een gallicisme, maar eene « navolging van fr. *école payante* » te noemen. » Blz. 265

Maar :

« door *betalende school* op te nemen zonder een woord van goed- noch afkeuring. »

Waarom de Redactie, in dit geval Dr. Kluyver, verwezen heeft naar een artikel van mijn hand heb ik ook gezegd : ten gerieve van hen die uitvoeriger wenschen ingelicht te worden over het ontstaan en het gebruik der uitdrukking.

Ik heb niet gezegd, kortweg : « de Redactie heeft mijn geschrijf niet noodig », maar : « de Redactie heeft mijn geschrijf niet noodig **om te weten dat *betalende school* Zuidnederlandsch is.** »

En nu die « brillante volte-face. » Ik geef in het *Belfort* van Februari 1899 een zeer kort artikel, niet meer dan anderhalve bladzijde groot : ***Hoe zou een « école payante » in het Nederlandsch wel heeten?*** Een stuk van den heer Bultynck in de Maartaflevering gaf mij aanleiding om op de zaak terug te komen, te meer daar ik mij op een belangrijk punt onvolledig en ook onjuist had

uitgedrukt. Toen ik met mijn tweede stukje bij den uitgever kwam, deelde hij mij mede dat hij nog twee artikeltjes over hetzelfde onderwerp had ontvangen, en verzocht hij mij, het mijne tot de Meiaflevering te laten liggen, daar de beschikbare ruimte voor de Aprilaflevering vol was. Daartegen had ik geen bezwaar, maar verzocht en kreeg vergunning er een naschrift bij te voegen.

In de inleiding van het tweede artikel erkende ik rondweg dat ik « op een belangrijk punt mijn bedoeling *minder juist* had uitgedrukt », en het naschrift begint aldus : « ***Dit artikel was reeds geschreven, en bestemd om in de voorgaande aflevering opgenomen te worden ; maar daar nog twee andere stukjes over hetzelfde onderwerp ingezonden waren, werd het verkieslijker geacht die te laten voorgaan*** »

Wat doet nu de heer Claes?

Vooreerst tracht hij munt te slaan uit mijn vermelde onvolledigheid en onjuistheid. Dat is zijn recht. Maar hij gaat verder. Niettegenstaande de erkenning mijnerzijds dat ik een fout gemaakt had, en ondanks de zeér uitdrukkelijke verklaring aan het hoofd van het naschrift beweert hij, niet alleen dat ik mijn vergissing niet heb willen erkennen, maar ook dat mijn tweede artikel niet geschreven was vóór het zijne :

Blz. 250 « In plaats van te bekennen, dat hij zich vergist had, schreef Dr. de Vreese, bl. 362, in een art. — dat schijnbaar te laat verzonden was om in de voorgaande aflevering te kunnen opgenomen worden (!) » *enz.* (*volgt een aanhaling*).

Ik acht het onnoodig dergelijke argumentatie nader te qualificeeren.

* * *

« **Gezwaad** hoort niet alleen tot het Antwerpsch dialect, maar tot het Hagelandsch en het Haspengouwsch. » Blz. 265

Dat *Gezwaad* ook tot het Hagel. en Haspegouwsch behoort, wil ik gaarne gelooven; maar dat bewijst niets tegen 't geen ik gezegd heb.

* * *

Baboe. — Ik vraag excuus 1° voor de foutieve verwijzing: 58 in plaats van 50; 2° omdat *baboe* (_ _') niet in 't Woordenboek staat, terwijl men uit mijne woorden inderdaad kan opmaken, dat het er wél in staat.

* * *

« Maar **bats**, groote schop, dat als algemeen Nederlandsch opgenomen wordt, waar is dat bekend? » Blz. 266

Dus, wat de heer Claes niet kent, is geen Nederlandsch? *Bats* is in Noord-Nederland onder polder- en aardewerkers algemeen bekend. Noord-Nederland is in elk geval toch meer dan « St Truiden en omstreken », waar *bats* = *bil*.

* * *

« **Bedpan.** — Ik zal doen opmerken 1° dat het *Wdb.* bij *Beddepan,* 2), zegt: « In Z.-N. in den vorm *bedpanne* », wat niet waar is, dan voor een deel van Blz. 266

Z.-N.; 2° dat bij *beddepan* 1), drie (slechts *drie*) voorbeelden gegeven worden, het eerste met *Bedpannen*, (mv.), het tweede met *Bedpan*, het derde met *Bedpann!*
En desalniettemin de vorm is *beddepan!* »

Alweer onnauwkeurig gelezen : het **lemma Beddepan** bewijst dat de meest gebruikte **vorm** thans zóó luidt; daarnaast wordt ***onmiddellijk*** **vermeld** : « ook ***bedpan*** ».

* * *

Blz. 266 « **Boter.** Van de variante door TUERLINCKX en RUTTEN opgegeven spreekt het *Wdb.* niet; het geeft de spottende uitdr., door DE BO, geboekt en laat ze door DE BO, TUERLINCKX en RUTTEN onderteekenen. 't Is dát, wat verkeerd is; tegen die *verkeerde* opgave, als zou de Hagelander en de Haspengouwer *Versche boter en versch brood is allemans dood* zeggen, teeken ik verzet aan, — dat weet de heer de Vreese zeer goed! Wat TUERLINCKX en RUTTEN beter opgeven, wordt niet vermeld. Is dát onpartijdig en betrouwbaar? »

Dat is een zeer zonderlinge voorstelling van de zaak. Het is immers begrijpelijk, dat, als een uitdrukking uit De Bo wordt aangehaald, waarvoor Tuerlinckx en Rutten een variante hebben, die variante niet altijd in haar geheel hoeft uitgeschreven te worden.

Daarenboven : de heer Claes heeft gezegd dat men in zijn streek gebruikt : ***Versche boter en versch brood is mijn dood, zei de man, en de vrouw bakte en boterde alle dagen***, en zich beklaagd dat die variante niet opgenomen is. Ik heb er op

gewezen, dat Tuerlinckx noch Rutten die vermelden, maar daarover wordt gezwegen.

* * *

« Bij **boken** wordt, 't is waar, verwezen naar « *Beuken,* bedr. zw. ww. Mnl. *boken* », en er wordt o. a. een voorbeeld van *boken* gegeven uit een werk van ons geacht medelid, AM. DE VOS, die dus Middelnederlandsch schrijft! » Blz. 267

Niemand, behalve de heer Claes, zal uit het Woordenboek een dergelijke conclusie trekken, want iedereen weet dat de Zuidnederlandsche dialecten nog in talrijke gevallen het klankenstelsel der middeleeuwen bewaard hebben, en dat het Woordenboek, door een citaat met den vorm *boken* te geven, juist bedoelt er de aandacht op te vestigen dat een dergelijk geval hier aanwezig is.

Wat het overige aangaat, in de *Wenken* staat :

« Die in 't Fransch het rechte woord op de rechte plaats gebruiken (anders gezegd : de «lawaaiigen») drukken *noten boken* uit door *gauler des noix.* »

Ik heb daarop gezegd :

« Wat met het slot der aanmerking bedoeld wordt, kan ik niet recht vatten. Ik denk dat iedereen *noten beuken* zal uitdrukken door *gauler des noix.* »

Nu doet de heer Claes moeite om mij duidelijk te maken wat *gauler des noix* beteekent, maar dat wist ik waarlijk ook wel. Het onbegrijpelijke voor

mij was niet, wat *gauler des noix* beteekent, maar : dat naar de meening van den heer Claes alleen zij, die « in 't Fransch het rechte woord op de rechte plaats gebruiken (anders gezegd de lawaaiigen) » *gauler des noix* zouden zeggen. Met andere woorden : waarom alleen dergelijke menschen, en niet iedereen?

***

Blz. 267 « **Bewijzen**. 't Is wonder, hoe de heer de Vreese er naar streeft om de Redactie als slachtoffer van mijnen moedwil voor te stellen. Waar ik zeg : « Het (namelijk het woord *bewijzen* met de beteekenis, die ik er blijf aan hechten) dient geëerbiedigd, omdat BILDERDIJK het gemaakt heeft, » daar veinst hij te gelooven, dat ik de Redactie van « gebrek aan eerbied tegenover BILDERDIJK » beschuldig! Blijven wij liever bij de beteekenis van het woord *bewijzen*. »

Ik veins niemendal. Als men tot iemand zegt : « die beteekenis hebt ge niet vermeld; maar ze dient geëerbiedigd te worden, » dan zal dat ongetwijfeld den indruk geven : gij hebt ze niet geëerbiedigd. Vandaar mijne woorden : « Ik kan het met den heer Claes niet eens zijn, dat de Redactie zich aan gebrek aan eerbied tegenover Bilderdijk heeft schuldig gemaakt ».

Blz. 268 « Als de redeneering van den heer de Vreese juist is, dan heeft BILDERDIJK willen zeggen :

« Geen dichten van meesterdichters in 't algemeen en geen bundel van Vondel, Poot, van Merken, Feitama in 't bijzonder leveren het bewijs, dat zij door een versuften grijsaard gemaakt zijn...

Indien zij (*t. w. de Redactie*) met haar Belgisch medelid ook van BILDERDIJKS onbeholpenheid overtuigd is, dan is er nog een groot argument vergeten om die onbeholpenheid te staven : Hoe kon BILDERDIJK aan eenen « grijzaard (sic 73), bij den haard stram en stijf geworden » denken en tevens aan W. VAN MERKEN, die maar 68, aan FEITAMA, die maar 64, en aan POOT, die maar 44 jaar oud is geworden, en toch verzen geschreven heeft, die bij deze « onbeholpene, gewrongene » verzen van onzen sublicmen knorrepot ver, zeer ver achterstaan ? »

Hetgeen ik gezegd heb, wordt hier nu juist niet overnauwkeurig omschreven. Naar mijn opvatting, die ik toch duidelijk genoeg uiteengezet heb, heeft Bilderdijk bedoeld : Aan de verzen van Vondel, Poot enz. kan men wel zien —, die verzen verraden dat ze *niet* gemaakt zijn door grijsaards bij den haard stijf en stram geworden, terwijl men dat aan de mijne wél kan zien, m. a. w. « zulke werken als de bundels van Vondel, Poot, van Merken of Feitama kunnen niet gemaakt zijn door een versuften grijsaard », welke opvatting natuurlijk **niet** in strijd is met den leeftijd der genoemde dichters.

Om den lezer, die de werken van Bilderdijk niet bij de hand heeft, in staat te stellen mijn opvatting aan den tekst zelven onmiddellijk te toetsen, moge het gedicht, voor zoover noodig, hier een plaats vinden.

Geen bondel
Van Vondel,
Geen verzen van Poot: —
Geen dichten
Van lichten,
Op Pindus vergood; —

Geen werken,
Van Merken
Of Feitama waard, —
Bewijzen
Den Grijzen
Verstijfd by den haard.
't Bezwaren
Der jaren
Verdrukt en verwoest
Gedachten
En krachten;
En de adem verroest.
Verbeelde
De weelde
Zich meer dan zy mag!
We ontleeren
't Braveeren
By dalenden dag.
Wat zouden
Wy, Ouden?
Der Jeugd voegt het Lied.
Verstommen,
Of brommen;
Meer kunnen wy niet.
Geen Zangen
Ontvangen
Mijn Lezers van my,
Maar luttel
Gepruttel
Van Bestevaârs brij.
Want rijmen
Te lijmen
In maat en kadans
('t Mag goed zijn
't Mag zoet zijn)
Verdient nog geen krans.
Niets lichter
Dan Dichter

Te wezen in schijn!
    Doch velen
    Moog 't streelen,
't Valt zwaar, het te zijn.
    Dit weten
    Poëeten
Op 't Zangpad gewend, --
    Dit ieder,
    Die lieder-
En ode-vlucht kent.
    't Eischt treffen,
    Verheffen;
't Eischt bruischenden gloed;
    Geen ooren-
    Bekoren,
Maar hart en gemoed.

Bilderdijk gaat voort uiteen te zetten, aan welke eischen de dichter moet voldoen, en eindigt ten slotte aldus :

    Nog voelen
    We 't woelen
Der vonk van voorlang,
    En storten
    By horten
Een zweemsel van zang.
    Doch minden
    De vrinden
Van 't Dichterlijk schoon,
    En prezen
    Voor dezen
De braven mijn toon;
    Schoon langer
    Geen Zanger

Voor andren ten baak,
Licht hooren
Hun ooren
Ook dit met vermaak (1).

Het heet dat ik Bilderdijk een krauw geef. Ik ben zoo vrij er aan te herinneren dat ik alleen gezegd heb, dat Bilderdijk zich op deze plaats « vrij onbeholpen, althans gewrongen » heeft uitgedrukt. Sedert wanneer zijn wij verplicht Bilderdijk te bewonderen door dik en dun?

* * *

Blz. 269 « **Bidden.** De heer de Vreese is gewoon te doceeren, maar ik beklaag de discipels die bij hem zweren. « Twijfele wie wil, de verklaring is niettemin juist, » roept hij uit. Hij zou veel beter doen met te bewijzen, dat *biddende orden* en *bedelende orden* dezelfde zijn; zijne verzekeringen : « dat is onjuist, dat is bekend » voldoen mij volstrekt niet. »

Me dunkt, dat hier meer gevergd wordt dan billijk is. De heer Claes heeft de verklaring van 't Woordenboek in twijfel getrokken : hij moest dus bewijzen dat *biddende orden* niet beteekent : *bedelorden*. Ik heb gezegd : « Twijfele wie wil, de verklaring is niettemin juist », omdat het wezenlijk algemeen bekend is, dat *bidden* vroeger o. a. beteekende : *bedelen*. Want daar komt het op aan. Wie het niet weet, kan het immers te weten komen door

(1) Naar de uitgave van DA COSTA, dl. XI, blz, 329 vlgg.

in het *Nederlandsch* en in het *Middelnederlandsch* Woordenboek beide het artikel *bidden* even te lezen. Nog bij Plantijn leest men : « **Bidden van deure tot deure.** *Mendier de huis en huis.* » Ik heb herinnerd aan lat. *mendicantes* en aan fr. *ordres mendiants*. Als Jan van Ruusbroec schrijft : *Maer die de biddende ordenen stichten, si besaten Gode*, en : *nu sijn die biddende ordenen seere wijt worden, ende der bruedere die bidden es vele* (1), dan vertaalt Surius aldus : *Jam si ad Mendicantium ordines transeamus, eorum institutores videmus Deum in spiritus sui possedisse*, en : *Atqui hodie ordines isti Mendicantium plurimum aucti sunt, et Mendicantium fratrum est numerus* (2); ik zal er nog bijvoegen dat Jacob van Maerlant de Franciscanen de « bidders », d. i. de bedelaars, noemt : « Jacop van Merlant wille hier af dichten ... Want hi de bidders enten patroon minnet » *(Leven v. St.-Franciscus*, vs. 79).

De heer Claes heeft groot gelijk mij op mijn woord niet te gelooven; maar waarom wil hij dat ik hem op 't zijne geloof? Hij had immers gezegd : « *les ordres contemplatifs*... bij ons de *beschouwende* of *biddende orden* », maar 't bewijs bleef achterwege.

* * *

(1) *Werken van* JAN VAN RUUSBROEC, ed. DAVID, d. II, blz. 189, reg. 18 en blz. 190, reg. 11.

(2) D. JOANNIS RUSBROCHII... *Opera Omnia... e Brabantiae Germanico idiomate reddita latine per* F. LAURENTIUM SURIUM (Coloniae... M.D.LII.), p. 203.

Bl. 269 « **Biddag.** Om te bewijzen dat « de verklaring van dat woord niet onjuist is, haalt hij o. a. aan, dat ook de kruisdagen in 1665 *biddagen* genoemd worden. In 1665! hij die hier ernstig beweerd heeft, dat iets verouderd is, wat CONSCIENCE (en zijne landgenooten nu nog) gebruikte! Onze *biddag* of *gedurige aanbidding* is echter zoo oud niet; hij dagteekent eerst van omstreeks 1760. »

Een belangrijk punt uit mijne redeneering is hier over 't hoofd gezien. In de *Wenken* werd gezegd :

« Dat (*t. w. de definitie van* **Biddag**) kan overeenkomstig zijn met den hervormden godsdienst in een protestantsch land. Bij de Katholieken is de *biddag* de dag, welke in iedere parochie jaarlijks toegewijd is aan de aanbidding van het H. Sacrament. »

Daarop heb ik er op gewezen, dat hier geen kwestie kan zijn van **den** biddag bij de katholieken, maar van **een** biddag. Als voorbeelden van biddagen noemde ik dan : 1° den dag, welke bestemd is tot gedurige aanbidding van het H. Sacrament; 2° den dag waarop men te Gent *petsonkelt*; 3° « uit een citaat uit Croons' *Almanak* (a° 1665), in 't Woordenboek opgenomen, kan men zien dat de *kruisdagen* er in dien tijd nog andere waren. » Me dunkt, dat is voldoende om te bewijzen, dat *biddag* niet kan gedefinieerd worden zooals de heer Claes het doet, met andere woorden dat de definitie van 't Woordenboek niet onjuist is.

Had ik *alleen* op het citaat uit Croon gewezen, dan zou er misschien reden zijn om te zeggen : die redeneering gaat niet op, want het gebruik van *bid-*

dag met betrekking tot de *kruisdagen* is verouderd. Maar waar een voorbeeld gegeven wordt van het gebruik van *biddag* met betrekking tot *Portiuncula*, naast *gedurige aanbidding*, is daar geen recht toe.

***

« **Biechten.** « Er worden verschillende aanhalingen Blz. 270 medegedeeld — zegt hij — waarin *biechten* onzijdig is », en daardoor bewijst hij de juistheid mijner aanmerking, dat *biechten* niet bedrijvend alleen, maar bedrijvend en onzijdig *moest* heeten. »

De zaak komt hier op neer : vroeger werd er steeds nadrukkelijk op gewezen, als een werkwoord, dat van nature bedrijvend is, schijnbaar onzijdig wordt gebruikt. Thans wordt dit soms nagelaten.

***

« **Brood.** Ik kan u verzekeren, dat de Hagelander Blz. 270 (de heer de Vreese verwart hem hier weer met den Haspengouwer (77)!) noch een boos, noch een loos inzicht heeft, als hij, ook in het bijzijn van den jongen leviet, zegt : *kruintje geschoren, wijntje geboren.* »

Er is geen reden om aan die verzekering te twijfelen ; het is blijkbaar een grappige spreekwijze, waarmede niets kwaad bedoeld wordt. Maar ik zie niet in, hoe die verzekering de verkeerde aanmerking in de *Wenken* goed maakt.

***

« **Ge-.** De heer de Vreese bekent het zelf (80), dat Blz. 270 *geten* in het Zuiden de overheerschende vorm is geble-

ven. Ik heb mij alleen beklaagd, dat deze **regelmatige** vorm door de Hollandsche woordenboeken dood **wordt** gezwegen. Waarom? Dat heeft de heer de Vreese ons met al zijne geleerde uitweidingen niet geleerd. »

Ik heb duidelijk gezegd, dat *ge*-in het Woordenboek niet doodgezwegen, d. i. met opzet verzwegen is, maar, dat De Vries, Verwijs en Cosijn in 1874 waarschijnlijk niet wisten dat *geten* hier thans nog de gewone vorm is.

* * *

Blz. 270 « Bij **gebral** spijt het hem, niet te kunnen bewijzen, dat ik ongelijk heb...

Al wat gij over *brallen* vertelt, bewijst te beter dat *gebral* = geloei *vergeten* is. »

Het heeft mij niet de minste moeite gekost, te erkennen dat *gebral* = geloei niet in 't Woordenboek staat. Ik heb bewezen dat het er niet in kón staan, en daar kwam het op aan.

* * *

Blz. 271 « **Gedachte** wordt door het *Wdb.* « vr., voorheen ook onz. » geheeten. Ik heb gezegd : « In *al* de voorbeelden, waar *gedachte* in 't enkelv. voorkomt, is die vorm vrouwelijk, *nergens* onzijdig ». Zoek liever voorbeelden waarin *gedachte* onz. is, in plaats van mij te beschuldigen. »

In de *Wenken* werd gevraagd waarom de vorm *gedacht* « uit al de woordenboeken » wordt gebannen. Ik heb aangetoond, dat de billijkheid vordert te erkennen, dat die vorm in elk geval

niet uit het Woordenboek gebannen is. Nu heet ik de beschuldiger. Laat het nu waar wezen, dat het Woordenboek geen enkel voorbeeld geeft waarin *gedachte* onzijdig is (wat waarschijnlijk zuiver toevallig is : toen dit artikel bewerkt werd, en nog lange jaren nadien, was het materiaal van 't Woordenboek nog oneindig verder van 't ideaal verwijderd dan thans). Desniettegenstaande is het wel degelijk juist, wat aan het hoofd van het artikel staat : « voorheen ook onzijdig, » zooals men zien kan uit het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Verdam, die voorbeelden genoeg heeft waarin *gedachte* onzijdig is.

***

Goddeloos. — De heer Claes wil bewijzen, dat de klemtoon *niet* altijd op het achtervoegsel ligt, « zelfs niet in de beschaafde taal, » en doet dat met behulp van voorbeelden uit vroeger eeuwen, terwijl ik natuurlijk de hedendaagsche beschaafde taal op het oog had. Blz.271

Ik geef echter grif toe, dat een korte opmerking over de verschillende accentuatie in vroeger en later tijd, en thans in Noord- en Zuid-Nederland, in het Woordenboek niet zou misplaatst geweest zijn.

***

De aanmerkingen naar aanleiding van *mannen van goeden wil* zijn alweer het gevolg van onnauwkeurig lezen. Er wordt gevraagd :

Blz. 272 « 1° Wat verschil is er tusschen uw « goed gehumeurd » en uw « gunstig gestemd » (88) ? of wil *goed gehumeurd* niet zeggen : *de bonne humeur* d. i. *welgezind*? »

Ik heb gezegd : « In het Zuiden beteekent *welgezind* : goed gehumeurd ; in Noord-Nederland heeft het woord een beteekenis die dichter staat bij de oorspronkelijke : nl. gunstig gestemd —, genegen tot datgene wat uit het verband blijkt, zooals men met één blik in 't Woordenboek, op *gezind*, leeren kan. »

Me dunkt, dat levert wel eenig verschil op. De heer Claes klaagt over 't geen hij noemt mijne « langheid. » Maar 't heeft al den schijn, dat ik het beter nóg wat langer had gemaakt, en uitvoerig gewezen op het verschil in constructie : voor den Zuidnederlander is *welgezind* een absoluut begrip ; voor den Noordnederlander niet.

Dat de schrijver in het *Vaderland* aan de Fransche uitdrukking niet gedacht heeft, zal wel waar wezen. De Hollanders hebben het, gelukkig, nog zoo ver niet gebracht als wij Zuidnederlanders. Maar dat het een uitvinding van mij is, dat *welgezinden* beteekent « *mannen van goeden wil* », is mij te veel eer bewijzen. Dat Halma en Heremans *welgezind* vertalen door *bien intentionné*, bewijst niet dat die andere beteekenis niet bestaat. Het voorbeeld uit het *Vaderland* heb ik aangehaald omdat ik het toevallig bij de hand had ; het zou waarschijnlijk niet veel zoekens kosten, er uit de literatuur eenige andere bijeen te brengen.

* * *

Gordijn. — De heer Claes meent, dat ik « of een ander » den bewerker van het woord *gordijn* « moest leeren kennen » dat dit woord in Zuid-Nederland altijd vrouwelijk is. Blz. 272

Het zal goed zijn, hier de puntjes op de i te zetten.

De aflevering, waarin *Gordijn* voorkomt, verscheen einde November 1891 ; ik was met 1 September daaraanvoorafgaande medewerker aan 't Woordenboek geworden, en werkte als zoodanig samen met Dr. Kluyver, aan de letter O ; met het werk van de heeren Beets en Muller had ik niets uit te staan. Maar al was dit laatste anders geweest, uit de genoemde data blijkt, dat *gordijn* bewerkt werd, toen ik met het redactiewerk nog heelemaal niets te maken had ; toen ik wel uit liefhebberij bijdragen leverde voor het Woordenboeksapparaat, maar van het werk zelf alleen kon kennis nemen als elk ander belangstellend lezer, d. w. z. *nadat de afleveringen verschenen waren*. Evenmin als wie ook, kon ik dus vooruit weten welke fouten of vergissingen in een bepaald artikel zouden voorkomen. Hoe had ik dan den bewerker van het artikel *gordijn* « moeten » leeren dat dit woord in Zuid-Nederland altijd vrouwelijk is?

Ten slotte : aangezien, naar de meening van den heer Claes, ook een ander dan ik den bewerker had moeten en kunnen inlichten, is het dan onbescheiden te vragen waarom de heer Claes zelf dat niet op zich heeft genomen?

* * *

Blz. 273 Ook voor hetgeen aan 't artikel *Gremelen* heet te ontbreken, word ik aansprakelijk gesteld ! Maar dit is weer het onmogelijke gevergd. Toen dat artikel in bewerking was, las ik nog niet het werk mijner collegas.

***

Blz. 273 « **Groen.** ... Nu hij om *den kat* te verschoonen, aan onze lezers verklaard heeft, « dat het gevoel der geslachten in N.-N. zeer flauw geworden is (91) », hoe zullen zij dan kunnen goedkeuren, dat het meer ontwikkeld gevoel der geslachten in Vlaamsch-België door de Redactie niet in eer wordt gehouden, in zooverre dat het Zuidnederlandsch geslacht dikwijls óf niet vermeld wordt, of voor ouderwetsch doorgaat ? »

Ik heb niets verschoond, maar het feit alleen verklaard, en er is geen kwestie van, dat door de Redactie « het meer ontwikkeld gevoel der geslachten in Vlaamsch-België niet in eer wordt gehouden. » De waarheid is, nogmaals, dat de Redactie met het afwijkend Zuidnederlandsch geslacht meestal niet bekend is. Laten de Zuidnederlanders daar dus voor zorgen.

En nog eens herinner ik er aan dat dit zoogenaamd « meer ontwikkeld gevoel » in zekeren zin een legende is. De Zuidnederlanders uniformiseeren het geslacht van allerlei woorden niet op zulke groote schaal als de Noordnederlanders, maar daarom heeft een bepaald woord hier niet overal hetzelfde geslacht.

***

« **Haarzak.** 1° Ik heb medegedeeld, dat *haar-zakken* in alle wijzen en tijden gebruikt wordt, maar anders niets, zegt de heer de Vreese, « dan wat in 't *Wdb.* staat ». Is dat al niet genoeg? Blz. 274

2° Mijn artikel heeft het opnemen van *haarzak* geenszins in twijfel getrokken.

3° HEREMANS, *Nederl. Wdb.*, 1869, geeft : « *Aaszak in het spel* = *fraude au jeu* ». De Redactie, 1897, heeft deze beteekenis (die zeer belangrijk is) niet opgenomen, noch met *haarzak* vergeleken.

4° De Redactie zegt, dat *haarzak* en *haarzakken* tot « de buurt van St.-Truiden » behooren. — Ja, als men die buurt eenigszins wil uitstrekken : over Haspengouw, Hageland, Kempen...! »

Ad 1°. Ik ontken het belang niet van de bedoelde mededeeling, maar heb aangetoond, waardoor het komt dat het Woordenboek vragenderwijs zegt : « alleen in de onbepaalde wijs? », wat volkomen over 't hoofd wordt gezien.

Ad 2°. Dat heb ik ook niet beweerd, maar alleen gesproken van een « indruk ».

Ad 3°. De Redactie heeft in 1897 wel degelijk opgenomen, als derde **beteekenis** van het tweede artikel *Haarzak : « Haarzak doen* : knoeien, bedriegen bij 't spel », terwijl **Haarzakken** verklaard is als : « Twist, ruzie, verschil zoeken ; moeite maken ; ook : bedrog plegen, onheusch doen... bij 't spel. » Zie dl. V, kol. 1462.

Met *haarzak doen* is inderdaad **niet** vergeleken *aaszak in het spel*, om de goede reden dat er niet te vergelijken viel : **de opgave van Heremans is fout.** Zooals iedereen, desnoods uit

het Woordenboek, dl. I, kol. 601 (dat is uit de vierde aflevering, die in 1866, dus drie jaar vóór het woordenboek van Heremans, verscheen), kan zien, is *aaszak* een geheel ander woord dan *haarzak*. Waarschijnlijk is Heremans op een dwaalspoor gebracht door Schuermans, die zegt: « *Aaszak*, m. Eigenlijk *spijs-* of *knapzak*, of een zak waar men zijn *aas*, zijn voedsel in steekt Vandaar is het overgegaan tot de goochelaars, die uit den *aaszak* spelen, of die uit hunnen knapzak allerlei dingen halen, welke zij daar weten in te tooveren. *Aaszak* doen in het spel, waarvoor men veelal *haarzak* hoort, is dus lichtelijk uit te leggen: het zegt zoo veel als met behendigheid zijne kaarten veranderen, of andere kunstgrepen te baat nemen om aan de winst te geraken. »

Dit is in het oog vallend verkeerd geredeneerd : *haarzak* is niet een vorm « die men hoort voor *aaszak* »; op zijn hoogst zou men kunnen zeggen, dat *aaszak* een vrij onnauwkeurige afbeelding is van de dialectische uitspraak van *(h)aarzak*, welke Schuermans noch Heremans hebben weten terecht te brengen. Schuermans heeft later, op zijn artikel **Haarzak**, de begane vergissing eenigszins hersteld.

Er was dus, zooals men ziet, niet de geringste reden om naar aanleiding van *haarzak* de Redactie van 't Woordenboek, in dit geval Dr Beets, te beschuldigen dat ze geen gebruik heeft gemaakt van Heremans.

Ad 4°. Als het Woordenboek zegt, dat *haarzak* = bedrieger bij 't spelen en *haarzakken* = bedrog plegen bij 't spel, beteekenissen zijn die in de buurt van St.-Truiden bekend zijn, dan bewijst dat alleen dat ze geen materiaal had om meer te zeggen. Haar materiaal was in dit geval de bekende *Lijst van woorden en spreekwijzen uit het Truiersch dialekt*, medegedeeld door J. H. Bormans in De Jager's *Archief* 2,360 vlgg., waar men leest : « **Aôrzakker** is geen Truiersch, maer een uer vandaer, naer Brabant op, te Zout-Leeuw, enz. begint men *haôrzak*, *haôrzakker* en 't wkw. *haôrzakken* te hooren. » Daardoor wordt de topographische aanwijzing in 't Woordenboek : « in de buurt van St.-Truien », volkomen gerechtvaardigd. Dat die beteekenissen ook in 't Hageland, in de Haspengouw en in de Kempen bekend zijn, kon de bewerker van 't artikel niet weten, zooals ik vroeger aangetoond heb : Tuerlinckx en Rutten vermelden niet eens het woord, laat staan die beteekenis; Cornelissen vermeldt het in zijn derde aflevering, maar deze verscheen pas in 1900, drie jaar na de aflevering van het Woordenboek waarin *haarzak* voorkomt.

***

« **Hakselbank, hakselsnijder.** Regelmatig geeft men synoniemen ter verklaring van woorden. *Snÿbank* en *snÿmes* hadden hier op hunne plaats gestaan. Bls. 274

Zoo ook bij de lokale uitdrukking *Oom* (Berg) ware de lokale uitdr. *matant* op hare plaats geweest. »

Synoniemen kunnen slechts worden opgegeven voor zoover die aan de Redacteuren bekend zijn.

* * *

Blz. 274 « **Haal**... Juist omdat zij (*de Redactie*) het onbekende *haal* opneemt, hadde zij het veel meer gekende *bed* = nageboorte bij paarden en koeien, op zijne plaats, bij het art. *Bed*, moeten en kunnen opnemen. *Bed* komt aldus bij TUERLINCKX (1886), RUTTEN (1890), CORNELISSEN-VERVL., JOOS. Ook de samenst. *bedmelk, bedziekte* zijn vergeten. »

Dat *bed* in de beteekenis van *haal* in 't Woordenboek had mogen en kunnen staan, laat zich hooren, niet echter omdat het « meer gekend » is dan *haal*, iets wat eer gezegd is dan bewezen, maar omdat het belangrijk genoeg is op zich zelf. Het is echter onjuist, dat Tuerlinckx die beteekenis vermeldt.

Bedmelk is nergens te vinden, en kon dus aan de Redactie niet bekend zijn; waarschijnlijk is de heer Claes de eerste die het woord vermeldt. Thans komt er nog *bedziekte* bij als « vergeten », ofschoon het ook nergens vermeld staat. Men kan toch maar vergeten wat men weet.

* * *

De aanmerking op *Oorlap* weiger ik te bespreken.

* * *

Blz. 276 « Bij **terten** (97) houd ik staande, dat het woord in het grootste gedeelte van Vlaamsch-België onbekend is. »

Mij wel. Daar tegenover beroep ik mij op onze Medeleden (1), en op Schuermans, en wil gevraagd hebben : als de heer Claes waarheid spreekt, wat gewordt er dan van de voortreffelijkheid van Schuermans' *Idioticon ?*

***

« **Op stam, – op stok.** Ik heb nergens gezien, dat het « *Notarieel Annoncenblad van Gent* » ook taalkundig gezag uitoefent. » Blz. 267

Neen, het *Notarieel Annoncenblad van Gent* oefent geen taalkundig gezag uit. Geen enkel voorbeeld in het Woordenboek dient om het taalkundig gezag van de schrijvers te staven, maar om te bewijzen dat de woorden, uitdrukkingen, beteekenissen, constructies enz., wezenlijk in gebruik zijn of waren.

Ik heb trouwens erkend dat het goed is om te weten, dat naast *op stam* ook *op stok* bestaat.

***

Bij *Bier op flesschen* en bij *op zijn renten leven* roemt de heer Claes er op dat Berkhey in 1812 en Weiland pas in 1842 overleed, terwijl ik gezegd heb dat ze sedert een eeuw en meer dood zijn. Och, iedereen weet wel dat men zoo Blz. 276

(1) Alle aanwezige leden der Academie hebben hunne instemming betuigd.

spreekt om een lange spanne tijds aan te duiden. Daarenboven : het is eigenlijk de vraag niet in welk jaar Berkhey en Weiland gestorven zijn, maar wel in welk jaar de aangehaalde werken verschenen zijn : de O van Weiland's Woordenboek verscheen in 1806 ; Berkhey's *Natuurlijke Historie* van 1769 tot 1811.

Het heet, dat mijn betoog, hoe Weiland aan zijn *op zijn renten leven* gekomen is, niets zegt, maar het bewijs blijft achterwege.

***

Blz. 277 « **Op de letter spreken** en **naar de letter spreken** hebben dus in de oogen der Redactie evenveel waarde (103). » Dan hadde men het art. kunnen verkorten en schrijven :

Op de letter : zooals het geschreven wordt, *naar de letter*.

De voorbeelden met de namen der schrijvers, die de uitdr. gebruiken, moeten aantoonen, of deze algemeen is, of slechts tot een gedeelte der Nederlanden behoort. »

De redactie welke hier verlangd wordt, zou van het standpunt van 't Woordenboek onnauwkeurig geweest zijn, daar het juist de bedoeling is de geschiedenis der woorden, chronologisch en topographisch, zooveel mogelijk in het licht te stellen.

Hoe de voorbeelden met de namen der schrijvers moeten aantoonen, of een uitdrukking al dan niet algemeen Nederlandsch is, verklaar ik niet te begrijpen.

***

Opheldering. — Inderdaad, de heer Claes heeft alleen een gewrongen constructie aangewezen. Blz. 277
Op mijn antwoord : « Als men geen keus van citaten heeft, wat zal men dan doen? Geen voorbeeld geven? » antwoordt hij op zijn beurt : « ik zocht me nog liever een half oog uit naar een beter voorbeeld, dan zulken gedrochtelijken volzin aan te halen om een woord, en nog wel het woord *opheldering*, toe te lichten. »

Zoo spreekt de heer Claes, maar zoo spreken niet alle inteekenaren. Als de redacteurs telkens zóó aan 't zoeken moesten gaan, zouden er niet veel afleveringen verschijnen.

Wat het « gedrochtelijke » van het voorbeeld aangaat, laten wij niet vergeten dat deze zin door Jacob Geel met opzet gemaakt is, om tot voorbeeld te dienen van hetgeen hij den onoprechten stijl noemt.

* * *

« **Opkomen**... Als men in een art. als *opkomen* den opsteller ziet pataugeeren, dan kan men wel een gevoel van afschrik voelen opkomen, maar toch voortlezen om te zien, hoever hij zich zal embourbeeren. Die afschrik kan op den duur zelfs weer in lachtlust veranderen, als men iemand zeer ernstig ziet schrijven : « Plotseling verrijst het plan om te k...! » Blz. 278

De bewerker van het art. *opkomen* heeft volstrekt niet gepataugeerd, integendeel : de beteekenissen zijn alle zeer duidelijk omschreven. Ik heb aangetoond dat in de *Wenken* voor een verschil in

beteekenis werd aangezien wat eigenlijk maar een verschil in constructie was, en dat de zegswijze ***het komt op als kakken*** door den criticus verkeerd was begrepen. Dat dit werkelijk het geval is, blijkt thans overduidelijk. In het Woordenboek, dl. XI, kol. 928, staat het volgende :

« — Zegswijze. *Het komt op als kakken*, plotseling verrijst de begeerte, het plan er toe. || Het trouwen komt op als kakken, HARREB. 3, 52*b*. »

Hoe men daaruit kan lezen, hetgeen de heer Claes er uit gelezen heeft is niet zeer duidelijk : *er toe* slaat immers niet op *kakken*, maar op het onderwerp *het*.

* * *

Oog. — In mijn antwoord op de *Wenken* heb ik gezegd :

« Gesteld dat de verklaring, die hier gegeven wordt van uitdrukkingen als *op 't oog*, *in 't oog*, *naar 't stad* enz. in 't Hageland, juist zij (wat echter niet het geval is), dan is de critiek op zijn minst aan een verkeerd adres gericht, ze treft niet den bewerker van het artikel *oog* in 't Woordenboek, maar Rutten en Tuerlinckx.

De eerste zegt op het woord *bosch* : « Dat mannelijke en vrouwelijke zelfstandige naamwoorden, in vaste uitdrukkingen als onzijdig voorkomen is geen ongewoon verschijnsel. » En op het artikel *onzijdig* : « In 't Haspengouw hebben we eenige vaste uitdrukkingen, waarin mannelijke

of vrouwelijke substantieven immer onzijdig voorkomen. » In *beide* artikels vermeldt Rutten dan een reeks uitdrukkingen, waarin zich de besproken eigenaardigheid voordoet, daaronder ook : *iemand in 't oog houden;* op het artikel *oog* komt daar dan nog bij : *iets op 't oog zien.*

Van zijn kant zegt Tuerlinckx in zijn inleiding, blz. XVII : « in sommige uitdrukkingen gebruikt men het onzijdig geslacht in de plaats van het mannelijk of vrouwelijk », en laat dan ook een aantal uitdrukkingen volgen, op een paar na dezelfde die bij Rutten staan. Wat meer is, Tuerlinckx geeft *oog* op als vrouwelijk, ja, maar ook als onzijdig, en vermeldt niet, dat men zegt *in de oog* en *op de oog.* Het is er dus verre van af, dat men bij Tuerlinckx kan zien, dat *oog* in 't Hageland « zonder uitzondering » vrouwelijk is. Wil de heer Claes ons mededeelen, waar dat in 't Hagelandsch Idioticon wél te zien is, dan zullen wij hem daarvoor zeer dankbaar zijn. »

Ons geacht Medelid tracht deze redeneeringen, waarin ik, naar het heet, zelfs de waarheid « verwrongen » heb, op de volgende wijze te ontzenuwen :

« Wat Rutten zegt is waar, maar de heer De Vreese Blz. 279
leidt daar te veel uit af.

Wat TUERLINCKX zegt, namelijk : « in sommige uitdrukkingen gebruikt men het onzijdig geslacht in plaats van het mann. of vrouw. » is ook waar (hij hadde echter beter gezeid : ... het onz. lidwoord in plaats van het mnl. of vr.). Maar dat TUERLINCKX « op een

paar na » dezelfde voorbeelden geeft als RUTTEN, zie, dat is niet waar. Deze geeft, niet « *een paar* » voorbeelden, maar *vier*, onder welke : *houd hem goed in 't oog*, die bij TUERLINCKX *niet* voorkomen. — Da's een! »

Vooreerst zou het wel aardig geweest zijn, indien niet met een bloote phrase, maar met klem van redenen aangetoond was, dat ik uit de woorden van Rutten te veel heb afgeleid. Ten tweede, kan ik maar niet begrijpen, welk voordeel de heer Claes er voor zich in ziet, dat Rutten niet « *een paar* », maar *vier* voorbeelden meer heeft dan Tuerlinckx. Het heeft al den schijn, dat het er hem alleen om te doen is, mij te kunnen beschuldigen « de waarheid te verwringen », een beschuldiging die, trouwens, op een misverstand berust. Toen ik sprak van *een paar*, gebruikte ik deze uitdrukking in den zin van *eenige, enkele, geen groot getal maar toch meer dan twee*, zooals in de dagelijksche taal veel gedaan wordt. En ik sprak zoo, omdat het verschil in getal bij Tuerlinckx en Rutten mij weinig belangrijk voorkwam ; ik hechtte meer gewicht aan de overeenkomst dan aan 't verschil.

Ziehier welke voorbeelden in de beide idiotica worden opgegeven :

TUERLINCKX	RUTTEN
Het schälm in den näk hämme	het schelm in den nek hebben
Het zot be iemand houve	het zot met iem. houden
Het zot in de kop hämme	zij begint reeds 't zot in den kop te krijgen

Het vies man spele	het vies man spelen
Iet in 't zin hämme	iet in 't zin hebben
Pyn 't zak hämme	dat peerd heeft pijn 't zak
I mager spicht	
I mager spouën	
I schou hoas	
I schou vänt	
I vies vänt	dat is een vies vent
In drollig vänt	dat is een drollig vent
In oadig vänt	dat is een aardig vent
In 't stad	zij is naar 't stad, in 't stad wonen
I slächt gezel	dat slecht gezel
Nouë 't school gouën	naar 't school
	op 't zolder
	hij is reeds in 't slaap
Hij zou alles in 't zak frütte	alles in 't zak eten
Iemand oëp 't zak valle	iemand op 't zak vallen
	op 't straat spelen
	in 't zij gekleed
	in 't diemit gezet
	Houd hem goed in 't oog
	de dokter gaat B 't steen snijden
	immer op 't straat liggen
	iets op 't oog zien

Dat maakt dus drie, zegge **drie**, voorbeelden die bij Tuerlinckx staan en niet bij Rutten : *specht*, *spaan* en *haas;* daarentegen **zeven** bij Rutten die niet bij Tuerlinckx staan : *zolder*, *slaap*, *staart*, *zijde*, *diemit*, *oog* en *steen* (ieder zelfstandig naamwoord natuurlijk maar **eens** geteld, ook al wordt het in meer dan één verband opgegeven). Had de heer Claes goed geteld, hij zou meer reden gehad hebben om mij te verwijten dat ik ten onrechte van « *een paar* » gesproken heb. Maar dan nog zou ik vragen : wat doet het er toe,

aangezien Gij zelf erkent dat én Tuerlinckx én Rutten waarheid gesproken hebben?

Het tweede argument is het volgende :

Blz. 280 « Hoe is 't mogelijk voor eenen doctor aldus te redeneeren : « TUERLINCKX meldt *niet*, dat men in 't Hageland zegt *in de oog* en *op de oog* »... en daar moet de lezer uit afleiden : In 't Hageland zegt men *in 't oog* en *op 't oog!* 't Is alsof iemand zeggen zou : Als de Vreese *niet* verklaart, dat Claes gelijk heeft, dan heeft Claes ongelijk! »

Dat lijkt zeer geestig. Maar de heer Claes vergeet dat hij eerst, in zijn *Wenken*, blz. 39, verklaard heeft :

« Men zegt daar (*nl. in 't Hageland*) *in de oog* en *op de oog*, **dat kan men overigens zien bij** TUERLINCKX. »

Dáárom heb ik gezegd : « Tuerlinckx vermeldt **niet**, dat men zegt *in de oog* en *op de oog*. Het is er dus verre van af, dat men bij Tuerlinckx kan zien, dat *oog* in 't Hageland « zonder uitzondering » vrouwelijk is. »

Ik had ook gezegd : « Tuerlinckx geeft *oog* op als vrouwelijk, ja, maar **ook** als onzijdig. » Daarvan wordt ons thans de volgende verklaring gegeven :

Blz. 281 « Overal, waar een woord in 't Hagelandsch taaleigen een ander geslacht heeft dan hetgeen door de *Woordenlijst* wordt aangeduid, staat bij TUERLINCKX het geslacht van de *Woordenlijst* tusschen haakjes vermeld. »

Ziedaar een argument van meer belang, op deze voorwaarde : dat hetgeen de heer Claes zegt, waar zij. Ik zeg niet dat het niet waar is, **maar nergens wordt door Tuerlinckx gezegd dat dit zijne bedoeling is.** Hoe kan ik, en de lezer in 't algemeen, het dan weten? Dat ons geacht Medelid het weet, komt wellicht hierdoor, dat hij Tuerlinckx persoonlijk gekend en bij het samenstellen van het *Hagelandsch Idioticon* geholpen heeft (zie de *Voorrede*). Daarenboven wil ik nog gevraagd hebben : als de mededeeling van den heer Claes juist is, hoe komt het dan 1° dat voor sommige woorden tusschen haakjes een tweede geslacht wordt opgegeven, dat **niet** in de *Woordenlijst* staat (zie b. v. *asch*, *nest*)? drukfouten wellicht; maar 2° dat Tuerlinckx op dezelfde wijze twee geslachten opgeeft bij woorden, die niet eens in de *Woordenlijst* staan, b. v. bij *baanst* en *patat*?

Ik krijg ten slotte den goeden raad, niet Tuerlinckx en Rutten, maar mij zelf van onbetrouwbaarheid te beschuldigen.

Ik ben zoo vrij er aan te herinneren dat ik **niet** gesproken heb *zonder restrictie*, maar zeer duidelijk heb gezegd, *in welk opzicht* hunne idiotica niet altijd betrouwbaar zijn. En als hetgeen ons Medelid over het geslacht van *oog* verkondigt, juist is, dan levert hij meteen het bewijs, dat ik waarheid gesproken heb.

Rutten zegt uitdrukkelijk : *oog* is onzijdig in *in 't oog houden* en *op 't oog zien*. De heer Claes

komt en zegt : neen, dat is onjuist; « zoo een enkele Haspengouwer dat zegt, daarom is *oog* in zijn opvatting nog niet onzijdig. » Dat is nu zeker een getuigenis van Rutten's betrouwbaarheid!

Maar is die bewering van den heer Claes wel juist?

Er is immers in 't Nederlandsch een wet, die men gewoonlijk noemt de wet der verwantschapte medeklinkers : als twee zulke medeklinkers elkander als slot- en beginklank tegenkomen, dan worden beide stemloos : *doodgaan*, *dagvaarden*, *goed zoo* worden uitgesproken als *dootchaan*, *dachfaarden*, *goetsoo*.

In Noord-Nederland is er uitzondering, als de tweede consonant *b* of *d* is. Daar zijn beide dan stemhebbend : *ik ben*, *hij liep daar*, *zakdoek*, *strafbaar*, *ont-dekken*, *handdoek* worden uitgesproken als *ig ben*, *hij lieb daar*, *zagdoek*, *stravbaar*, *ond-dekken*, *hand-doek*.

In Zuid-Nederland is de uitzondering dezelfde als de tweede consonant een *b* is, maar niet als de tweede een *d* is : wij zeggen immers *hanttoek*, *onttekken*, *hij liep taar*.

In overeenstemming daarmede zou *op d'oog* kunnen worden *op 't oog*.

Laat ons nu even aannemen, dat dit zoo het geval is in de Haspengouw : dat in *iets op 't oog zien*, *oog* niet onzijdig is, maar dat wij te doen hebben met een phonetisch verschijnsel. Waar de oorzaak verdwijnt, moet natuurlijk ook het gevolg

wegblijven : waar vóór *d'oog* een voorzetsel komt dat niet uitgaat op een explosief, kan er geen kwestie zijn van een overgang van *d* in *t*, d. w. z. in *d'oog* kan niet worden *in 't oog*. Met andere woorden : Als de *t* in *op 't oog* een verscherping is van de *d*, niet het onzijdig lidwoord, dan moeten we verwachten dat de Haspengouwers naast *op 't oog* zullen zeggen *in d'oog*, want tusschen de *n* van *in* en den klinker *o* is er geen enkele phonetische oorzaak, die de *d* kan doen overgaan in *t*. Maar nu verklaart Rutten, dat men niet zegt *in d'oog* maar *in 't oog*, en de heer Claes heeft erkend dat zulks waar is. Deze *t* kan dus niet anders zijn dan 't onzijdig lidwoord, en als dit bij *in 't oog* zoo is, zal het ook wel zoo zijn met *op 't oog*, zooals Rutten het trouwens zelf voorstelt.

***

Terecht wordt mij, telkens opnieuw, verweten, dat ik het Haspengouwsch met het Hagelandsch verwar. Toch veroorloof ik mij een paar opmerkingen. De heer Claes haalt de grensbepalingen aan welke Rutten, Tuerlinckx en Van Bemmel van de beide streken geven, daarmede bedoelende, dat ik beter had kunnen weten. Nogmaals zij er daarom op gewezen, dat noch Rutten, noch Tuerlinckx de grens tusschen Hageland en Haspengouw nauwkeurig opgeven; Van Bemmel is even vaag : wat de heer Claes er op zijn beurt nog bijvoegt, brengt ons eigenlijk niet verder, en schijnt in tegenspraak te

zijn met Tuerlinckx, die zegt, dat niet al de dorpen aan den linkeroever van Geet en Demer, van Tienen tot Aarschot, tot het Hageland behooren. Hij is echter niet eens op het denkbeeld gekomen die dorpen op te noemen! Verder zij er de aandacht op gevestigd, dat ik niet heb beweerd, dat « men te veel belang hecht aan het onderscheid der gouwspraken ». Ik heb gezegd : « me dunkt, daaraan wordt wel wat veel belang gehecht », nl. aan de enkele malen in 't Woordenboek voorkomende verwarring van Haspengouwsch met Hagelandsch.

* * *

Dat de heer Claes tot een heel andere balans komt dan ik, spreekt van zelf. Het is dus niet noodig daarover te spreken : het bevoegd publiek zal tusschen ons beiden uitspraak doen. Slechts nog deze enkele opmerkingen.

1° dat ik mij zeer verheug over de verklaring van ons geacht Medelid, « dat het *Woordenboek der Ned. Taal* al (z)ijne sympathie heeft », daar hij, voor mijn gevoel althans, met heel weinig sympathie over 't Woordenboek heeft gesproken en — spreekt;

2° dat ik niet heb beweerd, dat hij de geleerdheid der Redacteuren in twijfel trekt; maar : dat hij elk oogenblik van hen eischt dat zij dingen zouden weten, die ze niet kunnen weten;

3° dat hij, onder zijn 8°, ten onrechte klaagt,

dat de eerlijkheid mij niet gebiedt te verklaren, dat ik een aantal zijner op- en aanmerkingen « onaangeroerd heb gelaten », aangezien ik geschreven heb : « ons medelid heeft menige eigenaardige spreekwijze vermeld, die zeker in het Woordenboek zou te lezen staan, had de Redactie ze maar gekend; daaronder zijn er verscheidene, die gelukkig nog op een ander woord zullen vermeld worden. »

* * *

Ook aangaande hetgeen gezegd wordt over de partijdigheid in het Woordenboek, kan ik met enkele opmerkingen volstaan, daar ik anders eenvoudig zouden dienen te herhalen wat reeds gezegd werd.

Vooreerst dan het beroep op De Vries :

« Maar volgens De Vries is het *Wdb.* bestemd « om te getuigen van de eenheid der taal »; moet het *Wdb.* « Vlaamsch en Hollandsch eens en vooral verbinden tot eene gemeenschappelijke Nederlandsche taal! » Blz. 287.

Dat moge waar wezen — het is toch immers alleen mogelijk in zooverre die eenheid bestaat, en die eenheid kan grooter worden, ook al wordt in het Woordenboek zooveel mogelijk aangewezen in wat tijdperk en in welke streek een woord, een uitdrukking, een beteekenis, een constructie thuis hoort. Niemand hoeft zich door dergelijke aanwijzingen te laten weerhouden, iets dat verouderd

of plaatselijk is, te gebruiken. Het Woordenboek, zooals het door de jongere Redactie sedert jaren bewerkt wordt, schrijft aan niemand de wet voor. De Vries huldigde hetzelfde beginsel in theorie, maar niet in de praktijk.

Ibid. « De heer de Vreese, integendeel, schijnt het Zuidnederlandsch zorgvuldig van het Noordnederlandsch (het echt Nederlandsch!) te willen afzonderen ».

Dat wenscht niet alleen de heer De Vreese, maar alle Redacteuren en alle lexicographen van onzen tijd. Zie maar eens hoever dat doorgezet is in het *New English Dictionary* van Murray! Op welke gronden dat geschiedt, hoeft niet nogmaals herhaald te worden; ik wil alleen gevraagd hebben : als in het Woordenboek niet mag aangegeven worden wat Noord- en wat Zuidnederlandsch is, waarom dan geëischt dat met de uiterste nauwkeurigheid zal aangewezen worden wat Haspengouwsch, wat Hagelandsch is?

Ibid. « Onnoodig te antwoorden op de vraag van den heer de Vreese : « Moeten de Hollanders misschien weer *geraadzaam* gaan zeggen (115)? » De Hollanders moeten dat niet; maar de Belgische Hollanders hebben dan ook het recht niet ons te bedillen gelijk zij weleens doen, wanneer wij dat woord gebruiken ».

Daar ik natuurlijk tot de bedoelde « Belgische Hollanders » behoor, ben ik zoo vrij te vragen waar ik in mijn bespreking der *Wenken* be-

weerd heb, dat alleen *raadzaam* goed Nederlandsch is. Ik verbeeld mij, dat ik juist op dit punt een vrij liberale opvatting huldig (1).

*
* *

Wat de kwestie der zoogenaamde onkiesche citaten betreft, de heer Claes blijft ook hier bij zijne meening. Mij alweer wel, natuurlijk. Over het standpunt van de Redactie en van De Vries zelf heb ik het noodige gezegd; dat hoeft niet weder herhaald te worden Het hoeft evenmin nader betoogd te worden, dat het een verkeerde redeneering is, als de heer Claes zich beroept op het *Ontwerp* uit het jaar 1851, en niet op de definitieve regeling zooals die in de Inleiding is uiteengezet. Het is overigens duidelijk dat ons geacht Medelid zich laat leiden door gevoelsargumenten, die met wetenschappelijke vraagstukken niets te maken hebben.

Naar aanleiding van *broodgod* heet het thans :

« Iemand, die wat op de hoogte is, zou niet zeggen : « de *uit brood bereide* H. Hostie in de R. K. eeredienst. » Blz. 291

De bewerker van 't artikel *brood* weet ongetwijfeld heel goed dat de H. Hostie niet gebakken

(1) Zie mijn *Gallicismen in het Zuidnederlandsch*, blz. XLII vlgg.

is uit zulk brood als wij er dagelijks eten; maar al is het brood zonder gist, het blijft toch immers *brood*. Indien de H. Hostie *niet* uit brood bereid is, hoe komt het dan dat er *misbrood* bestaat? Daarenboven : spreekt de Catechismus zelf niet telkens van *het brood*, terwijl de H. Hostie bedoeld wordt? Leeren we o. a. niet dat de consecratie is « *de verandering van brood en wijn in het lichaam en bloed van Christus* » ? Zou een dergelijke definitie mogelijk zijn, indien de H. Hostie niet uit brood bereid was? Of neem het *Kerkboek met uitleg* van ons geacht medelid pastoor Bols, bl. 120 : « *De priester, de pateen, waar het brood óp ligt, en den kelk met wijn opheffende* »; bl. 130 : « *de priester het brood in de handen nemende* » enz. Nog eens, zou de Eerw. Bols zich zoo kunnen uitdrukken indien de H. Hostie niet uit brood bereid was?

***

Blz. 294 « Dr de Vreese die, hoe geleerd hij ook zij, op verre na niet in staat is om den taalschat van de Vlamingen tot zijn recht te brengen, is nog veel minder bevoegd om inlichtingen te geven in zaken van leerstelling en rubrieken der Katholieke Kerk in België. Doch dat zal ik weer moeten bewijzen.

Offer, Dl. X, (vóór de Vreese). 't Art. is te lang om hier aangehaald te worden. Zie bijzonderlijk kol. 82, b), kol. 83 en kol. 88, bij *Offerande.* »

Ik ben er allicht zoo goed toe in staat als de man, die hier is komen beweren dat de defi-

nitie welke 't Woordenboek geeft van *belijdenis* onjuist is, want dat « *berouwvol*... niet volstrekt tot de definitie (hoort)! » en die, om te bewijzen dat ik onbekwaam ben om mijn mederedacteuren behoorlijk voor te lichten, verwijst naar artikels die reeds gemaakt waren vóór Dr. de Vreese op de wereld was. Het mooiste van alles is echter dat de fouten die de heer Claes in de artikels *offer* en *offerande* ontdekt heeft, reeds in 1870, meer dan 30 jaar geleden, in een erratum verbeterd werden!!

***

Niet zonder virtuositeit wordt mij verweten dat « de winstgevendheid . . . van 't begin tot het einde (m)ijn thema (is). » Dat ik het zoo bont gemaakt had, daarvan was ik mij niet bewust. De heer Claes meent dat de geldkwestie niets met zijn voorstellen te maken heeft en dat de vraag: « Wie zal het geld verschaffen? »... van geen belang is, wanneer er middelen voorgesteld worden om het gehalte van het *Wdb.* nog te doen stijgen. » Dat getuigt van een wellicht benijdenswaardig idealisme, maar van weinig practischen zin! Laat de heer Claes maar eens gaan spreken met de uitgevers of met het bestuur van de Commissie van Bijstand, en het zal hem gauw duidelijk worden welke rol de geldkwestie speelt!

Het heet, dat « al mijn wringen en tegenstribbelen... niet veel goeds voor de toekomst (belooft). »

Met uw verlof! Ik heb duidelijk genoeg gezegd, hoe men 't Woordenboek werkelijk van dienst kan zijn, nl. door te werken voor de toekomst. Toen ik zeide dat de Redactie gaarne gebruik zal maken van 't bruikbare dat haar zou geboden worden door een Commissie zooals de heer Claes die wenscht, dan meende ik het zeer ernstig. Dat is trouwens reeds een oud plan van Uw Woordenboekscommissie : reeds twee jaar geleden heb ik zelf die zaak in haren schoot aanhangig gemaakt; en er is sedert vaak genoeg over beraadslaagd; maar 't is alles niet zoo gemakkelijk te verwezenlijken.

***

Blz. 290 « Ik eindig. Ik wil niet onderzoeken, of mijn artikel van Mei 1901 en mijne *Wenken* aanleiding hebben gegeven tot de benoeming van den jongen Belgischen geleerde, die D[r] MULLER in de Redactie moet vervangen. »

Er valt niets te onderzoeken, want de heeren te Leiden kenden het artikel in de ***Vlaamsche Kunstbode*** nog niet, toen de heer Lodewijckx reeds benoemd was. Zij hebben het pas leeren kennen uit mijn verweerschrift, en ik zelf wist in December 1901 nog niet, dat het bestond : ik ben niet altijd in de gelegenheid, ***De Vlaamsche Kunstbode*** onmiddellijk bij haar verschijnen te lezen.

***

Ten slotte een opheldering en een vraag. In een noot op blz. 265 wordt gezegd. :

« Als ik (*Wenken,* blz. 13) schrijf: « en op 't gezag van D[r] de Vreese wordt de uitdrukking als eene Zuidnederlandsche gestempeld », waarom haalt gij dan aan: « ...wordt de uitdrukking als Zuidnederlandsche (*sic*) gestempeld? » Was ik nog niet klein genoeg? »

Dat *sic* had zulke booze bedoelingen niet, maar dat er ten onrechte staat, is zeker : ik heb blijkbaar slecht afgeschreven en verzuimd mijn afschrift behoorlijk te vergelijken. Ik bied den heer Claes deswegen mijn verontschuldigingen aan. Maar nu mijn vraag. Ik heb gezegd, blz. 158 van mijn verweerschrift : « een onvaderlandsch werk bij uit**nemend**heid ». Waarom citeert de heer Claes dit aldus : « onvaderlandsch werk bij uit**muntend**heid? »

Het antwoord is niet ver te zoeken : onder den invloed van 't fransche *par excellence*!

Zijn we nu niet quitte?

W. DE VREESE.

Openbare Zitting van 26 Juni 1902.

De zitting heeft plaats in eene zaal van het Gouvernementshotel, bereidwillig ter beschikking gesteld van de Academie door den heer Gouverneur der Provincie, de groote zaal in het lokaal der Academie uit hoofde van herstellingen niet kunnende benuttigd worden.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Bols, de Flou, Claes, Janssens, jhr. de Gheldere, de Ceuleneer en Segers, werkende leden;

Jhr. F. van der Haeghen,.binnenlandsch eerelid.

De heeren Claeys en Hansen hebben bericht gezonden dat zij de vergadering niet kunnen bijwonen.

Te 11 uur verklaart de heer Bestuurder de zitting geopend. Op het verhoog nemen plaats de heeren leden des Bureels en de heer Dr. H. KERN, buitenlandsch eerelid. Een groot getal belangstellenden, in de eerste plaats de heer Gouverneur der Provincie, leeraren, letterkundigen en dagbladschrijvers zijn aanwezig; ook een aantal dames.

De heer Bestuurder deelt mede dat de heeren Arthur Verhaegen, lid van de Kamer van Volks-

vertegenwoordigers, Jules Lammens, oud-senator, en Gust. Claeys Boúúaert, provincieraadslid, bij brief, hunne spijt hebben uitgedrukt de zitting niet te kunnen bijwonen.

De heer Bestuurder richt tot de vergadering de volgende toespraak :

Mevrouwen, Mijnheeren,

Ik beschouw het als een onschatbaar voorrecht dat ik in deze vergadering mag welkom heeten een van Nederlands uitstekendste geleerden, die door de veelzijdigheid zijner kennis den ouden roem der Leidsche Hoogeschool zóózeer heeft verhoogd en de Nederlandsche wetenschap tot in de verst afgelegen hoeken der beschaafde wereld heeft doen kennen en eeren. Het is mij dan ook een zeer aangename plicht ons hooggewaardeerd eerelid, Prof. Kern, hier van ganscher harte dank te zeggen voor de bereidwilligheid, waarmede hij onze uitnoodiging om heden als spreker op te treden, heeft beantwoord.

Zijne aanwezigheid alhier brengt er mij als het ware van zelf toe even een enkel woord te zeggen over de wetenschappelijke zijde onzer Vlaamsche Beweging, die in de laatste jaren steeds meer en meer op den voorgrond is getreden en wel eens tot vrij heftige bespreking aanleiding gaf.

Hun, die ons in den strijd voor het herstel onzer taalrechten zijn voorgegaan, wordt er soms eene grief van gemaakt dat zij zoo weinig

aandacht aan de Vlaamsche, d. i. Nederlandsche wetenschap schonken en dat zij alzoo een belangrijk deel van de Vlaamsche Beweging zouden hebben verwaarloosd.

Naar onze bescheiden meening is dit verwijt, indien het niet gansch ongegrond is, toch grootendeels overdreven. Zij, die onze voorgangers daarom hard vallen, zien geheel de omstandigheden voorbij waarin de taalbeweging vroeger verkeerde. Zij verliezen daarbij uit het oog dat de grondslagen, waarop alleen aan het tot stand brengen eener Nederlandsche wetenschap kon worden voortgebouwd, te eenenmale ontbraken. De kennis onzer taal liet hier te lande, op enkele zeer schaarsche uitzonderingen na, ontzaglijk te wenschen over en deze toestand was ook gemakkelijk te verklaren door het gebrekkige, onvaderlandsche onderwijs dat overal aan de Vlaamsche kinderen werd verstrekt.

Een andere hinderpaal, die de ontwikkeling en verspreiding der wetenschap door middel der Nederlandsche taal in den weg stond, was de bijna volslagen onbekendheid, waarin men te onzent verkeerde met de uitstekende werken, die op elk gebied der wetenschap in Noord-Nederland het licht hadden gezien. Aan dien toestand hadden in eene niet geringe mate schuld zij, die door hun ambt geroepen waren om anderen in de wetenschap in te wijden of voor te lichten, en uit onkunde of uit vijandigheid zelfs het bestaan eener Nederlandsche wetenschap niet eens lieten vermoeden.

Kon het dan ook anders of moesten niet sommigen, hoe welgezind zij anders onze taal ook waren, tot de overtuiging komen dat zij enkel geschikt was om daarin een gedicht, een novelletje of op zijn hoogst een roman te schrijven?

Allengs nochtans kwam er verandering. Het tot stand komen der eerste taalwet, der wet van 17 Augustus 1873 tot regeling van het gebruik onzer taal bij de strafrechtspleging, had tot eerste gevolg dat te Gent onder de leden der balie een gezelschap werd opgericht, dat ten doel had de beoefening der rechtswetenschap door middel der Nederlandsche taal. Soortgelijke pleitgezelschappen kwamen later tot stand te Antwerpen en te Brussel en vóór een paar jaren werd in eerstgenoemde stad een Congres van Vlaamsche Rechtsgeleerden gehouden, dat voor velen in den lande eene echte openbaring was. Eéne zaak echter moeten wij daarbij betreuren : het gemis aan belangstelling van de zijde der Noordnederlandsche rechtsgeleerden. Toch durf ik de hoop koesteren dat ook hierin wel spoedig eene verandering ten goede zal komen en dat de door mij op het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres in 1891 uitgesproken wensch dat op het gebied der rechtswetenschap eene nauwer aansluiting tusschen Noord en Zuid zou ontstaan, eerstdaags in vervulling zal treden.

Een gunstig voorteeken daarvan zie ik in het feit dat andere Noordnederlandsche geleerden van hunne belangstelling in de pogingen hunner vak-

genooten in het Zuiden om ook aan den vooruitgang der Nederlandsche wetenschap mede te werken lieten blijken door het bijwonen van het in September laatstleden te Brugge gehouden vijfde Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres. Terloops zij het mij hier vergund hulde te brengen aan mijn geachten collega, Prof. J. Mac Leod, aan wiens onvermoeibaren ijver en taaie wilskracht de opkomst en de instandhouding dier Congressen in de eerste plaats te danken zijn.

Enkele, trouwens veelbelovende Vlamingen, die in den laatsten tijd voor de wetenschappelijke Vlaamsche Beweging misschien wel een beetje al te luidruchtig in het krijt traden, zal ik wijzen op het voorbeeld van dezen collega, die sedert vele jaren, ook door het uitgeven van talrijke hoogst verdienstelijke werken, heeft getoond dat hij de daad bij het woord weet te voegen, dat voor hem opwekking tot het verspreiden van kennis in onze taal niet enkel in woordengeschetter mag bestaan.

Bij deze gelegenheid moet het ons van het hart, hoezeer het ons grieft wanneer Vlaamsche geleerden, die anders als strijders voor hunne taal bekend staan, hunne werken in eene andere dan in onze taal laten drukken. Zij schijnen maar niet te beseffen hoe die handelwijze lijnrecht in tegenspraak is met de beginselen, die zij heeten te zijn toegedaan. Zij zien blijkbaar niet in welken steun zij daardoor verschaffen aan sommige vijanden onzer taal, die nog heden ten dage de onzinnige

bewering durven uitkramen dat het Nederlandsch bij het beoefenen der wetenschap niet kan gebruikt worden, bij zooverre dat men in Noord-Nederland gedwongen is bij het Hooger Onderwijs sommige vakken in het Fransch te doceeren!

Ten slotte wil ik hier nog even eene bedenking in het midden brengen. Door enkele voorstanders der wetenschappelijke richting op Vlaamsch gebied wordt wel eens de meening verkondigd dat de Vlaamsche Beweging, zooals zij vroeger en tot in den laatsten tijd gevoerd werd, uitgediend heeft, dat zij haar strijdend karakter geheel moet opgeven om zich voortaan uitsluitend en alleen aan de wetenschap te gaan wijden. Dat het beoefenen der wetenschap het ijveren en desnoods het strijden voor het behoud der taal niet uitsluit, daarvan zien wij een welsprekend bewijs in Prof. Kern, die als voorzitter van het *Algemeen Nederlandsch Verbond* ook werkzaam is voor het wekken en instandhouden van het taal- en stambewustzijn bij allen die onze taal spreken, of tot den Nederlandschen stam behooren.

Trouwens men vergeet hierbij dat de wetenschappelijke beweging wellicht nooit had kunnen tot stand komen, indien niet door het invoeren van wetten tot waarborging van het gebruik onzer taal hare opkomst was voorbereid. Ook vragen wij ons af hoe men ooit zou kunnen hopen dat het ideaal van elken rechtgeaarden Vlaming, het vervlaamschen der Gentsche Hoogeschool, zal ver-

wezenlijkt worden, indien naast de mannen der wetenschap, in wier schoot de toekomstige Vlaamsche hoogleeraren moeten gevonden worden, niet stonden de mannen van den strijd, die deze billijke hervorming, evenals alle vroegere rechtsherstellingen van de bevoegde macht moeten weten af te dwingen. Met het oog op de eindzegepraal onzer zaak is het noodzakelijk dat de mannen van de wetenschap en de mannen van den strijd niet alleen steeds met elkander voeling houden, maar ook dat zij, waar het pas geeft, naast elkander schouder aan schouder weten te staan tot het bereiken van het gemeenschappelijke doel : de opbeuring, de ontvoogding van het Vlaamsche volk door zijne taal. (*Toejuichingen*).

De heer Bestuurder verleent het woord aan den heer Dr. H. Kern, die de volgende redevoering uitspreekt :

Mijne Heeren,

Toen ik de vereerende uitnoodiging ontving om in de Algemeene Vergadering der Koninklijke Vlaamsche Academie als redenaar op te treden, heb ik niet geaarzeld om aan die roepstem gehoor te geven. Nu geen werkzaamheden van anderen aard mijn tegenwoordigheid elders vereischten, achtte ik het mijn plicht om aan Uwen wensch, waarvan Uw voorzitter de tolk was, te voldoen,

want ik heb steeds de overtuiging gekoesterd dat de hoe langer hoe meer gewenschte samenwerking tusschen Noord en Zuid niet alleen moet bevorderd worden door geschriften, maar ook door mondeling verkeer. Men uit zich nu eenmaal anders op papier dan in 't ongedwongen gesprek; wij leeren elkander eerst ten volle kennen, wanneer wij elkaar van aangezicht tot aangezicht aanschouwen en de onopzettelijk uitgesproken gedachten opvangen. Vooral in besloten kring leert men elkaar kennen, niet in 't feestgewoel. Ik wil niets kwaads zeggen van Congressen : ze hebben hun onbetwistbaar nut, maar men zal, geloof ik, moeten erkennen dat het bij die gelegenheden te druk en te woelig toegaat dan dat men rustig in gezelligen kout kan samenzitten met degenen wier gezelschap ons 't meeste aantrekt. Hier in Uwen kring, M. H., heeft men niet voor stoornis beducht te zijn; hier kan men vertrouwelijk van gedachten wisselen, en daar ik tot heden toe slechts weinigen onder U persoonlijk ken, beschouw ik het als een dubbel voorrecht dat mij thans de gelegenheid tot kennismaking openstaat.

Zoo weinig tijd van beraad ik noodig had om aan Uw vleiend verzoek te voldoen, zoo lang heb ik geweifeld bij de keuze van een onderwerp. In de vaderlandsche wetenschap, die in de Vlaamsche Academie hare vertegenwoordiging vindt, ben ik niet geheel en al een vreemdeling; er is een tijd geweest dat ik aan haar opbouw heb mede-

gewerkt, al is het dan ook op bescheiden schaal, maar sinds lang hebben onafwijsbare wetenschappelijke eischen mij genoopt mij hoofdzakelijk te bewegen op meer dan één ver afliggend gebied. Het kwam er dus op aan, een onderwerp te kiezen dat niet buiten den kring der hier vertegenwoordigde wetenschap viel en tevens mij zelven niet al te oppervlakkig bekend was. Na lang beraad besloot ik te spreken : « Over Jacob Grimm en zijn invloed op de ontwikkeling der Nederlandsche taalwetenschap. »

Het zal wel nauwelijks noodig wezen te zeggen, dat het niet in mijne bedoeling ligt de veelzijdige verdiensten van den vader der historische taalbeoefening, den grondigen kenner der Germaansche oudheid, den schrijver der « Deutsche Mythologie » en der « Deutsche Rechtsalterthümer », den onvermoeiden verzamelaar van volkssproken en wat al niet meer, in 't licht te stellen. Hoe zou dat naar den eisch kunnen geschieden in 't kort bestek van eene redevoering? En buitendien, in meer dan één geschrift hebben landgenooten van Grimm 's mans onsterfelijke verdiensten op treffende en geenszins overdreven wijze doen uitkomen. Indien ik nu eenvoudig eene lofrede wilde houden op iemand wiens roem in wijden kring, ver buiten de grenzen van Duitschland verbreid is, zou ik zekeren Griekschen redenaar gelijken die meende een nuttig werk te verrichten door den lof van Hercules te verkondigen en daar-

over de bijtende vraag moest hooren : « Maar wie laakt hem dan? »

In één opzicht heeft men Grimms verdiensten, voor zoover ik weet, niet voldoende doen uitschijnen, en wel in hetgeen de beoefenaars der Nederlandsche taal- en oudheidkunde aan hem te danken hebben. Wel is waar heeft het niet ontbroken aan loftuitingen en betuigingen van eerbied. Waar en wanneer Matthijs de Vries, wiens nagedachtenis ons allen zoo dierbaar is, over Grimm sprak, deed hij het met de hem eigene warmte en volle zielsovertuiging, maar het betrof dan maar een gedeelte van Grimms werkzaamheid. Af en toe lieten zich andere stemmen hooren, doch ter loops, niet uit geringschatting of gebrek aan kennis, maar omdat uitweidingen in de rede niet te pas kwamen.

Uit overweging hiervan heb ik gemeend geen ondankbaar werk te doen, wanneer ik een poging deed om na te gaan, wat de Nederlandsche taalwetenschap, in den ruimsten zin genomen, aan Jacob Grimm te danken heeft en welke wijziging in de richting der studie door zijn optreden gebracht is. Om aan te toonen welk verband er bestaat tusschen Grimms werkzaamheid en de ontwikkeling der studie van 't Nederlandsch in de laatstverloopen eeuw, is het allereerst noodig een blik te slaan op Grimms eigen ontwikkeling.

Op zevenentwintigjarigen leeftijd betrok Grimm in 1802 de Universiteit Marburg om in de Rechten te studeeren. Onder zijne leermeesters was Savigny

degene aan wiens lessen hij voor zijn wetenschappelijke vorming 't meeste te danken had. Savigny was, gelijk men weet, een der voormannen van de historische school der rechtswetenschap, en zijn voorgang is van beslissenden invloed geweest op de geheele richting van Grimms studiën. Hiermeê wordt niet beweerd dat de toekomstige schepper der historische taalbeschouwing den aanleg miste om de door hem waargenomen verschijnselen in hun geschiedkundig verband te beschouwen : neen, de aanleg moet er geweest zijn, anders zou zelfs een leermeester als Savigny niet vermocht hebben dien te wekken.

Reeds gedurende zijne studiejaren te Marburg gevoelde Grimm belangstelling voor de Ouddduitsche dichtkunst. Naarmate in verloop van tijd zijne kennis van taal en letteren der Middeleeuwen zich uitbreidde, nam zijn ijver om alles wat daarop betrekking had te verzamelen en te doorgronden toe. Het behagen dat hij vond in alle onopgesmukte uitingen van den volksgeest, bewoog hem in vereeniging met zijn broeder Wilhelm een groot aantal uit den volksmond opgeteekende sprookjes en vertelsels te verzamelen, welke onder den titel van « Kinder- und Hausmärchen » in 1812-1814 uitgekomen, eenmaal wereldberoemd zouden worden.

Ongeveer gelijktijdig met de twee deelen der « Märchen » of niet lang daarna, verschenen deels van Jacob alleen, deels van de gebroeders gezamenlijk, verschillende geschriften, waaruit men

eenigermate den omvang hunner studiën kan leeren kennen. Bekende titels zijn « Altdeutsche Wälder »; eene uitgave van « Der arme Heinrich, van Hartmann von der Aue »; « Lieder der alten Edda »; « Deutsche Sagen », « Silva de Romances viejos ».

Als men kennis neemt van de brieven aan Hendrik Willem Tydeman, waarvan de eerste gedagteekend is uit Kassel 1 Juli 1811, dan ziet men dat Grimm ten volle het belang besefte van de studie onzer taal en letteren, vooral der oudere. Met grooten ijver verzamelde hij oude Nederlandsche volksboeken en liederen; van de toen ter tijd bestaande tekstuitgaven van Middelnederlandsche geschriften toont hij goed op de hoogte te wezen. Kenschetsend voor den geest des onderzoeks die hem bezielde, is het verzoek aan Tydeman om *alle* volksboeken voor hem aan te koopen, hoe ouder druk hoe liever; oude liederboeken bezat hij reeds. Een uitvloeisel van zijn volhardend streven om ook het schijnbaar onbeduidendste te redden uit den schipbreuk der tijden, was de oproep dien hij in den « Letterbode » liet opnemen, waarin o. a. de volgende uitingen in herinnering verdienen te blijven. « De bemoeienissen van een Huydecoper, Lelyveld, van Wijn en anderen, die de redding en verklaring der Oudhollandsche letterkunde tot een geliefd voorwerp van hun geleerd onderzoek gemaakt hebben, verdienen ten hoogste gewaardeerd te worden, doch het schijnt dat hun werk eene ijverige voortzetting en navolging waardig zijn en nog meer uitgebreid

behooren te worden. De tijd is voorbij, dat men de boeken en sagen, d. i. de volksliteratuur, met minachtenden blik arnziet : er is uit de nasporingen van geestrijke schrijvers voldoende gebleken, dat in de verweerde schors dier overleveringen een ware kern schuilt, die ons reeds om haar hoogen ouderdom eerwaardig moet schijnen. » Men hoort in deze woorden de taal van een ijverig onderzoeker, maar tevens van iemand wiens geest verwant is met dien der Romantiekers. Inderdaad stond Grimm in nauwe betrekking met den Heidelberschen kring der Romantische school, en was het op aandrang van den met hem bevrienden von Arnim, dat hij met zijn broeder de « Haus- und Kindermärchen » in 't licht zond.

Uit bedoelde oproeping in den « Letterbode » verdient nog eene andere uiting van Grimm aan de vergetelheid ontrukt te worden. Het is, waar hij zegt : « De Nederlandsche taal, waaronder wij tegelijkertijd Vlaamsch en Hollandsch verstaan. » Dat begreep hij reeds in 1811 ; hoe lang zou het nog duren vóórdat men aan beide zijden van den Moerdijk deze waarheid geliefde te erkennen! Ja, er zijn nog heden ten dage achterblijvers bij wie dit er nog niet in wil en die zich beroepen op enkele nietsbeteekenende verschillen in uitspraak en woordenkens, alsof ditzelfde niet ook elders zou voorkomen, alsof men bijv. in Zwaben niet anders spreekt dan in Berlijn, in Hannover niet anders dan in Oostenrijk!

De verdiensten van Grimm bleven in Holland niet onopgemerkt : in 1813 werd hij benoemd tot lid van de Leidsche *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, in 1816 van 't *Koninklijk Instituut* te Amsterdam.

Wanneer men 't ruime veld van Grimms werkzaamheid overziet, zooals wij die leeren kennen uit zijn geschriften en zijn briefwisseling, van 1811 tot aan de verschijning van zijn « Deutsche Grammatik » in 1818, dan kan men niet nalaten bewondering te gevoelen voor zijn veelomvattende geleerdheid, zijn speurzin, zijn dichterlijk gemoed, maar mag men niet de oogen sluiten voor de onbesuisdheid zijner gevolgtrekkingen, de bandeloosheid zijner etymologieën en 't gebrek aan kritiek. Deze gebreken, die zoo vaak in zijne geschriften van dien tijd in 't licht treden, bleven niet verborgen en haalden hem eene scherpe kritiek van den veelzijdigen August Wilhelm Schlegel op den hals. Het oordeel dat deze velde over de « Altdeutsche Wälder » is streng, maar over 't geheel niet ongegrond. Vermits Schlegels kritiek de heilzaamste vruchten voor Grimms verdere ontwikkeling heeft gedragen, is het wel der moeite waard iets langer daarbij stil te staan.

« De Heeren Grimm » — zoo laat zich Schlegel uit — « hebben in de « Altdeutsche Wälder, » alsook in hun vroegere werken, niet weinig scherpzinnigheid, eene groote belezenheid, een onverdroten ijver in 't opsporen van zelfs 't onaanzienlijkste getoond. Minder is de voordracht te roemen. Zij

schrijven uitsluitend voor kenners; zij veronderstellen veel als bekend wat zelfs kenners niet altoos in 't geheugen hebben; zij vergenoegen zich met een vluchtige aanduiding, waar een uitvoerige ontwikkeling noodig zou wezen. Het is waar, elk schrijver heeft het recht den kring zijner lezers zóó eng te trekken als hem goeddunkt. Hier echter slaat de nalatigheid in de onbehagelijke manier van schrijven over tot werkelijke taalfouten. »

Nog scherper is de volgende aanmerking : « Bij alle deels willekeurige en onbewezen, deels ijdele en onnutte vergelijkingen voegen de HH. Grimm ook de etymologische, welke ons de meest gewaagde van alle schijnen. Wij zullen staaltjes geven hoe zij de moeielijke kunst van woordafleiding uitoefenen, eene kunst, waarbij grondige taalkennis, groote behoedzaamheid, en bovenal vaste grondbeginselen onmisbaar zijn. » Dan volgen verscheiden voorbeelden waarmede Schlegel zijne bewering staaft. Na een geheel onhoudbare etymologie aangehaald te hebben, roept de beoordeelaar uit : « Alle deskundigen zullen het eens zijn dat wie met zulke etymologieën voor den dag komt, nog in de eerste grondbeginselen der taalvorsching een vreemdeling is. » Iets verder zegt hij bepaaldelijk van Jacob Grimm iets wat bij een vertaling te veel van zijne kracht zou verliezen en daarom in 't oorspronkelijke moge aangehaald worden : « Herr J. Gr. grübelt darüber nach seiner Weise : gelehrt, tiefsinnig und dunkel. »

Schlegel had ten tijde toen hij zijne recensie

schreef gezonder denkbeelden dan Grimm. Hij wist en erkende dàt voor de geschiedenis der Duitsche grammatica meer gedaan was door vreemden dan door Duitschers; zoo door Hickes en Lye, en vooral door Lambert ten Kate; deze laatste immers had de Gotische werkwoorden naar klassen ingedeeld en hun analogie tot in de kleinste bijzonderheden aangetoond.

In 1815 mocht men zoo spreken als Schlegel deed zonder onbillijk of onredelijk te wezen, maar na de verschijning van Grimms « Deutsche Grammatik » in 1818, en vooral na de tweede uitgave in 1822 is niets meer van de met recht gewraakte gebreken overgebleven. In plaats van iemand die zich door zijn stoute verbeelding laat verleiden tot allerlei bokkesprongen, zien wij een grondigen geleerde die feiten, en nog eens feiten geeft, welke hij met koel verstand verwonderlijk wel heeft geordend. Eene ongebreidelde willekeur heeft plaats gemaakt voor een streven om in de menigvuldige verschijnselen der taal vaste regels te ontdekken; de vergelijking der Germaansche talen met hare verwanten, inzonderheid Latijn en Grieksch, leidt tot de ontdekking van de wet der klankverschuiving, en door de vergelijking van 't Hoogduitsch met de overige Germaansche talen wordt het bewijs geleverd dat het Hoogduitsch een tweede klankverschuiving heeft ondergaan. Deze ontdekking van Grimm heeft den stoot gegeven tot het opsporen van alle klankwetten die later gevonden zijn.

Met de « Deutsche Grammatik » is de historische taalwetenschap geboren. Een der eersten die de groote beteekenis van dat werk inzag was Schlegel. In een brief aan Wilhelm von Humboldt van 21 Dec. 1822 schrijft hij 't volgende; « Ik schat deze werken zoo hoog om de zuiver historische behandeling en de oneindige vlijt in bijzonderheden bij een goed volgehouden hoofddenkbeeld. Grimm heeft getoond, hoeveel men door volhardend onderzoek met fragmenten kan uitrichten. Ik zal het als een des te aangenamer taak beschouwen dit te erkennen, dewijl ik hem vroeger om zijn etymologieën *à la Kanne* zeer hard behandeld heb, »

De niet genoeg te waardeeren gunstige invloed dien de « Deutsche Grammatik » op de beoefening aller Germaansche talen heeft geoefend, is niet alleen een gevolg van de omstandigheid dat in dit meesterwerk een schat van goed gestaafde en welgeordende feiten is opgehoopt, maar ook van 't behoorlijk onderscheiden der verschillende tijdperken van één en dezelfde taal, waardoor verwarring wordt voorkomen. Gelijk men weet, onderscheidt Grimm in 't leven der Germaansche talen, voor zoover wij die historisch kennen, drie tijdperken. Zoo onderscheidt hij Oud-, Middel- en Nieuwhoogduitsch; Angelsaksisch, Middel- en Nieuw-Engelsch. Dit kon natuurlijk niet bij alle talen volgehouden worden; immers het eerwaardige Gotisch stierf uit reeds in 't begin der Middeleeuwen. Het Oudsaksisch werd opgevolgd door 't Middel-nederduitsch, doch het

hedendaagsch Nederduitsch werd door Grimm niet behandeld, vermoedelijk omdat het Platduitsch niet de naam is van één taal, maar van verschillende, soms zeer uiteenloopende tongvallen. Van onze taal werd alleen 't Middel- en Nieuw-nederlandsch behandeld, omdat de luttele overblijfselen van een Oudnederlandschen tongval eerst veel later als zoodanig herkend zijn.

De onderscheiding van tijdperken in eene taal is iets zóó eenvoudigs, zal men misschien zeggen, dat er geen bijzondere verdienste in steekt ze te maken. Ja, de zaak is eenvoudig genoeg, evenals het ei van Columbus. Niettemin had niemand vóór Grimm er aan gedacht het verschil in tijd bij de samenstelling van een spraakkunst in acht te nemen.

De historische taalbeschouwing, welke naar het door Grimm gegeven voorbeeld al meer en meer ingang vond, heeft ontegenzeggelijk een ruim aandeel gehad in de algeheele herschepping der taalwetenschap in de 19de eeuw. Zij deelt echter die eer met de vergelijkende taalkunde, waarvan de hechte grondslagen door Bopp gelegd werden. Beide richtingen van taalkundig onderzoek zijn niet tegenstrijdig en vullen elkaar op de gelukkigste wijze aan. Beider beginselen zijn dan ook zoozeer met elkaar versmolten, dat het moeilijk zou vallen te beslissen aan welken van beide de wetenschap het meeste te danken heeft gehad en nog heeft.

Toen Grimm eenmaal het voorbeeld gegeven had met zijne alle Germaansche talen omvattende

« Deutsche Grammatik, » volgden andere geleerden met op gelijke wijze andere groepen van verwante talen te behandelen. Zoo bewerkte Diez eene « Grammatik der Romanischen Sprachen, » waarvan het 1ste deel in 1836 het licht zag. Aan de verdiensten van Diez wordt niets te kort gedaan, wanneer men beweert dat Grimms Grammatik hem tot voorbeeld gestrekt heeft, want hij heeft zijn stof geheel zelfstandig bewerkt. Verder kan de « Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen » door Miklosicch, waarvan het 1ste deel in 1852 uitkwam, genoemd worden als een werk dat in hoofdzaak op de leest van Grimms « Grammatik » geschoeid is.

De taalverschijnselen, die Grimm zoo meesterlijk wist te beschrijven, waren voor hem geen doode feiten, maar uitingen van de volksziel en alle uitingen van 't volksleven in verschillende tijden, vooral in de oudheid, sloeg hij met liefde en met het oog van een fijnen waarnemer gade. Reeds lang voordat hij met de « Deutsche Grammatik » optrad, had hij zich verdiept in 't Oudduitsche recht en eene verzameling van rechtsoudheden aangelegd. Om zich te verpoozen van aanhoudend grammatischen arbeid, zooals hij zelf getuigt, en om eene proeve te geven hoe de Germaansche rechtsoudheden konden behandeld worden, legde hij de hand aan een lijvig werk dat onder den titel « Deutsche Rechtsalterthümer » in 1828 de pers verliet. Ook hierin vindt men een verbazenden rijkdom van uit allerlei bronnen bijeengegaarde stof en moet men, zooniet overal de helder-

heid der uiteenzetting, dan toch de verstandige rangschikking loven.

Niet minder aantrekkelijk dan de uitingen van den volksgeest in rechtsbegrippen en symbolen waren voor Grimm de godsdienstige voorstellingen van 't Germaansche heidendom, de oude godenmythen en heldensagen, waarvan hij den verren nagalm in nog voortbestaande bijgeloovige gebruiken, liedjes, sprookjes, feesten meende te ontdekken en meermalen niet ten onrechte. Zijne jaren lang voortgegezette nasporingen leidden tot de samenstelling van zijn « Deutsche mythologie, » waarvan de 1ste druk in 1835 verscheen. Dit baanbrekende boek bevat veel meer dan wat men gewoonlijk onder mythologie verstaat, namelijk de dichterlijk-godsdienstige voorstellingen van een volk over goden en godenzonen. Door Grimm is, geheel in overeenstemming met zijn aanleg, een plaats, ja de meeste plaats ingeruimd aan allerlei geheimzinnige wezens van minderen rang en aan de bezield gedachte voorwerpen in de natuur, welke door 't volk vereerd worden, omdat men van hun invloed zegen verwacht of onheil vreest. Witte wijven, Wichten en Alven, Reuzen, boomen en dieren, hemel en sterren, de elementen, spoken; dit alles wordt behandeld veel uitvoeriger dan de eigenlijke godenleer en wel zóó volledig en met diep inzicht als nog nooit te voren. Tot wat men zou kunnen noemen : het lagere volksgeloof, behoort ook tooverij, bijgeloof, oorzaken van ziekte — ook deze onderwerpen zijn in de « Deutsche mythologie » niet stiefmoederlijk behandeld.

Het zal wel overbodig wezen op te merken dat iemand die de mythologie in zoo'n ruimen zin opvat, niet aan 't euvel van eenzijdigheid mank gaat. Inderdaad had Grimm over mythenvorming minder eenzijdige begrippen dan de meeste schrijvers over mythologie na hem, tot in onzen tijd toe, die alle min of meer hun stokpaardje berijden en eeniegelijk die niet van hun richting is verketteren. Hooren wij hoe Grimm zich uitlaat : « Elementen, natuurverschijnselen en gesternten schrijf ik een grooten invloed toe op mythologische voorstellingen, doch op lange na niet zóó, dat alle uit dien grondslag mogen afgeleid worden, aangezien behalve de physische ook nog zedelijke en andere menschelijke roerselen macht uitoefenen en eerst uit de samensmelting van die alle de goden des heidendoms schijnen voortgekomen te zijn. »

Wat de godenleer in engeren zin aangaat, is het bekend dat ons slechts zeer schaarsche berichten ten dienste staan omtrent de goden en godinnen van alle Germaansche stammen, met uitzondering van de Skandinaviërs. De Oudnoorsche literatuur, vooral de Edda, en 't werk van Saxo grammaticus, zijn een rijke bron voor onze kennis der dichterlijke Noorsche mythologie. Nu mag men niet eenvoudig de goden en godinnen der Noren en de mythen welke over die vereerde wezens in omloop waren als gemeengoed aller Germanen beschouwen. Noodzakelijk moet er eenig onderscheid bestaan hebben tusschen de godsdienstige voorstellingen der Skandi-

naviërs en die der overige Germanen, als gevolg van bijzondere ontwikkeling, samenhangende met verschil van woonplaats, tijd en aanleg. In menig geval kan men bewijzen dat er verschil was, doch aan den anderen kant ontbreekt het niet aan gegevens waaruit met beslistheid kan opgemaakt worden, dat er overeenkomst en gemeenschap bestond.

Omtrent den samenhang tusschen den godsdienst der oude Skandinaviërs en hunner Germaansche stamverwanten, omtrent den aard en de mate van dien samenhang had Grimm, dank zijne taalkennis, een volmaakt helder besef, en het is niet een der geringste verdiensten van zijn boek dat hij heeft gescheiden wat onvereenigbaar is, en verbonden wat bijeen behoort. Daarom sloot hij de behandeling van 't volledig stelsel der Noordsche mythologie van zijn werk uit.

Ongeveer gelijktijdig met de « Deutsche Mythologie » verscheen van Grimm een letterkundig werk van hooge waarde; een werk waarin hij den lezer meermalen verplaatst naar de Nederlanden, meer bepaald naar deze goede oude stad van Gent, waar wij thans vergaderd zijn. Ik bedoel den bundel verhandelingen en teksten welke onder den algemeenen titel van « Reinhart Fuchs » het licht zagen. Gelijk men weet, behelst dit boekwerk eenige nog niet of gebrekkig uitgegeven teksten die voor 't dierenepos van belang zijn : den tekst van den Isengrinus, voor de eerste maal gedrukt naar een door Lachmann vervaardigd afschrift; voorts eene verbeterde uitgave

van den Hoogduitschen Reinhart, en van den Middelnederlandschen « Van den Vos Reinaerde, » eindelijk enkele kleinere Duitsche en Latijnsche vertellingen in rijm en onrijm die op de dierfabel betrekking hebben. Door al deze stukken bekend te maken, verwierf Grimm zich eene niet geringe verdienste, al moet men er in één adem bijvoegen dat in 't uitgeven van teksten niet zijn kracht lag. Vooral de door hem gegeven tekst « Van den Vos Reinaerde » wordt ontsierd door willekeurige, soms zelfs averechtsche veranderingen in de spelling. Daarentegen vertoont hij zich in zijn volle kracht waar hij de uitkomsten mededeelt van zijn geschied- en letterkundig onderzoek naar wezen, oorsprong en verbreiding van de dierfabel. Daar beheerscht hij met volkomen meesterschap de stof van 't aantrekkelijke, maar ook ingewikkelde onderwerp. Onder alle letterkundige geschriften van Grimm neemt de « Reinhart Fuchs » eene eerste plaats in, niet enkel wegens de belangrijkheid van 't onderwerp, maar ook door den rijkdom aan fijne opmerkingen, door de ongedwongenheid van den stijl, kortom door de voortreffelijkheid van vorm en inhoud.

Nadat Grimm den stoot gegeven had, heeft het onderzoek naar de herkomst der dierfabel en meer inzonderheid der Reinaartverhalen, tal van geleerden uit alle landen van Europa bezig gehouden. Volgens Grimm was de dierfabel inheemsch bij de Germanen, dat wil zeggen eigen aan de Germanen op dezelfde wijze als de Germaansche

talen inheemsch mogen heeten. Het wil niet zeggen dat die talen niet verwant zouden wezen met de overige Indo-germaansche talen en met deze niets gemeen hebben. Hij trekt niet in twijfel dat eenige fabelen en in 't dierenepos optredende dieren van Oosterschen oorsprong zijn, maar de sage van den vos en den wolf beschouwt hij als het eigendom der Germanen. Het ontging hem niet dat men in 1835 nog maar aan 't begin stond van nasporingen op 't gebied der Oostersche, vooral Indische fabelletterkunde. « Zooveel zie ik wel, » verklaart hij ergens, « dat men om den invloed dien de Oostersche op de Westersche fabel kan gehad hebben grondig te beoordeelen, zich niet binnen de grenzen van de vos- en wolfsage mag beperken. Deze heeft haar eigen Duitsch recht, dat haar onverkort moet blijven en ook door de opmerkelijke verwantschap met de fabelwijsheid van het Oosten geen afbreuk kan lijden. »

Het is met Grimms theorie gegaan als met zooveel andere theoriën : eerst door de mannen van 't vak met warmte omhelsd, heeft ze later tegenstanders ontmoet die de zwakke plekken van 't betoog wisten te treffen, zonder op den duur in staat te zijn hun eigen stellingen te handhaven. Een geheel bevredigende oplossing van het vraagstuk is ook nu nog niet gevonden. Wat niet weggecijferd kan worden is, dat de namen Reinaart, Isegrim, Bruin, Grimbaart, Herswinde, Tibert, Boudewijn, zuiver Germaansch zijn en dat de sage

zich het rijkst in Noord-Frankrijk en Vlaanderen ontwikkeld heeft·

Het spreekt van zelf dat het buiten mijn bestek ligt den voortgang der onderzoekingen over den Reinaart en wat daarmeê samenhangt te schetsen. Ik wenschte alleen te doen uitkomen dat aan Grimm de eer toekomt den stoot gegeven te hebben tot verder onderzoek en tevens te herinneren aan hetgeen hij ten bate onzer Middelnederlandsche letterkunde gedaan heeft. Men leze slechts hoe hij bij zijne poging om den dichter van den « Reinardus » op het spoor te komen Vlaamsche en Hollandsche werken als Sander en Joh.-A. Leidis aanhaalt, om zich te overtuigen dat de kennis der oude Nederlandsche toestanden hem zeer ter harte ging. De levendige belangstelling in alles wat onze taal en letterkunde betrof, zooals zich die reeds in de eerste tijden van zijn wetenschappelijke werkzaamheid uitte, vooral in de briefwisseling met Tydeman en Bilderdijk bleef in den loop der jaren onverflauwd. Bij zijne aankondiging van de « Horae Belgicae, » uitgegeven door Hoffmann van Fallersleben, nam hij de gelegenheid te baat om de verdiensten van Mone te erkennen. Met hartelijke vreugde begroette hij de herleving der vaderlandsche studiën in Vlaanderen, toen hij in 1837 de uitgave der Kroniek van Jan van Heelu door Willems aankondigde. Niet minder verheugde hij zich over 't verschijnen van den Reinaert door denzelfden wakkeren geleerde, wiens « grondige

en veelzijdige kennis » hij niet nalaat te roemen. Nog eenmaal kort vóór zijn dood in 1863 had Grimm gelegenheid het werk van een Nederlandsch geleerde over de Reinaartverhalen te beoordeelen, namelijk de « Études sur le Roman de Renart » door Jonckbloet. Met zijn gewone beminnelijkheid geeft hij Jonckbloet alle eer die hem toekomt, terwijl hij toont ook een streng oordeel te kunnen uitspreken waar hij de eenzijdigheid en bekrompenheid laakt van Paulin Paris, den uitgever van den « Roman de Renart. » Zijn eigen standpunt in 't vraagstuk blijft hij handhaven, al erkent hij gaarne dat Benfeys « scherpzinnige en geleerde commentaar, » zooals hij zich uitdrukt, bewezen had dat eene menigte van Indische fabelen en vertellingen met Europeesche samenhangen.

Deze vasthoudendheid van Grimm, die anders volstrekt niet halsstarig was, is niet onverklaarbaar. Noch de onderwijl gevonden « Ecbasis Captivi, » noch het door hem zelf in zijn « Sendschreiben an Karl Lachmann » uitgegeven stuk in vroeg Middelhoogduitsch, was van dien aard dat hij zich in zijne overtuiging geschokt kon voelen ; evenmin was de ontdekking van Lachmann dat de dichter van den « Isengrinus » Nivardus heette — die in Gent leefde — geschikt om hem te doen wankelen.

Grimm was geen man die angstvallig schuwde in fouten te vervallen. Men moet den moed hebben om te dwalen, zegt hij ergens, en die uiting is

kenschetsend. Hij heeft meermalen gefaald, gelijk alle menschenkinderen, maar in schier elken tak van de wetenschap welke hij diende, is hij er in geslaagd nieuwe banen tè openen en een nieuwe richting aan te wijzen. Wat zijn werkzaamheid zoo vruchtbaar gemaakt heeft, is niet zoozeer zijne geleerdheid, hoewel die verbazingwekkend genoeg was, als wel zijn scheppend vermogen. Hij had een dichterlijk gemoed en bezat één der eigenschappen van een dichter : scheppingsgave. Ook bezat hij een andere eigenschap, welke den dichter onontbeerlijk, den geleerde nuttig is, namelijk eene levendige verbeeldingskracht. Daardoor vermocht hij de dorste feiten, wier kennis hij uit boeken en bestoven perkamenten putte, leven in te blazen. Zijne verbeelding heeft hem wel eens parten gespeeld, maar zonder die eigenschap zou er van zijn geschriften geen kracht zijn uitgegaan. Zijn denkbeelden waren frisch en oorspronkelijk, maar die oorspronkelijkheid ging niet gepaard met nieuwigheidzucht; hij had een tegenzin tegen alles wat op omwenteling geleek en eerde het bestaande, zoo het historische rechten kon doen gelden. Waar historische rechten gekrenkt werden, teekende hij manmoedig verzet aan. Zijn warme vaderlandsliefde maakt hem niet blind voor de gebreken zijner landslieden, wier pedanterie hij meermalen hekelde, noch belette zij hem zijne genegenheid uit te spreken voor de overige volken van Germaanschen stam, wier zelfstandigheid hij ten volle erkende.

De richting door Grimm ingeslagen en het voorbeeld door hem gegeven, in vereeniging met de opkomst der vergelijkende taalstudie, wekte nieuw leven zoowel in Duitschland als daarbuiten. Bewijzen daarvan aan te halen uit den vreemde behoort niet tot mijne taak, naardien ik mij alleen ten doel gesteld heb met U na te gaan welken invloed Grimms werkzaamheid geoefend heeft op de Nederlandsche taalwetenschap.

Het heeft betrekkelijk lang geduurd eerdat de « Deutsche Grammatik » als voorbeeld werd genomen voor de behandeling onzer spraakkunst op geschiedkundigen grondslag, maar toen zulks door Brill gedaan werd, geschiedde het grondig. Brills voortreffelijke « Hollandsche Spraakleer » verschenen in 1846, is zakelijk natuurlijk geheel onafhankelijk van Grimm, maar de taalbeschouwing is dezelfde als die van den grooten Duitscher. De onderscheiding van tweeërlei verbuiging bij de naamwoorden, en de indeeling der werkwoorden in klassen komen overeen met het in de « Deutsche Grammatik » gevolgde stelsel. Ook de thans algemeen gebruikelijk geworden kunsttermen van sterke en zwakke verbuiging, sterke en zwakke werkwoorden werden door Brill overgenomen. De geregeld bij Brill voorkomende vergelijking van den Gotischen vorm was misschien misplaatst in een schoolboek, al erkent men dat kennis van 't Gotisch voor den wetenschappelijken beoefenaar onzer taal onmisbaar is. In de leer der Woordvoeging bewandelde Brill zijn

eigen weg; de Syntaxis van Grimm leverde trouwens weinig nieuwe gezichtspunten op en was om de vergelijkende wijze van behandeling minder geschikt om in dit onderdeel der spraakkunst tot voorbeeld te dienen. Daarenboven is ze onvoltooid gebleven.

Onder de schoolboeken over Nederlandsche taal, welke naderhand voor schoolgebruik vervaardigd werden, zijn er verscheidene wier samenstellers blijken op de hoogte te zijn van de nieuwere taalwetenschap. In steeds toenemende mate bleek uit verspreide opstellen over bijzondere punten die met de geschiedenis onzer taal in verband staan, dat de leer van Grimm ook bij ons diepe wortelen had geschoten. De voorgangers op het gebied der Nederlandsche taalstudie waren overtuigde aanhangers der historische en vergelijkende richting en verkondigden met klem van redenen de deugdelijkheid daarvan. Niemand heeft dit welsprekender gedaan dan Matthijs de Vries in zijn Redevoering over « de Nederlandsche taal in haren aard en strekking », ter aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Hoogeschool te Leiden uitgesproken op 29 October 1853. Veroorlooft mij eenige treffende woorden uit die rede aan te halen : « Bij onze beschouwing van het doel en den omvang der taalkunde is het ons telkens gebleken, dat aan geene verklaring van het tegenwoordige kan worden gedacht zonder opzettelijk historische vergelijking. — Nooit verstoute zich de taalkenner, over eenig verschijnsel — ware het ook slechts de beteekenis

van een woord of de kracht van eenen vorm — een beslissend oordeel uit te spreken, zoo hij niet eerst dat verschijnsel achterwaarts heeft nagegaan in zijne geheele geschiedenis, om in te zien, wanneer en hoe het ontstaan is, welke vorming en ontwikkeling het doorloopen heeft tot op den dag van heden. — Historische taalstudie is dus eene hoofdvoorwaarde, waarop nooit genoeg kan worden aangedrongen. Wie ernstig de wetenschap behartigen wil, hij stelle zich ten plicht, de geheele reeks der aanverwante talen vlijtig na te sporen; met onverflauwden ijver te volharden in de beoefening der bronnen, waaruit de geschiedenis der taal moet worden gekend ».

De herleving en volle bloei der Middelnederlandsche studiën, waaraan voor altijd de namen verbonden zijn van Willems, Snellaert, Bormans, David, Tideman, Jonckbloet, de Vries, werd ontegenzeggelijk door de opkomst der Germaansche taalwetenschap niet weinig bevorderd, al liggen hare oorzaken dieper. Het waren de gebeurtenissen die sedert het begin der 19de eeuw het gemoed der Europeesche volken in beweging brachten en een krachtig nationaliteitsgevoel deden ontwaken. Daardoor werd een weldadige geestdrift geboren voor alles wat vaderlandsch was, en liefde gekweekt voor de erfenis van 't voorgeslacht. Met noeste vlijt onderzocht men de overblijfselen der oude letterkunde en toog de lang verwaarloosde oorkonden waarin de voorzaat zijn denken en gevoelen had

nedergelegd, aan het licht. Doch ijver en goede wil, hoe lofwaardig ook, zijn niet voldoende; ook wetenschappelijke tucht is noodig, ook degelijke kennis wordt vereischt. Wat nu de gezonde ontwikkeling der Middelnederlandsche studiën zoo krachtig bevorderd heeft, is juist het grondig en veelzijdig taalonderzoek naar 't voorbeeld van Grimm en zijne medestanders.

Toen in Duitschland door de samenwerking van wakkere geleerden een groot aantal van gedenkstukken der Duitsche oudheid, voornamelijk dichtwerken, door den druk algemeen toegankelijk was geworden, deed zich de behoefte gevoelen aan eene geschiedenis der letterkunde. De eer de eerste geweest te zijn die zulk een werk, waarin de oudere tijdperken der Duitsche nationale letterkunde waardig behandeld werden ondernomen heeft, komt toe aan Gervinus, den vriend der gebroeders Grimm en deelgenoot van hun streven. Aan Gervinus droeg Jacob Grimm zijn « Geschichte der deutschen Sprache » op, hetwelk in het stormachtige jaar 1848 het licht zag. Door de hartelijke wijze waarop Grimm zijnen vriend toespreekt, legt hij een welsprekend getuigenis af van de warme genegenheid die er sinds jaren tusschen beide vrienden bestaan had. « In veel dingen », schrijft hij, « heeft gemeenschappelijke vorsching en gezindheid, te Göttingen een gelijk lot ons verbonden. Sedert Reinhart Fuchs hebt gij aan mijn werken bestendig deel genomen en beseft dat het streven om met allen ernst in

onze taal, sage en geschiedenis door te dringen een taak is die geen uitstel lijdt en rechtstreeks aan het heden en de toekomst ten bate komt ». Men mag gerust beweren dat zonder de belangrijke bijdragen tot de geschiedenis der letterkunde door de gebroeders Grimm geleverd, Gervinus in zijn voor den tijd stoute onderneming niet zoo uitmuntend geslaagd zou wezen; voor een deel dus mag de eer die hem rechtmatig toekomt ook aan het met hem bevriende broederpaar worden toegekend.

Het is eenieder bekend dat Jonckbloet in zijne Geschiedenis der Middelnederlandsche dichtkunst het werk van Gervinus ten voorbeeld genomen en voor 't oudste gedeelte slaafsch, zelfs te slaafsch gevolgd heeft. Bij voortgezet onderzoek en dieper kennis heeft ook in de Nederlanden de behandeling van de geschiedenis der letterkunde een meer zelfstandig karakter aangenomen.

De dichterlijke verbeelding van een volk openbaart zich niet alleen in de gewrochten van kunstvaardige meesters der gebonden rede, maar ook in de meer kunstelooze, doch niet minder aangrijpende volksliederen die voor 't eerst gezongen zijn door men weet niet wie; in de sprookjes en vertellingen die opgekomen zijn men weet niet waar. Men kan ze vergelijken met onaanzienlijke wilde rozen die welig tieren onder den blauwen hemel op het vrije veld en beschouwd in hun natuurlijke omgeving het oog bekoren. Niet zoozeer wilde, als wel verwilderde bloemen zijn allerlei min of meer dichterlijke

uitdrukkingen en bijgeloovigheden die als nagalmen van oude mythologische heidensche voorstellingen, tot ons gekomen zijn. Al wat in de volksoverlevering van geslacht tot geslacht is voortgeplant, is op lange na niet oorspronkelijk een voortbrengsel van het volk waarbij men den schat aantreft, maar ook op datgene wat in ver vervlogen tijden aan anderen ontleend werd, heeft elk volk zijn eigenaardigen stempel gedrukt, zoodat het zijn eigendom geworden is. Veel is ook werkelijk oorspronkelijk, al kan men zulks maar zelden bewijzen. Waar ook de bakermat moge geweest zijn van de door de Grimms uitgegeven « Haus- und Kindermärchen », ze zijn 't bezit geworden van 't Duitsche volk, en, wat meer zegt, ze hebben den stoot gegeven tot dergelijke verzamelingen bij alle Europeesche volken. Wanneer men let op de tijdsorde waarin de ongemeen talrijke verzamelingen van volksvertellingen en sprookjes in 't licht zijn verschenen, dan schijnt het niet twijfelachtig dat alle rechtstreeks of zijdelings te danken zijn aan het door de « Haus- und Kindermärchen » gegeven voorbeeld. Alles wat tegenwoordig onder den naam van *folklore*, volksoverlevering of volkskunde doorgaat, is een vereeniging van volksverhalen, sprookjes, sagen, met stoffen welke door Grimm in de « Deutsche Mythologie » als onafscheidelijke bestanddeelen van 't volksgeloof behandeld zijn.

De overblijfselen van de mythologie in engeren zin, zijn in onze gewesten tamelijk schaarsch. Toch

ontbreken ze niet geheel, en heeft Grimm, voor zooverre hem doenlijk was, daaraan de noodige aandacht geschonken. Door zijn voorbeeld opgewekt, gaf Mr L. Ph. C. van den Bergh in zijn « Woordenboek der Nederlandsche mythologie » een verdienstelijke samenstelling van hetgeen in zijn tijd over 't onderwerp bekend was, waarbij de gegevens welke Grimm ten dienste stonden met andere werden aangevuld. In verloop van tijd is door nieuwe vondsten onze kennis van de bij onze voorouders vereerde goden en godinnen vermeerderd. De belangrijkste ontdekking is die van den god wiens verlatijnschte vorm luidt *Mars Thingsus*, en van zijne gezellinnen, de *Alaisiagen* genaamd *Beda* en *Fimeleni*. Door die gelukkige vondst is eensklaps duidelijk geworden, waarom de *dies Martis* bij ons Dingsdag of gewestelijk Dijsendag heet. Slechts in eenige Duitsche gouwen, in de eerste plaats in de Nederlanden, werd de krijgsgod onder den naam van Thingsus vereerd, niet overal; een treffend bewijs, zoo het nog noodig ware, dat de godsdienstige voorstellingen der verschillende stammen evenmin in allen deele gelijk zijn als hun talen. Wanneer men in aanmerking neemt dat de verrijking onzer kennis van de godenvereering in onze gewesten en de aangrenzende streken van Duitschland te danken is aan Latijnsche opschriften, zal men het gereedelijk kunnen verklaren dat wij omtrent de eigenlijke godenleer al bitter slecht onderricht zijn en dat de oogst van geschriften betreffende de mythologie

onzer voorzaten zeer schraal blijft. Sommige Nederlanders hebben, hetzij in 't Hoogduitsch of in de moedertaal, over de Noordsche godenleer in 't bijzonder of den godsdienst der oude Germanen in 't algemeen zeer verdienstelijke werken geschreven, doch die blijven hier buiten behandeling.

Gedurende 't laatste tijdperk zijns levens wijdde Grimm zijne beste krachten, wel niet uitsluitend, maar toch voornamelijk, aan de voorbereiding en samenstelling van 't groote Duitsche Woordenboek. Eerst na lang aarzelen was hij op aandrang van anderen er toe gekomen zulk een reuzenarbeid op zich te nemen, want hij besefte ten volle welk een zware taak hem dan wachtte, al zou de last er van door zijn broeder Wilhelm gedeeld worden en dus, zooals hij zich uitdrukte, op vier schouders rusten. Ook zou het beiden, op hun leeftijd, onmogelijk wezen het woordenboek te voltooien. Doch beiden gevoelden tevens dat zij zich aan een nationaal werk als van hen verlangd en verwacht werd, niet mochten onttrekken. Al konden zij zelven in 't gunstigste geval niet meer dan een gedeelte afwerken, toch kon het plan en de inrichting vastgesteld worden en de wijze van bewerking ten richtsnoer strekken voor degenen die na hen 't werk zouden voortzetten.

De grootsche opzet van 't Duitsche Woordenboek is uitsluitend te danken aan Jacob Grimm. Het weldoordacht plan en de regeling van 't geheel tot in de kleinste bijzonderheden zijn van hem

afkomstig en in overeenstemming met zijn geest, zijn studierichting en zijn taalbeschouwing. De grondbeginselen waar hij zich door liet leiden, heeft hij uitvoerig blootgelegd in de voorrede op het door hem bewerkte eerste deel. Uit die voorrede zult Gij mij wel toestaan enkele uitspraken aan te halen die voor Grimm's richting bijzonder kenmerkend zijn.

« Wat is het doel van een woordenboek? » zoo vraagt hij, en als antwoord volgt: « Het moet een heiligdom der taal stichten, geheel haar schat bewaren, en den toegang hiertoe voor allen open houden ». Het woordenboek is dus een schatkamer; hoe beter die gevuld is hoe liever. Wil men niet moedwillig den rijkdom eener taal verminderen, dan moet men niet angstvallig alle ouderwetsche woorden uitsluiten. Eigenaardig drukt Grimm zich te dezen opzichte aldus uit : « eene taal welke behalve haar voorraad in baar geld die in omloop is, geen spaarpenningen en zeldzame muntstukken kan vertoonen is armelijk; deze schatten aan 't licht te brengen is de taak van het woordenboek ».

Van wie zóó spreekt kan men verwachten dat hij het niet zal versmaden gewestelijke woorden op te nemen. Vandaar dat dezulke in 't woordenboek opgeteekend staan, voor zooverre ze in Hoogduitsche tongvallen leven. Nederduitsche woorden zijn uitgesloten, want de Nederduitsche gouwspraken zijn even onafhankelijk van de Hoogduitsche, als bijv de Nederlandsche. Natuurlijk hebben een groot

aantal Nederduitsche en Nederlandsche woorden in 't Hoogduitsch burgerrecht verkregen en die mogen niet ontbreken. « Uit Nederduitschland en de Nederlanden », zegt Grimm, « zijn bijna alle woorden der scheepvaart ontleend ».

Het gebruik van 't zoogenaamde Duitsche schrift was Grimm een gruwel. Wanneer hij daarover te spreken komt, ligt er in zijn toon iets hartstochtelijks. « Het sprak bijna van zelf », zegt hij om 't gebruik van 't Latijnsche letterschrift te rechtvaardigen, « het sprak bijna van zelf dat het wanstaltige en leelijke schrift, dat nog steeds de meeste onzer boeken tegenover die van alle overige beschaafde volken uitwendig er barbaarsch doet uitzien, moest afgeschaft worden. Ongelukkigerwijs noemt men dit bedorven en smakeloos schrift het Duitsche, alsof alle onder ons in zwang zijnde misbruiken aanbevolen mochten worden door ze als echt Duitsch te bestempelen. » Even heftig was hij gekant tegen 't gebruik van hoofdletters, bij elk zelfstandig naamwoord, volgens hem een « alberner gebrauch. » In dit opzicht was de groote taalkenner zijn tijd ver vooruit.

Het « Deutsches Wörterbuch » is ouder dan 't groote Nederlandsch woordenboek, en deze omstandigheid brengt ons van zelf tot de vraag of en hoe 't eerste van invloed geweest is op de wording van 't laatste. Al aanstonds zij in herinnering gebracht dat bij gelegenheid van 't eerste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, hier

te Gent gehouden, door Gerth van Wijk eene rede werd uitgesproken, waarin hij de wenschelijkheid betoogde dat op last en in naam van 't Congres een taalkundig woordenboek zou worden vervaardigd, geheel voldoende ingericht en samengesteld naar de eischen van onzen tijd. Dit geschiedde in 1849, een paar jaren vóór de verschijning der 1ste aflevering van 't Grimmsche Woordenboek. Het plan om de samenstelling van een Nederlandsch Woordenboek ter hand te nemen is derhalve geheel onafhankelijk van 't door Grimm voorbereide werk, doch met de uitvoering van het plan is het anders gesteld. In de klassieke Inleiding op het Woordenboek der Nederlandsche taal » legt de Vries de volgende verklaring af : « In onze dagen, nu de taalwetenschap zich eerst recht van hare roeping bewust is geworden, nu zij de hooge beteekenis der moedertaal als uitdrukking en onderpand der nationaliteit helderder dan ooit te voren beseft, kon voor onzen lexicographischen arbeid geen ander voorbeeld het richtsnoer zijn, dan de grootsche schepping. waarmede het genie der gebroeders Grimm de Duitsche natie verrijkt heeft. In den jongsten tijd beijveren zich Engeland en Italië, dat voorbeeld na te streven, en op groote schaal, gesteund door ruimte van hulpmiddelen, heeft men daar het werk ondernomen. Het kan Nederland niet tot oneer verstrekken, dat het die beide rijken vóór geweest is, om het denkbeeld der Grimm's — zij het al met beperkte krachten — ook voor ons vaderland te verwezenlijken ».

Wanneer men in bedoelde Inleiding leest hoe de Vries rekenschap geeft van inhoud en inrichting, doel en bestemming van het Woordenboek, kan het niemand ontgaan dat het werk van Grimm hem voor den geest stond. Dat wil niet zeggen dat hij alle vraagstukken die zich bij de inrichting en bewerking van een woordenboek voordoen op dezelfde wijze beantwoordde of alle denkbeelden van den grooten meester en voorganger op 't gebied der historische taalwetenschap omhelsde. Neen, de Vries ging te werk naar een plan dat niet minder welberaamd, niet minder diep doordacht was dan dat van Jacob Grimm, en wanneer hij na veel wikken en wegen tot dezelfde uitkomsten geraakte, dan was het een gevolg van gelijke studierichting, van gelijksoortige kennis en van dezelfde gezindheid.

In meer dan één opzicht achtte de Vries het voorbeeld van 't Duitsche Woordenboek voor 't Nederlandsche niet navolgenswaard, en plaatste hij zich op een ander standpunt. Volgens hem mag het woordenboek « geen wetboek zijn, geen middel om door gebiedende voorschriften de vrije taal aan banden te leggen », hetgeen nochtans niet wegneemt dat in menig artikel over verschillende uitdrukkingen een goed- of afkeurend oordeel te lezen staat. Te dezen opzichte bestaat — of liever bestond — er een verschil van standpunt tusschen het Duitsche en 't Nederlandsche Woordenboek, welk verschil aan de Vries deze woorden in de pen

geeft : « De ontwerpers van het eerste bedoelden een museum, uitsluitend aan de wetenschap gewijd; de bewerkers van het laatste wenschen het hunne aan wetenschap en kunst beide dienstbaar te maken. In het eene staat de volksspraak overal op den voorgrond; de schrijftaal komt wel in aanmerking, maar toch hoofdzakelijk in zooverre als zij een uitvloeisel en een getuige is der gesprokene taal. De gebroeders Grimm konden en moesten, naar hun plan, zich onthouden van alle critiek op de verschijnselen der taal; zij hadden die volledig te verzamelen en te verklaren, maar mochten verder volstaan met de betuiging : « zie, zóó is het, zóó leeft het in den mond des volks. » Maar wij, op ons standpunt, mogen niet nalaten ook het recht der critiek te doen gelden. »

De oorzaak van dit verschil in standpunt ligt niet daar waar de Vries ze meende te ontdekken, want het Duitsche Woordenboek was wel degelijk bestemd voor 't gansche volk, en niet enkel voor geleerden. De oorzaak lag veel dieper : in verschil van aanleg en gaven. Als philoloog in engeren zin, als kritisch uitgever van teksten was de Vries onbetwistbaar de meerdere van Grimm; als doorkneed Latinist had hij meer smaak voor klassieke vormen dan voor de onbesnoeide voortbrengselen der volksverbeelding. Bij Grimm was juist het tegendeel het geval. Met dat eigenaardig verschil in smaak en aanleg hangt samen dat gewestelijke woorden veel meer voorkomen in

't Duitsche Woordenboek dan in 't Nederlandsche. Wel is waar wilde de Vries niet alle gewestelijke en plaatselijke uitdrukkingen uitsluiten en erkende hij dat het bij een aantal woorden moeilijk is uit te maken of ze binnen den engeren kring van enkele gewesten beperkt zijn dan wel tot de gemeenlandsche taal behooren. Daarbij verzuimt hij intusschen scherp te onderscheiden tusschen woorden in de Sassische en in de Frankische tongvallen die in de Nederlanden gesproken worden. De eersten behooren in wetenschappelijken zin niet tot de Nederlandsche taal, evenmin als het Nederduitsch tot het Hoogduitsch. Met dit al heeft de door de Vries aangenomen stelregel de verdienste van zeer rekbaar te zijn, zoodat bij de toepassing genoeg vrijheid overblijft.

—

Mijne taak spoedt ten einde. Vergunt mij evenwel nog een sprekend bewijs aan te halen van Grimms belangstelling in onze oudheid en van zijn helder inzicht. Toen Bormans door de gelukkige vondst van den tekst der Maastrichtsche Servatiuslegende tot de gewichtige ontdekking kwam dat Hendrik van Veldeke een Limburger uit Velm was en hiervan aan Grimm mededeeling deed, antwoordde deze in een schrijven uit Berlijn, van 7 Februari 1857 : « Monsieur, je vous réponds sur le champ : voilà une belle découverte, que vous venez de faire, et la légende de S. Servais, composée par Henri de Veldeken, que nous avons

cherché si longtemps, personne ne vous contestera que ce poète, qui appartient à tant de raisons à notre ancienne littérature, ne soit sorti du pays de Liège et de l'endroit que vous citez, près de Hasselt. » Uit het vervolg van dat schrijven blijkt zonneklaar dat Grimm ten volle de beteekenis der ontdekking begreep en den aard van den Limburgschen tongval juist wist te bepalen. Indien Bormans van dien brief melding had gemaakt, dan zou, volgens de gegronde opmerking van Dr A. Beets, aan wien wij de openbaarmaking van dat schrijven te danken hebben, « mogelijk veel en veler geschrijf voorkomen of teruggehouden » zijn.

In de geschiedboeken der wetenschap zal de naam van Jacob Grimm prijken met gulden letters, en met rechtmatigen trots zal het Duitsche volk zijne onvergankelijke diensten huldigen, want hij was een van Duitschlands edelste zonen. Maar niet slechts onder en voor zijn eigen volk heeft hij zegenrijk gewerkt; ook anderen hebben de vruchten daarvan geplukt. Gelijk alle waarlijk groote mannen, behoort hij aan de gansche menschheid. Reeds daarom vereeren wij zijne nagedachtenis, en wij doen dat met te meer liefde en hartelijkheid, omdat hij een vriend was van onzen stam, en omdat hij voor menigeen onder ons een luisterrijk voorbeeld is geweest om zijne onbegrensde liefde voor de wetenschap, om zijn hoogen zielenadel en om zijn rein en kinderlijk gemoed.

Ik heb gezegd. (*Toejuichingen.*)

De heer Bestuurder geeft thans het woord aan den bestendigen Secretaris, die den uitslag bekend maakt der letterkundige wedstrijden.

De heeren Jozef Geurts, Victor Fris en St. Preneau komen, onder de toejuichingen der vergadering, uit handen van den heer Bestuurder, het diploma van den hun toegekenden prijs ontvangen.

Ten slotte wordt mededeeling gedaan van de kiezing des heeren Taco H. de Beer tot Buitenlandsch Eerelid der Academie.

De zitting wordt geheven te 1 uur.

INHOUDSTAFEL.

Jaar 1902. — Eerste deel.

B.

Benoemingen.

Toespraken en Lezingen.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE

VOOR

TAAL- EN LETTERKUNDE.

VERSLAGEN

EN

MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE
VLAAMSCHE ACADEMIE

VOOR

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Tweede halfjaar
1902.

GENT
A. SIFFER
Drukker der Koninklijke Vlaamsche Academie

1902

Zitting van 16 Juli 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Bols, de Flou, Claes, Janssens, jhr. de Gheldere, Simons, de Ceuleneer, Segers, werkende leden.

De bestendige secretaris leest het verslag over de vorige zitting, hetwelk wordt goedgekeurd.

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 11 en 12.

Arbeidsblad, Mei 1902.

Le Musée belge, 1902, nrs 2-3. Idem *Bulletin bibliographique*, 1902, nr 6.

Catalogue de la bibliothèque de la Commission royale de statistique. Tome I.

Académie royale de Belgique. — Compte rendu de la Commission royale d'Histoire, 1902, nr 11. — *Bulletin de la Classe des Lettres etc.* nr 5. — *Mémoires couronnés et autres mémoires*, 8°, dl. LXI.

Wallonia, 1902, nrs 6 en 7.

Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 10e jaar, nr 6.

Door het Provinciebestuur van Antwerpen :

Inventaire des archives de l'administration provinciale d'Anvers, par Dr. Jacobs, dln. 2 en 3.

Door de *Académie royale d'archéologie de Belgique* :

Bulletin, 1902, nr 6.

Door den Oudheidkundigen kring van het Land van Waas :

Geïllustreerde Catalogus. Gewestelijke Tentoonstelling van oude zilveren en gouden kunstvoorwerpen.

Door den heer TH. COOPMAN :

25e *Verjaring van Snellaertskring*, 4 Mei 1902.

Door den heer AD. DE CEULENEER :

Een Standbeeld voor Laurent. Redevoering.

Door den heer ST.-L. PRENAU :

Zout-Leeuw, de « stad » en de kerk.

Door den heer P.-J. GOETSCHALCKX :

Bijdrage tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant. Mei, Juni en Juli 1902.

Door de Hoogeschool van Rijsel :

Tableaux des cours et conférences de l'année scolaire 1902-1903. Renseignements généraux.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf*, *de Vlaamsche Kunstbode*, *de Tuinbode*, *St.-Cassianusblad*, *Dietsche Warande en Belfort*, *Revue sociale catholique*, 1902, nr 9.

Briefwisseling.

Mededeeling wordt gedaan van een afschrift des koninklijken besluits, gedagteekend 30 Juni 1902, waarbij de benoeming wordt goedgekeurd van den heer Prayon-van Zuylen tot onderbestuurder voor de volgende maanden des loopenden jaars, ter vervanging van wijlen den heer J. van Droogenbroeck; alsmede die van de heer Taco H. de Beer, tot buitenlandsch eerelid.

—

Nog wordt medegedeeld een schrijven van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs, waarbij der Academie ontvangst wordt gemeld van het verslag over het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (aflevering 1 en 2 van het VIe deel, aflev. 16 van het IIe deel, aflev. 11 van het IIIe deel) hem door de Academie toegestuurd. De heer Minister betuigt zijnen dank aan de Commissie voor nieuwere Taal en Letteren voor de aan dit werk bestede zorg, inzonderheid aan den heer secretaris en verslaggever Coopman. — Het voorstel, in bedoeld verslag uiteengezet, zal te gelegener tijd door het Departement van Bin-

nenlandsche Zaken zorgvuldig en bereidwillig worden onderzocht.

—

De bestendige Secretaris leest een schrijven van den heer Gouverneur der Provincie, de Academie kennis gevende dat Overheden en Staatsinstellingen te Gent, die verlangen hulde te bewijzen aan Hunne Koninklijke Hoogheden den Prins en de Prinses Albrecht van België, ter gelegenheid van hun bezoek aan de stad Gent, uitgenoodigd worden om den 20 Juli, te 11 uur voormiddag, in het Gouvernementshotel te vergaderen.

De te Gent wonende Leden, benevens eenige andere, drukken het verlangen uit bij die plechtige ontvangst aanwezig te zijn.

Naar aanleiding van gemeld schrijven drukt de heer Prayon zijne verwondering uit, dat de uitnoodiging in het Fransch is gesteld. Hij meent dat de Academie tot plicht heeft de aandacht des heeren Gouverneurs er op te wijzen, dat dit niet strookt met de wet van 22 Mei 1878.

De vergadering is het eens om te erkennen, dat de niet-naleving der taalwet wel niet zal te wijten zijn aan den heer Gouverneur, die herhaaldelijk blijken heeft gegeven van eerbied voor de volkstaal, maar aan den eenen of anderen zijner bedienden ; daarom acht zij het noodig aan het voorstel van den heer Prayon gevolg te geven.

Dagorde.

Men gaat over tot de kiezing van vijf leden om prijsvragen voor te stellen voor het jaar 1904. Worden daartoe aangeduid de heeren Obrie, Bols, Gailliard, Coopman en de Potter.

—

Tot werkend lid, ter vervanging van wijlen den heer J. van Droogenbroeck, wordt gekozen de heer Willem de Vreese, briefwisselend lid.

—

De heer Bestuurder verleent het woord aan den heer Claeys, die lezing doet van het volgende gedicht :

DE GULDEN-SPORENSLAG HERDACHT TE LANDE.

De Optocht.

Te wapen, komt! De vijand naakt!
In veld en schuur het werk gestaakt!
Laat staan te velde uw gerst en hooi...
Aan roovers valt het land ten prooi.

Ten strijde! Komt, naar Kortrijks veld!
Daar botst op ons het vreemd geweld.
't Rukt woedend aan en 't moordt en 't brandt...
Komt, voor ons eigen haard en land!

Nooit wordt ons Vlaandren Frankrijks knecht.
Komt, voor ons vrijheid en ons recht!...
In 's Heeren hoede ons veld en haard!
Wat God bewaart is wèl bewaard.

Ons eedle en fiere leeuwenvaan
Die ons ter zege vóór zult gaan,
Voor u, uw eer en Vlaandrens heil
Heeft elk van ons het leven veil.

Gij moogt gerust zijn, vrouw en kind;
Betrouwt op hem die u bemint;
Betrouwt op ons, en stelt ons lot
Stil biddend in de hand van God.

Betrouwt op ons, wij staan te weer;
Betrouwt op ons en op den Heer;
Wij redden land en volk uit nood...
U schendt geen schande, u dreigt geen dood.

Wij gaan de Walschen groeten
Met onzen goeden dag;
Hun horden zullen boeten
Voor Vlaandrens weegeklag.
In 't goed geleide 's Heeren
Gaan wij ten zegedag,
Wij zullen wederkeeren
Met zegerijke vlag.

Kinderen bidden.

Ons huis is leêg en leêg het veld;
Ten kamp, al 't strijdbaar volk gesneld.
Wij zijn met moeder t'huis alleen
En saâm met haar in smeekgebeên

God, die den nood van Vlaandren ziet,
Verlaat ons niet! verlaat ons niet!

Gedoog niet dat de rooversbend'
Onz' oogst verniele, onz' haardsteê schend'.

Voor ons staat vader in 't gelid,
Terwijl zijn kind voor hem U bidt,
Sta bij en geef ons, goede Heer
Ons vaders en ons broeders weer!

Onz' Vader die in de heemlen zijt,
Geef zege en weerkeer uit den strijd,
En met der helden wederkeer
Aan huis en akker 't leven weêr.

Dan, o! als wij den toren
Victorie luiden hooren,
Als veld en huis en stal
In 't werk herleven zal,
Dan hoort Gij, Heer, U danken
In vreugde- en zegeklanken,
In bede en lofgeschal.

De Zegepraal.

Triomf! Triomf! Geeft lof aan God!
God geeft ons zege en vreêgenot!
Het land is vrij! Het volk is vrij!
Verdelgd de vreemde dwinglandij!

Groot was de nood! groot was de moed!
Wij streden voor ons duurste goed!
God lof! nu haalt ons huisgezin
Met lied en eeretak ons in.

De vreemdling kwam met boei en band!
Triomf! hij haalde rouw en schand.
Triomf! de Vlaamsche leeuwenvaan
Heeft zegerijk den strijd doorstaan.

Weer groeit en rijpt nu 't koren
Bij vrede's zonneschijn;
Weer langs ons vrije voren
Zal 't veilig oogstfeest zijn.

Te Groeninge is voor 't nageslacht
Het vrije Vlaandren voortgebracht;
Nu galmt uit Groeninge eeuw aan eeuw
De strijdleus « **Vlaanderen den Leeuw** ».

De heer Bestuurder spreekt den Dichter, namens de vergadering, dank voor de mededeeling van het gedicht, hetwelk in de *Verslagen* zal gedrukt worden.

—

Door den heer Segers wordt, namens de Commissie voor onderwijs in en door de taal, medegedeeld, dat de Commissie besloten had de Academie te vragen dat den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs zou worden verzocht 1° in het vervolg slechts opzieners van het Middelbaar Onderwijs te benoemen, die de taal kennen, in welke de vakken, krachtens de wet van 1883, worden onderwezen die zij zullen te hebben inspecteeren; 2° dat in de normaalscholen tot het vormen van lagere onderwijzers en onder-

wijzeressen, de moedertaal de voertaal zou zijn van het onderwijs.

In dezelfde zitting werd door den heer G. Segers een opstel aangeboden, getiteld : *De taal in het lager en middelbaar onderwijs*. De Commissie benoemde de heeren Bols en de Vreese om dit hs. te onderzoeken en verslag er over te geven in de Septembervergadering.

— De vergadering aanvaard de hooger gemelde voorstellenen belast de Commissie met het opstellen der beide brieven aan den heer Minister.

—

De heer Broeckaert, secretaris der Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie, deelt namens deze mede, dat in hare jongste vergadering door haren voorzitter, den heer J. Bols, lezing werd gedaan van eene nota betreffende de werkzaamheden der Commissie, en dat deze besloten heeft aan de vergadering te vragen, bedoelde nota in de *Verslagen* op te nemen.

De vergadering, geraadpleegd, betuigt hare instemming met dit voorstel.

Nota over de werkzaamheden der Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie.

Mijne Heeren,

Aangaande de algemeene werkzaamheden der Koninklijke Vlaamsche Academie zegt het 11e artikel van onze Wetten :

« De werkzaamheden der Koninklijke Vlaamsche Academie bevatten al de vakken der Nederlandsche taal en letterkunde. »

En het 29e artikel :

« De Academie schrijft jaarlijks wedstrijden uit over onderwerpen betreffende Nederlandsche taal- en letterkunde. Vaderlandsche Geschied- en Oudheidkunde, Schoone Kunsten en boekenkennis zijn onder Nederlandsche taal- en letterkunde begrepen. »

De bijzondere werkzaamheden der verschillige Commissiën werden aldus bepaald :

De Commissie voor Middelnederlandsche Letteren wordt gelast met het bevorderen van de studie der Oudgermaansche en Middelnederlandsche talen, met het uitgeven van Middelnederlandsche werken, en met het bevorderen van de studie der gewestspraken. (Art. 14 der Wetten.)

De Commissie voor Nieuwere Taal en Letteren wordt gelast met hetgeen in verband staat met de beoefening der huidige taal- en letterkunde, met inbegrip van de Nederlandsche tooneelletterkunde; met de uitgave van verzamelingen kunst- en vakwoorden, met inbegrip van Nederlandsche zoo oudere als nieuwere rechtstermen; van eene Bloemlezing uit de werken onzer 17e en 18e eeuwsche schrijvers, bij voorkeur uit den schat der volksliederen uit gemelde tijdvakken, en van eene bijzondere verzameling der voorname tooneelwerken van Nederlandsche schrijvers sedert het begin

der 16de eeuw. (Beslissing der Academie van den 15 Mei 1889.)

De Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliogaphkie wordt gelast met de studie der vaderlandsche geschiedenis en Vlaamsche kunst; met de uitgave der algemeene levensbeschrijving der in België geboren Nederlandsche schrijvers; der algemeene Vlaamsche bibliographie en van oude Vlaamsche geschiedschrijvers. (Beslissing der Academie van den 15 Mei 1889.)

De Commissie voor het Onderwijs in de Nederlandsche taal tracht diensten te bewijzen door hare onderwijskundige studiën in verband met het taalonderricht; door het bespreken van degelijke school-, lees- en prijsboeken, die hier of elders het licht zien; door het uitgeven van wetenschappelijke werken voor middelbaar en hooger onderwijs; door het aanduiden der bestaande leemten en wenschelijke verbeteringen in het Nederlandsch taalonderwijs (1), enz. (Beslissing der Academie van 18 Juli 1900.)

De werkzaamheden onzer Commissie kunnen dus, m. i., onder de volgende rubrieken gerangschikt worden :

1. Vaderlandsche geschied- en oudheidkunde;

(1) Zie in de *Verslagen* (jaar 1900, bl. 426-435) de grondig doordachte toelichting door den heer Coopman van het door hem overgelegde voorstel tot inrichting dezer Commissie.

2. Vlaamsche kunst;

3. Biographie der in België geboren Nederlandsche schrijvers;

4. Algemeene Vlaamsche bibliographie (1).

Halen wij nu eenige der talrijke punten aan, die in dezen vierzijdigen werkkring kunnen behandeld worden :

I. — VOOR DE VADERLANDSCHE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDE :

Grondbeginselen der ***historische critiek*** op hun eigen beschouwd, of toegepast op een geschiedkundig gewrocht; —geschreven documenten voor de geschiedenis (hunne echtheid, het verstaan ervan, hun gezag); de niet geschreven documenten b. v. der voorhistorische tijden (gebouwen, wapenen, werkgereedschap, huisgerief); — mondelingsche overleveringen; — negatieve bewijsredenen; — gissingen; — bewijsredenen *a priori.*

Naam en oorsprong eener parochie; hare patronen; bisdom waar ze aan toebehoorde vóór 1559,

(1) Tot verdere inlichting haal ik hier het 1ste artikel aan van het *Règlement de la Commission royale d'histoire :*

« La Commission royale d'histoire est instituée à l'effet de rechercher et de mettre au jour les chroniques belges inédites, les relations, les cartulaires et les autres documents de la même nature également inédits. Elle est chargée aussi de la publication d'une table chronologique des chartes et diplômes imprimés, concernant l'histoire de la Belgique. »

— sedert dien tijd tot op het einde der 18e eeuw, — idem voor de dekenij of kerkelijke provincie van vóór 1559 tot in de 19e eeuw; — of zij afhankelijk was van een kapittel, van eene hoogeschool, enz.

De kerk : wanneer gebouwd, bouwtrant, inventaris van de meubelen en den kunstschat, aanduiding van de begiftigers; — opschriften van grafsteenen, klokken, enz.

Kapellen langs de baan, kruisen, fonteinen of andere voorwerpen die bijzonderlijk vereerd worden.

Broederschappen met hunne registers van inschrijvingen.

Registers van doopen, huwelijken, sterfgevallen.

Kapelanieën of beneficiën in of buiten de parochiale kerk gesticht.

Pastorijgebouw; naamlijst van pastoors, onderpastoors en beneficiarissen.

Kloosters : nog bestaande, of afgeschafte; overblijvende gebouwen van afgeschafte kloosters; obituaria.

Vroegere grenzen eener gemeente; hare bevolking op verschillende tijdstippen; hare taal.

Oude instellingen : bestuurlijke inrichting, rechtspleging, gebruiken, voorrechten.

Maten, gewichten en munten.

Zegel- en wapenkundige bijzonderheden.

Gilden : eereteekenen, statuten, feesten.

Levensbeschrijving van beroemde personen, kasteelheeren, gemeentebestierders.

Opgave der merkweerdige gebeurtenissen, rampen (oorlogen, ziekten, overstroomingen, enz.).

Bijdragen tot de plaatsnaamkunde.

Bijdragen tot de beschavingsgeschiedenis : huiselijk en openbaar leven van onze voorvaderen, godsdienst, zedelijkheid, liefdadigheid, onderwijs, sociale toestanden, ambachten, zeevaart, landbouw, inheemsche wijnteelt, bieënteelt.

Kinder- en volksspelen, bijgeloof, legenden en, in 't algemeen, al wat de volkskunde betreft.

Geschiedenis van min gekende rederijkkamers, taal- en letterkundige maatschappijen, tooneelkringen ; onze oude dichters in opzicht van geschiedenis; geschiedkundige liederen met of zonder muziek; betwiste punten der geschiedenis van onze letterkunde, van ons volk; het Vlaamsch als bestuurtaal in vorige eeuwen; de taalkunde ten dienste der geschiedenis; de gewestspraken als bewijzen van volkenverhuizingen; verspreiding van vreemde talen of van eene vreemde beschaving onder ons volk; getal, invloed en beschaving der Nederlandschsprekenden in 't Walenland, in Frankrijk, Zuid-Afrika, Congo, Amerika, enz.

Gebouwen, puinen of andere gedenkstukken, die voor de geschiedenis of de oudheidkunde belang opleveren.

Sporen uit de voorhistorische tijden, — uit den tijd der Romeinen, — der Franken.

II. — Voor de Vlaamsche kunst :

Bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamsche bouw-, schilder- en beeldhouwkunst, de glasschildering, het oude drijfwerk, de ijzersmederij, het borduur- en kantwerk, het aardewerk, de klokgieterij, de toonkunst, enz.

Het kenbaarmaken van kunstvoorwerpen in kerken, kasteelen, huizen.

Bij gelegenheid kan hier ook de stem verheven worden, als er ergens een gebouw of een voorwerp, belangrijk voor de kunst of voor de geschiedenis, dreigt beschadigd te worden of vernietigd.

III. — Voor de Biographie der in België geboren Nederlandsche schrijvers :

Benevens het thans behandelde *Biographisch Woordenboek :*

Eene grondiger studie van een deel eener biographie, te uitvoerig om in ons Woordenboek te worden opgenomen, b. v. eene geslachtkundige nota, — verdere opzoekingen naar de geboorteplaats, de woonst, — eene vollediger bladzijde uit het leven, opgave van onbekende brieven en andere handschriften, handteekens, portretten onzer schrijvers, hunne schriften in andere talen, hunne deknamen, enz.

IV. — Voor de Vlaamsche Bibliographie :

Het bestaan of den verkoop bekend maken van belangrijke handschriften, van min bekende

Nederlandsche werken in openbare of particuliere boekerijen van 't land of van den vreemde, — van oude geschiedenisboeken, reisbeschrijvingen, landkaarten, — van schoolboeken, — almanakken, catalogussen, nieuwsbladen, opschriften van uithangberden, — Vlaamsche asceticek-, sermoon- en kerkboeken, cathechismussen, pelgrimboekjes en pelgrimvaantjes, printen met verzen, doodsbeeldekens, speelkaarten.

Gedichten en jaarschriften van kloosterprofessies, jubilés, ommegangen, Eerste Missen...

Praktische wijze van werken voor de ontleding van de charters, voor het opstellen van inhoudstafels, voor het laten drukken van historische teksten.

Bijdragen tot het verveerdigen van eene Nederlandsche handschriftkunde als vak van wetenschap.

Wijze van schikken der bibliotheken, van het in orde stellen en voortzetten der kerk- en gemeentearchieven.

Wetensweerdigheden over verschillende soorten van geschrift; over ongewone woordverkortingen en andere dingen die het lezen van oud geschrift moeilijk maken; over de verbindingen en versieringen van letters; over punctuatie, spelling, uitdrukkingen van oude gebruiken; over muzikale notatie; over de wastafeltjes, papyrus, perkament, papier met zijne watermerken; over den zwarten, rooden en blauwen inkt; over het zilver- en goudschrift; over de nummering der bladen, over de inbinding, enz.

Mijne Heeren, laat mij, na de opsomming van deze eenige punten nopens onze werkzaamheden op het gebied van vaderlandsche geschied- en oudheidkunde, Vlaamsche kunst, bio- en bibliographie, hier nog bijvoegen dat die werkzaamheden ons onvermijdelijk en dikwijls op het terrein brengen van de andere Commissiën der Academie, en dat wij, op die uitstapjes buiten de stipt bepaalde grenzen van onzen werkkring, heel nuttige vondsten — b. v. taal- en letterkundige vondsten — kunnen doen, die wij niet onverlet mogen laten, maar dienen meê te deelen voor het algemeen nut.

Mijne Heeren, door u deze bladzijden voor te dragen, beoogde ik zeker niet U, mijne geleerde medeleden, iets nieuws te melden. Veel beter dan ik zijt gij bekenden op een veld, door u allen met zooveel vrucht bearbeid.

Laat mij enkel den wensch uitdrukken, dat gij den schat uwer kennissen, op dat veld geoogst, hier in onze Commissie voor iedereen gelievet ten dienste te stellen.

Onze zittingen zullen alzoo in belangrijkheid, verscheidenheid en nut bijwinnen.

Op voorhand zeg ik u voor uwe gretig verwachte bijdragen mijnen diepen dank.

—

De bestendige Secretaris onderhoudt de vergadering over de gebrekkige vertalingen uit het Fransch in het Nederlandsch, welke in tal van officiëele stuk-

ken voorkomen. Het zou schijnen dat zekere officiëele vertalers geen Nederlandsch kennen, en hun werk heeft weleens den schijn, als zou het opzettelijk gedaan zijn om onze taal bespottelijk te maken. Spreker meent dat het noodig wordt bij de Regeering protest daartegen aan te teekenen en te vragen dat er verbetering kome.

De heeren Prayon, Claes en Coopman bespreken op hunne beurt de quaestie, waarna de heer Prayon voorstelt, een onderzoek daarover te laten doen door de Commissie voor Nieuwe Taal en Letteren.

De bestendige Secretaris sluit zich bij dit voorstel aan, hetwelk de algemeene goedkeuring verwerft.

—

De vergadering benoemt den heer Obrie tot vertegenwoordiger der Kon. Vlaamsche Academie bij het aanstaande Nederl. Taal- en letterkundig Congres, en belast den heer Daems met het schrijven van het levensbericht over wijlen J. van Droogenbroeck voor het eerst uit te geven *Jaarboek* der Academie.

De zitting wordt te 4 1/2 uur geheven.

Zitting van 6 Augustus 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Bols, Claes, jhr. de Gheldere, Simons, Segers.

De heeren Daems, Janssens en Muyldermans hebben bericht gezonden dat zij ter vergadering niet kunnen aanwezig zijn.

Na vaststelling van het verslag over de vorige zitting, deelt de bestendige secretaris de lijst mede der

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Arbeidsblad. Juni 1902 en tafel voor 1901.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge. 1902, nr 7.

Door den heer H. CLAEYS :

Verplichting en plichten. Gent, 1902.

Door den heer J. MUYLDERMANS :

Aanspraak op de Eerste Algemeene Vergadering van den Oud-Studentenbond van het St.-Jozefsgenootschap te Aarschot.

Door de heeren P. VAN DEN BROECK en AM. D'HOOGE :

Kinderspelen uit het Land van Dendermonde.

Door den heer AD. DUCLOS :

L'Art des façades à Bruges.

Door de Redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche taal :*

De 17ᵉ aflevering, 2ᵉ deel : *bieden — bijtreden*, bewerkt door Dr. A. KLUYVER en A. LODEWYCKX.

Door de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage :

Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, 4ᵉ deel. 1714-1775.

Door het stadsbestuur van Deventer :

De Cameraers rekeningen van Deventer. 1337-1378. 6 dln.

Door den heer P.-J. GOETSCHALCKX :

Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant. Juli 1902.

De laatstverschenen afleveringen van *De Vlaamsche Kunstbode, Biekorf, St.-Cassianusblad, De Taalstrijd hier en elders, Dietsche Warande en Belfort, Het Katholiek Onderwijs.*

—

De bestendige Secretaris deelt mede dat bij brief van 16 Juli j. l. de heer Minister van Bin-

nenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs het voorstel der Academie (zie *Verslagen en Mededeelingen*, 1901, 2e deel, blz. 381-387) betreffende het werk ontworpen door den heer W. de Vreese (*Bibliotheca Neerlandica manuscripta*) heeft ingewilligd.

De heer Bestuurder betuigt den heer Minister den dank der Academie. (*Algemeene instemming*.)

—

Nog wordt mededeeling gedaan van een schrijven van den heer Taco H. de Beer, de Academie dank betuigende voor zijne kiezing tot buitenlandsch eerelid, en haar de verzekering gevende dat het hem eene groote voldoening zal zijn « naar zijn beste krachten mede te werken aan het doel, dat de Academie zich voorstelt », en haar zooveel mogelijk nuttig te zijn.

—

De heer Gailliard deelt mede, in name der Commissie voor Middelnederlandsche letteren, dat door deze de heeren W. de Vreese en Edw. van Even aangeduid zijn als candidaten voor de plaats, open gevallen in die Commissie door het afsterven van J. van Droogenbroeck.

—

Door den heer Coopman wordt ter kennis gebracht dat in de Commissie voor Nieuwere Taal en Letteren de heeren Prayon en de Vos verslag hebben uitgebracht over het opstel, ingezonden door

den heer L. WILLEMS, en getiteld : ***Nogmaals de Vlaamsche Academie van Rogier. — Over twee anti-Vlaamsche brieven toegeschreven aan Minister Rogier.*** De Commissie oordeelt dat beide verslagen, alsook het opstel des heeren WILLEMS, verdienen gedrukt te worden. — De vergadering besluit tot het opnemen dier stukken in de ***Verslagen en Mededeelingen.***

Dagorde :

De vergadering, na kennis genomen te hebben van de prijsvragen voorgesteld door de in Juli daartoe aangeduide Commissie, neemt de onderstaande vragen aan :

Voor 1904.

GESCHIEDENIS.

Handleiding tot de studie van het archief eener Vlaamsche gemeente en tot benuttiging van het archief bij het schrijven van eene monographie.

In het antwoord, dat als het vade-mecum van den jongen archievenliefhebber moet kunnen dienen, handele men over het lezen en verstaan van de oorkonden, d. i. : men doe de oude instellingen van 't Vlaamsche land kennen in wereldlijk en kerkelijk opzicht, het geschrift, de tijdrekening; men geve daarbij de wijze van aanteekenen der wetenswaardige zaken; eene algemeene aanduiding der bronnen waar men verder aan putten kan, alsook eenige practische middelen voor het rangschikken, voortzetten en bewaren van de archieven.

Men voege er afbeeldingen bij voor het geschrift van elke halve eeuw, van 1300 tot 1700. Als model kan dienen *Urkundenlehre. Katechismus der Diplomatiek, Paläographie, Chronologie und Sphragistik von* Dr. FRIEDRICH LEIST. (Leipzig, J.-J. Weber.)

Prijs : 800 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

ONDERWIJS.

In hoeverre beantwoorden al of niet de huidige inrichting en de programma's van den eersten en tweeden graad van het officieel en vrij middelbaar onderwijs in België aan de behoeften van den tijd? Welke hervormingen dienen aangeprezen over het algemeen, en inzonderheid tot grondiger kennis van het Nederlandsch en ook van de andere Germaansche talen?

(Vergelijkende studie met den toestand in andere één- en meertalige landen wordt daarbij aanbevolen.)

Prijs : 600 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Bijzondere wedstrijd.

TOONEEL.

Ter gelegenheid van het Halfeeuw-feest van het Nederlandsch Tooneel te Antwerpen (1853-1903) :

De geschiedenis van het Nederlandsch Tooneel en van de Nederlandsche Tooneelletterkunde te Antwerpen (1853-1903).

Prijs 600 fr.

(Voor 1904 zijn vroeger andere prijsvragen uitgeschreven, te weten : *Geschiedenis van den Werkmansstand*, en Gewestaal : *Lovensch Idioticon.*)

Voor 1905.

MIDDELNEDERLANDSCH.

Een onomasticon of lijst van persoonsnamen der Middelnederlandsche Letterkunde. (Alleen de persoonsnamen, die in de literaire werken, niet die welke in de oorkonden voorkomen, worden verlangd. Geen bloote nomenclatuur, maar met opgave en uitschrift der plaatsen, waar ze voorkomen. Als model kan dienen het *Onomasticon Taciteum* van FABIA.)

Prijs : 600 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

VAK- EN KUNSTWOORDEN.

Eene volledige Nederlandsche vakwoordenlijst van het drukkersvak, *zooveel mogelijk met opgave van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen en met afbeelding van de vermelde voorwerpen.*

Prijs : 500 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

FOLKLORE.

Vlaamsche volksspelen.

Eene zoo volledig mogelijke verzameling en nauwkeurige beschrijving van de oude en hedendaagsche « Volksspelen » in Vlaamsch-België, met

aanteekening der daarbij gezongen liederen (woorden, en in zoo ver het mogelijk is, de muziek).

Prijs : 800 fr., of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Voor 1906.

LETTERKUNDE.

Repertorium der geschriften over de Nederlandsche letterkunde der 16e, 17e, 18e *en* 19e *eeuw.*

Prijs : 600 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

(Deze vraag vervangt gedeeltelijk de voor 1904 uitgeschrevene : *Bibliographie der Nederlandsche Taal- en Letterkunde in de* 16e *en dė* 17e *eeuw,* omdat deze vraag, naar ingekomen inlichtingen, op verschillende belangstellenden den indruk heeft gemaakt, dat er van hen verlangt wordt : eene bibliographie van alles wat onze schrijvers in de 16e en 17e eeuw geschreven hebben, terwijl bedoeld wordt : wat *over* onze schrijvers en hunne geschriften geschreven werd.)

VAK- EN KUNSTWOORDEN.

Eene volledige Nederlandsche vakwoordenlijst over de verschillende bedrijven van het **diamantvak** *(kloven, snijden, slijpen, zetten enz.), met vermelding, zooveel mogelijk, van de Fransche, Duitsche en Engelsche benamingen en met afbeelding van het gebruikt gereedschop en van de vormen.*

Prijs : 600 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Voor 1907.

TAALKUNDE.

Repertorium der Nederlandsche Taalkunde.

Prijs : 750 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

(Met de voor 1906 uitgeschrevene vraag : *Repertorium der geschriften over de Nederlandsche Letterkunde,* vervangt deze vraag die betreffende de *Bibliographie der Nederlandsche Taal- en Letterkunde in de* 16e *en de* 17e *eeuw.*)

De heer Mac Leod legt neder op het bureel de 3e aflevering van het Ie jaar van ***Palfyn, tweemaandelijksch Bibliographisch Tijdschrift voor Nederlandsche Natuur- en Geneeskundige literatuur.***

De heer Alberdingk Thijm vraagt dat aan de dagorde der eerstvolgende zitting worde gesteld : Middelen ter verbetering van de inhoudstafels in de uitgaven der Koninklijke Vlaamsche Academie. — Aangenomen.

Te 4 1/2 uur verklaart de heer Bestuurder de zitting gesloten.

ROGIER'S BERUCHTE BRIEVEN.

Verslag van Mr. A. PRAYON-VAN ZUYLEN.

Nogmaals de Vlaamsche Academie van Rogier, door Mr. LEONARD WILLEMS.
Over twee anti-Vlaamsche brieven toegeschreven aan Minister Rogier, door denzelfde.

Onder de jonge geleerden, die zich met het bestudeeren van onze vaderlandsche geschiedenis onledig houden, verdient Mr. LEONARD WILLEMS eervol vermeld te worden. Met voorliefde onderzoekt hij al wat met de omwenteling van 1830 en de daaruit vloeiende toestanden in verband staat en zijne opzoekingen, welke door critischen geest en echt wetenschappelijke onpartijdigheid uitmunten, zullen zekerlijk te stade komen wanneer een bevoegd man eindelijk de trouwe en volledige geschiedenis zal schrijven van een tijdvak, waaromtrent wij tot nog toe weinig meer bezitten dan trouwens zeer belangrijke monographieën en eene karrevracht door partijgeest, en vaak door onwetendheid, ontsierde schriften

Reeds vroeger heeft Mr. L. WILLEMS de vraag gewikt en gewogen of ROGIER wezenlijk mag aanzien worden als de man, die de eerste hier te lande het plan opvatte om eene Vlaamsche

Academie te stichten. Mr. L. WILLEMS volledigt nu zijne mededeelingen en bewijst zonneklaar dat het pluimpje op ROGIER's hoed niet behoort. Met een ontwerp van Academie had ROGIER nooit iets te maken. DAVID was het, die het voorstel beraamde en eerst aan JAN-FRANS WILLEMS den 6 December 1835 mededeelde. Dat blijkt uit eenen onuitgegeven brief van DAVID, dien Mr. L. WILLEMS ontdekt heeft en waarvan hij den tekst geeft. Dan werd het ontwerp door den Vlaamschen leider « op zijne pooten gesteld » en aan Minister DE THEUX voorgelegd, met wien DAVID reeds in November 1835 over de quaestie had gesproken. De zaak werd echter op de lange baan geschoven en was nog altijd onbeslist tijdens het eerste Vlaamsche Petitionnement (1840), welks opstellers o. a. het stichten eener Vlaamsche Academie vroegen of althans van eene Vlaamsche afdeeling bij de Academie te Brussel.

Intusschen waren de vijanden onzer taal natuurlijk niet werkeloos gebleven en, om de Vlaamschgezinden af te schrikken, verspreidden zij het gerucht dat de Fransche Regeering bij de onze tegen de Vlaamsche aanspraken verzet had aangeteekend. JAN-FRANS WILLEMS liet zich met ietwat verregaande naïefheid beet nemen. Hij predikte voorzichtigheid aan en zoo werd de zaak stilletjes begraven. En het blijkt nu — Mr. L. WILLEMS' opzoekingen te Brussel en te Parijs bewijzen zulks — dat Frankrijk's protest niets was dan eene

behendige uitvinding en dat LOUIS-PHILIPPE's ministers noch schriftelijk noch mondeling aan onze Regeering eenige mededeeling aangaande de Vlaamsche beweging deden. Dat was ook niet noodig, want te Parijs wist men genoeg dat België's bestuurders niet in het minst geneigd waren om aan de Vlamingen iets toe te geven.

In zijn tweede opstel behandelt Mr. L. WILLEMS eene in de laatste tijden veelbesproken quaestie.

Wie zich met Vlaamsche beweging bezig houdt, weet dat men sedert lang aan ROGIER bitter verwijt twee brieven geschreven te hebben, den eersten aan Lord PALMERSTON, waarin hij zich ten doel stelde België's oplossing in het groote Fransche vaderland voor te bereiden, en den anderen aan Minister RAIKEM, om hem aan te wakkeren alle plaatsen aan Walen te begeven en de Vlamingen aldus te dwingen Fransch te leeren.

Aan het bestaan van die brieven twijfelde niemand. Zij waren een geliefkoosd *cliché* der Vlaamschgezinde polemiek geworden. De heer COREMANS haalde ze in de Kamer aan en zelfs onze tegenstanders twijfelden geenszins aan de echtheid ervan. Onlangs nog, in zijn werk over ROGIER, vergenoegde zich de heer DISCAILLES ermede ten voordeele van zijnen held verzachtende omstandigheden in te roepen.

Eerst voor weinige jaren, daar men de geschiedenis van onzen taalstrijd ernstiger begon na te vorschen en alle met deze in betrekking staande

feiten critisch te toetsen, rees natuurlijk de vraag op : waar liggen die beruchte brieven? wie heeft ze gezien? wie kent den *volledigen* tekst ervan en niet enkel de brok, welke men ons ten beste geeft?

Op die vragen — en andere meer — in menig Vlaamsch blad herhaaldelijk gesteld, kwam er geen voldoend antwoord en allengs verspreidde zich meer en meer het vermoeden dat ROGIER's brieven tot de klas der mythen behoorden. In zijn verdienstelijk boek over de Vlaamsche Beweging bestempelde Prof. HAMELIUS de geheele zaak als « *une pure invention* ». En ik zelf, in mijne *Belgische Taalwetten*, meende de bewuste brieven onvermeld te moeten laten, aangezien het bestaan ervan mij niet wetenschappelijk bewezen scheen.

Aan Mr. L. WILLEMS komt de eer toe, het vraagstuk zoo niet geheel en al te hebben toegelicht, in elk geval eene oplossing te hebben aangewezen, welke wij voor zeer waarschijnlijk mogen houden.

Mr. L. WILLEMS leert ons dat de brief aan RAIKEM voor de eerste maal vermeld werd in eene te Gent gehouden voordracht den 26 Maart 1866 door den thans vergeten FRANS GERARD, eene voordracht, die wij alleen door het verslag ervan in de *Beurzen-Courant* kennen.

Uit dat verslag blijkt dadelijk dat GERARD den oorspronkelijken Franschen tekst van den brief niet heeft aangehaald. Hij deelde er eene brok

van mede, die hij voor de vuist vertaalde of resumeerde. En hier waagt Mr. WILLEMS eene zeer vernuftige hypothese. Hij vraagt zich af of hetgeen het Gentsch blad als een citaat drukte, niet eerder de commentaria zouden zijn, die GERARD op zijne aanhaling deed volgen. Met andere woorden : voor ROGIER's rekening zou alleen de eerste volzin komen, de wenschelijkheid uitroepende van het bestaan eener éénige ambtelijke taal in België — iets dat ROGIER elders meer dan eens heeft staande gehouden. Wat daarop volgt zou de verslaggever van de *Beurzen-Courant*, bij vergissing, als deel uitmakende van den brief hebben opgenomen, terwijl het eenvoudig de gevolgtrekkingen gold, welke GERARD uit het door ROGIER gestelde beginsel afleidde. Ik herhaal het, dit is eene loutere gissing, maar men moet bekennen dat zij in alle opzichten hoogst aanlokkelijk is. In alle geval zeer onwaarschijnlijk schijnt het dat een staatsman, gelijk ROGIER, de brutale verklaring, welke men hem toeschrijft, in eenen brief — *scripta manent* — zou hebben afgelegd en nog wel in eenen brief aan iemand gezonden, die tot zijne vertrouwde vrienden of zelfs tot zijne politieke richting niet behoorde.

Hetzelfde mag gezegd worden van den aangehaalden brief aan Lord PALMERSTON. Moeilijk kan men aannemen dat ROGIER, die toch geen dwazerik was, bij den duivel zou te biecht gaan en aan den Engelschen minister, die zich beijverde

om Frankrijk's heerschzuchtige plannen te fnuiken, naïef weg zou gaan schrijven dat de Belgische omwenteling voor doel had aan onze opslorping door « *notre grande patrie la France* » den weg te banen.

Bestaat overigens die brief? Vroeger placht men alhier te denken dat hij in Sir HENRY LYTTON BULWER's bekend werk voorkwam. Maar, noch in dat werk, noch in andere Engelsche werken over Lord PALMERSTON heeft men er het minste spoor van kunnen ontdekken. Het schijnt nochtans dat er zulk een werk is. De heer K.-L. DE QUEKER, dien men op zijn woord mag gelooven, verzekert dat hij het boek gezien heeft. Ongelukkig heeft hij den titel ervan vergeten. Dat men vroeg of laat dat boek zal ontdekken, is waarschijnlijk. Maar of wij er veel zullen uit leeren, daar twijfel ik aan. Een standaardwerk is het voorzeker niet, want al deze heeft men reeds onderzocht; en overigens zijn zelfs de beste Engelsche schrijvers, wanneer zij over het buitenland handelen, weinig te betrouwen, ten eerste omdat zij zelden op de hoogte zijn van hetgeen zij beschrijven, vervolgens omdat zij menschen en toestanden onveranderlijk door eenen Britschen bril bekijken en beoordeelen.

Inmiddels komt Mr. L. WILLEMS met eene andere alleszins aannemelijke veronderstelling voor den dag. Hij is van meening dat de Engelsche schrijver ROGIER mogelijk met GENDEBIEN heeft verward. Zeer te recht doet hij opmerken dat

ROGIER, wat de Vlamingen aangaat, een soort van zondebok is geworden. Gedurende meer dan dertig jaar was immers die staatsman het hoofd der liberale — en helaas! anti-Vlaamsche — partij; herhaaldelijk was hij minister en als zoodanige bestreed hij de ontkiemende Vlaamsche Beweging op eene wijze, die zijnen naam in onze gewesten eene verdiende impopulariteit bezorgde. Geen wonder dat het volk hem van lieverlede als de verpersoonlijking van de ons vijandige strekking beschouwde en hem niet alleen voor zijne eigene fouten, maar ook voor die van anderen aansprakelijk maakte.

Dat ROGIER, gelijk alle mannen van 't jaar '30, Franschgezind was, hoeft geen betoog. Edoch bestaat er geene reden om hem te verwijten dat hij tot de voorstanders onzer inlijving bij Frankrijk behoorde. Zeer zeker wenschte hij het Vlaamsch bestanddeel te onderdrukken en aan Walen en verfranschte Vlaamsche taalaristocraten in ons Vaderland de leidende rol op te dragen. Maar ik denk niet dat hij België aan den vreemdeling zou hebben willen leveren.

Dit integendeel was het doel, dat ALEX. GENDEBIEN beoogde. Wijlen de Procureur-generaal DE BAVAY heeft ons aangetoond hoe die landverrader — wien men te Brussel een standbeeld heeft opgericht, klinkend bewijs van de domheid van ons volk en van de cynische onbeschaamdheid van zekere gezagvoerders — hoe die landverrader, zoowel vóór als na de Septemberdagen, met de

Parijzer annexatiemakelaars in vertrouwde betrekking was en voor de vereeniging van België met Frankrijk openlijk ijverde. Waarom zou GENDEBIEN wat hij overal met het woord en met de pen verkondde, ook aan Lord PALMERSTON niet hebben medegedeeld? Ziedaar de vraag, welke Mr. L. WILLEMS stelt, en velen zullen zich geneigd voelen dezelve toestemmend te beantwoorden.

Ik heb in 't kort de voornaamste punten aangewezen, welke in de ons toegezondene bijdragen worden behandeld. Mr. L. WILLEMS, geeft ons nog terloops allerlei belangrijke bijzonderheden ten beste en ik overdrijf niet wanneer ik besluit dat zijn werk in hooge mate verdienstelijk en lezenswaardig mag heeten. Ook aarzel ik niet den wensch uit te drukken dat het in de *Verslagen en Mededeelingen* der Koninklijke Vlaamsche Academie worde opgenomen.

Juli 1902. A. PRAYON-VAN ZUYLEN.

Verslag van den heer Dr. AM. DE VOS.

Ik sluit mij gereedelijk aan bij het grondig beredeneerd verslag van onzen geachten collega, Mr. Prayon. In zijne eigen gekende bevoegdheid op 't gebied van geschiedenis, onder meer, waardeert hij naar verdienste de nauwgezette verhandelingen van Mr. L. WILLEMS. Ik ook breng mijne bescheiden

hulde aan den klaarzienden, vlijtig zoekenden, scherpzinnig oordeelenden geest, welken deze geduldige geschiedvorscher ons weer in die nieuwe opstellen openbaart.

En de taal, waarin hij zijne bevindingen zoo waarheidlievend mededeelt, is even eenvoudig en helder als de gedachten tot welker uiting zij dienst doet.

Ik stel dus ook de opneming voor van de twee door Mr. WILLEMS aangeboden schriften, in onze *Verslagen*.

NOGMAALS DE VLAAMSCHE ACADEMIE VAN ROGIER.

door Mr. LEONARD WILLEMS.

Ik heb vroeger in de *Verslagen der Konink. Vlaamsche Academie* (1899, bl. 91.) trachten te bewijzen dat het *Academie-ontwerp*, welk door Prof. DISCAILLES in de nagelaten papieren van Rogier werd ontdekt, geen *officiëel* stuk is, op bevel van den minister opgesteld.

Ik kom op het vraagstuk weer terug, omdat ik heden ten dage in staat ben, mijne eerste verhandeling wat aan te vullen.

Ik heb het vroeger betreurd dat de brieven van DAVID aan WILLEMS verloren schenen, zoo dat ik mij enkel moest tevreden stellen met de brieven van den laatstgenoemden aan David. Uit de door Dr M. ROOSES uitgegeven brieven meende ik te mogen afleiden dat de eerste gedachte van eene *Koninklijke Vlaamsche Academie* bij Willems en in 1836 was opgekomen. « Doch », voegde ik erbij in eene *nota*, « de brief van DAVID, waarop WILLEMS den 3 Januari 1836 antwoordde, is verloren » en « *het kan betwijfeld worden of de eerste gedachte van eene Vlaamsche Academie van hem is of van David* ».

Thans ben ik beter ingelicht. De brief van DAVID is *niet* verloren. Hij berust nog in de zóó

rijke Gentsche bibliotheek, waar ik hem heb afgeschreven, alsook enkele andere uittreksels van brieven, waarin over het Academie-ontwerp gesproken wordt.

Ziehier 't merkwaardig onuitgegeven stuk :

Mechelen, 6 December 1835.

Hooggeachte en Geleerde Heer,

« Ofschoon ik sedert vele jaren met UEd.
« in geene onderhandeling meer geweest ben en dat
« het vriendelijk onthael, welk ik ten uwen huize
« in 1821 meer dan eens heb genoten, sedert lang
« misschien uw geheugen ontsnapt is, onderneem
« ik echter zeer vrijmoedig onze oude betrekkingen
« te herknoopen en U te schrijven over eene zaek
« waeromtrent Mijnheer Hanicq reeds voorloopig
« met UEd. heeft gesproken, des te meer daer
« ik overtuigd ben dat niets U meer ter herte
« gaet dan de belangen onzer moedertaal welke het
« hier geldt ».

DAVID klaagt dan over het gebrek aan eenheid in de spelling, spreekt over *taelregels* die hij reeds in 1823 heeft neergeschreven en zendt aan Willems twee boekdeeltjes handelende over de spellingsquæstie. Dan gaat DAVID voort :

« Doch gelijk ik straks zegde, deze pogingen om
« tot eenheid in de spelling te geraken zijn te zeer
« afgezonderd en kunnen derhalve niet krachtdadig
« tot het herstel onzer schoone moedertael helpen.
« Daerom heb ik lang gewenscht dat hare geringe

« voorstanders en beoefenaars zich eens mochten « tot een genootschap vergaderen, de verschillen « welke in hunne schriften voorkomen beredeneren, « wederzijdsche opofferingen doen en het aldus « eens met elkander worden, verhopende dat op « deze wijze hun(ne) vereenigd gezag machtig zoude « zijn het overige der natie te bewilligen om het « door hen in te voeren systema te volgen ».

« Maer deze wensch zal voor altijd ijdel zijn, « indien niet iemand den eersten stap wilde zetten « en werkelijk daerop aenleggen. Daerom na lange « draling, na meer dan eens uytgesteld te hebben, « ben ik eyndelijk mijnheer den Minister van « binnenlandsche zaken in november gaen vinden « ten eynde hem eens aen te manen om tot de « instandbrenging van een letterkundig genootschap « voor den opbouw onzer moedertael het zijne bij « te brengen ».

« Mijnheer de Theux heeft mij gansch wel « verstaen en scheen mijnen ijver te deelen, doch « gelijk ik wel eenigzins voorzien had, hij vond goed « dat niet het gouvernement, maer eenige bijzon- « dere personen de eerste grondslagen zouden leg- « gen en verzekerde mij dat het genootschap, eens « bestaende, alle wenschelijke hulp van wegens « het bestier mogt verwachten. Hij heeft mij zelfs « geraden dat ik UEd. daeromtrent zoude schrij- « ven en U verzoeken om de zaek te beginnen, « hetwelk ik dan ook zoo veel te liever doe, om- « dat ik wete dat UEd. het noodige gezag, de

« geleerdheyd en den yver bezit om iets van dien « aerd te ondernemen ».

« Men zou dan, mijnheer, mijns bedunkens, « op deze wijze behooren te beginnen. UEd. zou « moeten de goedheyd hebben een dag te bepalen « waerop wij elkander te Brussel konden zien en « spreken, en de personen welke UEd. te Gend « en omstreeks Gend bekwaem kent om tot het « bewuste doel mede te werken, overhalen om zich « om op den zelfden tijd ook te Brussel te bevin- « den. Van mijnen kant zoude ik dan Heer Eliarts, « Pastoor te Antwerpen, en Mortelmans, Professor « aen het Seminarie van Mechelen, beyde vurige « taelvrienden, uytnoodigen om daeraen ook deel « te nemen en ik betwijfele niet of die Heeren « zullen zich bereydwillig toonen. En zoo wij « eene vergadering van zes of acht personen uyt- « maekten, zulks ware genoegzaem om de gronden « te leggen van een Genootschap dat eerlang onze « moedertael zou doen herleven en de nederduyt- « sche letterkunde de grootste diensten bewijzen ».

« Ik eyndige, mijnheer, met U deze zaek ernstig « aen te bevelen en in afwachtig van uw ant- « woord heb ik de eer mij met de meeste hoog- « achting te noemen ».

« U ootmoedige dienaer ».

Het is, zooals ik het reeds zei, op dien brief dat WILLEMS den 3 Januari 1836 antwoordde. Daar ik WILLEMS' brief vroeger heb afgedrukt, verzend ik naar mijne verhandeling.

De Brieven van DAVID uit de jaren 1836, 37, 38 schijnen verloren te zijn geraakt. De eerstvolgende brief is gedagteekend van 9 Januari 1839. Ziehier den inhoud ervan :

« Gij zult zonder eenigen twijfel vernomen heb-
« ben hoe aerdig en hoe ongunstig men in de
« laetste zitting van de Brusselsche Academie *over*
« *het ontwerp der nieuwe Academie* gesproken heeft.
« Ik zie daerin niets anders dan Waelsche vijand-
« schap tegen alles wat nederduytsch is en eene
« geheyme afgunst, als zoude de nieuwe Akademie
« de oude in het licht staen. Ik vertrouw echter
« dat UEd. het ding niet zult opgeven en Mijn-
« heer de Minister verlichten omtrent de ware
« belangen der Belgische natie. Indien er sedert
« verscheyden eeuwen niet een man van staet is
« opgetreden om de nederduytsche letteren en de
« tael van de meerderheid des volks krachtdadig-
« lijk op te beuren en in eere te brengen, dan
« zal toch Mijnheer de Theux het zich tot geen
« geringen roem mogen rekenen dat tot stand te
« hebben gebragt, waer sedert zoo lang alle op-
« regte vaderlandminnaers naer verlangen. Dan zal
« hij, vertrouw ik, standvastigheyd genoeg aen den
« dag leggen, om zich niet te laten verzetten door
« het geschreeuw van Walen of franschgezinden ».

« Ik beveel u dan ernstig de zaek en ben wel
« zeker dat zij in goede handen is. Echter, indien
« de wederspraek zoo groot ware of wierde dat
« zij het ontwerp kon overhoop werpen, ware

« het dan niet beter althans voor een tijd lang « af te zien van den titel van *Academie* en zich « te vrede te houden met die van *Société Royale* « (Koninklijke maatschappij)? Dit laet ik over aen « uwe bedenkingen ».

Het overige van dien brief betreft het verslag van BORMANS over de spellingsquestie, en andere bijzaken.

In eenen brief van 24 April 1839 hebben wij nog het P. S. te vermelden, dat luidt als volgt: « Vergeet onze Academie niet en als UEd. het « goed vindt, laet mij weten wanneer gij voor« nemens zijt om de Theux andermaal te verma« nen, 'k zou hem dan voorloopig over de zaek « schrijven ».

In een brief van 20 Juli 1839 is er van Academie geen sprake.

Welk nieuws leeren ons deze brieven van DAVID?

Ten eerste, dat de gedachte van eene *Koninklijke Vlaamsche Academie* door de Regeering te doen stichten, wel degelijk van DAVID is. In November 1835 was hij reeds bij minister de Theux gaan aankloppen om zijnen droom verwezenlijkt te zien — de Theux heeft hem niet willen ontmoedigen, maar heeft hem in bedenking gegeven of het niet beter ware een genootschap uit privaat initiatief te stichten, buiten de regeering om. — Hij heeft hem ook aangeraden zich met WILLEMS te verstaan.

In den brief van DAVID van 6 December 1835 staat het woord *Academie* niet uitdrukkelijk vermeld, maar de zaak is er, en WILLEMS heeft het zoo goed begrepen dat hij in zijn antwoord van 3 Januari 1836 niet aarzelt het Genootschap van DAVID eene *Academie* te noemen.

Uit de brieven van WILLEMS kan men duidelijk zien hoe die Academie-geschiedenis zich heeft ontwikkeld. De zaak was zoo ver gekomen dat de Theux WILLEMS gelast heeft een voorloopig ontwerp op te stellen, hetwelk in November 1838 aan den minister werd overhandigd. Maar de Brusselsche Academie had er iets van vernomen. De geheele questie is aldaar ter bespreking gekomen op de zitting van 5 Januari 1839 (1).

WILLEMS was afwezig. DAVID is eerst later lid der *Académie de Belgique* geworden. De *Vlaamsche Academie* vond dus geen verdediger. DAVID, zooals wij het gezien hebben, schrijft den afkeer tegen de nieuwe Academie toe aan *Waalsche vijandschap tegen alles wat nederduytsch is* en aan *geheime afgunst.*

Het antwoord van WILLEMS op den brief van 9 Januari 1839 heb ik vroeger reeds medegedeeld : Hij schrijft den 21 Januari : « Wanneer ik op de laatste zitting der Academie ware geweest zou het

(1) Niet 11 Januari 1839, zoo als ik vroeger bij misslag heb geschreven (cf. *Bulletins de l'Académie*, 1839, n° 1, bl. 1).

ontwerp... niet zonder verdediging gebleven zijn ». Maar de ongunstige stemming der Brusselsche Academisten heeft de Theux's ijver heelemaal bekoeld!

WILLEMS heeft den moed niet onmiddellijk opgegeven; maar eerst in Augustus 1839 heeft hij vernomen van eene *nota* der Fransche Regeering aan de Belgische en van dreigementen wegens een artikel der *Revue de Bruxelles*. Nothomb zou zich die zaak aangetrokken hebben.... en nu was er van het ministerie op Vlaamsch gebied niets meer te verwachten!

Ik heb vroeger reeds gezeid dat het zenden van eene diplomatieke *nota* vanwege de Fransche regeering mij heelemaal onwaarschijnlijk was voorgekomen. Eene aanvraag bij het Ministerie van buitenlandsche zaken te Brussel om een onderzoek te laten instellen bracht dan ook deze uitkomst mede *dat er nooit eene nota was geweest*. Dienvolgens heb ik de gissing geopperd dat men WILLEMS beet heeft genomen met hem te spreken over *dreigementen* van Louis-Philippe's ministers; dat niet de Fransche regeering te Parijs het artikel der *Revue de Bruxelles* zal gelezen hebben, wel de Fransche gezant te Brussel, graaf Serurier; dat het ministerie de Theux gelukkig is geweest mogelijke *buitenlandsche* verwikkelingen te mogen inroepen om aan de rechtmatige eischen der Vlamingen te weerstaan — het was immers het beste middel om hun den mond te snoeren.

Mijne beweegredenen hebben het geluk niet

gehad den geleerden Heer Commissaris, Dr R SNIEDERS, te overtuigen. In zijn verslag merkt hij hierop aan : « Doch laat mij toe op te merken dat, in de diplomatie, de geschreven nota's niet altijd in voege zijn : eene vingerwijzing, een wenk, een min of meer bedekt woord, de toon zelfs, waarop ons woord gezegd wordt, is vaak meer dan voldoende ».

Voor den heer SNIEDERS hebben de *bedreigingen* dus bestaan.

Om eene zekere uitkomst te hebben, was er slechts één middel : zich wenden tot het Archief van het Ministerie der buitenlandsche zaken te Parijs. Immers, indien Graaf Serurier de Theux heeft *bedreigd*, dan zal hij het zeker wel gedaan hebben op schriftelijk bevel komende uit Parijs ; of wel, zoo hij het zonder bevel van zijn minister deed, dan zal hij toch zeker verslag naar Parijs gezonden hebben over het gebeurde.

Diensvolgens heb ik mij naar Parijs moeten wenden en indien nu eindelijk de ware toedracht der zaak duidelijk is geworden, is het dank zij den heer Delcassé, minister van buitenlandsche zaken, die in dit *geheim* archief op mijne aanvraag een onderzoek heeft doen instellen.

Ziehier het bericht dat ik onder datum van 16 September 1899 ontving :

« Quoique les archives du ministère des affai-
« res étrangères ne soient pas, comme vous le savez,
« ouvertes pour cette époque au public, je vous

« communique volontiers les renseignements qu'elles « renferment à ce sujet (*nl. het artikel der Revue « de Bruxelles*) ».

« L'article de la *Revue de Bruxelles* fut aussitôt « après sa publication suivi d'une réfutation qui « parut dans le journal Belge « *l'Émancipation.* » « Notre ministre à Bruxelles, le Cte Serurier, qui « avait signalé cette polémique au Département des « Affaires Étrangères à Paris, eut au cours de juillet « 1839 l'occasion de se convaincre que les gouver- « nements Belges et Français envisageaient dans une « communauté de vues l'incident né de la publication « en question ».

« *Il n'y eut donc de la part du gouvernement « Français aucune réclamation écrite ou orale et « ce court incident fut aisément aplani au cours « d'entretiens tout officieux* ».

Uit den laatsten door mij gecursiveerden volzin blijkt dat mijne gissing steek houdt. De Fransquiljons hebben aan WILLEMS eene poets gebakken, en de Vlaamsche leider is zoo naief geweest er maar in te loopen : *stipte geheimhouding* wordt door hem aan DAVID aanbevolen, wanneer hij het gebeurde verhaalt; want zoo er iets van uitlekt, mochten er soms diplomatieke moeielijkheden uit voortkomen! (Brief van 10 Aug. 1839, zie eerste verhandeling).

Daar het rapport uit Parijs, van eene polemiek in *L'Émancipation* sprak, heb ik de nieuwsgie-

righheid gehad het bewuste artikel op te sporen. In de Koninklijke Bibliotheek te Brussel trof ik den jaargang 1839 van *L'Émancipation* aan, alwaar inderdaad in de nummers van 9 Juli (nr 190) en van 10 Juli 1839 (nr 191) eene bespreking voorkomt van het tijdschrift-artikel van Menzel.

Het lang betoog, in de *Émancipation* opgenomen, schijnt door een zuiveren handelaar of eenen economist opgesteld. Diensvolgens is het ook voor mij eene kleine teleurstelling geweest dat Schrijver met geen enkel woord over de *pangermanistische* denkbeelden van Menzel rept; dat de woorden *Vlaamsche Beweging* bij hem niet eens voorkomen. Alleen de *economische zijde* van het vraagstuk boezemt den recensent belang in, en dienaangaande geeft hij ons wenken, waarmede ieder Belg heden ten dage nog zal instemmen.

Na verklaard te hebben dat onze neutraliteit voor ons eene « *garantie de bonheur* » (waarborg van geluk) zou moeten wezen, verwondert het den schrijver dat zoo vele Belgen het geluk van ons land in eene andere richting willen zoeken. Het opgeven van onze neutraliteit schijnt den schrijver eene grove fout, want onbaatzuchtige beschermers zijn er niet te vinden (*car on ne trouve pas de protecteurs désintéressés*)! In de tolvereeniging met Duitschland meent Schrijver een « *arrêt de mort* » voor onze fabrieken te ontdekken, want in Duitschland is het dagloon van het werkvolk lager dan bij ons. De *inappréciables avantages commerciaux*

van de *Revue de Bruxelles* zijn dus eene illusie. Maar wij moeten trachten onzen handel op Duitschland uit te breiden, zonder in het *Zollverein* te treden. En dat kunnen we.

Anders niets in de *Émancipation*; en het verwondert ons ook geenszins dat de Theux zich aan de zijde van het dagblad heeft geschaard, tegen de *Revue*.

Om de regeering te dwingen iets ten voordeele van het Vlaamsch te doen, hadden WILLEMS, *cum suis*, geen beter middel uitgedacht dan een « algemeen petitionnement » in te richten. Het regende Vlaamsche verzoekschriften in de Kamers. En die schriften waren bijna allen eensluidend : Zij vroegen onder andere, als nr 4°, *dat er eene Vlaamsche Academie of eene Vlaamsche afdeeling bij de Brusselsche Academie tot aanmoediging van de nationale letterkunde zou worden opgericht* — *en verder*, 5°, *dat de landstaal bij de Universiteit te Gent en bij de andere staatsscholen de zelfde voorrechten zou genieten als het Fransch*.

Ter loops zij hier dus aangemerkt, dat de petitionneerders van 1839-1840 zich voor de *tweetalige* Gentsche Hoogeschool hebben verklaard..... hetgeen voor 1839 geene verwondering kan baren. Die mannen zijn van hunnen tijd geweest; zij hebben het ongeluk gehad het voortreffelijk verslag van prof. Mac Leod over die quaestie niet te kunnen lezen, anders....

Maar laten wij bij de *Academie* blijven.

De Theux heeft den storm, door de verzoekschriften opgewekt, niet het hoofd moeten bieden. Hij viel als minister den 18 April 1840. Rogier kwam aan en heeft met zijne collega's alles gedaan om eene grondige bespreking der Vlaamsche vertoogschriften te beletten.

Den 20 Mei 1840 werd door den heer de Garcia verslag uitgebracht aan de Kamer der volksvertegenwoordiging, en de verzending van de heele zaak naar het Ministerie van binnenlandsche zaken werd gestemd, zonder discussie.

Naar mijn oordeel is het « Academie-ontwerp van Rogier » uit dit jaar 1840. Is het wonder dat een Antwerpenaar (want ik houd het stuk nog steeds voor *Antwerpsch* van oorsprong), die het wel meende met onze taal, en alle moeite had gedaan om Rogier als volksvertegenwoordiger te Antwerpen te doen verkiezen, den minister is gaan bezoeken om hem *een plan* aan te bevelen tot oprichting eener Academie, die door de Theux niet werd toegestaan?

OVER TWEE ANTIVLAAMSCHE BRIEVEN TOEGESCHREVEN AAN MINISTER ROGIER.

door Mr. LEONARD WILLEMS.

In de vorige verhandeling, heb ik een *ontwerp van Academie* ontleed, dat volgens mij ten onrechte aan Rogier werd toegeschreven. Hetgeen mij, van den beginne af, aan het vaderschap van onzen minister deed twijfelen, waren twee brieven waarin Rogier zich over de Vlaamsche Beweging uitlaat :

1° Een brief aan lord Palmerston waarin te lezen staat : « *les efforts de notre gouvernement doivent tendre à la destruction de la langue flamande pour préparer la fusion de la Belgique avec notre grande patrie la France* ».

2° Een brief aan minister Raikem, van 1834, waarin Rogier houdt staan, « *que l'unité de language était la base nécessaire d'un état solide et que le français devait être la langue de la Belgique. Le moyen d'obtenir l'unité serait le choix de candidats Wallons et Luxembourgeois pour les fonctions dans l'armée, l'administration et la magistrature. Les flamands seraient ainsi forcés d'apprendre le français.* »

Hoe rijmen deze verklaringen met ons ontwerp van eene Academie?

Desnoods zou men kunnen onderstellen dat bovengemelde onbekookte uitlatingen vele jaren

vroeger in een oogenblik van opgewondenheid werden geschreven. Zoo oordeelt ook Prof. E. DISCAILLES, wanneer hij zegt (t. III, bl. 35 nota) : « *la lettre à Palmerston a été écrite en pleine effervescence Orangiste : les dates ont leur importance.* » En verder, (t. III, bl. 220) : « *Rapprochant* (*ce discours*) *de certaine lettre où en pleine crise Orangiste Rogier disait à Palmerston ce que notre jeune nationalité pouvait avoir à redouter des tendances néerlandaises, ils* (*les Flamingants*) *ont eu le triste courage d'attaquer sa mémoire et de l'accuser, lui l'homme de 1830, d'avoir travaillé à la destruction de la langue flamande pour faciliter à la France la conquête de la Belgique!* » Maar zelfs indien er verzachtende omstandigheden bestaan, zijn *la fusion de la Belgique avec notre grande patrie la France*, toch leelijke woorden in den mond van een Belgischen Staatsman. Zeer terecht ook zou de heer Coremans in de Kamerzitting van 28 Januari 1891 met minachting over het geval hebben gezinspeeld : « Depuis la publication de la vie de Lord Palmerston par H. Lytton Bulwer (Lord Dalling) l'on sait quelles étaient les destinées futures que rêvait l'honorable M. Rogier pour le jeune royaume de Belgique. »

De twee uittreksels uit de brieven van Rogier zijn buitengewoon belangrijke stukken. Ook is het niet te verwonderen dat zij sedert lang de aandacht der Flaminganten hebben getrokken. Waar zijn de volledige brieven, waarvan wij hier slechts brokken

hebben? Dit heeft menigeen gevraagd. Naar de brieven werd gezocht... te vergeefs, en zoo kwam bij enkelen van lieverlede het vermoeden op dat wij met valsche stukken hebben te doen.

In 1894 haalt HAMELIUS (*Histoire du mouvement Flamand*, bl. 67, nota 1) de brief aan Raikem aan en voegt erbij : « *Cette lettre est une pure invention* ».

En nu, de brief aan Palmerston : de echtheid werd breedvoerig besproken in het *Volksbelang* van 1897 door personen die het oordeel van HAMELIUS over Raikem's brief niet schenen te kennen. Den 30 Januari 1897 nam het *Volksbelang* een brief op van een correspondent, die *Verax* teekende, en die deed opmerken dat de beruchte verklaringen van Rogier *niet* voorkomen in het aangehaalde boek *the life of Henry John Temple, viscount Palmerston, with selections from his diaries and correspondence by the right hon. Sir Henry Lytton Bulwer* (lord Dalling). London, 3 deelen, 1870-1872.

« Wie brengt hier het ware licht der geschiedenis, » zoo besloot de briefwisselaar.

Den 6 Februari nam hetzelfde weekblad een brief op van J. V. (J. Vercoullie), waarin de schrijver mededeelde dat hij ook naar de bron van Rogier's brief had gezocht : Hij had dien eerst aangetroffen in *Bruxelles-Revue* (omstreeks 1887). In 1892 wist de opstellingsraad niet meer wie eigenlijk het artikel had geschreven en verklaarde

niet te weten waaruit de brief getrokken was. J. V. sloot met de gissing dat de bron wel zou kunnen wezen : *Lord Palmerston, l'Angleterre et le continent par le comte de Ficquelmont, ancien ambassadeur à Constantinople et à Saint-Petersbourg* etc. (2 deelen, Parijs, 1852).

Maar den 27 Februari kwam een nieuwe brief van Verax in (1) : hij had het boek van Ficquelmont opgespoord en bevonden dat dit *onafgewerkt* was en op verre na niet tot 1830 ging.

« Opnieuw », schrijft hij, « moeten wij aldus de hoop opgeven het spoor te ontdekken van den beruchten brief van Rogier aan Lord Palmerston. Intusschen zou de waarheidsliefde ons moeten den plicht opleggen niet verder gebruik te maken van eenen tekst *die ofwel valsch is*, ofwel zonder eenig wetenschappelijk bewijs in de pers werd geworpen in 1887 door het weekblad *Bruxelles-Revue* ».

Een wetenschappelijk onderzoek naar de bron van de verdachte brieven is dus *niet* overbodig. In de volgende bladzijden deelen wij de uitkomsten mede, tot welke wij na langdurige opzoekingen gekomen zijn.

In hetzelfde vlugschrift *In Vlaenderen Vlaemsch* (1860) dat wij reeds verscheiden malen hebben

---

(1) Het artikel werd niet aangeduid in de beknopte opgave aan het hoofd van het *Volksbelang*.

aangehaald, wordt over Rogier, onder andere bl. 2 gesproken in eene nota op de woorden *verwaende staetsmannen.* Schrijver teekent hierbij aan : « De representant Sigart (1) en minister Rogier : *deze zegde dat indien de Vlaemsche kinderen door hunne onwetendheid in het fransch niet bekwaam waren om ambten te bekleeden, zij ten minste goed genoeg zijn om bij de Walen te gaan dienen en fransch te leeren.*

Op welk gezegde van Rogier wordt hier gezinspeeld? Ik vermoed op de redevoering van 4 December 1847 over de *ellende* in Vlaanderen : « Il faut que les Flamands aillent dans les contrées Wallonnes où ils peuvent trouver du soulagement; si les femmes et les filles Flamandes connaissaient la langue qui se parle dans les autres parties du pays, elles seraient beaucoup plus recherchées pour le service domestique à cause de leur renommée d'ordre et de propreté » (2). Rogier voegt hier ook bij dat de Walen daardoor *Vlaamsch* zouden leeren... en verzekert ten slotte « *qu'il ne veut pas walloniser les Flandres* ».

---

(1) In December 1846 beleedigde Sigart, Waalsche afgevaardigde, in volle Kamer de Vlamingen met deze vraag : « *La race flamande serait-elle d'une nature inférieure, comme les races africaine ou américaine?* » Een storm van verontwaardiging barstte toen in Vlaanderen los. TH. VAN RIJSWIJCK en PR. VAN DUYSE schreven een politiek refrein, LEDEGANCK een gedicht, getiteld : *De Vlaming heeft geen tael* (uitg. 1856, bl. 153) cf. WILLEM ROGGHÉ, *Gedenkschriften.*

(2) E. DISCAILLES, *Ch. Rogier*, t. III, bl. 219.

Over het bekleeden van ambten wordt hier echter niet gesproken en ik betwijfel ten zeerste dat Rogier ooit over dit laatste punt eene openbare verklaring zou hebben afgelegd in den zin, als bovenvermeld. Het bewijs leveren van mijne overtuiging is uit den aard der zaak onmogelijk.

Maar ik wil van de aangehaalde plaats uit *In Vlaenderen Vlaemsch* slechts gebruik maken om te doen uitkomen dat de schrijver van het vlugschrift (vermoedelijk Vleeschouwer), in 1860 de beruchte brieven van Rogier aan Raikem en aan Palmerston *niet* kende; anders zoo had hij deze hier wel te pas gebracht en deze gelegenheid te te baat genomen om minister Rogier eens ferm door de goot te halen.

Wat de verklaring betreft die *In Vlaenderen Vlaemsch* den minister in den mond legt, ik vermoed geenszins dat de woorden van Rogier met kwade trouw verdraaid zijn. Maar de redevoering van 4 December 1847 was toen *dertien jaar geleden* uitgesproken : de schrijver had de juiste woorden niet onder de oogen en heeft heel zeker uit zijn geheugen aangehaald.

Rogier, wij mogen het niet vergeten, was sedert 1857 weer minister, en vertegenwoordiger van Antwerpen : en hevig bevochten in beide betrekkingen. Pas in het ministerie had hij geweigerd het verslag der *Grievencommissie* (ingesteld in 1856) te laten verschijnen en had het later noodzakelijk gevonden dit verslag met een *tegen*-verslag

te doen uitgeven, om er alle kracht, zoo mogelijk, aan te ontnemen. De Flaminganten waren op den minister erg verbitterd. En omtrent 1860 zien wij nu voor het eerst de Vlaamschgezinden zich aaneensluiten om op den kiesstrijd hunnen invloed te doen gelden. In 1861 werd het *Vlaemsch Verbond* gesticht. En ten gevolge van de Vlaamsche propaganda die toen gemaakt werd, viel Rogier in 1863 bij de Kamerverkiezing en zegepraalden de mannen van de meeting-partij.

Rogier liet zich een paar maanden later te Doornik herkiezen.

In 1864 was er eene kamerontbinding, daar minister Rogier van oordeel was dat de meerderheid, waarover hij in de Kamer beschikte, onvoldoende was : de liberalen kwamen versterkt uit den kiesstrijd, maar Antwerpen bleef hun steeds vijandig.

De herhaalde zegepralen van de meeting te Antwerpen staken een hart onder den riem bij de Flaminganten ; Antwerpen had het voorbeeld gegeven... de rest van het Vlaamsche land moest volgen!

In 1865 komt de eerste *Vlaamsche landdag* bijeen om de Flaminganten der verschillende Vlaamsche gouwen toe te laten gezamenlijk de Vlaamsche belangen te bespreken.

Het *Vlaemsch Verbond* had ook te Gent eene afdeeling, weldra twee, van welke eene (met Dr. SNELLAERT en Mr. K. VAN ACKER aan het hoofd)

zeer ondersteund werd door de *Beurzen courant*, die om zoo te zeggen haar orgaan was.

In het nr van donderdag 22 Maart 1866, lees ik : « Aanstaanden maandag om 8 ure 's avonds zal de heer F. GERARD, geschiedschrijver en archivist ter stede, aan de leden van het *Vlaemsch Verbond* te Gent eene conferentie geven over de *Vlaemsche taelrechten gedurende de middeleeuwen*. De conferentie zal plaats hebben in de bovenzaal der herberg den *Hazenwind*, op de Koornmarkt alhier. »

Den 29 Maart schrijft hetzelfde blad : « FRANS GERARD, geschiedkundige te Gent, had eergister avond (*dus 26 Maart*) een talrijk publiek uitgelokt, alhoewel de aankondiging door geen ander blad dezer stad dan het onze was gedaan geworden. »

Een zeer uitvoerig verslag (zoo niet de tekst zelve van GERARD) werd nu in de nrs van 30 Maart en 31 Maart opgenomen. En in dit nr van 31 Maart lezen wij :

« Ten jare 1834, dus niet lang na het uitroepen onzer grondwet, en ter gelegenheid der herinrichting van het rechterlijke bestuur, schreef de heer Rogier, thans onze minister van justitie, den heer Raikem eenen brief, waarin hij beweert dat de eerste grondslagen van een goed Staatsbestuur op de eenheid van taal der bevolking moeten worden gevestigd en dat het van zelve spreekt dat de eenige taal der Belgen, de fransche zijn moet!

« Ten einde die eenheid te bekomen, denkt die

schrijver het noodzakelijk dat al de ambten, zoo in de rechterlijke als burgerlijke besturen en ook in het leger, aan de Walen en Luxemburgers worden toevertrouwd, opdat op die wijze de Vlamingen tijdelijk verstoken van de voordeelen aan die plaatsen gehecht, gedwongen worden de fransche taal aan te leeren en men aldus allengs het germaansch element in Belgie vernietige. »

Ziedaar de eerste maal dat de brief aan Raikem opgeworpen wordt!

Maar wie is die FRANS GERARD? Van enkele Gentenaars is hij nog gekend; de meeste hebben zijn bestaan heelemaal vergeten. GERARD, die door de *Courant* «*geschiedschrijver en archivist ter stede*» werd genoemd, was schrijver van een werk, getiteld: *Histoire de la seigneurie de Leeuwerghem*, alsmede van een paar andere, zonder naam in druk gegeven genealogieën; eigenlijk was hij een genealogist, die zich tegen bezoldiging ter beschikking der personen stelde, die den stamboom van hunne familie wilden opmaken. Hij had in dien zin veel gewerkt voor de familie d'Hane van Steenhuize, alsook voor den hoogleeraar C.-P. SERRURE, en bood later zijne diensten aan den heer baron de Maere-Limnander aan. Vader van een talrijke familie, verkeerde hij in een toestand die dicht aan armoede grensde. Hij stierf, vergeten van schier iedereen, onvermogend, zooals hij geleefd had.

Het is waarschijnlijk te wijten aan het gering aanzien, hetwelk GERARD genoot, dat de brief aan Raikem onopgemerkt bleef. De tweede *Vlaamsche landdag* kwam den 22 April 1866 te Gent bijeen. Men twistte hevig tusschen Vlaamschgezinden, die wilden meegaan en anderen die van geen onzijdigheid wilden weten, maar over den brief aan Raikem, dit zóó merkwaardig stuk, werd met geen enkel woord gerept.

Zoo duurt het tot den 6den Mei 1866. Op dezen datum gaf L. VLEESCHOUWER in het Studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt* te Loven eene voordracht over *Vaderlandsliefde en Moedertaal* (1). De brief aan Raikem werd ditmaal niet vergeten en men vermoedt welken indruk dit schrijven op de Vlaamschgezinde Lovensche studenten zal teweeggebracht hebben!

VLEESCHOUWER's voordracht werd gedrukt en rondgezonden als *bijvoegsel op Reinaert de Vos* aan alle abonnementen van dit weekblad.

Den 11 Juli 1866 was er weer kamerverkiezing te Antwerpen : de Vlaamschgezinden, die het pamphlet gelezen hadden, zullen zich zeker niet geneigd gevoeld hebben om voor de candidaten te stemmen, die Rogier's ondersteuning genoten.

---

(1) Over deze voordracht zie *Annuaire de l'Université catholique de Louvain*, 1867, bl. 94. De andere redenaars van het jaar waren FR. SCHOLLAERT met eene voordracht over *Körner*, en JOTTRAND, lid van het Nationaal Congres van 1830.

De brief aan Raikem werd natuurlijk sedertdien heel dikwijls herhaald en vertaald : De weinig verspreide *Beurzen-courant* werd vergeten, maar VLEESCHOUWER's voordracht, die in menige Vlaamschgezinde bibliotheek voorhanden was, verfrischte het geheugen van wie Rogier's brief mocht uit het oog verliezen.

Laten wij thans den tekst van F. GERARD critisch behandelen, alsof wij met eene oorkonde uit de middeleeuwen hadden te doen.

1. Uit hetgeen wij hierboven zegden, volgt dat de tekst der *Beurzen-courant* van 31ste Maart 1866 alleen in aanmerking komt, waar men over den brief aan Raikem spreekt.

2. Uit dien tekst blijkt zonneklaar dat F. GERARD den brief van Rogier *niet* onder de oogen had, toen hij den 26 Maart zijne voordracht hield. Er dient opgemerkt dat Rogier nooit *Vlaamsch* heeft geschreven, de oorspronkelijke brief aan den Luikerwaal Raikem kon niet anders dan *Fransch* zijn. Nu, indien GERARD den *Franschen* tekst bezeten had, dan zou hij er ons zeker op vergast hebben. Er dient ook opgemerkt dat de brief *geene dagteekening* draagt. GERARD zegt eenvoudig *ten jare 1834.* Of zou soms de oorspronkelijke brief zonder datum zijn?

3. Het blijkt dus dat GERARD, ofwel *uit zijn*

geheugen een brief aanhaalt, dien hij vroeger heeft gelezen — ofwel, *met kwade trouw*, het stuk uitvindt. Dit laatste schijnt de hypothese te zijn van HAMELIUS, wanneer hij spreekt over eene « *pure invention* » : met andere woorden, dan is GERARD falsaris.

Om na te gaan hoe GERARD te werk is getogen, moet eerst en vooral onze aandacht op den *inhoud* van het stuk worden gevestigd.

4. Voor wien op de hoogte is van de toestanden na het jaar 30, is het zeker dat de datum 1834 van GERARD eene vergissing is — misschien zelfs eene drukfout van de *Beurzen-courant.*

Inderdaad GERARD zegt dat de brief werd geschreven « *ter gelegenheid der herinrichting van het rechterlijk bestuur,* » (lees liever *de rechterlijke macht*). Hiermede wordt bedoeld *la loi sur l'organisation judiciaire* of *loi organique de l'ordre judiciaire* van den 4^{den} Augustus 1832. (*Pasinomie*, 3me série, t. II, bl. 465). Door deze wet werd de rechterlijke macht, zooals zij door de Hollanders ten onzent was ingericht, heelemaal gewijzigd. Raikem, die een rapport over de wet in 1831 had uitgebracht, was *minister van het rechtswezen*, toen zij in Augustus 1832 werd afgekondigd.

Maar den 23 October 1832 viel het ministerie, waarin Raikem zetelde; de liberalen kwamen aan het roer: Lebeau werd minister van het rechtswezen, met Rogier als collega voor binnenlandsche zaken.

Den 15 November 1832 werd Raikem tot voorzitter van de Kamer van volksvertegenwoordigers gekozen en den 12 November 1834 werd hij tot deze post voor de *vierde* maal herkozen.

Nu, het valt in 't oog dat ten jare 1834 de benoemingen in de magistratuur door Lebeau werden gedaan, niet door Raikem. Rogier kan in 34 eenen brief aan zijn collega Lebeau geschreven hebben om eene benoeming voor te staan, of af te keuren. Maar dat hij eenen brief, als bovengemelden, aan den voorzitter van de Kamer, aan den katholiek Raikem, zijn tegenstrever, zal gezonden hebben in dat jaar — dit is heelemaal ***onaannemelijk.***

Bovendien GERARD zegt over Raikem, den « *toenmaligen* minister. » Dit slaat op 34 niet. De woorden « *ter gelegenheid* van de herinrichting's wet » slaan evenmin op 34, want dan had het moeten luiden « ***naar aanleiding*** van de wet van 1832 ».

Om alle deze redenen moet het jaartal 1834 worden verworpen. Blijft dus alleen 1832. Kan Rogier in 32 aan minister Raikem geschreven hebben dat er slechts ééne taal in België mag bestaan en dat de minister uitsluitend Walen en Luxemburgers mag benoemen?

Dit alles luidt zeer onwaarschijnlijk; maar er is meer! Wanneer men den tekst van de ***Beurzencourant*** aandachtig leest, begint men te twijfelen waar de brief van Rogier eigenlijk ***eindigt.***

Na rijpe overweging ben ik tot de overtuiging gekomen dat, volgens GERARD's mededeeling, Rogier een brief schreef « *waarin hij beweert dat de eerste grondslagen van een goed staatsbestuur op eenheid van taal berusten...en dat de eenige taal der Belgen de Fransche zijn moet* ».

Dan volgt in de *Beurzen-courant* een alinea en komen, naar mijne gissing, de bedenkingen of commentaren van GERARD over Rogier's brief: « *Ten einde die eenheid te bekomen, denkt de schrijver het noodzakelijk uitsluitend Walen en Luxemburgers te benoemen...* », eene critiek van GERARD op de benoemingen van Rogier — ik voeg erbij eene welverdiende critiek, daar het klaar is dat Rogier niet genoeg heeft gelet op de kennis der Vlaamsche taal, wanneer hij beambten voor het Vlaamsche land koos. Maar GERARD gaat verder : hij verdenkt Rogier van alle die benoemingen stelselmatig te doen *ten einde het germaansch element in België uit te roeien* !

Dat Rogier van die *uitroeiing* heeft gedroomd, dat mag wel. Maar dat hij zoo onnoozel zou zijn geweest om over die uitroeiing zwart op wit met een politieken tegenstrever te handelen, dit zal zeker geloochend worden door alle degenen, die Rogier van nabij kenden.

De eerste paragraaf van de *Beurzen-courant* is reeds kras genoeg; maar van nabij bekeken, behelst dit gedeelte van den zoogezegden brief

niets anders dan eene herhaling van het berucht besluit van 16 November 1830, door Rogier onderteekend, waarbij verkondigd werd dat er geene Vlaamsche *taal* bestond, enkel *tongvallen* die van dorp tot dorp verschilden, zoo dat het onmogelijk zou zijn een *officieelen* tekst der wetten in het Vlaamsch uit te geven en diensvolgens het Fransch tot officieële taal van België werd uitgeroepen.

Dat GERARD te kwader trouw zou gehandeld hebben, kan ik moeilijk aannemen. Een falsaris gaat zoo onbehendig niet te werk. Beide, Rogier (gestorven 27 Mei 1885) en Raikem (gestorven 1 Januari 1875) leefden nog : men zou dus maar al te licht de falsificatie aan den dag gebracht hebben.

Wij mogen dus nog steeds de hoop koesteren dat de brief aan Raikem ergens wordt opgediept. Niet in de bespreking der Kamers over de wet, noch in memories van toelichting, noch in de rapporten — *daar* heb ik te vergeefs gezocht — misschien in het een of ander artikel van de pers. Want (de *Moniteur belge* erkent het zelf), die wet werd hevig door de pers aangevallen, onder anderen in den *Courier Belge* van 29 Augustus 1832 — geen wonder ook, want al de orangistische magistraten en alle Vlaamschsprekende rechters werden door de wet achteruitgesteld, ten voordeele van Walen of verfranschte Vlamingen, die onze taal hoegenaamd niet kenden. Een gelukkig toe-

val alleen zou hier den oorsprong van Rogier's schrijven kunnen ophelderen; want een stelselmatig doorbladeren van alle dagbladen, pamphletten en redevoeringen om er een brief in te vinden, zou gelijk staan met het zoeken naar eene naald in eenen hooiopper.

Intusschen bewijst nog een ander feit dat wij gelijk hebben het jaartal 1834 voor den brief te verwerpen.

De heer Coremans heeft het geval van minister Raikem in de Kamerzitting van 28 Januari 1891 (1) besproken. Hij ook stelt de heele zaak vóór het jaar 1834, en ziehier hoe hij den brief uitlegt:

« In 1831 stelde de minister van justitie Raikem een wetsontwerp op, houdende inrichting van het rechtswezen, afgekeken van de inrichting welke hier vóór 1830 bestond: eene *Vlaamsche* magistratuur in het *Vlaamsche* land; een *Fransche* in de franschsprekende gewesten ».

« Had men dat wezenlijk liberaal ontwerp, dat gansch in overeenstemming was met 's lands geschiedkundige overleveringen en met den geest der grondwet, aangenomen en wettig bekrachtigd, zoo had men nooit in rechtszaken ten opzichte van het taalgebruik eene grief vernomen ».

« Raikem's voorloopig ontwerp werd den heer Ch.

---

(1) Zie *Taalstrijd hier en elders*, t. VIII, 279.

Rogier ter inzage overgelegd. Deze kende geen woord Nederlandsch, was doordrongen van den slechten centralisatiegeest welke heerschte in het land zijner herkomst.... Als oud-lid van het voorloopig Bewind, beschikte de heer Rogier in dien tijd.... over eenen invloed en gezag die onbetwist waren. ***Hij verwierp Raikem's voorloopig ontwerp en liet dien achtbaren minister van justitie weten, dat er voortaan in België slechts eene taal meer moest bestaan, de Fransche, de taal van den achtbaren heer Rogier, dat het germaansche ras in België moest uitgeroeid worden en dat men, om dat doel te bereiken, gedurende vele jaren, slechts aan de Walen en aan de Ardenner Walen openbare ambten moest toevertrouwen!*** »

« Dat was het geheim en al te weinig bekend plan van den achtbaren heer Rogier ».

Men ziet het : de heer Coremans heeft den brief aan Raikem als echt beschouwd. Trouwens, hij was voor 1891 door geen mensch nog in twijfel getrokken, maar de wijze, waarop het *eerste* plan van Raikem wordt verklaard, is toch zeker eene bloote gissing van den Vlaamschen leider om Rogier's brief uit te leggen, want de officieele oorkonden spreken dit tegen.

Thans gaan wij over tot de bespreking van den brief aan Palmerston.

Rogier stierf, zooals wij het reeds zeiden, den 27 Mei 1885.

De Vlaamsche pers kon hem moeilijk verschillende dingen vergeven; het is dus geen wonder dat het voorstel om hem een standbeeld op te richten bij de Vlaamschgezinden in het algemeen zeer weinig ingang vond.

Rogier's antivlaamsche houding in en buiten ons parlement werd meer dan eens besproken en het is zoo dat *Bruxelles-Revue* een artikel over Rogier opnam (Augustus 1888).

Bruxelles-Revue (1) was een weekblad in het *Fransch* opgesteld, om de Vlaamsche beweging te verdedigen, onder de redactie van den heer K. H. de Quecker, heden mede-directeur van de *Vragen des tijds*.

In dit artikel werd voor de eerste maal melding gemaakt van den brief aan lord Palmerston: « Peu après 1830, M. Rogier écrivit une lettre à lord Palmerston, dans laquelle il déclara « que les efforts de notre gouvernement doivent tendre à la destruction de la langue flamande pour pré-

(1) Bureau de redaction : 93, Chaussée de Haecht, Schaerbeek. De abonnementsprijs was fr. 2.60 's jaars. — Men verwarre dit weekblad niet met een ander geillustreerd weekblad *Bruxelles-Revue* (n° 1 février 1889) Istace, rue du Marais 49 (prijs fr. 6 's jaars) Dit laatste werd te Parijs gedrukt en was een afkooksel van *Paris-Revue*. Directeur Charles Bigual.

parer la fusion de la Belgique avec notre grande patrie, la France » (1).

Zoo als wij het hooger hebben vermeld heeft de heer VERCOULLIE zich jaren geleden tot den heer de Quecker gewend om den oorsprong van den brief te kennen. Zoo ook de heer prof. FRÉDERICQ en nog vele anderen. Ik heb er van afgezien een nieuwe poging te doen, daar deze natuurlijk op eene teleurstelling moest uitloopen.

De heer DE QUECKER heeft aan die heeren geantwoord, dat voor zoo ver hij het zich herinnerde, het artikel van *Bruxelles-Revue* gemaakt werd met inlichtingen verstrekt door een gepensionneerd Duitsch officier, wiens naam de heer DE QUECKER vergeten is; de brief aan Palmerston is getrokken uit een Engelsch boek, waarvan de heer DE QUECKER den titel insgelijks vergeten is.

De heele zaak is dus een mysterie!

Daar de heer DE QUECKER verzekert dat hij het Engelsche boek heeft gezien, betwijfel ik geenszins dat het boek bestaat. De vraag is dus echter deze : welke is de *wetenschappelijke* waarde van dit Engelsch boek. Heeft de schrijver Rogier niet met Gendebien of iemand anders verward?

Intusschen heb ik ook enkele Engelsche boeken over Palmerston doorloopen en tot mijn groote spijt over Rogier's brief heb ik niets gevonden.

---

(1) Deze brief werd vertaald opgenomen *Taalstrijd* t. V, p. 139, aflevering 1 September 1888.

Zoo lang dus de oorsprong van dien brief niet opgehelderd is, kan er geene sprake zijn van dien tekst tegen Rogier in te roepen om zijne anti-vlaamschgezindheid te bewijzen en toe te lichten.

Ik moet bovendien nog de opmerking maken dat, zoo beide brieven aan Raikem en aan Palmerston van omstreeks de jaren 30 dagteekenen, zij dan toch zeer laat ter kennis van de Vlaamschgezinden moeten zijn gekomen. Immers, men weet dat het eerste *Vlaemsch Congres* plaats greep te Gent in October 1841. De besprekingen werden besloten door een *Vlaamsch feest* en een *Vlaamsch Banket* (24 October). Twee katholieke ministers vereerden dit banket met hunne tegenwoordigheid. Kanunnik DAVID bracht op de aanwezige ministers een heildronk uit. Maar, ter oorzake van eenen slecht gebouwden volzin, meenden enkele personen dat DAVID insgelijks op *afwezige* ministers wilde drinken. J. DE LAET (het is een twintigtal jaren vóór hij in de politiek optrad als *tegenstander* van Rogier) stond op en verklaarde dat indien men op de gezondheid dronk van *afwezige* ministers, hij dan ook eenen heildronk had in te stellen. Hij bedoelde eenen dronk op Rogier : hij schreef het zelf aan dien minister (1); en hij voegt erbij : « *Les écrivains*

(1) Zie den brief van 26 October in zijn geheel aangehaald, nota 1, laatste bladzijde van mijne verhandeling over *Rogier's ontwerp van eene Vlaamsche Academie.*

qui s'étaient engagés à soutenir votre toast étaient assez nombreux. Je ne citerai que les principaux : MM. Ledeganck, Blieck, Rens, Mertens, d'Anvers et MM. Verspreeuwen et Van Kerckhoven, qui désirait prendre la parole immédiatement après moi. »

Welnu, het spreekt van zelfs dat, indien overtuigde Vlaamschgezinden als LEDEGANCK, BLIECK, RENS, enz .. van die brieven aan Raikem en aan Palmerston hadden geweten, zij nooit op een *Vlaamsch* Banket eenen heildronk op Rogier hadden ondersteund.

Deze laatste opmerking brengt mij nu tot de vraag of wij, latere Vlaamschgezinden, altijd even billijk over Rogier hebben gesproken, en of zijne houding tegenover het Nederlandsch in België bij de klaarte van het zuiver en wetenschappelijk daglicht der historie werd beoordeeld.

Rogier, dit lijdt geenen twijfel, was het Vlaamsch zeer weinig genegen. Zoo waren overigens alle de mannen van 't jaar dertig. Maar de legende heeft zich gevormd dat hij bepaald aan het hoofd stond van de vijanden van onzen stam. Zijn naam wordt niet aangehaald of men voegt erbij de *stelselmatige verfranscher* of de *aartsvijand van onze taal*, de *franschdolle* Rogier!

Naar mijne overtuiging is de legende zóó uit te leggen, dat men van lieverlede de rol der verschillende mannen van 't jaar dertig is gaan vergeten : de aanzienlijke rol, die Rogier zeer lang in onze nationale politiek heeft gespeeld, heeft natuurlijk als gevolg gehad dat hij zich menigen vijand heeft op den hals gehaald. De Vlaamschgezinden, wanneer zij over het jaar dertig spraken, hebben van Rogier (vergeef mij de uitdrukking) den zondenbok gemaakt, voor al de franschgezindheid der revolutiemannen. En zoo doende hebben zij hem de rol toegeschreven die eigenlijk aan een anderen toekwam : ***de aartsvijand van onze taal in 't jaar dertig, de stelselmatige verfranscher is geen ander geweest dan de landsverrader Alexandre Gendebien.***

Eenige woorden tot toelichting.

Gendebien werd geboren te Bergen in Henegouwen. Hij studeerde in de rechten, kwam zich te Brussel vestigen en trad in den echt met de dochter van een Brusselschen advocaat, den heer Barthelemy. Welnu, men weet, dat de Hollanders vóór het jaar dertig, die ongerechtigheid hadden begaan te Brussel eene Vlaamsche Kamer van 't Hof van Beroep nevens de Fransche in te stellen (er was toen nog geen Hof van Beroep te Gent) om in Beroep over de zaken van het Vlaamsche land te beslissen. Daar de stukken der processen alsook het vonnis ***in het Nederlandsch*** waren, had de Hollandsche regeering dit wraakroepend beginsel

gehuldigd dat een rechter in beroep *de taal moest kennen waarin de dossiers waren opgesteld.* Dat was in de oogen van Gendebien een gruwel; en het ergste was nog dat de advocaten gedwongen waren voor de Vlaamsche Kamer in 't Nederlandsch te pleiten. Die bepalingen waren natuurlijk regelrecht in het financieel nadeel van de Waalsche advocaatjes of verfranschte Brusselaars. Het Nederlandsch leeren verkozen zij niet; en vonden het veel gemakkelijker zich zelve de martelaarskroon om de slapen te drukken en aan hunne Waalsche landgenooten of aan de vreemdelingen, die niet op de hoogte van onze Belgische taaltoestanden zijn, wijs te maken dat zij de slachtoffers waren der Hollanders, die in België eene nieuwe en van de Belgen onbekende taal wilden invoeren. Gendebien schreef dus in de dagbladen tegen het aangeklaagde misbruik. De heer Theodoor Juste, die familiepapieren heeft mogen raadplegen, vertelt ons dit in het boekdeel dat hij aan Gendebien in zijne *Fondateurs de la monarchie Belge* heeft gewijd (1). Ongelukkig heeft de heer Juste ons de lijst van die artikels niet medegedeeld, zoo dat het mij onmogelijk is gebleken de hand te leggen op bedoelde pennevruchten. Het ware anders hoogst *belangrijk* te

(1) *Alexandre Gendebien*, par TH. JUSTE, bl. 5 : « Il (Gendebien) avait avant 1830 participé aux travaux de la presse périodique : *on lui doit plusieurs articles contre l'usage exclusif de la langue Néerlandaise.* »

vernemen hoe onze Gendebien zich uit den slag trekt om te bewijzen dat wat recht is, krom is.

De Julidagen breken aan : de Franschen werpen hunnen koning Karel X van den troon. Zoodra Gendebien dit verneemt komt bij hem het plan op, de Hollanders uit België te verjagen en de Franschen in ons land te roepen.

Den 21 Augustus 1830 haast hij zich openlijk in het dagblad *Le Belge* eenen brief te doen verschijnen, waarin hij onze inlijving (*annexation*) bij Frankrijk aanpredikt. De heer Juste heeft dien brief in handen gehad (1). Hij heeft er ons (bl. 9 nota 1) enkele uittreksels van medegedeeld, maar alleen die welke hem konden dienen om de verzachtende omstandigheden te bepleiten : De geschiedschrijver vestigt onze aandacht op alle de *voorwaarden* die Gendebien stelde om bij Frankrijk ingelijfd te worden, en de voorbehoudingen die hij maakt. Maar, wat voor ons het belangrijkste is, zijn juist die deelen welke door den heer Juste werden weggemoffeld. Het komt er dus op aan het ontbrekende terug te vinden. Met dit doel, heb ik in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel den jaargang 1830 van *Le Belge* aandachtig doorloopen en tot mijn spijt bevonden, dat enkele bladen in de collectie ontbraken : juist diegene die

(1) « Le 21 Août, il remit au journal *Le Belge*, une lettre où la réunion à la France était encore une fois l'idée dominante » (bl. 8).

ik zocht. Het ongelukkig gevolg hiervan is geweest dat de heer de Bavay, die in de bibliotheek te Brussel heeft gewerkt, voor zijn « *Histoire de la Révolution Belge de 1830* » den merkwaardigen brief van Gendebien niet heeft gekend: Hetgeen voor hem een belangrijk stuk zou zijn geweest voor het bewijs dat het de revolutiemannen in 't jaar dertig te doen was om door Frankrijk ingepalmd te worden en dat onze revolutie op aanstoking en met het geld van Parijsche revolutionaire clubs is gebeurd.

Het verder zoeken in andere bibliotheken heeft tot niets geleid en nochtans zou het te wenschen zijn dat wij het volledig stuk onder de oogen kregen. Het zou mij zelfs geenszins verwonderen zoo de zin « *la fusion de la Belgique avec notre grande patrie de France* » in dien brief voorkwam, zoo dat wij thans het tastbaar bewijs zouden bezitten dat er eene verwarring heeft plaats gegrepen en dat de Engelsche geschiedschrijver, wie hij ook zij, Rogier voor Gendebien heeft genomen.

Of Gendebien, toen hij den beruchten brief schreef, reeds in onderhandeling was met de bezoldigde geheime agenten, die voor Frankrijk in België werkten, weten wij niet (1).

---

(1) TH. JUSTE bekent zelf dat die onderhandelingen bestaan hebben : « Vers le 15 Juillet 1830, il (Gendebien) fut mis en rapport direct avec un agent du gouvernement français : M. D.... ancien secretaire du comte de Celles et *administrateur d'un des domaines de la famille d'Orléans. Cet agent secret* lui dit.... enz », blz. 6.

Men zou allicht denken dat een man die zoo openlijk zijn gevoelen had medegedeeld dat Frankrijk wel zou doen België in te palmen, voor een verdacht persoon bij de Belgen gold. Mis! heelemaal mis! Juist die man werd gekozen om lid te worden van het *Gouvernement provisoire*, en in het Voorloopig Bewind te zetelen nevens den geboren Franschman Rogier en den hoogadellijke Heer de Merode, wiens moeder insgelijks eene Fransche was. Wat er toen werd gedaan om onze inlijving bij Frankrijk te verkrijgen, wil ik nu niet verhalen. Ik wil enkel de aandacht vestigen op de houding, welke dit « *gouvernement provisoire* » tegenover onze taal heeft genomen. Den 16 November 1830 werd het bekend besluit genomen waarin wordt gezeid : « de Vlaamsche en de Hoogduitsche talen, bij de inwoners van zekere plaatsen in gebruik, *verschillen van provincie tot provincie, en zelfs van district tot district, zoo dat het onmogelijk zou wezen eene officieelen tekst der wetten en besluiten in het Vlaamsch en in het Duitsch uit te geven* »

Dit besluit heeft men altijd tegen Rogier ingeroepen ; men vergeet te licht dat er DRIE onderteekenaars waren. Van die drie was Rogier de eenige die desnoods te verontschuldigen zou zijn. Als geboren Franschman, die tot daartoe te Luik had gewoond, kende hij niets van het Nederlandsch en had zich met het vraagstuk der talen niet ingelaten. Voor Gendebien, zooals ik het reeds zeide,

geldt het tegendeel. En wat de Merode betreft, deze behoorde tot den ouden Vlaamschen adel, hij bezat uitgestrekte landgoederen, onder andere in de Kempen, en moest dus beter weten.

Men schijnt heden ten dage te gelooven dat Rogier de opsteller van het Besluit is. Welnu, dit is onwaar: *Gendebien is de steller*. Hij is het geweest, die er zich over heeft willen wreken dat zijn vroegere dagbladartikels niet op het oogenblik van hunne verschijning den opgang hebben gemaakt welken hij door zijne papieren kinderen wilde hebben. Toen dezelfde maand (November 1830) de taalquaestie in het nationaal Congres te berde kwam, nam Gendebien de verdediging van het besluit van 16 November op zich. Ziehier zijne potsierlijke rede:

« Het voorloopig Bewind heeft zich met die vraag (de taalquaestie) bezig gehouden. Zij is niet van moeilijkheden ontbloot. *Men zou vertalingen in al de Vlaamsche tongvallen moeten laten afkondigen.* (Blijken van verwondering) Stellig! en *die tongvallen zijn zeer talrijk.* IK KEN ER NIETS VAN, *maar bevoegde rechters hebben het ons verzekerd* (!!!). Het Voorloopig Bewind heeft de zorg der vertalingen aan de plaatselijke overheden gelaten. »

Rogier had de gewoonte niet de verdediging van maatregelen, die hij genomen had, aan anderen over te laten, wanneer zij beknibbeld werden. Hij was op de zitting aanwezig: En sprak geen woord.

Hij heeft Gendebien alleen de belachelijke verklaring laten afleggen, daar Rogier zich gewoonlijk niet inliet met de zaken waarvan hij niets afwist. Evenmin had Rogier de gewoonte maatregelen in te trekken *mir nichts, dir nichts*, wanneer hij ze zelf voorgeschreven had. Let wel op dat toen Rogier in 1834, minister zijnde, eene prijsvraag uitschreef om *den zegepraal van 's lands onafhankelijkheid* te bezingen (10 Augustus 1834) (1), het koninklijk besluit luidde : *Les poésies peuvent être rédigées en langue française ou en langue flamande.*

Welke logenstraffing voor Gendebien en het besluit van 16 November 1830! Mochten de Vlaamschgezinden van die dagen niet uitroepen : « Maar Mijnheer Rogier, waar zijn toch uwe zinnen? Er is immers geene *langue flamande*. Uwe prijsvraag hadde moeten luiden : *en langue française ou dans un des patois flamands de la Belgique!* »

De Fransche *intrigue* mislukte, ondanks alle pogingen van Gendebien, en de Belgen zagen zich nu genoodzaakt een eigen Koning voor hunne eigen rekening te nemen. Van 1831 tot 1839 speelt Gendebien eene tamelijk onbeduidende rol : de Vlaamsche taalquaestie wordt niet meer opgeworpen, en men weet dat Gendebien zich in 1839 uit het

(1) Ledeganck, men weet het, werd toen bekroond in September 1834.

politieke leven terugtrok, nadat het vredesverdrag met Holland werd aangenomen. Hij kon geene vrede vinden met de bepaling, die voorschreef dat het groothertogdom Luxemburg en de provincie Limburg onder Holland zouden blijven, en sprak te dier gelegenheid het bekende « *Non, non, deux cent quatre vingt sept mille fois non !* » uit.

Zijn standbeeld te Brussel stelt hem voor op het oogenblik dat hij zijne theatrale protestatie indient. Men kon natuurlijk van den beeldhouwer niet vergen dat hij zijnen held zou voorstellen met de rechterhand naar de bezoldigde geheime agenten van Frankrijk uitgestrekt, om het loon te ontvangen van zijn landsverraad !

Rogier blijft thans alleen op het politiek tooneel. In de twisten over de Hollandsche spelling neemt hij geen deel; wanneer de taalquestie in de kamers opkomt, zwijgt hij liefst. Eenmaal komt hij gebiedend tusschen beide en sedert dien is hij de *bête noire* der Vlaamschgezinden.

Wij zijn in 1857.

Het Katholiek ministerie van De Decker, die de Grievencommissie in 1856 had ingesteld, is gevallen. Rogier wordt minister der binnenlandsche zaken, en men verwijt hem dat hij het *Verslag der Grievencommissie* achterhoudt, en van plan is het niet uit te geven. Hij protesteert. Eenigen tijd later verschijnt inderdaad dit *Verslag*, maar voorzien *in fine* van een *tegenverslag*, waarin de regeering

kwam beweren : *que tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes*, en dat alle grieven der Vlamingen denkbeeldige hersenschimmen zijn.

Wanneer beide verslagen voor de Kamer ter bespreking komen, neemt Rogier het woord om te verklaren dat het gouvernement nu de zaak als uitgemaakt beschouwt (30 Mei 1859) en dat hij van *Vlaamsche Beweging* niet meer wil hooren spreken.

Zonderlinge zinsverbijstering van een man die anders een knap staatsman mocht heeten ! Het toeval wil dat de *Vlaamsche Beweging* juist is begonnen op het oogenblik dat Rogier verklaard heeft dat zij *dood* was — want het is net in die jaren dat de leiding der *Beweging* overging van taalkundige liefhebbers op politieke strijders.

Ongetwijfeld heeft Rogier hier eene deerlijke misgreep begaan — *maar op wien berust eigenlijk de verantwoordelijkheid van het gebeurde?* — Daar ligt de knoop van het vraagstuk.

Rogier was in 1859 het erkende hoofd der liberale partij en als dusdanig was zijne plicht alles te doen wat mogelijk was om eenheid in de rangen der partij te bewaren. Dat het liberale leger zich in twee kampen zou splitsen — één Vlaamschgezind, het ander anti-Vlaamschgezind — wilde hij beletten. Onderhandelingen werden maanden lang gevoerd met de liberale vertegenwoordigers van Brugge, Oostende, Gent, Antwerpen. Ten opzichte van het *Verslag der Grievencommissie* werd door Rogier

niets gedaan zonder het medeweten van de liberale vertegenwoordigers van het Vlaamsche land. Rogier kende geen Nederlandsch : het waren zijne medestrijders die hem ten opzichte der Nederlandsche taal inbliezen wat hem te doen stond.

Rogier heeft den moed gehad den 20 Mei 1859 te verklaren dat de Vlaamsche Beweging voor hem niet meer bestond. Het is een misslag geweest, ongetwijfeld, maar een *moedige* misslag. Wat moeten wij echter denken van de lafhartige houding der liberale volksvertegenwoordigers, die Rogier opgestookt hadden; die met geen enkel woord openlijk hunne *instemming* durfden betuigen op den 20 Mei; maar den minister een oogenblikje later in het geniep zijn gaan gelukwenschen over zijne kranige houding...

Mijn besluit is dus dat wij Rogier billijk moeten beoordeelen. Antivlaamsch is hij geweest... maar hij was geen Vlaming. Wat men tegen hem heeft aangevoerd om te bewijzen dat hij een verstokte verfranscher is geweest, is ofwel overdreven, of valsch. Hij heeft erge vooroordeelen tegen onze taal gehad, maar alle revolutiemannen van 't jaar dertig hadden die ook. Die mannen hebben zich ingebeeld dat het Nederlandsch in België moest uitsterven en het er niet lang meer kon uithouden. Doch zoo zij zich niet geneerden in een privaat gesprek deze meening te verkondigen, hebben zij het bijna nooit in 't openbaar gedaan.

Een van die mannen, die in 't jaar 3o eene rol hebben gespeeld, heeft ten minste zijne meening niet onder stoelen en banken geschoven : Ik bedoel den Gentenaar P.-A.-F. GERARD, die het tot krijgs-auditeur-generaal heeft gebracht. Zijne woorden zijn de beste uiteenzetting van den Franskiljonsche *Credo*, die ik ooit gevonden heb. Ziehier onvertaald, wat hij (en ik voeg er bij alle mannen van 't jaar dertig) over de Vlaamsche Beweging dacht :

« On a reproché à la Constitution dans ces derniers temps de *manquer d'impartialité* à l'égard des populations flamandes. La vérité est que ni dans l'art. 23, définitivement adopté, ni dans les divers amendements... on ne trouve la moindre mention soit de la langue flamande, soit de la langue française... Il y est parlé en termes généraux de *langues usitées en Belgique.*

... « Au surplus, Devaux, étant de Bruges, on ne peut le suspecter (!) d'être hostile à la langue flamande, et c'est l'amendement présenté par lui qui est entré dans la Constitution.

« La loi (complémentaire) dont il sagit dans l'art. 23 n'est pas encore faite, les partisans du flamand peuvent s'en plaindre ; mais cela ne les autorise pas à taxer d'injustice, soit même de tyrannie *ceux qui ne partagent pas leur engouement pour un idiome que le gouvernement hollandais a rendu odieux en voulant l'imposer.* Car ce ne sont pas seulement les habitants des provinces Wallonnes, comme on

voudrait le croire, qui ont eu à souffrir des mesures prises par le gouvernement précédent pour rendre obligatoire l'emploi de la langue usuelle ou flamande; ce sont parmi les habitants de toutes les provinces, ceux qui avaient reçu une *éducation française — ce qui était presque général — dans les classes moyennes et supérieures. Les habitants des provinces flamandes savaient pour la plupart* BARAGOUINER *le flamand de leur localité*, mais peu connaissaient la langue littéraire, bien peu même savaient lire et écrire le flamand.

« *Il n'en est pas autrement aujourd'hui.* Lorsque l'on dit que la langue flamande est celle de la majorité des habitants, on exprime une vérité relativement aux classes inférieures, à celles qui manquent presque totalement d'instruction. La preuve en est frappante dans nos assemblées politiques. Les chambres législatives se composent de représentants de toutes les provinces, de toutes les localités. Il y a même parmi eux des hommes du mouvement flamand; tous s'expriment en français; pas un, fut-il député d'Anvers, ne prononce ses discours en flamand. Leur manifestation la plus éclatante en faveur de l'usage de cette langue a été de prêter en flamand le serment constitutionnel. En serait-il ainsi, s'il était vrai que le flamand fut la langue, non du bas peuple, mais de la majorité des Belges qui savent une langue? Est-ce que cette majorité permettrait à ses représentants de défendre ses intérêts dans un idiome qu'elle considérerait comme étranger? Au fond, ce que l'on

appelle le mouvement flamand n'est autre chose qu'un mouvement politique entretenu par une sorte de coalition entre les partis hostiles à l'ordre des choses actuelles. *D'abord on conçoit sans peine que l'idiome flamand soit cher aux partisans de l'obscurantisme.* Pendant tout le siècle dernier, les populations flamandes ont été tenues par le clergé dans l'ignorance des idées qui dans un pays voisin préparaient la grande révolution de 1789. *L'usage d'un idiome qui les séparait en quelque sorte du monde éclairé* contribua beaucoup à les pousser dans une direction contraire au progrès. La Révolution Brabançonne précéda de deux ans la Révolution Française, dont elle était l'antipode. D'autre part, le parti Hollandais n'est pas mort en Belgique. Ce n'est plus de l'Orangisme ; les affections dynastiques n'étaient pas assez profondément enracinées pour résister à l'action du temps : c'est le regret de l'influence qu'auraient nécessairement exercé ceux qui avaient reçu une éducation flamande et auxquels leur nombre restreint promettait dans nos provinces une position privilégiée.

« *Il est peut-être cruel de détruire des illusions de ces partisans* INTÉRESSÉS *de la langue* QU'ILS APPELLENT NATIONALE ; mais ils faut bien le dire : *leur efforts pour relever* le culte de cette *belle langue n'ont aucune chance de succès.* Nous vivons dans un temps où les hommes ne se passionnent que pour des choses utiles : *Or l'étude du flamand ne présente guère plus d'utilité que le grec* (!!!)

dont l'enseignement court grand risque d'être banni de nos écoles.

« Ce qui précède était écrit lorsqu'un député de la Flandre prononça un discours remarquable sur la situation morale, sociale, intellectuelle, de nos populations flamandes.

(Hier haalt schrijver een groot gedeelte van aan de redevoering van 14 Januari 1869 van den heer de Maere-Limnander (1). Ik neem alleen het einde van het citaat over).

« En Flandre, » dit M. de Maere, « les classes « éclairées ne rayonnent pas, comme ailleurs, sur « les classes obscures... Voilà pourquoi isolées sur « leur propre territoire, abondonnées de ceux-là « mêmes qui doivent être leurs guides et leurs tuteurs, « les populations flamandes sont tombées dans cet « état d'abaissement dont les chiffres, que j'ai cités, « ont fourni la rigoureuse et douloureuse démon- « stration » (*In Memoriam* D. M., bl. 67).

« *Que les classes éclairées* de la Flandre préfèrent la langue française à la langue néerlandaise, c'est un fait incontestable et, *quoi qu'on puisse faire, il en sera toujours ainsi*; c'est qu'il y a entre les Belges

---

(1) Zie de volledige tekst dezer redevoering herdrukt *In Memoriam Baron de Maere d'Aertrycke* (Gent, 1901, bl. 51 en volg.) : *la Question Flamande*. Over de groote beteekenis van die redevoering, leze men de voortreffelijke bladzijden van den heer A. PRAYON-VAN ZUYLEN, *Een Vlaamsch Edelman*, bl. 31.

des provinces flamandes et les Belges des provinces wallonnes des *affinités naturelles* autrement puissantes que celles qui peuvent lier entre elles les populations qui se regardent des deux côtés du Moerdijck ; il y a entre les Flamands et les Wallons des liens de confraternité et d'amitié autrement serrés, des relations de toute espèce autrement fréquentes et autrement utiles. Si les Flamands s'empressent d'apprendre le Français que parlent les Wallons, c'est parce que la connaissance de cette langue leur est aussi nécessaire qu'agréable.

« Quant au prétendu abandon de la classe du peuple par les classes supérieures, je le crois purement imaginaire. Les classes populaires ne sont pas plus abandonnées dans les provinces flamandes que dans les provinces wallonnes. Il n'existe pas en Belgique de séparation marquée entre telle et telle classe de citoyens ; dans la vie habituelle toutes les classes se confondent. Si dans les provinces flamandes les hommes instruits parlent le français, il en est de même dans les provinces Wallonnes ; partout ils parlent le Français entre eux, *et le flamand ou le wallon avec les gens du peuple* ; mais cela n'autorise pas à dire que ceux-ci soient abandonnés et d'attribuer à cet abandon l'infériorité de leur intelligence.

« Il est à remarquer d'ailleurs que la tendance des Flamands à parler le français n'est point particulière aux classes supérieures; elle est générale. La même cause produit les mêmes effets, sur toutes

les classes de la société. Les hommes du peuple à mesure qu'ils s'élèvent par l'éducation ou la fortune au niveau des classes moyennes, comprennent combien il est utile d'apprendre la langue des provinces Wallonnes; dès qu'ils ont des besoins intellectuels à satisfaire ou seulement des intérêts à soigner et à débattre, au lieu d'aller puiser l'instruction aux sources Néerlandaises, *ils vont la chercher dans les écoles où l'on apprend le français. Cette tendance est des plus heureuses et l'on ne saurait trop l'encourager.*

« Il est vrai qu'il n'y a guère de réciprocité de la part des Wallons et que ceux-ci se montrent peu empressés d'apprendre le flamand; mais cela provient, non d'un parti pris, mais de ce qu'ils ne sentent pas la nécessité au même degré que les Flamands par rapport au français. Y-a-t-il lieu d'en faire un grief aux Wallons? Est-ce que tous les citoyens de la Belgique ne sont pas libres d'apprendre et de parler la langue qui leur convient? Est-ce que les Flamands, comme les autres, ne jouissent pas sous ce rapport de la plus entière liberté? Ce que nous avons cité ci-dessus du discours de M. de Maere ne prouve-t-il pas d'ailleurs l'inanité des doléances que les moteurs du mouvement flamand ne cessent de faire entendre?

« *Il me semble que les Wallons auraient plus de raison de se plaindre : ils devraient trembler* (!!!) *en voyant cette agglomération de sept millions d'hommes parlant le Néerlandais et l'écrivant avec*

le même orthographe sur les deux rives du Moerdijck!... A parler sérieusement, la connaissance de cette politique coupable(!), signalée par M. de Maere, dont les rêves secrets et honteux (!) ne tendent à rien moins qu'au démembrement de la Belgique, n'est pas faite pour engager les amis de la nationalité à chercher dans la propagation de la langue flamande un moyen de hâter *l'unification de la pensée nationale.* CETTE UNIFICATION *se fera d'ailleurs d'elle-même, naturellement, sans l'intervention du pouvoir et par le seul effet des sympathies qui unissent les Belges parlant le flamand aux Belges parlant le français* (1). »

Juni 1902.

(1) P.-A.-F. GERARD, *Études historiques et critiques sur la Constitution Belge* (1869), bl. 216-232.

Zitting van 24 September 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, Sermon, Coremans, Bols, Claes, Janssens, jhr. de Gheldere, de Ceuleneer en Segers, werkende leden;

de heeren Is. Teirlinck en Mac Leod, briefwisselende leden.

Door de heeren Alberdingk Thijm en van Even is bericht gezonden dat zij verhinderd zijn de zitting bij te wonen.

De bestendige secretaris leest het verslag over de zitting der vorige maand, hetwelk wordt aangenomen.

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Annuaire de la législation du travail, 1901.

Inventaire analytique des archives des Etats de Hainaut, par L. DEVILLERS. Tome II.

Inventaire des archives de l'abbaye du Val-Benoit-lez-Liège, par J. CUVELIER.

Annales des travaux publics, nr 4, 1902.

Revue sociale catholique, 1902, nr 11.

Académie royale de Belgique. Bulletin de la

classe des Lettres et de la classe des Beaux-Arts, nrs 6 en 7. — *Compte rendu de la Commission royale d'Histoire*, 1902, nr 3.

Mémoires couronnés et autres mémoires, 8°, tome LXII, 1 fascicule.

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 15-16, en *Bulletin mensuel des sommaires des Périodiques*, nr 8.

Door den heer P.-J. GOETSCHALCKX :

Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant. Augustus, 1902.

Door den heer EM. GIELKENS :

La liberté individuelle, II.

Door den heer J. BOUCHERY :

De Ruwaard van Vlaanderen. Zangspel in 3 bedrijven en 5 tafereelen. Antwerpen, 1902.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf, Tuinbode, Dietsche Warande en Belfort, Revue de l'Université de Bruxelles, Palfyn, Arbeidsblad, Revue néo-scolastique, de Student, Bulletin de l'Agriculture, St.-Cassianusblad.*

Briefwisseling.

Bij koninklijk besluit van 4 Augustus 1902, in afschrift overgezonden door den heer Minister

van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs, gedagteekend 25 Augustus, wordt de kiezing van den heer W. de Vreese, tot werkend lid, ter vervanging van wijlen den heer J. van Droogenbroeck, goedgekeurd.

De heer Bestuurder staat recht en deelt de vergadering mede, dat het Bureel het inzicht heeft, Z. M. den Koning, namens de Academie, eenen brief van rouwbeklag te zenden over het afsterven van Hare Majesteit de Koningin Maria-Hendrika. Hij geeft het woord aan den bestendigen secretaris om lezing te doen van het ontwerp dezes briefs, luidende als volgt :

Aan Zijne Majesteit Leopold II, koning der Belgen.

SIRE,

Diep is de rouw die het Vaderland, door het afsterven van Hare Majesteit de Koningin Maria-Hendrika, heeft getroffen.

Gedurende negen en veertig jaren deelde onze geliefde Vorstin in het lief en leed van België, dat Zij als een tweede vaderland beminde, en waar Zij, door hare oprechte vroomheid en uitstekende deugden, den eerbied en de sympathie der gansche natie had verworven.

Grooten en nederigen, mannen van wetenschap en kunstenaren vonden bij Haar steeds aanmoe-

diging en steun. De liefdadigheid oefende Zij op de mildste en tevens op de meest bescheidene wijze.

Den Vlamingen, Sire, evenals hunne voorouders van alle tijden innig verkleefd aan hunne Vorsten, zal het aandenken dierbaar zijn der goede Koningin, die smaak vond in de voortbrengselen hunner Letterkunde en die hunne taal had aangeleerd en vloeiend en zuiver sprak.

SIRE,

De Koninklijke Vlaamsche Academie heeft, met het diepste leedwezen, het overlijden vernomen der dierbare Vorstin, en betuigt Uwe Majesteit, alsmede de geheele Koninklijke Familie, hare innige deelneming in het groote verlies. Zij bidt Uwe Majesteit hare rechtzinnige hulde, en tevens de verzekering te aanvaarden harer onwankelbare verkleefdheid.

De vergadering, die rechtstaande de lezing van den brief had aangehoord, keurt dien goed.

Dagorde.

De vergadering gaat over tot de kiezing van een lid der Commissie voor Middelnederlandsche Letteren, ter vervanging van wijlen den heer J. van Droogenbroeck. De heer van Even bekomt de meerderheid der stemmen.

—

De heer bestuurder draagt, als afgevaardigde van de Academie bij het XXVII° Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, het volgend verslag voor :

Mijne Heeren,

Mocht ik verleden jaar bij het uitbrengen van mijn verslag over het te Nijmegen gehouden Congres er op wijzen dat dit Congres stellig tot eene der best geslaagde kon gerekend worden van die reeks bijeenkomsten, die sedert meer dan eene halve eeuw beurtelings in Noord- en Zuid-Nederland werden gehouden, met dezelfde opgetogenheid kan ik onmogelijk spreken van het Kortrijksch Congres. Wellicht is dat voor een ruim aandeel te wijten aan de mindere opgewektheid, waarmede het door de ingezetenen van Kortrijk werd onthaald. Terwijl toch te Nijmegen de geheele burgerij van het begin tot het einde de ondubbelzinnigste blijken gaf van hare warme belangstelling in de werkzaamheden van het Congres, was dit te Kortrijk ongelukkig niet het geval.

Toch ware het onbillijk niet te erkennen dat ook hier onderwerpen werden behandeld en beraadslagingen gevoerd, die zeer zeker op den vooruitgang der Nederlandsche taal niet zonder invloed zullen blijven. Daaronder bekleedt het tot stand komen eener vierde afdeeling voor Stambelangen ongetwijfeld eene voorname plaats. Dat deze afdeeling, die eigenlijk in zekere mate de voortzetting

mag heeten van de eertijds bij de Congressen bestaande afdeeling voor Stoffelijke belangen, in het leven werd geroepen, hebben wij te danken aan het optreden van onzen geachten onder-bestuurder, Mr. A. Prayon-van Zuylen. Heeft nu misschien deze nieuwe afdeeling tengevolge van zekere omstandigheden niet al de vruchten gedragen, die men van haar kon verwachten, toch valt het niet te ontkennen dat men van nu af met zekerheid kan voorspellen dat zij later, onder eene doelmatige leiding, ten bate van onze gemeenschappelijke stambelangen voortreffelijke uitkomsten zal opleveren. In deze afdeeling waren echte Afrikaanders, bij monde van de heeren H. D. van Broekhuizen en Janson aan het woord. Nu eens stemden zij de vergadering tot weemoed, wanneer zij verhaalden van het verschrikkelijke lijden, dat daarginds door de vrouwen en kinderen onzer taalbroeders werd geleden, en dan weer brachten zij de aanwezigen in vervoering, wanneer van hunne lippen de plechtige verzekering klonk dat, hoezeer men dat voor overmacht gezwichte, maar lang niet overwonnen volk ook moge verdrukken, het toch nooit zal vergaan, omdat het aan zijne taal zal blijven vasthouden. Eenvoudig en onopgesmukt waren hunne woorden, maar zij troffen doel, omdat zij uit het hart kwamen. Dat was later ook het geval in de algemeene vergadering met de toespraak van den heer Reitz, Staatssecretaris der Zuidafrikaansche Republiek en de rede van den heer H. J. Louw uit Johannesburg, den in Vlaamsch-België zoo gunstig bekenden spreker.

Ook in de Eerste afdeeling (Taal- en Letterkunde) evenals in de Tweede (Geschiedenis) werden zeer belangrijke punten behandeld, die tot eene uitvoerige bespreking aanleiding gaven.

Op de algemeene vergadering werd de beruchte Kollewijn-spelling ter sprake gebracht door Dr. Buitenrust Hettema. Veel nieuws was er in zijne pleidooi voor de zoogenaamde vereenvoudiging niet te vinden. Het meest schermde hij met de honderden onderwijzers in Noord-Nederland die, naar zijn bewering, niet langer met de bestaande spelling overweg kunnen, omdat zij duizend uren in het jaar aan het aanleeren dier spelling moeten besteden. Indien dit werkelijk zóó is, dan zou het wel schijnen dat die arme onderwijzers, die zoozeer onder den last der spelling gebukt gaan, er eene eigenaardige, weinig practische methode op nahouden. Hoe weinig steekhoudend overigens die hoofdgrond der vereenvoudigers is, werd op uitstekende wijze aangetoond door ons geacht eerelid, Dr. A. Kluyver, die o. a. verklaarde dat hij als kind nooit het bezwaar van het moeilijk leeren spellen door het instampen der regelen van De Vries en Te Winkel had ondervonden.

Na Dr. A. Kluyver kwam Mr. Prayon-van Zuylen tegen de spellinghervorming op. In de eerste plaats betoogde hij dat aan de meening der Hollandsche onderwijzers niet zóóveel belang moet worden gehecht. Verder wees hij onder herhaalde oejuichingen der aanwezigen op de grievende mis-

kenning, waarvan de Vlamingen het voorwerp zijn van de zijde der hervormers, voor wie zij eenvoudig niet schijnen te bestaan. Daarbij herinnerde hij tevens hoe reeds tweemaal in den schoot onzer Academie over de voorgestelde spellinghervorming werd beraadslaagd en hoe de Academie zich telkens eenparig daartegen had verklaard. Het ongerijmde en onlogische van het Kollewijn-stelsel werd door hem aangetoond door eenige treffende voorbeelden, die ook dit voordeel opleverden dat zij het gehoor in eene vroolijke stemming brachten. Laten we hopen dat de spellinghervormers, die door hun drijven regelrecht tegen het doel der Congressen — nauwere aansluiting tusschen Noord en Zuid — ingaan, ons voortaan van hunne weinig verkwikkelijke en nog minder nuttige praatjes zullen verschoonen. (*Toejuichingen.*)

—

Door den heer Bols wordt verslag uitgebracht over het opstel, aangeboden door den heer Segers : *Onze taal in het lager en middelbaar onderwijs.*

Dit verslag luidt alsvolgt :

Ik meen dat de Academie een heel nuttig werk zal verrichten met dit opstel te laten drukken.

Ik wensch echter

1° dat de vele Hoogduitsche teksten vertaald worden;

2° dat een afzonderlijk hoofdstuk de quaestie behandele der tweede taal in de lagere school;

3° dat de gebreken der slechte onderwijsmethoden van den eenen kant, en de deugdelijkheid der goede methoden van den anderen kant, met meer uitvoerigheid worden besproken;

4° dat er meer gedrukt worde op de heillooze verfransching der meisjesscholen, vooral der meisjespensionaten;

5° dat elk hoofdstuk eenen titel drage, en er eene inhoudstafel aan het werk worde gevoegd.

Al de leden, verklaren het ééns te zijn met den Verslaggever. De heer Segers zal aan het verlangen, door den heer Bois uitgedrukt, voldoen.

—

De heer Segers vraagt het woord en doet lezing van een opstel, getiteld: *De Vereenvoudiging van de Schrijftaal.* — Op voorstel van den heer Bestuurder zal dit werk in de *Verslagen* worden gedrukt.

—

Door den heer Claeys wordt in herinnering gebracht dat de heer Prayon-van Zuylen op het te Kortrijk gehouden Taal- en Letterkundig Congres de denkwijze der Academie krachtig en welsprekend heeft uiteengezet en verdedigd. Hij meent dat het niet te veel is, dat de vergadering zich aansluite bij de denkbeelden, nu ook uitgedrukt door den heer Segers, en dat daarbij de dank der Academie worde betuigd aan den heer Prayon, om te Kortrijk, tot onze eer en onze voldoening, tegen de voor-

standers der zoogeheeten « vereenvoudigde » spelling eene lans gebroken te hebben. (*Toejuichingen.*)

De heer Prayon-van Zuylen bedankt de vergadering, en inzonderheid zijn geacht medelid Dr. Claeys. Te Kortrijk heeft hij gehandeld zooals hij dacht dat recht, waarheid en billijkheid het eischten en het was hem eene vreugde te mogen vaststellen dat hij bij deze gelegenheid de tolk was van gansch het Vlaamsche volk, op eenige uiterst dungezaaide uitzonderingen na.

—

Door den heer Daems wordt een exemplaar aangeboden van *Licht en Voedsel voor de twintigste eeuw of de Vaderons en de Weesgegroet voor het volk* (2 dln.), door ALBAN STOLZ, naar de 16e Duitsche uitgave vertaald door den eerw. heer Verschueren, pastoor te Wiekevorst, die het exemplaar aan de Academie ten geschenke geeft. — Het werk zal in de boekerij geplaatst en den Schenker een brief van bedanking gestuurd worden.

—

De heer de Ceuleneer vraagt het woord.

Reeds meermalen (zegt Spreker) is de aandacht der Academie gevestigd op de benoeming, door de Regeering, bij het openbaar onderwijs in Vlaanderen, van leeraren die de volkstaal niet kennen. Het is zoo ver gekomen, dat aan de Gentsche Koninklijke Muziekschool reeds acht Waalsche

professors zijn, die niet, of op onvoldoende wijze, les in het Nederlandsch kunnen geven en de taal hunner leerlingen niet verstaan.

Het Bureel is, op last van de Academie, den 4 December 1901 bij den heer Minister van Landbouw en Schoone Kunsten geweest om hem te verzoeken voortaan geene leeraren aan de Gentsche Muziekschool meer te benoemen, die niet het bewijs zouden geleverd hebben bekwaam te wezen les te geven in de taal van het grootste deel, om niet te zeggen, van al de leerlingen dezes gestichts. De heer Minister, wij herinneren ons nog zijne woorden, hier door het verslag van den heer bestendigen Secretaris te onzer kennis gebracht, heeft beloofd dat hij in de toekomst geene leeraren meer zou hebben aangesteld die onze taal onkundig zijn; dat de candidaten voor de opene leeraarsplaatsen het exaam zouden af te leggen hebben om te bewijzen dat zij onze taal spreken; ja, hij drong er op aan, dat de Academie hem, te gelegener tijde, die verplichtingen zou herinneren. Welnu, niettegenstaande deze belofte is opnieuw een Vlaamschonkundige Waal aangesteld om den heer Tilborghs in de orgelklas op te volgen. Een exaam heeft niet plaats gehad. Het schijnt dat men, sedert de inrichting van het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium te Antwerpen, de Gentsche muziekschool zoekt heelemaal te verfranschen. Dit mag immers niet! Ik ben zoo vrij, bij het Bureel der Academie aan te dringen om den heer Baron van der Brugghen, Minister van Landbouw

en Schoone Kunsten, te herinneren dat een Waal, die onze taal niet spreekt, niet behoorlijk les kan geven aan de leerlingen der Gentsche Muziekschool, meest bezocht door kinderen uit het volk en uit de kleine burgerij. De candidaten voor de plaats van leeraar aan dit gesticht zouden behooren een even *ernstig* exaam af te leggen, wat de kennis betreft der Vlaamsche taal, als zij gehouden zijn bewijs te leveren dat zij op muzikaal gebied de vereischte kennissen bezitten. Wanneer ik zeg : *ernstig* exaam, dan bedoel ik : een schriftelijk, want een mondeling onderzoek, met korte vragen, als welke, in meer dan éen geval, gesteld geweest zijn aan candidaten voor eenen in Vlaanderen open leeraarspost, worden weleens met slechts éen of een paar woorden beantwoord, zoodat men er niets mede weet. Ik herhaal : een ernstig exaam, volgens een door de Regeering vastgesteld program, en vóor personen, die bevoegdheid hebben zulk exaam af te nemen. In alle geval behoorde men dit exaam derwijze in te richten dat de candidaat een bewijs kunne afleveren dat hij degelijk met Franschonkundige leerlingen omgaan en een nuttig onderwijs geven kan.

De heer Mac Leod treedt heelemaal de opmerkingen bij van den heer de Ceuleneer; hij stelt voor, dat de Academie den heer Minister vragen zou dat men de candidaten, die zich aanbieden als leeraar aan de Gentsche Muziekschool, een mondeling en schriftelijk exaam zou doen afleggen gelijk gevorderd

wordt van hen, die het ambt van leeraar aan de Gentsche hoogeschool verzoeken. De voorwaarden van dergelijk exaam worden voorop afgekondigd door het Staatsblad. Zulk onderzoek is, althans het mondelinge, bovendien openbaar.

Door den heer Segers wordt medegedeeld dat de Vlaamsche candidaat, de heer d'Hulst, die reeds gedurende 21 jaren aan de Gentsche muziekschool, als repetitor, uitstekende diensten heeft bewezen, een knap kunstenaar is en door den aftredenden professor, den heer Tilborghs, zeker een der meestbevoegde mannen om in dit geval een woord te laten hooren, den heer Minister warm was aanbevolen.

De heer Prayon-van Zuylen vat de gedachten, uitgedrukt door de vorige sprekers, samen. Uit hetgeen is gezegd, blijkt :

Men verlangt dat de Koninkl. Vlaamsche Academie vragen zou, dat er een einde kome aan de strekking, welke men in zekere bestuurskringen waarneemt om de Gentsche Muziekschool te verfranschen ;

dat er eene wet of eene kracht van wet hebbende verordening dient gemaakt om het aanwerven van alleszins bekwame leeraren in de openbare onderwijsgestichten van Vlaanderen te bevorderen ;

dat, om dit doel te bereiken, een exaam behoort te worden ingericht, gelijk door den heer Mac Leod is aangeduid.

Jhr. de Pauw drukt op de noodzakelijkheid om eene wet te maken, zoo die niet bestaat, welke alle leeraars in het Vlaamsche land verplicht, de volkstaal te kennen.

Na nog eenige opmerkingen, door andere leden in het midden gebracht, draagt de vergadering het Bureel den last op, den heer Minister van Landbouw en Schoone Kunsten schriftelijk de verlangens der Academie mede te deelen.

Te 4 1/4 uur wordt de zitting geheven.

Lezing.

DE VEREENVOUDIGING VAN DE SCHRIJFTAAL

door den heer G. SEGERS.

Ik weet niet of ik niet verkeerd handel op de artikels te antwoorden, die, onder de titels **De Vereenvoudiging van de Schrijftaal,** in nrs 37 en 38 van den loopenden jaargang in *Het Volksbelang* zijn verschenen. *Man soll den Teufel nicht an der Wand malen.*

Wij hebben, in Vlaanderen, God zij geloofd, geene spellingkwestie. De spelling De Vries-Te Winkel is algemeen aangenomen. Niemand beklaagt er zich om. Geen enkele onderwijzer stelt er wijzigingen aan voor. Verre van mij te beweren, dat wij er, van tijd tot tijd, geene feilen tegen begaan. Littré verklaarde, dat hij nooit schreef, zonder het Woordenboek vóór zich te hebben. Wil dit zeggen, dat het spellingstelsel De Vries-Te Winkel een ideaal is? Geenszins. Zulk een bestaat niet. Vader Vondel was daar reeds van overtuigd :

« Wat de spelling belangt, » zegt hij, « also ons besluyt daer van niet en rept, en dit in elcx vryheid staet, soo hebben wy meest den gemeenen sleur gevolgt, wtgeseyd in weynige dingen, overmits wy tot noch toe noyt ons selven daer

in hebben konnen voldoen, *oock achtende datter so veel niet aan gelegen is, als, met verlof, sich sommige wel inbeelden.* In Vranckryck hebben eenige geesten de spelling willen hervormen, en juyst schryven gelijck men spreekt, dan sy sijn niet gevolght geworden van de treffelijckste schryvers, die ongetwijffelt gewightige reden daer toe gehad hebben; en soumen hier af yet sekers besluyten soo wast van noode datter een tweede Cadmus verrees die meer letters vond en het AB verrijckte; wy mosten voor eerst de Griecksche Eta en de Deensche oe invoeren, daer tegens moghtmen eenige letters verwerpen... Maer help Hercules so voortgaende, soumen het eene volck tegens het ander op de been helpen. Wat sou hier wt een letterstrijd ontstaen, veel bloediger als oyt het gevecht was van de Centauren : En Luciaen had treffelijcke stof om dit pleyt te beschryven ; *ick swyge datter licht eene scheuringe te verwachten stond tusschen poëten en poëten, tot nadeel van 't gemeen lichaem der dichteren :* insonderheyd alsmen so regelrecht tegens malkanderen aenliep, gelijck bij exempel geschied in 't geschil van de Z die by sommige so veel doet als *duplex Sigma*, hetwelck sy meenen met de Griecksche letterkunst te konnen verdedigen, dat andere rond wt lochenen, roepende : of het schoon met die letter bij de Grieken so gelegen is, datse nochtans bij ons niet meer geld als een sachte *s*, versterckende dit voorstel met de schriften van Koornhert en Spiegel. *Maer hola 't is lang genoegh om de geytenwol*

getwist, laet ons liever hooren wat Palamedes te seggen heeft. (1) »

Ik meen te mogen verklaren, dat ik bewijzen heb gegeven van mijne rechtzinnige bewondering voor den Reus onzer Letterkunde. Om deze woorden zou ik hem kussen. Zij volstaan om alle spellinggehaspel eens en vooral te veroordeelen.

De vereenvoudigers willen « de schrijftaal tot een zoo getrouw mogelijk beeld van de beschaafde spreektaal maken. »

Wat de « gemaakte, stijve, houterige navolging van de Boekentaal » betreft, die ze (versta de Vlamingen) slechts in plechtige omstandigheden gebruiken, omdat ze hun voor den gewonen omgang te onnatuurlijk voorkomt, « daarover dient eerst een woord gezegd.

Meer dan één professor heeft de hebbelijkheid op alle daken uit te kraaien, dat de Vlaamsche letterkundigen, behoudens luttel uitzonderingen, onze taal slordig schrijven, en dat deze, om zoo te zeggen, nergens goed gesproken wordt.

Dit laatste, waarover hier slechts spraak kan zijn, is alleszins overdreven. Wij hebben, wat de uitspraak betreft, in de laatste jaren, overal veld gewonnen. Niet, dat wij, in dit opzicht, op onze lauweren mogen rusten. Verre vandaar! Maar, het is onrechtvaardig, het is bezijden de waarheid, over onze schrijf- en spreektaal het kort en

(1) Voorrede van Palamedes.

bondig vonnis te strijken : niemand schrijft, niemand spreekt goed. Behalve dat het niet waar is, is het bij uitstek onvoorzichtig, gevaarlijk zelfs zoo iets vol te houden. Welk scherp wapen geven zij, die aldus gedurig de waarde onzer letterkunde loochenen, in de hand van hen, die aan onze taal alle rechten willen blijven ontzeggen? Wij verraden onzen oorsprong door onze gesproken taal! Doen de Nederlanders dit niet?

Denkt men waarlijk, dat het volk te Amsterdam spreekt als te Tilburg? Heeft men dan nooit de Jeremias' klachten der Hollandsche onderwijzers en leeraars, over de slechte uitspraak der Nederlandsche taal, gehoord?

Niet alleen het volk : zelfs de letterkundigen, de redenaars verraden hunnen oorsprong. Gij hebt o. a. Schaepman. Welnu, ik kan het niet verhelen : de man spreekt zuiver... dialect. En in Frankrijk? Jan van Ryswyck verzekerde onlangs dat, in gansch de Kamer der Volksvertegenwoordigers, ten hoogste een half dozijn leden zetelen, die alle plaatselijke kleur in hunne uitspraak verloren hebben. Wat de overigen betreft, een Franschman kan onmiddellijk hunne gewone verblijfplaats aanwijzen. Ja, een der welsprekendste redenaars van het Noorden begaf zich onlangs naar het Zuiden, om er zijne kandidatuur te verdedigen, Hij beviel niet, omdat zijne uistpraak te veel met die zijner kiezers verschilde. Zoo is het in Duitschland, zoo is het in Engeland, zoo is het overal.

Nochtans beken ik volmondig, dat wij, in dit opzicht, meer dan onze buren te leeren hebben, om de eenvoudige reden, dat onze taal nergens zoozeer werd verwaarloosd. Ik moet echter, den schrijver van het *Volksbelang* waarschuwen: indien hij, wat hij de Beschaafde Nederlandsche Omgangstaal heet, alleen als zaligmakend aanschouwt; indien hij ons zuidelijk taaleigen verwerpt, zullen al zijne pogingen vruchteloos blijven. Onze uitspraak kan geleidelijk gezuiverd worden, en dit gebeurt alle dagen, vooral in het lager onderwijs. De platte Antwerpsche volkstaal bestaat schier niet meer. De Gentsche evenmin. De school kan nog meer doen, dan zij gedaan heeft : en zij moet, en zal meer doen. Maar alle verbetering loochenen, is, ik herhaal het, onrechtvaardig. Hetzelfde zij gezegd van de geschreven taal. Zeker, wij hebben veel te leeren. Maar, hier ook springen onze theoriekers over het paard. Zij willen ons eenen vorm opdringen, waarin ons volk zich zelf niet zou erkennen, en die aldus nooit een beeld onzer omgangstaal kan zijn.

Dit oordeelde ik nuttig te herinneren, alvorens de voorstellen tot wijziging onzer spelling te bespreken.

Hetgeen eerst en vooral dient gezegd, is, dat de spelling op de gesproken taal geenszins den invloed uitoefent, welken de heeren vereenvoudigers ervan verhopen. Zij maken geen onderscheid tusschen de zacht- en scherplange *e* en *o*; « de

beschaafde spreektaal maakt geen verschil tusschen *lezen* en *vreezen*, *open* en *hoopen*. » Ik onderzoek dit niet. Maar denkt men waarlijk, dat ons volk *vrezen*, *stenen*, *lopen*, *stropen* zal zeggen, hoewel men deze woorden met eenen enkelen klinker zal schrijven? In geenen deele. Het zal er niet het minst zijne spraakorganen naar wijzigen; de mondelinge taal wordt slechts door het gehoor, door mondeling onderwijs, veredeld. « De schrijftaal hoeft een zoo getrouw mogelijk beeld te zijn van de Beschaafde Spreektaal. » Zeker. Maar, wie kent eene taal, waar, wat de spelling betreft, deze overeenkomst sterker is, dan de onze?

Wat zou van de Fransche spelling geworden, indien men de letters wegliet, die niet worden uitgesproken; indien men de uitspraak tot leiddraad der schrijfwijze wilde nemen? Biedt de Duitsche taal, in dit opzicht, niet oneindig meer afwijkingen aan dan de onze? En de Engelsche dan? Worden deze talen slecht gesproken, omdat de spelling zoo wisselvallig, de spraakleer zoo spitsvondig, ja niet zelden zoo onlogisch is? Daarbij, gelijk Vondel zegt, is het volstrekt onmogelijk dat de geschreven taal een getrouw beeld zij der gesproken. Wij hebben daartoe de noodige vormen niet te onzer beschikking. Ik ben geen taalkundige. Toch besef ik ten volle, dat de spelling niet alleen op de uitspraak, maar tevens op de afleiding hoeft gegrond te zijn. Daarom dient het enkel en dubbel letterteeken behouden.

« De *ch* moet weg in *vis* en *vissen*, *tussen*. Waarom? Wie schrijft deze woorden verkeerd? Wie spreekt ze slecht uit? Waarom stellen de Franschen niet voor het woord *souvent* zonder *t* te schrijven? Hoe zouden zij het, volgens het stelsel der vereenvoudigers, moeten schrijven? En hoe het verschil aangeduid van de uitspraak der woorden *souvent* en ils *trouvent?* Hoe zou bv. het Engelsch lidw. *the* moeten geschreven worden?

Ook is het schrijven der bastaardwoorden dè groote stronkelsteen der vereenvoudigers.

KOLLEWIJN drijft zijn stelsel tot het uiterste. Hij schrijft *buro* (bureau) *antrepo* (entrepot) *poliesie* (policie) *horloosje* (horloge). Hij is ten minste logisch.

BUITENRUST-HETTEMA, liet, op het Kortrijksch Congres, de spelling der bastaardwoorden onaangeroerd. Dat was voorzichtig.

Prof. VAN HELTEN, op wien de vereenvoudigers der spelling zich gaarne beroepen, doet het ongerijmde van hun stelsel uitschijnen.

« Er is veel gesmaald, op, veel gelachen over het optreden van sommige spellinghervormers, » zegt hij (1) « *En voorzeker niet zonder veel recht*. Men heeft zich in het kamp der opposanten tegen TE WINKEL vaak schuldig gemaakt aan hetgeen met een Duitschen term

---

(1) *De Gids*. Septembernummer 1902, blz. 545.

« grober Unfug » zou kunnen genoemd worden. Er is gezondigd door het aanbrengen van onnoodige en af te keuren wijzigingen (als b. v. *nock* voor *nog* en *noch*, *'n*, *m'n* voor *een*, *mijn*, enz.) en door het toegeven aan een tot manie ontaarde neiging om aan vreemde woorden een Nederlandsch kleed te verleenen, dat ze voor den beschaafden lezer onkenbaar maakt. »

Wat over de geslachten voorgesteld wordt, gaat waarlijk over zijn hout. « Voor de naamwoorden kent de spreektaal slechts **twee** geslachten, een *de* geslacht en een *het* geslacht. Voor de voornaamwoorden kent ze er **drie** : een *hij*, een *zij* en een *het* geslacht. »

Zoo schrijft de heer J. V. Hij neemt dus *twee* geslachten aan voor de naamwoorden en *drie* voor de voornaamwoorden. Men schrijve dus : De koe rust; *zij* heeft gekalfd. « Mis » roept KOLLEWIJN (1) » « Hoeveel zou die koe moeten kosten? HIJ zal tweehonderd gulden waard zijn. »

Het is uitzinnig Niemand, hier of in Holland, spreekt zoo. Het volk neemt het geslachtsonderscheid in acht, en men wil het op kunstmatige wijze uitwisschen. Het is onmogelijk. Al schreven alle letterkundigen zulke wartaal, de spraakmakende gemeente zou hen nooit volgen.

Maar, logischer is het stelsel zeker dan dat van den heer J. V. Want, aangezien het voornaam-

---

(1) Opstellen over Spelling en Verbuiging, blz. 108.

woord het begrip bevat, dat door het naamwoord wordt uitgedrukt, hoeft men noodzakelijk voor beide evenveel geslachten te hebben.

In het lager onderwijs is dit volstrekt noodig: b. v. voor de spraakkundige- en zinsontleding. Ook wordt het gebruik der voornaamwoorden aangewend, om de geslachten der naamwoorden te leeren. Een naamwoord is van het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig geslacht volgens men *hij*, *zij* of *het* in de plaats zet.

De vereenvoudigers werpen alle geslachtsonderscheid der naamwoorden over boord. Zij houden geene rekening meer met de naamvallen. De uitgangen der bepalende woorden vallen weg. Waarom behoudt men dan de buigingsvormen der persoonlijke voornaamwoorden? Daar is volstrekt geene reden toe, indien men de buigingsvormen der naam- en bepalende woorden opoffert. Men beweert, dat het ontwikkelde geslachtsgevoel der Zuid-Nederlanders eene legende is. Ik antwoord, dat men zich bedriegt, wat de Kempenaars betreft. Zij begaan feilen tegen de naamvallen. Ik geef het toe. Maar hetzelfde gebeurt met de voornaamwoorden. *Hem* komt, *hem* weet het niet, is, in onze provincie, in 't geheel niet ongewoon. Doch, de school is daar om deze feilen te verbeteren. En, ik zeg het luide: het is van grooter belang, dat ons volk juist spreekt en schrijft, wat het eigenlijke wezen der taal, de spraakleer, betreft, dan dat het de klanken juist zou uitspreken, gelijk de Noord-

nederlanders, hoewel het belang eener beschaafde uitspraak zeer hoog te schatten is. Ook moet men weten, dat het eerste niet moeilijker te verkrijgen is dan het tweede. Wat ervan zij, het geslachtsonderscheid, de buigingsvormen geven we niet op, omdat ons volk beide gelukkiglijk heeft bewaard, omdat ze in ruime mate tot de duidelijkheid en welluidendheid onzer taal bijdragen, en daarvan een wezenlijk kenmerk uitmaken.

Tevergeefs werpe men ons op, dat, in BEETS' *Camera Obscura* in de zes eerste regels vier buigbare vormen onverbogen voorkomen. Dit bewijst niets. Wij zouden tal van treffelijke schrijvers kunnen aanhalen, die de uitgangen niet weglaten. De datief- en genitiefvormen komen in de spreektaal niet voor, beweert men. Dit is overdreven. En, nog eens : waar het past, moeten we trachten ze daar in te voeren. Ik veronderstel zelfs, dat deze vormen in de spreektaal zouden verloren zijn, wat, ik herhaal het, het geval niet is. Dan nog moeten wij ze in de schrijftaal behouden; wij hebben die noodig ter afwisseling, ter welluidendheid. Zij vermeerderen den vormenrijkdom onzer taal.

Het schrijft gelijk gij spreekt, kan overigens niet in al zijne strengheid toegepast worden, zoomin als het voorschrift : beschrijf de wereld, juist gelijk zij is. Zoo goed als elkeen weet ik, dat bescheidenheid mij past, waar over mijn letterkundig werk spraak is. Toch meen ik te mogen zeggen, dat schier algemeen opgemerkt wordt, *dat het waar is.*

Ik weet echter best, dat het er verre van af is, of het is volstrekt waar. In dit geval zou het onverdraaglijk, ongenietbaar zijn. Nergens is dan ook de geschreven taal een juist, trouw beeld van de spreektaal. Gene is overal meer verzorgd dan deze. Overal onderscheidt zich de eerste door letterkundige vormen, die de tweede mist. Het afgepaste en gekastijde, waardoor de geschreven taal zich onderscheidt, zal aan de spreektaal altijd vreemd blijven. Ik zegde dus tot mijne jongens : Beschrijft de dingen, gelijk zij zijn; doch stelt ze belangrijker voor dan ze zijn. Schrijft gelijk men spreekt, doch beter dan men spreekt : vermijdt evenzeer platheid als onnatuurlijkheid. Dit alles slechts, om te doen uitschijnen, dat, al waren zelfs de naamvalsvormen in onze spreektaal verloren, wij die daarom niet uit onze schrijftaal moeten verbannen. Het zou veeleer eene reden zijn die daar trachten herin te voeren. Het moet herhaald worden en luide : Hunne verdwijning verarmt onze taal, terwijl hun gepast gebruik in geenen deele hare natuurlijkheid hindert.

« Ik wil u niet vernederen, maar verheffen, » zegt VAN DER PALM. Als de spreektaal gebrekkig is, mag men dit niet als een voorwendsel doen gelden, om deze gebreken aan de schrijftaal op te leggen. Wij moeten er ons integendeel op toeleggen, om de gesproken taal de letterkundige waarde der geschreven taal te doen verkrijgen. Ik zeg het luide : niemand is meer vijand van onna-

tuurlijkheid en gemaaktheid dan ik. Niemand heeft de volkstaal, de levende, spelende volkstaal meer lief. Maar, is het niet waar, dat het al te groot verschil tusschen de geschreven taal en de spreektaal de hoofdoorzaak is, dat de letterkundige werken niet door ons volk kunnen genoten worden? Men zegge niet : juist daarom stellen wij voor de naamvalsvormen te doen verdwijnen? Neen : want indien gij dit middel wildet doordrijven, zoudt gij logisch moeten blijven. Gij zoudt alle ongewone vormen, woorden, uitdrukkingen en wendingen moeten vermijden, die in de gesproken taal nooit worden gehoord. Gij zoudt onze letterkundige taal tot een goedje van gering allooi verlagen. Wij zeggen : het is onze plicht te zorgen, dat de juiste en sierlijke vormen der geschreven taal meer en meer gemeengoed van ons volk worden. Lang hebben wij geroepen : « aldus drukt nagenoeg Dr. De Vries zich uit — ik heb op dit oogenblik den tekst niet onder handen — verlos ons van de onnatuurlijkheid; thans geldt vooral de bede, verlos ons van de slordigheid en platheid. » Wat ervan zij, in de Vlaamsche gewesten zal de invloed der kernige volksspraak, meer dan elders, een stevige dam zijn tegen gemaaktheid en onnatuurlijkheid.

De vereenvoudigers (in Vlaanderen ten minste) vervallen in eene onbegrijpelijke tegenstrijdigheid. Zij zeggen : De schrijftaal hoeft een getrouw beeld te zijn van de beschaafde spreektaal. Deze of gene vormen zijn uit de spreektaal verdwenen, gebruikt

ze dus niet meer in de geschreven taal. Maar, gelijk ik het hooger reeds deed uitschijnen, geheel hun stelsel is lijnrecht met de spreektaal, ten minste met de onze, in strijd. Vormen, die elkeen gebruikt, keuren zij af. Uitdrukkingen die niemand hoort, schrijven zij voor.

Het is duidelijk, dat deze taalkundigen, voor wier geleerdheid ik de rechtzinnigste bewondering koester, de taal als doel beschouwen, en slechts *over* haar schrijven. Ware deze hun een middel, een voertuig om zich rechtstreeks tot het volk te wenden; een palet tot het schilderen van ons volk met zijne zeden en gebruiken, gelijk het spreekt, denkt en gevoelt, « wie es leibt und lebt, » zouden de Duitschers zeggen, zij zouden gewaar worden, dat de kleuren, die zij ons aanbieden, niet deugen, ja valsch zijn. Zij zouden, ik herhaal het nog eens, ons eenen vorm opdringen, waarin ons volk zich zelf niet zou erkennen, die nooit het beeld onzer omgangstaal, van ons volk zelf zou zijn.

De Vereenvoudigers verwerpen het geslachtsonderscheid der naamwoorden en de uitgangen der bepalende woorden.

Het is niet eens noodig de aandacht op hun gebrek aan logiek te vestigen. De uitspraak is bij hen alles. Met de afleiding wordt geene rekening gehouden. DE VRIES en TE WINKEL doen, met klem van redenen, uitschijnen, dat de uitspraak alleen nergens eenen vasten grondslag ter regeling der spelling oplevert.

Het stelsel van den heer J. V. berust dan ook geenszins op de uitspraak. En hier komt het gepast voor, een zijner voornaamste opwerpingen te wederleggen. Zijn stelsel is : wijkt niet al te zeer van de spelling DE VRIES-TE WINKEL af. Het levert dus geene al te groote moeilijkheden op. Nemen wij dit aan. Maar het is niet logisch, en het is tevens volkomen in strijd met ons taaleigen. Wilde men dan toch « schrijven gelijk men spreekt, » dat men dan de spelling van Kollewijn aanneme. En dan nog zou de geschreven taal het juiste beeld van de beschaafde spreektaal niet kunnen zijn; nog eens, omdat de uitspraak alleen de noodige vastheid mist, hier zoowel als elders, om er een spellingstelsel op te bouwen.

Het is met deze zaak zooals met de letterkundige strekking, ZOLA en CYRIEL BUYSSE, beschrijven het volk juist gelijk het is, » zegt men. Dit is eene dwaling. Het valt niet te betwijfelen, of daar bestaan, in wezenlijkheid, nog afschuwelijker menschen, dan zij ons voorstellen. Daar gebeuren nog walgelijker zaken, dan zij beschrijven. Zoo ook zou het spellingstelsel, dat juist de spreektaal zou weergeven, aan onze geschreven taal een nog vreemder voorkomen geven, dan dat der stoutste hervormers; of liever daar zouden haast zooveel stelsels zijn als schrijvers, wellicht als sprekers.

Het is mogelijk, dat de Duitschers lichte wijzigingen aan hun spellingstelsel hebben toegebracht. Doch, wie heeft er aan gedacht de naamvalsvormen

af te schaffen? Wie heeft de geschreven taal naar het model der Beschaafde Spreektaal willen schoeien? LEYGUES laat toe te schrijven : *la leçon que j'ai appris; la commission que j'ai reçu, ou qu'on m'a remis*. Maar, hoewel de « grote fonetiest VICTOR » verklaart, « dat deze Franse Vereenvoudiging de schoonste zegepraal van de ware vooruitgang op de pruikenwetenschap is », gaat het hiermede gelijk met LEYGUES' voorgangers in Vondels tijd : *sy syn niet ghevolght van de treffelijckste schrijvers,... die ongetwijffelt gewightige reden daer toe hebben.* Welk Fransch dichter of prozaschrijver schrijft inderdaad : *La commission qu'on m'a remis?* Mij dunkt, dat men, om de fonetiesten te bevredigen, zou moeten schrijven : *La kommission kon ma remie.* Daar bestaan staaltjes van dergelijke taal.

« Het doet niets ter zake, dat de Vlaamse Akademie zich tweemaal tegen de Vereenvoudiging heeft uitgesproken, « zegt de heer J. V. » Dat korps houdt zich toch niet voor eene kerkvergadering, die dogma's afkondigt. »

Neen, de Academie houdt zich daar niet voor. Zij is diep overtuigd, dat de vereenvoudiging der spelling slechts nadeel voor onze taal en letterkunde zou opleveren. Zij meent, dat het niet gepast is het stelsel van het Woordenboek der Nederlandsche taal te wijzigen. Zij beschouwt dit stelsel als op wetenschappelijke gronden berustende. Het is haar aangenaam, dat hetzelve overal wordt gevolgd in Vlaamsch-België. De Vlaamsche Academie vreest vooral, dat de

zoogenaamde nieuwe spelling, andere stelsels in het leven zou roepen, dat hieruit verwarring en strijd zouden ontstaan, tot groote schade van den bloei onzer letterkunde. van het onderwijs onzer taal, van haar gebruik in de wetenschap, waar hare eerste behoefte moet zijn, het is niet te begrijpen, dat leeraars dit niet inzien : eenheid en vastheid van grondregels.

Het zou, op dit oogenblik, eene ramp zijn, zoo wij eenen spellingsoorlog moesten hebben. Gelukkiglijk bestaat dit gevaar niet. De behoefte tot wijziging wordt nergens gevoeld, zoomin door ons volk als door onze schrijvers. Wij zouden voorbeelden kunnen aanhalen, van pogingen, die totaal mislukt zijn. Wij doen dit niet, omdat wij alle persoonlijkheden willen vermijden.

Volgen wij Vader Vondels raad : *Laet ons liever hooren wat Palamedes te seggen heeft.* Houden wij ons met ernstige taal- en letterkundige studie bezig. Schrijven wij boeken, die voor ons volk genietbaar zijn, en leeren wij hun onze taal zoo goed mogelijk kennen en tevens innig liefhebben.

Zitting van 15 October 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Daems, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Coremans, Bols, de Flou, Claes, Janssens, jhr. de Gheldere, Simons, de Ceuleneer, Segers en de Vreese, werkende leden;

de heeren Joos en Mac Leod, briefwisselende leden.

Na lezing en goedkeuring van het verslag over de vorige zitting wordt door den bestendigen Secretaris de lijst neergelegd der

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 17-18. — Idem. *Bulletin des Sommaires des périodiques*, nr 9.

Académie royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres, 1902, nr 8. — *Mémoires couronnés*. Tome LIX, 4°.

Commission royale d'histoire. Le registre de Franciscus Lixoldus, trésorier général de l'armée espagnole aux Pays-Bas de 1567 à 1576.

Revue sociale catholique, 1902, nr 12.

Bulletin de l'Agriculture, 1902, nr 5.

Annales des Travaux publics de Belgique, 1902, nr 7.

Door den heer S. DAEMS :

An der Pforte der Muttergottes-Kapelle. Von Fr. S. DAEMS. *Nach dem Vlämischen bearbeitet* von J. CHRYSOSTOMUS WISZKIRCHEN.

Door den heer ALEX. BAUMGARTNER :

Geschichte der Weltliteratur. 1e en 2e druk. Freiburg, 1897, 8°, 4 dln.

Door de abdij van Maredsous :

Mélanges d'histoire bénédictine, 4e série. *Le symbole d'Athanage et son premier témoin St. Césaire d'Arles*, par Dom G. MORIN.

Quatorze nouveaux discours inédits de St. Jérôme.

Door den heer FELIX RODENBACH :

Opvoedkunde en verzameling van goede raden en leefregels voor iedereen. Brugge, 1902.

Door den heer E. MARESCAUX :

Tijdschrift voor Belgische Notarissen. Tweede jaar.

Door den heer P.-J. GOETSCHALCKX :

Bijdrage tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant. Sept. 1902.

Door den heer FERN. DONNET :

Joseph Guillaume de Broëta et sa famille.

De laatstverschenen afleveringen van *De Tuinbode*, *Biekorf*, *St.-Cassianusblad*, *De Vlaamsche Kunstbode*, *het Katholiek Onderwijs*.

Bibliographische mededeeling.

Namens den Heer OMER WATTEZ neem ik de vrijheid, weer een paar nieuwe letterkundige voortbrengselen van dien ijvervollen, begaafden schrijver de Kon. Vl. Academie voor hare boekerij aan te bieden; namelijk de pas verschenen schetsenbundels: *Kinderweelde*, *Kinderleven*.

Deze opstellen dragen den stempel van zuiver gedegen talent. Bevallige eenvoud van opvatting, onvervalschte aanschouwelijkheid, ongerepte frischheid van gevoel, teedere natuurliefde, door smakelijke kunst gelouterd, — zoetvloeiende, bronheldere taal; dat alles maakt van deze keurige werkjes een verkwikking voor hoofd en hart. Welkome lafenis voor onbedorven leesdorst. Gelukkige afwisseling van den overvloed onnatuurlijken, bedwelmenden, met gif gestookten geestesdrank, jong en oud heden zoo kwistig voorgeschonken.

Hier geene gezochtheid of gemaaktheid, geen aanstellerig effectbejag, geen zenuwachtige overspanning; maar wat alle deugdelijke letterkunde kenmerkt: volkomen oprechtheid van woord en beeld, van indruk en gedachte.

Zachte gemoedsrust, gezonde blijmoedigheid, koesterende warmte ademen deze stukjes leven uit. Geen koude erin of duisternis. Het geheel herinnert een heuvelig lentelandschap aan de hooger Schelde, met hier en daar een hoekje schaduw gespreid, en overlicht van lachenden zonneschijn.

Dr. AM. DE VOS.

De heer Bestuurder maakt de vergadering bekend dat de tegenwoordige leden der Koninklijke Vlaamsche Academie vanwege het Bisdom te Gent eene uitnoodiging hebben ontvangen tot bijwoning der requiemmis, den 30 September gezongen in de hoofdkerk tot lafenis der ziel van wijlen H. M. de Koningin der Belgen. Het Bestuur heeft, te dezer gelegenheid, zijn recht doen gelden op eene behoorlijke plaats in de kerk en aan dit verzoek werd dan ook voldaan. De leden der Academie zaten in het hoogkoor, naast de magistraten van het Hof van Beroep. — De vergadering betuigt er hare tevredenheid over, dat aan de Academie, te dezer gelegenheid, de plaats is afgestaan, waar zij recht op had.

De heer Broeckaert stelt voor, namens de Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie de door de heeren Coopman en Broeckaert bewerkte *Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd* ter

pers te laten leggen. Het eerste gedeelte van dit werk is drukvaardig.

Gezegde Commissie verlangt ook te weten of de Academie de *Vlaamsche Bibliographie*, door den heer de Potter, en tot heden de jaren 1830-1890 bevattende, verlangt voortgezet te zien.

De vergadering, geraadpleegd, stemt in de uitgave van beide werken toe.

Dagorde :

De heeren van Even en jhr. de Pauw bieden verslag aan over het opstel des heeren L. Maeterlinck, over den schilder ROGIER VAN DER WEYDEN. Het verslag des heeren van Even luidt alsvolgt :

ROGIER VAN DER WEYDEN.

De heer bestendige Secretaris der Academie zendt mij, tot advies, eene studie over de geboorteplaats van den schilder Rogier van der Weyden, door den heer L. MAETERLINCK, van Gent, aan onze Academie medegedeeld. Met genoegen heb ik het opstel gelezen en ben van gevoelen dat het in onze *Verslagen* behoort te worden opgenomen.

Ondanks de navorschingen van onze twee overleden vrienden ALFONS WAUTERS en ALEXAN-

DER PINCHART blijft de oorsprong van VAN DER WEYDEN nog met duisterheid omgeven. Lang heeft men beweerd dat de beroemde kunstenaar te Brussel het licht ontving. Toen PINCHART reeds zijne ontdekkingen in de archieven van Doornik had bekend gemaakt, bleef WAUTERS hem nog als Brusselaar beschouwen. De ernstigheid van PINCHART, zijne hooge waarde als archivaris, deden ons zijne denkwijze bijtreden. Doch later ontstond er bij ons twijfel omtrent ROGELET DE LA PASTURE, in de archieven van Doornik vermeld. WAUTERS heeft aangemerkt : « le langage verbeux du registre de Tournai n'inspire que de la défiance. » En elders nog : « ou le manuscrit de Tournai est d'une authenticité douteuse ou le Rogier de la Pasture n'est pas le célèbre Rogier. »

MOLANUS, in zijn werk over Leuven, noemt hem *Schilder en burger van Leuven*. Nu, de getuigenis van dien schrijver heeft, in deze omstandigheid, eene buitengemeene waarde. Niemand meer dan hij was bekend met de archieven der kerken en kloosters van Leuven; niemand had deze archieven met meer kennis en vlijt doorzocht en er uit aangeteekend wat er belangrijks in voorkwam. « *Civis et pictor Lovaniensis* »! Zoo iets kon hij niet schrijven zonder een stuk gezien te hebben, waarin het te lezen stond.

Met den heer MAETERLINCK ben ik van gevoelen dat VAN DER WEYDEN een Vlaming was. Werd hij wezenlijk in Doornik geboren, dan zal het toch

uit Vlaamsche ouders zijn geweest. Het opschrift, dat hij in 1443 schilderde op een der luiken van het triptiek der kapel van Willem Edelheere, in de St.-Pieterskerk, te Leuven, is toch zoo echt Vlaamsch van zin en uitdrukking. Het luidt namelijk :

Deze tafel heeft verceert hen Willem Edelheere en Aliit syn werdinne int iaer ons Heer M.CCCC en XLIII.

Wij denken dat een Waal in dit opschrift feilen zou hebben begaan.

Het monogram der echtgenooten Edelheere bestaat uit twee ineengevlochte letters : W en A (WILLEM en ADELIJT); dus Vlaamsch.

Over het verblijf van den kunstenaar te Brussel bezitten wij weinige inlichtingen; zulks is te verklaren : tijdens het bombardement dier stad, in 1695, werden al de schepenenakten en de andere gemeentehandvesten door het vuur verslonden. In de weinige stukken die tot ons zijn gekomen, is de schilder steeds met zijn Vlaamschen naam vermeld. In eene rekening der Sinte-Goedelekerk, van 1444, heet hij « meester Rogieren van der Weyden. » — In eene acte van het leenhof der kanselrij van Brussel, van 1449 : « meester Rogieren van der Weyden. » — In het register der broederschap van Het Heilig Kruis, in de kerk van Koudenberg, van 1462 : « meester Rogier vander Weyden, schilder der stad. » – In eene acte nopens zijn jaar-

getijde, van 5 October 1480 : « meester Rogieren vander Weyden, schilder. » — Eindelijk in een grafregister der kerk van Sinte Goedele : « magister Rogerius van der Weyden, excellens pictor. » (1)

Was zijn familienaam wezenlijk *de la Pasture*, dan valt het moeilijk te verklaren waarom hij, in de aangehaalde oorkonden, niet eenmaal met Fransche benaming voorkomt.

Zekere Hendrik van der Weyden, beeldhouwer, werkte te Leuven, in 1423, aan de sieraden van het paleis van Jan IV, hertog van Brabant (2).

De door PINCHART aangehaalde archieven van Doornik, waarin er spraak is van ROGET DE LA PASTURE, moeten (ik meen het den heer MAETERLINCK te hebben geschreven) opnieuw met aandacht onderzocht worden. Is namelijk de rekening van de nering der schilders en glazenmakers van Doornik, van 1463, wezenlijk in gemeld jaar geschreven? Ik kan niet nalaten den heer MAETERLINCK aan te zetten om tot dit onderzoek over te gaan : uit dit onderzoek moet er vast licht opdagen.

De muurschilderingen, onlangs in de St.-Pieterskerk, te Leuven, teruggevonden en door Hoogleeraar HULIN aan ROGIER VAN DER WEYDEN toegeschreven, zijn, naar allen schijn van waarheid, van

---

(1) ALFONS WAUTERS, *Rogier van der Weyden, sa vie et ses œuvres*. Bruxelles, 1855, in-8°.

(2) *Louvain dans le passé et dans le présent*, bl. 256.

HUBERT STEURBOUT, die in gemelde kerk reeds in 1439 arbeidde, en later decoratieschilder der stad werd. Hij was een vriend van onzen vermaarden DIERIK BOUTS, die op hetzelfde tijdstip met hem voor de gemeente werkzaam was.

Leuven, 30 September 1902.

EDW. VAN EVEN.

Jhr. Nap. de Pauw geeft verslag over hetzelfde opstel in de volgende bewoordingen :

Ik stem ten volle in met het oordeel uitgebracht door ons geacht en alleszins bevoegd medelid den heer van Even, die zoovele jaren van zijn leven heeft besteed om de duistere punten met betrekking tot onze beroemde kunstenaren van den voortijd op te helderen.

De korte, maar zaakrijke verhandeling des heeren L. Maeterlinck verdient stellig eene plaats in onze *Verslagen*.

Jhr. de Pauw voegt erbij dat de quaestie, door den heer L. Maeterlinck aangeroerd, van groot belang is; zij werd door genoemden schrijver besproken in de Gentsche Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde, alsook op het laatstgehouden Oudheidkundig Congres te Brugge. Jaren geleden reeds ontdekte de heer van Even in het archief

van Leuven een stuk, waaruit bleek dat de vader van den schilder den kunstbeitel hanteerde, en te Leuven herhaalde keeren werkzaam was. Welnu, daar de zoo kunstkennende heer Maeterlinck bestatigt dat er in het werk van Rogier van der Weyden iets sculpturaals op te merken is, mag men daarin een grond te meer vinden om Rogier te houden voor wat hij, naar den meesten schijn, te achten is : geboren of afkomstig van Leuven. De heer Maeterlinck drukt zelfs de meening uit, dat onze schilder, ook met den beitel, zijnen vader in het snijwerk behulpzaam was. Hoe het zij — Rogier was een Vlaming, en wij mogen ons die eer niet laten ontfutselen!

De vergadering beslist dat het opstel des heeren Maeterlinck in de *Verslagen* zal worden opgenomen.

De heer Alberdingk Thijm komt nu aan het woord.

Spreker ontwikkelt een voorstel van den volgenden inhoud :

De werken gedrukt door de Koninklijke Vlaamsche Academie zullen voortaan niet uitgegeven worden zonder *Analytische Woordenlijst.*

Het gebrek onzer uitgebreide werken is dat men zonder voorafgaande studie zich niet dan door groote moeite met den inhoud kan vertrouwd maken en men, om er bijzonderheden in te vinden,

meestal drie-viermaal zooveel tijd er aan moet wijden dan de gelegenheid toelaat. Hieruit volgt ook dat slechts een gering getal lezers den inhoud leert kennen.

Om aan die werken het doel te doen bereiken waarmede zij geschreven of bekroond werden, is het noodig in eene alphabetische lijst te vermelden, op welke plaatsen niet alleen, maar waarom, bij welke gelegenheid een of andere naam van persoon of plaats wordt vermeld.

Alleen zulke tafels of registers maken een werk voor geleerden en ongeleerden bruikbaar.

De historicus BÖHMER heeft op de noodzakelijkheid van zulke tafels reeds voor vele jaren gewezen. De scherpzinnige geleerde legde een boek rustig ter zijde, hetwelk genoemde eigenschap niet bezat, dewijl in den regel de tijd niet toeliet als 't ware denzelfden weg nog eens af te leggen, dien de schrijver zelf reeds had afgewandeld.

Ongelukkig geven nog heden vele hoogstverdienstelijke geschiedwerken van BÖHMER'S navolgers het gebrek, waar tegen de meester waarschuwde, te beklagen.

Wil men b. v. bij JANSSEN zoeken hoe Pius II de Turken begon te bestrijden, men is niet zeker van het deel, of van een der 25 plaatsen waar de eigennaam voorkomt, evenmin als men raden kan in welk citaat der 82 plaatsen van het 8e deel der *Geschichte des Deutschen Volkes beim Ausgang des Mittelalters*, waar Luther voorkomt, vermeld wordt hoe deze de openbare huizen bevocht.

Het is onlangs dat de heer Prayon-van Zuylen, in zijne verdienstelijke Geschiedenis van Ierland, de klacht uitte over werken (MITCHELL) zonder behoorlijke tafel, al liet hem de tijd ook niet toe zelf eene meer uitvoerige analytische samen te stellen, in den zin als wij hier bedoelen.

De heer Gailliard bereidt tafels voor van goeden uitvoerigen aard en onder onze Leden zijn er een aantal, die voortdurend het afzijn van analytische tafels betreuren. De heer van Even heeft in zijn *Louvain à travers les âges* een goed voorbeeld gegeven hoe men door geduld en moed in het gebrek onzer uitgaven kan voorzien. Andere voorbeelden vinden wij bij AREND, *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, in NAMECHE, 30e deel zijner *Histoire nationale* en andere meer.

Al wie het wezenlijk om de wetenschap, en niet om eene lezing uit vermaak te doen is, zal den toestand onzer tafellooze boeken diep betreuren, en dien toestand gaarne, met vele dier werken, zien ten gronde gaan.

Spreker stelt daarom voor, dat geen enkel werk door de Academie bekroond worde (of anders uitgegeven), zonder een analytisch register, naar de opgegeven voorbeelden bewerkt. De keurraad zal verantwoordelijk zijn voor de uitvoering dezer bepaling.

De bestendige Secretaris vraagt het woord om eene opmerking in 't midden te brengen aangaande het voorstel van den vorigen Spreker.

Hij stemt er ten volle mede in, dat de inhoudstafels van werken, welke te raadplegen zijn, zoo volledig en uitgebreid mogelijk behooren te wezen; de geleerden, die daar iets in zoeken willen, hebben niet steeds den tijd — of het geduld — om vele uren daaraan te besteden; edoch wat de heer Alberdingk Thijm verlangt, is, althans voor onze Academische prijswerken, in de eerste jaren niet te bekomen, daar het onmogelijk is de voorwaarden van de uitgeschreven en alom verzonden wedstrijden te wijzigen.

De heer Alberdingk Thijm verklaart het heelemaal eens te zijn met den bestendigen Secretaris, wat de werken betreft, welke volgens de nu uitgeschreven prijsvragen zouden bekroond worden. Hij bedoelt voornamelijk die, welke later zouden worden gevraagd of door leden der Academie geschreven worden.

Jhr. de Pauw spreekt in gelijken zin. Zeker is het werk, waar de heer Alberdingk Thijm op doelt, hoogst nuttig en prijzenswaardig, maar het is niet altijd mogelijk zulk een register bij de prijsverhandeling te voegen : dit kan eerst vervaardigd worden als het boek gedrukt zal zijn. — De heer Alb. Th. tracht dit met voorbeelden te bestrijden.

De heer Prayon-van Zuylen geeft eenige uitleggingen omtrent de wijze, op welke hij de inhouds-

tafel voor zijn werk *Ierland* heeft opgemaakt. Eene alphabetische tafel kon hij daarvoor niet geven, ze zou ongeveer zoo vele bladzijden hebben beslaan als het boek zelf. Hij bepaalde zich tot een namenregister èn voegde daarbij den beknopten inhoud van ieder hoofdstuk. Voor werken van geschiedkundigen aard is het moeilijker een uitgebreid register te leveren dan voor literarische of wijsgeerige schriften. Een vaste regel is niet te stellen.

Ten slotte drukt de heer Alberdingk Thijm den wensch uit, dat het bureel der Academie in het vervolg rekening zal houden met de door hem gemaakte opmerkingen. — De vergadering stemt hiermede eenparig in.

—

Thans verleent de heer Bestuurder het woord aan den heer Claeys, die lezing doet van een opstel, getiteld : *Een woord naar aanleiding eener prosodische nota over een gekend vers van Ledeganck.*

De heer Bestuurder betuigt den heer Claeys den dank der vergadering voor zijne mededeeling, bestemd om in de *Verslagen* opgenomen te worden.

—

De heer Onderbestuurder vestigt de aandacht op het feit, dat aan de Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool thans eene plaats van beambte open is, de heer Fayen zijn ontslag genomen hebbende. Genoemde beambte was onze taal onmachtig en kon derhalve niet behoorlijk zijne taak vervullen.

Zal nu iemand in zijne plaats benoemd worden die Nederlandsch kent? Naar het schijnt, neen; men noemt eenen persoon uit Luik, die kans zou hebben benoemd te worden.

Spreker meent dat de Academie tot plicht heeft den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs te verzoeken de voorkeur te geven aan eenen Vlaming (*Algemeene bijtreding.*)

De heer W. de Vreese denkt dat, volgens onlangs ingevoerde verordeningen, de candidaten voor opene plaatsen in de bibliotheken der Staatshoogescholen, alsmede die van het Rijk, te Brussel, een exaam behooren af te leggen. Tot heden zou geen Vlaming zich daarvoor hebben aangeboden.

De bestendige Secretaris vindt daar geene moeilijkheid in. Er zou, meent hij, aan de Gentsche Hoogeschool wel een kundige en vlijtige student te vinden zijn, die, wierd hem de kans gegeven, den post zou willen aanvaarden, en, mocht hij nog niet ten volle de vereischte bekwaamheid bezitten, zich tot het exaam zou willen voorbereiden.

De vergadering belast het Bureel den bevoegden heer Minister in den aangeduiden zin te schrijven, alsook den heer Ferd. van der Haeghen, hoofdconservator van de Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, te verzoeken geen gunstig advies te geven op vragen van candidaten, die het Nederlandsch onmachtig zijn.

Te 4 1/4 uur verklaart de heer Bestuurder de zitting geheven.

ROGIER VAN DER WEYDEN.

door den heer L. MAETERLINCK.

Moeten wij aan ROGIER VAN DER WEYDEN, eene der grootste beroemdheden onzer vaderlandsche Schilderschool, eenen Vlaamschen of eenen Waalschen oorsprong toekennen?

De oplossing dezer vraag is van het hoogste belang ten opzichte der twee stammen, welke België splitsen, want buiten zijne persoonlijke, innerlijke waarde, oefende deze kunstenaar eenen aanzienlijken invloed uit, niet alleen op onze nationale schilders, maar tevens op het schoonheidsgevoel van gansch beschaafd Europa in de XVe en een groot deel der XVIe eeuw.

Bepaaldelijk werd deze vraag ten voordeele der Walen opgelost, en bijgevolg verdween allengs in de jongste werken over kunst de oude Vlaamsche naam van VAN DER WEYDEN, om plaats te maken voor de nieuwere Waalsche benaming van DE LA PASTURE.

Onder deze komt de groote kunstenaar voor in de verschillige ambtslijsten en andere werken betreffende de tentoonstelling der oorspronkelijken te Brugge. Dit geschiedt in het hart van het Vlaamsche land.

Gereedelijk willen wij deze benaming houden voor de echte, indien de geschiedkundige waarheid en onweerlegbare stukken den Waalschen oorsprong van onzen beroemden Belgischen schilder bewijzen.

Doch, zooals ik de eer had onlangs te verklaren in de Maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, en te Brugge op het Oudheidkundig Congres, in de afdeeling der oorspronkelijken, schijnt het klaarblijkelijk dat de vader van ROGER DE LA PASTURE een Vlaming was, en zich HENDRIK VAN DER WEYDEN noemde.

Het zij mij toegelaten deze thesis in eenige woorden samen te vatten :

Vier origineele stukken bewijzen den Doornikschen oorsprong van ROGELET DE LA PASTURE :

« *Le Registre de Saint Luc* » welk onzen kunstenaar aanhaalt met de melding : geboortig te Doornik.

« *L'inventaire du mobilier de la corporation des peintres* » van gezegde stad.

« *Le compte de la même corporation en* 1465 en, ten laatste; « *une procuration* » in 1440 te Brussel opgemaakt.

Geen enkel dezer bewijsstukken echter levert ons de minste inlichting noch over den naam, noch over eenige bijzonderheden betreffende het leven des kunstenaars vader.

Een handschrift : « *Registre des rentes viagères de Tournai* (1) *vendues en avril, mai, juin, juillet* 1435 » alleen geeft ons zijnen voornaam en de nabijkomende dagteekening van zijnen dood.

---

(1) Deze sommen werden geheven en uitbetaald aan Philip den Goede, krachtens het veiligheidstractaat, voor eenen termijn van tien jaren, door de stad Doornik gesloten.

ne nous avait pas encore été révélé par les documents des archives du Royaume, ainsi que ceux des archives de Tournai (1). »

Zijne hoedanigheid van beeldhouwer moet insgelijks aangestipt worden, want deze kan vermoedelijke betrekkingen verklaren met de groote beeldhouwers en steenhouwers, welke, omtrent dit tijdstip, Doornik bewoonden. Dit geeft meer waarde aan de veronderstelling, onlangs door mij over Rogier geuit, toen ik beweerde dat onze schilder insgelijks den beitel en den boetseerstok van den beeldhouwer had gebezigd. Misschien heeft hij in 1424 zijnen vader geholpen aan het beeldhouwwerk van het paleis des hertogs van Brabant, want de archieven van Doornik vermelden slechts zijnen naam na 1426 De Leuvensche oorsprong der voorzaten van ROGIER VAN DER WEYDEN verklaart ons, door gansch natuurlijke familiebanden, zijn veelvuldig verblijf te Leuven, in verschillige omstandigheden. Hij verbleef er, onder andere in 1443, wanneer Willem Edelheere en zijne gade Adelheid Cappuyns hem belastten, de kapel, gekend onder den naam van kapel van Edelheere (2) in de Sint-Pieterskerk te Leuven te versieren. Alsdan maalde hij een triptiek, hetwelk *de Afdoening van het kruis* voorstelt. Deze schilderij, welke nog heden de

(1) *Roger de la Pasture, dit Van der Weyden*, door ALEX. PINCHART. (*Bull. des Comm. royales* 1867). blz. 417.

(2) Thans opgedragen aan den heiligen Albrecht.

kerk te Leuven versiert, is volgens den heer VAN EVEN, den geleerden archivist dier stad, lid der Academiën, het eenige echte gewrocht van ROGIER VAN DER WEYDEN, waarover wij zekerheid hebben. Op eenen der zijvleugels, de begiftigers en hunne kinderen voorstellend, bevindt zich het volgende opschrift in Dietsche taal : « Deeze tafel heeft vereērt hen Willė Edelhēr ēn Alȳt zȳn werdinne int jaer ons hēr MCCCC en XLIIJ. »

Zooals de heer VAN EVEN mij in een bijzonder schrijven meldde den 9n Mei l. l. : « *Cette* « *inscription paraît l'œuvre d'un flamand, un* « *Wallon y aurait fait, ce me semble, l'une ou* « *l'autre faute d'ortographe.* »

Zelfs te Leuven schilderde ROGIER VAN DER WEYDEN zijn meesterwerk, eene *Afdoening van het kruis*, voor het Schuttersgilde. Later werd dat stuk aan Philip II geschonken, en prijkt thans met eere in het Museum van den Prado te Madrid.

Onze stadsgenoot, de heer G. HULIN, in eene onlangs verschenen studie, heeft aan denzelfden meester de muurschilderingen toegeschreven, niet lang geleden in de Sint-Pieterskerk te Leuven ondekt, en deze bewijzen dat ROGIER nog in die stad verbleef, later of misschien vroeger (1).

Jan Molanus, of Vermeulen, in de XVIe eeuw,

---

(1) *Petite Revue illustrée de l'art et de l'archéologie en Flandre* (15 November en 25 December 1901).

die misschien den Brabantschen oorsprong van ROGIER kende, geeft hem in zijn levensbeschrijvingen den naam van Leuvenschen burger en kunstenaar.

« *Magister Rogerius, civis et pictor Lovaniensis depisixit Lovanii, ad St. Petrum Altare Edelheer et in capella beata Mariae Summum altare, quod opus Maria regina a Sagittaris impetravit*, etc., etc., » (1).

Deze voorliefde voor de stad Leuven bleef in het hart van zijnen zoon Cornelius voortleven. Deze jongeling studeerde aan de hoogeschool dier stad en ontving er den graad van « *maîtres des arts* » alvorens kloosterling te worden bij de Karthuizers van Herinnes.

De vertaling van zijnen naam in het Nederlandsch, wanneer hij Doornik verliet om zich te Brussel en te Leuven te vestigen, is moeilijk aan te nemen, indien hij geen recht had op den naam van VAN DER WEYDEN, dien hij, aanstonds na zijn vertrek uit Doornik, aannam.

Indien, in de Middeleeuwen, de omzettingen van Vlaamsche namen in het Fransch of in het Latijn talrijk zijn, moest het tegenovergestelde heel zeldzaam wezen, en met veel moeite zou men daarvan

---

(1) *Historiae Lovaniensium Libri XIV*, Handschrift van JAN MOLANUS, voor de eerste maal uitgegeven door de Koninklijke Commissie van Geschiedenis, blz. 609. Zie insgelijks *Roger de la Pasture*, genaamd *Van der Weyden*. A. PINCHART : *Bul. des Comm. royales*, 1867, blz. 417.

misschien één bewezen voorbeeld kunnen aanhalen. Hadde onze schilder *de la Pasture* geheeten, dan hadde hij deze benaming in het Vlaamsche land stellig behouden.

Twee Vlaamsche schilders, insgelijks aan de XVe eeuw behoorende : HENDRIK BELLECHOSE, geboortig van Brabant (1) en JAN BELLEGAMBE van Dowaai (2), hebben hunnen Franschen naam in Vlaanderen behouden, zonder dat hij vertaald is geworden. — JAN GOSSART van Maubeuge behield zijnen naam met bijvoeging van eene letter. (In het Vlaamsch Gossaert).

Integendeel zien wij den Vlaamschen naam van JAN MALWEL, schilder van den hertog van Burgondië, veranderd in het Fransch, luidend : *Malouel.*

Wij vinden te Doornik zekere en menigvuldige bewijzen van omzettingen van Vlaamsche namen in het Fransch, onder andere van den naam, die ons aanbelangt, en dien wij vermeld zien in het *Registre de la Loi du 5 février 1491* (3) onder den vorm van *Willème van den Wye, dit de la Pasture*, waar de Vlaamsche naam gevolgd is van de Fransche vertaling. Onze betreurde medeburger

---

(1) HENDRIK BELLECHOSE werd in 1415 schilder genoemd van den hertog van Burgondië, na de dood van Jan Malwel.

(2) JAN BELLEGAMBE is rond 1475 te Dowaai geboren. Hij is door Guichardini en Vasari tusschen de merkwaardigste schilders der Nederlanden gerangschikt. Hij stierf in de jaren 1539 of 1540.

(3) *Etudes sur l'art à Tournai* door de heeren DE LA GRANGE en L. CLOQUET, t. II, b. 97.

Ferd. van den Bemden, wiens nauwkeurige opzoekingen in de verschillige Staatsarchieven door iedereen gewaardeerd worden, deelde in deze zienswijze. Hij dacht zelfs zekere bewijzen van den Vlaamschen oorsprong van VAN DER WEYDEN te hebben ontdekt in reeds vroegere opzoekingen, te Doornik gedaan.

Den heer DE RAADT, schrijver van het belangrijk werk *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants*, had ik over dit onderwerp geraadpleegd, en hij antwoordde mij :

« *Dans les actes français donnés en Flandre on traduisait très souvent en cette langue les noms flamands : Le Kian pour d'Hondt; du Moustier pour Van der Kerke, etc. On ne traduisait presque jamais les noms wallons ou français, mais ceux-ci prenaient petit à petit une légère tournure flamande* » (1).

De heer Van den Bemden en ik hadden voor doel, te zamen nieuwe opsporingen nopens den echten naam van VAN DER WEYDEN te doen wanneer het onverwacht afsterven van dien geschiedvorscher-genealogist de voortzetting der studie ver-

---

(1) In het werk van den heer TH. DE RAADT, hierboven aangehaald, heb ik slechts éen voorbeeld aangetroffen, waarin de zinspreuk van het oorspronkelijke zegel later in het Nederlandsch werd omgezet. Dit is het geval voor de familie « van Leo » die later den naam van « de Leeuw » aannam, maar hier moet men aanstippen dat de oorspronkelijke naam in het Latijn, en niet in het Fransch bestaat.

daagde. Van nu af nochtans meenen wij redenen genoeg te hebben om onbevangen te verklaren dat ROGIER van Dietsche of Vlaamsche afkomst is, dat wij al onze pogingen moeten vereenigen om den roemvollen naam van VAN DER WEYDEN voorgoed weder te schenken aan den befaamden mededinger der gebroeders VAN EYCK.

Zooals in het verleden moet zijn oorpronkelijke naam voor immer schitteren in de geschiedenis onzer Vlaamsche kunst.

Gent, den 25 Augustus 1901.

Lezing.

EEN WOORD

naar aanleiding eener nota van den heer Van Droogenbroeck,

op LEDEGANCK's vers : « *die wilden wat was recht en wonnen wat zij wilden.* »

Door den heer Dr. H. CLAEYS.

Napraten ligt niet in mijn gewoonte; daarbij, gerust kan men zwijgen over hetgeen voorgedragen werd, daar zwijgen onder ons niet geldt voor instemmen met wat men hoorde of las : wij hebben niet, met spreker of schrijver saam, verantwoordelijkheid te dragen; overigens ons Bestuur waakt over Verslagen en Mededeelingen.

Een verslag echter over een academischen wedstrijd (en zóó is hier het geval) noodigt ons tot nader onderzoek en, waar het past, tot tegenbemerkingen uit, ongerekend of die nota's dienen om de besluiten van den verslaggever en de uitspraak der Academie te bevestigen of te wijzigen; ook andere redenen kunnen de gewenschte opmerking wettigen, en het moet wel zijn dat ik door redenen, naar mijn opvatten gewichtig, bewogen word, om deze nota te schrijven in welke ik, eer nog de tijd van rouw over het smartelijk verlies voorbij is, ons verdienstelijk medelid den heer van Droogenbroeck

tegenspreek, die niet meer dáár is om tot antwoord en wederlegging recht te staan.

Ik ontveins het mij niet, (en zoo moet het ook mijn geachte medeleden voorkomen,) dat het vermetel is, in zake prosodie en dichtkunst, de gezaghebbende uitspraak van den heer van Droogenbroeck niet aan te nemen; doch een enkele maal maakt geen regel, en wie zal betwijfelen dat ook de kundigste zich eens vergissen kan? Ik laat mij echter niet voorstaan dat mijne aanmerkingen alleszins gegrond zijn en niet op hunne beurt kunnen tegengesproken worden.

In het eerste verslag over de tweede prijsvraag voor 1902, (aflevering Mei, bladz. 228) lezen wij wat volgt : « dit menigmaal met ophef aangehaalde vers van LEDEGANCK is *slecht* te noemen en niet te roemen : zij wilden *wat was* recht en wonnen *wat* zij wilden, is tautologie en erg kikvorschachtig. Ook is de slappe *w* gansch ongeschikt om de gedachte klem bij te zetten ».

Dus, afkeuring beslist en volledig; bemerkingen over inhoud en vorm saamgetrokken in het harde woord *slecht* als totaal : « is *slecht* te *noemen* en (natuurlijk dan!) *niet* te *roemen*. » Een onverwachte rijmregel, ook ... niet te roemen!...

« Zij wilden *wat was* recht en wonnen *wat* zij wilden » is tautologie en erg kikvorschachtig.

I. *Tautologie?* Ik begrijp niet; hier toch wordt niet hetzelfde nutteloos herhaald! Eischen wat in rechte u toekomt en verkrijgen wat gij eischt, dat

zijn wel twee onderscheidene zaken. Zie eens hoe zij in de geschiedenis der Vlaamsche Beweging ver van elkander staan! Tautologie zal men niet zoeken in het herhaalde ***wat : wat***, alleen staande, heeft geen beteekenis; aangesloten bij zijn werkwoord stelt het twee verschillende daden voor, de werking moge al of niet op hetzelfde voorwerp vallen.

Het vers in zijn geheel is eene verrassende en eigenaardige splitsing van den volzin « zij wilden en wonnen wat was recht, » waar klaarblijkend twee voorstellen in besloten liggen.

II. ***Echt kikvorschachtig.*** Dit woord der beoordeeling is klanknabootsend, maar aan het vers ontbreekt die... hoedanigheid! Men kan ze, ja, er in brengen, opzettelijk, bij verkeerde lezing.

Het vers is geschreven voor Vlaamschen mond, het werd getoetst bij Vlaamsche uitspraak; niet naar Franschen tongval mag het verminkt worden en luiden : ***vatte vasse rek!***

Lees het vers gelijk het geschreven staat, den nadruk leggende, gelijk de dichter het aanwijst en gelijk zin en plaats het vragen, op het voornaam woord ***recht***, en dan — wat kwaakt er zoo erg, bij uwe natuurlijke en ongemaakte lezing, dat men er bij aan ***kikvorschachtigheid*** denkt? Doffe stem en verslijmde keel, en moedwilligheid daarbij, kunnen, ja, alles bederven, maar dat is den Schrijver niet te wijten.

III. *Ook is de slappe* w *gansch ongeschikt om*

de gedachte klem bij te zetten. Van de alliteratie, de herhaalde *w*, wordt niet gevraagd, *de gedachte klem* bij te zetten; zij helpt tot vlugge, vloeiende lezing. Spierkracht ontleent het vers aan de drie geklemtoonde sylben, waarbij de stem bijzonderlijk drukt op de tweede, « zij *wil*den wat was *recht* en *won*nen wat zij wilden ».

In éénen adem vangt de stem, bij krachtige uitspraak, het effen, gladde vers, van zoo breede beteekenis, en daar staat ons voorgeslacht in een enkelen trek saamgevat en geschetst, daar, de grootsche geschiedenis der gemeenten voor onze oogen.

De lezing glijdt over het laatste : « wat zij wilden ». Geklemtoond zou het beteekenen : « àl wat zij wilden ». Nu, de woorden brengen dat nieuw denkbeeld niet meê; zij herhalen enkel « wat was recht » in een keurige en bij het vers passende omschrijving, nagalm van het eerste half-vers.

Het eerste half-vers sluit op het woord *recht*, dat door inversie dáár werd gebracht. Deze omzetting van *wat recht was* volmaakt de kunstgreep en het effect van het vers.

In « bloemlezingen » en andere schoolboeken werd het vers van Ledeganck bij aanteekeningen besproken, maar op welke wijs? *Hier* wordt beweerd dat er moest staan : *wat recht was!* Is 't mogelijk?... *Ginds* valt de bemerking op *wonnen wat zij wilden* — eene historische bemerking in paraphrasis meegedeeld : *en wonnen* doorgaans *wat zij wilden*... Aan den lezer of leerling het vers voorstellen in

zijne waarde en schoonheid, daar is weer geen spraak van.

De aangehaalde paraphrasis behelst echter, och neen! geene proeve van wijziging voor het vers, als ware het onjuist, als werd eene geschiedkundige aanvulling gevergd; het is enkel een verklarend woord, maar gaat dit woord mede in de voordracht van het vers, het houdt den indruk tegen, dien anders het vers maken zal, het ontzenuwt het vers, en dompelt het nog dieper in de proza dan het afkeuren en wegnemen der inversie : ***wat was recht***, door welke de onverzetbare wil onzer vaderen, gevestigd in het recht, meesterlijk wordt geteekend. Het vers, in zijn kracht en kunst met gloed voorgedragen, zal den indruk van het schoone geven, het vaderlandsch gevoel opwekken tot fierheid, en onuitwischbaar worden ingeprent in het frissche jong gemoed. En dat te bekomen is voor den leeraar van hoogeren prijs dan het vers, verklarend, te ontleden... te ontwrichten.

IV. De heer V. D. zegt : « het menigmaal met ophef aangehaald vers... » Dat is te weinig gezegd ! Niet enkel zóó : *met ophef aangehaald;* maar met vaderlandsche geestdrift toegejuicht telkens als de volksvergadering het door den redenaar uitspreken hoort; het machtigste vers onzer Vlaamsche literatuur; het eenig vers dat gansch ons volk kent en herhaalt.

Wél was dit koninklijk vers de eere waardig, er aan bewezen, toen, hier zelf, bij zijn eersten groet aan Vlaanderens volk en taal, Prins Albrecht het herinnerde en uitsprak :

Die wilden wat was recht en wonnen wat zij wilden

is, bij uitstek, ons nationaal vers, vers dat tot in den vreemde geroemd wordt : voor duizenden van toehoorders hoorde ik het door den beroemden Franschen redenaar P. Didon aanhalen, en dat naar Nederlandsche spraakwijs, dank aan zijne bekendheid met de Duitsche spraak, en wie zal beschrijven de geestdrift met welke ons glorieus vers, de huldegroet aan onze vaderen, door Fransche stem in al zijne kracht voorgedragen, onthaald werd?

Het is ons nationaal vers, een opschrift gereed voor eene geschiedenis der Vlaamsche Gemeenten; korte en krachtige schets van een eerlijk volk, rechtlievend in zijn streven, zegerijk in zijn daden; overwinnend door die kloeke standvastigheid welke het Horatiaansche *justum et tenacem propositi virum* herinnert.

Niet elk volk heeft in zijne letterkunde een vers, waar het zich in herkent als in een spiegel. Zoo hadden de Romeinen het vers van hun Virgilius :

Romanos, rerum dominos gentemque togatam.

De Romein in de glorie zijner wereldheerschappij en in het kenschetsend nationaal kleed van zijne vrededagen, macht en majesteit, gansch Rome!

Geen Roomsche critiek is tot die armzaligheid gekomen, te wijzen op het terugkeeren van eensluidende sylben.

Er dient nog opgemerkt dat Ledeganck, in historische beoordeeling, de geschiedschrijvers van zijnen

tijd vooruit was. Bij hoevelen werd het goed recht der gemeenten tegenover Frankrijk, tegenover Burgondië miskend! De strijd der vaderen ontrolde zijne heerlijke tafereelen voor het oog van den dichter en in zijn hooger beschouwing herkende hij de dikwijls verwrongen waarheid, en het woord van zijne begeestering klonk, de waarheid herstellend en hulde brengend aan den adel en den roem van zijn volk :

Zij wilden wat was recht en wonnen wat zij wilden.

Zoo volharden wij er in, déze stelling voor te dragen : het besproken vers van Ledeganck is een machtige samenvatting van het roemrijkste deel onzer geschiedenis.

De woorden en de woordschikking werken mede tot de schilderende kracht van het vers; op eensluidende ingangsletter stapt het voort en teekent zijnen stap; met de omzetting van een enkel woord geeft het aan de eerste helft het klank- eu zinrijk slot : wat was *recht*.

Neen! wij mogen niet uit eigen letterkroon onze edelste parelen zelven afrukken en wegwerpen!...

Zitting van 19 November 1902.

Aanwezig de heeren Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr de Pauw, Alberdingk Thijm, Gailliard, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Coremans, Bols, de Flou, Claes, Janssens, de Gheldere, Simons, de Ceuleneer, Segers en de Vreese, werkende leden;

de heeren Muyldermans en Mac Leod, briefwisselende leden.

De heeren Obrie, bestuurder, en Daems, laten schriftelijk weten dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

Na vaststelling van het door den bestendîgen secretaris gelezen verslag over de vorige zitting wordt de lijst medegedeeld der

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering:

Arbeidsblad, September 1902.

Bulletin de la Commission royale d'art et d'archéologie, 1901, nrs 9 en 10.

Wallonia, 1902, nr 10.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1902, nr 8.

Bibliographie de Belgique, 1902, nrs 19-20.

Revue de l'Université de Bruxelles, 1902-1903, nr 1.

Door den heer CLAEYS :

Verplichting en plichten.

Gouden Priesterjubileum van den zeer eerw. heer kanunnik Nobels.

Door den heer BOLS :

Nota over de werkzaamheden der Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie.

Door den heer SEGERS :

De vereenvoudiging van de schrijftaal.

Door den heer MUYLDERMANS :

De Humaniora van morgen. Beschouwingen op eene verhandeling van hoogleeraar G. Kurth.

Een gulden boeksken voor ouders en meesters.

Door den heer Ridder A. DE CORSWAREM :

Uitlegging der Militiewet.

Het Vlaamsch Bestuur. 12e jaargang.

Door den heer GOETSCHALCKX :

Bijdragen tot de geschiedenis van het hertogdom Brabant. October 1902.

Door den heer J. BOUCHERY :

De Ruwaard van Vlaanderen. Zangspel.

Door de Académie royale d'Archéologie de Belgique :

Annales, 53e deel, 2e aflev. — *Bulletin*, 1902, VII.

Door den heer F.-A. GEVAERT :
Catalogue de la Bibliothèque du Conservatoire royal de Musique de Bruxelles, 2 deelen.

Door het Rijksarchief te Brussel :
Inventaire des archives de la Belgique. Inventaires mémoriaux du Grand Conseil de Malines, par A. GAILLARD. I^e deel.

Door de Société d'archéologie de Bruxelles :
Annales, 1902, n^{rs} I-II.

Door de Koninklijke Bibliotheek van 's Gravenhage :
Verslag over den toestand der Bibliotheek in 1901.

De laatstverschenen afleveringen van *de Tuinbouw*, *St.-Cassianusblad*, *De Vlaamsche Kunstbode*, *Dietsche Warande en Belfort.*

De heer Onderbestuurder staat recht en wenscht, namens de vergadering, de heeren jhr Ferd. van der Haeghen, Claes, de Flou en Simons geluk wegens de hun te beurt gevallen onderscheiding : eerstgenoemde bevorderd tot commandeur, de andere benoemd tot ridder in de Leopoldsorde. (*Toejuichingen*).

Daarna leest de heer Onderbestuurder het door

't bureel vastgestelde ontwerp van adres, dat het bureel voorstelt te zenden aan Z. M den Koning, om hem geluk te wenschen dat hij, enkele dagen te voren, was ontsnapt aan den tegen hem beraamden moordaanslag.

Het adres aan Z. M., dat de Leden, rechtstaande, aanhooren, luidt alsvolgt :

Aan Zijne Majesteit Leopold II, Koning der Belgen.

Sire,

De hatelijke moordaanslag, den 15 November jongstleden tegen Uwe Majesteit gericht, maar gelukkiglijk zonder uitwerksel gebleven, heeft het hart van de Leden der Koninklijke Vlaamsche Academie, evenals van alle rechtgeaarde Belgen, met de diepste verontwaardiging vervuld.

Voor de eer van België, Sire, is er vastgesteld dat de afschuwelijke misdaad niet door een Uwer onderdanen is gepleegd; deze toch zijn allen innig overtuigd dat hun Koning, getrouwe bewaarder van de rechten des volks en rustelooze ijveraar voor de uitbreiding van 's lands beschaving en stoffelijken voorspoed, volop aanspraak heeft op hunnen diepen eerbied en hunne blijvende erkentelijkheid.

Sire,

De Leden der Koninklijke Vlaamsche Academie, van harte juichende om de mislukking van den

laffen, dolzinnigen aanslag op Uwe Majesteit, vernieuwen U bij dezen de uitdrukking hunner verkleefdste en eerbiedigste gevoelens. (*Toejuichingen.*)

Dagorde.

De vergadering gaat over tot de kiezing van den bestuurder der Academie voor het jaar 1903. — Wordt gekozen de heer Prayon-van Zuylen.

De heer Prayon dankt de vergadering voor het blijk van achting en vertrouwen, dat zij hem betoont. Hij verklaart die benoeming te beschouwen als eene groote eer, en belooft zijne beste krachten te zullen wijden tot den bloei der instelling. (*Toejuichingen.*)

Tot onderbestuurder wordt gekozen de heer Sermon, wien de heer bestuurder geluk wenscht en lof toezwaait voor de vele diensten, welke hij reeds aan de Academie heeft bewezen. — De heer Sermon, de vergadering zijnen dank betuigende voor de vereerende onderscheiding, verzekert haar, al zijne krachten te zullen inspannen om de keus waardig te zijn.

Nu verleent de heer Onderbestuurder het woord aan den heer Simons, die lezing doet van een opstel, getiteld : *Ekkehard I of Geraldus?*

De lezing van dit stuk wordt door de vergadering toegejuicht; het zal, op voorstel van den heer

onderbestuurder, in de *Verslagen* worden opgenomen.

—

Namens de Commissie voor Nieuwere Taal en Letterkunde bieden de heeren Willem de Vreese en A. Prayon-van Zuylen verslag aan over het door den heer A.-C. M... ingezonden handschrift, getiteld : *Overzicht van de meest voorkomende misslagen bij het gebruiken van de Nederlandsche taal.*

Verslag van den heer Dr. W. DE VREESE.

Het werk dat aan de Koninklijke Vlaamsche Academie ter uitgave is aangeboden en waarover onze Commissie mij heeft opgedragen haar van advies te dienen, is een lijvig handschrift, ongeveer 500 kl. quarto-bladzijden groot, compres geschreven met allesbehalve een kalligrafenhand. Het is getiteld : *Overzicht van de meest voorkomende misslagen bij het gebruiken van de Nederlandsche Taal.*

De inhoud van het werk is als volgt.

Aan het geheel gaat vooraf eene uitvoerige inleiding, waarin over alles en nog wat gesproken wordt zonder dat het duidelijk is waarom. Zoo worden achtereenvolgens deze punten behandeld : de Vlamingen moeten hunne taal beoefenen; — Hollandsch en Vlaamsch zijn één; — het Vlaamsch is

niet op een lijn te stellen met het Waalsch; — overzicht van de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en der Vlaamsche Beweging; — over de voortreffelijkheid van het Nederlandsch: men kan het Fransch missen; — over het « overmatig » gebruik van Fransche woorden in Holland; — vele zoogenaamde Fransche woorden zijn dat niet; het verschil in de wijze van 't ontleenen in Noord- en in Zuid-Nederland; — hoe groot de invloed van het Fransch is in het maatschappelijk leven en — in de uitspraak. En zoo komt de Schrijver eindelijk tot de verklaring, dat hij strijd wil voeren tegen de misslagen van allerlei aard, die door Zuidnederlanders gemaakt worden, en hoofdzakelijk tegen de gallicismen.

Daarop volgt het werk zelf. Met behulp der kapittelopschriften komt men tot de volgende inhoudsopgave :

1. Wat zijn gallicismen?
2. Gallicismen, door werkwoorden als wederkeerig te gebruiken, die in het Nederlandsch niet wederkeerig zijn noch kunnen zijn.
3. Gallicismen door onzijdige werkwoorden als bedrijvend te gebruiken.
4. Gallicismen door zich bij werkwoorden van voorzetsels te bedienen, die in het Nederlandsch daarbij niet behooren.
5. Ook bij zelfstandige en bijvoeglijke naam-

woorden bedient men zich van voorzetsels, die letterlijk uit het Fransch zijn overgenomen, doch door het Nederlandsch niet gewild zijn.

6. In het gebruik der bijvoeglijke naamwoorden zelve zonder aan verkeerde voorzetsels te denken, maakt men zich aan vele gallicismen schuldig.
7. Gallicismen door het gebruik van verkeerde zelfstandige naamwoorden of deze op onbehoorlijke wijs te bezigen.
8. Nog het een en ander over werkwoorden.
9. Gallicismen in het bezigen en het niet bezigen van lidwoorden. Het verkeerd gebruiken van voornaamwoorden.
10. Gallicismen en andere verkeerdheden bij het gebruik van voorzetsels, voegwoorden en bijwoorden.
11. Vervolg van het voorgaande. Een en ander over de woordschikking.
12. Iets over den stijl.
13. Gallicismen in het gebruik der aanvoegende wijs enz.
14. Over de gallicismen in 't gebruik van het tegenwoordig deelwoord.
15. Gallicismen in op zich zelf staande woorden.
16. Gallicismen in eenige spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen.
17. Over het gebruik van vreemde woorden.
18. Over de vervlaamsching van vreemde woorden en van bastaardwoorden.
19. Over sommige verkeerd geschreven woorden.

20. Iets over eigennamen.
21. Een woord over de uitspraak.

Deze inhoudsopgave kan slechts een flauw denkbeeld geven van den in zekeren zin rijken inhoud van het werk, dat de arbeid is van een man, die het tegenwoordig Nederlandsch goed kent en wiens taalgevoel zeer ontwikkeld is (1). Geen wonder, dat hij uit een gedeelte van 't geen in Zuid-Nederland de pers verlaat, blijkbaar hoofdzakelijk uit de dagbladen, een bos distels heeft samengelezen, waarbij de lezer, wien het voortbestaan van het Nederlandsch, als Germaansche taal, in België, ter harte gaat, twijfelmoedig het hoofd moet schudden.

Maar aan diezelfde inhoudsopgave kan men onmiddellijk bemerken welke bedenkelijke gebreken het ingezonden geschrift aankleven. Niettegenstaande de verdeeling in zooveel hoofdstukken is het geheele werk een wezenlijke warboel. Gallicismen in den woordenschat en gallicismen in de constructie worden zonder eenige orde door elkander behandeld : fouten van denzelfden aard worden onder verschil-

---

(1) Wat niet belet, dat hij óók wel eens zonderlinge fouten begaat. B. v. *eene* **meer** *grondige kennis van het* **eigenschappelijke** *der Nederlandsche taal;* van de Vlaamsche Beweging wordt ergens gezegd, *dat ze* **in 't leven trad**; en elders leest men : *niettegenstaande het Nederlandsch de taal van het Vlaamsche volk is, in weerwil van hare* **genoegzaamheid,** *hare geschiktheid* enz. ; *wanneer kinderen* **deelmaken** *van een huisgezin; ik wil niet* **uitsluitend** *wezen.*

lende hoofdstukken besproken, en wat niet bijeen behoort staat wel degelijk bijeen. Met een woord, de stof is niet overzichtig geordend. En dit is niet alleen het geval voor de groote onderverdeelingen van het werk, maar ook met ieder hoofdstuk op zich zelf. Daar nu in menig caput naast gallicismen nog fouten van geheel anderen aard besproken worden, wordt de verwarring er niet minder op.

Deze verwarring komt niet louter voort uit gemis van methode, maar vindt haren oorsprong in een ander, bedenkelijker gebrek. De Schrijver beschikt over een eerbiedwaardige dosis *taalkennis*, die alle hulde verdient. Maar wie een werk over taalzuivering wil schrijven, heeft daar niet genoeg aan : naast *taalkennis* is onmisbaar een niet al te geringe dosis *taalkundige* kennis, en deze schiet hier te kort. B. v. Het derde hoofdstuk heet immers : « Gallicismen door onzijdige werkwoorden als bedrijvend te gebruiken », terwijl het gallicisme dat daar behandeld wordt, is : het verkeerd gebruik van *hebben* en *zijn* als hulpwerkwoorden! Wie zou ooit denken, dat er in het zesde en in het zevende hoofdstuk eigenlijk sprake is van de beteekenissen der naamwoorden, en wie zou verwachten dat onder een opschrift : « In het gebruik der bijvoeglijke naamwoorden zelve, zonder aan verkeerde voorzetsels te denken, maakt men zich aan vele gallicismen schuldig, » dat onder een dergelijk opschrift ook de trappen van vergelijking verkeerdelijk met *meer*

en *meest* gevormd, behandeld zijn? Als men spreekt over foutieve vormen en woorden als *spoorhoofdbaan* in plaats van *hoofdspoorbaan*, *maarschalk van 't hof* in plaats van *hofmaarschalk*, als *hoogstudent*, *wegenis* enz., dan gaat het niet aan dat alles samen te behandelen in een hoofdstuk met het opschrift : « Over sommige verkeerd geschreven woorden. » Er is hier wat anders aan de orde dan « verkeerd schrijven ». In het hoofdstuk over de eigennamen heeft de Schrijver het over de spelling en — over de alfabetische volgorde. Doch genoeg om te laten zien, dat hij geen inzicht heeft in de formatie van het Nederlandsch, noch ook in taalformatie in 't algemeen. Hij beschouwt als fout een aantal woorden en constructies die volkomen zuiver Nederlandsch, resp. Germaansch zijn, maar niet tot het Noordnederlandsch (1), althans niet tot de boekentaal behooren. Hij staat onder den invloed van de beruchte *grammaire raisonnée*, wil beredeneeren wat goed Nederlandsch is en wat niet; hij heeft er geen begrip van, dat de ontwikkeling der taal *niet* het gevolg is van een logisch denken, en het gebruik ten slotte de opperste rechter blijft. Hij verkondigt dan ook de zonderlingste meeningen op taalkundig gebied, b. v. :

---

(1) Men zou, op grond daarvan, kunnen denken dat men met het werk van een Noordnederlander te doen heeft, maar dat lijkt me onwaarschijnlijk, want in 't zesde hoofdstuk wordt beweerd dat *onbedaarlijk* geen Nederlandsch is. Ieder Hollander kent de uitdrukking *onbedaarlijk lachen*.

« Sommige noemen het (Waalsch) een dialect van het Fransch : naar mijne meening is het er nog geen patois van, maar een mengelmoes van verschillende talen, verschillend in verschillende streken. »

« Uit het Friesch, het Oudsaksisch en Frankisch, drie dialecten van het Germaansch, is het Nederlandsch ontstaan. »

« Een taal is arm, als zij voor verschillende zaken slechts één woord heeft, als men zich dikwijls met hetzelfde woord moet behelpen om verscheidene denkbeelden uit te drukken. »

De oorzaak van het verval der Nederlandsche letterkunde na de 17de eeuw heet te liggen — in de immigratie in Holland van een overgroot getal Fransche refugiés!

Het hoofdstuk met het opschrift « Wat zijn gallicismen, » is zes en een halve bladzijde groot, maar een antwoord op de gestelde vraag is er niet in te vinden.

Een naïveteit als deze is niet zeldzaam : « Bij deze gelegenheid zou ik willen gevraagd hebben : hoe het komt dat men altijd spreekt van Holland en Hollandsch, als men Nederland en Nederlandsch bedoelt », waarop, nota bene, een verklaring volgt, die niet minder naïef is dan de vraag.

Het zou tot niets dienen nog meer dergelijke voorbeelden aan te halen. Behalve aan een behoorlijke pragmatische kennis van het Nieuwnederlandsch, ontbreekt het den schrijver aan alles : aan theoretische kennis onzer taal, aan de kennis

harer chronologische en topographische ontwikkeling, aan inzicht in taalzaken in 't algemeen, zelfs aan de meest elementaire bekendheid met de geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde en der Vlaamsche Beweging.

Daarbij komt, dat het werk rijk is aan uitweidingen die met de taalkunde niets te maken hebben. Zoo spreekt de schrijver drie bladzijden lang over het stelsel, door ons spoorwegbestuur in zwang gebracht, om de uren van 1 tot 24 te tellen, en meent hij al heel geestig te zijn, als hij zegt dat « een der schoonheden van het nieuwe stelsel is : 23 + 1 = 0 »!! Evenzoo krijgen we 5 bladzijden naar aanleiding van het woord *tolhuis*, dat de schrijver niet eens verstaat, en 't woord *spoorhalle* geeft hem gelegenheid zijn ergernis te luchten over de nieuwe straten te Antwerpen. Zoo is ook haast de geheele inleiding, het hoofdstuk over den stijl (dat trouwens slechts een herhaling en een uitschrift is van wat in tallooze handboeken te vinden is) en nog zooveel meer, geheel en al overbodig. Het geheele werk is een *indigesta moles* : de Schrijver beheerscht zijn stof niet, zij beheerscht hem, zoodanig dat hij er ten slotte geen weg meer mee weet.

Er is nog een tweede fundamenteel bezwaar. De Schrijver « bewijst » de fouten, welke hij te berde brengt, niet, of niet voldoende. Ik bedoel daarmede tweeërlei. Ten eerste, dat hij niet voldoende aantoont dat hetgeen hij als gallicismen beschouwt,

wezenlijk gallicismen zijn; hij geeft niet altijd de Fransche uitdrukkingen of constructies op, welke al te slaafsch vertaald worden. En ten tweede : hij geeft den lezer de gelegenheid niet, zijne beweringen te controleeren, daar hij nooit opgeeft waar de fouten, die hij bespreekt, te vinden zijn : bewijsplaatsen waren en zijn naar mijn bescheiden meening volstrekt onmisbaar, temeer daar in dit werk vele fouten vermeld worden, die voor de meesten aan 't ongelooflijke grenzen.

Hoe ongaarne ook, moet ik ten slotte nog mededeelen dat er wel wat al te ruim en vooral al te ongegeneerd gebruik is gemaakt van een bekend werk over taalzuivering, dat vanwege de Academie werd uitgegeven.

Om al deze redenen heb ik de eer te adviseeren dat het ingezonden handschrift niet geschikt is om door de Koninklijke Vlaamsche Academie te worden uitgegeven.

—

Verslag van den heer Mr. A. PRAYON-VAN ZUYLEN

Het lijvig handschrift van den heer M... beslaat negen boekjes, ieder gemiddeld 40 à 50 bladzijden bevattende. De drie eerste boekjes zijn mij den 30 Mei toegekomen; de vier volgende wat later; de twee laatste den 12 Juni.

Het spreekt van zel dat het mij niet mogelijk was in zoo'n korten tijd een werk van dien omvang

naar behooren te bestudeeren, te meer daar het zeer slordig is geschreven, ja bijna onleesbaar, zoodat het ontcijferen ervan vrij wat moeite en inspanning vergt.

Meer dan eens heeft men doen opmerken dat de tijd, die aan de keurrechters wordt gegund om de hun voorgelegde handschriften te onderzoeken, volstrekt ontoereikend is. Men verliest overigens uit het oog dat wij allen onze eigene bezigheden hebben en die in den steek niet kunnen laten om ons, al was het maar gedurende eenige dagen, uitsluitend met het werk der Academie onledig te houden. Die klachten zijn gegrond en ik beaam ze ten volle.

Wat er van zij, het handschrift van den heer M... heb ik maar vluchtig kunnen doorbladeren. Die lezing, hoe oppervlakkig ook, heeft mij echter overtuigd dat het werk niet geschikt is om door de Academie te worden uitgegeven. Niet alleen is er gebrek aan orde en aan methode en daarbij allerlei nutteloozе beschouwingen en uitweidingen, die men best achterwege hadde gelaten, maar Schrijver begaat ontelbare « flaters », welke genoeg bewijzen dat hij op historisch en wetenschappelijk gebied niet op de hoogte is of bij het opstellen van zijne verhandeling zeer lichtzinnig is te werk gegaan. Ik heb enkele der meest stuitende aangeteekend.

Mijn besluit is dus dat het werk, zooals het staat, van de hand moet worden gewezen. Misschien zou ik een gunstiger oordeel kunnen uitbrengen,

indien Schrijver zijne verhandeling van al dat onkruid zuiverde. Maar zoo iets zou feitelijk met het « hermaken » van het boek gelijk staan.

De Commissie besliste in den zin der heeren verslaggevers, en de vergadering, geraadpleegd, sluit zich eenparig daarbij aan.

Namens de Commissie voor Onderwijs wordt door den heer Claes medegedeeld, dat in de voormiddag gehouden zitting in den schoot dier Commissie gekozen zijn : tot voorzitter de heer Obrie; tot ondervoorzitter de heer Bols; tot secretaris de heer Claes.

De heer Broeckaert, in naam der Commissie voor Geschiedenis, Bio- en Bibliographie, bericht, dat in de ook 's voormiddags gehouden zitting dier Commissie de heer Bols, voorzitter, lezing heeft gedaan van eene nota, getiteld : *Neolithische standplaats te Alsemberg ontdekt in* 1901, alsmede eene nota tot terechtwijzing van eene meening, geopperd in het door de Academie gedrukte opstel des heeren Mr. L. Willems. (*Zie bl. 44.*)

Op verzoek van den heer ondervoorzitter leest de heer Bols de beide opstellen, waaromtrent de vergadering hare ingenomenheid betuigt. — Zij zullen in de *Verslagen* gedrukt worden.

De heeren Mac Leod, de Vos en de Gheldere bieden verslag aan over een door den heer Dr. A. Teirlinck ingezonden opstel, getiteld : ***Behandeling der Dij- en Navelbreuken en van eenkele zeldzame breuken.***

Verslag van den heer Dr. J. MAC LEOD.

Het werk, waarvan het handschrift voor ons ligt, sluit zich aan bij eene verhandeling van denzelfden schrijver over de ***Behandeling der niet beklemde liesbreuken***, die vroeger door de Koninklijke Vlaamsche Academie werd uitgegeven.

In dit werk handelt schrijver achtereenvolgens over de dijbreuken, de navelbreuken en sommige breuken die zelden voorkomen, nl. breuken der linea alta, buikwandsbreuken, breuken van het gesloten gat, lendenbreuken, ***herniae ischiadicae***, bijnaadbreuken, middenrifbreuken en inwendige breuken.

Die verschillende onderwerpen worden uitvoerig besproken, op dezelfde wijze en volgens dezelfde methode als in schrijvers eerste verhandeling over de niet beklemde liesbreuken. Ongetwijfeld zal dit nieuw werk door de belanghebbenden even gunstig onthaald worden als het eerste.

Wij stellen voor, dit werk door de Koninklijke Vlaamsche Academie te laten uitgeven.

—

Verslag van den heer Dr. A. DE VOS.

Dit werkje maakt een geheel uit met de *Behandeling der niet beklemde liesbreuken*, in 1901 door de Koninklijke Vlaamsche Academie uitgegeven. Het is van denzelfden aard en van gelijke verdienste.

Ik zou derhalve hier moeten herhalen, wat ik bl. 135 van de *Verslagen* van dat jaar (behoudens de menige niet aan mij te wijten drukfouten), daarover ten beste gaf. Mits dan S. weer enkele aanmerkingen en aanstippingen van hetzelfde slag, als in dat overzicht, gelieve in acht te nemen, oordeel ik het oorbaar, ook dit nieuwe voortbrengsel van den vlijtigen heelmeester, als gevolg en voltrekking van het eerste, en om eendere redenen, onder de reeks uitgaven onzer Academie te laten opnemen.

Jhr. de Gheldere verklaart de besluitselen des heeren Mac Leod en de Vos bij te treden.

De vergadering, geraadpleegd, besluit tot het drukken der verhandeling van den heer Dr. A. Teirlinck.

Geene verdere mededeelingen te doen zijnde, verklaart de heer Onderbestuurder te 4 uur de zitting gesloten.

Lezingen.

Brieven van J. David aan J.-F. Willems in 1836, '37 en '38.

Op bl. 44 van onze *Verslagen* (1902) lezen wij de volgende woorden van Mr Leonard Willems :

« De Brieven van David » [aan J.-Fr. Willems namelijk] « van 1836, '37 en '38 schijnen verloren te zijn geraakt ».

Ik ben gelukkig, M. H., te kunnen aankondigen dat er 16 brieven van David aan J.-Fr. Willems uit gemelde jaren voorkomen in de verzameling Brieven, mij ter uitgave toevertrouwd door Willem's zoon, den achtbaren heer Felix Willems.

Er zijn 9 brieven van 1836, 3 van 1837, en 4 van 1838 (1).

Voorts zijn er 5 van 1839, 2 van 1840, 10 van 1841, 3 van 1842, 5 van 1844, 3 van 1845, en 1 van 1846, deze laatste gedagteekend van den 7 Juni, 17 dagen vóór Willems' afsterven.

J. BOLS.

---

(1) Een brief van Februari 1838 werd nog door mij bekend gemaakt. Zie bl. 83 van onze *Verslagen en Mededeelingen*, 1901.

Eene neolithische standplaats te Alsemberg ontdekt in 1901.

In 't begin van April 1901 — het seizoen van het planten der aardappelen — vond ik eenen silex op eenen smallen voetweg, loopende door de Elsemheide, een westelijk gehucht van mijne parochie.

Die silex — een stuk geslepen beitel — was daar vast geworpen geweest van op den akker.

Ik ging aanstonds met mijne vondst bij de veldbewerkers der nabijheid, en vroeg hun of zij zulke steenen kenden.

Ja, zij wisten dat het eene vuurkei was (of *vuurka*, mv. *vuurkaren*, zooals ze te Alsemberg zeggen), dienende vroeger, toen de fosforkens nog niet waren uitgevonden, om er vuur uit te *ketsen* in de geweerpan en bij den huiselijken heerd. Maar geen van hen had ooit bij zijne weet soortgelijke kei op het land ontdolven. Ze beloofden mij nochtans daar in 't vervolg onder het bewerken van den grond aandachtiger op te letten, en weinige dagen daarna ontving ik van eenen dezer menschen eenen recht schoonen silex, eene steenen bijl, die hij gevonden had terwijl hij kort bij zijn huis, op eene plek *Gensteberg* genoemd (1), aan 't arbeiden was.

De brave man zag mijne blijdschap. Geene week ging er nu voorbij — het gansche werk-

---

(1) Berg waar genst (brem) groeit.

seizoen —, zonder dat hij of zijne huisgenooten mij van uit dit stukje land of uit hunnen aanpalenden hof eenen of meer silexen, heele of gedeeltelijke, konden aanbieden.

Mijne kleine verzameling, enkel op den Gensteberg gevonden, bestaat uit een 60-tal stukken, de scherven meegerekend. Al de voorwerpen zijn in geslepen steen. Er zijn bijlen, beitels, messen, krabbers, pijlpunten, andere punten of spitsen, en verschillende vormen waar de bestemming mij niet duidelijk van is.

De meeste zijn of lichtgrijs of donkergrijs van kleur; vijf zijn lichtbruin en doorschijnend; een paar zijn blauw gevlamd.

M. H., 't is vast niet veel, maar toch genoeg, zoo dunkt mij, om eene standplaats uit het steentijdperk aan te duiden. Heel talrijk konden de menschen toch alsdan niet bijeenwonen, want er is al eene groote oppervlakte noodig om wild genoeg voor het jaarlijksch voedsel van eenen enkelen persoon te verschaffen (1). Daarbij, al is de voorraad van die gevallig ontdekte voorwerpen nog betrekkelijk gering, nieuwe vondsten kunnen de vorige

---

(1) G. Cumont. *Stations néolithiques de Verrewinckel et de Rhode-Saint-Genèse découvertes en 1885*. Extrait du Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles. Tome XI, 1892-1893, p. 43.

komen vermeerderen. Overigens, de ligging van de plek gronds, waar de silexen werden opgeraapt, pleit ook voor het bestaan alhier van eene neolithische standplaats. Deze plek, niet grooter dan omtrent het vierde eener hectare, maakt deel van eene hoogvlakte gelegen boven den rechten kant van de vallei der Molenbeek, en ligt aan eenen inham die als door vroegere overstroomingen uitgespoeld schijnt : aldus kon, toen de vallei tot in den inham onder water stond, de daar wonende bevolking langs de westzijde door de vischvangst, en langs den oostkant door de jacht in de bosschen haar bestaan vinden (1). Dat die menschen aldaar hunne woonst hadden in eene opene plaats van het woud, wordt waarschijnlijker gemaakt doordien de grond van den Gensteberg van zijne vruchtbare bovenlaag door de regens veel meer ontbloot is dan de rondliggende akkers (2).

M. H., door mijne mededeeling van wat men te Alsemberg vond, hoe weinig ook, — meen ik

---

(1) E. VAN OVERLOOP. *Le Préhistorique. Les premiers habitants de la Belgique.* Extrait des Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles. Tome XIV, 2e liv. 1900, p. 32.

(2) E. DUPONT. *L'homme pendant les âges de la pierre dans les environs de Dinant-sur-Meuse.* Bruxelles, 1872, p. 235. Hier weze nog bijgevoegd dat de silexen op eene plaats werden ontdekt, die als een schiereiland tusschen twee inhammen vooruitspringt, en enkel langs den noordkant met de verdere hoogvlakte verbonden is. Dit merkt men ook op in andere plaatsen. Zie E. DUPONT op dezelfde bladz. 235.

eene kleine bijdrage te hebben geleverd tot de voorhistorische landkaart van België in 't algemeen (1), en tot die van de door mij bewoonde streek in het bijzonder. De heer G. Cumont beschreef met de hem erkende bevoegdheid zijne rijke ontdekkingen in Alsembergs naaste geburen, namelijk te St.-Genesius-Rode en hoogerop langs den westboord van Zoniënbosch. Hij zal er belang bij stellen dat, alhoewel hij op de hellingen der Molenbeekvallei geene sporen van neolithische standplaatsen had ontdekt (2), er evenwel eene te Alsemberg bestaan heeft, die aldus als een westelijk hoekje op zijne geologische kaart van St.-Genesius-Rode mag bij aangestipt worden.

J. BOLS

(1) Zie over die kaart het hoogst belangrijk werk van den geleerden hoofdbewaarder der Museums van 't Paleis van 't Jubeljaar, M. EUGEEN VAN OVERLOOP : *Projet de carte préhistorique de la Belgique*. Extrait du Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles. Tome XII, 1893-1894.

(2) G. CUMONT, p. 4.

Lezing.

EKKEHARD I OF GERALDUS?

door Dr. SIMONS.

Toen Wilhelm Meyer in 1873 zijn « *Philologische Bemerkungen zum Waltharius* » in het licht zond, waarin hij door de stoute stelling, dat het Walthariuslied geen vertaling was, de heerschende denkbeelden omtrent den oorsprong van het gedicht omverwierp, vond zijn meening niet aanstonds ingang bij de Duitsche geleerden.

Doch de eerste stoot tot een nauwer onderzoek was gegeven. Er kwam weer leven in de brouwerij. Letterkundigen en geleerden wijdden hun opmerkzaamheid aan het heerlijkste werk, waarop de eerste herleving van de classieke letteren mag bogen.

De belangstelling is sedertdien niet meer verflauwd, ja, in de laatste jaren minder dan ooit.

Nog onlangs verscheen de vertaling van Dr. Heinrich Drees in de *Universal-Bibliothek* en die van Hermann Althof met een nieuwe, uitgebreide inleiding; tekst en handschriften werden opnieuw getoetst door Strecker, W. Meyer, Althof, P. von Winterfeld in Duitschland, door F. Norden in België, zoodat het gedicht tegenwoordig in een geheel ander licht verschijnt dan ten tijde van J. Grimm. Met dit beter inzicht zijn nieuwe vraagpunten verrezen, welke op een oplossing wachten.

Een overzicht er van kan men vinden in het uitstekend opstel van Strecker, in 1899 in de *Neue Jahrbücher* van Ilberg en Richter verschenen : « Probleme der Walthariusforschung. »

Een dezer vraagstukken neem ik mij thans voor te onderzoeken, namelijk het volgende : Heeft Geraldus, de schrijver van den Proloog, een aandeel gehad in de totstandkoming van den Latijnschen tekst?

Om den stand van zaken te kennen, dienen eenige ophelderingen vooraf te gaan.

De dichter van Waltharius is Ekkehard I, monnik van St.-Gallen, het beroemde klooster, dat in de 10e eeuw een brandpunt der beschaving was.

Ekkehard stierf op rijpen leeftijd in 973.

De vele handschriften bewaren over hem het stilzwijgen. Gelukkig voorziet de kloosterkroniek, *Casus Sti Galli*, in deze leemte. Het 80e hoofdstuk, van de hand van Ekkehard IV, die een goede vijftig jaar later de voornaamste gebeurtenissen, waarvan het vermaarde sticht getuige was, te boek stelde, vermeldt onder meer, dat Ekkehard I nog jong was, toen hij Waltharius als schoolwerk voor den meester vervaardigde; dat het Latijn niet onberispelijk is, maar, wat uitdrukkingen en zinsbouw betreft, de sporen draagt van de Duitsche afkomst des dichters.

Ekkehard IV voegt er bij, dat hij zelf tijdens zijn verblijf te Mainz den tekst naar zijn beste vermogen verbeterd heeft.

In hoeverre is Ekkehard IV werkzaam geweest, en welke handschriften bevatten dien gezuiverden tekst, ziedaar een eerste twistvraag, welke wij aanstippen zonder er op in te gaan.

Nu rijst een tweede moeilijkheid, die wij hebben te onderzoeken.

Drie handschriften, die van Brussel, Parijs en Trier, nemen een afzonderlijke plaats in, omdat het gedicht er vooraf wordt gegaan door een inleiding van 22 leoninische hexameters.

Het is een opdracht : Een gering kloosterbroeder, Geraldus, een zwakke zondaar, roept de drie personen der H. Drievuldigheid aan, om den doorluchtigen prelaat Erchambold te zegenen, wien hij het boekje stuurt, waarin Walters wonderbare daden te lezen staan. Ik laat tekst en vertaling volgen, waaruit maar al te zeer blijkt, dat Geraldus geen verwend kind der muze was; er is een schrille tegenstelling tusschen de hoogdravende alledaagschheid van den proloog en de hoogst dichterlijke inkleeding van het gedicht.

Omnipotens genitor, summæ virtutis amator,
Jure pari natusque amborum spiritus almus,
Personis trinus, vera deitate sed unus,
Qui vita vivens cuncta et sine fine tenebis,
Pontificem summum tu salva nunc et in aevum
Claro Erchamboldum fulgentem nomine dignum,
Crescat ut interius sancto spiramine plenus,
Multis infictum quo sit medicamen in aevum.
Praesul sancte dei, nunc accipe munera servi,
Quae tibi decrevit de larga promere cura
Peccator fragilis Geraldus nomine vilis,

Qui tibi nam certus corde estque fidelis alumnus.
Quod precibus dominum jugiter precor omnitonantem,
Ut nanciscaris factis, quae promo loquelis,
Det pater ex summis coelum terramque gubernans.
Serve dei summi, ne despice verba libelli,
Non canit alma dei, resonat sed mira tyronis,
Nomine Waltharii, per proelia multa resecti.
Ludendum magis est, Dominum quam sit rogitandum;
Perlectus longaevi stringit in ampla diei.
Sis felix sanctus per tempora plura sacerdos,
Sit tibi mente tua Geraldus carus adelphus.

Schepper almachtig, Zoon, der verhevenste deugden beminnaar,
Heilige Geest, uit de twee met gelijke rechten geboren,
Gij, in persoon drievoudig, doch één in waarachtige godheid,
Welke, levend, het al in 't leven houdt zonder einde,
Neem in uw hoede den hoogen prelaat voor nu en voor eeuwig,
Waardigen Erchambold, die glanst met een naam, zoo doorluchtig·
Dat hij groeie, in 't binnenst vervuld van heiligen aandrang,
Daardoor velen zij een waar heelmeester voor eeuwig.
Heilige priester Gods, aanvaard nu 't geschenk van een dienaar,
Dat de zwakke zondaar Geraldus, nietswaardig van name,
Heeft besloten, voor U aan de ruime verzorging te onttrekken;
Want hij is u een echte leerling, een trouwe van harte.
'k Bid voortdurend den Heer, den donderaar, dit in mijn bede:
Geve de Vader, die hemel en aard bestuurt uit den hooge,
Dat gij feitlijk erlangt hetgeen ik met woorden ontboezem.
Slaaf van den Opperheer, versmaad niet de woorden van 't boekje,
't Zingt niet de goedheid Gods, maar 't verkondigt de lofdaân eens jongen·
Walther geheeten, verminkt te midden van vele gevechten.
Meer is het zaak zich te ontspannen dan aan te roepen de godheid,
Doch het gelezene ontroert tot in den luister der grijsheid.
Wees nog langen tijd een gelukkige, heilige priester,
Moge broeder Geraldus U dierbaar wezen in 't harte (1).

---

(1) Op twee plaatsen kan ik mij niet vereenigen met de vertaling, welke Althof levert.

V. 4. Qui vita vivens cuncta et sine fine tenebis:
Welcher im Leben lebt und in Ewigkeit alles regieret.

Ik vind « im Leben lebt » te zeer gezocht en geef de voorkeur

In de *Casus S^{ti} Galli* wordt van een Geraldus melding gemaakt, die vanaf zijn jeugd tot zijn dood aan de kloosterschool werkzaam was.

Hij was een tijdgenoot van Ekkehard I, maar zijn sterfjaar wordt niet opgegeven, evenmin als zijn geboortejaar. Erchambold was bisschop van Straatsburg van 965 tot 991. Een vroeger monnik van St Gallen, met name Victor, had na veel wederwaardigheden naar de mijterstad de wijk genomen, waar hij zich wijdde aan het onderwijs. Men mag veilig

---

aan : « die levend alles in 't leven (houdt) en zonder einde zult houden. »

V. 20. Perlectus longaevi stringit in ampla diei :
Doch es verkürzt, sobald man es liest, die Länge des Tages.

Dit is geen vertaling van het oorspronkelijke, maar van een bloote gissing van Du Méril, die er geen mouw aan wist te passen. De varianten geven geen uitkomst, doch liever dan aan den tekst te tornen, stel ik mij tevreden met mijne onzekere, doch trouwe vertaling : « doch het gelezene ontroert tot in den luister der grijsheid. » *Stringit* in den zin van *commovit, tetigit* wordt door Forcellini onder n° 11 gegeven met verwijzing naar Virgilius, Aen. X, 824. *In ampla diei longaevi :* tot in het volle van den ouden dag, in de *lengte* der grijsheid. Forcellini haalt Plinius aan : amplissima dies horarum quindecim h. e. longissima.

Ik versta nochtans liever : tot in den *luister* van den ouden dag, *te midden van de waardigheden, de eereambten.*

De zin is : als de doorluchtige bisschop oud zal zijn geworden, dan zal de herinnering aan of de lezing van het gedicht hem nog ontroeren.

Dit zou de veronderstelling wettigen, dat het handschrift in de gevorderde levensjaren van Erchambold werd opgezonden, men opent immers niet het uitzicht op den ouden dag voor iemand, die nog jong is ; maar nog eens, de vertaling is onzeker.

aannemen, dat hij den bisschop over het epos gesproken en diens belangstelling had opgewekt.

Nu wij met den inhoud van den proloog en met de geschiedkundige ophelderingen kennis gemaakt hebben, biedt zich de vraag van zelf aan, of Ekkehard I de dichter van den *Waltharius* is, ofwel Geraldus.

Voor Geraldus pleiten twee omstandigheden : Het Brusselsch handschrift begint met het opschrift : *Incipit Poesis Geraldi de Gualtario :* « Hier begint het gedicht van Geraldus over Walther. » Vervolgens laat Geraldus in het 10e vers der opdracht doorschemeren, dat hij veel moeite aan de vervaardiging van Waltharius heeft ten koste gelegd : *munera... quae tibi decrevit de larga promere cura... Geraldus :* « het geschenk, dat Geraldus heeft besloten, voor u aan de ruime verzorging te onttrekken. »

De voor de hand liggende beteekenis van « aan de ruime verzorging onttrekken » is wel, dat Geraldus het gedicht heeft gemaakt en, nu het voltooid is, aan den bisschop ten geschenke geeft.

Hierdoor valt het getuigenis van Ekkehard IV. Er staat wel een achterdeurtje open, men zou kunnen veronderstellen, dat Geraldus met vreemde veeren heeft willen pronken en daarom het werk van Ekkehard I op zijn eigen naam heeft gesteld, doch dit houdt geen steek, want Victor, de vroegere monnik van St Gallen, had den bisschop gemakkelijk uit den droom kunnen helpen. Het is dus niet te verwonderen, dat de eerste nauwgezette onderzoekers

van het gedicht het met Geraldus hielden. Dit is het geval met J. Grimm en met San Marte.

Volgens San Marte hebben Ekkehard I en Geraldus ieder afzonderlijk het leven van Walther bezongen, maar het gedicht van den eersten, waarover de *Casus S^ti Galli* berichten, is met de verbeteringen van Ekkehard IV verloren gegaan, zoodat wij in den overgeleverden tekst den arbeid van Geraldus hebben te zien.

Tegenwoordig is deze meening door alle geleerden prijsgegeven. Niet Geraldus, maar Ekkehard I is de schrijver van het Walthariuslied, en de 22 eerste verzen uit de drie Geraldushandschriften staan op zich zelf, d. i. zij zijn later door Geraldus bijgevoegd ter begeleiding van het aan Erchambold aangeboden geschenk.

Hij, die het eerst deze meening uitsprak, is de sagenkundige dichter Uhland. Uitgaande van de kloosterkroniek neemt hij aan, dat Geraldus de leeraar was, voor wien Ekkehard I het leven van Walther heeft geschreven. Immers Geraldus zegt niet, dat hij het boekje heeft gedicht, maar enkel en alleen, dat hij de verzender is. Misschien behoorde het gedicht reeds aan de kloosterbibliotheek, vandaar dat niet de opsteller, maar de leeraar het naar Straatsburg afvaardigt.

Uhlands verklaring is in hoofdzaak tot heden onaangevochten gebleven.

Eene belangrijke wijziging wordt echter door Althof voorgeslagen : Geraldus is niet Ekkehards

leermeester geweest, maar zijn ambtgenoot ofwel opvolger, zoodat de naam van den leeraar, voor wien Ekkehard schreef, in het duister schuilt.

Althof steunt op een paar plaatsen uit de *Casus*, waaruit men kan opmaken, dat Geraldus jonger was dan Ekkehard en bijgevolg bezwaarlijk zijn leeraar kon zijn. Tweemaal wordt hij er bij eene optelling na Ekkehard genoemd, en op een andere plaats wordt bericht, dat Ekkehard II zoowel door zijn oom Ekkehard I als door Geraldus werd voorbereid. Verschillende geleerden, o. a. F. Norden, komen tegen deze stelling op. Deze wijst op het schoolwezen in de middeleeuwen, toen het onderwijs nog niet zoo degelijk was ingericht als op den huidigen dag, en toen het meer gebeurde, dat de leeraars niet alleen niet ouder, maar zelfs jonger dan hun leerlingen waren.

In de 13e eeuw was het niets ongewoons op de hoogescholen van Parijs en Bologna, dat toehoorders van 30 tot 40 jaar naast scholieren van 13 en 14 op hetzelfde stroo waren gelegerd. Deze oudgedienden droegen den naam van « galoches. »

Wat hebben die toestanden uit de latere middeleeuwen gemeen met ons geval uit de 10e eeuw, vraagt Althof zich af. « Het kwam toen inderdaad voor, dat scholieren ouder waren dan hun leeraar, doch dan waren de eersten buitengewoon oud. Geraldus integendeel moest, als de gelijke in jaren van Ekkehard, uitermate jong zijn, indien hij den dichter onderricht had; en voor een vroegrijp genie kan ik

hem, die als grijsaard nog zoo weinig bevredigends leverde, niet verslijten. Ook is het zich bedienen van een zoo piepjong magister nauwelijks met de gebruiken van 't klooster overeen te brengen. » Wat er van zij, Althof schijnt mij het ware voor te hebben, en ziehier waarom : Ik lees bl. 29 van zijn jongste uitgave, (*Das Waltharilied*, Leipzig, 1902) dat bisschop Erchambold in 965, toen hij 27 jaar oud was, den zetel van Straatsburg beklom.

Uit dit gegeven trek ik een dubbel besluit : Geraldus was jonger dan Ekkehard, en : Geraldus kan onmogelijk Ekkehards leeraar geweest zijn.

Ekkehard I stierf, zooals wij gezien hebben, in 973 in rijpen ouderdom, *vitis... bene matura;* men mag derhalve met Althof zijn geboortejaar in het begin der 10e eeuw plaatsen.

Erchambold nu was in 938 geboren.

Wat zegt nu het 12e vers van den Proloog?

Qui tibi nam certus corde estque fidelis alumnus : « Want hij is u een echt en van gantscher harte trouw leerling. »

Wij weten uit het grafschrift, dat Erchambold op zichzelf maakte, alvorens bisschop te zijn, dat hij zich met het onderwijs had bezig gehouden.

Te oordeelen naar den gewonen gang van zaken, moet de leerling jonger zijn dan de meester, Geraldus zal dus *na* 938 geboren zijn.

Doch wij hoeven het zoo nauw niet te nemen en kunnen gerust eenige jaren laten vallen.

Wij veronderstellen dus, dat leeraar en leer-

ling even oud waren, dan valt het geboortejaar van Geraldus niet vóór 938, bijgevolg toen Ekkehard I zonder twijfel al de drie kruisjes achter den rug had.

Wat zegt nu Hoofdstuk 80 van de *Casus?*

« *Scripsit et in scolis metrice magistro, vacillanter quidem, quia in affectione, non in habitu erat puer, vitam Waltharii manu fortis :* »

« Op school schreef hij ook metrisch voor zijn leeraar, ofschoon weifelend, omdat hij in zijn streven, niet echter in zijn uiterlijk, een knaap was, het leven van Walther met de sterke hand. »

Dat de dichter nog jong was, blijkt insgelijks uit de slotverzen van het Walthariuslied :

Wie gij ook zijt, die dit leest, verschoon den sjirpenden krekel,
Wik niet zijne stem, nog schor tot hiertoe, maar zijn jaren,
Want hij streefde, schoon hij het nest niet verliet, naar de hoogte.

De gevolgtrekking ligt voor de hand. Toen Geraldus geboren werd, had Ekkehard sedert geruimen tijd zijn *Waltharius* geschreven en was zijn naam als dichter gevestigd.

De leeraar Geraldus kwam dus te laat.

Nog een andere gissing van Althof wordt nu bewaarheid. Uhland verklaarde het zonderlinge feit, dat niet Ekkehard maar Geraldus zich met het geschenk aan Erchambold belast heeft, door aan te nemen, dat het handschrift waarschijnlijk aan de kloosterbibliotheek toebehoorde, en dat daarom de leeraar en niet de leerling zich van de taak kweet.

Althof verwerpt deze verklaring, en niet ten onrechte, want wij weten nu, dat Geraldus de bedoelde leeraar noch was, noch kon zijn. Wat Althof integendeel aanvoert, is veel aannemelijker : het schenken van het afschrift heeft eerst na 973, na des dichters dood plaats gehad, « want Ekkehard was niet meer een onbekend kloosterling, wiens arbeid de aanbeveling van iemand anders noodig had, integendeel hij was een rijp man, de bekende dichter en geleerde, de zeer geziene deken; wat zou natuurlijker zijn geweest dan dat hij zelf het kind zijner muze aan den prelaat had aangeboden? »

Inderdaad, en men kan zich nog afvragen, of het voetstoots aan te nemen is, dat een in vergelijking met Ekkehard nog zoo *jong* kloosterbroeder als Geraldus (en dien wij naar allen schijn veel ouder hebben gemaakt dan hij werkelijk was) zich zou hebben vermeten, het uitstekend gedicht van een man als Ekkehard van een aanbevelend schrijven in armzalig Latijn te vergezellen?

Hoe had Geraldus Ekkehard durven doodzwijgen, indien deze in zijn onmiddellijke omgeving nog leefde? Dat gaat buiten de schreef voor een kloosterling, die zich nog wel een gebrekkig en nietswaardig zondaar durft noemen.

Was echter de dichter reeds overleden, dan vinden wij niets stuitends in de handelwijze van Geraldus, want iedereen wist, dat Ekkehard de schrijver was. Bijgevolg kan de verzending niet bij Ekkehards leven hebben plaats gegrepen.

Tegen den jeugdigen leeftijd van Geraldus verzet zich wel een tekst uit de *Casus*, doch daar komen wij later op terug.

Voor het oogenblik zullen wij ons met het pleit tusschen Ekkehard en Geraldus omtrent het vaderschap van *Waltharius* bezig houden.

Het zwaartepunt ligt in de duistere of ten minste te zeer onbepaalde uitdrukking : *de larga promere cura*. Het auteurschap werd reeds van de hand gewezen, doch verscheiden andere verklaringen worden gegeven. Beteekent die *larga cura* de verbetering van Ekkehards gedicht?

Dit wordt thans algemeen verworpen, immers de onbeholpen proloog steekt te ongunstig af tegen het zeer redelijk Latijn van het epos. Geraldus was daartoe niet in staat, de zoogezegde leerling overtrof den meester. Ziedaar een eersten grond om zulks te verwerpen, maar de voornaamste is wel, dat Ekkehard IV iets van die verbetering had moeten weten, dit zou hem de moeite van een later herziening bespaard hebben.

Door *larga cura* kan men nog verstaan den gezetten arbeid, welken het afschrijven van het handschrift gekost heeft; ofwel Geraldus' langjarige tekstverklaring op school.

Hiermede is de uitlegging van P. von Winterfeld verwant : de *larga cura* is de rijke voorraad schoolopstellen, welke meester Geraldus bewaarde en waaruit hij den Waltharius heeft uitgekozen.

Wij weten inderdaad, dat deze oefeningen, *dictamen diei debitum* of *dictamen magistro* geheeten, zorgvuldig werden verzameld en bewaard.

Het is ook goed mogelijk, dat die *larga cura* op de angstvallige zorg ziet, waarmede het handschrift in de boekerij van St.-Gallen werd weggesloten. Immers de monniken, naar Althofs woorden, mochten trotsch zijn op die leerstof en konden er noode toe besluiten, aan andere kloosters een afschrift er van mede te deelen.

« Dat men ten gunste van den hoog in tel zijnden Straatsburger kerkvorst een uitzondering maakte en het gedicht nu in de wereld zond (promere), moest aan het geschenk een bijzondere waarde bijzetten en verdiende wel in den Proloog nader in het licht gesteld te worden ».

Ik vermoed, dat Erchambold in nauwe betrekking tot het klooster moet gestaan hebben : daarvoor pleit het verblijf van Victor te Straatsburg, het schenken van het handschrift en de opleiding van Geraldus door Erchambold.

Ten laatste wordt nog een zesde interpretatie geopperd; de *larga cura* is de « vrijgevige liefde », waardoor Geraldus gedreven wordt bij het overmaken van 't kostbare handschrift. Deze duiding komt, wat de gedachte, niet wat het Latijn betreft, vrij wel overeen met de verklaring, welke ik aanstonds zal geven.

Ziedaar een overzicht van de verschillende pogingen om de moeilijkheid op te lossen. Ik heb

twee bezwaren tegen al die uitleggingen. Eerst en vooral is de eerste hinderpaal, waarop ik gewezen heb, nog niet weggeruimd, ik bedoel het opschrift van den Brusselschen codex : *Incipit Poesis Geraldi de Gualtario.*

Deze regel schijnt wel degelijk het gedicht aan Geraldus toe te kennen, ook met het oog op het stafrijm. Ik weet niet, of er reeds een uitlegging van gegeven is, in alle geval, ik stel het volgende voor :

Gualtario is dubbelzinnig; men vertale niet : « Hier begint het gedicht van Geraldus over Walther », maar : « Hier begint het gedicht van Geraldus (nl. de proloog) over *den* Waltharius » (nl. Ekkehards gedicht).

Het opschrift ziet dus uitsluitend op de 22 verzen van de opdracht.

In de tweede plaats kan ik mij met de vele verklaringen van *larga cura* niet vereenigen, niet omdat zij geen goeden zin opleveren, maar juist om het tegendeel : alle zijn goed, doch niet eene is beter. De veelheid staat in den weg, want er dient toch een keus gedaan te worden.

Ik geef derhalve de volgende verklaring van *de larga promere cura* in bedenking.

Men heeft te weinig gelet op de verhouding tusschen Geraldus en Erchambold. Geraldus, ik herhaal het, zegt klaar en duidelijk, dat hij Erchambolds voedsterling of leerling, *alumnus*, is.

Wel drukt hij zich tamelijk kruipend uit voor

een oudleerling, doch dit vindt zijn verschooning in zijn mindere jaren en in de nederigheid van den kloosterbroeder, die een kerkvorst het woord toestuurt. Deze bedeesdheid wordt overigens goed gemaakt in het laatste vers, waar de toon wat inniger is :

Sit tibi mente tua Geraldus carus adelphus :

« Moge broeder Geraldus u van harte dierbaar wezen. » Heeft Geraldus in naam van de kloostergemeente het handschrift opgestuurd? Ik geloof het niet. Hij zou dit hebben doen uitschijnen, en *decrevit* zoowel als de samenhang laat vermoeden, dat hij uit eigen beweging, door dankbaarheid gedreven, een besluit had genomen.

Indien men deze verhouding tusschen beiden in het oog houdt, dan zal de zin der volgende vertaling geen aanstoot geven :

Vers 9. nunc accipe munera servi,
Quæ tibi decrevit de larga promere cura
Peccator fragilis Geraldus nomine vilis,
Qui tibi nam certus corde estque fidelis alumnus :

« Ontvang nu het geschenk van een slaaf, dat de zwakke zondaar Geraldus, de geringe van naam, uit hoofde van (*de*) uw overvloedige zorgen voor u besloot in het licht te zenden, *want* hij is uw echte en van harte trouwe leerling. »

Vers 12 geeft de verklaring van *larga cura* en *nam* behoudt zijn redegevende kracht.

Al degenen, die v. 10 hebben pogen te verkla-

ten, sloegen een verkeerden weg in, doordat zij het voorzetsel *de* met *promere* in verband brachten. Ik lees als volgt : *decrevit promere :* hij besloot, het gedicht te voorschijn te brengen, voor den dag te halen, d. i. uit de kloostermuren de wijde wereld in te zenden; *de larga cura :* uit hoofde van de overvloedige, ruime zorgen; nl. die, welke Erchambold indertijd aan zijn leerling Geraldus gewijd heeft. *Larga* d i. vrijgevig, milddadig, staat hier volkomen op zijn plaats.

Er blijft nog een punt in het licht te stellen, 't is de minder gewone aanwending van het Latijnsche voorzetsel *de*.

Het heeft hier de redegevende beteekenis van *propter : wegens, om, ter oorzake van, uit hoofde van.* Deze beteekenis is niet nieuw.

Forcellini zegt *in voce* het volgende : « aliquando causam designat, et adhibetur pro *causa*, vel *propter*. » Onder meer voorbeelden haalt hij een van Cicero aan, 3. Verr. 30 : Flebat uterque non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris filius : Elk van beiden weende, doch niet *om* zijn eigen doodstraf, maar de vader *om* den dood des zoons en de zoon *om* dien des vaders. »

Hetzelfde redegevend gebruik vinden wij tweemaal in den *Waltharius*, dus in de 10e eeuw, en hier komt het vooral op aan.

Gunther zegt tot Hagen, v. 1076 :

Iram *de* nostra contractam decute culpa : « Laat den toorn vallen, dien gij *door* (*propter*, *ter oorzake*

van, uit hoofd van, wegens) onze schuld hebt opgevat. »

En wat verder, v. 1084 :

Non modicum patimur damnum *de* cæde virorum :

« Wij lijden geen geringe schade *door* (uit hoofde van, ter oorzake van) het verlies der mannen. » Hiermede is de knoop doorgehakt en het gebruik van *de larga cura* volkomen gewettigd.

De uitdrukking is niet onbepaald, noch duister, ofschoon wel wat ongewoon.

Deze verklaring heeft twee punten voor op hare voorgangsters : zij houdt rekening met de bestaande toestanden d. i. met de verhouding van leerling tot leeraar, en zij maakt een einde aan de tot hiertoe bestaande onzekerheid; immers men hoeft niet meer te kiezen tusschen herziening, afschrift, verklaring, bewaring van den tekst en wat dies meer zij; dit alles is weggecijferd en vereenvoudigd.

Alles komt hierop neer : Geraldus stuurt na Ekkehards overlijden een afschrift van het reeds meer of min beroemde Walthariuslied naar Erchambold, bisschop van Straatsburg; hij begeleidt het boekgeschenk met een opdracht, waarin hij de aandacht van zijn oudleeraar trekt op het gedicht en hem tevens bedankt voor de overvloedige zorgen, welke deze vroeger aan hem besteed heeft.

In overeenstemming met deze nieuwe uitlegging wijzigen wij de metrische vertaling van hierboven als volgt :

Heilige priester Gods, aanvaard nu 't geschenk van een dienaar,
Dat de zwakke zondaar Geraldus, nietswaardig van name,
Sliste, voor u om uw ruime zorg te voorschijn te brengen,
Want hij is u een echte leerling, een trouwe van harte.

Tegen de meening, welke wij uiteengezet hebben, dat Geraldus ongetwijfeld jonger dan Ekkehard moet zijn geweest en hoogstwaarschijnlijk jonger dan Erchambold, kan een opwerping gemaakt worden, welke Strecker en von Winterfeld reeds tegen Althof hebben laten gelden.

In de *Casus* wordt gezegd, dat Geraldus niet ver van Notker, den Stotteraar, zijn vroeger leeraar en vriend, begraven ligt : *non longe a Notkero Balbulo magistro quondam suo sibique amicissimo*. Deze Notker stierf in het jaar 912 als zeventiger.

Indien hij de leeraar en vriend van Geraldus geweest is, dan moet Geraldus nog in de 9e eeuw zijn geboren en bijgevolg ouder zijn geweest dan Ekkehard en, het spreekt van zelf, dan Erchambold.

Hierdoor valt ons geheel betoog in duigen, immers wij hebben aangenomen, steunende op v. 12 van den Proloog, dat Geraldus niet vóór 938, het geboortejaar van Erchambold, het licht zag en naar alle waarschijnlijkheid veel later.

De twee getuigenissen, dat van den Proloog en dat van de *Casus*, staan in lijnrechte tegenspraak. Wil men beide vereenigen, dan was Geraldus 40 of 50 jaar oud bij de geboorte van Erchambold. Men zal ons wel niet van overdrijving beschuldigen, indien wij den ouderdom van Erchambold bij het

aanvaarden van het leeraarsambt op 20 jaar aanslaan.

Geraldus, die in den Proloog zegt, dat hij zijn leerling is, volgde dus als zestiger of zeventiger de lessen van een twintigjarige. Is dat geen dubbele onwaarschijnlijkheid?

Even ongerijmd is de tweede gevolgtrekking : Geraldus was al voor het jaar 912 de leerling geweest van Notker Balbulus, en een vijftig jaren later bekroop hem weer de lust om bij Erchambold op nieuw ter school te gaan!

Dat hij danig werk maakte van het aanleeren der beginselen, is zeer loffelijk, doch met dat al heeft hij het niet ver gebracht; de armzalige proloog staat daar, om het te bewijzen.

Doch wat den doorslag geeft, is wel het volgende. De *Casus* zeggen voluit, dat Geraldus vanaf zijn jeugd tot zijn grijsheid als leeraar aan de kloosterschool is werkzaam geweest : ***ab adolescentia usque ad senilem vitæ finem semper scolarum magister.*** Hoe is dat mogelijk, indien hij zijn leven lang op de schoolbanken heeft gezeten?

Indien daarenboven Geraldus zijn langjarig leven voortdurend aan de opleiding der jeugd besteed heeft, en indien de *Casus* in het bijzonder van hem spreken, dan was het niet de eerste de beste, en dan kon zoo'n man op zijn ouden dag toch bezwaarlijk van zich zelf zeggen : ***Geraldus nomine vilis.***

Een andere beteekenis dan die van « leerling » aan het woord *alumnus* uit den Proloog toekennen,

gaat ook niet aan, vooral als *Certus* den nadruk op het leerlingschap legt.

Men ziet hieruit, welken onoverkomelijken berg van onmogelijkheden en onzin wij moeten opeenstapelen, indien wij in den Geraldus van de *Casus* en in den Geraldus van den Proloog een en denzelfden persoon willen zien.

Integendeel, indien men twee kloosterbroeders van dien naam aanneemt, dan vallen alle bezwaren als bij tooverslag, en is de stand van zaken eenvoudig en glashelder.

Ik veronderstel dus, dat er in de 10^{e} eeuw twee Geraldussen te St.-Gallen waren : Geraldus, de leeraar, over wien in de kloosterkroniek gesproken wordt, leerling van Notker Balbulus, en die ouder dan Ekkehard is geweest. Geraldus, de jonge, een gering, onbekend kloosterling, en die zich dan ook te recht *Geraldus nomine vilis* mag betitelen. Van dezen Geraldus weten wij alleen, hetgeen de Proloog zegt, nl. dat hij Erchambolds leerling is geweest en na Ekkehards dood het gedicht naar Straatsburg heeft opgestuurd, bij welke gelegenheid hij naar zijn beste vermogen een opdracht heeft te zamen geflanst.

Iets, dat de veronderstelling van twee monniken, die Geraldus heetten, nog in de hand werkt, is het feit, dat er te St. Gallen meer naamgenooten onder gelijktijdig levende kloosterbroeders gevonden worden; wij wijzen slechts op Purchard I, Purchard II; Ekkehard I, Ekkehard II, Ekkehard III en op Notker II en Notker III.

De slotsom van dit onderzoek is, dat eens te meer bevestigd wordt hetgeen wel niet meer werd betwijfeld, maar toch niet onaantastbaar kon heeten, namelijk dat niet Geraldus, de schrijver van den Proloog, maar Ekkehard I de dichter van het *Walthariuslied* is (1).

---

(1) Dat aan Geraldus nog een ruim aandeel in de totstandkoming van den Walthariustekst wordt toegeschreven, blijkt uit de jongste vertaling, welke van het epos verschenen is, die van Dr. Drees. Ik lees in de Inleiding, bl. 6 :

« Ekkehard's oorspronkelijk werk, de « *raucella vox stridentis cicadae* » is niet bewaard; eerst onderging het gedicht de verbetering van Geraldus, en toen later bisschop Erchambold van Straatsburg een afschrift van het lied verlangde, zond Geraldus hem er een met een Latijnsche voorrede, waarin hij Ekkehards naam zelfs niet noemt, maar zich zelf voor den dichter uitgeeft, een gebrek aan eerbied voor andermans geestelijk goed, dat in de middeleeuwen niet tot de zeldzaamheden behoort. »

Zoo keeren wij met Dr. Drees terug naar het uitgangspunt ten tijde van J. Grimm, toen het getuigenis van Ekkehard IV in de *Casus St. Galli* werd verworpen ten voordeele van dat van Geraldus.

Zitting van 17 December 1902.

Aanwezig de heeren Obrie, bestuurder, Prayon-van Zuylen, onderbestuurder, de Potter, bestendige secretaris;

de heeren Claeys, jhr. de Pauw, Gailliard, Alberdingk Thijm, Coopman, de Vos, Broeckaert, van Even, Sermon, Coreman, Bols, de Flou, Claes, jhr. de Gheldere, Prayon, Simons, de Ceuleneer, Segers, de Vreese, werkende leden;

de heer Mac Leod, briefwisselend lid.

Door de heeren Daems, Janssens en Muyldermans is bericht gezonden dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen..

Na vaststelling van het verslag over de vorige zitting wordt door den bestendigen Secretaris de lijst medegedeeld der

AANGEBODEN BOEKEN.

Door de Regeering :

Arbeidsblad, October 1902.

Bulletin de l'Agriculture, 1902, nr 6.

Revue néo-scolastique, 1902, nr 4.

Annales des travaux publics de Belgique, 1902, nr 6.

Recensement général des Industries et des Métiers (1896), 18 deelen.

Statistique des salaires dans les mines de houille. Octobre 1896-Mai 1900.

Les Industries à domicile en Belgique :

II. *L'industrie du tissage de lin. — L'industrie du tressage de la paille dans la vallée du Geer. — L'industrie de la cordonnerie en pays flamand.*

IV-V. *La dentelle et la broderie sur table.*

Revue de l'Université de Bruxelles 1902-1903, nr 2.

Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale de Belgique, 8°, 62e deel, 2e en 3e aflev.

Bulletin de la classe des Lettres et des Sciences morales et politiques et de la classe des Beaux-Arts, 1902, nrs 9-10.

Bibliographie de Belgique, 1902, nr 21.

Bulletin des Sommaires des périodiques, 1902, nr 10.

Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge, 1902, nr 9.

Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 10e jaar, nr 8.

Revue sociale catholique, 1902 (7e jaar), nr 2.

Vlaamsche Zanten, Mei, Juni en Juli 1902.

Dagboek van Gent van 1447 *tot* 1470, *met een vervolg van* 1477 *tot* 1515, *opnieuw uitgegeven* door V. FRIS.

Sommaire idéologique des ouvrages et des revues de philosophie, 8e deel, 30e aflev.

Door het Rijksarchief te Brussel :

Troisième supplément à l'inventaire des cartes et plans (1879).

Door den heer J. MUYLDERMANS :

C. CORNELIUS TACITUS *Van de Gedenkwaerdige Historien der Romeynen, vertaalt* door I. F. Amsterdam, 1645.

Door den heer P.-J. GOETSCHALCKX :

Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant.

Cours complet de pédagogie à l'usage des écoles normales, par le chanoine A. AUGER *et l'abbé* L. HAUSTRATE, 2 deelen (2 exemplaren).

Door de Vereeniging tot Vereenvoudiging van onze schrijftaal :

De Vereenvoudiging van de Schrijftaal, door J. VERCOUILLIE. — *De spelling van de Vries en te Winkel,* door Dr. R.-A. KOLLEWIJN. — *Vereenvoudiging nodig?* door W. VAN HELTEN.

Door den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas :

Annales du Cercle archéologique du Pays de Waas. XXIe deel, 1e aflev.

Door de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam :

Jaarboek, 1901.

Verslagen en Mededeelingen, 1901.

Catalogus van de boekerij der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, 5 deelen.

Door de Redactie van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal.* De 7e aflev. van het elfde deel, (*opkuiven-oprijzen*), door Dr G.-J. BOEKENOOGEN.

Door de Hoogeschool van Upsala :
Bidrag till Sverges Medeltids historia door C.-G. MALMSTRÖM, 1902.

Door de heeren P. MASOIN en Fr. MEEUS : *Notes et documents sur le Gheel ancien*, 1902.

Door de Hoogeschool van Leuven :
Boekerij der Germanisten 2e Vervolg op de lijst der werken.

De laatstverschenen afleveringen van *Biekorf, de Tuinbouw, de Vlaamsche Kunstbode, Dietsche Warande-Belfort, het Katholiek Onderwijs, St.-Cassianusblad.*

Bibliographische mededeelingen.

Vanwege Dr J.-Al. Peeters, bestuurder der kolonie te Gheel, heb ik de eer aan de Academie te schenken : *Voordrachten over de zedelijke en lichamelijke Gezondheidsleer der krankzinnigen.* Dr Peeters is ons sedert lange jaren bekend, niet alleen

als een kundige geneesheer, die onberekenbaar veel goed gedaan heeft en dit in eene plaats

> Waar de ergste der rampen, die de aarde kan telen,
> Op 't hoofd van rampzalige onschuldigen ligt, (1)

maar ook als letterkundige, die fraaie gedichten schreef, die op het gebied der romanliteratuur eenen welverdienden naam verwierf door zijn boek *Betty, Schetsen uit het leven der zinneloozen te Gheel* (1882), en die nu in deze zijne *Voordrachten* vooral aan de kostgevers (inwoners van Gheel die de krankzinnigen in hunne huizen opnemen) in klare taal en met aandoenlijke bezorgdheid de vruchten mededeelt van zijne grondige studiën en jarenlange ondervinding.

J. BOLS.

Namens Pater J. SALSMANS heb ik de eer aan de Academie aan te bieden de vierde uitgaaf van *Vondels meesterstuk, Lucifer; treurspel in vijf bedrijven. Taal- en letterkundig verklaard* door C.-M. VERSTRAETEN. S. J. (Gent, Siffer. 1902, 188 blz.). In 1884 verscheen de eerste uitgaaf van dit zoo verdienstelijk werk. De uitgaaf van Pater Verstraeten's *Lucifer* genoot zooveel bijval en werd zoo gunstig onthaald, dat de eerste na korten tijd uitverkocht was; eene tweede en eene derde

---

(1) LEDEGANCK, *De Zinnelooze.*

waren weldra noodig gevonden. Eene vierde werd gevraagd juist als de geleerde Jezuïet naar Ceylon afreisde om in die verre streek op Godes akker werkzaam te worden. Vóór zijn vertrek gelastte hij met het bezorgen dezer nieuwe uitgaaf zijnen medebroeder P. Salsmans, die in de laatste aflevering der *Dietsche Warande*, onder den titel van *Luciferiana*, zulke belangrijke wenken neerschreef over het uiterlijke der opvoering van *Lucifer*. De schrijver heeft zich opperbest van zijne taak gekweten en in deze vierde uitgaaf menige verbetering toegebracht aan een werk, dat door al de critikers reeds zoo merkwaardig geacht werd. Daargelaten een aantal wijzigingen aan de menigvuldige letterkundige notas, geleerde en schandere ophelderingen en toelichtingen over de gedachten, door Vondel voorgedragen, kenmerkt zich deze uitgaaf door het bijvoegen eener zeer nuttige woordenlijst der verouderde woorden en woordvormen. In plaats de taalnotas in het boek zelf te verspreiden, waar ze vroeger als verloren stonden, heeft de nieuwe uitgever alles, wat taal en versbouw van Lucifer betreft, in een aanhangsel samengebracht en zoo doende eene kleine spraakleer van Lucifer tot stand gebracht. Al meer en meer moet men Verstraeten's-Salsmans *Lucifer* als een der beste uitgaven van Vondel's meesterstuk aanzien; en tevens moeten wij de geleerde uitgevers over hunne letterkundige schranderheid geluk wenschen; spreken wij ook de hoop uit dat hunne pogingen veel zouden bijdragen om

die grondige kennis van dit prachtig treurspel hier ten lande al meer en meer te verspreiden.

A. DE CEULENEER.

Dagorde.

De rekening over de uitgaven gedurende het afgeloopen jaar, aan de vergadering voorgelegd, wordt goedgekeurd.

De heer Bestuurder verleent het woord aan den heer W. de Vreese, die eene lezing doet over de door hem aangeboden *Bibliotheca Neerlandica Maniscripta*.

Deze lezing, die een voorsmaak geeft van de belangrijkheid des veelomvattenden arbeids, door den heer de Vreese ondernomen, wordt met de meeste belangstelling aanhoord en zal in de *Verslagen* worden gedrukt.

—

Namens de Commissie voor Nieuwere Taal en Letteren wordt medegedeeld dat haar bestuur volgenderwijze is vernieuwd : Voorzitter, de heer Prayon-van Zuylen; ondervoorzitter de heer de Vos, secretaris de heer Coopman.

De dagorde uitgeput en geene verdere mededeelingen te doen zijnde, verklaart de heer Bestuurder de zitting gesloten.

Lezing.

—

OVER EENE BIBLIOTHECA NEERLANDICA MANUSCRIPTA.

Hooggeachte Medeleden,

Nu ik op 't punt sta gevolg te geven aan de uitnoodiging der Academie om haar te spreken over inhoud en inrichting, doel en bestemming mijner *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, zult Gij mij vergunnen U in de eerste plaats nogmaals mijn warmen, hartelijken dank te brengen voor den onbekrompen steun welke de Academie aan mijn werk verleent.

Toen ik vernam dat de Regeering had laten vragen, of de Koninklijke Vlaamsche Academie geneigd was een gedeelte van het aangevraagde hulpgeld voor hare rekening te nemen, wekte dat bij mij, ik verheel het niet, een zekere bezorgdheid. Ik bedacht terstond, dat de Academie de middelen, waarover zij beschikt, best gebruiken kan, en eer te weinig dan te veel heeft. Ik ben er dan ook dubbel dankbaar om, dat Zij, niettegenstaande haar te gering budget, op de vraag der Regeering is ingegaan. De Academie is zelfs verder gegaan : zij heeft haar verlangen uitgesproken ook de uitgave van mijn werk onder hare hoede te nemen. Dat is waarlijk meer dan ik ooit heb kunnen denken, en ik acht me daardoor even-

zeer vereerd als tot dankbaarheid gestemd. Gij verlangt zeker niet, Mijne Heeren, dat ik veel of groote woorden zou gebruiken om U van mijne oprechte erkentelijkheid te verzekeren. Zij moge blijken uit de zorg, de nauwkeurigheid en den ijver, welke ik bij voortduring aan mijn werk zal trachten te besteden, opdat het der Academie waardig zij. Wordt het mij gegeven de aangevangen onderneming te voltooien, dan moge de wetenschappelijke wereld getuigen, dat de Academie, door de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* te steunen, niet alleen den bewerker, maar ook en vooral zich zelve heeft vereerd.

—

Voor en aleer inhoud en inrichting, doel en bestemming der *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* kunnen uiteengezet worden, is het plicht de wenschelijkheid, ja de dringende noodzakelijkheid dat zulk een werk tot stand kome, te betoogen.

Die wenschelijkheid, die noodzakelijkheid vloeit voort uit den toestand, waarin de studie van de Nederlandsche philologie zich op dit oogenblik bevindt, en het is dus noodig in de eerste plaats daarover iets te zeggen. (1)

---

(1) Hetzelfde onderwerp heb ik behandeld in mijne voordracht *Over Middelnederlandsche Handschriftkunde in verband met taal- en letterkunde*, gehouden op het tweede Nederlandsch philologencongres te Leiden en afgedrukt in *Taal en Letteren* 10, 357 vlgg. Waar ik geen kans zag het thans beter te zeggen dan toen, heb ik niet geschroomd van het reeds gesprokene, voor zoover noodig, opnieuw gebruik te maken.

Er is een hulpwetenschap van de Nederlandsche philologie, die, tot groote schade van dat vak, zoowel in Noord- als in Zuid-Nederland schromelijk verwaarloosd wordt. Die hulpwetenschap is de Nederlandsche, inzonderheid de Middelnederlandsche handschriftkunde, waaronder niet alleen te verstaan is : kennis van het schrift, maar alles wat het geschreven boek betreft, zijn samenstelling, zijn inrichting, zijn geschiedenis, en dus ook de wetenschap welke handschriften bestaan en bestaan hebben. En die verwaarloozing valt thans meer dan ooit in het oog, nu, dank zij der Hollandsche wetenschap en den Hollandschen ondernemingsgeest, de klassieke philologie met zulk voortreffelijk palaeographisch materiaal wordt toegerust. Duitsche, Fransche en Engelsche philologen kunnen, desgevraagd, met gerechtvaardigden trots wijzen op verschillende uitgaven, waaruit hunne middeleeuwsche handschriftkunde in 't algemeen, en de ontwikkeling hunner middeleeuwsche schrijfkunst in 't bijzonder bestudeerd en gekend kan worden. Ik hoef slechts het *Recueil de facsimilés* van de Parijsche École des Chartes, het *Album paléographique* van de Société de l'École des Chartes, *Le cabinet des Manuscrits* en de *Mélanges de paléographie et de bibliographie* van Léopold Delisle, het *Manuel de paléographie latine et française* met bijbehoorende alba van Maurice Prou, het *Album paléographique* van Flammermont, de *Facsimiles* van de Paleographical Society, Wattenbach's *Schriftwesen*, Kön-

neck's *Bilderatlas*, de *Schrifttafeln* van W. Arndt, de *Altdeutsche Handschriften* van Enneccerus te noemen, om nu nog te zwijgen van wat in andere landen is gepresteerd, om U een werkmateriaal voor den geest te brengen, zooals men er geen beter wenschen kan en dat een Neerlandicus, voor mijn gevoel althans, moet doen watertanden. Men heeft het zelfs bij geene schriftproeven gelaten : geheele handschriften, ook van zeer uitgebreide werken, heeft men gereproduceerd, en dat niet alleen in Frankrijk, Duitschland en Engeland, maar ook in Italië, in Spanje, in Denemarken, in Zweden, tot in Rusland toe.

Wat maken de Nederlanden daarnaast een pover figuur! Wij hebben immers niet veel anders dan het boekje van Jacobus Koning, getiteld *Algemeene verklaring van het oud letterschrift*, in 1818, dus voor ruim tachtig jaren, door de Maatschappij tot nut van 't algemeen in « steenplaatdruk » uitgegeven. Buiten dat werkje, dat voor zijn tijd volstrekt niet onverdienstelijk was, maar natuurlijk al sedert lang zelfs aan de bescheidenste eischen niet meer voldoet, hebben we niets anders dan de facsimile's van gebruikte handschriften bij sommige uitgaven van teksten gevoegd. De meeste daarvan zijn echter onbruikbaar, omdat ze vervaardigd zijn met procédés die niet onafhankelijk zijn van de mindere of meerdere vaardigheid van den teekenaar en van diens verbeelding, noch van het doel, door de uitgevers beoogd. Die facsimile's

moesten immers dienen tot « opluistering » der uitgaven, en zoo werd de keus bepaald niet door de meerdere of mindere belangrijkheid van het specimen uit een zuiver palaeographisch, dus wetenschappelijk oogpunt, maar door hunne mindere of meerdere fraaiheid : aesthetische consideraties gaven den doorslag. Dit laatste is overigens ook later het standpunt gebleven, toen men ook hier van volmaakter bewerkingen ging gebruik maken, waarbij nog komt, dat de reproducties niet zelden op kleiner schaal dan de origineelen worden vervaardigd, waardoor ze alweer een nieuw gedeelte hunner reeds geringe studiewaarde verliezen.

Wel is in het overigens in vele opzichten voortreffelijke werk van Kan. Reusens, *Éléments de Paléographie*, de Nederlandsche handschriftkunde niet geheel ter zijde gelaten, maar alles samen wordt er toch maar heel weinig aandacht aan besteed : ze is en blijft bijzaak. Veel verder dan tot enkele, zij het dan ook fraaie, facsimile's komt het niet.

Het is natuurlijk de bedoeling niet te beweren, dat er daarom ook geen Neerlandici zijn, die Middelnederlandsche handschriften kunnen lezen. Er zijn er genoeg die daarin doorkneed zijn, we weten het allen. Maar hunne kennis is iets persoonlijks, dat met hen staat of valt, dat met hen te gronde gaat, zoodat het eerste vereischte om van een gevestigde wetenschap te kunnen spreken, ontbreekt, nl. dat een zekere hoeveelheid kennis aan een volgend geslacht wordt overgeleverd, om daarop voort te bouwen.

Hebben wij zoogoed als niets gedaan om de ontwikkeling van ons schrift te leeren kennen, we zijn niet veel ijveriger geweest in het navorschen van de talrijke andere vraagpunten, die zich bij een handschrift voordoen. Want een middeleeuwsche codex is immers, evenals alle dingen, een voortbrengsel van verschillende krachten. Vooreerst geen schrijver zonder schrijfmateriaal: papier, perkament, inkt enz. Terwijl in alle andere landen, geen enkel uitgezonderd, het middeleeuwsch papier ernstig bestudeerd wordt, is bij ons van een dergelijke belangstelling weinig te bespeuren. Men schijnt in de Nederlanden niet te beseffen, dat de kennis van het papier een onmisbare hulp is om den ouderdom van een handschrift nader te bepalen, dank zij de watermerken die de papierfabrikanten gebruikten. Toch zijn er wel mannen geweest, die het belang der watermerken hebben ingezien; maar bij de meesten kwam het niet verder dan tot verzamelen uit liefhebberij, en sommigen, zooals J. Koning, hadden bijbedoelingen die hun blik benevelden. Een kort overzicht van hetgeen in onze gewesten op dit gebied verricht werd, is te vinden in het *jongste*, tevens het beste dezer werken, nl. dat van Mr. J. H. de Stoppelaar, die, nu reeds meer dan dertig jaren geleden, een zeer nuttig boekje heeft geschreven over het ***Papier in de Nederlanden ... inzonderheid in Zeeland***, dat ook thans nog zeer goede diensten kan bewijzen, al zijn de afbeeldingen der watermerken wat al te zeer verfraaid en buiten alle verband met de water-

lijnen afgedrukt en de verschillende variänten van een of ander merk te veel verwaarloosd.

Wat weten wij verder van de *scrivers* en *scriversen* onzer handschriften? Wie waren zij? waar werkten zij? hoe en wanneer? Hoeveel tijd besteedden zij aan 't schrijven hunner codices, en wat lieten zij zich voor hunne moeite betalen? Wat weten wij van het opteekenen op het gehoor af? Op deze en nog vele dergelijke vragen blijven wij het antwoord schuldig.

Over onze middeleeuwsche binders en hun kunst weten we alles samen niet veel meer, en 't overgroot gedeelte van 't geen we er over weten zijn we dan nog verschuldigd aan een vreemdeling, nl. aan James Weale, die in zijn ***Bookbindings and Rubbings of Bindings in the South Kensington Museum*** over de oude Nederlandsche bindkunst veel belangrijks heeft medegedeeld. Over de bezitters onzer handschriften, over boekerijen van burger, stad of klooster, hun omvang, hunne inrichting, hunne onderlinge betrekkingen, de lotgevallen hunner schatten, hebben we evenzoo slechts vage en alleenstaande inlichtingen. Van de talrijke catalogussen van Dietsche boeken die nog bestaan, zijn er, afgezien van 't geen vóór ruim 250 jaar door Sanderus werd medegedeeld, niet meer dan twee uitgegeven en gecommenteerd (1).

---

(1) Sedert deze lezing in de Koninklijke Vlaamsche Academie gehouden werd, heb ik kennis gekregen van het pas verschenen werk van Dr. O. K. Meinsma, *Middeleeuwsche Bibliotheken*, waarin een aantal oude catalogussen zijn medegedeeld.

Alles samengenomen kan men dus veilig beweren, dat een Nederlandsche handschriftkunde, in den breeden zin van het woord, niet bestaat.

Die toestand is intusschen wel te verklaren.

Zeker is de voornaamste oorzaak hierin gelegen, vooreerst, dat men er met niet al te zware oefening in betrekkelijk korten tijd kan toe komen, het middeleeuwsch en ook het zestiendeeuwsch schrift te leeren lezen (toch is dat een gevaarlijke redeneering, zooals zelfs uit tekstuitgaven uit de allerlaatste jaren blijken kan). Verder, dat het materiaal waarop en waarmede men schreef, de in- en uitwendige vorm onzer middeleeuwsche boeken, en ten slotte het schrift zelf, dat dit alles hetzelfde is, of althans schijnt, als in Latijnsche handschriften, zoodat hij, die wat wil weten over Middelnederlandsche palaeographie, zich verantwoord acht als hij b v. een boek als dat van Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, even doorwerkt. Zoo meen ik ook te weten dat velen, als zij den ouderdom van een handschrift willen bepalen, hun toevlucht nemen tot vergelijking met de *Schrifttafeln* van Arndt, of met de *Lateinische Palaeographie* van Wattenbach enz. Maar daarbij komt men bedrogen uit. Inderdaad, als men gedateerde Middelnederlandsche handschriften vergelijkt met overeenkomstige, evenzoo gedateerde schriftproeven in de uitgaven tot studie der Latijnsche palaeographie, dan komt men tot de ontdekking dat, bij nagenoeg

volkomen gelijkheid van het schrift, de Middelnederlandsche handschriften meestal meer dan een halve eeuw, ja, soms een heele eeuw jonger zijn dan de Latijnsche. Dat laat zich overigens volkomen begrijpen : vooreerst weten we van elders, dat onze handschriften jonger moeten zijn, ten gevolge van de natuurlijke ontwikkeling der beschaving in onze gewesten; ten tweede en vooral : laat ons niet vergeten dat het *scriven* van den middeleeuwschen kopiïst geen *schrijven* was als het onze, het was *teekenen*, neen, het was **nateekenen** van hetgeen hij vóór zich had, zoodat zijn eigenlijke hand er heel anders uitzag dan het schrift waarin hij een of ander handschrift afschreef; ja er zijn zelfs redenen om te vermoeden, dat er kopiïsten geweest zijn die konden *scriven*, maar niet *schrijven*.

Een derde oorzaak van den toestand is ten slotte zeker ook, dat in Noord-Nederland de studie der geschiedenis geconcentreerd is op het tijdperk dat de Hollanders zoo terecht noemen hunne gouden eeuw.

Maar is de toestand verklaarbaar, een andere vraag is het, of hij ook verschoonbaar is; vooral of de beoefenaars der Nederlandsche philologie er wijs aan doen, zich heelemaal met geen handschriftkunde bezig te houden, en of het niet de moeite loonen zou, datgene wat thans nog individueele kennis is, tot een vak van wetenschap te verheffen.

Voor we daarop eenig antwoord geven, moeten wij het gevolg van den tegenwoordigen toestand onder de oogen zien.

Dit gevolg is, dat er in de studie der Middelnederlandsche taal- en letterkunde een stilstand dreigt te komen.

Het Middelnederlandsch is niet meer het vak *à la mode*. Aanvankelijk ging de studie der grammaticale vormen gepaard met een levendig gevoel voor het aesthetisch schoone; maar langzamerhand begon men den vorm der middeleeuwsche gedichten — het proza was een quantité négligeable — allesbehalve meesterlijk te vinden. Voor de studie van het Oudgermaansch levert het Middelnederlandsch slechts weinig bouwstoffen van belang op; het besef werd hoe langer hoe levendiger, dat er ook voor het jongere Nederlandsch uit de 17de en de 18de eeuw nog zooveel te doen overbleef; en vooral : langzamerhand vestigde zich de meening, dat er nog wel kleinere of grootere fragmenten, maar zoogoed als zeker geen onbekende teksten of handschriften meer aan het licht zouden komen.

Het is in de laatste jaren herhaaldelijk gebleken, dat er volstrekt geen grond voor die pessimistische beschouwing bestond; in weinig meer dan tien jaren tijds zijn uitgebreide, vroeger geheel onbekende werken als *Vanden seven Vroeden*, de *Sevenste Bliscap*, *S. Lutgardis*, de *Spiegel der Sonden*, om bij berijmde werken te blijven, aan 't licht gekomen, zonder dan nog te gewagen van nieuwe handschriften, heele of fragmenten, van reeds uitgegeven teksten.

Maar al was dat niet gebleken, er zou tóch geen grond voor die meening geweest zijn, om de goede

reden dat men maar de hand hoeft uit te steken om onbekende handschriften bij de vleet voor den dag te halen; omdat er in stads-, rijks- en kloosterbibliotheken nog duizenden handschriften bewaard worden, waarin geen enkel Nederlandsch philoloog ooit een blik heeft geslagen. Door het niet bestaan eener Nederlandsche handschriftkunde weten wij niet alleen niet hoe onze handschriften er uitzien, hoe ze geschreven zijn, waar ze heengegaan zijn noch waar ze vandaan komen, we weten zelfs niet dat ze er zijn. We doen althans alsof we 't niet wisten, en vergenoegen ons bij de studie onzer middeleeuwsche taal en letterkunde met een apparaat dat met buitengewone eenzijdigheid bijeengebracht is. Of is het niet waar, dat men geen andere teksten heeft uitgegeven dan dezulke, waarvan men, terecht of te onrecht, meende dat ze literaire verdiensten hadden, dat ze tot de « fraaie » letteren behoorden? Alles wat niet geschikt scheen om in een geschiedenis der Nederlandsche letterkunde met een of ander epitheton vermeld te worden, is zonder mededoogen onuitgegeven gebleven; was de letterkundige waarde wat ver te zoeken, men deed liever zijn smaak geweld aan, dan er rond voor uit te komen dat deze of gene tekst alleen voor de taalkunde belang had.

En zoo heeft men een groote hoeveelheid onschatbaar materiaal tot heden toe ongebruikt laten liggen. Onschatbaar voor de grammatica en voor den woordenschat. Die handschriften waarop ik doel, zij bevatten hoofdzakelijk de zoogenaamde

godsdienstige literatuur der middeleeuwen; het zijn afschriften van eenzelfde werk of verschillende, van elkander onafhankelijke vertalingen, in verschillende gewesten en op verschillende tijdstippen vervaardigd, waaruit de verschillende Middelnederlandsche dialecten, waarover we nog zoo bijster weinig weten, kunnen gekend worden; waarin men ziet hoe sommige woorden langzamerhand verouderen en hier af en toe, daar regelmatig door andere vervangen worden; waarin men op elke bladzijde woorden tegenkomt, die in het *Middelnederlandsck Woordenboek* met een enkel, en vaak met heelemaal geen voorbeeld vermeld staan, zoodat we geneigd zijn ze als zeldzaam te beschouwen, terwijl ze dat in den grond niet zijn; waarin we zien, wat een groot aantal woorden uit Romaansche talen, inzonderheid uit het Fransch, reeds op het einde der 14de eeuw overgenomen en bij ons volk van dagelijksch gebruik waren, en hoe dwaas dus de traditionneele klacht is over het taalbederf bij de rederijkers, net alsof de talrijke vreemde woorden die zij gebruikten in eens, bij massa's, uit de lucht waren komen vallen; waarin we ook duidelijk het verschil kunnen waarnemen in de kracht van dien vreemden invloed in de onderscheidene gewesten, al naar gelang ze verder van Frankrijk verwijderd zijn; waarin we, oneindig beter dan in de zoogezegde literaire gedenkstukken, kunnen nagaan tot waar onze taal zich oostelijk uitstrekte en ons een duidelijk denkbeeld kunnen vormen van de daar heerschende mengeltaal; waarin,

met een woord, de taal der 15[de] eeuw te vinden is, Middelnederlandsch naar de klankleer, Nieuwnederlandsch naar de syntaxis, met hare accusatieven als onderwerp, rijker aan datieven dan aan genitieven, blijkbaar een in menig opzicht zuivere afbeelding van de gesproken taal (immers de eenige die werkelijk bestaat), zoodat ze soms verrassend dicht bij de hedendaagsche beschaafde spreektaal staat, terwijl de woordenschat voor een Zuidnederlandsch oor haast modern klinkt.

Maar niet alleen de kennis van de geschiedenis onzer taal, ook die van de geschiedenis onzer letterkunde heeft onder dat eenzijdig kiezen van het wetenschappelijk materiaal zwaar geleden. Zelfs in de nieuwste uitgebreide werken over onze middeleeuwsche literatuur worden slechts luttele bladzijden besteed, om alles wat van het Dietsch proza overgebleven is te beschrijven. Alsof er geen andere oorspronkelijke sermoenen geweest waren dan die van Geert Groote, Jan Brugman en Jan Brinckerinck; geen andere ascetische tractaten dan die van Jan van Ruusbroec en Hendric Mande; niets anders dan levenbeschrijvingen van Jezus. Literatuurgeschiedenis is immers beschavingsgeschiedenis; moet er dus ook geen aandacht geschonken worden aan werken die niet oorspronkelijk in 't Dietsch geschreven zijn, aan vertalingen van kerkvaders enz.?

Dat alles wil intusschen nog niet zeggen, dat men uit het materiaal, waarmede men tot nu toe gewerkt heeft, alles heeft gehaald wat er uit te halen

is. En dat er nog veel meer in zit dan er uit gekomen is, zal ook eerst blijken als de Nederlandsche handschriftkunde naar behooren zal beoefend worden. Het wordt tijd, geloof ik, dat wij er ons van doordringen dat de overgroote meerderheid onzer tekstuitgaven niet langer bruikbaar is, omdat ze ons niet geven wat in de handschriften staat. Zoogenaamde critische uitgaven, waarin de zoogenaamde fouten tegen de grammatica door afschrijvers gemaakt, heeten verbeterd te zijn, geven een beeld van een denkbeeldige taal, evenals die, waarin de oorspronkelijke tekst van een schrijver heet vastgesteld te zijn, dikwijls niet veel meer geven dan een denkbeeldigen tekst. Dat alles is niet veel anders dan aesthetische liefhebberij, voor het taalkundig onderzoek totaal ongeschikt. Historische taalstudie, dat is studie van vormen zooals ze zijn, niet zooals een of ander uitgever ze belieft te maken. Als men de moeite neemt eenige Middelnederlandsche tekstuitgaven, zelfs diegene die onder de beste gerekend worden, met de handschriften te vergelijken, dan staat men verbaasd over het vele willekeurige dat men er in aantreft, en houdt men zijn hart vast, als men bedenkt dat vele van die zoogenaamde stilzwijgende verbeteringen in de grammatica van Van Helten, die natuurlijk moest roeien met de riemen die hij had, als bewijsplaatsen van taaleigenaardigheden gelden, terwijl de ware eigenaardigheden verdonkeremaand zijn.

Van de nauwkeurige studie van de in- en uit-

wendige eigenaardigheden der nog ongebruikte Middelnederlandsche handschriften, van de herkomst der codices, van de systemen van interpunctie en verkorting is dan ook veel, zoo niet alles te verwachten voor de kennis onzer Dietsche grammatica, voor de chronologie der taalverschijnselen, voor het bepalen van de verschillende dialecten, voor het zoo belangrijke vraagstuk der schrijftaal in de middeleeuwen (1).

Deze reeks argumenten zou nog met eenige andere kunnen vermeerderd worden; ik zou vooral nog kunnen spreken over de talrijke fouten die tot op den dag van heden door uitgevers van Middelnederlandsche teksten worden gemaakt, wat zelfs het sterkste argument zou kunnen worden. Alleen, daar kan geen gebruik van gemaakt worden zonder namen te noemen, en — *nomina sunt odiosa*. Daarenboven: waar zou men eindigen? Ik meen dus te mogen aannemen dat het gezegde voldoende zal zijn, om op mijn vraag van daar zooeven, of het niet de moeite loonen zou, datgene wat thans nog individueele kennis is tot een vak van wetenschap te verheffen? een beslist ja tot antwoord te krijgen.

Geleid door de denkbeelden die hierboven uiteengezet zijn, en overtuigd dat het wel goed is critiek uit te spreken, maar dat het nog beter is, zelf « hand

---

(1) Deze zijde van de quaestie is uitvoerig behandeld in mijn boven vermelde voordracht.

aan de kaars te slaan », is, nu reeds twaalf jaar geleden, de gedachte bij mij opgekomen, dat ik wellicht zelf iets zou kunnen doen om te voorzien in de nooden van het vak mijner keuze. In jeugdigen overmoed misschien, ontwierp en ondernam ik het werk dat ik genoemd heb ***Bibliotheca Neerlandica Manuscripta***, waarvan ik thans inhoud en inrichting zal verklaren.

Het behoeft geen nader betoog, dat het er in de eerste plaats op aankomt, te weten welke teksten nog in handschrift bestaan, en daarvan een inventaris op te maken. Deze inventaris zal de eerste afdeeling van het geheele werk uitmaken en daarin zal voor elken tekst vermeld worden :

1. Het incipit en explicit, het begin en het einde, niet een, twee, of drie regels, maar een reeks zinnen, zoodat men zich eenig denkbeeld kunne vormen van den stijl en van de taal.

Bevat het werk, b. v. in een prologus of in een epilogus, mededeelingen die den schrijver betreffen, of licht verspreiden over het onstaan en den inhoud van het werk, of in eenig ander opzicht voor de historia literaria van belang te achten zijn, dan zullen ze in extenso of voor zoover noodig, afgedrukt worden.

2. Blijkt een tekst een vertaling te zijn, b. v. naar het Latijn of naar het Fransch, zonder dat dit door den schrijver of kopiïst uitdrukkelijk wordt

medegedeeld, dan zal dit vermeld worden en het oorspronkelijke aangewezen.

3. Het tijdstip waarop en de plaats of streek waar de tekst geschreven werd, hetzij een en ander in het handschrift uitdrukkelijk genoemd is, hetzij het bij benadering diene beredeneerd te worden.

4. Een beknopt overzicht van de voornaamste taaleigenaardigheden, zoowel voor den woordenschat als voor de spraakleer, welke in den tekst te vinden zijn, en op grond daarvan aanwijzing van het dialect waarin hij geschreven is.

5. Telkens als een tekst in meer dan één handschrift voorkomt, zal een vergelijkend overzicht gegeven worden van de afwijkende lezingen, om aldus te kunnen vaststellen of alle codices afschriften van *dezelfde* redactie bevatten, ofwel of men te doen heeft met een of meer afschriften van *verschillende* redacties; zóó dat tevens de onderlinge verhouding dezer verschillende redacties aan het licht kome.

Geldt het vertalingen, dan zal onderzocht worden of de verschillende Nederlandsche redacties beantwoorden aan verschillende Latijnsche of Fransche redacties.

6. Is de tekst naderhand gedrukt, dan zullen de uitgaven uit vroeger en later tijd worden opgegeven, waarbij zooveel mogelijk zal worden onderzocht welke handschriften door de drukkers uit de 15de en uit het begin der 16de eeuw als kopij zijn gebruikt.

7. Opgave der boekerij of verzameling waar

de codex, waarin de tekst voorkomt, bewaard wordt, met het nummer, of welk ander merk ook, van dien codex.

Telkens als een codex, terwille van een daarin vervatten tekst, voor de eerste maal in den inventaris ter sprake komt, dan zal bij al het voorgaande gevoegd worden een volledige beschrijving van dien codex, van drieërlei standpunt, te weten :

A. Van het standpunt der ***handschriftkunde***, dus opgave van : papier of perkament; afmetingen; samenstelling der katernen; afmetingen der afschrijving; getal regels; de wijze van signeeren en folieeren; de custoden; verder aanwijzing van het soort van schrift; mededeelingen omtrent de gebruikte inkt, opgave van de gebruikte leesteekens en verkortingen.

Is het handschrift op papier geschreven, dan zullen de watermerken die in het papier voorkomen op de ware grootte worden gereproduceerd, waardoor niet alleen voor de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* zelf, maar ook voor de geschiedenis der papierfabricatie in 't algemeen een belangrijk materiaal zal bijeenkomen.

B. Van het standpunt der ***bibliotheconomie*** : voorkomende aanteekeningen, waaruit blijkt van wien of uit welke bibliotheek de codex afkomstig is, door wien of voor wien de codex geschreven werd, en dergelijke — ; bibliotheeksmerken, aanwijzende hoe en waar de codex in de kast geplaatst was, zullen worden medegedeeld, steeds met de noodige aanwijzingen aangaande het tijdperk waarin een of

ander geschreven werd. Blijkt de codex te hebben behoord tot een bibliotheek waarvan een catalogus bewaard is gebleven, dan zal aangegeven worden, of althans beredeneerd worden, welke opgave van dien catalogus op den bewusten codex betrekking heeft.

Zooveel mogelijk zullen de verdere lotgevallen van de codices nagegaan worden, en vooral, met behulp der auctie- en prijscatalogussen, in welke handen zij beurtelings zijn overgegaan, en welke prijzen er voor besteed werden.

C. Van het standpunt der *kunst* en *oudheidkunde* : de in- en uitwendige versiering der codices zullen nauwkeurig bestudeerd worden. Er zal dus vooreerst medegedeeld worden, of het handschrift al of niet hetzij eenvoudig versierd, hetzij rijkelijk verlucht is. Zoo ja, zoo zal die versiering of verluchting zorgvuldig ontleed worden, de motieven en de stijl aangewezen. Van de eigenlijke miniaturen zal een lijst gegeven worden, met een nauwkeurige beschrijving. Hetzelfde voor de gehistorieerde hoofdletters.

Daarna komt de band aan de beurt. In de eerste plaats is het de vraag uit wat en hoe deze band is vervaardigd : hetzij het een slappen, leeren of perkamenten omslag is, met of zonder klep, met of zonder slot; hetzij hij bestaat uit eikenhouten borden met al of niet gekleurd kalfs-, zwijns- of geitenleer overtrokken, met een of meer sloten, die op hunne beurt op verschillende wijzen gemaakt en versierd kunnen zijn.

Verder de versiering van dien band, hetzij ze

bestaat uit eenvoudige fileetjes, hetzij uit kunstig gesneden paneelen en stempels. Telkens zal daarvan een nauwkeurige beschrijving gegeven worden, en zoo dikwijls het oorbaar geacht wordt, zal de geheele band, of een of meer details van de versiering : een paneel, een stempel, gereproduceerd worden.

Dit alles met een dubbel doel en voordeel : zoodoende komt er belangrijk materiaal voor de kunstgeschiedenis bijeen, en krijgt men meer houvast om den oorsprong van een aantal codices te leeren kennen. Voorop dient gesteld het beginsel : dat gelijke versiering, hetzij in-, hetzij uitwendig, wijst op gelijken oorsprong, in 't algemeen althans, want het gebeurde ook dat een handschrift, op een zekere plek geschreven, naar elders gezonden werd om daar verlucht of gebonden te worden. Maar dit is iets dat meestal gauw genoeg blijkt. Verder, dat niet alleen bij grootere miniaturen en ingewikkelde randversieringen de stijl naar tijd en plaats verschilt. Ook de versieringen van lagere orde, b. v. randversieringen bestaande uit dooreengewerkte lijnen, de versieringen van de grootere hoofdletters, zijn niet in alle gewesten dezelfde geweest. Het is zelfs mogelijk vrij scherpe grenzen te trekken.

Thans dient een belangrijke vraag beantwoord te worden. Welke teksten zullen voor dezen inventaris in aanmerking komen? Alles wat ooit in 't Nederlandsch geschreven werd? Neen. Ik zou niet gelooven, dat de vermogens van een enkeling toerei-

kend zijn om een dergelijken arbeid tot een goed einde te brengen. Daarenboven, ik ben historicus noch jurist; alleen van de geschiedenis van taal en letterkunde heb ik eenig begrip. Beperking tot datgene dat men meester worden kan is dus plicht. In de eerste plaats dient daarom alles wat tot het gebied der rechtsgeleerden behoort, ter zijde gelaten te worden; evenzoo wat tot het gebied der geschiedkundigen behoort, ofschoon de scheiding hier niet zoo streng zal kunnen volgehouden worden : zekere geschriften, die ook tot de bronnen van den historicus behooren, zullen in dezen inventaris opgenomen worden, hetzij omdat ze ook tot de letterkunde gerekend worden, hetzij omdat ze in eenig ander opzicht voor de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* van belang zijn. Met andere woorden, van den inventaris worden uitgesloten de *oorkonden*. Al die geschriften welke een officieel of een juridisch karakter dragen : cartularia, stadboeken, rekeningen, charters, tolbrieven, processtukken, cijnsboeken enz. enz. worden dus niet opgenomen; wel echter, naast de geschriften die gewoonlijk tot de letterkunde gerekend worden, kronijken, kloosterregels, professieboeken, liturgische boeken, obituaria, catalogussen van middeleeuwsche bibliotheken, inventarissen van inboedels waarbij ook boeken zijn.

Zeer bijzondere aandacht zal geschonken worden aan de thans overal verspreide fragmenten van één zelfde handschrift. Hoe gaarne zouden we soms niet weten, bij 't ontdekken van een of ander fragment, of

het tot hetzelfde handschrift behoort als een of meer reeds bekende, terwijl er gewoonlijk te veel moeite noodig is om er zich van te kunnen vergewissen.

Dit nauwkeurig en uitvoerig onderzoek, waaraan duizenden handschriften systematisch worden onderworpen, zal natuurlijkerwijze tot gevolg hebben dat langzamerhand en als vanzelf alle bijzonderheden, die de stoffelijke samenstelling en het gebruik van « het boek » betreffen, zullen aan het licht komen. Met andere woorden : deze eerste afdeeling zal het materiaal leveren voor een tweede, waarin de geschiedenis van het Nederlandsche schriftwezen in de middeleeuwen als een samenhangend geheel zal worden beschreven.

In de eerste plaats zal de ontwikkeling van het schrift in onze gewesten historisch dienen onderzocht en uiteengezet te worden, dat wil zeggen dat de vervormingen welke iedere letter achtereenvolgens heeft ondergaan, chronologisch zullen dienen te worden nagegaan, zoodat het mogelijk worde de grenzen van tijd en plaats, binnen dewelke iedere vorm gebruikt werd, nauwkeurig te bepalen, en zich een denkbeeld te vormen van den samenhang tusschen verschillende vormen van een letterteeken, die op het eerste gezicht heelemaal niets met elkander schijnen te maken te hebben. Men denke b. v. aan een Duitsche, de zoogenaamde Gothische e (e) en aan de e tegen het einde der 16de en in de 17de eeuw; aan de verschillende vor-

men der r, die in een zeker soort van schrift voor den onervaren lezer veeleer een v lijkt; aan den vorm van sommige hoofdletters, b. v. van de M, die soms op een groote r gelijkt; aan het geringe verschil tusschen B, G en E; aan de groote gelijkenis, in sommige schriften, tusschen verschillende teekens, b. v. tusschen c en t, t en r, r en e, enz.

In nauw verband hiermede staat ook de verwarring van twee dicht opeengeschreven letters met een enkele andere. Zoo gelijkt *ci* soms zeer op *a*; nog kort geleden bevond ik dat *gecr-* gelezen was als *gra-*.

Duidelijk zal daarbij aan het licht komen, welke veranderingen door onze Nederlandsche kopïisten in het hun overgeleverde schrift zijn aangebracht; welke verschillen zijn op te merken in het werk van kopïisten uit verschillende gewesten, en wat de vaste eigenaardigheden zijn van de scribenten uit éénzelfde gewest op verschillende tijdstippen.

Bijzondere zorg zal daartoe dienen besteed te worden aan de studie der verkortingen. De meeste zijn kant en klaar met hunne oorspronkelijke beteekenis van de Latijnsche palaeographie overgenomen; er zijn er echter ook die door onze Nederlandsche kopïisten in zwang gebracht zijn; en onder die welke zij hebben overgenomen, zijn er ten slotte ook waaraan zij een andere beteekenis hebben gegeven. Verder zijn niet alle verkortingen in alle gewesten en op alle tijdstippen even gebruikelijk.

Een integreerend deel van het schrift ... interpunctie. Deze zal met zooveel te meer ... dienen bestudeerd te worden, daar ze zoogoed ... algemeen onbekend schijnt te zijn. In de inl... van haast iedere uitgave komt althans het ... weer, dat de interpunctie van den uitgever is, ... van die van het handschrift niet wordt gerept. M... men collaties, dan ondervindt men echter ald... de oorspronkelijke leesteekens geheel over 't ... zijn gezien, en dat vele uitgevers die teekens ... weinig begrijpen, dat ze 't noodig achten den ... stilzwijgend te verbeteren, d. w. z. te verknoe... Het schijnt dus wel dat men algemeen in den ... verkeert, dat er in de Middelnederlandsche ha... schriften geen interpunctie bestaat. Dit is ... zelfbedrog, blijkbaar hierdoor ontstaan, dat in ... zenhandschriften de leesteekens inderdaad be... kelijk zeldzaam zijn. In de *Bibliotheca Neerlan... Manuscripta* zal dus het Dietsch interpuncti... teem nauwkeurig dienen nagegaan te worden, ... we onze middeleeuwsche teksten kunnen uitg... en begrijpen met húnne interpunctie, en niet met ... onze, want dat deze laatste vaak glad verkeerd ... komt pas duidelijk aan het licht als wij een te... naar een weinig geinterpungeerd handschrift ... geven en zelf interpungeeren, en dan later een ... vinden, door den Dietscher geinterpungeerd.

Bij dit onderdeel van het werk doet zich th... het tegenovergestelde voor, van 't geene we bij ... inventaris hebben waargenomen. Dáár blijven ...

oorkonden uitgesloten, hier behooren ze binnen den kring van het onderzoek getrokken te worden. Bij veel gemeenschappelijks, is er een zeker, soms een groot verschil tusschen het schrift der oorkonden en dat der « boeken » : het eene vertoont eigenaardigheden, die in het andere niet voorkomen, terwijl het gebeurt dat boeken geschreven zijn in 't schrift der oorkonden, zelden omgekeerd, zoodat het niet aangaat het eene te bestudeeren en het ander niet. Hun wederzijdsche verhouding dient in elk geval klaar gelegd te worden.

Eerst nadat de geschiedenis onzer letterteekens aldus nauwkeurig zal zijn vastgesteld, zal men vasten grond onder de voeten hebben om ongedateerde handschriften, vooral die welke op perkament geschreven zijn, met weinig speelruimte te dateeren.

Daarna komen aan de beurt het door de kopïisten gebruikte materiaal en hunne werkwijzen, waarbij het er zal om te doen zijn, ook daaromtrent vaste grenzen van tijd en plaats op te sporen. Dit geldt niet alleen het signeeren en folieeren der codices. Ook andere vragen doen zich daarbij voor. Zoo is tot nog toe nog weinig algemeen bekend over den tijd welke aan het schrijven besteed werd, en toch is daar heel wat over mede te deelen. Dit staat in nauw verband met de regelen en verplichtingen waaraan de kopïisten gebonden waren, en zoo komen wij ongemerkt tot een zeer dankbaar onderwerp : de *scrivers* en *scriver*-

sen én als personen én als leden van de maatschappij, hun verschillenden werkkring al naar gelang zij geestelijke of wereldlijke waren. Het zal mogelijk zijn, chronologische lijsten samen te stellen van kopiïsten in de verschillende gewesten, met een opgave van de handschriften die zij vervaardigd hebben en waar die thans berusten.

Daarop dient te volgen het onderzoek naar de verdere behandeling van het geschrevene. Vooreerst het « corrigeeren » van den tekst, de verschillende middelen en teekens daarbij in gebruik; ten tweede, het verluchten en rubriceeren, de verschillende stijlen, de plaatsen waar het geschiedde, de loonen van illuminators en rubricators, de verhouding tusschen deze en de kopiïsten, de belangrijke vraag wanneer de « schrijvers » hun eigen rubricators geworden zijn, en welke onder hen te gelijk kopiïst en verluchter waren. Ten derde het inbinden : de wijzen waarop het geschiedde, de bouwstoffen die er toe gebruikt werden, de versiering van het bindwerk, de binders en de binderijen. Daarbij behoort ook het gebruik der verschillende leeswijzers : klosjes met zijden lintjes, draaiende schijfjes, wigjes en knoopjes.

Thans komen we tot de verhouding van allen, die bij het vervaardigen van het boek betrokken zijn, tot het publiek dat hun werk bestelt, wat ons vanzelf voert tot de handelszijde van de zaak, den boekhandel, en verder tot de bibliotheconomie in onze gewesten. Welke bibliotheken,

hetzij geestelijke of wereldlijke, openbare of bijzondere, hebben bestaan: hoe waren zij ingericht, welke betrekkingen hadden zij met elkander en welke Nederlandsche handschriften bezaten zij? Ziedaar eenige belangwekkende vragen welke zullen te beantwoorden zijn. Gedeeltelijk zal dit antwoord mogelijk zijn dank zij de verschillende wegen waarlangs de oorsprong van een handschrift kan vastgesteld worden, zooals we gezien hebben; gedeeltelijk ook door het zorgvuldig opsporen van oude catalogussen. Deze catalogussen, die nogal talrijk zijn, zullen niet eenvoudig mogen afgedrukt worden, maar ook dienen gecommenteerd te worden, d. w. z. dat het zaak zal zijn te onderzoeken welk werk met de opgegeven, soms zeer gebrekkige, althans onduidelijke titels bedoeld wordt, en dan verder onder de nog bewaarde, in de eerste afdeeling der *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* vermelde codices diegene aan te wijzen welke in die catalogussen bedoeld worden.

Met de geschiedenis van het schriftwezen is het werk nog niet afgesloten.

Een der groote bezwaren van den tegenwoordigen toestand is, zooals reeds gezegd werd, dat de meesten onze middeleeuwsche teksten op eigen hand moeten leeren lezen, zonder handleiding en zonder voorlichting. Toch komen velen er toe, maar alleen ten koste van herhaald vallen en opstaan. Daarbij gaat veel tijd en werkkracht verloren, die aan iets beters

kunnen worden besteed, en hoevelen zijn er niet, blijkens de jongste uitgaven vooral in België, die er toch nooit in slagen een tekst behoorlijk te lezen?

Daarenboven : niet alleen zij die teksten uitgeven, behooren handschriften te kunnen lezen. Hoe voortreffelijk een uitgave ook zij, zij maakt den oorspronkelijken tekst nooit overbodig, daar er altijd twijfelachtige punten overblijven die nadere opheldering behoeven, of dezulke, waarmede een vorige uitgever zich niet heeft bezig gehouden. Men kan het handschrift noodig hebben om zich te vergewissen of een of ander woord wel juist is gelezen, een verkorting wel juist is opgelost, of een critische emendatie palaeographisch mogelijk is, enz. Al maakt men den druk nog zoo gelijk aan het handschrift, b. v. met behulp van opzettelijk gegoten teekens, nooit kan een nauwgezet onderzoeker zich daarmede tevreden stellen.

Elk philoloog moet dus in staat zijn, de oorspronkelijke teksten in handschrift te lezen, maar juist daartoe ontbreken hem, zooals reeds gezegd werd, alle hulpmiddelen, en dáárin moet worden voorzien. Met het oog daarop zal de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* nog een derde afdeeling bevatten, om de practische studie van ons oud schrift te vergemakkelijken.

Zonder eenige geestesinspanning zal iedereen onmiddellijk begrijpen, dat deze derde afdeeling in de eerste plaats zal moeten bestaan uit een palaeographisch album, dat is uit een verzameling

van met behulp der nieuwste procédés vervaardigde facsimile's van gedeelten van oorkonden en handschriften, gedateerde en ongedateerde, met zorg bijeengezocht.

Dit album moet de proef op de som leveren voor hetgeen over de geschiedenis van het schrift in de tweede afdeeling gezegd werd : de chronologisch gerangschikte facsimile's moeten den studeerende in staat stellen de daar geschetste ontwikkeling van elk onderdeel van het schrift nauwkeurig na te gaan. Maar zij moeten vóór alles paedagogische diensten bewijzen : zij moeten dienen om in de eerste plaats de oude handschriften te leeren ontcijferen en bij benadering den ouderdom van het schrift te bepalen. Met het oog daarop zal ieder facsimile voorzien worden :

1° met de transscriptie van een gedeelte van den gereproduceerden tekst, waarbij de verkortingen zullen worden opgelost, maar tevens cursief gezet, om aldus duidelijk te doen uitkomen welke waarde de verkortingsteekens hebben ;

2° met korte aanteekeningen, waarin de palaeographische eigenaardigheden van het handschrift worden medegedeeld, onder gestadige verwijzing naar de tweede afdeeling.

Voor eigenaardigheden van taal- of letterkundigen aard zal verwezen worden naar de verschillende plaatsen in de eerste afdeeling, waar het handschrift, waartoe het facsimile behoort, vermeld wordt.

Dit palaeographisch album zal ook dit voordeel

hebben, dat iedereen zich duidelijk zal kunnen voorstellen, onder welken vorm de historische en letterkundige gedenkstukken der middeleeuwen tot ons gekomen zijn. Hoe wil men inderdaad den rechten kijk op onze oude taal en letterkunde verkrijgen, als men nooit die onwraakbare getuigenissen van wat onze voorvaderen gedacht en gelezen hebben onder de oogen heeft gehad?

Intusschen, daarmede is deze derde afdeeling nog niet volledig.

Wat bij het lezen der oude geschriften de meeste moeilijkheden oplevert, zijn de verkortingen, en dat niet alleen voor beginnelingen en onervarenen. 't Zal mij altijd heugen, hoe ik eens, tien jaar en meer geleden, bij het uitgeven van een fragment deerlijk het spoor bijster geworden ben, doordien ik een verkorting niet verstond (1). Dat is mij langen tijd een bron van schaamte en ergenis geweest, en ik heb er mij eerst langzamerhand over getroost, toen ik die verkorting bij mijn palaeographische studiën geen tweede maal aantrof en ze dus, zooal niet een ἅπαξ, dan toch een zeldzaamheid bleek te zijn; maar vooral toen mij sedert ook bleek dat grootmeesters der Middelnederlandsche taalstudie wel eens minder zeldzame verkortingen niet hebben verstaan.

Dat stemt tot nadenken, en wijst ons aan wat er verder nog noodig is, om dergelijke onge-

(1) Nl. de verkorting *c̄oe* voor *coninghinne*. Zie het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, II, 156.

lukken te voorkomen. Als tegenhanger en aanvulling van de systematische studie in de tweede afdeeling, zal de derde besloten worden met een alphabetisch woordenboek der verkortingen die door de Nederlandsche kopiisten gebruikt werden, met een transscriptie waaruit hun bestanddeelen en hun beteekenis blijkt, en met de opgave van het tijdperk waarin ze voorkomen.

Dit zijn de groote trekken van de wetenschappelijke onderneming, die ik gaarne zou tot stand brengen, en waarvoor ik nu reeds haast een dozijn jaren lang bouwstoffen verzamel. Hoe ik daar bij te werk ga, hoever ik er mede gevorderd ben, en hoe ik mij voorstel dat het werk het best zou kunnen uitgegeven worden, daarover wensch ik thans een en ander te zeggen.

Om het doel te bereiken, is het in de allereerste plaats zaak de handschriften die nog bestaan, op te sporen.

Dat is 't begin van alles. Dit nu gaat gemakkelijk genoeg, als het openbare bibliotheken betreft : men hoeft er alleen heen te gaan; de bibliothecaris is, in zijn qualiteit van publiek ambtenaar, wel verplicht alle gewenschte inlichtingen te geven, wat hij trouwens, wetenschappelijk man als hij gewoonlijk is, gaarne genoeg doet.

Iets anders is het, als het particuliere biblio-

theken geldt. Ik heb hier minder het oog op de verzamelingen van geestelijke gestichten en onderwijsinrichtingen, die over 't algemeen gemakkelijk toegankelijk zijn. Neen, de groote kunst is, op de hoogte te komen van 't bestaan van verzamelingen van boekenliefhebbers, en dáár toegang te verkrijgen. Het klinkt ongelooflijk, maar 't is toch zoo, want ik heb er de treurige ervaring van opgedaan : in dit gezegend jaar Ons Heeren 1903, zijn er nog altijd menschen die diep overtuigd zijn dat de waarde van een manuscript merkelijk vermindert, als het in ruimer kring bekend wordt, of als het wordt uitgegeven. Dat het eerst daardoor waarde verkrijgt, zien ze niet in.

De handschriften die ik leer kennen, worden nu volgenderwijze behandeld.

Van ieder handschrift wordt een beschrijving gemaakt naar de eischen die hierboven zijn uiteengezet. De beschrijvingen van alle handschriften uit dezelfde verzameling of bibliotheek blijven bij elkander, en vormen dus den catalogus der handschriften van die verzameling of bibliotheek.

Het spreekt van zelf dat ik aldus catalogussen bezit van vele boekerijen, die er zelf geen hebben, wat zelfs het geval is met verscheidene groote bibliotheken die zich in 't praedicaat « koninklijk » verheugen.

Het beschrijven der handschriften gaat vergezeld van :

1° het maken van een of meer photographieën,

2° het reproduceeren van al de watermerken, die in het papier voorkomen

en

3° het maken van wrijfsels van den band.

Bij elk dezer punten dienen we een oogenblik stil te staan.

Dat de photographie bij een werk als de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* een groote rol speelt, is licht te bevroeden. Daar er geen kwestie van kan zijn, op het geheugen te vertrouwen, spreekt het vanzelf dat men, zoo dikwijls als het noodig is, het eenmaal geziene opnieuw moet kunnen zien, en daar de wijd en zijd verspreide codices niet alleen niet alle, maar in 't voorkomend geval toch maar voor een beperkten tijd naar Gent kunnen komen, zoo is het noodig op groote schaal van de photographie gebruik te maken. De bedoelde photographieën worden in de eerste plaats gemaakt om het schrift zelf; verder om de codices te kunnen rangschikken volgens het schrift, en vooral om reeds onmiddellijk na te kunnen gaan welke in dezelfde hand zijn geschreven. Zoo komt men er toe, het werk van eenzelfden kopiïst te determineeren. Al is er maar een zijner werken voorzien van een aanteekening waarin naam, plaats of jaartal genoemd worden, dadelijk wordt het mogelijk den oorsprong van een heele reeks handschriften te bepalen. Ook om te kunnen vaststellen dat verspreide fragmenten tot één handschrift behooren, zijn photographieën onmisbaar.

Even nuttig is het, met nauwkeurigheid de watermerken te reproduceeren. Ik heb namelijk de ondervinding opgedaan, dat zij het krachtigste hulpmiddel zijn om den ouderdom van ongedateerde papieren handschriften bij benadering te bepalen, doordien het mogelijk is de speling, die bij zulke dateering onvermijdelijk is, tot een minimum te beperken.

Ik heb het namelijk niet gelaten bij het verzamelen van de watermerken, die voorkomen in de handschriften welke in de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* zullen behandeld worden. Het werd mij aldra duidelijk, dat er alle voordeel in ligt, een zoo uitgebreide verzameling watermerken bijeen te brengen als 't maar eenigszins mogelijk is, om aldus de voorbeelden van elk merk uit gedateerde handschriften, oorkonden en incunabelen zooveel mogelijk te vermenigvuldigen. Immers, eerst daardoor wordt het mogelijk, het tijdperk gedurende hetwelk een watermerk in gebruik was, hoe langer hoe meer te begrenzen. Deze verzameling watermerken gaat thans reeds de 4000 stuks te boven, en heeft een verrassend resultaat opgeleverd. De ondervinding leert, zeide ik in April 1900, dat eenzelfde soort papier, herkenbaar aan het watermerk en aan zijn plaats met betrekking tot de waterlijnen, over geen langer tijdruimte dan ongeveer 25 jaar voorkomt (1). Thans kan ik op grond

(1) Dit geldt natuurlijk slechts voor ieder afzonderlijk watermerk op zich zelf, *niet* voor alle merken, die hetzelfde voorwerp of wat ook voorstellen, samen.

van het verzamelde materiaal mededeelen, dat het voor een groot aantal merken mogelijk blijkt de onvermijdelijke speelruimte bij het dateeren tot een vijftien-, bij enkele tot een tiental jaren te beperken. Ik ben er van overtuigd, dat er nog grootere uitslagen te verwachten zijn, door die verzameling nog uitgebreider te maken : binnen korten tijd moet het mogelijk worden den ouderdom van een handschrift op zeer enkele jaren na te bepalen. Er zal intusschen veel van afhangen, of ik ook in 't vervolg aan eigen krachten zal overgelaten blijven; dan wel of de Nederlandsche en Belgische archivarissen, het voorbeeld van hun ambtgenooten in andere landen volgende, eindelijk de handen aan 't werk zullen slaan en de watermerken, voorkomende in het papier der aan hun hoede en zorg toevertrouwde oorkonden, zullen bestudeeren en uitgeven.

Misschien zal men vragen : is er op die watermerken inderdaad zooveel staat te maken? Ik antwoord met een wedervraag. Als het aan allen, die zich tot nog toe met de studie der watermerken hebben bezig gehouden, gebleken is dat een merk binnen een vasten kring van jaren voorkomt, is het dan wel te verwachten dat dit merk b. v. ook eens vijftig jaar vroeger of vijftig jaar later zou gebruikt geweest zijn?

Ook zal men wellicht vragen : kan een tekst niet geschreven zijn op papier, dat jaren te voren vervaardigd werd? Inderdaad dat kan,

en daarop moet men bij het onderzoeken van een handschrift dan ook bedacht zijn. Zoover mijn ondervinding reikt, komt dat echter bij handschriften slechts zeer zelden voor; de meeste voorbeelden er van zijn oorkonden, nl. registers, die gedurende meer dan een jaar dienst moesten doen, wat zelfs iemand die met het schrift weinig vertrouwd is, al heel gauw in 't oog valt. Dat is trouwens ook verklaarbaar. Tot het einde der 16de eeuw hebben Fransche fabrieken de Nederlanden van papier voorzien. Het getal dezer fabrieken was betrekkelijk gering, evenals hunne opbrengst. Daartegenover stond een betrekkelijk groote vraag. Het gevolg was, dat het papier te duur was om er in eens meer te koopen dan men in den eersten tijd noodig had.

Het maken van wrijfsels der boekbanden geeft gelegenheid paneelen, stempels en boorden vergelijkenderwijs te onderzoeken en tot vaste uitslagen te komen met betrekking :

a) tot de kennis van den ouderdom van het handschrift, als de band dagteekent uit het tijdperk waarin het handschrift geschreven werd;

b) tot de kennis van de herkomst van 't handschrift;

c) tot de kennis van de plaats waar het eenmaal geweest is en van het tijdstip waarop het gebonden werd.

Dit alles is mogelijk doordien we reeds van

ettelijke boekbinders weten waar en gedurende welke jaren zij gewerkt hebben, welke versieringen, stempels en paneelen hun eigen waren, hoe sommige boekenliefhebbers hunne handschriften bij voorkeur lieten binden (ik hoef slechts te herinneren aan Louis Gruuthuse); doordien de handschriften, gebonden in de kloosterbinderijen, zooals te Groenendaal, te Korsendonk, te Bethleem bij Leuven, te Sion bij Oudenaarde, in 't Rooklooster bij Brussel, bij de Hieronimiten te Gent, in zooveel andere nog, onmiddellijk herkenbaar zijn. Maar al is hierbij partij te trekken van hetgeen over de bindkunst bekend is, dat is betrekkelijk nog zoo gering, dat het aldra duidelijk werd, dat men ook hier zich zelven moet helpen, evenals bij de watermerken. Ik bepaal er mij dus niet toe, wrijfsels te maken alleen van de banden der handschriften die in de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* ter sprake zullen komen. In elke bibliotheek waar ik kom, onderzoek ik de banden der gedrukte boeken, van de oudsten die er te vinden zijn tot ongeveer a° 1600, en ik tracht zooveel mogelijk verschillende voorbeelden van eenzelfden band te verzamelen; daar verreweg de meeste gedrukte boeken gedateerd zijn, geeft dit een voortreffelijk houvast. Daarbij zal ik ten slotte nog het genoegen hebben aan de wetenschap der boekbinderskunst meer te geven dan ik haar ontleen.

Met al dit materiaal wordt nu verder volgenderwijze te werk gegaan.

De inhoud der beschrijvingen wordt alphabetisch geinventariseerd, en zoo krijgt men:

a) een inventaris van teksten;

b) een inventaris van kopiisten, bezitters, schenkers, koopers, binders en derg;

c) een inventaris van bibliotheken;

d) een chronologische inventaris der gedateerde handschriften;

e) een verzameling watermerken;

f) een verzameling wrijfsels van boekbanden, zooveel mogelijk in duplo: de eene afdeeling topographisch geclasseerd, volgens de plaats waar de boeken zich bevinden; de andere methodisch, volgens de versieringen die op den band aangebracht zijn;

g) een verzameling photographieën, evenals de wrijfsels in duplo geclasseerd: eens naar de plaats waar het gephotographeerde handschrift zich bevindt, en eens naar het schrift.

Zoodanig dat het mogelijk zal worden, en trouwens reeds op ruime schaal mogelijk is, te zeggen:

a) hoeveel afschriften van denzelfden tekst nog bestaan, en waar die afschriften zijn;

b) welke verschillende handschriften, geheel of gedeeltelijk, door denzelfden kopiïst zijn geschreven; op een gegeven oogenblik aan denzelfden persoon hebben toebehoord of althans van hem afkomstig zijn;

c) welke handschriften samen een of andere bibliotheek hebben uitgemaakt;

d) welke handschriften op hetzelfde tijdstip geschreven zijn;

e) in welke handschriften hetzelfde papier voorkomt;

f) welke handschriften van denzelfden band voorzien en dus door denzelfden binder gebonden zijn.

Thans dient nog de vraag beantwoord, binnen welke grenzen van tijd de ***Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*** zich beweegt.

Hoofdzaak is en blijft: de 13de, 14de, 15de en 16de eeuwen; maar zonder uitsluiting der volgende tijdperken. Dat wil zeggen dat ik mij voor de eerste afdeeling, den inventaris der teksten, geen grenzen heb gesteld. In de eerste plaats zullen de teksten uit de middeleeuwen behandeld worden; blijft mij leven en kracht geschonken, dan ook die uit de latere eeuwen. Tot nog toe zijn slechts van een paar onzer groote schrijvers uit de 17de eeuw, Hooft en Huygens, de handschriften volledig bekend, en het zou toch zeker wel de moeite waard zijn, indien er b. v. over die van Vondel wat meer te weten viel dan thans het geval is. Bij het verzamelen van 't materiaal teeken ik dus àlles op; men kan niet weten waar 't goed voor is.

De verschillende onderdeelen van de tweede afdeeling, alsook de derde, zijn natuurlijk niet alle binnen dezelfde grenzen af te bakenen. De geschiedenis van het schrift stel ik mij voor te behandelen tot op het oogenblik, als het den vorm krijgt dien het thans in hoofdzaak nog heeft.

Thans zal ik in 't kort mededeelen, hoever het verzamelen der bouwstoffen reeds gevorderd is.

Om tot de kennis der bestaande handschriften te geraken, ben ik volgenderwijze te werk gegaan: eerst zijn alle uitgaven van Nederlandsche teksten geëxcerpeerd met het oog op de gebruikte handschriften; daarna kwamen aan de beurt de catalogussen van openbare en bijzondere bibliotheken en archieven in alle landen van Europa, evenals alle werken handelende over handschriften: de overgroote meerderheid daarvan is reeds lang bewerkt, en zeker het belangrijkste, nl. voor België, Holland, Frankrijk, Engeland, Duitschland, Zwitserland en Oostenrijk.

Om er achter te komen welke handschriften op kasteelen, in kerken, godshuizen en gemeentearchieven verscholen zitten, worden alle geschiedenissen van stad, dorp of gewest in België en Holland naar vermogen onderzocht. Ten slotte, vooral om de lotgevallen van eenzelfden codex door de eeuwen heen te kunnen nagaan, heb ik ondernomen alle auctie- en prijscatalogussen, op de bibliotheek der hoogeschool te Gent aanwezig (er zijn er meer dan 6000, de oudste uit het jaar 1676), te excerpeeren, welk werk zoo goed als afgeloopen is. Zoodra de omstandigheden het veroorloven, zal hetzelfde gedaan worden voor dergelijke catalogussen aanwezig in de bibliotheken te Brussel, te 's-Gravenhage, te Leiden, te Amsterdam enz., natuurlijk voor zoover ze nog niet door mij gezien zijn. Ook houd ik mij naar

vermogen op de hoogte van de dagelijks plaats hebbende auctie's binnen en buiten 's lands. Met een woord : ik mag zeggen dat ik bekend ben met de overgroote meerderheid der handschriften die uit boeken kunnen gekend worden.

Het behoeft geen uitvoerig betoog, dat met dat al nog maar een gering deel van de massa handschriften die nog bestaan, mij bekend geworden zijn, en dat ik omtrent velen slechts onvoldoende gegevens, ja soms slechts zeer beknopte aanwijzingen bezit. De bibliotheken, die een catalogus hunner handschriften hebben uitgegeven, zijn, naar verhouding, zeer gering in getal; terwijl de meeste der bestaande catalogussen daarenboven een halve eeuw en meer oud zijn, of om velerlei andere redenen haast niet te gebruiken. Het was dus noodig, de bibliotheken zelf te gaan be- en onderzoeken, om aldus het reeds verzamelde materiaal aan te vullen en te verbeteren. Voor Holland en België is dit gedeelte van den arbeid — want arbeid is het — reeds zeer ver gevorderd : haast alle rijks-, stads- en kloosterbibliotheken zijn doorzocht, benevens vele archieven en bijzondere verzamelingen. De Bodleyan Library te Oxford en de Bibliothèque de l'Arsenal te Parijs zijn de eenige bibliotheken buiten de Nederlanden die ik zelf heb bewerkt, zoodat al het overige nog te doen is. Die onderzoekingen hoop ik volgenderwijze te verdeelen :

a) in het voorjaar van 1903 een reis om de voornaamste Spaansche boekerijen (vooral de Nationale

Bibliotheek te Madrid en die van het Escorial) en sommige bibliotheken in westelijk Frankrijk, benevens verschillende particuliere bibliotheken te Parijs (waaronder de fraaie verzamelingen van *l'Enlumineu* ·), te bezoeken: in het najaar een reis om de verzamelingen van het Vaticaan en verschillende andere bibliotheken in Italië, in Zwitserland, in Oost- en in Zuid-Frankrijk te bezoeken.

b) in 1904 de bibliotheken van de zuidelijke helft van Duitschland en die van Oostenrijk.

c) in 1905 de bibliotheken van de noordelijke helft van Duitschland en die van Denemarken, Zweden en Noorwegen.

d) in 1906 de bibliotheken van Engeland en Fransch Vlaanderen, dat in alle richtingen dient doorkruist en doorzocht te worden.

Het onderzoek in Holland en België zal ondertusschen geregeld worden voortgezet : daaraan kunnen gemakkelijk kortere reizen gewijd worden.

Het getal der handschriften die reeds beschreven zijn, bedraagt ongeveer vijf duizend. Daarvan heb ik er meer dan de helft zelf onder de oogen gehad; de beschrijvingen van de overige zijn afkomstig uit catalogussen, of heb ik te danken aan de belanglooze hulp van verschillende vrienden. De alphabetische indicator der teksten bestaat reeds uit meer dan twaalf duizend kaarten; de verzameling watermerken reeds uit meer dan vier duizend stuks. Die der wrijfsels van boekbanden heeft nog maar een bescheiden omvang : eenige honderden; trouwens

deze zullen uit den aard der zaak nooit zoo talrijk kunnen worden, aangezien de handschriften waarvan de band met stempels en paneelen of anderszins versierd zijn, verreweg de minderheid uitmaken.

Ten behoeve van de tweede en derde afdeeling van het werk ben ik zelf photograaf geworden.

Enkele woorden thans over de wijze waarop de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* zal worden uitgegeven. Het plan is, dat voor de eerste afdeeling niet in boekvorm te doen, maar daarbij het kaartsysteem te volgen, evenals bij de *Bibliotheca Belgica* geschiedt.

Als het verzamelen van 't materiaal ver genoeg gevorderd is, dan ga ik aan 't bewerken van een bepaalden tekst, waarvan de verschillende mij bekende handschriften te Gent worden bijeengebracht. Komt later nog een handschrift van denzelfden tekst aan het licht, dan kan de nieuwe kaart gemakkelijk op haar alphabetische plaats ingevoegd worden. Werd de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* in den vorm van een gewoon boek uitgegeven, dan zou men blootgesteld zijn aan het gevaar, supplementen te moeten geven, waardoor het hanteeren van het werk zeer zou worden bemoeilijkt. Het kaartsysteem heeft daarenboven nog dit voordeel, dat men, niet gebonden zijnde aan de pagineering, desverkiezend ook een andere classeering kan maken dan de alphabetische, b. v. chronologisch, topographisch, methodisch.

En voor de bibliotheken levert het dit groote

gemak op dat zij alle kaarten, die betrekking hebben op hun toebehoorende handschriften, bij elkaar kunnen nemen en aldus een catalogus hunner Nederlandsche handschriften samenstellen.

Ik zou ten slotte nog dienen te spreken over doel en bestemming der *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, maar het zal wel niet noodig zijn daaraan veel woorden te verspillen. Doel en bestemming zijn hoofdzakelijk tweeërlei :

1. de Nederlandsche handschriftkunde op hechte grondslagen te vestigen en ze tot een afzonderlijk vak van wetenschap te verheffen;

2. het uitgebreid en kostbaar materiaal voor de studie der geschiedenis van taal en letterkunde, dat wijd en zijd verspreid en verscholen ligt, bekend te maken.

De *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* moet en zal den Neerlandici de oogen openen, door hen te laten zien hoeveel Dietsche geschriften er nog zijn waarvan niemand het bestaan vermoedt, hen in staat stellen hun bouwstoffen te vernieuwen en daardoor hun vak een nieuwe vlucht te bezorgen.

Van een algemeener standpunt gesproken : het werk zal er kunnen toe bijdragen zich een duidelijk denkbeeld te vormen van het geestesleven van het volk uit de lage landen « bi der see »; wij zullen zien wat het gelezen heeft, wat het wenschte te lezen, wat men hem wilde laten lezen: door de bibliotheken van stad, burger of klooster om zoo te zeggen te

reconstrueeren, zullen wij zien, welke kristen schrijvers het meest door de klerken zijn verduitscht en daardoor op den geest van ons volk op een gegeven tijdstip den grootsten invloed hebben gehad.

Tot besluit :

Ik besef levendig, dat het werk dat ik ondernomen heb, tweederangswerk is, en dat het niet tot stand te brengen is zonder de hulp van velen. Maar ook in de wetenschap is de bescheiden arbeid van den opperman onmisbaar, en op de hulp van allen, die helpen kunnen, durf ik met te meer vrijmoedigheid en vertrouwen een beroep doen, daar ik reeds ruimschoots die hulp heb ondervonden. Ik gedenk dat steeds met groote dankbaarheid.

Vooral op U, Waarde Medeleden, die uit alle oorden des lands afkomstig zijt en in zooveel verschillende werkkringen nuttig werkzaam zijt, durf ik rekenen.

Waar Gij, als Academie, zoo krachtig hebt geholpen, zal ieder onder U zeker bereid zijn om ook als persoon de behulpzame hand te bieden. Er zijn nog zoovele kleine bibliotheken in kerken en godshuizen verscholen, nog zoovele particuliere verzamelingen, waarvan het bestaan mij onbekend is. Mijn verzoek luidt, Mijne Heeren, als iets van dien aard u bekend is, als er onder Uwe vrienden of kennissen personen zijn die handschriften bezitten, al was het er ook maar een enkel, geef er mij kennis van, of spring mij bij door inlichtingen in te win-

nen : alle mededeelingen, hoe gering ook, zullen welkom zijn en dankbaar aanvaard worden ten bate der Nederlandsche taal en letterkunde, die ons allen boven elke andere wetenschap lief is.

Dr. WILLEM DE VREESE.

INHOUDSTAFEL.

Jaar 1902. — Tweede deel.

A.

B.

D.

Benoemingen.

S.

V.

Lezingen en Toespraken.

A.

B.

C.

D.

